ISAAC DEUTSCHER

I

TROÇKİ

TROÇKİ

ISAAC DEUTSCHER

Silâhlı sosyalist

AĞAOĞLU YAYINEVİ

TROÇKİ

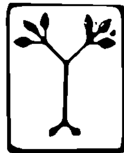
Bu kitap İstanbul'da Özaydın Matbaasında dizildi. Ülke Matbaasında basıldı. Hamit Cilt Atölyesinde ciltlendi. Kapak baskısı : Çay Matbaası.
Kapak : Ersal Yavi.
Ağaoğlu Yayınevi
İstanbul
Nisan 1969

İSAAC DEUTSCHER

TROÇKİ

Türkçesi:
Rasih Güran

AĞAOĞLU

YAYINEVİ

ÖNSÖZ

Rus Devriminin liderleri üzerine üçlü bir biyografi hazırlamayı tasarladığım zaman Troçki'nin hayatını baştan sona kadar yazmak niyetinde değildim; sürgündeki hayatını ele almak istiyordum yalnızca. Son yılları ve hayatının dramatik sonu benim hayalimi, ilk yıllarından ve hareketli siyasî mücadelelerinden daha çok gıcıklıyordu. Ama, sonradan düşünmeye başladım: eski yılları anlatılmayacak olursa sürgün yılları hiç anlaşılamıyacaktı. Elime ilk olarak geçen tarih malzemesini ve biyografi kaynaklarını inceledikçe Troçki'nin son yıllarında başına gelenlerin köklerini eski siyasî hayatında, dahası, çok önceki aşamalarda açık olarak görmeye başladım. Bu yüzden Troçki'yi iki ayrı, ama birbirinin devamı, iki cilt halinde yazmaya karar verdim: bunlardan birinin adı *The Prophet Armed,*

ikincisinin adı *The Prophet Unarmed* olacaktı. İlki, alışılagelen deyimiyle, "yükselişini", ikincisi "çöküşünü" gösterecekti. Ama bir insanın iktidara yükselişini her zaman hayatının en yüksek noktası, iktidardan düşüşünü de çöküşü saymadığım için bu beylik deyimleri kullanmaktan kaçındım.

Kitapların adlarını Makyavel'in V'inci sayfadaki parçasından aldım. Elinizdeki kitap bu parçada söylenen sözün doğru olduğunu gösterecektir; ama, aynı görüşün biraz da alaylı bir yorumu olacaktır. Makyavel'in, "bütün silâhlı peygamberler yenmişler, silâhsızlar yenilmişlerdir" sözü elbet doğru. Ama önemli olan, silâhlı peygamber ile silâhsızı, yenen ile yenileni ayıran sınırın her zaman Prens yazarının düşündüğü kadar kesin olup olmadığı. Bu kitapta, önce Troçki'nin, çağımızın en büyük devriminde silâhsız olarak nasıl yendiğini göreceğiz. Sonra önümüze, silâhlı, zaferi kazanmış, zırhının altında ezilen bir komutan çıkacak. iktidarının zirvesinde bulunduğu bu dönemi anlatan bölümün başlığı "Zaferde Yenilgi" olacaktır. *Silâhsız peygamber*'de her yenilgide güçlü bir zafer unsurunun bulunup bulunmadığı araştırılacaktır.

Troçki'nin Rus Devrimindeki rolü konusunda yazdıklarım birçok kimseleri şaşırtacaktır. Çünkü, Stalinizmin güçlü propaganda makinesi, Troçki'nin adını devrim tarihinden silmek, ya da adını hâine çıkarmak için aşağı yukarı otuz yıldanberi durmadan çalışmaktadır. Bugünkü Sovyet kuşağı için —ve birçok kimseler için de— Troçki'nin hayat hikâyesi, bir büyük adam cesedinin saklı olduğu ve bu adama ait başarıların altın harflerle yazılı bulunduğu eski Mısırlılardan kalma bir mezardır; ama mezar hırsızları ve gulyabaniler mezarı soyup sovana çevirmişlerdir. İçi tamtakırdır. Tarihteki başarılarından en ufak bir iz kalmamıştır. Mezar hırsızları işlerini bugün için o kadar iyi başarmışlardır ki bağımsız Batılı tarihçiler ve bilginler bile ister istemez bu görüşlerin etkisinde kalmışlardır.

Bütün bunlara rağmen Troçki'nin hayatından kalan izler bugün hâlâ dokunulmamış şekilde ortada; çoğu unutulmuş

olan cilt cilt eserlerinde; kendi arşivlerinde; birçok dostlarının ve düşmanlarının anılarında; İhtilâlden önce, İhtilâl sırasında ve sonrasında yayımlanmış olan Rus dergi ve gazetelerinde; Merkez Komitesi tutanaklarında; Parti ve Sovyetler Kongrelerinin raporlarında... Genel kitaplıklarda bu belgesel kaynakların hemen hemen hepsi var. Ancak birkaçı özel kitaplıklarda bulunuyor. Bütün bu kaynakları inceledim. Araştırmalarıma katılmış ve bu kitabın yazılmasına birçok bakımlardan yardım etmiş olan karımla birlikte Kaliforniya'da, Stanford'daki Hoover Library'de İhtilâl öncesi Rusya'da çıkmış dergi ve gazete kolleksiyonunda özel bir inceleme yaptım. Bu kitaplıkta Rus ihtilâl hareketlerini inceleyen tarihçilerin bile bugüne kadar görmedikleri kaynaklara rastladım. Yine karımla birlikte Harvard Üniversitesindeki Houghton Library'de bulunan Troçki Arşivlerini inceledim. Bu kolleksiyon, S.S.C.B. dışında, Sovyet tarihi üzerinde en özgün belgelerin bulunduğu önemli tek kaynaktır (Bu kitabın sonundaki bibliyografyada arşivlerin kısa bir tanımını vereceğiz.)

Bu bakımdan, *Stalin* (*) adlı kitabımın önsözünde olduğu gibi, burada da biyografi malzemesi kıtlığından yakınacak değilim. İki kitap arasındaki fark, ele aldığım tipler arasındaki aykırılıktan doğuyor: Troçki hayatını ve yaptığı işleri anlatmayı seven bir adamdı, Stalin ise kapalı. Troçki yabancıları bile hayatının hemen hemen her yanına serbestçe yaklaştırırdı. Kendisi de hayatını yazdı. Daha önemlisi, yayımlanmış olan kitaplarında, henüz kitap olarak yeniden basılmamış yazılarının bir kısmında, farkına varmadan bıraktığı güçlü biyografi izleri vardır. Troçki nereye gitmişse orada kimsenin silemiyeceği ya da bozamıyacağı izler bırakmıştır. Kendisi bile birkaç kere bunları silmek istedi ama, başaramadı.

Kendi hayatını yazmış siyasî bir lideri incelediği için biyografi yazarının okuyuculardan af dilemesi gerekmez. Ama

(*) İsaac Deutscher, Stalin. Ağaoğlu Yayınevi, 1969.

bizimki pek öyle değil: çünkü Troçki'nin yazdığı *My Life* (Hayatım) adlı kitabı yakından ve eleştirici bir gözle incelediğim halde bu kitabı hâlâ kendi türünün en doğru ve mükemmel eseri saymaktayım. Buna rağmen kitap yine de yazarın Stalin'e karşı açtığı savaşı kaybetmekte olduğu sırada yazılmış bir savunu olarak kalmaktadır. Troçki bu kitabında, kendi mezar hırsızlarıyla savaşır. Durmadan savrulan iftiralara, kendisini büyük görmeye kadar varan, bir savunuyla cevap verir. Devrim ortamında yenilgisini hem hazırlayan hem de kaçınılmaz kılan değişimi doyurucu olarak açıklamaz, açıklayamaz zaten. Kendisini iktidardan uzaklaştıran dar kafalı, "hırsız", kötü yürekli bürokrasinin çevirdiği dalavereler konusunda anlattığı hikâyeler elbet yetersizdir. Bir biyografi yazarı için önemli olan şudur: Troçki kendi yenilgisine ne kadar yardım etmiştir? Troçki kritik durumlar ve kendi karakteri yüzünden ne dereceye kadar Stalin'in yükselmesine yardım etmek zorunda kalmıştır? Bu sorulara cevap verildiği zaman Troçki'nin hayatındaki gerçek klâsik tragedya anlaşılacak, ya da, daha doğrusu, modern politikanın çıkarcı diliyle klâsik bir dram yazılmış olacaktır. Troçki'den bunu açıklaması beklenemezdi, eninde sonunda o da bir insandı. Oysa biyografi yazarı, Troçki'yi, eski Yunan dramlarındaki kahramanlar gibi, ele alabilir, başarısının en yüksek noktasında onu suçlu ve mâsum görebilir, artık kefaretini ödemeye hazır olduğunu anlayabilir, hem sevgi ve hem de anlayış isteyen bu tutum, bence, suçlamadan da savunmadan da uzak kalmayı gerektirir.

Troçki *Hayatım* adlı eserini yazarken, *Stalin* ve 1920'lerdeki Bolşevik görüşü, yâni Lenin'e tapma havası yüzünden içine düştüğü zor durumu hesaba katmıştır. Stalin Troçki'yi Lenin'in amansız düşmanı olarak gösterdiği için Troçki de Lenin'e çok bağlı olduğunu, onunla anlaştığını ispat etmek istemiştir. 1917 den sonra Lenin'e bağlı kaldığı elbet bir gerçek; ama anlaşmadıkları noktalar da çoktu ve bunlar oldukça

önemliydi. Oysa, Troçki, 1903 ile 1917 yılları arasında, ayrıca sonraki yıllarda da, Lenin'le kendi arasındaki anlaşmazlıkların kesin çizgilerini çizmemiştir ve bunların önemini belirtmemiştir. Troçki'nin kendi savunusunu Lenin'e tapma havasına göre yapmış olmasının başka bir sonucu da şu olmuştur: Troçki Lenin'in yanında kendisini daha da küçültmüştür. Kendi hayatlarını yazanların hemen hemen hiç yapmadıkları bir şeydir bu. Troçki bunu özellikle Ekim ihtilâlinde ve Kızılordunun yaratılmasında oynadığı rolü anlatırken yapmıştır. Lenin'in değerini alçaltan bir adam durumuna düşmemek için kendi meziyetlerini önemsememiştir. Oysa ben, hiç bir tapmaya kapılmadan tarihsel dengeyi yeniden kurmaya çalıştım.

Son olarak, şunu da belirteyim ki, Troçki'nin edebiyatçılığı, broşür yazarlığı, askerlik muhabirliği ve gazeteciliği üzerinde önemle durdum. Troçki'nin edebiyat yazılarından çoğu artık unutulup gitmiştir. Okuyucular bu yazıları pek bulamazlar. Oysa, Troçki'nin edebiyatçılığını kötü çevirilerden tanımış olan Bernard Shaw, Troçki'den "Junius'ü ve Burke'yi aşan yazar" diye söz etmiştir. Troçki'yi anlatırken şöyle der Shaw: "O da, Lessing gibi, düşmanının kafasını kestikten sonra havaya kaldırıp beyninin boşluğunu gösterir, ama kurbanının özel karakterini bağışlar Kurbanında siyasî itibar diye bir şey bırakmaz; ama namusuna hiç dokunmaz." Yer darlığı ve kompozisyon sakıncaları yüzünden Troçki'nin bu yanını daha ayrıntılı olarak ele alamadığıma üzülüyorum. Ama *Silâhsız Peygamber*'de yeniden bu konuya döneceğimi ummaktayım.

I. D.

V

Ekim, 1952

yeni kurumların yerleşmesine önderlik etmekten daha zor, yönetilmesi daha tehlikeli, ya da başarı olanağı belirsiz bir iş yoktur; çünkü bunu yapmaya çalışan, karşısında düşman olarak eski düzenden yararlananları, ve savunucu olarak da, ancak yeni düzenden yararlanabilecek birtakım gevşek insanları bulur.

"Bu bakımdan, bu konuyu daha iyi anlamak istiyorsak, yeniliği getirenlerin kendilerine mi, yoksa başkalarına mı güvenmeleri gerektiğini araştırmalıyız: yâni, giriştikleri işleri tamamlamaları için dua mı etmelidirler, yoksa zor mu kullanmalıdırlar? Birincisinde, her zaman sonları kötü gelir ve hiç birşeyin arkasını getiremezler; ama yalnız kendilerine güvenir ve zor kullanabilirlerse başarısızlığa pek az uğrarlar. Bu yüzden, bütün iyi silâhlanmış Peygamberler kazanmışlardır ve silâhsızlar da mahvolmuşlardır. Bütün bunlardan başka da, insanların huyları değişkendir ve insanları kandırmak kolaydır, ama onları orada tutmak zordur. Bundan ötürü, Peygamber öyle bir düzen kurmalıdır ki *insanlar* artık inanmamaya başladıkları zaman onları zorla yola getirebilmek mümkün olabilsin.

"Musa'nın, Dara'nın, Teoseus'un ve Romulüs'ün elinde silâh olmasaydı yasalarını uzun bir süre uygulayamazlardı—zamanımızda da Fra Girolamo Savonarola aynı şeyi yapsaydı o da başarı sağlardı. Oysa, o, halk kendisine inanmamaya başladığı zaman yeni düzeniyle birlikte mahvolup gitti, çünkü insanları tutacak ya da inanmayanları inandıracak araçlar yoktu elinde."

MAKYAVEL, Prens, Bölüm VI.

BİRİNCİ BÖLÜM

EV VE OKUL

Çar İkinci Aleksandr'ın saltanatı (1855-81) artık son günlerini yaşıyor. Tahta çıktığı sırada yaptığı reformlarla, hem Rus toplumunda hem de yurt dışına kaçmış ihtilâlciler arasında büyük umutlar yaratan, Rus köylüsünü serflikten kurtaran, böylelikle Kurtarıcı adını kazanan hükümdar, son yıllarını karanlık bir bunalım içinde geçirmektedir. İhtilâlcilerden ödü kopuyor, kurşunlarla delik deşik edilmemek için sarayından çıkmıyor.

Boşa çıkarttığı umutların cezasını çekiyordu herhalde Çar. Toplumda ne kadar sınıf varsa hepsini küstürmüştü. Derebeylerin çoğuna göre, Aleksandr hâlâ yıkıcı bir adamdı.

İmparator kıyafetinde taçlı bir fesatçı. 1861 de yaptığı toprak reformunu hâlâ unutmamışlardı. Köylüleri artık eskisi gibi yönetemiyorlar. Gerçi Çar, köylüleri derebey zulmünden kurtarmıştır, ama köylüler de sonradan yoksullaşmışlar, gırtlaklarına kadar borca batmışlardı. Eskiden serf olan köylüler, Kurtuluş sırasında, işledikleri toprakların büyük bir kısmını soylulara bırakmak, kendilerine ayırdıkları topraklar için de yıllarca ağır bir Kurtuluş Vergisi ödemek zorunda bırakılmışlardı. Ama köylüler, Çarın yine de kendileri için iyi niyet beslediğini, kendilerinden yana olduğunu sanıyorlar, Kurtuluş sırasında soyluların Çarı aldattıklarına inanıyorlardı. Ancak, toprak açlığı başlamıştır artık köylülerde. Bu açlık Rusya'yı elli yıldan çok sarsacak, Rusya'nın hem yapısını hem de kafasını altüst edecektir.

Soylular ve köylüler Rus toplumunun hâlâ en büyük iki sınıfıdır: kentlerdeki orta sınıf çok yavaş gelişmektedir. Avrupa burjuvazisinin toplumsal kökü, geleneği, özgür düşüncesi, kendisine güveni ve etkisi yoktur bu sınıfta. Köylülerin pek azı topraktan ayrılmakta, sanayide çalışan işçi sınıfı haline gelmekte. İlk önemli grevler Aleksandr'ın son on yılında olmuştu ama kentlerdeki orta sınıf köyden kopmuş ufak bir sınıftır hâlâ.

Bu sınıfların hiç birinden Çar'a doğrudan doğruya bir tehlike gelmezdi. Sınıfların hepsi de isteklerinin yerine getirileceğini, bizzat Çar'ın kötülükleri önleyeceğini umuyordu. Öte yandan sınıfların hiç biri acılarını ortaya dökecek ve isteklerini bütün topluma açıklayacak durumda değildi. Hiçbiri kendi sınıfındaki insanları bir araya getiremiyor, gücünü temsilci bir kurumla ya da siyasî bir partiyle ortaya koyamıyordu. Bu çeşitten kurumlar yoktu Rusya'da. Devlet ve Kilise, ulus çapında örgütü olan tek kurumlardı; ama her ikisinin de görevi, toplumsal sıkıntıyı açığa vurmak değil, bastırmaktı. Yapıları ve temelleri ancak buna elverişliydi.

Çarlığa meydan okuyan tek bir grup vardır yalnızca: Ay-

dınlar. Çeşitli işlerde çalışan okumuş Ruslar, özellikle memur olamıyanlar, Çar'ın tutumundan köylüler kadar yakınmaktadırlar. Kurtarıcı Çar, önce mujiklerin toprak iştahını kabartmış, sonra da onları aldatmıştı. Nitekim aynı Çar, aydınların da özgürlük emellerini önce uyandırmış, sonra da umutlarını boşa çıkarmıştı. Aleksandr, kendisinden önce gelen Çar Birinci Nikola gibi yapmamış, aydınları prangalara vurmamıştır; ama aydınlar hâlâ da kırbaçla dövülmektedir. Çar'ın eğitimde ve basında yaptığı reformlar yarım yamalak ve güçsüzdü; ulusun kafası polisin, sansürün ve papazların elindedir. Okumuşlara özgürlüğe benzeyen bir şey tanımıştı, ama gerçek özgürlüğü de daha acı olarak ve daha sinsice önlemişti. Aydınlar suya düşen umutlarının öcünü almak istiyorlar; Çar ise onları uyutmak niyetindedir; bu yüzden Liberal reformlar gitgide bir baskı aracı olmakta, baskı isyanı beslemektedir.

Aydınlar sayıca azdır. İçlerinde aktif ihtilâlci olanlar ise yalnız birkaç kişi. Aydınların, doksan milyon insanı yöneten bir Çar'a karşı açtıkları savaşı, Don Kişot'un değirmene saldırmasına benzetmek bile durumu mübalâğa etmek olur. Aydınların klâsik başkaldırma yılları sayılan 1870'lerde bile *Narodnik* (Populist) hareketin barışçı yollardan izlediği "Eğitim ve propaganda" aşamasına pek pek birkaç bin kişi katılmıştı; hareketin son terör aşamasına ise doğrudan doğruya katılanlar otuz kırk kişiyi geçmiyordu. Ama bu bir avuç insan bile Çar'ı korkutmaya yetiyor, imparatorluğun haşmetini sarsıyordu. Bu kadar küçük bir grup ancak sıkıntısını açığa vuramayan bir ulusun içinde bu kadar büyük görünebilirdi. Aydınlar, toplumun öteki ana sınıfları gibi ne yapacaklarını bilmiyor değillerdi. Sağlam bir görüşleri vardı: ulusu saran kötülüklerin çözümünü yapacak bir eğitim görmüşlerdir; bütün bu kötülüklere çare bulmak için düşündükleri şeyleri program olarak formülleştirmişlerdir. Yalnızca kendi hesaplarına ortaya atıldıklarını bilseler iktidara karşı kafa tutmaya kolay kolay cesaret edemezlerdi. Başlangıçta, ulusun, özellikle köylülerin,

sözcüsü olduklarını sanmak gibi bir hayale kapıldılar. Kendi özgürlük emellerini köylünün toprak açlığıyla birleştirdiler kafalarında. Bu yüzden ihtilâlci örgütlerine *Zemliya i Volya,* (Toprak ve Hürriyet) adını verdiler. Avrupa'daki sosyalist fikirleri benimsediler; bu fikirleri Rusya'daki duruma uydurmaya çalıştılar. Düşlerinde gördükleri yeni toplumun temeli sanayi işçisi değildi; köylüydü. Toplumun çekirdeği kamunun el koyduğu fabrikalar değil, toplumun malı olan köy komünleri —Rusya'da eski çağlardan kalma *mir* sistemi vardı hâlâ— olacaktı.

"1870'lerin insanları" ileride bir ihtilâlin öncüleri olacaklardır; ama o sırada onları destekleyen hiç bir sınıf henüz yoktur ortada. Yıllar geçtikçe yalnızlıklarını anladılar; ve yavaş yavaş bir hayalden ötekine geçtiler; sorunlarının bir kısmını kendi kuşaklarına ve ülkelerine özgü, bir kısmını da her ihtilâlci harekette görülen biçimde çözmeye çalıştılar. Önce, Lavrov taraftarlarının yaptıkları gibi, mujikleri istibdadın kötülüklerine karşı uyandırmaya, ya da Bakunin'in yapmak istediği gibi, mujikleri Çar'a başkaldırmaya kışkırttılar. 1870 yılını izleyen on yıl içinde aydın erkek ve kadınlar, köylüleri etkilemek üzere iki kez evlerini ve işlerini bırakarak köylüler arasında yaşamaya karar verdiler. O sıralarda bu kaçışı izlemekle görevli bir jandarma generali durumu şöyle anlatır: "Sosyalistlerin birçoğu bu işe öyle bir enerji ve fedakârlıkla sarılmışlardır ki Avrupa'nın gizli cemiyetler tarihinde bunun bir benzeri daha bulunamaz." Ama fedakârlık boşunadır; çünkü köylülerle aydınların amaçları başka başkadır; mujik hâlâ Kurtarıcı adını verdiği Çar'a inanmaktadır; *Narodnik*'lerin kullandıkları "uyanmak" ya da "harekete geçmek" gibi sözcükleri kuşkulu bir umursamazlıkla ya da açık bir düşmanlıkla karşılamaktadır; jandarmalar ve polisler "halka giden" idealistleri yakalamaktadırlar. Mahkemeler yıllarca hapis, ağır hizmet ya da sürgün cezası vermektedir hepsine.

"Halkla birlikte ihtilâl" fikrinin yerini küçük ve kararlı

bir aydın azınlığının hazırlayacağı ve yürüteceği bir "gizli faaliyet" fikri almaya başladı yavaş yavaş. Hareketin biçimi de ona göre değişti. Aydınlar köye kendiliklerinden gitmişlerdi; hareket herhangi bir merkezden yönetilmemişti. Yeni gizli çalışmanın ise çok sıkı, birbirine kenetli, tek merkezden, sert bir biçimde yönetilen, katı ve disiplinli bir örgüte ihtiyacı vardı. Hareketin liderleri —Jelyabov, Kibalçiç, Sofiya Petrovskaya, Vera Figner ve başkaları— önceleri pek teröre girişmek eğiliminde değillerdi. Ama tutumlarının mantıksal sonuçları ve olaylar onları ister istemez bu yola sürükledi. 1878 Ocak ayında Vera Zasuliç adında bir kadın —bu kadın ileride kitabımızın belli başlı karakterlerinden biri olacaktır— siyasî bir mahkûma yapılan eziyeti protesto etmek için Petersburg jandarma komutanı General Trepov'u vurdu. Duruşma sırasında polisin suçlu görüldüğü bir sürü işlemler ortaya çıktı. Jüri yapılan açıklamaların ve sanığın gösterdiği içten idealizmin etkisi altında kaldı. Duruşmaların sonunda genç kadını serbest bıraktı. Polis mahkemeden çıkar çıkmaz kadını yakalamak isteyince coşan kalabalık kadının imdadına koştu. Kaçmasını sağladı. Bundan sonra Çar siyasî suçluların jürili mahkemelerde değil, askerî mahkemelerde yargılanmalarını emretti.

Zasuliç'in, tasarlanmadan, kendiliğinden yaptığı hareket ve bu hareketin uyandırdığı tepki, gizli çalışmadan yana olanlara izleyecekleri yolu gösterdi. 1879 yılında —kitabımızın başlangıç tarihi— Toprak ve Hürriyet partisi dağıldı. İstibdat yıkılıncaya kadar terör metodlarının kullanılmasından yana olanlar *Narodniya Volya,* Halkın Hürriyeti (*) adında yeni bir örgüt kurdular. Yeni programda temel hak ve hürriyetlere, toprak reformundan çok yer veriliyordu. Terörü ve gizli

(*) Narodniya Volya genellikle Halkın İradesi şeklinde çevriliyor. Aslında Volya hem "irade" hem de "hürriyet" demektir. Her ikisi de doğrudur.

çalışmayı tutmayan daha az etkili başka bir grup da *Kara Bölünmeyi* (Çornyi Peredel'i), yâni toprağın eşit olarak bölünmesini, savunmak üzere eski partiden ayrıldı. (O sırada İsviçre'ye göç eden Plehanov'un içinde bulunduğu bu grup, Rusya'daki devrimcilere ilk Marksist ve sosyal demokrat fikirleri getirecektir).

1870 yılında büyük terör teşebbüsleri birbirini kovaladı. Şubat ayında Harkof Valisi Prens Kropotkin tabancayla öldürüldü. Martta siyasî polis şefi General Drenteln'e bir suikast yapıldı. Aynı yıl içinde Çar'ın kendisi de iki suikast teşebbüsünden zor kurtuldu: Mart içinde bir ihtilâlci Çar'a beş el silâh attı; yazın da Kırım'daki sayfiyesinden dönerken içinde bulunduğu trenin altında birkaç mayın patladı. Bunu idamlar, sürgünler izledi. Ama 1 Mart, 1881 de suikastçılar Çar'ı öldürmeyi başardılar.

Çarlık yalnız ihtişamının göz kamaştırıcı yanını gösteriyordu dünyaya. Ama Karl Marx, 1879'da, Londra'dan bir Rus dostuna yazdığı mektupta, bu parlak görünüşün arkasında Rus toplumunun nasıl dağılmakta olduğuna işaret etmiş, Aleksandr'ın son yıllarında Rusya'nın durumunu Fransa'nın On Dördüncü Louis zamanına benzetmişti. Nitekim Rus ihtilâline önderlik edecek olanların çoğu Aleksandr'ın bu son yıllarında dünyaya geliyordu.

Bu kanlı çatışma sahnelerinin çok uzağında bir yerde, güney Ukrayna'nın durgun ve güneşli steplerinde, Kerson Vilâyetinin Bobrinetz adı verilen küçük bir kasabasında —1879 yılında— David Leontiyeviç Bronştayn adında biri, Albay Yanovski'den satın aldığı çiftliğe yerleşiyordu. Bu çiftliğe, sahibinin adından dolayı Yanovka denmişti. Dört bin dönüm kadar tutan bu çiftlik Çar tarafından Albaya hizmetlerine karşılık olarak verilmişti. Albay çiftlik işlerinde başarılı olamamış, 800 dönümünü Bronştayn'a satmış, bin üç yüz dönümünü de yine ona kiralamıştı. Satış o yılın başında tamamlan-

mıştı. Yazın da çiftliğin yeni sahibi ile ailesi yakında bulunan köylerinden ayrılmışlar, çiftlikle birlikte satın aldıkları küçük köy evine yerleşmişlerdi.

Bronştaynlar Museviydiler. Musevilerin çiftlik işleriyle uğraştıkları pek görülmüş değildi. Ama Kerson steplerinde kırk elli kadar Musevi topluluğu yayılmış bulunuyordu. Bunlar "sınır" boyundaki kentlerin kalabalık Yahudi Mahallelerinden kaçmış insanlardı. Rusya'da, Musevilerin sınır boylarında —yâni çoğu Polonya'dan alınan batı illeri kasabalarının dışında— yaşamaları yasaktı. Ancak Karadeniz yakınlarındaki güney steplerinde istedikleri gibi yerleşmelerine izin verilmişti. Rusya bu seyrek nüfuslu ve çok bereketli toprakları On Sekizinci Yüzyılın sonuna doğru eline geçirmiş bulunuyordu. Çarlar buralara nüfus yerleştirmeye çalışmışlardı. Her yeni kurulan ülke gibi buralarda da öncüler, yabancı göçmenler ve toplumdan kovulanlardı. Bu boş topraklara Sırplar, Bulgarlar, Yunanlılar ve Museviler yerleştirilmeye çalışıldı. Musevi göçmenler topraklarını belirli bir noktaya kadar ıslâh ettiler. Ülkeye kök saldılar; birtakım imtiyazlar elde ettiler; Musevi bölgelerindeki sürülme ve zorbalık tehlikelerinden kurtuldular. Buralardaki Musevi bölgelerinin ne dereceye kadar genişlediği bilinmiyor. Birinci Aleksandr, bölgelerin daha da genişlemesine izin verdi. Ama Birinci Nikola tahta çıkar çıkmaz Musevilerin yeniden kovulmalarını emretti. Yüzyılın ortalarına doğru Musevileri Nikolayev, Sivastopol ve Poltava'dan, Kiyef çevresindeki kasabalardan sürdü. Sürülenlerin çoğu kalabalık bölgelerde yerleşti, pek azı stepe döndü.

1850 başlarında yapılan bu sürgünlerin birinde, Yanovka'nın yeni sahibinin babası Leon Bronştayn da, herhalde Dinyeper'in sağ kıyısında, Poltava yakınlarındaki küçük bir Musevi kasabasından ailesiyle birlikte çıkmış, ve Kerson iline yerleşmiş olacaktı. Oğulları ve kızları büyüyünce de köyde kaldılar; ama içlerinden yalnız David, Musevi topluluğundan ayrı-

lacak kadar zenginleşti ve bağımsız bir köylü olarak Yanovka'ya yerleşti.

Genel olarak köylerde yerleşen Museviler, Musevi toplumunun en aşağı insanları sayılırlardı. Çünkü Museviler yüzyıllar boyunca kentlerde oturmuşlardı. Çiftçilik Musevilere çok yabancı bir alandı. Bu mesleği ancak kentlerde dikiş tutturamamış olanlar seçerdi. Tüccar olsun, tefeci olsun, aracı olsun, Musa Peygamberin bütün kulları pis Yahudi Mahallelerinin sınırları içinde yaşamaktan hoşlanırlardı. Köydeki yaşamı hor görürler, buralarda yaşayanlara *Am Haaretz,* yâni "toprakçı", derlerdi. Kutsal kitaptan bile anlamayan, kaba, bayağı adam demekti bu. Steplerde yaşamayı seçenler kaybedecek bir şeyi olmayan insanlardı. Ağır ve alışmadıkları işleri yapmaktan korkmayanlardı. Bunların Sinagoklarla ilgileri pek azdı, ya da yoktu bile.

Dindaşları Yanovka'nın yeni sahibine *Am Haaretz* diyorlardı herhalde. Okuyup yazması yoktu David'in. Dinle pek ilgilenmezdi. Sinagoklardan de pek hoşlanmazdı. Ancak iki kuşaktanberi çiftçilik yapan bir ailenin evlâdı olduğu halde, tam bir köylüydü. Köylülerinkine benzeyen çocuksu davranışları vardı. Sanki Musevi değildi. Eski Almanca, İbranî ve Slav dillerinin bir karışımı olan Yid dili konuşulmazdı evlerinde. Bir çeşit Rusça ve Ukrayna dili karışımı kullanılırdı. Mujiklere de benzemiyorlardı. Bronştayn'ların bir serf geçmişleri de yoktu. Aslında bu geniş stepte, serflik hiç bir zaman o kadar köklü olarak yerleşmemişti. Davit Bronştayn sınır boylarında yaşayan köylüler gibi özgür, inatçı, kaba ve çalışkandı. Satın aldığı çiftliği büyük bir malikâne yapacaktı. Hem kendisi çok çalışıyor, hem yanındaki işçileri çok çalıştırıyordu. Parlak bir geleceği vardı. Yanovka'ya yerleştiği zaman daha otuzunda ya vardı ya yoktu.

Karısı Anna bambaşka bir kadındır. Ya Odesa'dan ya da başka bir güney kentinden gelmedir, köyden değil. Kiraya kitap veren bir kütüphaneye abone olacak kadar da okumuşlu-

ğu vardır. Babası yanından sofu bir Musevi geleneğine bağlıdır. Kocasına benzemez. Duaları, âyinleri kaçırmaz. Örneğin Cumartesi günleri bir yere çıkmaz, ya da dikiş dikmez. Orta sınıftan geldiği için içgüdüsel olarak kurallara da bağlıdır. Az çok sahte bir dindarlık da vardır bu davranışında. Gerektiği zaman Cumartesi günü bile dikiş diker, ama bunu bir yabancının görmemesine dikkat eder. Nasıl olmuş da çiftçi Bronştayn'la evlenmiş, bunu bilen yok. Oğlunun anlattığına bakılacak olursa genç ve güzelken babası ona âşık olmuş. Ailesi buna çok üzülmüş, kız tarafı da çekingen köylüye boyuna hor bakmış. Ama mutsuz bir evlilik olmamış bu. Başlangıçta genç bayan Bronştayn, köy hayatından korkmuş, ama sonradan kentten kalma huylarından vazgeçmek ve bir köylü kadını olabilmek için elinden geleni yapmış. Yanovka'ya gelmeden önce dört çocuğu olmuş. Ailenin Yanovka'ya yerleşmesinden birkaç ay sonra da, 26 Ekim 1879'da, bir beşinci çocuk doğurmuş. Oğlan olan bu çocuğa büyük babasının adı verilmiş. Lev ya da Leon denmiş.

Garip bir rastlantı: yeni doğan çocuk otuz sekiz yıl sonra, tam doğduğu günde, yâni 26 Ekimde (yeni takvime göre 7 Kasımda) Leon Troçki olarak, Petrograd'da Bolşevik ayaklanmasına önderlik edecekti (*).

Çocuk ilk dokuz yılını Yanovka'da geçirdi. Sonradan söylediğine bakılacak olursa, ne "güneşli tarlalarda" geçen avare yıllar, ne de "açlık, felâket ve sefalet" yıllarıydı bunlar. Bronştayn'lar çarçabuk zenginleşmek isteyenlerin zor ve tutumlu hayatlarını yaşıyorlardı. "Bütün kaslar gerilmiş, bütün düşünceler iş ve para biriktirmeye yönelmişti." "Yanovka'daki yaşayışımıza tamamiyle çiftlik işleri hâkimdi. Başka hiç bir şeyin önemi yoktu. Dünya piyasasındaki buğday fiyatından başka bir şey düşünülmüyordu." Oysa fiyatlar hızla düşüyor-

(*) Aynı yılda, iki ay sonra, Josef Çugaşvili Stalin de Gori adındaki küçük bir Gürcü köyünde doğdu.

du. Buna rağmen Bronştany'ların paraya düşkünlüğü öteki köylülerinkinden fazla değildi. Ama çocukları bahis konusu olunca keselerinin ağızlarını açıyorlar, onların iyi yetişmeleri için ellerinden geleni yapıyorlardı. Lyova (*) doğduğunda ablaları kentteki okulda okuyorlardı. Çocuğun bir de dadısı vardı. Dadı tutmak pek az köylüye nâsip olan bir lükstü. Sonraki yıllarda bir müzik hocası da tutuldu. Çocuklar üniversiteye gönderildiler. Hem ana, hem baba, en küçük çocuklarına gereken dikkati gösteremiyecek kadar meşguldüler. Onların yerine çocuğa iki ablasıyla dadısı bakıyordu. Lyova sağlam ve canlı bir çocuktur. Annesi, babası, kız kardeşleri, çiftlikte yaşayan bütün hizmetçiler ve işçiler çocuğun akıllılığına ve usluluğuna hayrandırlar.

Lev ya da Leon, çevrenin ölçülerine göre, rahat bir çocukluk geçirdi. Bronştayn'ların oturduğu yer kerpiçten yapılmış beş odalı ufak bir evdi. Odaların çoğu küçük ve loştu. Yer topraktı. Tavan akıyordu. Ama köylü ailelerinin çoğu zaten bir ya da iki odalı kerpiç kulübelerde yaşarlardı. Lyova'nın çocukluğu sırasında aile zenginleşti. İtibar sahibi oldu. Ürünleri ve canlı hayvanları çoğaldı; kulübenin çevresinde yeni çiftlik binaları yükseldi. Kulübenin yanındaki büyük sundurmada atelye, mutfak, hizmetçi odaları vardı. Sundurmanın ötesinde de küçüklü büyüklü samanlıklar, ahırlar, tavlalar, domuz ahırları ve daha bir sürü ek binalar bulunuyordu. Uzakta, ufak bir gölün ardındaki tepenin üstünde, büyük bir değirmen vardı. Stepin bu yanlarında tek değirmendi herhalde. Yaz aylarında uzak yakın köylerin mujikleri buğdaylarını bu değirmene öğütmeye getirirler, değirmende kuyruk olurlar, haftalarca beklerler, kuru havalarda tarlalarda, yağmur yağdığı zaman, değirmende yatarlar, borçlarını ürünlerinin bir kısmını değirmen sahibine vermekle öderlerdi. Davit Bronştayn önce mahallî tüccarlarla iş yaptı. Ama zenginleştikçe ürünlerini Niko-

(*) Lyova, Lev ya da Leon'un küçüklük adıdır.

layev'deki toptancısının aracılığıyla satmaya başladı. Nikolayev, Karadeniz'de hızla gelişmekte olan bir buğday limanıdır. Davit, Yanovka'da çiftçiliğe başladığı tarihten birkaç yıl sonra istese biraz daha toprak alabilirdi. Ama 1881 yılında Musevilerin steplerde bile toprak almasını yasaklayan bir ferman çıktı. Bundan böyle ancak komşularından toprak kiralayabileceklerdi. Nitekim Davit de bol bol toprak kiralamaya başladı. Komşuları "düşük" Leh ve Rus soylularıydı. Bu soylu aileler sanki hâlâ eski muazzam malikânelerinde oturuyorlarmış gibi paralarını har vurup harman savuruyorlardı. Gırtlaklarına kadar borçluydular.

Küçük çocuk, çökmekte olan bir toplumsal sınıfı ilk kez burada gördü. "Gertapanov bu aristokratik çöküşün en güzel örneğiydi. Bir zamanlar büyük bir köy ve bütün bir bölge onun adını taşırdı. Bölgenin bütün toprakları onundu. O sırada Gertapanov'un elinde yalnız dört bin dönüm kadar bir toprak kalmıştı. O da hep rehindeydi. Babam bu toprakları kiralamıştı. Kiraları bankaya yatırıyordu. Gertapanov köylülere istida ve mektup yazmakla geçinmekteydi artık. Bizi ziyarete geldiği zamanlar çoğu kez tütün ve şeker aşırıp cübbesinin altına saklardı. Karısı da aynı şeyi yapardı; gençliğini, serflerini, piyanolarını, ipek elbiselerini, parfümlerini anlatıp dururdu. İki oğlu da hemen hemen câhildi. Küçüğü Viktor, bizim atelyede çıraklık ediyordu." Bronştayn'ların, bu komşularla karşılaştıkları zaman kendi yeteneklerine ve durumlarına bakarak bir güvenç duygusuna kapıldıklarını kestirmek pek zor değil. Güvençlerinin ve iyimser çalışkanlıklarının büyük bir kısmını çocuklarına da geçirmişlerdi.

Anababa ile ablaları küçük Lyova'yı evin içinden ya da çevresinden uzaklaştırmaya çalışırlardı. Aile hayatının yemek odasında geçtiği durgun ve monoton kış ayları dışında, çiftlik hayatı Lyova için çok hareketliydi. Evin yanındaki atelye çocuğu büyülemişti sanki; ustabaşı İvan Vassiliyeviç Grebien ona araçları ve malzemeyi öğretmişti. İvan Vassiliyeviç aile-

den sayılıyordu; öğle ve akşam yemeklerini evin içinde efendisiyle birlikte yerdi. Bir Musevinin bu şekilde davranması hemen hemen imkânsızdır. Ustabaşının oyunları, şakaları ve şen havası Lyova'yı büyülemişti. Troçki, *Hayatım* adlı kitabında, çocukluğunda, ilk olarak en çok bu adamın etkisinde kaldığını söyler. Ama küçük çocuk, aynı zamanda, atelyedeki öbür işçilerin kötü davranışlarına da hem şaşmakta, hem de kızmaktadır. Ana-babası için söyledikleri bir sürü kaba lâfları kendi kulağıyla işitmektedir. Bu sözler, onu hem sarsmakta, hem düşündürmekte, hem de kafasına yerleşmektedir.

Atelyeden samanlıklara, ahırlara gidiyor; sundurmalarda oynuyor, saklanıyor; insanlarla ve hayvanlarla senli benli oluyordu. Ablasından alfabeyi öğrenmişti. Köylülerin ve babasının değirmende buğday ve para üzerinde nasıl çekiştiklerini gördükçe sayıların önemini anlamaya başlamıştır. Yoksulluk, baskı, ve bir sonuca varmayan başkaldırma sahneleri görmektedir. Hasat zamanında yarı aç, yarı tok işçilerin nasıl grev yaptıklarını görmüştü: "İşçiler tarlaları bıraktılar. Avluda toplandılar. Samanlığın gölgesinde yüzü koyun yattılar. Çıplak, çatlak ve samanlı ayaklarını havada sallamaya başladılar. Ne olacağını beklediler. Babam onlara biraz kesilmiş süt, karpuz, bir parça da kurutulmuş balık verdi. Sonra yeniden çalışmaya başladılar. Dahası türkü bile tutturdular." Hatırladığı başka bir sahne: işçiler tarladan dönmektedirler. Vakit gecedir ve ayışığı vardır. Önlerini göremedikleri için el yordamıyla yürümektedirler. Gıdasızlıktan gözleri görmez olmuştur. Yanovka'ya bir sağlık müfettişi gelmiştir, ama işlerde bir usulsüzlük görmemiştir. Bronştayn'lar öteki işverenlerden daha kötü değillerdir. İşçilere verilen yiyecek, çorba ve *kaşa* öteki çiftliklerde verilenlerden daha kötü değildir. Yalnız bütün bunların çocuk üstündeki etkisini fazla önemsememek gerekir. Çocukluğunda bu çeşit ve dahası bundan da kötü sahneler gördükleri halde sonradan ihtilâlci olmayan bir sürü insan vardır. Lyova'nın sosyal adaletsizliğe başkaldırması ve

kurulu düzene düşman olması için daha başka ve karışık etkiler gerekiyordu. Ancak bu etkilerden sonradır ki Troçki kafasında yer eden bu sahneleri hatırlayacak, bu olaylar duyguluğu ve vicdanı üzerinde daha ağır baskılar yapacaktı. Ama o sırada çevresini olduğu gibi kabul etmiştir. Ancak babasının çok sert davrandığı bir sahne ile karşılaştığı zaman hemen odasına koşmuş, kanapenin üzerindeki yastığa başını gömüp ağlamaya başlamıştı.

Ailesi onu Gromokla'daki okula gönderdiğinde daha yedi yaşındaydı. Gromokla, Yanovka'dan birkaç kilometre ötede kurulmuş bir Alman-Musevi topluluğuydu. Lyova orada akrabalarının yanında kaldı. Okulu bir çeşit *Heder*'di, yâni, Yid dili kullanan bir çeşit özel Musevi din okulu. Burada çocuğa kutsal kitabı okuması, kutsal kitabı İbraniceden Yid diline çevirmesi öğretilecekti. Okulda ayrıca Rusça ve biraz da aritmetik öğretiliyordu. Çocuk Yid dili bilmediği için öğretmenin söylediklerini anlamıyor, arkadaşlarıyla da anlaşamıyordu. Okul çok pisti. Berbat kokuyordu. Açık havaya alışık olan çocuk okulun bu havası içinde boğulmuştu herhalde. Büyüklerin davranışlarından da korkmaktaydı. Bir ara Gromokla'daki Musevilerin ahlâkça düşük bir kadını köy ortasında küfrederek, acımadan sürüklediklerini görmüştü. Başka bir zaman da, köylüler bir at hırsızına çok ağır bir ceza vermişlerdi. Köyde garip bir ayrılık vardı: Bir yanda Musevilerin pis kulübeleri, öte yanda Almanların temiz, güzel, pırıl pırıl evleri. Çocuk elbetteki güzel evleri sevecekti.

Gromokla'da çok kalmadı; çocuklarının üzüldüğünü gören Bronştayn'lar Lyova'yı yeniden eve almaya karar verdiler. Böylece Lyova kutsal kitaplardan, anlaşılmaz İbranice'den yine anlaşılmayan Yid diline ezberden çeviri yapan öteki arkadaşlarından ayrıldı. (*) Gromokla'da kaldığı birkaç ay içinde

(*) Sonradan Odesa'da bulunduğu bir sırada yeniden İbranice dersleri aldı, ama sonuç eskisinden daha iyi olmadı.

Rusça okuyup yazmayı öğrenmişti. Yanovka'ya dönüşünde elindeki kitaplardan boyuna yazılar kopya etti. Sonradan kompozisyonlar yapmaya, şiirler okumaya, kendi başına kafiyeler düzmeye başladı. Babasının hesaplarına ve defterlerine de yardım ediyordu. Komşular geldiği zaman, "şiir okusana", "yaptığın resimleri göstersene" diyorlardı. Başlangıçta bu çeşit istekler karşısında heyecanlanarak kaçıp giderdi. Ama sonradan kendisine gösterilen hayranlığa alıştı ve bu hayranlığı her zaman aramaya başladı.

Musevi okulundan ayrıldıktan bir yıl kadar sonra Yanovka'ya biri geldi. Hem küçüklüğünde hem de delikanlılık yaşlarında bu gelenin çocuk üzerinde büyük etkisi oldu. Gelen konuk, Bayan Bronştayn'ın akrabalarından, kentte oturan, orta sınıf uzak yeğenlerinden biriydi. "Biraz gazeteciliği, biraz da istatistikçiliği vardı." Odesa'da oturuyordu. Liberal düşüncelerin etkisinde kalmış, ufak bir siyasî suçtan ötürü üniversiteden atılmıştı. Adı Moissei Filipoviç Spentzer'di. Bütün yaz aylarını Yanovka'da geçirdi. Sağlığı yerine geldi. Bu sırada ailenin, akıllı, ama hocası olmayan sevgili çocuğu ile meşgul oldu. Sonra çocuğu Odesa'ya götürmek, orada eğitimiyle uğraşmak istedi. Bronştayn'lar buna razı oldular. Lyova 1888 sonbaharında, üstünde yeni bir okul üniforması, elinde Yanovka'nın mutfağında yapılmış çörekler ve kurabiyeler dolu bir sürü paket, keder ve sevinç gözyaşları arasında çiftlikten ayrıldı.

Karadeniz kıyısında Odesa, Rusya'nın Marsilya limanıdır. Yalnız Marsilya'dan daha yeni, daha neşeli ve güneşli bir liman. Birçok ulusların yaşadığı bu kent, birçok rüzgârlara ve etkilere açıktı. Odesa halkının ruhunda güneye özgü coşkunluk, gösteriş düşkünlüğü ve o sıcak duygululuk vardı. Bununla birlikte yedi sekiz yıl içinde Lyova'nın düşüncelerini ve karakterini en çok etkileyen kentin bu havasından çok Spentzer'lerin evi oldu. Kendi ailesinin havasından çok ayrı bir hava vardı burada. Başlangıçta Spentzer'lerin halleri vakitleri

yerinde değildi. Spentzer, üniversiteden kovulduğu için kolay kolay iş bulamamıştı. Musevi çocuklarına özel, lâik bir okulda öğretmenlik yapan karısının maaşıyla geçiniyorlardı. Sonradan Spentzer ünlü liberal bir editör oldu. Bu karı kocayı kırk yıldanberi tanıyan Amerikalı yazar Max Eastman bu çiftin "kibar, sessiz sadasız, dengeli, akıllı" insanlar olduklarını söyler. Lyova'ya, baba evinde konuşulan bir çeşit Ukrayna ve Rusça karışımı yerine doğru dürüst Rusça konuşmasını öğrettiler; yalnız dilini değil, oturup kalkmasını da yola soktular. Çocuk her şeyi öğrenmek, haşarı bir köy çocuğu olmaktan çıkıp terbiyeli bir öğrenci olmak istiyordu. Önünde yeni ilgiler ve tadlar vardı. Spentzer'ler akşamları ona klâsik Rus şairlerinden Puşkin ve Lermentov'u yüksek sesle okurdu. En çok sevdikleri şair Çarlığın zulmüne başkaldırmış olan toplumcu Nekrasov'du. Lyova okunan şiirleri kendinden geçerek dinlerdi, şiir dünyasının yüksek bulutlarından indirilmek ve yatağa gönderilmek istemezdi. Faust ve Bretchen'in hikâyelerini ilk olarak Spentzer'lerden öğrendi. *Oliver Twist* için gözyaşları döktü. Tolstoy'un yeni yasaklanmış olan *Karanlığın Gücü* adlı korkunç ve karanlık piyesini okudu gizlice. O sırada bütün büyükler aralarında fısıltıyla hep bu piyesten söz ediyorlardı.

Spentzer'ler çocuğa uygun bir okul buldular. Ama çocuk daha küçüktü. Bu zorluk da atlatıldı: doğduğu yerin nüfus memuru nüfus kâğıdını bir yaş büyülttü. Ama asıl büyük zorluk bir yıl önce, 1887 de, çıkarılmış olan *ferman*'dı: hükümet orta okullara alınacak Musevi çocuklarının sayısını sınırlamıştı. Mevcut öğrenci sayısının yüzde 10'unu, bazı yerlerde de yüzde 5'ini ya da 3'ünü geçmiyecekti. Ayrıca sıkı bir sınavdan da geçirileceklerdi. İlk okula gitmemiş olan Lyova sınavı kazanamadı. Bir yıl aynı okulun hazırlık sınıfına gitti. Burada okuyan Musevi çocukları daha kolay okula alınıyorlardı.

St. Paul *Realschule* adındaki okulda Yunanca ve Latince yoktu, ama öğrenciler, bu okulda, bilim, matematik, yabancı dillerden Almanca ile Fransızca'da başka okullardakilerden

daha iyi yetişiyorlardı. İlerici aydınlar, bu okulu çocuklarına en iyi rasyonel ve pratik eğitim verebilecek bir çevre sayıyorlardı. Okul Odesa'daki Luther Alman kilisesi tarafından kurulmuştu, ama her şeyi Ruslaştırılmıştı. Lyova okula girdiği sırada öğretim Rusçaydı. Ancak öğrencilerle öğretmenler, Alman, Rus, Polonyalı ya da İsviçre asıllı Yunan Kilisesine bağlı Ortodokslar, Luther'ciler, Romalı Katolikler ve Musevilerdi. Bu kadar çeşitli uluslardan gelen çeşitli dinden insanlar okula Rus okullarında bulunmayan bir liberalizm havası veriyordu. Hiç bir ulus ötekine hükmedecek durumda değildi. Okulda hiç bir din, Yunan Ortodoks Kilisesi bile, üstün sayılmıyordu. Bir Rus öğretmen bir Polonyalı öğrenciyi belli etmeden ezmeye çalışsa, ya da bir Romalı Katolik Papaz bir Musevi çocuğuna el altından kötülük etse bile yine de Rus olmayan öğrencilerde bir aşağılık duygusu yaratacak herhangi bir işlem ya da ayırım yapılmıyordu. Bütün ayırım Rusçanın resmî dil olmasından ibaretti. Buna kızan yalnız Alman ana-babalarla onların çocuklarıydı. Hükümetin Musevi çocuklarının okumasına karşı çıkardığı bütün engellere rağmen, okula girebilen Musevi çocuklarına çok iyi muamele ediliyordu. Lyova bir kozmopolit havanın tadını böylece ilk olarak *Realschule*'de tatmış oldu.

Lyova, hemen sınıfın en çalışkan öğrencilerinden oldu. "Kimse eğitimiyle uğraşmadı, dersiyle meşgul olmadı. Her zaman kendisinden istenenden fazlasını yaptı." Öğretmenleri çocuğun yeteneğini ve zekâsını anlamakta gecikmediler. Az sonra yüksek sınıflardaki çocuklar bile onu tanımaya başladılar. Sporu sevmiyordu. Karadenizin kıyısında olduğu halde yedi yıl içinde bir kere bile sandala binmedi, balığa çıkmadı, yüzmedi. Okulda spor yapmamasını eski yıllarda başından geçen bir kazaya yorar: Bir ara merdivenden düşmüş, canının acısından yerde "yılan gibi saatlerce kıvranmıştı." Okulda spor yapmamasının bir nedeni de belki Yanovka'dan başka bir yerin temiz havada spor yapmaya elverişli olmadığına inanmasıydı. "Kentte okunur ve çalışılır," diyordu. Sınıfın gözde bir öğrencisi ol-

ması kendisine olan güvenini artırmasına yetiyordu.

Realschule'de bulunduğu yedi yıl içinde bir iki kere okul olaylarına karıştı. Hiç biri de kötü sonuçlanmadı. Bir ara bir okul dergisi çıkarmayı denedi. Hemen hemen bütün yazılarını kendi yazmıştı. Ama Eğitim Bakanlığı bu gibi dergileri yasakladığı için dergiyi gören öğretmen kendisine bu işten vazgeçmesini söyledi. Lyova öğretmenin sözünü dinledi. İkinci olay da şu: Birtakım çocuklar sevilmeyen bir öğretmeni yuhaladılar. Aralarında Lyova da vardı. Okulun müdürü suçlulardan bir kısmını hapsetti, ama sınıfın birincisinden hiç şüphelenmedi. Hapsedilen çocuklardan bir ikisi Lyova'yı ele verdi. Buna üzülen öğretmen övündüğü öğrenciyi göstererek, "En iyi öğrencimiz ahlâk bakımından toplum dışı," dedi. "Toplum dışı" olan okuldan kovulurdu. O da kovuldu. Spentzer'lerin korudukları çocuğa karşı gösterdikleri anlayış ve sevgi, hocasının bu işe kızacağı yerde gülüp geçmesi ve hoş görmesi, olayın çocuk üzerinde yarattığı büyük üzüntüyü hafifletti.

Lyova ertesi yıl, sınavdan sonra, yeniden okula alındı. Yeniden okulun iftiharı ve sevilen öğrencisi oldu. Artık hiç bir patırtıya gürültüye karışmamaya yemin etmişti. Ama son sınıflarda bulunduğu sırada, ödev defterlerini okumayan ve geri vermeyen tembel bir öğretmeni protesto etmek üzere öteki öğrencilerle birlikte kompozisyon yazmamaya karar verdi. Bu kez cezaya çarptırılmadı. Yazdığı biyografisinde, biraz hoşgören bir havayla, okuldan atılmasının sonucunu şöyle anlatır: "Bu benim ilk siyasî tecrübem oldu. O günden sonra sınıf iki ayrı gruba bölündü: bir yanda kalleşler ve kıskançlar, öteyanda açık sözlüler ve cesurlar. Ortada tarafsızlar ve iki grup arasında sallananlar. Bu üç grup sonraki yıllarda da hiç bir zaman ortadan kalkmadı. Ömrüm boyunca onlara ikide birde rastladım..." Odesa okulunun son sınıflarındaki bu anısı gerçekten Komünist Partisinin 1920'lerdeki durumunu, partinin Troçki'den yana olanlarla ona karşı olanlar diye ikiye bölünmesini hatırlatmaktadır.

Çocuğun görünüşü ve karakteri de artık gelişmiş, yakışıklı bir delikanlı olmuştur. Sert, ama düzenli, esmer bir yüzü, gözlüklerinin arkasında pırıl pırıl yanan miyop gözleri, iyi taranmış sık ve dik siyah saçları vardır. Üstüne başına düşkündür: temiz ve düzgün, dahası modaya uygun giyinmekte, "oldukça burjuva" görünmektedir. Azimli, canlı, aynı zamanda görevine saygılı ve kibardır. Yetenekli gençlerin çoğu gibi, kendisini beğenmekte, herkesi geçmek istemektedir. Şöyle anlatır kendisini Troçki: "Başkalarından daha büyük işler başaracağını sanıyor. Arkadaşları onun üstünlüğünü tanıyorlar. Bu durum karakterini etkilemekten geri kalmıyacaktır." Troçki'yi hem eleştiren, hem de ona hayran olan Max Eastman, Troçki'nin nasıl erken yaşta gelişmiş olduğunu anlatır. Onun bu halini yarış atlarının bilinen içgüdüsüne benzetir. "Atlar dinlenme yerlerinde rahvan yürürlerken bile hiç olmazsa göz ucuyla arkalarına bakarlar, alanda kendilerini geçecek başka bir at olup olmadığını anlamak isterler. Her zaman tetiktedirler. Bu davranış genellikle hoş bir şey değildir — hele yarış için yetiştirilmemiş atlar bu huyu hiç de hoş karşılamazlar." Okul arkadaşları arasında Lyova'yı sevenler çoktur. Ama hiç birisi onunla senli benli olamamıştır.

Okulda önemli bir etki altında kalmadı. Öğretmenleri karmakarışık insanlardı. Kendi biyografisinde bunların kişiliklerini çok canlı olarak çizer: Bir kısmı iyi insandı. Bir kısmı da deliydi. Bir kısmı açıkça rüşvet alırdı; ama en iyileri bile çocuğu etkileyemiyecek kadar bayağı insanlardı. Çocuğun karakteri ve hayali ancak Spentzer'lerin evinde gelişti. Bu evde seviliyor ve sayılıyordu. O da bu havayı sıcak bir sevgi ile karşılamaktaydı. Bu eve geldiği ilk haftalarda Spentzer'lerin küçük yavrusunu hayranlıkla seyrettiği ve ilk gülüşlerini gördüğü günden, son güne kadar bu tatlı havayı bozan en ufak bir olay çıkmadı. Yıllarca sonra hatırladığı tek tatsız olay şuydu: eve ilk geldiği sıralarda, şeker almak için pahalı kitaplarından birkaçını satmıştı. Hayatta bu kadar iyi bir kılavuz bul-

manın büyük bir talih eseri olduğunu büyüdükçe daha iyi anladı. Ailenin aydınsal ilgilerini gittikçe daha çok paylaşmaya başladı. Yerli liberal gazetelerin yazarları, şairler ve romancılar sık sık eve gelmektedirler. Onları tanıdıkça konuşmalarını dinledikçe kendinden geçmektedir. Lyova için "yazarlar, gazeteciler ve sanatçılar, yalnız birkaç kişinin içine girebileceği, ötekilerden çok daha ilginç bir dünya idi" Onları ilk gördüğü zaman, yalnızca doğuştan yazar olanların duyabileceği bir heyecan duymuştu.

Odesa önemli ya da canlı bir edebiyat merkezi değildi. Spentzer'lerin dostları arasında Rus edebiyatının devleri yoktu. Ancak, on beş ya da on altı yaşındaki çocuk bu büyük tapınağın tanrılarından birini görmese bile tapınağın basamağında hayranlıkla oturmasını da biliyordu. Sansürün durmadan burnunu soktuğu yerli liberal basında V. M. Doroşeviç gibi gözüpek ve iyi yazarlar vardır. Doroşeviç yarı edebî, yarı siyasî makale yazmakta ustadır. Ama günün birinde onu da geçecektir. Lyova ile evdeki büyükler Doroşeviç'in *feuilleton'*larını çok sevmektedirler. Spentzer editörlüğe başladıktan sonra, ev kitaplar, müsveddeler ve provalarla doldu. Lyova bütün bunları büyük bir merakla incelemektedir. Yazıların kitap haline gelişini görmek ona heyecan veriyor, matbaa mürekkebinin kokusundan hoşlanıyordu. Büyük ihtilâlde ve savaş harekâtını yöneteceği yıllarda bile bu işe karşı büyük bir ilgi duyacaktır. Sözcüklere, okul yıllarında gönül bağlamıştır. Kompozisyonlarından birini okuyan esaslı bir yazar ve bir Şekspir otoritesinin ağzından sözcüklere hâkim olduğunu ilk olarak orada işitmişti.

Tiyatroyu da seviyordu. "...Odesa'da iyi oynanan İtalyan operalarını sevmeğe alıştırdım kendimi... Tiyatro bileti alabilmek için ders bile vermeğe başladım. Giuseppina Uget gibi garip bir ad taşıyan kolaratur sopranoya aylarca sessiz sedasız âşık oldum. Benim için soprano sanki doğrudan doğruya cennetten Odesa sahnesine inmiş bir melekti." Tiyatro merakı,

tiyatronun ışıklarına, elbiselerine, maskelerine, heyecanlarına ve çalışmalarına düşkünlüğü, "hayattaki rolünü yoğun bir dramatik hava içinde oynayacak, hayatı klâsik bir tragedyaya benzeyecek" bir insanın delikanlılık çağına tıpatıp uyan heveslerdi.

Lyova yaz tatillerini ve yılbaşılarını geçirmek, ya da arada sırada sağlığını düzeltmek için Yanovka'ya gidiyordu. Her gidişinde çiftliğin biraz daha büyüdüğünü, biraz daha zenginleştiğini görüyordu. İlk ayrıldığı sıralarda orta halli, şöyle böyle bir çiftçi ailesiydiler. Ama şimdi her gidişinde ailesinin bir derebeye benzediğini görüyordu. Bronştayn'lar kendileri ve çocukları için büyük bir çiftlik evi yaptırmaktadırlar. Ama aile yine de eskisi gibi yaşamakta, eskisi gibi çalışmaktadır. Babası yine her gün değirmende buğday çuvalları arasında köylülerle çekişe çekişe pazarlık etmekte, ineklerinin arkasından ayrılmamakta, işçilerin buğday biçmelerine bakmakta, arasıra kendisi bile orak sallamaktadır. En yakın postahane ve demiryolu istasyonu yine otuz kilometre uzaktadır. Çiftliğe gazete girmemiştir daha. Annesi pek pek, o da zarzor, işten çatlak çutlak olmuş parmağını sayfalar üzerinde gezdire gezdire ve yavaş yavaş eski bir roman okuyabilmektedir.

Lyova kente geldiği zamanlar çeşitli duyguların etkisinde kalırdı. Geniş ve açık stepe alışık bir köylünün sıkıntısını duyardı. Köye gelince açılır, oynar, yürür, ata binerdi. Ama her gelişinde bu hayatın gittikçe kendisine yabancılaştığını anlıyordu. Ailesi, ona, dayanılmayacak kadar dar kafalı, kaba, yaşayışı anlamsız geliyordu. Yanovka'da işçilere ve mujiklere yapılan muamele, görünüşte ne kadar iyi olsa yine köylülerin ezilmesiyle ailenin refahı arasında sıkı bir ilişki bulunduğunu anlamasına yetiyordu. Lyova tatillerde babasının hesap defterlerine ve gündelik hesaplarına yardım etmektedir. Ama, baba oğul arasında, özellikle oğul gündelikleri işçilerden yana hesapladığı zamanlar, kavga çıkmaktadır. Bu kavgalar işçilerin gö-

zünden kaçmamakta, çiftçiyi de kızdırmaktadır. Delikanlının hiç aşağıdan almaya niyeti yoktur. Bu çelişki, her cahil köylünün okumuş çocuğunda olduğu gibi, onda da bir üstünlük duygusu yaratıyordu. Köy hayatı artık ona dayanılamıyacak kadar acı gelmeye başlamıştır. Bir ara iki işçiyi, pasaportları düzgün olmadığı için alıp götüren polisin işçilere yaptığı hareketlere kızmıştı. Ama önüne geçememişti. Yoksulların birbirine ne kadar kaba ve yabancı davrandıkları da gözünden kaçmıyordu. Ezilenlere karşı içinde belirsiz bir sevgi, kendi imtiyazlı durumuna karşı da daha belirsiz bir öfke duymaktadır. Kendisine olan güveninin yıkıldığını anlaması, birinci derecede ve belki de en fazla duyduğu şeydir. Bir çiftlik ağasının oğlu olması, kendisine, o zamanın deyimiyle, câhil bir *kulak* çocuğu denmesi, ağırına gitmektedir.

Odesa'daki hayatı 1896'da sona erdi. *Ralschule*'de normal olarak yedi sınıf bulunuyordu. Ama St. Paul okulunda altı sınıf vardı. Bundan ötürü liseyi bitirmiş sayılması için Nikolayev'deki aynı cins okulda olgunluk sınavına girmesi gerekmişti. Daha on yedi yaşındaydı. Siyasî bir görüşü de yoktu. Fredirich Engels bir yıl önce ölmüştü. Ama geleceğin ihtilâlcisi bunun farkına varmamıştı bile. Daha Karl Marx'ın adını bile duymamıştı. Kendisinin anlattığına göre, "zamanın on yedi yaşlarındaki çocuklarına göre siyasî bakımdan onlardan daha aşağı" idi. Edebiyata merakı vardı. Üniversitede yüksek matematik bölümüne girmeye hazırlanıyordu. Hayata iki açıdan, yâni hayal ve soyut açılarından bakmak niyetindeydi, sonradan bu iki kutbu birleştirmeye çalışacaktır. Bir süre için politikanın çekiciliğini duymadı. İşe yarayan bir meslek seçmesini isteyen ana-babası hayal kırıklığına uğramıştı: Lyova akademik karyere geçmek istiyordu. En son aklına gelen meslek ise, herhalde, ihtilâlcilikti.

Zamanındaki havanın büyük bir rolü olmuştu bu konuda. Başka zamanlarda gençler daha okulda iken gizli siyasî gruplara katılırlardı. Bu gruplar yeni fikirler ortaya attıkları, bü-

yük umutlar peşinde koştukları ve bundan yararlanarak genişledikleri sırada hep böyle olurdu. 1880'lerde ve 1890'ların başında ise ihtilâlci hareket en cansız aşamasını yaşamaktaydı. *Halkın Hürriyeti* hareketi, İkinci Aleksandr'ı öldürmekle kendi hayatına da son vermişti. Hareketin önderleri bu olayın ihtilâlin ulus çapında bir işareti olacağını sanmışlardı. Oysa halktan herhangi bir ses çıkmamıştı. Ulus sessizliğini sürdürmüştü. Suikastla dolaylı ya da dolaysız olarak ilgili olanlar zindanlarda ölmüşlerdi. Hareketi sürdürecek yenileri gelmemişti arkadan. Memnun olmamasına rağmen köylünün ihtilâlci bir havaya bir daha girmeyeceği anlaşılmıştı. Köylüler, İkinci Aleksandr öldürüldüğünde, bu hareketi köylülerin koruyucusu Çar'dan, soylu sınıfın intikam alması şeklinde yorumlamışlardı.

Yeni Çar Üçüncü Aleksandr kendisinden önceki Çar'ın yaptığı yarı liberal reformların hepsini kaldırdı. Bu işlerde akıl hocası Kilise Kurulunun Başkanı Pobedonostsev'di. Yönetici sınıfta yerleşen ihtilâl korkusu bu adamın karanlık ve kurnaz kafasına da yerleşmişti. Pobedonostsev "aile üzerinde babanın, köylüler üzerinde derebeyin, bütün Ruslar üzerinde Çarın" bölünmez hâkimiyetine döndürmek istiyordu Çarı. Eski Çar tarafından serfliğin kaldırılması için çıkartılan kanunları övmek artık suç sayılıyordu. Soyluların köylüler üstündeki kanunî hâkimiyeti yeniden kurulmuştu. Üniversiteler aşağı sınıfların çocuklarına yasaklanmış, hür fikirli dergiler kapatılmış, bütün ulus, içlerinde aydınlar da olmak üzere, yeniden sessizliğe gömülmüştü.

İhtilâlci terör hareketinin güçsüzlüğü anlaşılmış, böylelikle *Narodnik*'lerin bir hayali daha yıkılmıştır. Üçüncü Aleksandr'ı öldürmek için hazırlanan bir suikast ise başarısızlığa uğramıştır. Suikastı hazırlayanlar arasında Lenin'in kardeşi Aleksandr Ulyanov da vardır. *Halkın Hürriyeti* hareketinden sağ kalanlar hapishanelerde ya da sürgünlerde çürümüşler, anılarını yitirmişler ve karmaşıklık içinde kaybolup gitmişler-

dir. Zamanın karakteristik bir olayı: *Narodnik* hareketinin önderlerinden Tihomirov, Batı Avrupa'dan yeni gelmiş, "Neden İhtilâlcilikten vazgeçtim?" başlıklı bir yazı yayımlamıştır. Bir kısım eski ihtilâlciler, enerji ve yeteneklerini o sırada eskisine oranla daha hızla gelişmekte olan sanayi ve ticaret kollarına aktarmışlardır. Birçokları da istibdadın kötülüklerini sayıp döken, ama zâlime karşı kuvvetle karşı konulmamasını isteyen Leon Tolstoy'u bir peygamber saymaktadır. Tolstoy'un doktrini hayal kırıklığı sonunda aydınların daldıkları uykuyu haklı göstermeye yaramaktadır.

Troçki *Hayatım* adlı kitabında kendi siyasî umursamazlığını bu genel havaya yorar. Biraz haklıdır da bu yorumunda. Ama gerçek şudur herhalde: Odesa'dan ayrıldığı sırada, yâni 1896 yılında, kentte yeniden gizli bir ihtilâlci hareket başlamıştı. Marksistler yeni bir program ve yeni bir hareket yolu savunmaktadırlar. Sosyal Demokrat olduklarını söyleyen birtakım öğrenci ve işçi grupları ortaya çıkmaktadır. O sıralarda Sosyalist Enternasyonale, Rusya konusunda verilmiş bir rapora göre 1895 yıllarına doğru Odesa'da bu çeşit gruplar faaliyet halindedir. Genç Bronştayn'ın bundan haberi yoktur. St. Paul okulunda da böyle bir grubun bulunmadığı anlaşılıyor. Yoksa bu grup elbette okulun en sevilen ve çalışkan öğrencisine yaklaşırdı. Yeni hareket hali vakti yerinde Spentzer ailesinin rahat evinde de bir yankı yaratmamıştı. Spentzer ailesi de *Narodnik* felâketinden derin yaralar almış olanlardandı. Tehlikeli konuları ağızlarına almaz olmuşlardı. Ya da bu konuları aralarında fısıltı halinde konuşmaktaydılar. İlericilikleri geniş görüşlü korkak bir liberalizme dönüşmüştür. Aslında Çara karşı dolaylı bir muhalefettir bu. Yalnız, bu durum yetiştirdikleri çocuğu pek etkilemezdi. Genç kafaları ancak kesin, gözüpek ve açıkça ifade edilen fikirler büyüleyebilir. İkinci Nikola 1895'de tahta çıktığı sırada, çok ılımlı "liberal" *Zemstvo'*-lardan bile "saçma düşlerden" vazgeçmelerini açıkça isteyince, Lyova'nın yüreği "düşçüler" den yana olmuştu. Ama o da,

Spentzer'ler gibi, kurulu hükümet sisteminde herhangi bir değişiklik yapmaya çalışmanın Donkişotluk olacağı kanısındaydı.

Bu kötü ve sesi kısık liberal çevrede, şu bir tek duygunun yaygın olduğunu görüyordu: Avrupa ve Avrupa uygarlığına, genellikle Batıya ve Batıdaki hürriyete, çekingen bir hayranlık. "Batı" sanki vaadedilmiş bir ülkedir. Rusya'nın kötü ve perişan gerçekçiliklerinden bıkanların sığındığı ve rahat ettiği hayal bir ülke. Yahudi kıyımlarının yapılmadığı, yasakların bulunmadığı bu kıta özellikle Musevi aydınlarına çok çekici gelmektedir. Büyük bir kısım soylular için de Batı kendi ülkelerinde beğenmedikleri her şeyin antitezidir. Orada Ortodoks Kilisesi, sansür, *knout* ve *katorga* yoktur (*). Batıya genç Herzen'in burjuva liberalizminden önceki gözle ve hayranlıkla bakan Rus aydınlarının çoğu Batıyı yakından gördüğü zaman hayal kırıklığına uğramıştır. Lyova da sonraki yıllarda bir sosyalist olarak liberal Avrupa'nın kötülüklerini görecek ve Batıya düşman olacaktır. Ama gençliğindeki "Batı" hayranlığını yine sürdürecek ve bu hayranlık sonuna kadar düşüncelerine yön verecektir.

"Polis baskısı altında yaşayan Rusya'nın, en çok polis baskısı altında bulunan" kentinden, yâni Odesa'dan ayrıldığı sırada Troçki'nin kafa yapılışı işte böyledir. Kentin siyasî havasından aklında kalan şey, tek anı bir sokak sahnesidir; istediğini yapmak yetkisine sahip müstebit Odesa valisi Amiral Zelenoy'dur. "Kendisini bir kere gördüm, o da arkadan. Ama bu bana yetti. Vali arabasında ayakta duruyor, yumruklarını sallaya sallaya kaba sesiyle küfredip duruyordu. Polisler selâm vererek, hademeler şapkalarını çıkararak önünde geçit resmi yapıyorlardı. Karşıdaki binalarda, indirilmiş perdelerin aralıklarından bu manzara korkuyla seyredilmekteydi. Okul çantamı düzelttim ve doğruca eve koştum."

(*) Katorga: prangaya vurulmak ve ağır hizmet görmek cezası.

Müstebidi seyreden gencin ruhunda isyan kıvılcımı daha ateş almamıştır — yalnızca iktidara karşı korkuyla karışık bir tiksinti duymuş — ve sanki Tolstoy'un pasif direnmesindeymiş gibi ses çıkarmadan oradan uzaklaşıp gitmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

İ D E A L   A R A N I Ş I

Genç Bronştayn'ı devrimciliğe sürükleyen şey bir rastlantıdır: 1896 da lise öğrenimini tamamlamak üzere Nikolayev'e gitmişti. Bir ailenin yanında kalıyordu. Ailenin oğullarına sosyalist fikirler aşılanmıştı. Gençler Troçki ile tartışmakta, onu kendilerinden yana çekmeye çalışmaktadırlar. Aylar geçiyor, hiç bir sonuç alamıyorlar. Troçki onların görüşlerine "sosyalist ütopya" diyor, fikirlerini kabul etmiyor. Tartışmalarda hep tutucu bir genç pozundadır. Halktan nefret etmiyor, ama "halk ideolojisi" ve "halk hâkimiyeti" gibi sözlere hiç güvenmiyor. Aklı fikri yüksek matematiktedir. Politika yapacak vakti yoktur. Oğullarının tehlikeli fikirlere sahip olduklarını anlayan ev sahipleri ise onun bu akıllılığından memnundurlar.

Oğullarına da ona benzemelerini söylüyorlar. Ama bu durum çok sürmüyor. Ardı arası kesilmeyen sosyal adaletsizlikler Troçki'de ülkenin düzenini değiştirmek gerektiği düşüncesini alevlendirmeye başlamıştır. Sosyalistlerle yaptığı tartışmalar çocukluğundanberi kafasında yerleşmiş olan yoksulluk ve sömürü sahnelerini yeniden gözünün önüne getirmektedir. İçinde yaşadığı havanın ne kadar boğucu olduğunu anlamıştır artık. Yeni görüşlerden ve dâvaların cesaretle ortaya konuluşundan hoşlanmaktadır. Ama yine de karşı koymaya devam ediyor. Yeni fikirlerin çekiciliği arttıkça eski tutuculuğuna ve politik umursamazlığına daha kuvvetle sarılıyor. Çelişik ruhu ve tartışmalarda kaybetmemek hırsı teslim olmasına izin vermiyor. Ama savunuları ve kendini beğenmişliği hiç bir sonuç vermiyecektir. Okul yılının ortasında "yenilgisini" kabul ediyor ve birdenbire sosyalizmi öyle heyecanla ve kesinlikle savunuyor ki kendisini sosyalist yapanlar bile buna şaşıp kalıyorlar.

Bu psikolojik mekanizmanın ikide birde harekete geçtiğini ileride göreceğiz: Troçki yeni bir fikirle karşılaştığı zaman bu fikre vereceği cevap bir dereceye kadar şartlandırılmış bulunacaktır; ama önce büyük bir kibirle bu yeni fikre karşı koyacaktır; fikri ne kadar ilginç bulursa ona karşı direnmesi de o kadar artacaktır; başlangıçtaki kuşkularını ve kararsızlıklarını önleyecektir. Sonra iç savunuları yıkılmaya başlayacak, kendisine olan güveni sarsılacaktır. Ama hâlâ herhangi bir teslim olma belirtisi göstermeyecektir. Kendini çok beğenmiştir ya da o fikre tam olarak daha inanmamıştır. Kafasında geçen mücadelenin görünürde hiç bir belirtisi yoktur. Sonra, birdenbire, kendisini yeni bir inanç kavrayacak, sanki bir anda olmuş gibi iç çelişkisini ve kibrini yeniverecektir. Bu sırada göstereceği tam teslimiyet ve eski fikirlerine karşı umursamazlığı hasımlarını şaşırtacaktır: Troçki karşı dâvadan, umulmıyan, derin sonuçlar çıkaracak kadar o dâvayı benimseyecektir.

O sırada, yeni katıldığı dâva, kafasında henüz belirsizdi. Fikirden çok havayı sevmişti. "Ezilenlerden" yana olacaktı. Ama ezilen kimdi? Onun ezilenlerle ne ilgisi vardı: Ve ne yapmak istiyordu? Ona kılavuzluk edecek kimse yoktu ortada. Nikolayev'de önemli bir sosyalist grubu ya da örgütü yoktur. Sosyalist fikirlerden hemen sonra sosyal politika konularıyla da ilgisi arttı. Öteyandan matematik merakı azalmaya başladı. Aynı görüşlere sahip ve aynı ilgileri duyan insanları arıyordu artık. Ama bunu yapması için çocukluğunu ve delikanlılığını geçirdiği dar çerçevenin dışına, hemen çıkması gerekiyordu.

Birlikte oturduğu evin gençleri onu Franz Şvigovski adında biriyle tanıştırdılar. Şvigovski kentin dolaylarında kirayla bir bahçe işleten yoksul bir bahçıvandı. Sol düşünceli öğrencilerle işçiler zaman zaman kulübesinde toplanıp tartışıyorlardı. Çek asıllı olan Şvigovski garip bir adamdı. Birçok diller biliyor, Rus ve Alman edebiyatının klâsiklerini okuyordu. Yabancı gazete ve dergilere aboneydi. Yasak kitap ve broşürleri okumak isteyen dostlarına bunları bulup getiriyordu. Kentte polis kordonu altında yaşayan eski *Narodnik*'ler de zaman zaman bu bahçe toplantılarına katılıyorlardı. *Narodnik*'ler arasında ünlü kimseler yoktu. Örgütlenmiş de değillerdi. Yalnızca romantik ihtilâlci görüşlerine uyan fikirleri Şvigovski'nin çevresinde açıklamaktaydılar. Toplananların hemen hemen hepsi kendilerini *Narodnik* saymaktadırlar. Katılanlardan birinin söylediği gibi, toplantılar "tamamiyle zararsız nitelikte idi." Bahçeye gelenler rahat ettikleri ve serbestçe konuştukları için oraya geliyorlardı. Ama az sonra Şvigovski'nin bahçesi kentte "kötü bir ün kazandı... Korkunç komplolar hazırlanıyordu bahçede." Polis bahçeye hafiyeler gönderdi. Polisler bahçede işçi gibi çalıştılar. Ama verdikleri raporlarda Şvigovski'nin ziyaretçilerine yalnızca elma ve kahve ikram ettiğini, dostlarıyla zararsız konularda şuradan buradan konuştuğunu bildirdiler.

Bu yıllarda ihtilâl hareketinin canlandığını biliyoruz. İç İşleri Bakanı Durnovo 1895 Martında Pobedonostsev'e bir ra-

por vererek, yeni eğilimlerden, özellikle, her toplumsal konu üstünde büyük bir hevesle ve hiç bir karşılık beklemeden konferanslar veren öğrenciler arasındaki hareketlerden şüphelendiğini bildirmişti. Bakana göre bu idealistçe fedakârlıklar hiç de hayra alâmet değildi. Eski yılların bütün baskı kanunları, okulları ve üniversiteleri yıkıcı etkilerden kurtaramamıştı. Fakültelerin başına getirilecek profesörleri yıllardanberi Bakanlık tâyin ediyor, şüpheli profesörleri atıyor, değersiz dalkavukları terfi ettiriyordu. Dünyaca tanınmış kimyacı D. Mendeliyev, biyolojist İ. Meçnikov, sosyolog M. Kovalevski gibi profesörler rejim için tehlikeli sayılmış, kürsülerinden atılmış, ya da istifaya zorlanmışlardı. Ünlü tarihçi Kliyuçevski liberal görüşlerinden vazgeçmek zorunda kalmıştı. John Stuart Mill, Herbert Spencer ve Karl Marx'ın eserleri yasaklanmıştı. Öğrenci kitaplıkları ve kulüpleri kapatılmıştı. Konferans salonlarına hafiyeler konulmuştu. Yoksul aile çocuklarının üniversitede okumamaları için giriş ücretleri beş kat artırılmıştı. Bütün bunlara rağmen yeniden kaynamaya başlayan isyan havası üniversitelere yayılıyordu. 1895 yılının sonunda, 1896'nın başında, öğrencilerden, yeni Çar Nikola'ya bağlı kalacakları üzerine yemin etmeleri istendi. Petersburg, Moskova ve Kiyev'deki öğrencilerin çoğu bunu kabul etmedi. Çar'ın taç giyme töreninden sonra (tören sırasında çıkan panikte binlerce seyircinin üzerine atlı polis saldırdı, yaralananlardan ölenler oldu. Panikten polis sorumlu görüldü), 1896'nın başında Petersburg'ta 30,000 işçi grev ilân etti. Geniş çapta girişilen ilk grev oldu bu.

Lenin ile Martov ve Potresov'un son yıllarda kurmuş oldukları *İşçi Sınıfının Kurtuluşu için Savaş Birliği* adlı grubun etkisi bu olaylarda hissedilmektedir. Canlanan hareket hemen hemen tamamiyle Marksistlerin etkisindedir. *Narodnik*'ler pek katılmamışlardır. Yeni sosyalizm her şeyden önce sanayi işçisine dayanmaktadır. Terörcülüğü kabul etmiyor. Rusya'da kapitalist sanayileşme daha da gelişmeli, böylece işçi sınıfı hem

sayıca, hem de güç bakımından büyümeliydi. Bununla birlikte, Birliğin yakın amacı, temel haklar için savaşmak, işçileri iktisadî ve siyasî harekete çekmeye ve örgütlemeye çalışmaktır.

Ama bütün bu gelişmeler Nikolayev'in sığ sularında küçük bir dalgadır. Bronştayn, Şvigovski çevresine katıldığı sırada (1896 sonbaharında ya da kış başında) çevrede bulunanlar herhalde daha yılbaşında geçen olayların heyecanı içindedirler. Olaylar üzerine bilgi toplamışlar ve tartışmışlardı. Ama bundan ileri gitmiş ve yeni harekete ayak uyduracak durumda değillerdi. Yalnız Marksistlerin *Narodnik* doktrinini nasıl eleştirdikleri üzerine belli belirsiz birtakım fikirleri vardı. Kendilerini hâlâ *Narodnik* saymaktadırlar. Çevrenin tek kadın üyesi Aleksandra Sokolovskaya *Narodnik*'lerden birinin kızıdır. Bu kız Marksist olduğunu söylemiş ve proleter sosyalizminin gerçek felsefeyi ve devrim bilimini sunduğuna çevreyi inandırmaya çalışmıştı. Önceleri kızın çevre üzerinde pek etkisi olmamıştı. Ama az sonra bahçıvan kulübesinde toplananlar ateşli tartışmalara giriştiler. İşte bu sırada çevreye katılmış olan Bronştayn, kendini sert bir tartışmanın ortasında buldu. Hemen bir seçme yapmak zorunda kaldı. Kendisinin bir *Narodnik* olduğunu söyledi. Yine bu sırada çevrenin tek Marksistine saldırmaya başladı. O günlerin canlı anılarını yazmış olan, Troçki'nin gençlik arkadaşı ve sonradan düşmanı, G.A. Ziv'in anlattığına bakılacak olursa Ziv 1896 yılı kışında ilk olarak bahçeye geldiği zaman o sırada daha on sekiz yaşında bile olmayan Bronştayn, "gözle görünen yeteneğiyle Franz'a gelip gidenlerin hepsinin dikkatini çekiyordu." Daha o sırada grubun "en atılgan ve en kararlı tartışmacısıydı." Genç kadının anlattığı Karl Marx'ın kuramlarını "acı bir alayla" eleştiriyordu.

Aslında iki doktrini de pek bildiği yoktu. Yalnız Şvigovski'den eski bir iki gizli broşür alıp okumuştu. İlk okudukları bunlar ile birkaç solcu dergi koleksiyonu olmuştu. Bro-

şürlerdeki ve dergilerdeki yazıları, içindeki fikirlerin özünü anlamaya ve kavramaya çalışmadan, acele acele ve sinirli sinirli gözden geçirmişti. Onu coşturan yazarlar John Stuart Mill, Bentham ve Çernişevski'ydi. Bunların ise yeni başlayan tartışma ile doğrudan doğruya hiç bir ilgileri yoktu. Bronştayn bir süre için kendisinin Bentham'cı olduğunu söyledi. Bentham'ın ortaya attığı hayalî fikirlerin, ne *Narodnik* ne de Marksist devrimci görüşlere uymadığını bir an bile düşünmedi. Ne Marx ne de Marksist okulun öteki eğilimleri konusunda en ufak bir fikri yoktu. Daha temkinli bir genç, böyle bir durumda bir yana çekilir, susar oturur, tartışmaları dinler, kararını vermeden önce kaynakları inceler, leh ve aleyhte söylenenleri tartardı. (Lenin Marx'ın fikirlerini bu şekilde incelemişti). Ama Bronştayn'ın hızlı gelişen, çabuk kavrayan havaî bir kafası vardı. "Çabuk kavrayan bütün aydınlar gibi o da şaşırtıcı şekilde bülöf yapmasını biliyordu. Karşısındakinin düşüncesini ve bu düşüncenin nerelere kadar varacağını hemen kavrardı; bu bakımdan kendisini yalnızca bilgi ile yenmek zordu." Okulda üstün zekâlı bir öğrencinin kendisine olan güvenini kazanmış ve arkadaşlarının gözlerini kamaştırmayı huy edinmişti. Yeni arkadaşları tarafından sıkıştırıldığı ve yan tutmaya zorlandığı zaman son yapacağı şey bilmediğini söylemek olmalıydı. Oysa o hemen yan tuttu, ılımlı bir sakıncalık göstereceği yerde dosdoğru çatışmanın içine daldı.

Seçimini içgüdüsel olarak yapmıştı. *Narodnik* görüşlerinin onun için tek önemi Marksist doktrinden ayrı olmasıydı. Marksistler, "toplumsal olayları, doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak, toplumun ekonomik şartları belirler," diyorlardı. *Narodnik*'ler bu fikirleri büsbütün inkâr etmiyorlardı: Rusyada tarihsel materyalizmin öncüleri onlardı. Ama bu nokta üstünde Marksistler kadar inatla durmuyorlardı. Birçokları sübjektif felsefeyi kabul ediyor, "eleştirici görüşün" ve birey iradesinin üstünlüğünü savunuyordu. Bu felsefe, iktisadî şartlar "olgunlaşıncaya" ya da halk yığınları uyanıncaya kadar, Çar-

lığa saldırmaktan vazgeçmek isteyen, savaşçılarını ve kahramanlarını, akıllı ve iradeli suikastçılarını tek başlarına ellerinde bombalarla Çar'ın, Nazırların ve Valilerin üzerine saldırtan bir partinin geleneğine ve efsanelerine tıpatıp uygundu. Genç Bronştayn'a Marksizm kuru gelmektedir; insanlık haysiyeti ile uyuşmayan bir felsefedir. İnsanı iktisadî ve sosyal durumlar içinde hapsedilmiş göstermektedir; adsız bir tüketim araçlarının elinde oyuncak saymaktadır. Sonradan kendisinin de söyleyeceği gibi, bu bir basitleştirmedir; bir Marksizm karikatürüdür. Bununla birlikte, hiç bir modern siyasî fikir insanların çoğunu Marksizm kadar esinlemiyecek ve insanlara savaş iradesi ve kararlılığını, dâva için ölmek azmini vermiyecektir. (*) Ancak ortaya konan karikatür büsbütün de gerçeğe aykırı değildir. Marksizmi savunanların bile çoğu inançlarının kuru ve heyecansız bir karikatür olduğunu kabul etmekteydiler. Genç Bronştayn'ın karşılaştığı ilk Marksizm şekli herhalde bu çeşittendi. Bu fikirler karşısında romantik *Narodnik* geleneği ona daha çok çekici gelmektedir. *Narodnik*'ler özenilecek bir sürü örnekler vermişlerdir; unutulmaması gereken birçok kahramanlık anıları vardır; onlar geleceğin açık yüreklilik ve gösterişsizlik örnekleridir. Geçmişte onlarla övünmüşlerdi. Gelecekte de belki övüneceklerdi. Belki diyoruz, çünkü *Narodnik* hareketi çöküş döneminde geçmişteki başarılarını kullanamamış, bu başarıları eski temiz ve kahramanca havası içinde tekrarlayamamıştı. Ama bu büyük güneş batarken bile Rusya göklerine parlak bir ışık saçıyordu. Ve genç Bronştayn'ın gözünü kamaştıran da bu ışıktı.

Tartışmaya katıldıktan sonra Sokolovskaya'nın en büyük

(*) Troçki son yıllarında Marksizmi sık sık Calvinizm'e benzetmiştir. Birinin determinizmi, ötekinin kadercilik doktrini, insan iradesini zayıflatmak ya da "inkâr" etmek şöyle dursun, tersine kuvvetlendirmiştir. Eylemin daha yüksek bir zorunlulukla uyumlu olduğu inancı Calviniste olduğu kadar Marksiste de çok büyük bir âzim sağlar ve büyük fedakârlıkları göze aldırır.

düşmanı oldu. Bu tartışmalar sırasında, küçük bir grubun içinde buluşan, birbirini çeken ve aynı zamanda da iten, birbirinden kaçmasına imkân olmayan, ayrı iki cinsten iki genç ve birbirine yakın siyasî iki düşman arasında kaçınılması zor olan iki yanlı bir heyecan doğdu. Sokolovskaya, Bronştayn'dan birkaç yaş büyüktür. Kimilerine göre altı, kimilerine göre on. Bu bakımdan Sokolovskaya'nın *Realschule*'nin son sınıfındaki bir öğrenciden çok daha geniş, çok daha ciddî siyasî tecrübesi vardır. Alçakgönüllü, sağlam inançlı ve genel olarak ağırbaşlıdır. Görüşlerini inatla savunmakta ve karşısındaki delikanlı kendisiyle alay ederken bile soğukkanlılığını bozmamaktadır. Durum, az sonra garip bir yola girer: bahçeye devam edenlerin hemen hemen hepsi kıza aşağı yukarı vurgundur. Delikanlılardan birkaçı onun için şiirler bile yazmaktadır. Büyük "izm" lerle ve sorunlarla, yeni aşk heyecanları ve kafiyeler birbirine karışmıştır — ve bu yüzden tartışmalar daha da sertleşmiştir. Bronştayn kızla alay etmektedir: "Sen hâlâ Marksistim diyorsun. Bu kadar hayat dolu bir genç kız nasıl olur da bu kadar kuru, dar ve hiç de pratik olmayan bir şeye bağlanır!" Sokolovskaya şöyle cevap veriyor bu söze: "Kendisini mantıklı sayan bir insan nasıl oluyor da bu kadar belirsiz heyecanlara kapılıyor?" Bronştayn, "esnaf ve tüccarların doktrini" dediği Marksizme bağlanan kızın bu tutumuyla kızlardaki duygusallığın bağdaşmıyacağını söylüyor ve onunla boyuna alay edip duruyor.

Öteyandan kızın ortaya attığı fikirler kafasında yavaş yavaş yer etmektedir. Kendisine olan güveni sarsılmaktadır. Tartışmalar sırasında ne kadar "sert" davranırsa, alayları da o kadar keskinleşmekte. 1896 yılının son günü grup bir tartışma yapmak ve yeni yılı kutlamak üzere toplanmıştır. Toplantıda Bronştayn da vardır. Birden kendisinin Marksizmden yana olduğunu açıklar. Bütün arkadaşları şaşırıp kalırlar. Sokolovskaya sevinir. İşçi sınıfının bir an önce kurtulması, Çarlığın yıkılması v.b. şerefine kadehler tokuşturulur. Sıra Bronş-

tayn'a gelince, ayağa kalkar, bardağını kaldırır, ortada hiç bir neden ya da kışkırtma yokken, birdenbire Sokolovskaya'ya dönerek bağırır: "Bütün Marksistlere, hayat ilişkilerine kuruluk ve katılık getirmek isteyen herkese lânet olsun!" Genç kadın bu kaba herifin bir daha elini sıkmayacağına yemin ederek bahçeden çıkıp gider, az sonra da kentten ayrılır. (*)

Yeni yıla girilmiştir. Grup hâlâ lâftan ileri gitmiş değildir. Bronştayn Marksizmi eleştiren bir yazı yazmış, *Narodnik* eğilimli bir dergiye göndermiştir. Yazıda özden çok taşlamalar, alıntılar ve zehirler vardır. Yazı yayımlanmaz. Sokolovskaya'nın kardeşi ile birlikte Marksist-*Narodnik* tartışmasını veren bir piyes yazmaya başlarlar. Ama piyes birinci ya da ikinci sahneden sonra yarıda kalır. Piyeste *Narodnik* tutulacak, Marksist yerilecekti. Oysa yazı ilerledikçe yazarlar Marksistlerin daha çekici olmaya başladıklarını görürler. Piyesteki tipin birçok sözleri ve huyları Sokolovskaya'ya benzemektedir. Grup bu sırada ayrıca okuyucuların kitap kiralarını yükseltmek isteyen kent genel kitaplığı yönetim kuruluna karşı da bir "isyan" düzenlemiştir. "Bahçe", "halkın" desteğini sağlar, kitaplığa abone bulur ve yıllık toplantıda yönetim kurulunu devirir — uyuyan bir kasaba için hiç de küçümsenecek bir olay değil.

Bronştayn okuldaki dersleri sermiştir artık. Ama yine 1897 yazında okulu iftiharla bitirecek kadar bilgi sahibidir. Ancak babası onda bir değişiklik olduğunu sezmektedir. Yanovka'da tatilini geçirdiği sırada hürriyetten ve Çarın atılması gerektiğinden söz etmektedir oğlu. Bu fikirleri nereden öğrendiğine şaşan çiftçi baba, "Bana bak oğlum," der, "Hiç bir zaman olmaz bu, 300 yıl sonra bile olmaz!" Az sonra Lyova'nın yeni arkadaşlarının kim olduklarını öğrenir babası ve

(*) Bu olayları hem Eastman, hem de Ziv anlatıyor. Troçki Hayatım adlı eserinde bunlardan hiç söz etmez. Ancak Eastman'ın kitabına yazdığı önsözünde kitaptakilerin doğruluğunu kabul ettiğine göre önce Ziv tarafından anlatılmış olan bu hikâyelerin doğruluğunu onaylamış olur.

Şvigovski'nin bahçesine bir daha gitmemesini kesin olarak emreder. Lyova "eleştirici kafasını" ve "özgür iradesini" ele almıştır. "Kendi arkadaşlarımı istediğim gibi seçerim" der. Ama madem ki babasının emrine boyun eğmiyordu, babasının verdiği para ile de yaşamazdı artık. Babasından para almaktan vazgeçer, özel dersler vermeye başlar. Rahat evini bırakıp Şvigovski'nin kulübesine taşınır. Kulübede, birkaçı verem, altı öğrenci daha kalıyordu. Büyük bir değişiklik yapmış, sonunda özgürlüğünü kazanmıştır! Temiz elbiseli, terbiyeli, başka ana-babalarda hayranlık uyandıran ve kıskançlık yaratan delikanlı yoktu artık. Onun yerini gerçek bir *Narodnik* almıştı. Genç *Narodnik,* hareketin öncüleri gibi, "halkın arasına karışmış", halktan biri olmuştu. Herkesin bir toprak işçisi gibi giyindiği küçük bir komunada yaşıyor, elindeki birkaç *kopek*'i de ortaya koyuyor, herkesin içtiği çorbadan içiyor, ortak tencereden aynı *kaşa*'yı yiyordu.

Bronştayn'ın babası arada sırada Yanovka'dan gelmekte, oğlunun bu hayattan bıkıp bıkmadığını, fikrini değiştirip değiştirmediğini öğrenmeye çalışmaktadır. Çocukta bunu gösteren hiç bir belirti yoktur. İlerinin ünlü komünist yazarlarından ve Şvigovski'nin o zamanki konuklarından biri, sonradan, "iri yarı, favorili çiftçinin... sabahın karanlığında kulübeye damladığını, Lyova'nın başına dikildiğini, onu kandırmaya çalıştığını," hatırlayacaktır. Çiftçi boru gibi sesiyle bağırmaktadır: "Hey! Sen de mi babanı bırakıp kaçtın?" Ufak tefek uzlaşmalar olmakta, öfkeli sahneler geçmektedir. Lyova için beslediği umutları yitiren baba, sert ve sabırsızdır. Arkadaşlarının arasında sivrilmeyi düşünen evlât ise, başkalarının yanında bu durumundan utanmaktadır. İnatçı ve saygısızdır. Her ikisinde de aynı sertlik, aynı kendini haklı bulma duygusu, aynı inat, aynı kibir vardır ve ikisi de bağırıp çağırmaktadır. Lyova, matematik eğitimi görmek için Odesa Üniversitesine girdiğinde baba-oğul ilişkisinin düzeleceği sanıldı. Babasına göre, yüksek matematik okuması bile Çarı devirmek isteyenle-

rin elinde bir oyuncak olmasından iyiydi. Lyova Üniversitedeki çalışmaları sırasında kendi konusunda olağanüstü bir yetenek gösterdi. (*) Ama, Üniversite, Şvigovski'nin bahçesinden daha ilginç gelmedi ona. Kalkûlüs de devrimden iyi değildi. Odesa'da kısa bir süre kaldı, ama bu kısa süre içinde devrimcilerle ilişki kurdu, onlardan gizli dergi ve broşürler alıp okudu, Nikolayev'e sevinçle döndü.

1897 ilkbaharının karışık günleri... Mart ayında siyasî inançları yüzünden Petersburg'taki Peter-Paul hapisanesine atılan bir kız öğrenci kendisini yakarak intihar etmiştir. Olay her yerde protesto edilmektedir. Üniversitelerde gösteriler yapılıyor, hükümet makamları aşağı sınıf halktan gelen birçok öğrenciyi sürüyor. Yeni protestolar ve gösteriler oluyor. "Polisin hâkim olduğu" Odesa'da bile tedirgin bir hava esmektedir. Kiyef'ten gelen öğrenciler Şvigovski'nin bahçesine yeni yeni haberler getirmekte. Bronştayn'la arkadaşları artık lâfı bırakıp işe başlamanın zamanı geldiğine karar vermişlerdir.

O sırada Kiyef'ten yeni gelmiş bir tıp öğrencisi olan Ziv, sonradan yazdığı kitabında durumu şöyle anlatır: "Bronştayn birden beni yanma çağırdı ve, büyük bir gizlilik içinde, kendisinin örgütlediği bir işçi sınıfı derneğine benim katılmamı istedi. *Narodnik* fikirlerinin bir yana bırakıldığını, örgütün sosyal demokrat ilkelerine göre plânlanacağını söyledi. Ancak adını açıklamadı... ve bu örgüte *Güney Rusya İşçi Birliği* adının verilmesini teklif etti." Ziv, yazısına şöyle devam ediyor: "Örgüte girdiğimde her şeyin önceden iyice hazırlanmış olduğunu gördüm. Bronştayn işçilerle Odesa, Ekaterinoslav ve daha başka kentlerin devrimci çevreleriyle ilişki kurmuş bulunuyordu..."

Nikolayev doklarında ve fabrikalarında 10.000 kadar işçi çalışıyordu. Bunların çoğu usta işçilerdi ve yüksek gündelik

(*) Eastman'ın anlattığına göre, Troçki'nin üniversite arkadaşlarından ünlü bir Rus teknisyeni, ihtilâlden sonra bile, bilimin bu kadar üstün yetenekli bir matematikçiyi kaybetmesine üzüldüğünü söylemiş.

alıyorlardı. Kitap ve gazete okuyacak vakitleri vardı. Ama ne örgütleri ne de sendikaları vardı. İşçi mahallelerine Ortodoks Kilisesine karşı olan din mezhepleri sızmıştı. Bronştayn bunlarla ilişki kurdu. Kimlerin yalnızca din fikirleriyle, kimlerin Ortodoks Kilisesine karşı bir tutum almanın siyasî yanlarıyla ilgilendiğini hemen tesbit etti. Güney Rusya İşçileri Birliğinin ilk üyelerini ikinciler arasından topladı. Onları küçük gruplar halinde bir araya getirdi. Gruplar günün olaylarını konuşmak ve gizli yayınları okumak üzere toplanıyorlardı. Yıl sonuna varmadan birliğin 200 üyesi oldu. O sıralarda yazılmış ve Troçki'nin tutuklanmasından sonra yayımlanmış bir rapordan bu örgüt üzerine birtakım ayrıntılı bilgiler edinmiş bulunuyoruz. Örgütün üyeleri demirciler, tesviyeciler, elektrikçiler, kaynakçılar ve öğrencilerdir. Çoğu yirmi yaş dolaylarında gençlerdir. Aralarında kırk yaşını geçmiş olanlar da vardır. Sokolovskaya da kurucu üyeler arasındadır. Yeni hareketi öğrenir öğrenmez yılbaşı gecesindeki olayı unutarak bahçeye dönmüştür.

Örgüt adının, yirmi beş yıl önce, merkezi Odesa'da bulunan başka bir örgütten alındığı anlaşılıyor. E. O. Zaslavski adında bir öğrencinin kurduğu eski Güney İşçileri Birliği *Narodnik* bir kuruluştu ve Lavrov'un eğitimci-propagandacı politikasını izlemişti. Bu örgütün de şöyle böyle sonradan aynı adla kurulan örgüt çapında olduğu söylenebilir. Eski örgüt 1875 yılında polis tarafından dağıtıldı. Liderlerini Senato yargıladı. Çoğu ağır hapse mahkûm edildi. Zaslovski ile arkadaşlarının çoğu hapisanede öldüler. Kuruculardan N. P. Şçedrin iki kere ölüme mahkûm edildi. Mahkûmiyeti iki kere de ağır hapis cezasına çevrildi. Şçedrin yıllarca prangaya vurularak çalıştırıldı. Sonunda delirdi. Bunun üzerine Şlusselburg kalesine gönderildi. Orada da on beş yıl başka bir çeşit işkenceye uğratıldı. Dostoyevski'nin *Ölüler Evinden Anılar* adlı kitabı bu hapisanede yapılan işkenceler hakkında iyi bir fikir verebilir. Bu büyük kahramanın hikâyesi güney Rusya'da o günler-

de hâlâ dillerde dolaşıyordu. Belki de Bronştayn bu kahramana saygı olsun diye kendi kurduğu örgüte Güney Rusya İşçileri Birliği adını vermişti. Kendisi de o sırada ilk olarak takma ad kullanıyordu: gizli çevrelerde adı Lvov'du.

Daha bir yıl önce zengin bir adamın biricik oğlu olan delikanlı, göz açıp kapayacak kadar kısa bir süre içinde, ihtilâlcilerin tuttuğu tehlikeli yolu seçmiş, gizli bir örgütün kurucusu olmuştur. Anlâşılan, içinde doğuştan coşkun bir enerji, bir atılganlık ve büyük bir hayal gücü vardı ve beylik yollar bu yetenekleri çok az karşılıyor ya da hiç karşılamıyordu. Hizmet edeceği bir ülkü, uğrunda fedakârlığı göze alacağı bir dâva gerekti ona. Bu dâvayı bulunca genç ve coşkun yaradılışı hemen kendisini göstermişti. Hem dostları, hem düşmanları şu konuda birliktirler: Troçki Birliğin hem ruhu, sözcüsü, örgütcüsü, hem de en enerjik ve sağlam üyesiydi. Eski anılarını biraz düşmanlıkla anlatan Ziv şöyle der: "Grubumuz Nikolayev'de kurulan ilk sosyal demokrat örgüttü. Başarımızdan çok memnunduk... ve hep heyecan içindeydik. Bu başarılarımızın büyük bir kısmını elbette Bronştayn'a borçluyduk. Bronştayn'ın sonsuz bir enerjisi vardı ve çok yönlü yaratıcılığının yorulmak bilmeyen çalışmasının sınırı yoktu." Ziv'in anlattığına göre, örgüt yıllarca sonra bile on sekiz yaşındaki delikanlının yönetiminde bulunduğu altın çağını övünerek anmıştır. Bu on sekiz yaşındaki delikanlı, inancı, güzel söz söylemesi ve başkalarına örnek olmasıyla üyeleri avucunun içine almış, onlara bütün özel bağlarını ve dertlerini unutturmuş, onları, ve onların bütün düşüncelerini, enerjilerini ve zamanlarını dâvaya bağlamıştı. Bronştayn ayrıldıktan sonra örgüt cansız kaldı. Birlik ilk günlerindeki heyecanını bir daha bulamadı.

Birlik, normal bir parti ya da örgüt değil, küçük bir gruptu. Gücü bakımından, çöken dev bir vücudun içinde ufacık bir mikroptu; harekete geçen ihtilâl mikroplarından sadece bir tanesi...

Limanda ve fabrikalarda kurulan grupların içinde *Naşe Delo* (Dâvamız) adında gazeteyi bilmeyen yoktu. Gazete elden ele geçiyordu. Çıkarılan broşürlerde yerli sorunlar, fabrikalardaki ve limandaki durumlar, işverenlerin ve memurların tutumları ele alınıyordu. Yapılan açıklamalar esaslı izlenimler yaratıyor; eleştirilenler cevap vermek zorunda kalıyorlar; Birlik de bunlara yeni broşürlerle cevap veriyordu. "Kimin yazdığı belli olmayan bu mor mürekkeple basılmış broşürleri işçilerin fabrikalarda ve atelyelerde okuduklarını duydukça çok seviniyordum... Yazarın... bütün fabrikalara nüfuz etmiş, atelyelerde olup bitenlerin hepsini bilen, olaylara yirmi dört saat içinde yeni bir broşürle cevap veren... garip ve güçlü bir insan olduğunu düşünüyorlardı." Birliğin organı *Naşe Delo* çok da seviliyordu. Grubun bu gizli gazeteyi çıkaracak parası bile yoktu. Bronştayn gazetenin Spentzer'in Odesa'daki matbaasında basılmasını teklif etmişti. Bu yüzden akrabasının başına gelecek felâketi düşünmemişti bile. Ama, neyse ki arkadaşları onu bu fikrinden vazgeçirdiler. Bir ara iyi niyetli bir deli ortaya çıktı ve gruba bir ihtilâl "plânı" sundu: Çarı devirmek için sadece 100.000 ruble gerekti; bu para ile Rusya'nın her yanında binlerce küçük matbaa kurulacak, bu matbaalarda basılacak Çar aleyhtarı beyannameler işçi sınıfı mahallelerine seller gibi akıtılacaktı. Bu plânı sunan iyi niyetli zat başlangıç olmak üzere gruba bir Şapirograf (teksir makinesi) bağışladı. Bronştayn hemen kolları sıvadı: Gazeteyi ve broşürleri kendi yazıyor; bunları mor mürekkeple kendi temize çekiyor (işçiler kolay okusunlar diye); yazıların resimlerini kendisi yapıyor; her sayının stensillerini kör bir arkadaşının evinde kendisi hazırlıyor ve bunlardan yüzlerce kopya basıyor; dağıtımını da kendisi kontrol ediyordu. Bir sayfa ancak iki saatte basılıyordu. "Bazan bir hafta belimi doğrultmadan çalışıyor, ancak toplantılar ve grup tartışmaları için işimin başından biraz ayrılabiliyordum."

Siyasî bakımdan Birlik, saf, bozulmamış birtakım isyan-

cılardan oluşan dar bir kardeşlik çevresiydi. Üyelerin bir kısmı hâlâ *Narodnik,* bir kısmı da Marksist olduklarını iddia ediyorlardı. Ama bu bölünme, çalışmalarını bozmuyordu. Çalışma çerçevelerini dar tuttukları için birlikte çalışabiliyorlardı. İşçilerin daha yüksek ücret almalarını, iş gününün kısaltılmasını istedikleri için *Narodnik'*lerle Marksistler arasında bir anlaşmazlık çıkmıyordu. Bahçede tartıştıkları siyasî konuları işçilere bulaştırmamaya dikkat ediyorlardı. O sırada gizli grupların çoğunda görülen bu çeşit çalışmaya, yalnızca "ekmek" dâvası üzerinde tek yanlı olarak durulması yüzünden, "ekonomist" çalışma deniyordu. Ama örgüte başarıyı sağlayan bu tek yanlılığı oldu. Birbirinden ayrı "izm" ler savunan iki grup ortaya çıkıp da işçiyi kazanmak için birbiriyle çatışsaydı sonuç karmaşıklık ve başarısızlık olurdu. Ancak daha geniş ve daha sağlam bir harekette ayrılıklar üzerinde ciddî olarak savaşılabilir. Her neyse, Nikolayev'deki Birlik başka merkezlerde bulunan daha ileri grupların liderlerince de öğrenildi. Bunlar bir kongre toplamaya ve Sosyal Demokrat İşçi Partisini kurmaya çalışıyorlardı: Nikolayev grubundan delege göndermesini istemeli miydiler, istememeli miydiler? Delegenin yaşı kongrenin ciddîliğini bozmaz mıydı? Bu konuda daha bir karara varılmadan Nikolayev grubu hapisanede buldu kendisini.

Bu ilk teşebbüsün başarıya ulaşması genç ihtilâlciye "yazının ne kadar büyük bir güç" olduğunu gösterdi. Kent dedikodu içinde çalkanıyordu; sevilsin ya da sevilmesin, Birlik varlığı olan bir etkendi; dost da düşman da, Birliği olduğundan daha güçlü görüyordu. Bu etkiyi yaratan Bronştayn'ın yazılarıydı. Troçki'nin yazı gücüne olan inancı sonuna kadar sarsılmayacaktır. Her durumda ilk ve son dayanak olarak bu gücüne güvenecektir ve bütün ömrü boyunca da bu gücü bâzan dünyayı sarsacak bir etkiyle, bâzan da büyük bir başarısızlıkla kullanacaktır. Söz söyleme yeteneğini de ilk olarak isyancıların bu dar kardeşlik çevresinde denemişti, ama ilk denemesi çok tatsız şekilde sonuçlanmış ve oturup ağlamıştı; tartışma

sırasında sert ve acı konuşmak başka şey, söylev vermek ise daha başka bir şeydi. "Gumplovitz'in... ve John Stuart Mill'in sözlerini tekrar etti ve o kadar anlaşılmaz büyük kelimelerin içine daldı ki dinleyiciler ter içinde kaldılar ve bir an önce susması için dua etmeye başladılar. Sonunda sözlerini bitirip de sıra genel tartışmaya gelince kimse ağzını açıp bir tek kelime söylemedi. Çünkü onun ne söylediğini kimse anlamamıştı." Konuşmacı, "odadan çıktı ve koltuğun üstündeki yastığın üzerine kendisini fırlattı. Ter içindeydi. Utancından tir tir titriyordu. Herkes sevmişti onu." (*)

Bronştayn'ın iyi ve kötü yanları bu küçük grubun içindeki arkadaşlarınca anlaşılmamıştır. Arkadaşlarının tesbit edilmiş izlenimleri hemen hemen her bakımdan biribirine benzemektedir. Yalnız bir noktayı unutmuşlardır: İleride evleneceği ve sonradan da ayrılacağı Sokolovskaya, aşağı yukarı otuz yıl sonra, Troçki'yi hatırladığı zaman, Bronştayn'ın çok terbiyeli ve nâzik olduğu kadar çok küstah ve iddiacı da olabildiğini söyleyecektir: Yalnız bir şeyi hiç değişmeyecektir: Devrime bağlılığı. Sokolovskaya, "Bütün hayatım boyunca dâvasına bu kadar yürekten bağlı bir insan görmedim," der. Troçki'yi sevmeyen Ziv de onun kendini beğenmişliğini ve başkalarına hükmetme huyunu şöyle anlatır: "Bronştayn'ın ego'su bütün davranışlarına hâkimdi," dedikten sonra, "ama devrim, ego'suna da hâkimdir," der. "İşçileri seviyordu, arkadaşlarını seviyordu... çünkü aslında bunlar da kendisini sevmekteydi." Düzenli bir yaşamın rahatlığından ve iyi bir meslek sahibi olmanın yararlarından sevinerek ve isteyerek vazgeçtiği için başkalarının neden bu yola girmediklerini bir türlü anlayamıyordu. Üniversite eğitimini bitirmek isteyen Ziv, bir ara grup işlerini serdiği zaman, Bronştayn kendisine verdiği resmin altına şu yazıyı yazarak ona zekice bir öğütte bulunmuştu: "Ey-

(*) Ziv, Bronştayn'ın Schopenhauer tarafından yazılmış olan Tartışma Sanatı adındaki kitaptan polemik tekniğini ve oyunlarını öğrendiğini yazar.

lemsiz inanç ölüdür."

Bronştayn'ın en çok esinlendiği kahraman ilk Alman sosyalist halk hareketinin kurucusu Ferdinand Lassalle'di. O günlerde Lassalle'in Avrupa sosyalizmi üzerinde kuvvetli bir etkisi vardı. Ancak sonradan Bismarck'la yaptığı iki yanlı pazarlıklar açıklandığında, Lassalle'in yıldızı sönmüştür. Genç Bronştayn'ın, Lassalle'in etkisi altında kalması yalnızca bir benzetişten ileri geliyordu. Lassalle de zengin bir Musevi ailesinin çocuğuydu. O da işçilerin kurtulması için sınıfından ayrılmıştı. Zamanının en büyük konuşmacılarından, en renkli ve en romantik karakterlerinden biri olmuştu. Parlak hayatı da trajik bir şekilde sona ermişti: romantik bir düello sırasında öldü. Tarihe ilk modern işçi partisinin —yalnız Almanya'da değil— kurucusu olarak geçti. Böyle bir hayatın büyüklüğü ve göz kamaştırıcılığı elbette genç Bronştayn'ın hayalini gıcıklayacaktı. Kahramanından büyük bir hayranlıkla söz ederdi; onun yolundan gitmeye yemin etmişti; ve Ziv'in söylediklerine inanmak gerekirse, Rusya'nın Lassalle'i olacağım diye övünürdü: Genç adamın, yanlış ya da doğru, alçak gönüllü olmaya hiç niyeti yoktu. Ne hâtâlarını ne de emellerini saklamaktadır. Kafasındaki ihtirasları açık açık düşünmeye, ortaya dökmeye alışmıştır.

İlk gizli siyasî faaliyeti 1897 ilkbaharından yılın sonuna kadar devam etti. Önce polis, fabrika ve doklardaki kışkırtmaların Şvigovski'nin bahçesindeki birkaç delikanlı ile birkaç kaçığın eseri olduğuna inanmadı; daha etkili bir kaynak aradı. Bu sayede Birlik etkisini genişletecek kadar zaman kazandı. Sonunda polis uyandı. Bronştayn ile arkadaşlarının hareketlerini göz hapsine aldı. Baskının artacağını anlayan Birlik liderleri yılın sonuna doğru dağılmaya ve çalışmalarına ara verdikten sonra yeniden toplanmaya karar verdiler. Ama gizlendikleri sırada polis, Birliğe dahil olan işçileri yakalayacak olursa yeniden kentte ortaya çıkacaklardı. Polis, işçilere, li-

derlerinin onları yalnız bıraktıklarını söylememeliydi.

1898'in ilk haftalarında Bronştayn, Şvigovski'nin iş bulduğu bir çiftlikte saklanmak istedi. Bronştayn'ın çiftliğe varışından kısa bir süre sonra polis her ikisini de yakaladı. Nikolayev ve dolaylarında bulunan Birlik üyelerinin çoğu yakalandı. Bronştayn, Nikolayev hapisanesine getirildi. Sonra Kerson hapisanesine gönderildi. Orada birkaç ay tutuldu. Artık polis Troçki'nin elebaşı olduğunu anlamıştı. Soğuk kış aylarında kendisini küçük, sobasız, havasız ve pis bir hücrede hapsettiler: Gece olunca kendisine bir ot yatak getiriliyor, sabah alınıp götürülüyordu. Gündüzleri yatacak ya da oturacak bir yeri yoktu. Hapisane avlusunda yürümesine ya da hareket etmesine, dışardan gazete, kitap, sabun ya da çamaşır almasına izin verilmiyordu. Aç, pis ve bit içinde, sabahtan akşama kadar hücresinde dolaşıp duruyor, öteki hücrelerde insan olup olmadığını anlamak için duvarlara vuruyordu. Kimseler yoktu. Yeniden hücresini adımlamaya başlıyor, adımlarını sa' yıyor, böcekleri ayıklıyordu. Bu aylar içinde monoton hayatını bozacak hiç bir resmî sorgu da yapılmamıştı. Mahpus, neyle suçlandırıldığını bile bilememektedir. Moralini bozmak için yapılan bu işlem, Birliğin öteki üyelerine yapılanların yanında hiçtir. Onlar yapılan işkencelere dayanamıyarak ya intihar etmekte, ya delirmekte, ya da çözülerek polisin eline düşmektedirler. Troçki "yalnızlıktan bunaldığım zamanlar olurdu," diyor. Ama yaptığı fedakârlıktan moral bir rahatlık duyuyor, ileride söylenecek halk türküleri hazırlıyordu. Hapisanede kaldığı sürenin sonuna doğru polis baskısı gevşedi. Annesi gardiyanlara rüşvet yedirerek, yiyecek, sabun, çamaşır ve meyve gibi "lüks" şeyler göndermeye başladı.

Sonunda ifadesi alınmak ve sorgusu yapılmak üzere Odesa hapisanesine gönderildi, ve 1899'un sonuna kadar, yâni bir buçuk yıl kaldı. Orada da tek hücrede yattı. Ancak arka-

daşlarıyla gizlice muhabere edebiliyordu. (*) Hapisane çok kalabalıktı. Hareketliydi. İçeride bir sürü dalavereler dönmekte, şakalar yapılmaktadır. Bronştayn'ın morali çok düzgündür. Sorguyu yöneten jandarma albayı ile boyuna alay etmektedir. Sorgulara hazırlanmak için jandarmanın Birlik konusunda neler öğrenebildiğini kestirmeye çalışmakta ve durumu öteki hücrelerde bulunan arkadaşlarıyla görüşmektedir. "Görevi kolay değildi... Nasıl yakalandığını, sonraki durumları bana olduğu gibi bildirmek ve kendi düşündüklerini anlatmak zorundaydı. Bütün bunlar, olup bitenler üzerine bana en geniş bilgi verecek şekilde, hem de bana bildirilenlerin öğrenilmesi halinde başkaları için bir ipucu olmayacak şekilde anlatılmalıydı. Bunu çok ustaca başardı. Alaylı, eğlenceli, taşlamalı nefis bir broşür yazdı." Yaşantısını edebiyata aktarmaya başlamıştı.

Sorgu ise suçlayıcı bir tanıt olmadan sürüp gitmektedir. Bu arada Bronştayn, eline ne geçerse durmadan okumaktadır. Önceleri yalnızca hapisanenin kitaplığındaki kitapları ve dergileri okudu. Ama sonradan dışardan da kitaplar gelmeye başladı. Hapisane kitaplığında yalnızca dinsel kitaplarla Kilisenin çıkarttığı dergiler vardı. Dil bilgisini arttırmak için İncilin Almanca, Fransızca, İngilizce ve İtalyanca çevirilerini karşılaştırarak okudu. Şöyle anlatıyor sonradan: "Ortodoks bilginlerinin, Voltaire, Kant ve Darwin'e karşı yazdıkları yazılar beni birtakım teolojik düşüncelere götürdü. Bu konuları hiç ele almamıştım o zamana kadar. Bu düşüncelerin, bu kadar garip, ayrıntılı ve gülünç şekiller alabileceği aklımın kenarından bile geçmemişti..." "Şeytanlar, melekler, cennet ve cehennem üzerindeki fikirler beni şaşkına çevirdi... Hele, cennet, bütün ayrıntılarına kadar anlatıldıktan sonra... iç plânı şöyle bir

(*) Birlik üyeleri, o sırada Minsk'te biçimlenmeye başlayan Sosyal Demokrat "Kongre" sinin kuruluşundan bu hapisanede haberdar oldular. Bu haberi büyük bir heyecanla pencereden pencereye ulaştırdılar. L. Troçki, Pokolenie Oktyabrya, s. 20.

açıklayıcı notla bitiyordu: 'Cennetin tam yeri hakkında bilgimiz yoktur.' Bu sözü dilime doladım: yemekte, kahvaltıda durmadan tekrar ediyordum: Cennetin tam coğrafî yerini gösteren doğrultu yok elimizde." Arada sırada dinlenmek istediği zaman sofu gardiyanla din tartışmalarına girişmekten hoşlanıyordu. O sıralarda Rus solcu aydınları, sosyalist olsun, liberal olsun, Ortodoks ya da Musevi olsun, din konularını akıl yoluyla tartışmayı çok severlerdi. Bronştayn'ın baba-evinde din önemli bir yer tutmadığı için, din konusunda öğrendikleri hapisanedeki gardiyanın Ortodoks akideleri oldu. Gerek Musevi ve gerekse Ortodoks dini herhangi yeni bir fikri katı ve inatçı bir şekilde reddettiği için —bu bakımdan Protestan, dahası Katolik kilisesi bile çok geride kalır— okumuş ve, dahası, yarı-okumuş insanlar bile bu dinleri şiddetle reddediyorlardı. İnsan kafasında herhangi modern bir düşünceye yer vermeyen din ile Bronştayn'ın uzlaşmasına imkân yoktu.

Dinsel yazıları bir alay havası içinde incelerken, aynı zamanda, bu yazılara, eleştirilerek ve bozularak alınmış olan parçalardan kilisenin suçladığı yeni felsefelerin ve sosyolojik sistemlerin ana fikirlerini de öğreniyordu. Bütün bu kötülenen kuramlar arasında kendisine göre bir dünya görüşü sağlayacak ve bunların kendisine göre Marksist açıdan değerlendirilmesine yarayacak birtakım anahtarlar aradı. Dışardan kendisinin doğrudan doğruya işine yarayacak birkaç kitap getirtti. Darwin'in kitaplarını okudu. Darwin'in anlattığı şeyler içgüdüsel olarak varmış olduğu ateizmini doğruladı. Darwin'in, tavus kuyruğunun doğal oluşumu üzerine anlattığı şeylerin kafasındaki tanrı fikrini nasıl kesinlikle söküp attığını, bizzat Darwin'in ise bir ateist olmadığını öğrendiği zaman nasıl şaşırdığını yirmi beş yıl sonra yine hatırlayacaktır. (*) Sonra İtal-

(*) 1929 yılında Moskova'da Sverdlov Üniversitesi öğrencileri karşısında yaptığı bir konuşma sırasında şöyle demişti: "Darwin'in bu davranışında içten mi olduğu, yoksa yalnız geleneksel inançlara saygı göstermek mi istediği ömrümün sonuna kadar bir muamma olarak kalacaktır." Pokolonie Oktybrya s. 55—56

yan Marksisti Arturo Labriola'nın felsefe yazılarını amacına çok uygun buldu. Labriola'nın doğmatik olmayan, açık ve ince düşünceleri ve üslubu, üzerinde silinmeyen bir iz bıraktı. Labriola'nın ele aldığı konuyu o sırada henüz iyice anlamış değildir, ama Marksist kuramın doğru anahtarlarını vermektedir Labriola.

Pek sağlam olmayan bu görüşlerden yararlanarak, Ortodoks Kilisesinin kaynaklarından da elde ettiği fikirlere dayanarak, ilkönce, Masonluğun materyalist bir tarihini yazmaya başladı. Böylelikle somut bir tarihsel çözümlemede yerli Marksist görüşünü ilk olarak denedi. Bu kitap onun ilk büyük eseri oldu. Troçki ömrü boyunca bu esere bağlı kaldı. Ama ilk taşınmaları sırasında kitap kaybolmuş ve Troçki buna çok üzülmüştü. Troçki'nin ilk eserlerine karşı duyduğu sevgiyi paylaşmamız gerekmez; ama Marksist tarih denemesini ilk olarak bu yazılarda yapmış olduğunu kestirebiliriz. Arkadaşlarının alıp okuması için aptesanede gizli bir yere bıraktığı bir sürü denemelerden biri de "tarihte bireyin rolü" konusundaydı. Bu konu Marksistlerle *Narodnik*'ler arasında durmadan tartışılırdı. "Yeni keşiflerde bulunmuş değilim: vardığım bütün sonuçlara çok önce başkaları varmıştır... Ama ben bu sonuçlara, deneye deneye, ve bir noktaya kadar, kendi başıma, vardım. Bütün gelişmemi etkileyen bu oldu. Marx'ın, Engels'in, Plehanov'un ve Mehring'in eserlerindeki görüşlerin, hapisanede bana yalnızca bir tahmin gibi görünen şeyleri doğruladığını sonradan gördüm... Tarihsel materyalizmi doğmatik olarak kabul etmemiştim." (*).

(*) L. Troçki, Moya Jizn, cilt I. s. 147. Ziv, Bronştayn'ın Odesa hapisanesinde gündelikler konusunda bir broşür yazmış olduğunu söyler. Broşürde Bronştayn, parça başına gündeliklerin, verimi arttırma bakımından, saat başına gündeliklere tercih edildiği fikrini savunmuş. O sırada bu kadar özel bir ekonomi konusunu ele almış olması hemen hemen imkânsızdır. Ziv 1906—7 de yeniden Bronştayn'la birlikte hapse atılmıştır; kendisi belki de birkaç yıl sonra yazdığı bir denemeyi arkadaşının Odesa'da yazdığını sanmaktadır.

Hapisanede ikinci yılını doldurmaktadır. Bütün bu çabalar kafasını ve moralini sağlam tutmasına yaramıştır. Akıl gelişimi bakımından artık delikanlılıktan çıkmış, ergenlik çağına girmiştir. Mahpusun o sırada düşünmekten başka yapacağı bir şey yoktur ve bu durum gelişmesini çabuklaştırmaya yaramıştır.

1899 yılının sonuna doğru mahkûmlar hakkında idarî bir karara varıldı, yâni, yargılanmadılar. Bronştayn'la üç arkadaşı dört yıl için Sibirya'da sürgüne mahkûm edildiler. Ötekiler daha kısa sürelere mahkûm oldular. Bir kısmı serbest bırakıldı. Az sonra sürgünler başladı. İlk olarak Moskova'ya gönderildiler. Moskova'da altı ay "sevkiyat hapisanesinde" bekletildiler. Doğru dürüst bir duruşma ya da yargılama yapılmadığı gibi iki buçuk yıllık tutuklama süreleri de cezalarından indirilmemişti.

Bronştayn Moskova'daki hapisanede Rusya'nın dört bir yanından gelen daha yaşlı ve daha tecrübeli ihtilâlcilerle tanıştı. Onlar da Sibirya'ya sürülmelerini bekliyorlardı. Yeni yüzler, yeni heyecanlar, yeni fikirler... Troçki, Lenin adını ilk olarak burada duydu. Onun yeni çıkan *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* adlı ana kitabını ilk olarak burada okudu. Gizli hareketin Rusya kuzeyinde ileri bir aşamaya varmış olduğunu ilk olarak burada öğrendi. Doğu Avrupa'daki fikir tartışmaları bile bu hapisanenin dört duvarı içinde yankılanıyordu. Hücreden hücreye geçen kitaplar arasında Bernstein'ın ünlü eseri *Sosyalizmin Temelleri* de vardı. Bu kitap işçi hareketini Marksizmin devrimci ilkelerinden ayırmak ve bu harekete, gelişimci, reformist bir nitelik vermek için ünlü bir Alman sosyal demokratı tarafından yapılmış ilk geniş denemeydi. Bernstein'in eseri o sırada Avrupa sosyalizminin iki kanadı arasında korkunç bir savaş yaratmıştı. Bir yanda "koyu Markistler", öteyanda "Revizyonistler" vardı. Eser, sevkiyat hapisanesinin mahkûmları arasında en ufak bir tepki

yaratmadı; sosyalizme barışçı yoldan ağır ağır varmak için ihtilâlcilikten vazgeçmeye kimsenin niyeti yoktu Rusya'da.

Bronştayn bu yeni çevrede kendisine olan güvenini hiç kaybetmedi. Okudu, tartıştı, durmadan denemeler ve broşürler yazdı. Hapisanede, polisin burnu dibinde bir matbaa bile kurmayı tasarladı. Arkadaşları bu plânı çok tehlikeli buldular; yazdığı müsveddelerin elden ele geçirilerek okunmasıyla yetindiler. Arkadaşları hayal gücünde fazla ileri gittiği, devlet makamlarına kabaca kafa tuttuğu kanısındaydılar. Kerson'da, bütün muhalefete rağmen, arkadaşlarını bir açlık grevine kandırdı: Ana-babaların, çocuklarına ağır bir uyarmada bulunmaları ve onları politikadan uzaklaştırmaları şartıyla genç mahpusların serbest bırakılması teklifi böylece protesto edilmiş olacaktı. Polisin bu teklifi "yeni devrimci gençliğin şerefiyle oynamak demekti." Burada, Moskova'da da, mahpusun şerefini korudu: Mahpuslardan biri hapisane müdürüne şapkasını çıkartmadığı için hücreye kapatılmıştı. Bunun üzerine Bronştayn hemen bir dayanışma gösterisi düzenlemişti.

Yapılan kısa bir toplantıdan sonra şuna karar verdik: hepimiz şapka giyerek ortaya çıkacaktık; gardiyan bizi görünce hapisane müdürüne alarm verecekti. Müdür geldiği zaman şapkalarımızı çıkarmayacaktık. Sonradan ne yapacağımızı durum gösterecekti. Gardiyan... alarm vermedi. Çevresine toplandık. Hepimizin önünde duran Bronştayn saatini çıkardı ve kendisine hâkim bir tonla: "Kararını ver, iki dakikan var."... Sonra... emrine uymayan gardiyanı bir kenara iterek bütün kuvvetiyle alarm ziline bastı. Şapkalarımızı giydik ve avludan çıktık. Müdür, arkasında bir sürü silâhlı gardiyanla koşa koşa geldi. Hepimizin önünde meydan okurcasına duran Bronştayn'ın üzerine yürüyerek bağırdı: "Neden şapkanı çıkarmıyorsun?" Bronştayn büyük bir azametle cevap verdi: "Sen neden çıkarmıyorsun?"

Birkaç iriyarı gardiyan çırpınan isyancıyı yaka paça ederek hücreye kapattı.

Kendisinin de söylediği gibi, sınıf düşmanlarının, yüksek makamların karşısında kaba ve sertti Troçki. Ama arkadaşlarına ve arkadaşlarının akrabalarına karşı yumuşak, dahası

duyguluydu bile. Mahpusları haftada iki kere akrabaları görebiliyorlardı. Bu ziyaretler sırasında Bronştayn "yalnız arkadaşı ve gelecekteki karısına değil... kocalarını ya da kardeşlerini görmeye gelen bütün öteki kadınlara karşı da çok kibar davranıyordu. Şövalyece davranışını herkes beğeniyordu." Kadınlar çoklukla erkeklerinin çamaşırlarını eve yıkamaya götürürlerdi. Bronştayn bu kolaylıktan yararlanmazdı. Kendi çamaşırlarını kendisi yıkar, söküklerini kendisi dikerdi. Burjuvaların kadınlara bu çeşit işler gördürmeyi normal gören huylarından ve saplantılarından kurtulamadıkları için ihtilâlcilerle alay ederdi. Ziyaretçi odasından koğuşa döndüğümüz zaman, "artık bütün kibarlığını gösterir, hepimizi sever, okşar, kucaklardı." Dostlarına karşı gösterdiği bu sıcak sevgi yıllarca unutulmadı. Sonradan kendisine düşman olan birçok dostları, ihtilâlde ve iç savaşta yaptığı merhametsizce işler karşısında şaşıp kalmışlardır.

Moskova hapisanesindeyken, 1900 ilkbaharında ya da yazında, Aleksandra Sokolovskaya ile evlendi. Nikâhlarını hapisanede bir Musevi din görevlisi kıydı. Güvey, tören sırasında nişan yüzüğünü gardiyanların birinden iğreti olarak aldı, sonradan geri verdi. Bu evlenmenin hikâyesi biraz karanlık. Siyasî sürgünler çoklukla uydurma evlenmeler düzenlerlerdi o zamanlar. Çünkü evli olanlar aynı yerlere sürülürler, böylece sürgünler büsbütün yalnız kalmaktan kurtulurlardı. Ama bu düzmece evlenmeler sonradan gerçek evlenmeye dönerdi. Bronştayn ile Sokolovskaya'nın evlilikleri hangi çeşittendi, bilinmiyor. Troçki *Hayatım* adlı eserinde bu olaydan çok küçük ve soğuk bir cümle ile söz eder: "Ortak çalışma bizi sımsıkı birbirimize bağlamıştı. Ayrılmamak için evlendik..." Olayın bir görgü tanığı tarafından anlatılan hikâyesi ise evlenmenin hiç de bu kadar soğuk geçmediğini gösteriyor. Eski iki düşman arasındaki iki yanlı duygunun aşka dönüştüğü, Bronştayn'ın Moskova'dan Sibirya'ya kadar yolda kendisini bu aşka verdiği, asker eşliğinde geçen ve aşağı yukarı onbeş gün süren bu yolculuk sıra-

sında arkadaşlarını ve tartışmaları unutacak kadar sevgilisiyle meşgul olduğu anlaşılıyor. O sırada aynı yolculuğu yapanların söylediklerine bakılacak olursa bu hikâye doğru. Evlenme işi de o kadar kolayca çözülmemişti. Bronştayn evlenmeyi ilk olarak Kerson hapisanesinde düşünmüştü. Ama evlenme çağına gelmemiş olduğu için anasıyla babasının rızasını alması gerekiyordu. Babası razı olmamıştı. Yaşça kendisinden bu kadar büyük bir kızla evlenmesini istemiyordu. Ayrıca oğlunu bu kötü yola —babası öyle olduğundan emindi— bu kız sürüklemişti. Ziv'in yazdığına göre: "Lyova bu haberi alınca küplere bindi, bütün enerjisi ve inadıyla babasına karşı koydu. Ama yaşlı adam da inatçılıkta ondan aşağı kalmamış, oğlunun hapiste bulunmasından yararlanarak dâvayı kazanmıştı." Lyova Moskova'da isteğini bir daha tekrarladı, ve bu sefer başarı sağladı. Babası da belki böyle bir uydurma evliliğe artık eskisi kadar "kızmıyordu".

Yolculuk Moskova'dan sürgün yerine kadar çeşitli sevkiyat hapisanelerinde dura dura yaz ortasından sonbaharın sonuna kadar devam etmiştir. Bütün sürgünler İrkutsk'a trenle sevkedildiler. İrkutsk'da birbirlerinden ayrıldılar ve çeşitli yönlere gönderildiler. Bronştayn'lar büyük bir salla Lena nehrinin aşağılarına sevkedildi. Salda beyaz elbiseler giymiş Skoptsi'ler (*) vardı. Dua edip duruyorlar, delicesine dans ediyorlardı. Bronştayn'lar Ust-Kut'da indirildiler. Ust-Kut, Lena'daki altın araştırmaları zamanında Doğu Sibirya'ya yer-

(*) Skoptsi'ler kutsal yaşamak ("kutsal hadımlar" olmak) için kendilerini iğdiş eden birtakım bağnazlardan oluşan yasak bir mezhepti. Komünalar halinde yaşarlar, çoklukla bahçıvanlık ederlerdi. Beyaz elbiseler giyerler, gecelerini dua ile geçirirlerdi. Mezhep, İsaiye kitabına dayanıyordu: "Ve İsa hadımlara dedi ki: Benim Sabat günlerimi tutunuz, benim hoşlandığım şeylerden siz de hoşlanınız ve benim ahdimi bırakmayınız. Bunlara benim evimde ve duvarlarımın içinde oğullardan ve kızlardan daha iyi yerler ve daha iyi adlar vereceğim." (ivi. 4,5.) Efsaneye göre Çarlardan bir kısmı da (meselâ Birinci Aleksandr) bu mezheptenmiş.

leşmiş olanların merkeziydi. Altın arayıcılar o sırada daha doğuya ve kuzeye gitmiş bulunuyorlardı. Ust-Kut yüz kadar köylü kulübesinden oluşan, kuş uçmaz kervan geçmez, sivrisinekten geçilmez hastalık dolu bir yerdi. Burada oturanlar zengin olma sevdalarını yitirdikleri için kendilerini içkiye vermişlerdi. Bronştayn'lar burada *Das Kapital*'i okudular. Karl Marx'ın yazılarını "didik didik" ettiler. Sonra başka bir yere, 200 kilometre daha doğuya gitmelerine izin verildi. Gittikleri yerde Bronştayn milyoner bir köylü-tüccarın hesaplarını tuttu. Patronu geniş bir bölgenin ticaretini elinde bulunduruyordu. Tunguy kabilelerinin taçsız kralıydı. Bronştayn bu koskoca kapitalist teşebbüsün bâkir Sibirya toprakları üzerinde nasıl büyüyüp geliştiğini inceledi. İleride bu teşebbüsü Rusya'da gerilikle kapitalist gelişmenin nasıl bir arada yaşadığı konusunda bir örnek olarak gösterecektir. Sosyolojik gözlem ile muhasebecilik pek bir arada yürümedi. Hesaplarda yaptığı bir yanlışlık yüzünden işinden atıldı. Sıfırın altında soğukta kızakla Ust-Kut'a döndüler. On aylık küçük kızlarını da kürklere sarmış, yanlarına almışlardı. Kızaklar mola verdikçe duruyorlar, çocuğu donmaktan kurtaralım derken boğup boğmadıklarına bakıyorlardı.

Ust-Kut'tan Verholensk'e gittiler. Burası Baykal gölüne bakan dağlarda ve İrkutsk yolunun yarısındaydı. Ufak bir ev tuttular; biraz rahat ettiler. Verholensk Doğu Sibirya'da ilk kurulan kolonilerdendi. Otuz beş yıl önce Polonyalı âsiler buraya getirilmiş, onlara yol yaptırılmıştı. Burası sonradan büyük bir sürgün kolonisi olmuştu. İrkutsk'la devamlı posta irtibatı vardı. Sibirya'nın bu bölgesindeki önemli kentlerden biriydi. Bronştayn burada inceleme yapmak, fikirlerini geliştirmek, yararlı ilişkiler kurmak ve kendisini daha da iyi tanımak fırsatını buldu. Az sonra sürgünler arasında sürüp giden tartışmalara karıştı. Etkisini gittikçe arttırmaya başladı. Konferanslar verdi, tartıştı, yazdı; anarşizme karşı sosyalizmi, terörcülüğe karşı kitle mücadelesini, sübjektif felsefeye karşı

Marksizmi savundu. Son yıllarda Marksist felsefenin bütün ilkelerini kabul etmişti. Şimdi artık Sibirya'da kendisinin kesinlikle Sosyal Demokrat olduğunu söylüyordu. O sırada Sibirya Sosyal Demokratlar Birliği adında bir kuruluş ortaya çıkmaktadır. Örgütün üyeleri sürgünler ve Trans-Sibiryen Demiryolunun yapımında çalışan işçilerdir. Birlik Bronştayn'la ilişki kurdu ve kendisinden bir broşür yazmasını istedi. Bonştayn hemen kabul etti. Örgüt az sonra Troçki'yi lider ve sözcü saymaya başladı. Bronştayn iki yıl sonra Brüksel ve Londra'da toplanacak olan parti kongresinde Sibirya Birliği'ni temsil edecek ve bu kongrede parti, Menşevikler ve Bolşevikler diye ikiye ayrılacaktır.

1901 ilkbaharında Çarlık İmparatorluğunda, halkoyunu harekete getiren âni sarsıntılardan biri daha oldu: Üniversitelerde yeniden gösteriler başladı. Fabrikalarda yeniden grevler oldu. Binlerce öğrenci tutuklandı. Öğrencilerin birçoğu askere alındı. 1899 da çıkan bir kararnamede böyle bir ceza konulmuştu. Öğrencilerin birçoğu sürüldü. Sen Sinot, Leo Tolstoy'u afaroz etti. 1901 Şubatında Karpoviç adında bir lise öğrencisi Eğitim Bakanı Bogolepov'u vurdu. Yazarlar Birliği, polisin kültür hayatına yaptığı baskıyı protesto etti. Sosyalist Enternasyonal ağır bir bildiri yayımlayarak Çar'ı suçladı. Gizli gruplar yeniden canlanmıştır. Yeni sürgünler Sibirya kolonilerine taze rüzgârlar getirmektedir. Bronştayn yeni gelenlerin anlattıklarını dinleyerek Çara karşı ortaya çıkan muhalefetin gücünü ölçmektedir. Siyasî kaynaşmanın, ne kadar yoğun olursa olsun, sönmeye mahkûm olduğu, çünkü gizli grupların bu kaynaşmadan nasıl yararlanacaklarını ya da bu kaynaşmayı istibdada karşı nasıl doğrultacaklarını bilmedikleri sonucuna vardı. Gizli örgütler birbirlerinden ayrı, birbirlerinden habersizdirler. Hepsi de kendi yerli dertlerinin ve ihtiraslarının içine gömülmüşlerdir. Ulus çapında bir koordinasyona ve liderliğe ihtiyaç vardır. Bu fikri ilk olarak Bronştayn ortaya atmış değildir. Yurt dışında bulunan eski Marksistlerle,

Plehanov, Lenin ve Martov da yeni çıkarmaya başladıkları *Iskra* (Kıvılcım) gazetesinde aynı görüşü savunmaktadırlar. Ama bir ay önce Almanya'da ilk sayısı çıkartılan *Iskra* Verholensk'teki sürgünlerin eline geçmemiştir daha. Bronştayn elden ele dolaşan bir yazısında görüşlerini açıklamıştır ve Sibirya'daki sürgünler arasında tartışmalara girişmiştir. Çok az bilinen bu denemenin biyografi bakımından önemi şuradadır: Bronştayn bu yazısında, örgüt ve parti disiplini konusunda, sonradan Bolşevik Partisinin ilkeleri haline gelen görüşleri uzun uzadıya açıklamış ve bu yazı yüzünden sert ve acı eleştirmelere uğramıştır (*).

1901 de, devrim hareketinin, disipline girmek istemeyen bir örgütü ya da kimseyi uzaklaştırmak ve atmak gücüne sahip, kuvvetli bir merkezî komite tarafından yönetilmedikçe, korkunç bir canavardan başka bir şey olmıyacağı görüşünü savunmuştu. "Merkez Komitesi (disipline uymayan örgütün) ilişkilerini kesecek ve bu örgütü bütün bir devrim dünyasından ayıracaktır. Merkez Komitesi yayın göndermiyecek, örgüte yapılan para yardımını kesecektir. Merkez komitesi oraya kendi birliğini gönderecek, bu birliğe gerekli kaynakları sağladıktan sonra o birliğin yerli komite olduğunu ilân edecektir." İleride, kendisini de "bütün bir devrim dünyasından ayıracak" olan temizleme, partiden atma ve afaroz hareketlerinin ilk çekirdeği denebilir ki buradadır. Ama şurası da bir gerçektir ki ulus çapında bir birleşme ve disiplin olmasaydı,

(*) Bakınız, Troçki'nin **Vtoroi Syezd RSDRO** (Otçet Sibirskoi Delegatsii), s. 32.1903 de, Partinin ikinci kongresi konusunda Sibirya Birliğine verdiği raporun ekinde, Sibirya'da yazdığı bu denemelerin sözünü etmektedir. Raporda Bronştayn Sibirya'da savunduğu fikirlere rağmen neden Bolşeviklere karşı Menşevikleri tuttuğunu anlatmaktadır. Sibirya Birliği de, Güney Rusya Birliği gibi, başlangıçta Ekonomist'ti. Ancak 1902 de ihtilâlci politikanın iktisadî savaşa üstünlüğünü tanımış, Bronştayn'ın etkisinde kalarak **Iskra** örgütüne katılmıştı. Sonradan Birlik Menşeviklerden yana geçti.

devrim hareketi o sırada bir adım bile atamazdı. Ulus çapındaki önder kadrosu da çekingen gruplara bu disiplini arada sırada sert bir şekilde uygulamak zorunda kalmazdı. Bronştayn görüşünü formüle ederken günün birinde Lenin'in de üzerine çekeceği suçlamaları kendi üzerine çekmiş oldu: Sürgünlerden bir kısmı Bronştayn'ın ortaya attığı fikirlerin Marksizmden çok *Narodnik* tutumuna yaklaştığını söyledi; Sosyal Demokratlar umutlarını işçi kitlelerine bağlamışlardı, birkaç lidere değil. Eski dar çerçeveli gizli çalışmalar için gerekli olan diktatörce yetkiler artık Merkez Komitesine verilemezdi. Daha ileri aşamalarda kitabımızın başlıca konularından birini teşkil edecek olan bu tartışmanın şimdilik fazla derinlerine inmeyeceğiz. Yalnız şu noktaya değinmekle yetinmek istiyoruz: bu tartışmanın başlangıcı, taa 1901 yıllarına kadar gider.

Bronştayn'ın Sibirya'daki edebiyat çalışmalarını, o yıllardaki siyasî faaliyetinden daha iyi biliyoruz. Sibirya'ya geldikten sonra *Doğu Dergisi* (Vostoçnoye Obozreniye) adında İrkutsk'da çıkan ilerici bir gazeteye yazı yazmaya başlamıştı. Yazılara Antid Oto imzasını atıyordu. İtalyanca *antidoto* kelimesinden aldığı bu takma ad yazılarındaki çelişik havaya çok uygundu. Antid Oto adını Sibirya'daki koloniler ve Rusya'ya dönen sürgünler kanalıyla Petersburg ve Kiyef'teki, dahası, Batı Avrupa'daki devrimci çevreler bile tanımışlardı (*). Troçki'nin, *Toplu Eserleri*'nin IV ve XX inci ciltlerinde yeniden basılan bu dönemdeki yazıları, edebiyat ile röportaj arasında bir şeylerdir — On Dokuzuncu Yüzyılın kısır ve tık nefesli gazeteciliğinin yanında elbette edebiyat sayılırdı.— Bronştayn bu sırada sosyal röportajlar ve edebiyat eleştirileri yazmaktadır. Sosyal röportajlarında daha çok Sibirya köylülerini ele almakta, bu köylülerin hayatlarını rahat, alaycı ve acı bir üslûpla uzun uzadıya anlatmaktadır. Yazılar Gleb Us-

(*) Bu kitabın yazarı eski sürgünlerden bir kısmını şahsen tanımıştır. Bunlar 1920 ve 1930'larda konuşurlarken hâlâ Troçki'ye Antid Oto derler ve meselâ "Antid Oto bu duruma ne diyor?" diye sorarlardı.

penski'nin etkisindeydi. Gleb Uspenski, yetenekli ve dramatik bir *Narodnik*'ti. Köylünün esnafın ve küçük memurun yaşantısı konusunda yazdığı gerçekçi, ama melânkolik yazılarla İmparatorluğun yaralarını deşmiş ve sefaleti ortaya dökmüştü. Bu yazılar "röportaj edebiyatını" yüksek bir düzeye çıkarmıştı.

"Eski yazarların gördükleri şeyler üzerinde yaptıkları incelemelerden bu yana yirmi beş yıl kadar bir şey geçmiş bulunuyor. Şimdi artık Rusya'nın köylü hayatında ve küçük kasabalarında o günden bu yana nelerin değişmiş olduğunu tesbit etmenin zamanı geldi." Bronştayn bu çağırısıyla Uspenski'nin açtığı yola girmiş oluyordu. Troçki de yazılarında aynı tipleri ele aldı. Küskün, bir köşede kalmış köylüleri, küçük memurları inceledi. O da onları aynı sempati ve acıma duygusuyla işledi. Ancak Bronştayn'ın onlara karşı olan kızgınlığı daha sert ve daha acıdır. Yazıları sansürden geçtiği için doğrudan doğruya hükümete çatamamaktadır. Ama bu yüzden saklamaya çalıştığı öfkesi ve alayı daha da belirgin bir hal almıştır. Okunınası kolay ve akıcı bir dili vardır. Bütün gösterişine rağmen —yazıların çoğu çok gösterişli, bazıları da fazla cafcaflı ve itinalıydı— renkli ve heyecanlıdır. Geniş ve derin gözlemler, canlı portreler, umulmayan yerlerde yaptığı kontrastlar ve imgeler bu gösterişçiliğini örtmektedir. Sibirya köylülerinin bozuk sağlık durumu ve köy doktorunun bunda oynadığı rol konusunda yazdığı bir yazıda şöyle diyor: "Köyümüzü ekonomik bakımdan kulaklar, fizik bakımdan frengi ve her çeşit salgın hastalık kasıp kavurmuştur ve moral bakımından da koyu bir karanlık içinde yaşamaktadır... Köyümüz düşündürücü bir sessizlik içinde hastalıktan kırılmakta..." Akıl hastası olanlar, hastahane olmadığı için, hapisanelerde müşahede altına alınıyor. Hapisaneler, "yerli sağlık makamlarının akıl hastalıkları koğuşu olmuştur." Örneğin, iki yersiz yurtsuz hasta, biri eski bir isyancı, ötekisi bir jandarma —aynı jandarma bir zamanlar isyancıları sürgün yerlerine gö-

türmüştür— akıl hastahanesi olmadığı için hapisanede yatmakta. "Doktorların dünya ile ilişkileri kesilmiştir. Ellerinden bir şey gelmez. Moralleri bozuktur. Belki de sağlık yerlerinde çalışan personelin toplayacağı bölgesel bir konferans onları biraz harekete getirecektir". Başka bir yazısında da yerli bir hükümet kurulmasını ister. Rusya'nın Avrupa bölümünde *Zemstov*'lar (köy kurulları) hiç olmazsa yerli konularda söz sahibidir, der. Ama Uralların doğusunda girişilecek her *Zemstvo* teşebbüsünde hükümet bir isyan kokusu sezmektedir. Şurada burada birer çekirdek halinde bile olsa köylüler bu kurumlarda yalnızca "sessiz birer semboldürler." Soylular her 3.000 ruble gelir için bir temsilci gönderdikleri halde, köylüler 43.000 ruble için bir temsilci göndermektedirler.

Sibirya'nın *volost'*unda (birçok köylüleri kapsayan bir yönetim bölgesi) ele aldığı bir memur tipinde yönetimin ne kadar köhne bir duruma düştüğünü göstermeye çalışır. Memur inanılmayacak kadar çeşitli işlerin yükü altında ezilmiştir; bulunduğu yerde İçişleri Bakanını temsil eder; asker toplama zamanlarında Savaş Bakanlığına karşı sorumludur; Maliye Bakanlığı için vergi toplar; Tarım Bakanlığına istatistikler verir; Adliye Bakanlığının, Eğitim Bakanlığının ve Din İşlerinin oradaki temsilcisidir. Yalnız Donanma Bakanlığı ile Dışişleri Bakanlığı kendisini rahat bırakmıştır. Ama bu da pek kesin değildir. Malî temsilcilik, istatistikçilik, tarımcılık, yol mühendisliği, mimarlık, noterlik, kanun temsilciliği hep bir insanda birleşmiştir. Üstelik memur maaşını da muntazam olarak alamamaktadır. Sonuç? Yerinde imâl ederek yüksek makamlara sunduğu yarı hayalî istatistikler birçok memurların incelemelerine ya da soruşturmalarına temel teşkil eden istatistikler. Ve bunlar sonra fikir adamlarının "ateşli polemiklerinin konusu olur." Bronştayn'ın birçok yazıları da "kadınların ezikliği" üzerinedir. Mujik karısını acımadan döver, zengin Sibiryalı tüccar da aynı şeyi yapar.

Yarım yüzyıl sonra bile bu yazılar belgesel değerlerini yi-

tirmiyeceklerdir. Bir de bunların zamanında yaptıkları etkileri düşünün. Sansür bu yazıların üzerinde her gün biraz daha fazla duruyor ve her defasında da yazılardan bir paragraf ya da bütün bir bölüm çıkarıyordu. Yazar da sansürden kaçmak için her gün yeni hilelere başvurmak zorunda kalıyor, amacını daha dolambaçlı yollarla, imlemelerle anlatmaya çalışıyordu. "Korunmayan parmakları" artık gerçeğe dokunamıyacak duruma gelince, özür dileyerek, stilini yarı-hikâye biçimine sokacaktır.

Muhalefet yazarları sansürden kaçmak için çoklukla edebiyat eleştirilerine başvururlardı. Aynı şeyi Bronştayn da yaptı. Ancak edebiyat eleştirileri Bronştayn için siyasî görüşleri açıklamaya yarayan bir araçtan daha ileri bir şeydi. Aslında kendisi bir edebiyat eleştirmeniydi. Marksist açıdan yaptığı edebiyat eleştirilerinde de, çoklukla Marksist eleştirmelere dayandığı dar siyasî yararcılık havası yoktu. Edebiyatı ele alışı, öğretici olmaktan çok çözümleyiciydi. Hepsinde de estetik değerlerin canlı birer değerlendirilmesi vardı. Çok okuyan bir adamdı. Sibirya'da kaldığı iki yıl içinde Nietzsche, Zola, İbsen, Hauptmann, D'Annunzio, Ruskin, Maupassant, Gogol, Herzen, Belinsky, Dobrolyubov, Uspensky, Gorki ve daha başkaları üzerine bir sürü yazılar yazdı. Tarih ve edebiyat konusundaki değinmelerinin ve hatırlatmalarının çoğu, gençlik ukalalıkları yüzünden, tatsız kaçmış olsa bile bunlar yine de çok geniş bir alanı kapsıyordu. Bir Marksist olarak bu konularda onu en çok ilgilendiren şey edebiyat eserinin arkasında yatan sosyal itilimdi. Şair ya da romancı, eserinde hangi moral ve politik iklimi vermektedir? Buna karşı edebiyat eseri de bu iklime nasıl bir etki yapmaktadır?

Ancak bütün bu yazılarda, her şiirin ya da piyesin ya da romanın gerisindeki iktisadi ve siyasî sınıf çıkarını keşfetmeye çalışan bayağı Marksizmden en ufak bir iz yoktur. Kendi görüşüne uymayan ve amacına yaramayan her manevî değeri devrimciye hor gördüren sekter davranıştan (20 - 22 yaş-

larındaki bir genç için olağanüstü bir durum) uzaktır bu yazılar. Genç bir Marksist için böyle bir davranış genellikle bir iç kararsızlığın belirtisi sayılır; yeni felsefesini daha iyice sindirmemiştir. Savunduğu fikirler bir noktaya kadar kendi düşüncelerinden uzaktır; doğal bir inançtan çok, görevi gereği tarihsel materyalisttir; iyice sindirmediği felsefe ile çelişen her şeyi ne kadar şiddetle eleştirirse vicdanı o kadar rahat etmekte; görev duygusu o kadar tatlılaşmaktadır. Bu bakımdan genç Bronştayn'ın tutumu Marksizmi ne kadar içtenlikle kendi düşüncesinin bir parçası, inancının bir ölçüsü yaptığını, gözü kapalı bir sekterlikten ne kadar uzak bulunduğunu gösterir. Genellikle, fikirleri sosyalizm doktrinlerinden uzak ya da bu doktrinlere doğrudan doğruya karşı olan yetenekli ya da dâhi bir yazar karşısında büyük bir saygı duyardı. Bunu yalnızca kibarlığından değil, şuna inandığı için yapardı: "İnsanın manevî yaradılışı, çeşitlilik bakımından o kadar muazzam ve o kadar sonsuzdur ki insan yalnızca geçmişteki büyük adamların omuzlarına basarak" gerçekten yeni ve sağlam bir söz edebilir. Yirmi yaşındaki yazar devrimci sosyalizmin büyük kültür geleneğini inkâr etmediğini, tersine, bu geleneği tamamladığını direnerek belirtiyordu. Devrimci sosyalizm yalnızca ve yalnızca geleneğin tutucu ve beylik açıdan ele alınmasına karşıydı. Sosyalist ve sosyalist olmayan görüşlerin birbirine yaklaşmasından ya da birbirine uymasından, bütünüyle reddettiği herhangi bir görüşte bir gerçek payı ya da zerresi bulunduğunu kabul etmekten korkmuyordu. (*)

İlk edebiyat denemesi Nietzsche üzerine yazdığı bir eleş-

(*) "Rus romancılığının kurucusu" dediği Gogol üzerine yazdığı bir yazı şöyle biter: "Gogol, kendi yazılarının sosyal önemini güçsüzleştirmiş bile olsa... bu sonucu kendisinin aleyhine kullanmamalıyız. Günlük yazılarında küçük kafalara seslenmiş olsa da.. onun bu tutumunu affetmeliyiz! Ve büyük, akla sığmaz artistik değerini, yarattığı eserlerin insanlar üzerindeki muazzam etkisini düşünelim ve onu ebediyen yıkılmayacak şekilde, yüceltelim!" **Soçinenya**, cilt XX, s. 20.

tiriydi. Bu deneme Sibirya'ya varışından bir ya da iki yıl sonra, 1900 Aralık ayında seri makaleler halinde *Doğu Dergisi*'nde çıktı. Bronştayn için, sosyalizmden açıkça nefret eden, Üstün Adam'a tapması yüzünden sosyalistlerin düşmanlığını kazanmış olan Nietzsche gibi bir yazarın eserlerinden daha ilginç bir konu olamazdı. Bronştayn yazısına, Nietzsche'nin eleştiri havasını övmekle başlar: "Düşmanlarımızın kişilikleri karşısında soğukkanlı olmalıyız... içtenliklerine ve öteki bireysel meziyetlerine saygı duymalıyız. Ama bir düşman —içten olsa da olmasa da, yaşasa ve yaşamasa da— eninde sonunda bir düşmandır. Özellikle eserleriyle yaşayan bir yazar olursa..." Bronştayn, bundan sonra, Üstün Adam'ın burjuva ahlâkından nasıl doğmuş olduğunu, ne bakımlardan bu ahlâkla uyuşmadığını gösterir. Nietzsche, der, kökleri normal burjuva düşüncesinin derinliklerinde bulunan halk nefreti duygusunu genelleştirmiş ve bu duyguyu son mantıksal, daha doğrusu mantık-dışı sonuçlarına kadar götürmüştür. Eleştirmeci bu görüşünü ispat etmek için Nietzsche'nin ortaya attığı birçok görüşlerin İngiltere'de Kraliçe Viktorya zamanındaki orta sınıfın felsefesini ve sosyolojisini temsil eden Herbert Spencer'in yazılarında dolaylı olarak bulunduğunu ya da açıkça ifade edildiğini anlatır. Üstün Adam fikri aşırı şekliyle normlara uymadığı için burjuva ahlâkına aykırıdır. Ahlâk normlarının dışına çıkan Üstün Adamla orta sınıfın dürüst adamı arasındaki ilişki Orta Çağlardaki *Raubritter*'lerin (bir çeşit gezginci ve soyguncu şövalyelerin) derebeylerle olan ilişkisine benzemektedir. (Bu soyguncu şövalyeler şöyle derlerdi: Hırsızlık utanılacak bir şey değil, bunun en iyisini köylerde yapıyorlar.) Nietszche'nin ülküsü yasaklara aldırmayan, saplantılardan kurtulmuş hırslı burjuvadır. Ama sosyalist, Nietzsche'nin hergünkü normal orta sınıf ahlâkının çok zayıf bir şey olduğunu parlak bir özgünlükle göstermiş olmasını yine de takdir etmelidir.

Bronştayn, İbsen konusunda yazdığı bir denemede, yine

bu soruna döner ve İbsen'i düzme ahlâkçılarla savaşan ölümsüz bir sanatçı olarak gösterir. "Avrupa'daki sosyal düşünce tarihini yazanlar İbsen'in yıkanmış, arınmış, pırıl pırıl cilâlanmış, gösterişli, rahat burjuva bayağılığına ve kabalığına indirdiği şamarları, şanlı tokatları, hiç bir zaman unutmayacaklardır." Örneğin, İbsen *Bir Halk Düşmanı* adlı piyesinde burjuva demokrasisinin kurulu düzene karşı başkaldıran bir insanı nasıl, en ufak bir zora başvurmadan, yalnız başına bıraktığını ("sanki Sibirya'ya sürülmüş gibi") ve mahvettiğini anlatmıştır. Ama, sosyalist, İbsen'in kahramanındaki Üstün Adam tutumunu, onun halkı hor görüşünü, halka inanmayışını, çoğunluğun iktidara getirdiği hükümete karşı kızgınlığını kabul edemez. Halk, yâni çoğunluk —der sosyalist— bütün doğruların elbette kaynağı değildir: " 'kalabalığa' bilimsel bir kuramın ya da bir felsefenin doğru olup olmadığı sorulmaz, sorulursa. İbsen'in bin kere haklı olması gerekir Darwin'in biyoloji konusundaki bir fikri yüz bin kişilik toplantıda ifade edilen ortak bir görüşten yüz kere daha önemlidir." (Yazar elli yıl sonra kendi ülkesinde yapılacak büyük halk mitinglerinde rejime "bağlı" olmayan biyologların ya da dil bilginlerinin suçlandırılacağını aklına getirmemişti.) "Ama birçok derin çıkarların hareket halinde bulunduğu sosyal politika alanına girecek olursak sorun başka bir biçim alır. Burada, sosyal güçlerin gerçek dengesine uymak ve zoraki araçlarla geçici olarak sonuçlanmış bulunmamak şartiyle azınlığın çoğunluğa boyun eğmesi çok üstün bir meziyettir." Bununla birlikte, İbsen'in halka güvensizliği sanatçının burjuva toplumuna karşı koymasıdır. Marksistler, bu topluma başka ilkelerden ve başka yollardan başkaldırmış olsalar bile sanatçının bu karşı koymasını anlayış ve sevgi ile karşılamalıdırlar.

Bronştayn bir Marksist olarak sanat sanat içindir tezini kabul etmiyordu. "(Sanat) kâğıttan yapılmış bir uçurtma gibi havalara çıkar ve dünyadaki bütün sorunları sisli bir umursamazlık içinde gözden kaybedebilir. Ama bu zavallı 'özgür'

sanat bulutlara kadar çıksa bile yine de kuvvetli bir iple toprağa bağlıdır. İpi elinde sımsıkı tutan da softadır." Başka bir yerde şöyle yazar: "Büyük sentez gücü olmayan edebiyat sosyal yorgunluğun belirtisidir ve geçici dönemlere özgüdür." Bu yüzden o zaman moda olan sembolist akımı eleştirmektedir. Ama bu eleştiriyi dar gerçekçi görüşü tuttuğundan yapmıyordu. Tersine, "sanatçı yaratıcılığı, ne kadar gerçekçi olursa olsun, her zaman sembolist olmuş ve öyle kalmıştır... Sanatın amacı... gerçekliği ampirik ayrıntılarına kadar kopya etmek değil, genel tipik yanları ortaya çıkararak yaşamın karmaşık içeriğine ışık tutmaktır... Sanatçının yarattığı her tip —Mefisto, Faust, Hamlet, Otello gibi çok yüksek sembolik imgeleri bir yana bırakılacak olursa— geniş anlamında insan ruhunun belirli 'ânlarını' sanatçı gözüyle tesbit eden semboldür..." Sembolistler ise, diyordu, araçları amaç yapmaya çalışıyorlar ve böylelikle sembolü insan yaşantısının ifadesi olmaktan çıkarıp yaşantıdan kaçma aracı durumuna düşürüyorlar.

Avrupa edebiyatına karşı ilgisi ne kadar yoğunsa, resmi Rusya'nın ve kısmen de *Narodnik*'lerin milliyetçi kendini-beğenmişliğine karşı tepkisi de o kadar sertti. Slavcıların, Batıdan hiç bir şey öğrenmeye ihtiyaçları olmadıklarını, bütün büyük keşifleri ve buluşları Rusların yaptıklarını iddia ederek övünmeleriyle alay ediyordu: "Rus toprağı kendi Eflatunlarını ve Newton'larını yetiştirebilir." Bununla birlikte, o sırada bütün Marksistler ve liberaller arasında yaygın olan bu "batılılaşma" eğilimi on dokuzuncu yüzyıldaki Rus manevî geleneğinin —Rusya'nın edebiyat geleneği bundan daha gerilere gitmiyordu— inkârını gerektirmezdi. Rus düşünürlerinin, yazarlarının çoğu başkaldırmışlar, devrimci aydınlar onların izlerinden yürüyerek yetişmişlerdi. Bronştayn'ı çocukluğundan ve delikanlılığından ayıran bu başkaldırma edebiyatı olmuştu. Yoksa Bronştayn'ın daha o yaşlarda devrimci olacak kadar tecrübesi yoktu. Özellikle Gleb Uspenski'nin etkisinde kaldığını biliyoruz. 1902 yılında Uspenski isyancılığı ile çocukluğu

ve delikanlılığı arasında hemen hemen hiç bir bağ yoktu; yeni kişiliğini bulması için "geçmişini unutması gerekiyordu." Aynı söz elbet kendisi için de doğruydu. Yazısına şöyle devam etmişti: "Uspenski, intihara kadar gidecek bir zorlukla, yaşamı olduğu gibi kabul etti ve yaşamı, olması gerektiği şekilde görmek istediği için de, kendisini yok etti. Gerçeği ararken yalanı buldu; güzeli ararken, çirkini buldu; aklı ararken, akıldışılığı buldu."

Bronştayn, başkaldırma edebiyatının öteki önderlerinde, Belinski'de, Dobrolyubov'da ve daha az ölçüde Herzen'de bulunan birçok unsurlara, bu adamların ezilenler yanında yer almalarına, maddesel başarılara boş vermelerine, bayağılıktan nefret etmelerine, doğru olanı ölesiye bir namusla aramalarına hayrandı. Bir *Narodnik* olan Uspenski, *Narodnik* saplantılarını çoktan aşmıştı: "Yalnız başına kalmış, kendi korkusuz düşüncelerinin kurbanı olan bir insan çok derinlere işleyen gözleriyle çağdaşlarının ve arkadaşlarının üzerinden... geleceğe bakmaktadır." "Modern Rus edebiyatının babası" Belinski şöyle diyordu: "Çarçabuk ortaya atılan ve başarı kazanan... herkesin büyük bir övgüyle karşıladığı fikir önemli ya da büyük değildir. Görüşleri bölen... sağlam bir savaşın içinde olgunlaşan ve gelişen.. canlı bir direnme sonunda... kendisini bulan şey, önemli ve büyüktür, yalnızca." Eleştirici, Dobrolyubov'un herhangi bir falso karşısındaki aşırı titizliğini, zararsız bile olsa bayağı şeyler karşısındaki sabırsızlığını över. Dobrolyubov için, yamyamlığın insanlığa yakışmadığını söyleyen ya da eğitimin yararını heyecanla savunan bir insanı dinlemekten daha ilginç bir şey yoktu. Bronştayn şu sonuca varıyordu: Dubrolyubov'un taşlamaları "küçük işler için yapılan kahramanlıklar göklere çıkarıldıkça... ucuz liberalizmin kısır yanlarını savunmak sosyal bir meziyet sayıldıkça" canlı ve geçerli kalacaktır.

Bronştayn'ın edebiyat eleştirmenliğini ister istemez bu şekilde bir özet olarak verince yazılarındaki olgunluğu biraz

büyültmüş oluyoruz. Üslûbu aşırı derecede titiz, aşırı derecede gösterişli, aşırı derecede espiriliydi, ama hâlâ da çocuksuydu. Ancak, yargıları bir bütün olarak olgundu. Bir biyografi yazarı için, bu denemelerin değeri o yazıları yazanın kendi çözümlemelerini ve kendi portresini, az çok da olsa, yansıtmasındadır. Bununla birlikte, genç Bronştayn kendi görüşünü yirminci yüzyıl için yazdığı bir çağrıda daha dolaysız olarak vermiştir (Bu yazı 1901 yılında yazılmıştır ve "İyimserlik ve Kötümserlik, Yirminci Yüzyıl ve Daha Bir Sürü Şeyler Üzerine" başlığını taşımaktadır). Bronştayn bu yazısında çeşitli iyimserlik ve kötümserlik tiplerini çözümler. Günlük olaylar üzerinde kötümserdir; ama gelecek üzerine iyimser olan görüşleri beğenir. Bronştayn'a göre, insan kafasında yeni ufuklar açanlar ve tarihi yapanlar bu görüşlere sahip olan insanlardır. Bu özel tipteki iyimser, birçok kereler kutsal bir engizisyonla karşılaşacaktır. "Kollektif engizitör onunla birçok kereler özellikle uğraşacaktır." Ama o, iyimser adam, küllerin arasından yine çıkacak ve "eskisi kadar heyecanla, iman dolu bir militan olarak, güvenle tarihin kapısını çalacaktır." Karşısına hep bağnaz çıkacaktır. Bağnazın gücü sayısının çokluğunda, yontulmamış bayağı insan olmasındadır. "Okuldaki sırasının, bürosundaki masasının ve iki yataklı odasının ötesine geçmeyen bir deneme alanıyla tepeden tırnağa kadar silâhlanmıştır." Geleceğe gözünü diken iyimser bağnazın alaylarına ve düzmece-gerçekçi tutuculuğuna ("güneşin altında yeni bir şey yok") şöyle cevap verecektir:

Dum spiro spero! Eğer ben göksel cisimlerden biri olsaydım, toz ve pislikten yapılan bu zavallı yuvarlağa hiç yaklaşmadan uzaktan bakardım... İyiyi de kötüyü de aydınlatırdım... Ama ben insanım.. "Sana, ey bilimi heyecansızca ve soğukkanlılıkla kemiren ölümsüzlüğün muhasebecisi, sana söylüyorum, zaman dengesinde yalnızca ufacık bir an gibi gelen dünya tarihi benim için her şeydir! Soluk aldığım sürece gelecek için savaşacağım. O öyle bir gelecektir ki orada, sağlam ve güzel insan, tarihin akışını kendi eline alacak ve onu güzelin, neşenin ve mutluluğun sınırsız ufuklarına götürecek!...

On Dokuzuncu yüzyıl iyimserin umutlarını birçok bakımlardan gerçekleştirmiş, bir çok bakımlardan boşa çıkarmıştır... Umutlarından birçoğunu Yirminci Yüzyıla aktarmaya zorlamıştır. İyimser korkunç bir gerçekle karşılaştığı zaman şöyle bağırmıştır: Yirminci Yüzyılın eşiğinde nasıl olur bunlar! Uyumlu gelecek umudunun gerçekleşmesi Yirminci Yüzyıla kalmıştır.

Ve şimdi işte o Yüzyıl geldi! Daha başlangıçta ne getiriyor bize? Fransa'da—ırk kininin zehirli köpükleri; Avusturya'da—ulusal çatışma.. Güney Afrika'da —bir tarafından öldürülmekte olan küçücük bir halkın can çekişmeleri, "özgürlük" alanında ise— iktidarı kazanan açgözlük milliyetçilerin zafer türküleri; Doğuda dramatik "komplikasyonlar", İtalya'da, Bulgaristan'da, Romanya'da aç halk yığınlarının isyanları... Kin ve ölüm, açlık ve kan...

Yeni Yüzyıl, bu dev konuk, daha gelir gelmez iyimseri tam bir kötümserliğe ve kendisini yoketmeye sürüklüyor gibi.

Ütopyaya ölüm! İnanca ölüm! Sevgiye ölüm! Umuda ölüm! İşte Yirminci Yüzyılın yaylım ateşi, top salvoları bunlar.

— Teslim ol, romantik hayalci. Ben geldim. Uzun zamandır beklediğin Yirminci Yüzyıl, beklediğin "gelecek".

— Hayır, diye cevap veriyor atılgan iyimser, sen—sen yalnızca bugün'sün.

Dört buçuk yıllık hapis ve sürgünden sonra Bronştayn, Sibirya kolonilerinden daha geniş bir çalışma alanı aramaya başlamıştır. 1902 yılı yazında, gizli posta ile kendisine Lenin'in yazdığı *Ne Yapmalı?* adındaki kitapla bir *Iskra* kolleksiyonu geldi. Bunları birtakım karışık duygular içinde okudu. Kurulacak partinin biçimi ve karakteri üzerinde birtakım fikirlerle karşılaştı. Kendisinde de uzun zamandır olgunlaşmakta olan bu fikirler ünlü mülteci yazarlar tarafından büyük bir güvenle ortaya atılmaktadır. Onlardan ayrı ve bağımsız olarak aynı sonuçlara varmış olması onu ancak sevindirdi ve kendisine olan güvenini arttırdı. Ama çok tedirgindi. Verholensk'in çamurlu, taş döşeli, dar sokaklarını görmeye artık tahammülü kalmamıştı. Sürgündekilerle yaptığı tartışmalar, *Doğu Dergisi*'nde çıkan yazılarının kazandığı başarı bile onu sıkıyordu. Ah bir kere Moskova'ya, ya da Petersburg'a gidebilseydi... Oradan da belki Cenevre'ye, Münih'e ya da Londra-

ya gidebilirdi. Buraları devrim silâhlarının bilendiği merkezlerdi...

Sabırsızlanmasına ve gizli isteğine karısı da katılmıştı. Kocasının büyük adam olacağına, yirmi üç yaşında ölümsüzlüğe geçmesi için bir şeyler yapması gerektiğine inanıyordu. Kocasını Sibirya'dan kaçmaya teşvik etti. Böylelikle ağır bir fedakârlığı göze almış oluyordu: İkinci kızını daha yeni doğurmuştu. Şimdi ise, yardımcısız, yeniden birleşme umudu pek olmadan, hem kendisi hem de çocukları için savaşı göze alıyordu. Kendi kanısınca, Bronştayn'ın karısı ve bir devrimci olarak üzerine düşen görevi yapıyordu; en ufak dramatik bir hava yaratmadan görevini yüklendi.

1902 yılında bir yaz gecesi, bir köylü arabasının ot yığınları altında, bir adam uçsuz bucaksız Sibirya tarlalarında Irkutsk'a doğru yol almaktadır.

Verholensk'teki evinin tavan arasındaki yatağında ise yapma bir adam yatmaktadır. Ertesi akşam, her zamanki gibi kontrole gelen polis müfettişi tavan arasına çıkan merdiveni tırmanıyor, yatağa bakıyor. Bir değişiklik olmadığını görüyor, memnun çıkıp gidiyor. Bu sırada İrkutsk'ta, arkadaşlarının verdikleri temiz, şık elbiseyi giyen kaçak, Trans-Siberyen trenine binmektedir. İrkutsk'tan ayrılmadan önce arkadaşları ona sahte bir pasaport sağlamışlardır. Pasaporta kullanacağı adı hemen yazmalıdır. Odesa hapisanesinde yattığı sırada kendisine bakan eski gardiyanlardan birinin adını yazıyor. Bu tehlikeli kaçışta eski gardiyanın adını kullanmakla acaba bilinçaltındaki güvenlik isteğini mi doyurmak istemiştir? Belki. Nitekim bu bilinmeyen gardiyanın adı sonradan ihtilâl tarihine geçecektir: gardiyanın adı Troçki'dir. (*)

Batı yolculuğu umulmayan bir rahatlık içinde geçti. Yolcu, zamanını Homer'in Rusça çevirisini okumakla geçirdi. Vol-

(*) Troçki kendi biyografisinde adının bu kötü kaynağını açıklamamıştır. Biraz utanmış gibidir. Yalnızca Troçki adının kendi takma adı olarak kalacağını düşünmediğini söylemekle yetinir.

ga üzerinde Samara kasabasına gelince trenden indi. *Iskra* örgütünün Rusya merkezi buradaydı. Kendisini ünlü fen adamı Kjijanovski-Kler karşıladı. Kler, Lenin'in arkadaşıdır. İleride Sovyet *Gosplan*'ının (Devlet Plânlama Komisyonunun) başkanı olacaktır. Bronştayn'ın edebiyattaki ünü kendisinden önce oraya ulaşmıştır. Ona *Piero* (Kalem) takma adını veren Kjijanovski-Kler *Iskra*'nın Londra'daki merkezine onun yeteneklerini ve çalışmalarını bildiren bir rapor göndermiştir. Bronştayn sosyalist gruplarını teftiş etmek üzere dosdoğru Harkof, Poltava ve Kiyef'e gönderildi. Gruplardan çoğunun yerli yurtseverlikte direndiklerini, birbirleriyle işbirliği yapmak ya da herhangi bir merkeze bağlanmak niyetinde olmadıklarını gördü. Bu konuda bir rapor hazırlayarak Samara'ya döndü. Burada kendisini Lenin'den gelen acele bir haber bekliyordu: Kalem *Iskra* dış merkezine olabildiği kadar çabuk gönderilecekti.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHİN KAPISINDA

1902 Ekimi ayında bir sabah, daha ortalık yeni ağarırken, Sibirya'dan gelen bir mülteci Londra'da King's Cross yakınlarındaki Holford Square'de 10 numaralı evin kapısını hızlı hızlı vurdu. Bir oda ve bir mutfaktan oluşan evde Vladimir İlyiç Lenin ile karısı Nadejda Konstantinova Krupskaya oturmaktadır. Komşuları onları Mister ve Misis Richter diye tanımaktadırlar. Sabahın bu erken saati ziyaret için elverişli değildir. Ama konuk, ufak tefek nezaket kurallarını düşünmeyecek kadar önemli haberler getirdiğini bilmektedir. Sabırsızdır ve ciddidir. Taa İrkutsk'tan Londra'ya kadar bin bir heyecan içinde gelmiştir. Sınırlardan gizlice geçmiş, yolda bir sürü engeller atlatmıştır. Viyana'da Avusturya Sosyalist Partisinin ku-

rucusu ünlü Victor Adler'i Pazar günü dinlenmesinden alıkoymuş, yolculuğun gerisini tamamlaması için gereken yardımı ve parayı sağlamıştır. Zurich'te Rus Marksizminin eski kurucularından Paul Axelrod'un kapısını gece yarısı çalmış, kendisini tanıtmış ve yolculuğun son kısmı için gereken düzenlemeleri hazırlamıştır. Şimdi, artık son varacağı yere gelmiş, Londra'nın sisli sabahı içinde, arkasında yalnızca para bekleyen arabacı —yolcunun parası yoktu— kapıya hızlı hızlı vurarak heyecanını göstermektedir. Aslında vurduğu kapı "tarihin kapısı" dır.

Krupskaya kapıya, sabah karanlığı gelen gürültücü bir köylünün vurduğunu sandı. İngiliz komşuların evdeki yabancıların bu hallerinden —ilk değildi bu— yakınacaklarından korkarak hemen koşup kapıyı açtı. Sonra içeri doğru bağırdı: "Kalem geldi!" Krupskaya'nın sonradan anlattığına göre, "Lenin daha yeni uyanmıştı. Hâlâ yataktaydı. İkisini yalnız bırakarak arabacıya para vermeye koştum, kahve hazırlamaya başladım. Döndüğümde Vladimir İlyiç hâlâ yatakta oturuyor, Troçki ile soyut bir konuyu tartışıyordu. 'Genç Kartal' ın içten tavsiyelerinden ve ilk konuşmalarından sonra Vladimir İlyiç yeni geleni önemsemeye başladı." Konuk, "Lenin'in yüzünde gördüğü, haklı bir şaşkınlıkla karışık iyi ifadeyi" sonradan hep hatırlayacaktır.

Ziyaretçi soluk soluğa anlatıyordu: Sibirya'daki sürgünler arasında ne gibi siyasî eğilimler vardı; nasıl bir hava esiyordu; Kiyef, Harkof, Poltava'da yaptığı geziden nasıl bir izlenimle dönmüştü; yerli gruplar kendilerini neden birleşik millî bir hareketin parçası saymak istemiyorlardı; Samara'daki merkez nasıl çalışıyordu; gizli ulaşım kanallarına ne dereceye kadar güvenilebilirdi; gizli sınır geçme düzenlemelerinde ne gibi eksikler vardı; bu ve buna benzer bir sürü sorunlar daha. Yeraltı Rusya'sından kendisine gelen haberlerin başıboşluğuna ve karmaşıklığına kızan Lenin genç adamdan bol bol değerli ve kesin bilgiler edindiği, onun açık ve kesin tavsiye-

lerini dinlediği, ve onu merkezileştirilmiş parti fikrinin sıkı bir taraftarı gördüğü için çok memnun kaldı.

Kendisini daha yakından tanımak isteyen Lenin onunla birlikte uzun bir yürüyüşe çıktı. Yürüyüşte ona Londra'nın tarihsel yerlerini ve binalarını gösterdi. Ama Troçki'nin —adı artık öyle kalmıştı— kafası hep Rusya'daki gizli savaşla meşguldü. Gözü başka bir yeri görmüyordu. Lenin kendisine özgü sıcaklığıyla birtakım yerleri gösterip duruyordu: "İşte Westminister'leri" ya da "İşte British Museum'ları," diyor, gerek sesine verdiği tonla ve gerekse bu çeşit sözlerle, hem büyük yapıları ortaya çıkaran dehâya karşı duyduğu hayranlığı, hem de bu anıtların temsil ettikleri ruha ve iktidara, yâni hâkim sınıflara karşı, onlara karşı olan kinini ifade etmiş oluyordu. Troçki bu gibi şeylerle oyalanmaktansa yüreğine daha yakın olan konulara eğilmek istiyordu: *Iskra'*cılar birbirinden kopuk grupları nasıl merkezileştirilmiş bir parti haline getirmeyi düşünüyorlardı? Hareketi politika-dışı bir sendikacılığın sınırları içinde tutmak isteyen Ekonomist'lere karşı açtıkları kampanya nasıl gidiyordu? Birtakım kimselerin yeniden *Narodnik* tipi terörcü bir partiyi canlandırmak üzere yaptıkları teşebbüsleri nasıl karşılayacaklardı? Devrimci Marksizmden uzaklaşan Peter Struve'un "legal Marksistleriyle" nasıl savaşacaklardı? Lenin, *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* adlı kitabını, Troçki ile arkadaşlarının hapisanede nasıl incelediklerinin hikâyesini büyük bir memnunlukla dinledi: Kapitalist sanayiin Rus toplumunu kökten değiştirdiğini, böylelikle köylü sosyalizmi umutlarının tamamiyle ortadan kalktığını ve proleter hareketinin meydana çıktığını, bol istatistik malzemesi vererek göstermesi onları çok etkilemişti. Ama bütün bunlardan önce konuşulacak başka bir konu vardı: Troçki neden acele Londra'ya çağırılmıştı? Burada ne yapacaktı?

Aslında onu bekleyen özel bir iş yoktu. Lenin, genellikle yeraltı hareketinde kendisini gösteren herkesle tanışmak isterdi. Daha bir iki hafta önce şöyle yazmıştı: "Yalnız sürekli

tâlimat vermek, yapılan işleri izleyebilmek ve tartışabilmek için değil... aynı zamanda orkestrayı fiilen yönetebilmek için de merkezin, kemanı kimin, nerede ve nasıl çaldığını da bilmesi gerekir: âleti kullanmayı nasıl öğrenmiştir; kullandığı âlet nedir; kim falso yapıyor, nerede ve neden... falsoları yoketmek için kimin yerini, nasıl değiştirmeli, nereye vermeli?.." Merkezci bir parti fikri, partinin savaşlarını yerinde veren insanlara yakın bir ilgi gösterilmesini gerektiriyordu. Gerçek bir liderin göstermesi gereken bir ilgiydi bu. Troçk'nin Sibirya'da "keman çaldığını" biliyordu. Kendisiyle görüşmek, "âleti çalınayı nerede ve nasıl öğrendiğini" anlamak istemişti. O sıralarda Lenin, arkadaşlarına *Iskra* yazı ailesinin yetersizliğinden yakınıyor, Kalem'in *Iskra*'da çalışmasının daha iyi olup olmayacağını kendi kendine soruyordu. Troçki'nin geldiği gün, Lenin, komşu bir evde, ona kalacak bir yer sağladı. *Iskra* yazarlarından Martov ile Zasuliç de burada kalıyorlardı. Yeni gelen Troçki'nin ilk yazısı, geldiğinden birkaç gün sonra çıkan ve 1 Kasım 1902 tarihini taşıyan sayıda yayımlandı.

Iskra'nın yazı kadrosunda altı kişi vardır: Plehanov, Vera Zasuliç ve Axelrod. Bu üçü Sosyal Demokrasi hareketinin yurtdışına kaçmış öncüleridir. Lenin, Martov ve Patresov gibi gençler ise Rusya'dan daha yeni ayrılmışlardır. Yazarların çoğu Londra'da St. Pancras mahallesinde oturmaktadırlar. Plehanov'la Axelrod İsviçre'dedirler. Ancak Plehanov sık sık Londra'ya gelmektedir. Rusya'daki yeraltı hareketinin ipleri bu grubun, özellikle Lenin'in elindedir. Yeraltı hareketinin ajanları sık sık Holford Square'de görünmekte, tâlimat alarak yurda dönmektedirler. Troçki, artık, Verholensk'ten doğruca Rus sosyalizminin yönetim merkezine transfer edilmiştir. Sivrilmiş ve birbiriyle çatışma halinde bulunan kişilerin sürekli etkisindedir.

Zasuliç ile Martov evlerini, yemeklerini ve düşüncelerini onunla paylaşmaktadırlar. Vera Zasuliç, Troçki doğmadan bir yıl önce, General Trepov'a tabancayla ateş etmiş, bu davra-

nışıyla *Halkın Özgürlüğü* hareketini etkilemişti. Jüri kendisini serbest bıraktıktan sonra yurt dışına kaçmış, Karl Marx ile ilişki kurmuş, onun öğretilerini birtakım ruhsal sakıncalarla kabul etmemiş olsa bile, Rus Marksist okulunun kurucularından olmuştu. Marx'ın kuşkularına aldırmamış, batı Avrupa için savunduğu proletarya sosyalizmi fikrinin Rusya'ya da uyacağını savunanlardan biri olmuştu. Zasuliç yalnızca kahraman yaradılışta bir kadın değildi. Tarih ve felsefeyi de iyi okumuştu. Doğuştan isyancıydı. Yargılamadan çok, sezgisel itilimlerle ve heyecanlarla çalışan kurnaz bir kadın kafasına sahipti. Çağdaşlarının çizdikleri portrelere bakılacak olursa Zasuliç'in eski tip Rus Bohemlerine özgü yanları vardı: "Çok yavaş yazar, edebiyat yaratıcılığının bütün acılarını çekerdi." Yazarken de, tartışırken de terliklerini sürte sürte, düşüne düşüne odada bir aşağı bir yukarı dolaşırdı. Bu arada sigara sarar, sigarasının birini söndürüp ötekini yakar, izmaritleri pencere kenarında, masalarda söndürür, küllerini entarisine, kollarına bulaştırır, müsveddelerine, ya da çayına ya da karşısındakinin üstüne silkermiş. Genç Troçki için bu kadın şanlı bir destanın kahramanıdır—İhtilâlin yaşayan efsanesiyle aynı dam altında yaşamak için gelmiştir Londra'ya.

Martov, Troçki'den birkaç yaş büyüktür. O da Musevidir. Eski büyük İbranî bilginlerinden birinin ailesinden gelmedir. Asıl adı Zederbaum'dur. Bir zamanlar Bund adındaki Musevi Sosyalist Partisinin öncülerinden biriydi; ama sonradan ayrı bir Musevi partisi kurmak fikrinden vazgeçmiş, Petersburg'ta Lenin ile birlikte *İşçi Kurtuluşu için Mücadele Derneğini* örgütlemişti. Lenin'le birlikte sürgüne gitmiş, orada eski mültecilerle birleşerek *Iskra'yı* kurmuştu. Akıllı bir çözümcü, taşlamacıya kaçan bir yazar, günün konuları üzerine akıcı bir üslûpla bol yazılar yazan bir yorumcuydu. Lenin nasıl *Iskra'*nın siyasî ruhu ve örgütçüsüyse, o da gazetecilik yanının temel direğiydi. Gerek Martov, gerek Zasuliç romantik isyancı kuşaktan gelmedirler. Kuramsal ilkelerden çok sosyal adaletsiz-

liğin ahlâksal kötülükleriyle ilgilenmektedirler. Her ikisi de sevimli, kibar, alçakgönüllü insanlardır. Her ikisi de yaradılış bakımından politikacıdan çok sanatçıdırlar.

Lenin ise bambaşka bir yaradılıştadır. Lenin'de romantizmin zerresi yoktur. Devrimin henüz bir fikir ve hayalden başka bir şey olmadığı bir zamanda devrimci olacak tipte bir insan değildir: İçindeki romantizm izlerini bütünüyle silmiş olduğu gibi, Rus isyancısının her zamanki hayalciliğine de kızmaktadır. *Narodnik* hareketi kurbanlarından birinin kardeşi olan Lenin, ihtilâlcilerin bu hayalciliklerini kanlarıyla nasıl ve ne pahasına ödediklerini çok iyi bilmektedir. Kendisinin de kabul ettiği gibi, görevi ihtilâlcilere gerçekçilik ruhu aşılamak, heyecanlarına soğukkanlılık katmak ve onlara dikkatli, titiz ve verimli çalışmanın yollarını öğretmektir. Bütün enerjisini ve zamanını bu işe vermiştir. Disiplinli olduğu ve hiç durmadan çalıştığı için mültecilerin toplantılarına seyrek gelmekte, onların bitmez tükenmez ve çoğunlukla bir sonuca varmayan tartışmalarına pek karışmamaktadır. Tartışmayı tartışma olsun diye değil, eyleme hazırlık olsun diye sevmekte ve öyle değerlendirmektedir. Bir anlamda kafası dosdoğru bir yol izlemektedir. Ama büyük bir toplum kadar geniş bir yoldur bu ve toplumun dönüşümüne dek dosdoğru gidecektir. Troçki'yi, seyrek olarak gördüğü Lenin'den çok, aynı evde oturduğu Zasuliç ile Martov etkileyecek ve Troçki daha çok bunlara yaklaşacaktı. Hâlâ yetişme çağında olduğu için kafasını törpülemek için yakın toplumsal ilişkilere ve tartışmalara ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacı Lenin değil, Zasuliç ile Martov karşılamaktadır bol bol. Onlar da ilk olarak Şvigovski'nin çevresine katıldığı sırada *Narodnik*'lerin bulduğu zayıf noktasını bulmuşlardır. Lenin'in davranışı, çevresinde yarattığı bütün ilgiye ve saygıya rağmen Troçki'ye kuru ve soğuk gelmektedir. Bu soğuk yaradılıştaki büyüklüğü Troçki ancak yıllarca sonra anlayacaktır.

Londra'ya geldikten sonra Plehanov'u gördü. O da Troçki

için, Zasuliç gibi, hemen hemen efsaneleşmiş bir insandır. Plehanov da Rus Marksizminin kurucularından olmuş ve Engels'le birlikte çalışmıştır. Yeni okulun felsefecisi ve ideologu, bu okulun Avrupa çapında büyük, bilgin yazarı ve konuşucusuydu. Ama Plehanov da kendi ününe ve parlaklığına kapılmıştı. Herkesten uzakta duruyordu. Kendisini beğenmişti. İlk karşılaşmada *Iskra*'nın bu yeni yazarına karşı içgüdüsel bir hoşnutsuzluk gösterdi ve bu hoşnutsuzluk gittikçe yoğun bir tiksinti halini aldı. İki adamın birçok ortak yetenekleri ve özellikleri vardı: her ikisi de aktör gibi konuşmakta ve davranmaktadır; her ikisi de kendileriyle, kendi fikirleriyle meşguldür. Ama küçüğünün yıldızı daha parlarken, büyüğününkü sönmeye yüz tutmuştur. Troçki, daha pek olgun olmayan, ama çekici bir heyecanla dolup taşmaktadır; Plehanov ise şüpheci ve biraz fazla olgundur. Lunaçarski mülteciler arasında ağızdan ağıza dolaşan şöyle bir hikâyeyi anlatır: Doğru olmasa bile Plehanov'un davranışını gösterir bu hikâye. Londra'ya vardığı sırada Zasuliç, Troçki'nin yanında, Plehanov'a onun yeteneklerini över. "Delikanlı elbetteki bir dâhi" diye bağırır. Plehanov susar, sonra başını çevirerek, "Bu yüzden onun hiç bir zaman affetmiyeceğim," der (*).

Iskra takımının sapasağlam birliği bozulmamıştır, ama Troçki aralarında birtakım uyuşmazlıklar olduğunu daha o zamandan bilmekte ve farkına varmadan bu uyuşmazlıklara karışmaktadır. Yazı kadrosunda üç yaşlı, üç de genç yazar vardır. Tartışmalı konular oya konulmakta, bir grup ötekine karşı direndiği için çoğunlukla çıkmazlara girilmektedir. Bu yüzden yazı politikasının sık sık askıda bırakılması gerekmektedir. Bu çıkmazları çözmek isteyen Lenin yazı kuruluna bir yedinci üyeyi almayı düşündü. 1903 Martında, Troçki'nin Lon-

(*) A. Lunaçarski, **Revolutsionye Siluetiy**, s. 10—22. Anılarını yazmış olanlardan bir kısmı da (örneğin Jelikson-Bobrovskaya), Troçki'nin ilk imzasız yazıları Iskra'da çıktığı zaman okuyucular bu yazıları Plehanov'un yazdığını sanmışlardı.

dra'ya varmasından dört ay sonra, bütün yazarlara gönderdiği bir raporda Troçki'nin kurula alınmasını şiddetle tavsiye etti. Troçki'nin yaşı ve nitelikleri bakımından yapılacak itirazları önceden hesaba kattı. "Bulunmaz yeteneklerini," "Sağlam inancını ve enerjisini" belirtti, kurula katılmasının "yalnız yararlı değil kesinlikle gerekli olduğunu" da yazısına ekledi. Zasuliç ve Martov bu teklifi kabul ettiler. Martov'un Axelrod'a yazdığı mektuptan şunları öğreniyoruz: "(Troçki'nin) edebî eserleri gerçek bir yeteneğin ifadesidir... ve pek az kimsede bulunan konuşma yeteneği ile burada büyük bir etki yaratmaktadır. Hârika bir konuşması var. Buna, gerek ben, gerekse Vladimir İlyiç (Lenin) yeterince tanığız. Bilgisi çok ve artırmak için de elinden geleni yapıyor. Lenin'in teklifini sakıncasız kabul ediyorum." Axelrod da Troçki'nin adaylığını kabul etti. Hiç olmazsa bu konuda eskilerle yeniler arasında bir bölünme yoktu. Bütün takım, biri hariç, Troçki'nin katılışını sevinçle karşıladı. Kabul etmeyen Plehanov'du. Troçki'nin yazılarını çok gösterişli buluyor, bu yazıların gazete kalitesini düşüreceğini ileri sürerek Troçki'nin yazı ailesine katılmasına şiddetle karşı koyuyordu. Gerçekten de Troçki'nin yazıları fazla gösterişli ve cafcaflıydı. Lenin, yazıları kibarca oradan buradan kırpmaya çalışmaktadır. Troçki'nin kurula alınmasını tavsiye ederken, yazı ailesine alınması halinde üslûbunu basitleştirmesi için kendisine daha kolaylıkla etki yapılabileceğini bildirmişti. O zaman bu tutumun yalnız Lenin'in basit yazıları sevmesinden ileri gelmediğini, bütün grubun bunu istediğini görecekti. Ama arkadaşlarının bütün kızgınlıklarına rağmen Plehanov görüşünü değiştirmedi. Uzun çekişmelerden sonra Zasuliç, sonunda Plehanov'un razı olduğunu sanarak, durumdan şüphelenmeyen Troçki'yi yazı ailesinin bir toplantısına çağırdı. Plehanov "sonradan gelen" i hor gördü ve vetosunda direndi.

Troçki *Hayatım* adlı eserinde, Plehanov'un, Lenin'in eskiler karşısındaki muhalif tutumuna kendisinin de katılacağını

sanarak ona karşı cephe aldığını yazar. Plehanov'un başlıca nedeni bu olmasa gerek. Bütün öteki eskiler Troçki'ye hemen hemen sahte bir sevgi göstermektedirler; o da onların bu ilgilerini saygı ile karışık bir sevgiyle karşılamaktadır. Ailenin sanki en küçük sevimli çocuğudur. Onu yalnız Zasuliç değil, Axelrod da tutmaktadır. Troçki, Avrupa'ya geçtiği zamanlar Axelrod'un evinde kalmaktadır. Plehanov ile Axelrod kadar birbirine zıt iki tipe çok az rastlanır. Böyle olduğu halde bu iki adam hemen hemen yirmi beş yıl birlikte çalışmış, arkadaşlık etmişlerdir. Axelrod da, Troçki gibi, güney Ukraynalı bir Musevidir. İlk Güney Rusya İşçiler Birliği örgütünde *Narodnik* olarak siyaset hayatına atılmıştır. Troçki'nin kendi kurduğu örgüte bu eski örgütün adını verdiği hatırlanacaktır. Axelrod sonradan yurt dışına çıkmış, Marksizmin öncülerinden olmuştur. Plehanov'un yetenekleri yoktur onda. İyi bir yazar değildir; iyi bir konuşmacı değildir. Doğru dürüst ifade edemediği birtakım fikirleri vardır. Oysa arkadaşı fikirlerini çok parlak bir şekilde açıklamaktadır. Plehanov'un sosyalizm anlayışı aydınca bir anlayış olduğu halde, Axelrod'un anlayışı işçi sınıfına karşı salt bir güvene dayanmaktadır. İşçilerin kendi sosyalizm ve kurtuluş yollarını kendilerinin bulacaklarına bağnazcasına inanmıştır. Aydınların işçileri yönetmek isteklerine içgüdüsel olarak güvenemiyor. Bu tutumu sonradan inatçı bir Bolşevizm düşmanlığının başlıca itilimi olacaktır. Plehanov kibar bir Avrupalıdır. Aristokrat olduğu besbellidir. Bir burjuva hayatı sürmektedir. Oysa Axelrod bir işçi gibi çalışmakla geçimini sağlamaktadır. Evinde özel bir tereyağ yapmakta, müşterilerine bu tereyağını satarak geçinmektedir. Dizin dizin süt kutularının önünde Rusya'dan gelen mültecilerle tartışır. Evi her zaman onlara açıktır. Onları besler ve çoğunlukla da giydirir. Kocaman darmadağın sakalı ile devrimci bir politikacıdan çok ermiş bir Musevi Rabbisine benzemektedir. Ama son zamanlara kadar, aralarında Lenin de olmak üzere, bütün devrimci liderler kendisini hoca ve öncü saymışlardır.

Genç Troçki bu adama sıkı sıkıya bağlıdır. Bu bağlılık onun siyasetteki alınyazısını belirleyecektir.

Karşılıklı dostluk bağları onu başka bir öncüye daha bağlamıştır: Leon Deutsch'a. O da bir zamanların güney Rusyalı *Narodnik*'idir. On üç yıl süren bir *katorga*'dan sonra Sibirya'dan kaçmış ve dünyanın çevresini dolaşarak Avrupa'ya gelmiştir. Ününün en yüksek noktasında bulunduğu halde —birçok tehlikeleri göze alarak kaçması bütün dünyada kendisine ün sağlamıştı— Deutsch yeni çağa, yeni çağın problemlerine, insanlarına, yorgun ve biraz da yabancı bir gözle bakıyordu. Troçki'nin coşkun solculuğundan ve iyimserliğinden biraz tedirgin olduğu halde, akıllı "Benjamen" i gençlik umutlarının bir timsali gibi görüyor, yurt dışındaki ilk siyasî çalışmalarını hayranlıkla izliyor, ona her bakımdan yardım etmeye çalışıyordu.

Iskra içindeki ayrılıkların henüz siyasî bir önemi yoktur. Lenin ile Martov, yukarıda gördüğümüz gibi, daha eskilerin dizi dibinde oturmaktadırlar. Troçki de o sırada öyledir. Ama artık çıraklıkları son bulmak üzeredir. Her zaman olduğu gibi, öğrenciler durumu hocalarından daha iyi biliyorlar. Bütün çalışma şimdi *Iskra* çevresinde toplanmıştır. Eskiler, Plehanov dışında, hemen hemen etkisiz kalmışlardır. Seyrek yazıyorlar, ve yazdıkları da o kadar iyi şeyler değil. Rusya'da gizli hareketin örgütlenmesine ya hiç karışmıyorlar, ya da pek az karışıyorlar. Gündelik yazı işlerini Lenin ile Martov paylaşmışlardır; Rusya ile ilişkiyi sürdürmek ve geliştirmek üzere yapılması gereken işin en büyük ağırlığı Lenin'in sırtındadır. Lenin'e karısı Krupskaya yardım etmektedir. (*) Eskiler genç-

(*) Potresov 1927 yılında düşmanca yazmış olduğu anılarında şunu kabul eder: "Böyle olduğu halde... Lenin'i biz işin içinde olanlar, yalnız bilgisi, aklı, çalışma yeteneği bakımından değil, aynı zamanda, dâvaya olan görülmemiş bağlılığından, kendisini bu işe tamamiyle vermeye her zaman hazır oluşundan, en tatsız işleri üzerine alışından ve bu işlerin içinden en iyi bir şekilde çıkışından ötürü de takdir ediyorduk." A. N. Petresov, **Postmertniyi Sbornik Proizvedenii**, s. 299.

lerin ister istemez kendilerini geçmekte olduklarını anlamaktadırlar.

Kıskançlıklar Plehanov ve Lenin ayrılığı çevresinde toplanmıştır. Grubun içinde en iddialı olan ikisidir. Bu ayrılık *Iskra*'nın kuruluşu sırasında ortaya çıkmış, o gündenberi durmadan artmıştı: Lenin artık o sırada fikirlerine ve çalışma metodlarına güvenmekte ve bunu saklamamakta, Plehanov ise Lenin'le alay ederek ona yukarıdan bakmakta ya da bir hoca gibi onu azarlamaktadır. Troçki'nin 1902 Mayısında Londra'ya gelişinden önce Lenin Plehanov'a şunu yazmıştı: "Kendinize göre hoş bir kibarlık anlayışınız var... En ağır ifadeleri kullanmaktan çekinmiyorsunuz... Eğer amacınız karşılıklı çalışmayı imkânsız duruma getirmekse o zaman seçtiğiniz yol sizin hızla başarıya ulaşmanıza yarayacaktır. Kişisel ilişkilerimize gelince... sonunda onu da bozdunuz, ya da, daha doğrusu, tam bir ayrılığı eninde sonunda gerçekleştirdiniz." Zasuliç ile Martov bu çatlağı o gündenberi kapatmaya uğraşmışlardı. Ama çatışma yine sık sık ortaya çıktı ve sonunda Troçki'nin *Iskra'*-da çalışması söz konusu olunca iyice patlak verdi. Krupskaya şöyle yazar: "Bir gün (Lenin) yazı kurulu toplantısından öfkeyle döndü. 'Çok garip bir durum' dedi. Kimse Plehanov'a cevap vermeye cesaret edemiyor. Hele Vera İvanovna (Zasuliç!) Plehanov, Troçki'ye söylemediğini bırakmadığı halde, Vera yalnızca 'Bizim George gibi yalnızca bağırıyor' dedi. Lenin dayanamadı, bunu anlattıktan sonra, 'Artık bu kadarına tahammül edemem' diye bağırdı."

Bu ayrılıktan doğan başka bir çatışma, bir önceki çatışmayı hemen hemen unutturdu. Lenin, Martov ve Potresov (başlangıçta önemli bir rol oynayan Potresov şimdi artık önemsiz bir durumdadır) hâlâ oylarını hep birlikte eskilere karşı kullanmaktadırlar. Ama ayrılık arttıkça Lenin kendi kuşağından olanları da, özellikle Martov'u, kendisinden soğutmaya başladı. Tutumunun doğru olduğunu, artık geriye dönemiyeceğini bildiği için eskilerin ortaya attıkları kuşkulara boş veriyordu.

Görüşlerinde daha az kesin ve görüşlerini de uygulamakta daha az kararlı olan Martov, ikisinin aralarını bulmaya çalışıyordu. Onun da görüşleri genel olarak Lenin'in görüşlerine uygundur. Ancak, görüşlerini ortaya attığı zaman dirençle karşılaşınca sarsılıyor, ve karşı fikirlerin etkisinde kalarak gerilemeye başlıyordu. Yalnız eskilerle yaptığı kavgalarda değil, öteki konularda da aynı şekilde davranıyor; belirli bir amaç için "sonuna kadar direnmeli" diye Lenin'le anlaşıyor; sonra Lenin'in inatçı tutumundan usanıyor; sonunda amacından vazgeçiyordu. "Yumuşak" yaradılıştaydı. Lenin'in "hâşin" liğini beğenmiyordu. Toplantılarda, "Lenin, çok saydığı Martov'a, eleştirici ve biraz da kuşkulu bir gözle bakıyor; Lenin'in bakışını sezen Martov gözlerini yere indiriyor, omuzlarını sinirli sinirli oynatmaya başlıyordu... Bundan sonra Lenin konuştuğu sırada artık Martov'a bakmaz olunca Martov'un baygın ve kırpışan gözleri, burundan takma gözlüklerinin arkasında gittikçe donuklaşıyordu."

Troçki işte böyle bir havanın içindedir. Plehanov'un direnmesine rağmen Lenin'in Troçki'yi tutması ve onu yükseltmeye çalışması öyle sanılırdı ki, Troçki'yi Lenin'e daha çok yaklaştıracak ve eskilere karşı onunla birlikte cephe aldıracaktı. Ama hiç de öyle olmadı. Bunun birinci nedeni, eskilerin Plehanov'u bu konuda desteklememeleri, Troçki'yi kışkırtmak için ellerinden geleni yapmış olmalarıydı. İkinci nedenine gelince, Troçki, Lenin'den on yaş küçüktü. Bu yüzden eskilerin romantik havalarına daha yatkındı. Onlardan yüz çevirek ve onların, bütün üstünlüklerine rağmen, gün geçtikçe çaptan düştüklerini görecek kadar, onlarla birlikte çalışmamıştı. Lenin'in muhalefetini kaba, itilimlerini kişisel ve bayağı buluyordu.

Bununla birlikte, Troçki bu anlaşmazlığı şanlı ve muazzam bir teşebbüsün önemsiz bir yanı saymaktadır. İç çatışmalar, *Iskra*'yı yeni doğmakta olan bir partinin insanlarını bir araya toplayan bir merkezi olmaktan alıkoyamamıştı. Adı bile devrimcileri bir araya getirmeye yetiyordu. Kimse *Iskra*'-

nın görevine Troçki kadar inanmış değildi. Yazdığı yazılarda hep bu inanç görülmektedir. *Iskra*'ya yazdığı ilk yazılarda fikir özgünlüğünden çok heyecan gücü vardır: Coşkun ihtilâlci çağrılar, Rusya'daki yöneticilerle sosyalizm düşmanlarına karşı yöneltti̇ği, hemen hemen öfkeyle karışık birtakım küfürler. Artık yazılarında sansürü düşünmek zorunda değildir. Rahat rahat içini dökmektedir. Ama bu yüzden yazılarının kalitesi yükselmedi. Tersine, *Iskra*'da çıkan yazılarının çoğu Sibirya'daki denemeleri kadar iyi değildi.

Iskra'ya yazdığı ilk yazı, Büyük Petro'nun başkent dolaylarında yaptırttığı Schlüsselburg kalesinin ikinci yüzyılı konusundaydı. Kötü bir nam salmıştı bu kale. Büyük Petro'nun kurduğu başkentin, yâni "Avrupa'ya açılan pencerenin, en önemli hapisanesi" idi. Yazar bu kalenin duvarları içinde öldürülen ya da delirtilen kahramanları anıyordu. Bunlar arasında Lenin'in kardeşi Aleksandr Ulyanov da vardı. Çar'a ve Çarın uşaklarına şöyle seslenerek bitiriyordu yazısını: "Yurtseverlik sarhoşluğunuza hâlâ devam edebilirsiniz—bugün hâlâ Schlüsselburg'un efendilerisiniz." Aynı sayıda sahte-liberal aydın sınıfına da çatıyor ve onları *Zemstvo*'larda hükümet aleyhinde bir tek kelime bile söylemeye cesaret edememekle suçluyordu: "Liberal *Zemstvo*'cuların bükülmüş sırtlarını düzeltmek için Mısır'daki vebaya mı, yoksa bir Rus kamçısına mı ihtiyaç var?" Çar tarafından Türkiye aleyhine düzenlenen Slav gösterileri üzerine, "Slavcılığın Köpek Balıkları" başlığıyla yazdığı yazıda şöyle diyordu: "Ey Rus yurttaşı, resmî Slavcılığın emniyet süpabı yeniden açılmaya başlıyor ve böylelikle içerdeki kıpırdanışlar için bir kanal bulunmaya çalışılıyor. Yirmi beş yıl önce olduğu gibi (1878 deki Türk-Rus Savaşı), yine gazetelerin yurtseverlik malzemesi arşivlerden indiriliyor. Pan-Slav kardeşliği yeniden çan sesleri arasında ortaya dökülüyor." Ama Çar kendi tebaasına, Sultanın Müslüman-olmayan tebaasına yaptığından daha iyi muamele etmemektedir. Yazar soruyor: "Bizim hapisanelerimiz Türk hapisanelerinden

daha mı iyi. tenkil kıtalarımızın askerleri Poltava köylülerinin karılarını ve kızlarını kaçırmadılar mı? Köylülerin mallarını yağma etmediler mi?" Öyleyse neden bu Liberal denen adamlar Çarın Türkiye'ye karşı giriştiği "uygarlaştırma" seferini destekliyorlar? Neden "Çarlık denen... barbarlığa karşı bir Haçlılar seferi açmıyorlar?" Bu yarı-Liberal muhalefet, "kanunsuz bir hükümete karşı girişilen bu kanunî muhalefet", Troçki'nin her zaman alay ettiği konulardan biridir ve yıllarca öyle kalacaktır. (*) Yönetim işlerini denetmesi gereken *Zemstvo*'larda, "aslında sanık yargıcın yerini almış ve duruşmayı başka bir güne ertelemek hakkını kendisinde bulmuştur." Çarlık, *Zemstvo*'ların eline "Magna Charta'ya sarılı bir kamçı vermiştir" ve *Zemstvo*'lar bundan memnundur. Özgürlük kelimesinden anladıkları nedir? "Siyasî özgürlükten kurtulmak mı?" "Şuna inanmalıyız ki, eğer Rusya'ya özgürlük *Zemstvo*'larla gelecekse hiç gelmiyecek demektir. Talihimiz varmış ki Rus özgürlüğünün daha güvenilir babaları var: Rus devrimci proletaryası ve Rus istibdadının kendi kendini yiyen iç mantığı". "Birçok siyasî akımlar gelip geçecek, birçok partiler doğacak ve ölecek, hepsi de Sosyal Demokrat programını ve taktiklerini geliştirdiğini iddia edecekler, ama gelecekteki tarihçiler şöyle diyeceklerdir: bu akımlar ve partiler önemsizdiler; uyanan işçi sınıfının büyük mücadelesinin yanında ikinci derecede kalıyorlardı. O işçi sınıfı ki siyaset ve sosyal kurtuluş yolunda kaba adımlarıyla, ama durmaksızın, yürümektedir."

Aynı şekilde Çarın Finlere Rusçayı zorla kabul ettirmek istemesine ve Fin muhtarlığını kaldırmasına; Maksim Gorki'nin İmparatorluk Akademisinden atılmasına; *Narodnik* terörcü-

(*) **Iskra**, sayı 28, 15 Kasım ve sayı 29, 1 Aralık 1902. Troçki'nin daha 1901 de **Doğu Dergisi**'nde şunu yazmış olması ilginçtir: "Saf Liberalizm, Mançester'in bütün inandırıcı sembolleriyle birlikte ülkemizde daha açmadan soldu: kendisine uygun bir toprak bulamadı... Mançester fikirlerini ithal etmek mümkündü... ama bu fikirleri üreten sosyal ortamı ithal etmek mümkün değildi." **Soçinenya**, cilt **XX**, s. 85—86.

lüğüne dönen yeni Sosyal Devrimci partinin boş çabalarına; gerçek yeraltı örgütleriyle yarışmak için polisin kukla gizli örgütler kurmasına çatmaktadır. Sosyal Devrimcilerin, özellikle İçişleri Bakanı Sipiagin'i öldüren Balmaşev adlı genç öğrencinin idamından sonra, giriştikleri terör hareketini yermesi, hem Liberalleri, hem sosyalistleri kızdırmıştı. Liberal aydınlar terörcüleri Marksistlerden daha çok tutuyorlardı. Sosyalistler bile Troçki'nin polemiklerini çok şiddetli bulmuşlar, idam edilen Sosyal Devrimci için daha saygılı bir dil kullanması gerektiğini söylemişlerdi (*).

Londra'ya varışıyla Rus Sosyal Demokrat Partisi ikinci kongresinin açılışı arasında yalnızca dokuz aylık bir zaman geçmiştir. Bu kısa süre içinde henüz yirmi üç yaşında olan bu gencin ünü, partinin Bolşevik ve Menşevik diye ikiye bölündüğü bu tarihsel kongrede büyük bir rol oynayacak kadar artmıştır. Bunu, yazılarından çok konuşmalarına ve tartışmalarına borçludur. Londra'ya gelişinden az sonra Lenin ile Martov onun Whitechapel'de eski inatçı *Narodnik* ve anarşist mültecilerle tartışmaya girişmesini istemişlerdi. Genç acemi, saçı sakalı ağarmış muarızlarını ne kadar kolaylıkla yere vurduğunu görmüş, buna kendisi de hem şaşmış hem de sevinmişti. Bundan sonra Batı Avrupa'daki Rus toplulukları arasında bir geziye çıktı. Çağdaşları, Troçki'deki konuşma sanatının, enerjinin, heyecanın, esprinin ve gürleyen madenî sesinin hemen etkisinde kaldıklarını, Troçki'nin dinleyicilerini nasıl heyecana getirdiğini ve muarızlarını nasıl yere vurduğunu uzun uzadıya anlatırlar. Daha birkaç yıl önce yabancı

(*) Meşrutiyetçi Demokratların lideri Miliukov, 1902 yılının yazında Iskra'nın Londra'daki bürosunu ziyaret etti, Iskra'yı övdü, ancak terörcülüğe karşı açtığı kampanyayı beğenmediğini söyledi: "Bırakın Çar Bakanlarına iki üç suikast daha yapılsın da anayasaya kavuşalım," dedi. Ilımlı meşrutiyetçi terörcülüğü çoğu zaman Çar üzerinde baskı yapmak için kullanılacak metodlardan biri sayıyordu. N. Alekseyev, **Proletarskaya Revolutsia**, sayı, 3, 1924.

olmayan ufak bir dinleyici önünde nasıl kızarıp bozardığı, kekelediği düşünülecek olursa oldukça büyük bir başarıdır bu. Konuşmayı kimseden öğrenmiş değildir. Taklit edilmeye değer bir konuşmacı dinlememiştir bile o güne kadar. Yeteneği büyük bir canlılıkla fışkırmakta, dinleyenleri sevindirmekte, ve şaşırtmaktadır. Konuşmalarında, yazılarındakinden daha çok düşünce, hayal, heyecan ve ifade gücü vardır. Genellikle yazılarını bozan büyük lâflar konuşmalarına daha dramatik bir hava katmaktadır. Sanki tiyatro oynamaktadır. Sanki sahnede dev güçler ve dev aktörler vardır ve o Homer'in yazdığı savaşlara, yarı-tanrılara yakışan mücadelelere girişmiştir (*). Kalabalığa yukarıdan bakmak, herkesin gözünü kendi üstüne toplamak, aşağıda duran bir sürü yüreği ve kafayı sarsmak... işte tüm istediği budur. Çağdaş bir yazar Troçki'yi şöyle tanımlar: sıska, uzunca boylu bir adam; kocaman keskin gözlerini dikmiş; kocaman şehvetli, düzensiz ağzını açmış; sanki kürsüye bir atmaca tünemiş...

Herkesin hayran kaldığı bu konuşmacıda ve yazarda, kendisinin de anlattığı gibi, "yaşam savaşındaki barbar ruhu" vardır. Hareketin seçkinleri arasında bulunduğuna göre kafaca herkesten üstün olmalıydı. Marksizmi dikkatle incelemiştir. Marksizm, o parlak çağında, bu ustaya sağlam bir akıl aracı sağlamıştır. Sibirya'dan kaçmadan az önce *Das Kapital*'in ikinci cildinde, ona, hem çok kuru gibi gelen, hem de büyük bir dramatik hava içinde çözümlenen "kapitalist dolaşım" ın karmaşıklıklarını, kapitalizmin peryodik buhranlarını anlamıştı. Yurt dışında bu çalışmalarına yeniden başlamıştır. Ama Marksizmin büyüsü, aklını herhangi başka bir fikre ya

(*) 1902 Ağustosunda, Sibirya'dan kaçmadan az önce, **Doğu Dergisi'**ne şunu yazmıştı: "Ne sosyal yaşamın kanunları, ne de parti prensipleri eski çağların Fatum'undan aşağı kalmaz. Sosyal prensipler Aeschylus'tın alınyazısını aratmayan acı bir zorunlulukla bireyci ruhu, kendisiyle mücadeleye girerse, öğütür, toz eder." **Soçinenya**, cilt XX, s. 241.

da olaya karşı kapatmıştır: Londra'ya vardığı sırada Lenin'in kendisini İngiliz anıtlarıyla ilgilendirmeye çalışması ona garip gelmişti. Paris'e ilk gittiği zaman da aynı şekilde kendisini yeni izlenimlerin saldırısından korumuştu. Paris'i ilk görüşünü garip bir şekilde şöyle özetliyor: "Tıpkı Odesa, ama Odesa daha iyi." Luvr'daki sanat hazinelerinden sıkılıyor. Fransa'da onu en çok çeken şey Jules Guesde'in başında bulunduğu koyu Marksistler, Jaurés'i izleyen reformcular arasındaki tartışmadır. Millerand'a karşı gösteri yapan Paris işçilerinin arasına karışmıştır. Millerand bir burjuva hükümetine bakan olarak karışan ilk sosyalisttir. O sırada grevleri bastırmaya çalışıyor. Troçki kalabalığa karışmış, bağırıyor; "Millerand'a karşı ağzına geleni söylüyor."

İkinci karısına Paris'te rastladı. Natalya Sedova adındaki bu kız-öğrenci onu Luvr'a götürmüş, ona resimleri ve heykelleri göstermeye çalışmıştı. İlk karısından birkaç yaş daha küçüktü. O da onun gibi devrimciydi. Harkov'da soylular için açılmış yatılı bir genç kız okulunda sınıf arkadaşlarını dualara girmemeye, İncil yerine Rus sol edebiyatını okumaya kışkırttığı için okuldan atılmıştı. O sırada Sorbonne'da sanat tarihi okuyordu. Natalya Sedova, Troçki'nin bütün ömrü boyunca karısı olarak kalacak ve bütün başarılarıyla yenilgilerini paylaşacaktır. Öteyandan, Sokolovskaya da yine resmî karısı olarak kalacak ve Troçki'nin soyadını taşıyacaktır. Üçü de orta sınıfın saygı duyduğu prensiplere aldırmadılar. Troçki, Sokolovskaya'dan ayrılışı yüzünden belki de bütün ömrü boyunca kendisini affetmedi; bu konuyu, kendi biyografisinde bir satırla geçiştirmesi, öyle sanıldığı gibi özel hayatını anlatmaktan çekinmesine değil, daha çok bu nedene yorulabilir. Yurt dışında olduğu için karısına ve iki çocuğuna pek fazla yardımı dokunamıyordu. 1903 yılında karı-kocanın arasını bulmak üzere Paris'e gelen anasıyla babası sonradan ister istemez çocukların bakımlarını üzerlerine aldılar, yetişmelerine yardım ettiler. Bildiğimiz kadar, Troçki ile ilk karısının ye-

niden birleşmeleri bir daha bahis konusu olmadı. Troçki ile Sedova Rusya'ya döndükleri zaman bu yüzden bir tatsızlık da çıkmadı. Saygılı ve geniş görüşlü bir dostluk sonuna kadar her üçünü de birbirine bağladı. Troçki'nin siyasî hayatta başına gelenlerin cezasını her iki kadın da, her iki kadından olan çocuklar da, aynı acıyla çektiler.

Fransa, İsviçre ve Belçika'da çalıştığı ve konferanslar verdiği sırada Rusya'daki gizli çalışan merkezler boyuna onun geri gönderilmesini istiyorlardı. Rus yeraltı hareketi ile mülteciler merkezinin adama ihtiyaçları vardır ve bu yüzden aralarında rekabet halindedirler. Troçki'nin bu durumdan haberi yoktur. Dostu ihtiyar Leon Deutsch bunu öğrenince Troçki'nin Rusya'ya dönmemesi için bütün nüfuzunu kullanır. Sibirya'da geçirdiği on üç yıllık ağır hapsi bir türlü unutamayan Deutsch "küçük yaramaz" ın geri gönderilmemesini *Iskra* yazarlarından rica eder. Troçki yurt dışında bilgisini artırabilir, dünyayı görebilir, yeteneklerini geliştirebilirdi. Lenin, Deutsch'u destekledi. O da yazarını elbetteki elinden çıkarmak niyetinde değildi. Lenin, Troçki'nin dönmek istemediğini Rusya'ya yazdı. Rusya'dakileri susturmak için uydurmuştu bunu. Krupskaya'nın anlattığına göre, Troçki'nin geri gönderilmemesine Lenin'in kendisi karar vermiştir. Böylece Troçki'nin alınyazısı çizilmektedir. Parti kongresine kadar yurt dışında kalacaktır.

Sonunda parti kongresi 1903 Temmuzunda Brüksel'de toplanmıştır. Aslında bu toplantı kuruluş kongresidir. Minsk'te toplanan ve Birinci Kongre denilen toplantı sekiz kişiden oluşmuştu. Bunlar az sonra yakalandılar ve arkalarında Peter Stuve tarafından yazılmış bir Manifesto'dan başka bir şey bırakmadılar. Ancak gizli örgütler şebekesi yeterince sıklaştıktan ve *Iskra*'nın bu örgütlerle ilişkileri yeterince sağlamlaştıktan sonradır ki 1903'te, herkes seçilmiş önderleri bulunan, tüzüğü belli, düzenli bir parti yaratmanın zamanı geldiğini an-

ladı Parti liderliğine elbetteki *Iskra* grubu getirilecekti. Çünkü örgütlere siyasî fikri aşılayan ve örgütlerin çalışmalarını koordine eden yalnız bu gruptu. Kongre bütün grup için önemli bir olaydır. Eskiler kongreyi, hapisanelerde, sürgünlerde ve yurt dışında gördükleri bir rüyanın gerçekleşmesi saymaktadırlar.

Iskra'da çalışanların kongrede tek güç halinde ortaya çıkacağı da sanılmaktadır. Bu insanlar, düşünce bakımından da, başarıya birlikte ulaşmış olmaları bakımından da, liderlik konusundaki fikirlerinin aynı olması bakımından da birbirlerine sımsıkı bağlıdırlar. Kongreden önce bir program hazırlanması konusunda anlaşmazlık çıkmıştır, ama bu anlaşmazlık kolayca çözülmüştür. Muhalefetin iki gruptan geleceği sanılıyor: Birincisi, Ekonomistlerden. Bunlar devrimci politikanın büyük zaferinden sonra artçı bir savaş vereceklerdir. İkinci muhalefet de Bund'dan. Bunlar da parti içinde kendilerine özel bir durum tanınmasını istemektedirler. Her iki grup da azınlıktadır. Bütün *Iskra*'cılar onlara karşıdır. Kongrenin başlamasından hemen önce, partinin önder kadrosu nasıl kurulmalı konusu üzerinde *Iskra*'cılar arasında çekişme başlamıştır. Ama bu konu örgütün önemsiz bir konusu gibidir onlar için.

Temmuzun başında seçme yetkisine sahip kırk dört delege ve on dört danışman Brüksel'de Sosyalistlerin *Maison du Peuple*'ünde toplanmıştır. Troçki başka bir delegeyle birlikte *Sibirya Sosyal Demokrat İşçi Birliği*'ni temsil etmek üzere Cenevre'den gelmiştir (*). *Maison du Peuple*'ün arkasındaki loş

(*) Cenevre yakınlarındaki bir istasyonda, tam tren kalkarken, Lenin'in kardeşi Dr. Ulyanov'la birlikte trene nasıl yetiştiklerini, istasyon şefinin bunları aşağı indirmek için treni nasıl durdurduğunu, Troçki, **Hayatım** adlı eserinde alaylı bir şekilde anlatır. Troçki'nin sahte bir pasaportu vardır. Adı Mösyö Samokovlief'dir. Bu tedbirler Rus gizli polisini aldatmak için alınmıştır. Ama **Okhrana**'nın delegeler arasında yine de ajanları vardır. Belçika polisi de kongreyi ve kongreye katılanları yakından izlemektedir. Troçki gece yarısı Brüksel'in boş sokaklarında polis ajanlarıyla nasıl kovalamaç oynadığını bir senaryo üslubuyla anlatır. Sonunda kongre Londra'ya nakledilmiştir.

bir depoda toplanan delegeler Plehanov'un açılış söylevini kendilerinden geçercesine dinlediler. Burada bulunmakla, yetmiş beş yıldan fazla bir süredenberi Çarlara karşı savaşan zavallı Rusya'nın tarihinde bir dönüm noktası yarattıklarını ve şimdi artık son savaşa doğru yaklaştıklarını biliyorlardı. Ne kongrenin toplandığı yerin berbat görünüşü, ne de böyle bir kongrenin toplandığından dünyanın haberi olmaması kongreye katılanların gözünde günün tarihsel önemini azaltmıyordu.

Gündemdeki ilk tartışma Bund'la ilgili. Musevi örgütü parti içinde özerklik istiyor. Kendi merkez komitesini seçecek, Musevi halkını ilgilendiren konularda kendi politikasını kendi tâyin edecektir. Ayrıca partinin, Musevi işçiler arasında tek temsilci olarak Bund'u tanımasını istiyor. Sonra, partiden, Museviler için, şimdiye kadar olduğu gibi, eşit haklar istemekle yetinmemesini, Musevilerin "kültür özerkiliği" haklarını, yâni Musevilerin kendi kültürel işlerini kendilerinin yönetme ve kendi okullarında Musevi dilini (Yid dili) kullanma hakkının tanınmasını ortaya atmasını da istiyor. Bund'un eski kurucularından Martov, *Iskra*'cılar adına bütün bu istekleri şiddetle reddediyor. Troçki de onu kuvvetle destekliyor. Bu tartışmadan hemen birkaç ay önce, Kişinev'de, Musevilere karşı büyük bir kıyıma geçilmişti. Museviler buna çok üzülmüşler ve durumdan şüphelenmişlerdi. Bu bakımdan, Bund'un tutumu dolaylı olarak onların bu durumunu yansıtmaktadır. *Iskra*'nın Musevi olmayan konuşmacıları Bund'cuları kızdırmamak için geri plâna çekilmişlerdir. Bund'un isteklerini geri çeviren yine Museviler oluyor. Martov, Bund'cular aleyhine bir önerge veriyor. Önergeyi yalnız Musevi delegeler imzalamışlardır. Troçki de Musevi asıllı *Iskra*'cılardan yana konuşuyor, ve bu havadan yararlanarak Bund delegelerine söylemediğini bırakmıyor. Öfkelenen delegeler konuşmasını protesto ediyorlar. Troçki'nin Musevilere hakaret ettiğini ileri sürerek kendilerini korumasını başkandan istiyorlar. Başkan Troçki'nin sözlerini hakaret saymayınca Bund'cular başkanın davranışını yeren bir

önerge veriyorlar.

Kongrenin en fırtınalı sahnelerinden biri... Troçki kendisinin Museviliğinden pek söz etmediği halde o sırada buna da değiniyor ve özellikle Musevi sorunu üzerinde duruyor. Bu konuyu yalnızca Musevi isteklerini reddetmek için açmış olması, sinirleri zaten gergin olan Bund'cuları büsbütün kızdırmış olsa gerek. Ama Troçki Musevi sorunundan daha önemli bir sorunun söz konusu olduğunu iddia etmektedir. Bund'un parti içinde özerklik ve kendi Merkez Komitesini kendisinin seçmesini istemek suretiyle gerçekte başkalarına örnek olacağını söylüyor; parti bu imtiyazları Bund'a tanırsa başka grupların bu yöndeki isteklerini reddedemiyecektir. O zaman birleşik bir örgüt kurmak fikrinden vazgeçmek ve partiyi çeşitli partilerden ve gruplardan oluşan gevşek bir örgüt haline getirmek gerekecekti. Kısacası, Bund, dolaylı yollardan, *Iskra'*cıları prensiplerinden ve bu prensipleri uygulamak için yaptıkları pratik çalışmalardan alıkoymaya çalışıyordu. Bund'un Musevi işçiler arasında partiyi temsil edecek tek temsilci olmasını istemek, sosyalist düşünceyi Musevi işçilere tanıtma ve onları örgütleme hakkını yalnızca Musevilere vermek demekti. Böyle bir durum partinin Musevi olmayan üyeleri arasında güvensizlik yaratır, enternasyonalist inançları ve duygularla çelişir, diyordu Troçki. Protestolar arasında şu sözleri söyledi: "Bund partiye güvenip güvenmemekte serbesttir, ama partiden kendi kendine güvensizlik oyu vermesini istiyemez." Parti, bir bütün olarak, Musevi ayrılma hareketini kabullenmeden Musevi emekçilerine seslenmek hakkından vazgeçemezdi. Bund'un "kültür özgürlüğü" istemesi aynı ayrılma hareketinin sonucuydu ve böyle bir istek sonradan devlet ve ulus çıkarlarıyla çatışacaktı. Sosyalizm ırklar, dinler, milliyetler arasındaki sınırların kalkmasını istiyordu — bu sınırların kaldırılmasından vazgeçemezdi sosyalizm. Musevilere, isterlerse, kendi okullarında kendi dillerini okutmak hakkı tanınabilirdi. Ancak böyle bir şey ulusal eğitim sisteminin dışında yapıla-

mazdı ve Musevi kültür hayatı bir bütün olarak kendi çevresinde merkezleşemez ve kendi içine kapanamazdı. Bu amaçla Martov'un genel karar suretine ek olarak bir önerge veriyordu. Her iki önerge de ezici çoğunlukla kabul edildi.

Troçki ile Martov, Axelrod, Deutsch ve Musevi asıllı öteki sosyalistler gibi Musevilerin ulus içinde erimesi görüşünü savunuyor, Musevilerin ayrı bir toplum kurmalarında gelecek için bir yarar olmadığını söylüyordu. Musevileri bir araya getiren ya din bağları idi —ki sosyalist inanca göre din bağları gevşiyordu— ya da Sionizm çevresinde kümelenen yarı hayalî bir milliyetçilikti. Bund Sionizm'e şiddetle karşıydı, çünkü o da Musevilerin geleceğini yaşadıkları ülkelerde kalmalarında görmekteydi. Oysa Troçki, Bund'un, Sionizm'e karşı gelirken Sionizm'den milliyetçiliğin özünü aldığını iddia ediyordu (*). Musevi sorununun çözümünü bir Musevi devletinin kurulmasında ya da Musevi olmayan devletlerin içinde Musevi devletlerinin kurulmasında değil, ancak, bu devletlerin toplumun enternasyonalci yoldan yeniden biçimlenmesine uygun olarak ortaya çıkmasında buluyordu. Bunun da ilk şartı kayıtsız şartsız karşılıklı bir güvenliğin kurulmasıydı. Troçki hayatının sonuna kadar bu görüşüne bağlı kaldı—yalnız Nazi tehlikesi ondaki Sionizm düşmanlığını biraz yumuşattı (**). Musevilerin yabancı ortamda duydukları acı güvensizliği kabul etmek

(*) Kongreden bir süre sonra Troçki Iskra'da Sionizm aleyhinde şiddetli bir yazı yazdı. Bu yazı Theodor Herzl'in başında bulunduğu asıl Sionist'lerle Max Nordau'nun başında bulunduğu Sionist'ler arasında Filistin yerine Uganda'nın Musevi anayurdu olması konusunda çıkan çatışma münasebetiyle yazılmıştı. Herzl Filistin topraklarını Osmanlı Padişahından almaya çalışırken, Nordau, Uganda için bir kampanya açmıştı. Herzl'in bağnaz adamlarından biri Nordeau'u öldürmeğe kalkıştı. Troçki bu münasebetle yazdığı yazıda Herzl'e "utanmaz serüvenci" dedi ve "Romantik Sionistlerin isterik emellerini" anlattı; çatışmada Sionizmin iflâsını görüyordu (**Iskra**, sayı 26, 1 Ocak, 1904).

(**) Amerikalı Musevilerin çıkardığı **Forward** dergisiyle yaptığı bir konuşma sırasında (28 Ocak, 1937) Troçki Nazizm denemesinden sonra

istemiyordu. Kuşaklar boyunca enternasyonal danışma vaazları dinlemiş olan Avrupa'daki emekçi sınıfların, kırk yıl sonra, Hitler'in gaz odalarında altı milyon Musevi, erkek, kadın, çoluk çocuğun öldürülürken seyirci kalacağı, bu cinayeti önleyemiyeceği ya da önlemek istemiyeceği ne onun ne de başka bir sosyalistin kâbus olarak bile rüyasına girmiş değildi. Bund'un ortaya attığı formüller de elbet bunun çaresi değildi. Troçki, Musevi ayrıcalık hareketine bir Musevi olarak karşı çıkıyordu, çünkü gelecek üzerindeki düşüncesinin on dokuzuncu yüzyıl ortası Avrupa "uygarlığından" dağlar kadar farkı vardı.

İkinci çatışma *Iskra*'cılarla Ekonomistler arasında çıktı. Ekonomistler, parti görüşünde devrimci politikanın sendikacılık ve reform savaşından önce gelmesine çattılar. Aynı zamanda, merkeziyetçi örgüte itiraz ettiler. Böyle bir örgütte Ekonomistlerin rolü sıfıra iniyordu. Konuşmacıları, Martinov ile Akimov, *Iskra*'yı diktatörlükle ve "Jakobin'ce" davranmakla suçladılar. Bu suçlama tarihte ilk olarak burada ortaya atılmaktadır. *Iskra*'cılar eleştirileri tek bir görüş halinde cevaplıyor. Troçki, Ekonomistlere öyle şiddetle saldırıyor ki bundan sonra adı "Lenin'in sopası" na çıkıyor. Küçük ekonomik kazançlar, reformlar, diyor, işçi sınıfının gücünü devrime yarayacak şekilde toplamasına yardım ettiği sürece bir anlam taşır. "Sosyal Demokrat Partinin reformlar için giriştiği savaşın amacı zaten köklü bir reformdur—Proletaryanın kafasını devrimci diktatörlüğe hazırlayacak bir reform." Hâkim sınıflar ancak devrim tehlikesi karşısında reform yapmaya razı olurlardı. Onun için reform savaşında devrimci politikanın üstün tutulması gerekti. Merkezci örgüt şeklini savunuyor, yönetici kadronun partiyi uy-

---

kendi düşündüğü şekilde "Musevilerin uluslar içinde erimesi" prensibine inanmanın zor olduğunu, bu prensibin sorunu çözemiyeceğini söyledi; sosyalist rejimde bile Museviler için ayrı bir toprak gerekliydi.

gunsuz etkilerden uzak tutması için sıkı bir disipline ihtiyacı olduğunu söylüyor. Ortaya atılan Jacobin'cilik suçlamasıyla alay ediyor, ve tüzüğün *"yönetici kadronun üyelere karşı beslediği örgütlü güvensizliği"* ortaya koyması gerektiğini, bu güvensizliğin partinin yukarıdan sıkı bir şekilde kontrolü şeklinde kendisini göstereceğini söylüyor.

Bu fikir sonradan Lenin'in malı, Bolşevizmin temeli olacaktır. Troçki'nin bu fikri daha 1901 de savunduğu hatırlanacaktır. Görüş *Iskra*'nın hâlâ ortak malıdır. Çok yetkili bir Bolşevik tarihçisinin dediği gibi, bu fikir bütün ileriyi gören sosyalistlerin, hareketin "şekilsizliğine ve federatif gevşekliğine" karşı tepkisini özetliyordu (*). Ama *Iskra*'cılar, aralarında geleceğin Menşevikleri de olmak üzere, son defa olarak görüş birliği ile bu fikri savunmaktadırlar. Hiç biri Troçki kadar ağır konuşmamıştır. Birkaç oturum sonra bizzat kendisinin fikirlerinden öfkeyle vazgeçeceği o sırada söylenmiş olsaydı buna herhalde en çok şaşacak yine kendisi olurdu. Genellikle söylemek gerekirse, bu kongrede program tartışması sırasında, proleter diktatörlüğü konusunda büyük bir kararlılıkla konuşan, Lenin değil, geleceğin Menşevik liderleri, özellikle Pleha-

(*) L. Martov, **İstorya Rossiiskoi Sotsial-Demokratii**, s. 62—72. Martov, merkezci bir parti fikrinin o zaman ne kadar "havada" bir şey olduğunu anlatır. Bu fikir ilk olarak Lenin tarafından değil Petersburg'ta gizli çalışan bir işçi tarafından ortaya atılmıştı. İşçi bu konuda Lenin'e bir mektup yazmış, parti ikiye ayrıldıktan sonra da Menşeviklere katılmıştı. Kongreden bir yıl önce de Savinkov **Iskra**'ya Lenin'in düşündüğüne benzeyen bir örgüt plânı sunmuştu. Savinkov, sonradan Sosyal Demokratlardan ayrıldı ve Sosyal Devrimci partiyi kurdu. Partideki bölünmeden sonra bile Martov şunu yazıyordu: "Örgüt sorununda biz de her şeyden önce merkeziyetçiydik. Devrimci Sosyal Demokrat olduğumuza göre başka türlü düşünemezdik."

Aşağıdaki kitaplara da bakınız: Lenin, **Soçinenya**, cilt VI, s. 205—24; Martov'un, Çerevanin tarafından yazılmış olan **Organizatsionyi Vopros** adındaki kitabına yazdığı önsöz; V. L. Akimov, **Materiali dla Karakteristiki Razvitya RSDRP.**, s. 104.

nov oldu. Plehanov, delegelerden şunu belirten bir formül istedi: Herhangi bir ihtilâl durumunda parlâmento kurumlarını yok etmekten ya da kişi özgürlüklerini sınırlamaktan kaçınmıyacaklardı. *"Salus revolutionis suprema lex esto"* Plehanov, Çarlığın yıkılmasından sonra kurulacak devrimci hükümete düşman olacak kurucu bir meclisin seçilmesi halinde hükümetin, tıpkı Cromwell'in yaptığı gibi, meclisi dağıtması gerektiğini savunurken bu lâtince sözü kullanmıştı. Lenin ile Troçki 1918 de, yaşlı ve hasta Plehanov'un bütün sövüp saymalarına aldırmayarak bu ilkeye göre hareket edeceklerdir. Oysa Plehanov ihtilâl sırasında devrimci hükümetin ölüm cezasını kaldırmaması gerektiğini savunacaktır. Çarı ortadan kaldırmanın başka yolu yoktur. Kongrede bu görüşlere yalnızca tek bir tanınmamış delege itiraz ediyor ve onun bu itirazı ancak birkaç kişide ufak bir kuşku uyandırıyor. Ama genel olarak, herkes ortaya atılan fikri olumlu karşılamıştır.

Öteyandan, perde gerisinde, *Iskra*'cılar arasındaki dayanışma günden güne çözülmektedir. Anlaşmazlık, sonradan asıl bölünme nedeni olan tüzüğün ünlü 1'inci maddesinden çıkmadı, başlangıçta. Politika ya da örgüt prensibi ile hiç ilgisi olmayan bambaşka bir konudan çıktı. Lenin *Iskra*'daki yazar kadrosunun altıdan üçe indirilmesini teklif etti. Bu üç yazar şunlardı: Plehanov, Martov ve kendisi. Axelrod, Zasuliç ve Potresov dışarda bırakılacaklardı. Karşıt okulların çeşitli tarihçileri, Lenin'in bu teklifinde, kendi görüşlerine göre, iyi ya da kötü, derin, plânlı, uzağı gören bir amaç bulunduğunu söylerler. Oysa, aslında Lenin'in niyeti çok basitti: *Iskra*'nın yazı kadrosunu daha verimli bir duruma getirmek. Yazı kurulu ikide birde eşit olarak ikiye bölünmektedir. Bu çıkmazdan kurtulmak amacıyla Troçki'nin kadroya alınmasını teklif etmişti. Plehanov'un itirazları buna imkân vermediği için şimdi de yazı kadrosu sayısının artması yerine azaltılmasını teklif ediyordu. Teklif ettiği üç kişi de *Iskra*'nın gerçekten üç temel direğidir. Zasuliç, Axelrod, Potresov'un zaten pek yardım-

ları dokunmamaktadır. Üçü de iyi yazar değildir. Yönetim ve örgüt işlerinde de pek işe yaramamaktadırlar (*). Lenin'in teklifi yalnızca çalışmanın verimi bakımından yerindedir. Ama verim sakıncaları, çoğunlukla, kazanılmış haklarla ve duygularla çatışır. Lenin bu çıkışı yapmaya karar vermeden önce çok düşünmüştür. Plehanov'dan çekineceği bir şey yoktur, ya da pek az vardır. Ama Axelrod ve Zasuliç gibi iki *Iskra* kurucusunun kadrodan çıkarılmak istenmesi Troçki'ye bir küfür, bir "saygısızlık" gibi gelmiştir. Troçki Lenin'in bu kaba hareketine kızmıştır.

Bu küçük soruna hemen öteki ve daha geniş sorunlar karıştı. *Iskra*'nın yazı kadrosu, şimdiye kadar olduğu gibi, bundan böyle de partinin fiilî önder kadrosu olarak kalacaktır. Evet, kongrenin seçeceği merkez komitesi ise Rusya'da çalışmalıydı. Ama komite gizli çalışacağı ve her zaman da yakalanma tehlikesi altında bulunacağı için sürekli bir liderlik sağlayamıyacaktı. Bunu ancak yazı kadrosu gibi dışarda bulunan bir merkez yapabilirdi. Lenin başka bir kurulun daha seçilmesini teklif etti. Bu kurul merkez komitesiyle yazı kadrosu arasında aracılık yapacaktı. Kurul beş üyeden kurulmalıydı: *Iskra*'dan iki, merkez komitesinden iki, ve kongrenin seçeceği bir kurul başkanı. Başkanın Plehanov olacağı belliydi. *Iskra* kadrosu kurulda ağır basacaktı, o da açık... İşte Lenin bu teklif yüzünden partiyi ele geçirmek istemekle suçlandırıldı. Ama sonraki olayların da göstereceği gibi, Lenin'in bu teklifi kendisine, o zamana kadar olduğundan çok daha fazla bir etki sağlamıyacaktı. Teklifin imtiyazlı bir duruma soktuğu biri varsa o da Plehanov'du, yâni Lenin'in gelecekteki düşmanı. Bütün yapılmak istenen şey eski kadroda, başta Axelrod ile Zasuliç olmak üzere, bütün verimsizlerin atılmasıydı. Lenin bu

(*) Lenin bu davranışındaki nedenleri partisinden birine anlatırken "eski" Iskra'nın çıkmış olan 45 sayısına Martov'un 39, kendisinin 32, Plehanov'un 24 yazı yazdığını, Zasuliç'in ise 6, Axelrod'un 4 ve Potresov'un 8 yazı yazdığını söylemiştir. Lenin, Soçinenya, cilt XXXIX, s. 164.

eski savaşçılara hak ettikleri bütün saygıyı göstermek istiyordu, ama bunu, yükünü en çok kendisinin taşıdığı bir işin verimini aksatacak şekilde yapmaya niyeti yoktur. İki eski savaşçı da, elbette şaşırmışlardır. Martov onları yatıştırmaya çalışıyor. Yazı kadrosunun iç çalışmalarını yakından bilmeyen Troçki de Lenin'in davranışını anlamıyor. Bu işde gizli bir amaç seziyor.

Kuliste "aile arasında skandal" sözleri kulaktan kulağa fısıldandığı sırada parti tüzüğünün konuşulmasına başlanıyor. *Iskra*'cılar kongreden önce tüzüğü aralarında tartışmışlar, Lenin ile Martov'un görüşleri arasında ayrılık bulunduğunu görmüşlerdir. Lenin'in önergesi şöyledir: "Partinin programını kabul eden, maddî araçlarla partiye yardımda bulunan ve örgütlerinden birine *şahsen katılan* kimseye parti üyesi denir." Martov'un önergesi de Lenin'inkine benziyor, ancak şu noktada ayrılıyor: Lenin bir üyenin parti örgütlerinden herhangi birine "şahsen katılmasını" istediği halde Martov bunu daha belirsiz olarak tanımlıyor, üyenin "örgütlerden birinin kılavuzluğu altında şahsen ve muntazam olarak işbirliği" yapmasını istiyor. Aradaki ayrılık göze batmıyacak kadar az gibi. Lenin'in formülündeki amaç, gizli kuruluşlara fiilen katılanlardan oluşan sımsıkı kenetlenmiş bir parti kurmaktır. Martov'un maddesi ise, partiye girmeden gizli örgüte yalnızca yardımla yetinenlerden oluşan gevşek bir partidir. Her iki formül şöylece bir karşılaştırıldığı zaman, aradaki ayrılık pek o kadar önemli değil gibi. Martov önergesini geri almaya bile hazırdır. Partinin ilkeler ve tüzük üzerinde iki kelime yüzünden bölünmesi için ortada bir neden yok gibi.

Bu sırada Lenin'in yazı kadrosuna ilişkin plânı kuliste tatsızlıklar ve kırgınlıklar yaratmış bulunmaktadır. İki yan birbirleriyle sinirli ve gittikçe artan bir kuşku havası içinde

konuşmaktadır (*). Martov, Troçki ve başkaları Lenin'in kabalığına ve iktidar hırsına atıp tutuyorlar. Lenin ise bütün yaptığı şeyin *Iskra*'nın düzeltilmesi için pratik ve açık bir plân ortaya atmaktan ibaret olduğunu söylüyor; bu hareketinin neden kötüye alındığını bir türlü anlayamıyor. Her iki taraf da karşısındakilerin her davranışında bir entrika, bir numara seziyor. Her iki yan da karşısındakinin kurduğu tuzağı keşfetmeğe çalışıyor. Her iki yan da eskiden geçmiş ve yarı yarıya unutulmuş ayrılıkları yeniden deşiyor; dün bu ayrılıklar önemsiz gibi görünmüştür ama şimdi anlamlıdır ve korkunçtur. Kongre tüzük sorununu ele aldığı sırada taraflar bu hava içindedirler. Artık çeşitli formülleri uzlaştırmak ve bir tek önerge vermek olanağı kalmamıştır. Tersine, önerge veren herkes, önerdiği maddenin en olmayacak yanlarını bile düşünmekte, yollar arasındaki aşılmaz uçurum karşısında şaşırıp kalan delegeleri daha kuvvetli etkilemek için önergesini olabildiği kadar açık bir hale sokmaya çalışmakta, şu ya da bu maddenin kabulü halinde doğacak sonuçlar üzerinde tekrar tekrar durmaktadır. Martov ile Lenin, bu iki eski arkadaş ve yoldaş, artık birbirlerinin düşmanıdırlar. İkisi de konuşurlarken kendilerinden geçiyorlar; ikisi de karşısındakinin garip davranışına şaşıyor; ikisi de bu durum karşısında hayret içinde kalmış ve korkmuşlar; ama ikisi de durmak ve arkaya bakmak niyetinde değildir (**).

(*) Iskra'cılar toplantılarını ayrı bir yerde yapıyorlardı. Bölünme ilk olarak ortaya çıktığı sırada, taraflar herhangi bir başkan üzerinde anlaşamadıkları için bu toplantılardan birine ister istemez yine Troçki başkanlık etti. Troçki, **Moya Jizn**, cilt I, bölüm XII.

(**) Lenin kongreden hemen sonra Potresov'a yazdığı mektupta şöyle der: "Şimdi kendi kendime soruyorum: neden ayrıldık ve ömür boyu birbirimize düşman olduk? Kongrede geçen olayları ve izlenimleri şimdi tekrar düşünüyorum da sık sık, çok sinirli, 'delice' davranmış olduğumu anlıyorum. Bunu bir suç olarak herhangi bir kimsenin karşısında kabul etmeye hazırım. Havanın, tepkilerin, sitemlerin, mücadelenin, vb. nin, tabiî olarak yarattığı bir şeye suç denebilirse elbette." Lenin, **Soçinenya**, cilt XXXIV, s .137.

Büyüklerdeki hava delegelere de geçmiştir. Kongre ikiye ayrılmıştır. Tek bir parti kurulacağı yerde iki parti doğmuştur. Bu sırada Plehanov, yâni Bolşevik ihtilâlinin ilerdeki en amansız düşmanı, Lenin'in en yakın müttefikidir. Troçki ise Lenin'e saldıranların başlıcalarından biridir: Lenin'i bir işçi sınıfı partisi değil, komploculardan oluşan kapalı bir örgüt kurmağa çalışmakla suçluyor. Sosyalizm, diyor, işçi sınıfına karşı beslenen güvene, onların tarihsel görevlerini anlayacakları inancına dayanır—öyle ise neden Martov'un söylediğini kabul etmiyor, partinin kapısını işçilere ardına kadar açmıyoruz? Lenin "sopasının" kendi aleyhine dönmesini hayretle karşılamıştır. Troçki'yi Martov'dan ayırmaya çalışıyor. Oturumun birinde yumuşak ve kandırıcı bir tonla Troçki'ye sesleniyor; Troçki'nin tecrübesizliği yüzünden sorunları birbirine karıştırdığını ve ayrılıkları yanlış yorumladığını söylüyor. İşçi sınıfının içinde de karışıklık, dalgalanma ve oportünizm vardır, diyor; parti Martov'un istediği gibi kapılarını ardına kadar açacak olursa saflarına bu güçsüzlük elemanlarını katmış olur, diyor; onlar, yalnız "proletaryanın öncülerini", proletaryanın en bilinçli ve gözüpek elemanlarını örgütleyeceklerdir. Parti, işçi sınıfına önderlik etmeliydi; bu bakımdan parti sınıf kadar geniş olamazdı.

Bu sözler Troçki'yi kandırmıyor. Lenin sonradan toplantı salonunun dışında kendisiyle görüşüyor ve saatlerce suçlamalarına cevap vermeye ve tutumunu açıklamaya çalışıyor. Sonradan da adamlarını ve kendi kardeşini göndererek "Troçki'yi kazanmaya" uğraşıyor. Hepsi boşuna, Troçki çok kızmıştır.

Kongre Martov'un önergesini çoğunlukla kabul etmişti. Ama bu çoğunluğun arasında *Iskra*'cılar tarafından yenilgiye uğratılmaları üzerine kongreden ve partiden ayrılmak niyetinde olan Bund'cularla Ekonomistler de vardı. Bunların ayrılmasından sonra Lenin *Iskra* yazı kadrosunun düzeltilmesi için düşündüğü plânı sundu. Troçki eski yazı kadrosunun ye-

rinde kalmasını şiddetle savunan bir önerge vererek plâna karşı koydu. Bu kez Lenin iki oy farkla çoğunluğu kazandı. Kongre aynı çoğunlukla merkez komitesine Lenin'in gösterdiği adayları seçti. Muhalefet oya katılmamıştı. Bu olaydan sonra Lenin'i tutanlara *Bolşeviki* (çoğunluktakiler) muarızlarına *Menşeviki* (azınlıktakiler) denildi. Lenin'in Axelrod ile Zasuliç'i partideki görevlerinden şiddetle ve kabaca atışı karşısında şaşıran ve hemen hemen korku içinde bulunan azınlık liderleri yeni seçilen merkez komitesine ve *Iskra*'ya boykot edeceklerini ilân ettiler. Martov birdenbire yazı kadrosundan çekildi. Lenin bu davranışı göz yumulmayacak, anarşistçe bir hareket olarak suçladı. Yeni seçilmiş olan organların otoritesini tanıtmaya karar vermiştir: Az bir çoğunlukla seçilmiş olsalar bile kendilerinin meşru bir kadro teşkil ettiklerini söylüyor; herhangi bir demokratik kuruluşta çoğunluk, ne kadar az olursa olsun, meşru iktidarın kaynağıdır. Kongre gürültüler ve karışıklıklar arasında dağılıyor.

Bu bölünme, dışardan bakıldığı zaman bir rastlantı gibi görünmesine rağmen, uzun ve geriye dönülmeyen bir ayrılık yolunun başlangıcı olacaktır. Bu arada devrim partisi ılımlılar partisinden ayrılmak zorunda kalacaktır. Batı Avrupa'da da işçi hareketlerinin en ılımlı elemanları devrimciliği kabul etmemektedir. Kendilerine reformcu demektedirler. Bu bölünmenin Rusya'da da olacağı belliydi. Ama Çarlık zamanında en ılımlı sosyalistler bile açıkça bir reform partisi kuramazlardı. Bunun için gereken demokratik kuruluşlar Rusya'da yoktu. Bu bakımdan, onlar da aşağı yukarı içtenlikle, devrimci sosyalizmi ve koyu Marksizmi savunuyorlardı. Partinin korkunç bir şekilde ikiye ayrılmasının içyüzü buydu. Bölünme sonradan bir namus meselesi haline geldi, akıldışı bir durum aldı ve karıştı. Troçki, 1903 de, bu olayda aynı politika ve örgüt prensiplerini savunan iki ayrı gruptan başka bir şey görmüyordu. Lenin'in Axelrod ile Zasuliç gibi sevdiği arkadaşlarına karşı takındığı sert tavır olmasaydı onları kimse ayıramazdı. Bu

gereksiz bölünme, ona göre, parti ve işçi sınıfı için bir güçsüzlük kaynağı olacaktı.

İlk bakışta doğru gibi. Netekim taraflar yaradılışlarına göre bölünmüşler, ve sonradan hepsi de bu ayrılığı fikirler ve kavramlar üzerindeki daha derin tartışmalara götürerek mantıksal bir temele oturtmaya çalışmışlardı, ama yaradılış ayrılıkları da önemsiz değildi. Lenin "eskilere" karşı böyle bir "saygısızlık" yapmakla, duygunun ve her türlü sakıncanın, ne kadar övgüye değer olursa olsun, parti politikasından ve örgütünden sonra geldiğini göstermişti. Partinin verimli çalışması için kurucuların feda edilmesi gerekiyorsa onları feda edecekti. Çarlığı temelinden yıkmaya çalışan ve bu yüzden kanlı bir şekilde kovuşturulan gizli bir hareket, bu hareketi başlatanlara şeref maaşı bağlayacak değildi ya. Elbet bağnazca ve bir anlamda da, insanlığa uymayan bir davranıştı bu. Böyle düşünen ve davranan bir adamın, devrimin hayatî çıkarları için başkalarını ve başka sakıncaları feda etmekten çekinmiyeceği kesindi. Ama devrimci bir parti, oldukça esaslı bir bağnazlık göstermezse iş göremezdi. Plehanov'un ortaya attığı şu ilke ciddî bir şekilde uygulanmalıydı: Devrimin korunması en yüksek kanundur. Oysa Lenin'in muarızları, yalnızca bu kanuna bağlı kalacaklarına söz verdikleri halde, aynı ağırlığı kendi kişisel duygularına da vermişlerdi. İleride de, aynı ağırlığı, kendi devrimci idealleriyle çatışacak başka duygulara ve sakıncalara da vereceklerdi. Devrimci değil, uzlaşıcı olduklarını göstereceklerdi.

Bugün geriye bakıldığı zaman, bu ayrılığın önemi çok iyi anlaşıldığı halde o gün, bu olayların içine karışmış olanlardan hepsinin değilse bile çoğunun, bunu anlamamış olmalarına şaşmamalıdır. Troçki, Lenin'deki hâşinliğin gerisinde saklı olan devrimci kafa yapısını o sırada sezememişti. Bu davranışını haklı çıkartacak başka itilimler de olabilir: hiç bir neden olmadan ikide birde kendisini azarlayan, mağrur ve küstah Plehanov Lenin'i tutuyordu. Öteyandan çok şeyler borçlu

olduğu sıcak kanlı ve iddiasız birtakım insanlar vardı. Ne tarafı tutacağı açıktı. Ama verdiği karardan ötürü günün birinde pişman olacaktı.

Troçki, kongreden hemen sonra, "daha çatışmanın ateşleri soğumadan," kendi ifadesiyle, "gelecekteki tarihçiler için insani bir belge" olacağını söylediği, *Sibirya Delegeleri Raporu*'nu yazdı. Bu raporda oldukça büyük bir yapmacıkla hayal kırıklığını, Lenin'e karşı yeni düşmanlığını, ve kendi davranışındaki çelişkileri anlatıyordu.

Kongre yapıcı bir çalışma yürüttüğünü sandı, oysa yalnızca yıkıcı oldu çalışması... Iskra'nın topladığı bu kongrenin Iskra yazı kadrosunu hiç acımadan dağıtacağı kimin aklına gelirdi?... Martov ile Lenin'in... birbirine düşman iki hizbin liderleri olarak... ön plâna çıkacaklarını hangi falcı söyleyebilirdi? Bu fırtına aniden koparıldı... bu adam (Lenin) kendisine özgü enerji ve yeteneğiyle parti örgütünün dağılmasında büyük bir rol oynadı... Lenin'in arkasında... "yumuşak "Iskra'cılara karşıt olan "sert" Iskra'cıların sımsıkı çoğunluğu var. Biz, Sibirya Birliği delegeleri "yumuşaklara" katıldık, ve... bu davranışımızla devrimci geçmişimizi kirlettiğimizi sanmıyoruz... Iskra'daki eski yazı kadrosunun yerinde kalmasını istedik... Yarın, yoldaşlar, Iskra'yı gömüyoruz... Iskra artık yaşamıyor, yoldaşlar... Iskra'dan artık yalnızca geçmiş zaman olarak söz edebiliriz.

Martov'un sözlerini tekrarlıyor, Lenin'i iktidar hırsının kapladığını, partide bir "sıkı yönetim" durumu yarattığını ve partiye "demir yumruğunu" bastığını yazıyordu. "Biz yenilgiye uğradık, çünkü kader merkeziyetçiliğin değil, (Lenin'deki) kendini beğenmişliğin zaferini emretmişti." Lenin yeni bir Robespierre gibi, "partinin normal çalışan (modest) kurulunu olağanüstü yetkili bir halk emniyet komitesi haline getirmeye çalışıyor; ve, yine Robespierre gibi, sosyalist oportünizmin Termidor'una zemin hazırlıyor." Troçki bu benzetiyi ilk olarak kullanmaktadır. Ömrü boyunca, çeşitli yerlerde ve çeşitli durumlarda, tekrar tekrar aynı konuya dönecektir. O sırada anlatmak istediği şudur: Robespierre'in terörü Termidor karşı-devrimini yaratmıştı. Bu hareket yalnız Jacobin'-

lerin değil, bütün Fransız devriminin geriye dönmesi demekti. Aynı şekilde Lenin de merkeziyetçiliği aşırılığa götürüyordu. Böylece yalnız kendi itibarını düşürmekle kalmıyor, aynı zamanda merkeziyetçilik ilkesine karşı da bir tepki uyandırmış oluyordu. Bu tepki hareketteki oportünistlerin ve federalistlerin işine yarayacaktı. Troçki, ayrıca yazdığı bir notta, Lenin'le Robespierre'i karşılaştırmak niyetinde olmadığını alaylı bir şekilde yazar: Bolşevik lideri Robespierre'in yalnız bir taklididir. "Bayağı bir komedi tarihteki bir tragedyaya" ne kadar benzerse, Lenin de Robespierre'e o kadar benzemektedir. Lenin'e karşı cephe almıştı bir kez, artık sözünü esirgemiyor, aklına geleni söylüyor, her çeşit hakareti savuruyordu.

Menşevikler, yâni azınlığın liderleri, Merkez Komitesine ve *Iskra*'ya karşı savurdukları boykot tehdidini uyguladılar. Troçki de, ötekiler gibi, yazı yazmaktan vazgeçti. Menşevikler 1903 Eylülünde ilerideki hareket biçimlerini kararlaştırmak üzere Cenevre'de toplandılar: Boykotu nasıl sürdürecekler? Partiden atılmayı göze alacaklar mı? Partiden atılacak olurlarsa ayrı bir parti kuracaklar mı? Yoksa parti içinde kalacak şekilde mi davranacaklardı? Gelecek kongrede Lenin'i devirmek için mi çalışmalıydılar? Görüşler bölündü. Troçki Lenin'e her yerde saldırdığı halde, bu konuda ılımlı davranı savundu. Ona göre, boykotun amacı Lenin ve Plehanov üzerinde baskı yapmak, eskileri yerlerine getirmek ve birliği yeniden sağlamaktı. Konferans Martov ile Troçki'nin ortaklaşa hazırladıkları bir karar suretini kabul etti. Bildirinin Troçki tarafından yazılan kısmında şu vardı: "Partinin dışına çıkmadan, partinin ve parti merkez kurullarının itibarını düşürmeden, mücadeleyi her türlü araçla yürütmeyi ahlâk ve politika görevimiz sayıyoruz... Lider kadrosunun oluşumunda bir değişiklik yapmaya, böylece partiye aydınlığa doğru serbestçe gitme imkânını sağlamaya (çalışacağız.)" Menşevikler son bölünme sırasında yenildikleri halde ayrıca kendileri de bir gölge merkez komitesi kurmuşlardı. Bu komite Lenin'ci Mer-

kez Komitesine ve *Iskra*'ya karşı kampanya yürütecek, ve sonunda artık tam bir ayrılma halinde, yeni partinin lider kadrosunu oluşturacaktı. Komitede, ya da "büro" da, şunlar vardı: Axelrod, Martov, Troçki, Dan ve Potresov. Bu adamların hepsi —Troçki hariç— sonuna kadar Menşevik lideri olarak kaldılar.

Menşeviklerin partinin dağılma suçunu gerçekten üzerlerine almaları da gerekmiyordu. Büyük bir gürültüyle başladıkları boykot çabucak sonuçlarını vermeye başlamıştı. Başlangıçta şiddetle Lenin'den yana çıkan Plehanov muhalefeti yatıştırmak ve kırgınlığı gidermek istemektedir. Lenin'i kandırmaya çalışıyor: Eski yazı kadrosunu yeniden kurmalıydılar. Lenin hiç yüz vermiyor: Resmî sıfatı olmayan mülteci gruplarının baskısı altında ulusal bir kongrenin aldığı resmî bir kararı çiğnemiyeceğini söylüyor. Bir partinin normal yürüyüşü bakımından Lenin yerden göğe kadar haklıdır. Ama Plehanov Lenin'i dinlemek zorunda değildir. Parti kurulunun başkanıdır ve Martov'un çekilmesinden sonra kendisiyle Lenin'den başka bir kimsenin bulunmadığı yazı kurulunun en yetkili adamıdır. Plehanov, Axelrod ile Zasuliç'i ve Martov ile Potresov'u yeniden yazı kuruluna katılmaya çağırıyor. Bunun üzerine Lenin kuruldan istifa ediyor. Böylece Menşevikler *Iskra*'yı yeniden ele geçiriyorlar ve etki alanlarını genişletiyorlar. Az sonra Lenin'i izleyenler, Lenin'in fazla ileri gidip gitmediğini, muarızlarıyla bir uzlaşmaya varmasının daha doğru olup olmadığını düşünmeye başlıyorlar. Lenin yenilmiş ve yalnız kalmıştır. Ama tutumunun doğruluğuna eskisinden çok inanmaktadır, ve tutumunu sonuna kadar savunmaya kararlıdır.

Troçki de, Menşeviklerle birlikte, *Iskra*'ya dönmüştür. Plehanov onun dönüşüne kızmış, ama sesini çıkarmamıştır. Eskilerin büyük bir zaferle dönüşlerini sağladıktan sonra onların en ateşli savunucusuna ve korudukları adama *Iskra*'nın kapısını kapatamazdı. O sırada gazetenin fiilen başına geçmiş

olan Martov'dan, Troçki'yi eski *Iskra*'da olduğundan daha aşağı bir durumda tutmasını ya da kendisine hafif bir iş vermesini istemişti. Anlaşılan Rusya'daki okuyucuların, özellikle Troçki'nin Lenin'e karşı giriştiği polemiklerde ağır bir dil kullanmasına itiraz etmelerinden sonra, kendisine pek suya sabuna dokunmayacak konularda yazı yazdırtılıyordu. Plehanov da Lenin'e amansızca saldırdığı halde Troçki'nin kullandığı dili beğenmemekteydi. Sonunda Plehanov Troçki tarafından yazılan yazıların *Iskra*'da yayımlanmamasını istedi; isteği kabul edilmezse gazeteden ayrılacaktı. Troçki'nin yazılarını basan bir gazeteye yazı yazmasının kendisi için "ahlâk bakımından iğrenç bir şey" olacağını söyledi.

O sırada yeni başlamış olan Rus-Japon Savaşı dolayısıyla Troçki'nin yazdığı bir yazı üzerine vermişti bu ültimatomu. 1904 Martının ortasında *Iskra*'da çıkan bu yazı gerek muhteva gerekse üslûp bakımından karışıktı —onun için Plehanov kızmakta haklıydı— ama içinde birkaç önemli fikir vardı. Yazının büyük bir kısmında Rus liberalizminin "yüreksizliği, belirsizliği, kararsızlığı ve ihanet eğilimi" belirtilmişti. Orta sınıfların bu davranışı demokrasi dâvası için zararlıydı, ama bu zararı kapatan başka bir sonucu da vardı bu tutumun: Liberalizm devrimin başına geçemiyecekti; bu davranışı "proletaryanın kendi kaderini kendi tâyin etmesi" ni hızlandıracaktı. Yazı aslında parti politikasının bir eleştirisi idi; Troçki'nin liberalizm düşmanlığıyla pek bağdaşmıyordu. "Parti komitelerinden çoğunun" yaptıkları propagandaya kızıyordu Troçki; bu komiteler Japonya Savaşının Rus burjuvazisinin çıkarına olduğunu ve onun desteğiyle başladığını söylüyordu. Troçki ise, bunun doğru olmadığını iddia etmekteydi; Çar yalnızca kendi saltanatının çıkarına hareket etmişti—Burjuva Liberalleri "yurtseverlik havasına girmiş" değillerdi. Troçki partide geçerli olan "uydurma Marksist klişeler"e karşıydı. "Sınıf çıkarının hayatî ölçüsü, proletarya anlasın diye, ölmüş ve öldürülmüş klişeler. artık çözümlenmeyen, yalnızca şurdan

buradan toplanan hazır reçeteler haline getirilmiştir." Bu eleştiri, yalnız Bolşeviklere karşı değildi, ama daha çok onlara yöneltilmişti.

Plehanov'un "ültimatomu" Menşevik *Iskra*'yı zor duruma düşürdü. Yazı ailesi Troçki'nin hizmetlerinden uzak kalmak istemiyordu: Troçki gölge Merkez Komitelerinin başlıca konuşmacısı ve üyesidir; öteyanda, yeni kazandıkları üstün durumu, kurul başkanı olarak, Plehanov'a borçludurlar ve Plehanov bunu kendilerine durmadan hatırlatmaktadır. Başlangıçta Plehanov'un saplantılarını reddettiler ve "terbiyesizce davranışına", "şantaj" yapmasına, "kişisel garezkârlığına" kızdılar. Öteyandan, Troçki istifasını verdi ve Rusya'daki gizli örgütlerde çalışmak istediğini söyledi. Martov'la öteki Menşevikler Plehanov'a aldırmamasını, *Iskra*'da çalışmaya devam etmesini istediler. Ama Plehanov buna razı olamazdı; istifa tehdidini uyguladı. Lenin'i yenmelerine ve dize getirmelerine yardım eden en büyük müttefiklerini kaybetmekten korkan Menşevikler sonunda Plehanov'la anlaştılar: Troçki'nin adı *Iskra*'dan silindi.

Troçki'nin Menşeviklerden ilk yüz çevirmesi oldu bu. Gerçi arkadaşlarını zor duruma düşürmemek için istifasını veren kendisiydi, ama onların da Plehanov'la pazarlığa girişmelerinden iğrenmişti. Suratını asarak Cenevre'ye döndü. Birkaç ay Menşevik çevrelerinde görünmedi. Kişisel kırgınlıklar yeni başlayan siyasî ayrılıklarla karışmış bir haldeydi. Menşevikler bu aile kavgasındaki itilimlerini mantıksal bir temele oturtmaya çalıştıkça parti bölünmesinden önce ortaya attıkları görüşlerden de sapmaya başladılar. Bu gerileme örgüt konularından politika sorunlarına kadar yayıldı. Zasuliç sosyalizm ile orta sınıf liberalleri arasında bir ittifak kurmak sevdasına kapıldı. O sırada ünü artmakta olan Theodor Dan böyle bir ittifakı resmen savunmaktadır. Aynı hizbin liderleri olan Dan ile Troçki o sırada bile birbirlerinden hoşlanmamaktadırlar: Dan yaradılış bakımından ciddî ve oturaklı bir adamdır. Troçki ise

gösterişli ve heyecanlı. Biri siyasî uzlaşma havasına tıpatıp uygun bir adam—nitekim 1917 de Kerenski zamanında bu rolü oynayacaktır. Ötekisi ihtilâl için yaradılmış. Menşeviklerin daha ılımlı formüller aradıkları bir sırada Dan'ın üzerlerindeki etkisi artacak, Troçki'ninki ise azalacaktı. Öteyandan, Martov kendisini izleyenlerin ılımlılık yolu aramalarını korkuyla seyretmektedir; ama başlattığı hareketin seline o da kapılmıştır. "Eski" *Iskra* ruhuna karşı gösterilen bu gerici tepki Troçki'yi düşündürmektedir. Başka türlü de olamazdı zaten; çünkü bu ruhu temsil eden onun durmadan yerdiği Lenin'dir. Troçki eski *Iskra* anlayışında *Narodnik* havasının, suikast örgütü fikrinin bulunduğunu şimdi artık iyice görmektedir. Ekonomistlere haksızlık etmiştir, örgütün, "spontane" işçi hareketine üstünlüğünü boş yere savunmuştur. Menşeviklerden çoğu, son zamanlardaki olayları düşündükleri zaman bu hazır sonuçlara varmışlardı: Troçki buraya kadar onlarla birlikti. Ama bir noktanın üzerinde tekrar tekrar durmaktadır: sosyalizm ile liberalizm arasındaki uçurumu kapatma teşebbüsü ilk olarak Menşeviklerden gelmektedir. O ise, genel olarak, eski *Iskra*'dan yanadır. Menşeviklerle yaptığı uzun tartışmalardan sonra, bu ana sorunda, onlardan ne kadar uzakta olduğunu, Lenin'e ise ne kadar yakın bulunduğunu anlamıştır.

Buna rağmen, Menşeviklerden ayrılmadan önce bir kere daha Lenin'e bütün kuvvetiyle saldırdı. Böylece Lenin'le herhangi bir uzlaşma ihtimalini ortadan kaldırmış oldu. 1904 Nisanında *Iskra*'dan ayrıldı. Ağustosta Cenevre'de *Siyasî Görevlerimiz* adında bir broşür yayımladı. Bu broşürü "Sevgili Hocam Paul Axelrod'a" ithaf etti. Broşürün tarih ve biyografi bakımından önemi şurdadır: Broşür bir sosyalistin Lenin'e karşı yazdığı en ağır suçlamadır. Broşürün başka bir ilginç yanı da yüz sayfadan fazla tutan bu sık dizilmiş küfürnamenin her yanına yayılmış olan hayret verici tarihsel sezgi kıvılcımları ve bunların okuyucuda yarattığı düşünceler

Troçki broşürüne Rus-Japon savaşını ele almakla başlıyor: "Tarih bize tam dünyada reaksiyonun düğümünü çözmek gibi muazzam bir görev yüklediği sırada Rus Sosyal Demokratları ufak bir iç savaştan başka hiç birşeyle ilgilenmiyor gibidirler." Ne kadar "yürekler acısı", ne kadar "kâbusa benzeyen bir hava!" "Bu bölünmenin kötü bir şey olduğunu hemen hemen herkes biliyor; ama kimse tarihin demir pençesinden kendisini kurtaramaz." Bölünmenin derin nedeni partinin demokratik görevlerle sosyalist görevleri uzlaştırmakta karşılaştığı zorluklardı. Rusya'da henüz bir burjuva demokratik devrim olmamıştı; ve partinin hemen üzerinde durması gereken görevi Çar istibdadını yıkmaktı. Bununla birlikte, tek gerçek amaç, uzak olmakla birlikte, sosyalizmdi. Parti iki eğilim arasında durmadan bocalıyordu. Parti içinde ne zaman bir çatışma olsa iki taraf da birbirini, proletaryanın sınıf çıkarlarını burjuva demokrasisine fedâ etmiş olmakla suçluyordu. "Yeni bir eğilimi temsil eden her grup öncekileri afaroz ediyor. Yeni bir fikir ortaya atanlar önceki dönemi düpedüz doğru yoldan sapmış, tarihsel bir hata işlemiş sayıyorlar "

Lenin ile eski *Iskra,* diyor, bütün sınırlılıklarına rağmen Rus işçi sınıfını uyandırmış olan Ekonomistlere bu gözle bakmıştılar. Menşevikler "öncekilerin kırılmış kemiklerine değil, omuzlarına basarak ortaya çıkmaya çalışan" ilk gruptu; yalnız bu bile bir olgunluk belirtisiydi. Ekonomistler "proletaryaya seslenmişlerdi", ama bunu "Sosyal Demokrasi ruhuna uygun bir şekilde yapmamışlar", politika-dışı bir sendikacılığa güvenmişlerdi. *Iskra* ise sosyal demokratik görevini işçilere karşı değil, aydınlara karşı yapıyordu. Lenin devrimci aydınların kafasına zorla koyu bir Marksizm sokmuş, onları Marx'ın otoritesine kayıtsız şartsız boyun eğdirmiş, böylelikle aydınları olgunlaşmamış, korkak bir işçi hareketinin güvenilir liderleri haline getireceğini ummuştu. Ama Lenin tarihe zorla çabuk bir adım attırmak istiyordu yalnızca. Marksizm gibi bir proletarya doktrinine sahip olmak "politik bakımından geliş-

miş bir proletaryanın yerini tutmaz," dı. Lenin yığınlara inanmıyordu. Eğitilmemiş çalışmaları hor gören hali vardı. İşçilerin, kendi kendilerine sendikacılıktan devrimci sosyalizme geçemiyeceklerini, sosyalist ideolojinin işçi hareketine "dışardan" devrimci aydınlar tarafından getirileceğini söylüyordu. Troçki'ye göre bu "koyu bir din, yeni bir teokrasi yönetimi" idi; Lenin'in örgüt planı "kendisini işçi sınıfı yerine koyan", işçilerin duygularını ve düşüncelerini hesaba katmadan onların nam ve hesabına hareket eden bir partiye uygundu.

Troçki, kendi deyimiyle, bu "yerine geçmeciliğin" *(zamestitelstvo)*, yâni proletarya adına hareket eden parti kavramının, karşısına Axelrod'un savunduğu Avrupa'daki Sosyal Demokrat partilere benzeyen "geniş temelli parti" plânını koyuyordu. "Lenin'in metodu şuraya gider: Parti örgütü (kongre) önce tüm olarak partinin yerine geçer; sonra Merkez Komitesi örgütün yerine geçer; sonunda bir tek 'diktatör' Merkez Komitesinin yerine geçer..." "Parti kendi sağlamlığının garantisini, ihtilâlin bir kanat vuruşuyla hemen silip süprülecek olan bir üst kademe toplantısında değil, kendi temelinde, aktif ve kendisine güvenen proletaryada aramalıdır." Lenin'in "çarpık, bozuk ve demogajik" üslûbunu alaylı bir şekilde taklit ettikten sonra, Lenin'in partiyi disipline sokmak teşebbüsüyle biraz alay ettikten sonra şunu sorar: "Herhangi ciddî bir grubun bir çıkmazla karşılaştığı zaman, disiplini düşünerek, kendisini sessizce ortadan silmesi mi, yoksa, disiplini düşünmeden, yaşamak için çarpışması mı daha doğrudur, bunu anlamak çok mu zor bir şeydir? Elbette o ikinci yolu seçecek ve şöyle diyecektir: hareketin hayatî çıkarlarını önleyen şu 'disiplin' in tanrı belâsını versin." Tarihte, dünya batsa, yine de disiplinden vazgeçmemelidir diye bir şey yoktur, tarih, sonunda, "devrim görevlerini daha geniş ve daha derin anlayandan yana olacaktır."

Broşürün en garip bölümü "Jacobin'cilik ve sosyal demokrasi" konusundaki son kısmıdır. Troçki, kongrede Ekono-

mistlerin *Iskra'*ya karşı ortaya attıkları Jacobin'cilik suçlamasını reddetmişti. Şimdiyse, aynı suçlamayı kendisi Lenin'e karşı yapıyordu. Lenin o zaman ekonomistlere şu cevabı vermişti: "Devrimci bir sosyal demokrat her şeyden önce bir Jacobin'dir; ama proletarya örgütüne bağlı ve proletaryanın sınıf çıkarlarını bilen bir Jacobin'dir." Broşürden anlaşıldığına göre, Troçki o sıralarda Fransız Devrimini yeniden bütün ayrıntılarıyla inceledikten sonra bu suçlamayı yapmıştır. Böylelikle Rus Devriminin gelecekteki dramına parmağını basmış bulunmaktadır. Jacobin ve sosyal demokrat tipleri ayrı ayrıdır, diyordu. Fransız Devrimi, çağın sınırlamalarından ötürü, ancak temelinde burjuva mülkiyeti yatan bir burjuva toplumu yaratabilirdi. Jacobin'cilik ("burjuva toplumunun yaratabileceği âzami sol hareket") zamanın ana eğilimi ile uzlaşmayan, geçici, yarı-eşitçi, ihtilâl zirvesini sürekli hale getirmeye çalışmıştı. Ölüme mahkûm bir ütopya idi: tarih Jacobin'ciliği kurtarmak için bu gidişi ister istemez durdurmak zorundaydı. Jacobin'cilik ile çağı arasındaki çatışma Jacobin düşünce biçiminin ve eylem metodunun ne olduğunu gösterir. Robespierre ile arkadaşlarının metafizik bir *Verité* (doğru) fikri vardı; ama *Verité* anlayışlarının halkın yüreğinde ve kafasında yer ettiğine inanmıyorlardı. Çevrelerine çarpık bir kuşkuyla bakıyorlar, her çatlaktan düşmanlarının sızdığını görüyorlardı. Kendileriyle dış dünya arasında keskin bir hat çizmek zorundaydılar. Giderek, kenarı giyotinli bir hat çizdiler çevrelerine. "Jacobin'cilik ile dış dünya arasındaki (bu bölünmeyi) bozacak her teşebbüs ister istemez içerdeki santrijuf gücü de boşaltacaktı." Troçki'nin siyasî içgüdüsüne göre Robespierre ancak sürekli bir sıkı yönetimle ihtilâlin kısa ömürlü zirvesini uzatabilirdi. "Doğruluk anlayışlarını sağlam bir temele oturtabilmek için insanları bol bol harcamaktan çekinmediler... Metafizik bir fikre olan salt inançlarının karşılığı, yaşayan halka karşı salt güvensizlikleri oldu."

Sosyal Demokrat, diye devam ediyordu Troçki, iyimser-

liği bakımından Jacobin'den ayrıdır. Çünkü Sosyal Demokrat çağının eğilimiyle uyum halindedir. Yirminci yüzyılın eşiğinde, modern sanayiin ve işçi sınıfının büyümesiyle sosyalizm artık bir ütopya olmaktan çıkmıştır. Sosyal Demokratlarla Jacobin'ler "iki ayrı dünyanın, doktrinin, taktiğin, düşünce tarzının insanlarıdır... Onlar ütopyacıydılar; biz objektif bir eğilime yönelmek istiyoruz. Onlar idealisttiler Biz materyalistiz. Onlar rasyonalisttiler, biz diyalektikçiyiz... Onlar kafa uçurdular, biz kafalarda sınıf bilinci uyandırıyoruz."

Troçki, Jacobin ile Sosyal Demokrat arasında benzerlik bulunduğunu inkâr etmiyordu; ikisi de uzlaşıcı değillerdi. Jacobin (moderantisme) *ılımlılığa* karşı savaşmıştı. Sosyalist de reformcu oportünizme karşıdır. Ama giyotin Sosyal Demokratın işine yaramaz. "Bugün bir Jacobin mahkemesi olsaydı bütün bu uluslararası işçi hareketini ılımlılıkla suçlar ve Marx'ın aslana benzeyen kafasını ilk olarak giyotine gönderirdi." Robespierre şöyle derdi: " 'İki parti biliyorum: iyi yurttaşlar partisi, kötü yurttaşlar partisi', bu vecize Maximilian Lenin'in yüreğine yerleşmiş", "Lenin'in kötü niyetli, ahlâka aykırı şüpheciliği dramatik Jacobin hoşgörmezliğinin bayağı bir karikatürüdür..." (Troçki, aynı parçada, Lenin'e "mârifetli bir istatistikçi ve şapşal bir avukat" der.)

Jacobin'cilik ile Marksizm arasında —Troçki'nin vardığı sonuca göre— kesin bir seçme yapmak gerekir. Lenin bu iki şeyi birleştirmeye çalışmakla sosyalizmi bir yana bırakmakta, kendisini burjuva demokrasisinin devrimci bir sol kanat lideri durumuna sokmaktadır. Troçki'nin yaptığı suçlamanın temeli şudur: Lenin sosyalistlikten çıkmakta, sol bir burjuva politikacısı olmaktadır, çünkü, ancak burjuva politikacısı emekçi sınıflara Lenin'inki kadar yoğun bir güvensizlik gösterebilirdi (*). Lenin'i izleyenler, daha da ileri gitmişler, açıkça "pro-

(*) Troçki burada Axelrod'un, Lenin'in gelişmesini Struve'unkine benzeten yazısından bir parça alır. Troçki aynı zamanda, bu broşüründe

letarya üzerinde diktatörlük kurmayı" düşünmüşlerdi. Bir kısım Bolşeviklerin (burada Troçki Ural'larda yayımladıkları broşürlerden de parçalar alıyor) salt yeknesak bir parti kurmak gerektiği üzerindeki yazılarını okuyalım, "insanın tüyleri diken diken oluyor," diyor, Troçki.

Yeknesaklığa karşı ileri sürdüğü aşağıdaki itirazla yazısına son veriyor:

Yeni rejimin görevi öyle karmaşık olacaktır ki, bu görevler, çeşitli ekonomik ve politik kuruluşlar arasında doğacak rekabetle, uzun "çatışmalarla", yalnız sosyalist-kapitalist dünyalar arasındaki sistemli mücadele ile değil, sosyalizm içindeki bir sürü eğilimlerle, proletarya diktatörlüğünün yüzlerce yeni problem getirmesinden sonra ortaya çıkacak akımlarla çözülebilir. Hiç bir kuvvetli, "tahakküm eden" örgüt... bu eğilimleri ve tartışmaları önleyemez... toplum üzerinde kendi diktatorasını uygulayan bir proletarya kendi üzerinde herhangi bir diktatora kurulmasına göz yumamaz... Elbette işçi sınıfının... arasından birkaç hasta siyaset adamı çıkacak... eskimiş fikirlerden oluşan bir safra olacak, işçi sınıfı da bu safrayı atmak zorunda kalacaktır. Diktatörlük çağında da, bugünkü gibi, yanlış kuramları ve burjuva uygulamasını atacak, saflarını siyasî palavracılardan ve geriye dönük devrimcilerden temizleyecektir... Ama bu çapraşık görev proletaryanın tepesine birkaç seçkin insanı... ya da temizleme ve yozlaştırma yetkisine sahip bir kimseyi getirmekle çözülemez.

Bu yazı, Troçki'nin kırk yıl süren bir dönem içinde durmadan yazdığı bir sürü yazılar arasında, birçok büyük fikirlerle küçük polemik hilelerinin, zekice bir tarih görüşüyle tumturaklı sözlerin bir arada bulunuşu bakımından, belki de en ilginç bir belgedir. Hiç bir Menşevik Lenin'e bu kadar sert bir şekilde çatmamıştır: Lenin "korkunç", "ahlâksız", "demagog" "şapşal avukat" dır. "Kötü niyetli ve ahlâk bakımından iğrençtir." Troçki'ye dostluk elini uzatmış, onu batı Avrupa'ya getirtmiş, yükseltmiş ve Plehanov'un iftiralarına karşı koru-

---

Menşevik liderlerinden, özellikle Axelrod ile Martov'dan övücü bir dille söz eder. Axelrod'un "derin siyasî görüşe sahip büyük bir Marksist", Martov'un da "kendi kuşağının Dobrolyubov'u" olduğunu söyler.

muş olan adama Troçki'nin yakıştırdığı şeyler işte bunlar. Marksistler, hele Rus Marksistleri, görüşlerini çok acı bir içtenlikle açıklamaya alışmışlardı. Ama, genellikle, kişilere çamur atmaktan çekinirlerdi. Troçki'nin bu kural dışına çıkması yalnızca gençlik coşkunluğuna yorulamaz — ömrü boyunca yenemediği bir huyunu ortaya koymaktadır burada: hiç bir zaman fikirleri kişilerden ayıramazdı Troçki.

Suçlamalarını da, bir tarihçi için önemli olacak belgelerle destekleyememektedir. Bir kere Lenin partiden bir tek üyeyi bile atmış değildir. Bütün yaptığı şey kongrenin kendisine vermiş olduğu yetkinin geçerliği üzerinde direnmekten ve resmî kararlarını engellemeye ve seçilmiş önder kadroya boykota devam ettikleri sürece muhaliflere karşı harekete geçeceğini söylemekten ibaretti. Böylece kendi durumunda bulunacak herhangi bir parti liderinin yapması gerekenden başka bir şey yapmış değildir (*). Bir sürü olaylardan ve yer değiştirmelerden sonra Menşevikler ilk olarak *Iskra'*yı ellerine geçirdikten ve Lenin'i fiilen liderlikten uzaklaştırdıktan sonra Lenin'in partide resmen hâkimiyeti de artık ortadan kalkmış, bu sırada ağzını açıp muhalefete karşı en ufak bir şey söylememişti. Muhalefet ise partiyi ele getirir geçirmez Lenin'in onlara yap-

(*) Rosa Luxemburg, **Neue Zeit'da** ve sonra **Iskra'da** (10 Temmuz 1904, sayı 69) Lenin'e hücum etmiş; onu, Avrupa, Alman ve İngiliz (Fabian) örgüt örneklerini Rusya'ya aktarmakla suçlamıştı. Alman Sosyal Demokrat Partisinde ılımlı liderler merkezciliği devrimci kanada karşı kullanmaktaydılar. Karl Kautsky de Lenin'i aynı bakımdan eleştirmiş (**Iskra**, 15 Mayıs, 1904, sayı 66) Avrupalıya güzel gelen bir yemeğin Ruslar için zehir olacağını söylemişti. Bolşevizmin gelecekteki düşmanları olan Sosyal Devrimciler, Lenin'i candan desteklemişlerdi. (**Bak,** "Evolutsia Russkoi Stos, Mysli" başlıklı yazı, **Vestnik Russkoi Revolutsii'nin** 3 üncü sayısında) Bütün bunlardan anlaşılıyor ki Bolşeviklerle birçok Bolşevizm düşmanlarının, 1903 de Lenin'in temsil ettiği bir çeşit merkezicilik fikrinin Bolşevizme özgü bir şey, Bolşevizme özgü bir erdem ya da Bolşevizmin asıl günahı olduğu üzerindeki görüşler tarihsel gerçeklere aykırıdır.

tığını onlar da aynen Lenin'e yapmışlardı. Oysa kongre onları seçmiş değildi, bunları yapmaya da hakları yoktu (*).

Troçki bütün bunları bilmektedir. Broşüründe de bunun üzerinde bir hayli durmuştur. Bu bakımdan suçlamalarında yalnızca ufak tefek iğnelemelerle yetinmiş ve kuranın bir noktası üzerinde durmuştu: Lenin, tarihsel olarak, devrimci aydınların işçi hareketinde özel bir rolü olduğunu, bu harekete Marksist görüşü getirdiğini, işçilerin kendi başlarına bu görüşü elde edemiyeceklerini ileri sürmüştü. Troçki bu görüşte işçi sınıfındaki devrimci yeteneklerin inkârını ve bir aydın ihtirasını görüyordu. Lenin aydınların sözcüsüydü. İşçi hareketini aydınların vâsiliği altında tutmak istiyordu. Bunda Jacobin'ce bir plân, ya da, bugünün deyimi ile, totaliter bir diktatörlük kokusu seziliyordu. Ama emekçi hareketinde aydınların oynadığı rolün üzerinde bir çok sosyalist yazar da durmuştu; nitekim Lenin de görüşünü Marksist kuram üzerinde bir otorite olan Kautsky'den almıştı. Her iki hizbin, gerek Menşeviklerin ve gerekse Bolşeviklerin, liderleri aydın sınıftan gelmişlerdi. Son kongrede bir sürü delegeden yalnızca üçü işçiydi. Bu bakımdan aydınların sözcüsü olmak suçunu yalnızca Lenin'e yüklemek hiç de doğru değildi. Lenin'in o güne kadar geliştirdiği devrimci rejim kuramında, Troçki'nin suçlayabileceği en küçük bir nokta bile bulunamazdı. O sırada ve ondan sonraki yıllarda da Lenin Rusya'da devrimci bir hükümetin ancak bir parti koalisyonu ile kurulabileceği ve sosyalistlerin böyle bir koalisyonda bir çoğunluk bile sağlayamıyacakları görüşünü savunmuştu. Tek başına hükümet kurma fikri aklının kenarından bile geçmemişti. Troçki ise bu fikre Lenin'den çok yaklaşacaktır. Bir süre sonra Rusya'da da yakın devrim amacının, proletarya diktatoryası olması gerektiği-

(*) Bolşeviklerden çok Menşeviklere yakın olan Parvus (bundan sonraki bölüme bakınız) Menşeviklerin Lenin'e yordukları diktatörce örgüt metodlarını kendilerinin de uyguladıklarını ileri sürerek Menşevikleri eleştirmişti. Parvus Rossya i Revolutsia... s. 182

ni Lenin'e karşı savunacak, bu diktatoryanın ister istemez tek başına bir devleti gerektirmiyeceğini, ancak elbetteki buna yaklaşacağını söyliyecektir. Kısacası, Troçki'nin, Lenin'i partisi ile dünya arasında duvar çeken bir Rus Robespierre'ine benzetmesi için elinde, ne eylem, ne de kuram bakımından, herhangi önemli bir dayanak yoktur. Broşür yazarının, karşısındakini bu kadar çarpık bir aynada göstermesi için işi hafife alan sorumsuz bir hayale sahip olması gerekti.

Böyle olduğu halde, yazı yine de geleceğin doğru bir aynasıdır. Yazıda gösterilen Rus Robespierre'i Lenin değil, o sırada adı bilinmeyen Kafkasyalı bir Sosyal Demokrat'tır. Bu ayna geleceği o kadar doğru olarak yansıtmaktadır ki herhangi bir insan, Rus Devrimi dramının bütün usurlarını, karışık ve dağınık bir şekilde, burada görebilir: Her şeyden önce, devrimin burjuva demokratik amaçları ile sosyalist amaçların arasındaki çıkmazı.. Devrim sık sık bu çıkmaz yola girecektir. Sonra, iki anlayışın çatışması: yâni Bolşevik tarihinde Marksist ile Jacobin mücadelesi... Ne Lenin'in, ve genel olarak Bolşevizmin, dahası, ne de Troçki'nin, içinden çıkabildiği bir aykırılık. Troçki, o sırada Marksizm ile Jacobin'cilik arasında kesin bir seçme yapmak zorunda kalmıştır, ama olaylar ne Lenin'in ne de Troçki'nin böyle bir seçme yapmasına imkân vermiyecektir. Bundan başka, devrimci parti, aynanın daha başlangıçta gösterdiği gibi, "yerine geçme" yolunu izleyecek, "partinin yerine kongre, sonra kongrenin yerine Merkez Komitesi, ve en sonunda Merkez Komitesinin yerine bir diktatör geçecektir." Gerçekten de bütün bunlar ilerdeki devrim tarihinin bölüm başlıklarıdır. Ama burada da Troçki'nin, "yerine geçme" politikasını savunmakta ve yüceltmekte Lenin'den de ileri gideceğini ve bu "yerine geçme" politikasında sonuna kadar gitmeden korkup geri çekileceğini gösteren en ufak bir belirti yoktur. Sonun acı görünümü daha o günden gözümüzün önüne serilmektedir: "Temizleme ve yozlaştırma yetkisine sahip" hasta denecek kadar kuşkulu bir

diktatör, çevresindeki her çatlaktan düşmanların sızdığını görecek, insanları bol bol harcamaktan çekinmiyerek Devrimin zirvesini yaşatmaya çalışacak ve devrimi dünyanın öteki bölümlerinden kalın duvarlarla ayıracaktır. Ve, klâsik tragedyaların hepsinde olduğu gibi, burada da Troçki'nin alınyazısını gösteren belirtileri görüyoruz. Troçki, fikirlerin ve akımların serbestçe yarışmasını istemektedir. Bu isteğini yirmi yıl sonra da Bolşevik mahkemeleri karşısında hemen hemen aynı kelimelerle tekrarlayacaktır. O sırada "toplum üzerindeki diktatoryasını uygulayan bir işçi sınıfının kendi üzerinde bir diktatöre göz yummayacağına" kesinlikle inanmaktadır; o sırada çok önemli bir sorunu ortaya attığının farkında değildir: Devrimden sonra işçi sınıfı toplum üzerinde diktatörlüğünü uygulayamazsa ne olacaktı? Çağının ihtiyaçlarını "daha kesin ve daha derin anlayışları" tarihin ne yapıp yapıp koruyacağından emindir. Bu güvenini ömrü boyunca açıklayacaktır. Bir katilin paslı baltası beynini dağıtıncaya kadar... Ve, son olarak, o dakikayı çok önceden sezmiş gibi, ileride partisinin başına gelecekleri düşündükçe "tüyleri diken diken" olmaktadır.

Gelecek üzerindeki bu görüşe hangi düşüncelerle vardığını bütün ayrıntılarıyla bilemeyiz. Yalnız sonuçlarının sağlam birtakım temellere ve olaylara dayanmaması bu sonuçlara akıl yoluyla değil hayal yoluyla vardığını gösteriyor. Biz ancak, hayaliyle cevap verdiği dış itilimlerden birkaçının kaynağını bulabiliriz. Genel olarak, Menşevikler bir kısım Bolşevikleri Jacobin'lere benzetmişlerdi. Plehanov, Lenin'i desteklediği sırada bile Lenin için şunu söylemişti: "Robespierre'ler işte böyle adamlardan çıkar." Başkaları da, önce fısıltı halinde, sonra da açıkça, *obiter dictum* demişlerdi. Ama bunu ciddiye alan pek olmamıştı. Bu sözü söyleyen bile düşünmemişti lâfın nereye gideceğini. Plehanov'un târizlerinden *(bon mots)* biri sanılmıştı. Oysa Troçki bu sözü gerçek anlamında ele almış, ya da çok ciddî olarak düşünmüş, Jacobin tarihinin

içine dalmış, bir benzeti bulmak hırsına kapılmıştı. Jacobin tragedyasiyle alevlenen ve yeni bulduğu tiplerin hayalleriyle dolan kafası, aynı şeyleri her gün görüştüğü gruplarda, kimselerde—Rusya'nın belirsiz geleceğinde görmüştü. Salt akılsal bir çözümleme açısından böyle bir benzetinin boş ve yanlış olması gerekirdi. Daha soğukkanlı ve daha disiplinli bir kafa bu çeşit hayalî önsezilere kendisini bırakmazdı. Ama Troçki'nin altıncı bir duygusu vardı. Buna bir çeşit tarih sezgisi de diyebiliriz. Bu sezgisi onu çağının öteki politikacı düşünürlerinden ayırmış, ara sıra alay konusu yapmış, ama çoğunlukla, geç de olsa onu haklı çıkarmıştı.

Bütün bu polemiklerin ve hayalî benzetmelerin ardında romantik bir devrimcinin hapsedilmiş heyecanları yatmaktadır. Bu yüzden sıkı disiplinli bir partinin gerekliğini kendisi de savunduğu halde böyle bir partinin gerçekliliğiyle karşılaştığı zaman bireysel olarak başkaldırmıştır. Lenin'in, partiyi soyutun bulutlarından indirip örgütün sağlam temellerine oturtmak için gösterdiği kuru ve hesaplı kararlılığa kendi eğilimleri ve yaradılışı isyan etmiştir. Troçki'nin o günkü başkaldırışı, daha on yedi yaşındayken ilk tanıdığı Marksist Sokolovskaya'ya kaba şekildeki bağırışından farklı değildir: "Bütün insan ilişkilerine kuruluk ve hâşinlik getirmek isteyen sizlere lânet olsun!" 1896 yılı son gecesi Şvigovski'nin bahçesindeki bu haykırışıyla 1904 yılında yazdığı anti-Leninist acı sözler aynı şeylerdi.

DORDÜNCÜ BÖLÜM

BİR FİKİR ORTAKLIĞI

Siyasî Görevlerimiz, 1904 Ağustosunda Cenevre'de yayımlandığı sırada partinin durumu bir yıl önceki bölünmeden sonra ortaya çıkan durumdan büsbütün farklıdır: Menşevikler Lenin'e durmadan saldırmışlardır. Oysa Lenin o sırada saldırılara karşı koyacak durumda değildir. *Vperyod* (İleri) adındaki gazetesini çıkaralı daha altı ay olmuştur. Plehanov eski müttefikiyle durmadan alay ediyor ve böylece Lenin'in itibarını artık iyice yok edeceğine inanıyordu. Uzun bir süredenberi Plehanov'u tanıyan ve kendisini sayan Avrupa'daki, özellikle Almanya'daki, sosyalizm otoriteleri de Menşeviklere katılmışlardır. Lenin'i suçlamaktadırlar. Lenin, onlara göre harekete dışardan burnunu sokan tanınmamış bir gençtir. Bolşe-

vik Merkez Komitesi bile Lenin'in davranışına boş vermiş ve Menşeviklerle uzlaşmıştır. Öteyandan, Lenin, Troçki'nin kitabını yayımladığı gün, kendisini izlemek isteyen Bolşevikleri İsviçre'de toplamış, Menşevikler katılsın katılmasın yeni bir kongrenin toplanması konusunda hazırladığı plânı sunmuştur.

Troçki'nin yaylım ateşi boşa gitmiştir: Son saldırıya geçmeden önce düşman darmadağın olmuş gibidir. Bu yüzden biraz düşündükten sonra *Siyasî Görevlerimiz*'in başına yazdığı önsözde, parti içindeki bölünmenin bittiğini, birlikten yana olanların geleceğe güvenle bakabileceklerini, çünkü Bolşeviklerle Menşevikler içindeki aşırıcıların gözden düştüğünü ve bunların yalnız kaldıklarını söylemiştir. Tecrübeli bir politikacı ya da sözlerinin yaralayıcı etkisine biraz daha fazla önem veren biri, bu durumda, ya bu broşürü çıkarmaz, ya da, hiç olmazsa, yayımlamadan önce aşırı polemik yanlarını biraz budardı. Ama Troçki bunu yapamıyacak kadar tapıyordu kendi sözlerine. Ancak önsözde yeni durum için biraz açık kapı bırakmaya çalışmıştı: Menşeviklerden, kendisinin de içinde bulunduğu ayrı, gizli örgütü, yâni parti içindeki partiyi, dağıtmalarını istemişti. Menşevikler bir "örgüt ölümü" nü kabul etmeliydiler. Yâni birbirine karşıt gruplar birleşmeliydiler. Bu çağrıya kulak asan olmadı. Bölünme gittikçe hızlanıyordu. Her iki grupta da "koyu" lar kolları sıvamışlardı. Bolşevikler arasında Lenin'e bağlı olanlar kongreden bu yana olan değişiklikleri Menşeviklerin haksız tasarruflarını saymaktadırlar. Bu duruma yeni bir kongrenin son vereceğini söylüyorlar. Önemli noktaları ellerine geçirmiş olan Menşevikler ise yeni kongrede muarızlarıyla birleşerek, bu yerleri kaybetmeyi göze almadıkları gibi, paylaşmayı da düşünmüyorlar. Troçki, Lenin'i "örgütü bozan adam" diye teşhir ettikten sonra, asıl "örgütü bozanların" kendi Menşevik arkadaşları olduğunu görünce şaşırdı. Oldukça yumuşak bir dille uzlaşmaya gitmelerini istemeye başladı: Hareketin kurucularına, dolayısıyla hareketin kendisine, yaptığı kötülükten ötürü Lenin'i yere vur-

mak için Menşeviklere katılmıştı. Lenin artık dersini iyice almış bulunuyordu. Bolşeviklerin Merkez Komitesi de bu işi unutmak niyetindedir. Şimdi bu acı sayfaları kapatmak için yapılacak iş, Lenin'i yenmek için hazırlanmış maksatlı düzenlemelerin hepsini yırtmak, partinin her iki bölümünde bulunan iyi niyetli insanların el sıkışmalarını sağlamaktı. Maksatlı düzenlemelerin neden hâlâ sürdürülmesi gerektiğini bir türlü anlayamıyordu.

Bu gibi anlaşmazlıklarda aracılar hiç bir zaman hoş karşılanmaz. Aracılar inceden inceye hazırlanmış plânları bozar ve bütün kartları karıştırırlar. Aracının dostları bile tutumundan kuşkulanır, onu hainden biraz üstün sayarlar. İşte o sırada da bir kısım Menşevikler ona bu gözle bakmaktadırlar; tutumu sağlam değildir; ılımlı Bolşeviklerden farkı yoktur; yarın ne yapacağı belli olmaz. Lenin ve Lenin'i izleyenlere karşı giriştiği ağır saldırılar onu bütün Bolşeviklerden uzaklaştırmamış olsaydı Bolşevik "uzlaştırıcılardan" biri olurdu rahatça. Onların gözünde Troçki en kötü Menşeviklerden sayılırdı. Bu yüzden, Troçki, muarızlarıyla bir anlaşmaya varmak ihtimali olmaksızın, siyasî arkadaşlarıyla arasını açmış bulunuyordu.

Bu sırada Troçki bir başka adamın etkisi altında kaldı. Bu adam bir anlamda partinin dışında sayılırdı. Partideki rolü akıllı bir müdahil olmaktan ileriye gitmemişti. A. L. Helfand, adındaki bu Rus Musevisi Almanya'da yerleşmiş, iktisatçı, gazeteci ve ciddî Marksist kitapların yazarı olarak ün yapmıştı (*). Kautsky tarafından çıkarılan ve Avrupa'nın en önemli ve en gösterişli sosyalist gazetesi olan *Neue Zeit*'e Parvus

(*) Kitapları Rusçaya çevrilmişti. **Dünya Ekonomisi ve Tarım Buhranı** adlı kitabı 1899 da Lenin tarafından hayranlıkla eleştirilmişti. Lenin şöyle yazmıştı: "Parvus her şeyden önce dünya piyasasındaki gelişmeyi ele alıyor ve... İngiltere'nin sanayideki üstünlüğünün azalmasına ilişkin aşamalarını açıklıyor". "Parvus'ün kitabını hararetle tavsiye ederiz." Lenin, **Soçinenya**, cilt IV, s. 51—52.

takma adıyla yazılar yazıyordu. Kendisi de bir dergi çıkarmaktaydı. *Aus der Weltpolitik* adındaki bu dergide Rusya ile Japonya arasında bir savaş çıkacağını daha 1895 de yazmış ve bu savaşın Rus ihtilâline kadar gideceğini söylemişti. Bu kehanet 1904-1905 yıllarında gerçekleştiği zaman bu yazının bir hayli sözü edilecektir. Parvus, Alman partisinin aşırı solundaydı. Reformcu akıma şiddetle karşıydı. Bir kısım liderlerin o günkü düzenle yaptıkları uzlaşmayı örtmelerine ve hâlâ da koyu Marksist geçinmelerine kızıyordu. Zeki ve ateşli bir adam olan Parvus Alman sosyalizminde yeniden devrimci ruhu canlandırmanın yolunu ve bunun aracını aramaktadır.

Yerli reformcu liderler kendisinden çekinmekte, ve, yerleştikleri ülkeleri düzeltmek isteyen göçmenlere yerli halk nasıl bakarsa ona da öylece yukarıdan bakmaktadırlar (*) Parvus bu davranışı acı bir eleştiriyle karşılıyor, ama kendi ülkesinin halkına çok iyi davranıyordu: Sürgündeki Ruslara Doğulu "geriliklerini ve dar görüşlülüklerini" durmadan gösteriyor, Batıdaki siyasî davranışları onlara öğretmeye çalışıyordu. Ruslar, bu gülünç pozlarına rağmen kendisini dünya politikası ve ekonomisi konusunda kılavuz saymaktadırlar. *Iskra*'ya önce Molotov, sonra da Parvus takma adıyla yazıyordu. Yazılar genellikle *Iskra*'nın birinci sayfasında çıkardı. *Iskra*'yı çıkaranlar onun yazısını birinci sayfada çıkartmak için kendi yazılarını seve seve arka sayfalara alırlardı. Geniş bilgisine, yeteneklerine ve yargılarına büyük saygıları vardı. Ama kendisine karşı saygı ile karışık ufak bir güvensizlik beslemektedirler. Parvus'un kendisinde ve (Troçki'nin deyimiyle) "büyük ve iri bir buldok köpeğinin başına benzeyen" kafasında insanı ürküten bir şey vardı. Ama yıllar geçti, bu kuşkuyu doğrulayan en ufak bir şey olmadı. Parvus, herhangi

(*) Göçmen, Alman partisinin yolundan gitmeye başlar başlamaz bu hor görme yerini saygıya bıraktı. Parvus hayatının sonuna doğru, Weimar Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ebert'in akıl hocası oldu.

bir kimseyi, kendi namusundan ve inancından şüphelendirecek en ufak bir davranışta bulunmadı. Düzensiz bir yazardı. Yazılarını seri makaleler halinde yazar, üstelik de zamanında vermezdi. Ama yine de yazıları baş köşede tutulurdu. Ufak tefek ticarî işlere de girişti: Bir sosyalist yayınevi kurmaya çalıştı, beceremedi. Büyük bir sosyalist günlük gazetenin plânlarını hazırladı. Gazete birkaç Avrupa dilinde birden basılacak, Avrupa sosyalizmini reformcu komasından kurtarmaya çalışacaktı. Ama böyle bir gazete çıkarması için elinde bol para olması gerekiyordu. Parayı bulamadı. Sonu belli olmayan ticarî teşebbüslere girişmeye hazır değildı belki de. Hangi nedenden ötürü olursa olsun, kendisine gösterilen saygıda biraz alay ve biraz da güvensizlik havası vardı. Ama ilerideki hayatı, kendisinde gösteriş merakından ve siyasî düzenbazlıktan başka bir yeteneğin bulunmadığını gösterecektir. Bununla birlikte kafası kendi kuşağının en atılgan ve en etkileyici kafalarındandı; siyasî düşünürlük niteliği bugün bile düzenbazlığını gölgede bırakmaktadır.

Ruslar arasındaki tartışma sırasında Parvus önce Menşevikleri tuttu, ama sonra her iki gruptan da kendisini yavaşça çekti. Bu davranışı, kendisine arabulucu rolünü yakıştıran bir insana çok daha uygundu. Bir ara *Iskra*'cılarla Ekonmistlerin arasını bulmaya çalışmıştı; şimdi de eski *Iskra*'cıları uzlaştırmaya çalışıyordu. Her iki grupla da arası iyiydi. Bir süre sonra her iki tarafı da eleştirmeye başlayınca, taraflar müdahalesini kendiliklerinden iyi karşıladılar ve ona iyi niyetli saygıdeğer bir tarafsıza gösterilen saygıyı gösterdiler.

Iskra'dan atılan ve herkesle kavgalı olan Troçki Cenevre'den ayrıldı, Münih'e gitti. Parvus de Münih'te oturuyordu. Evinde kaldı. Karısı Sedova da sonradan oraya geldi. Troçki, Parvus'ü, Rusya'nın iç tabakalaşmasını çok yakından bilen, uluslararası sosyalizmi bütün olarak görebilen, sınıf savaşının geniş yollarına hem kendisinin hem de başkalarının gözüyle bakmakta bir eşi daha bulunmayan bir Marksist çözümleme

üstadı saydı. Parvus'ün "erkek kaslı üslûbuna" ilk ve son kere hayran olmuyordu. Bu üslûbu, ileride araları açıldıktan sonra bile, özleyerek hatırlayacaktır. Kısacası Parvus gerek bilgi, gerek tecrübe ve gerekse edebiyat anlayışı bakımından hâlâ Troçki'den üstündü. Ama Troçki üzerinde Parvus'ün ne kadar etkili olduğunu anlatmak yine de zor. Troçki'yi küçümseyenler Troçkizmin temeli olan "sürekli devrim" kuramını ilk olarak Parvus'ün ortaya attığını, ya Troçki'nin bu kuramı kopya ettiğini, ya da çaldığını, bu kadar pis bir kaynaktan çıkan kuramın elbetteki değersiz olacağını söylerler. Troçki Parvus'e olan borcunu hiç bir zaman inkâr etmemiştir, ama bunu kabul ediş şekli zaman ve durumlara göre, çok değişmiştir. Parvus'ün formüle ettiği fikir ve görüşlerden ne kadarının Troçki'de iz bıraktığı, bunlardan kaçını yaşlı arkadaşının ortaya attığından pek farklı olmayacak şekilde ömrü boyunca tekrarladığı o günlerde birlikte yazdıkları yazılardan anlaşılmaktadır.

Ama Troçki'nin öyle üstün nitelikleri vardı ki bu sâyede daha başlangıçta Parvus'ün yalnızca bir öğrencisi olmaktan çıkmıştı: Bir kere Rusya'dan yeni gelmişti, yeraltı mücadelesini biliyordu. Oysa Parvus bilmiyordu. Troçki'nin ateş gibi siyasî bir hayal gücü vardı. Oysa Parvus'ün çözümlemeleri ve teşhisleri atılgan, ama soğuk bir kafanın ürünleriydi. Troçki'nin fikirlerini yaratan şey devrimci heyecanı olmuştu. Parvus ise sinik bir devrimci tipiydi. Troçki o sırada ortak düşüncelerine kendi görüşlerini de katmaktadır. Bu çeşit ortaklıkların hepsinde olduğu gibi, karşılıklı katkıları ortakların kendileri bile ayırt edemezler. Birlikte düşünmektedirler; arasıra, kuramın şu ya da bu bölümünün basılmış şeklini kimin formüle ettiğini söylemek mümkün olabilse bile ortaklar arasında geçen, gözle görünmeyen fikir alışverişi ve itilimler bilinemez. Parvus ve Troçki ortaklığı konusunda söylenebilecek tek şey, başlangıçta iki arkadaştan daha yaşlısının önde gittiği, fikirleri ve formülleri onun verdiğidir. Bundan sonraki

aşamada her ikisi de atbaşı beraberdirler. Sonunda genç olanı yarattığı bir fikirle hemen öne fırladı; yeni bir siyasî doktrin ortaya attı; ve bu doktrinle devrimin geniş ve karmaşık aşamasında ön safa geçti. Yalnız bu sürecin hızla geliştiğini ve sonuçlandığını belirtmemiz gerekir: Bu süreç 1904 yazında başladı, 1906 da Petersburg hapisanelerinin birinde yargılama beklenirken bitti. Troçki o sırada artık sürekli devrim kuramının bitmiş şeklini yazmaktadır. Parvus'ün yanında geçirdiği çıraklık zamanı daha da kısadır. 1905'in, yâni birinci ihtilâlin başlamasından daha sonraya gitmemektedir. Yoğun ve hızlı bir düşünme zamanıdır bu. Rus Devrimine Jacobin'ciliği yakıştıran genç Troçki çabuk kavrayan bir öğrencidir.

Rus-Japon Savaşının patlamasından sonra Parvus *Iskra'*-da "Savaş ve Devrim" adlı bir seri yazı yayımlamıştı. Bu yazıdan önce, Molotov imzasıyla çıkan eski yazıları bile Troçki'yi son derecede etkilemişti. Ama kendisinde silinmez izler bırakan daha çok "Savaş ve Devrim" yazısında Parvus'ün ortaya attığı fikirler oldu.

Parvus'ün ana fikri şuydu: Kapitalizmle birlikte gelişen millî devlet, gücünü yitirmiştir. Bu görüş Marx kuramında da vardır. *Communist Manifesto*'da Marx bu görüşü açıklamıştır. Ama yüzyılın yarısından sonra gelen sosyalist yazarların çoğu bu fikri de büyük adamın ancak yıldönümlerinde tekrarlanabilecek lâflardan biri saymışlar, bu fikrin Kraliçe Viktorya'nın son zamanlarına rastlayan ve imparatorluklarıyla övünen milliyetçi Avrupa'nın gerçeklikleriyle pek az ilgisi olduğunu söylemişlerdir. Millî devletin yıldızı ancak çok uzak bir gelecekte sönecektir, deniyordu. Parvus ise, tersine, bu yıldızın yakında sönmeye başlayacağını söylüyor, bunun belirtilerini sayıyor, millî devletin başına gelecek yoğun felâketleri anlatıyor, sosyalistleri politikalarını ve davranışlarını buna göre ayarlamaya çağırıyordu. Ulusların ve devletlerin birbirine bağlılıkları konusunu o güne kadar rastlanmayan bir şekilde

ele alıyor, bu nokta, düşüncelerine, öteki sosyalistlerde pek az bulunan geniş bir düşünce alanı, dünya çapında bir görüş sağlıyordu. 1904 Rus - Japon çatışmasını uzun bir savaşlar serisinin başlangıcı saymıştı. Bu savaşlarda millî devletler, kapitalist yarışma zoruyla, ölüm kalım savaşları vereceklerdi. Kıtaların alınyazıları birbirlerine bağlanmıştı. Amerika'da Batı bölgesinin açılması tarım üreticilerinin dünya piyasasına hâkim olmak için giriştikleri mücadeleyi sertleştirecekti. Avrupa'nın, özellikle Almanya'nın, tarım ve sanayi çıkarları, serbest ticareti bırakmak ve Batı Avrupa'da himayeci bir sistem kurmak üzere elele vermişlerdi. "Gümrük duvarları ulusların tarihsel olarak kültürel birleşme sürecine iktisadî bir engel olmuştur; devletler arasında siyasî çatışmalar çoğalmış ve devletlerle hükümetlerin iktidar gücü artmıştır Hükümetlerin iktidar gücü ne kadar kuvvetli olursa, devletler arasında silâhlı çatışmalar o kadar kolay çıkar." Bu fikirler Troçki'nin bütün ömrü boyunca savunacağı ana kurallar olacaktır.

Rusya'nın Asya'daki genişlemesi ve Japonya ile çatışması, diyordu Parvus, kısmen iç baskıların sonucudur. Çarlık içerdeki güçsüzlüğünü örtmek için dışarda genişlemek istemektedir. Ama asıl önemlisi Rusya'ya dışardan yapılan baskılardı. Kapitalist milliyetçi devletler arasında cereyan etmekte olan dünya çapındaki mücadelede yalnızca büyük modern devletler bağımsız olarak hareket edebiliyorlardı. Bu mücadelede Çarlık Rusya'sı gibi büyük bir imparatorluk bile, sanayi bakımından geri olduğu için, yalnızca "Paris Borsasının elinde bir oyuncak" tı. "Mançurya'da ve Kore'de savaş başlamıştır. Ama bu savaş hemen Asya hâkimiyeti sorunu olup çıkıvermiştir. Bundan sonraki aşamada Rusya'nın dünyadaki durumu tehlikeye girecektir; savaş dünyanın siyaset dengesinde bir değişme yaparak bitecektir."

Parvus çözümlemesini şöyle bitiriyor: "Dünya çapındaki gelişme Rusya'da *siyasî bir ayaklanma* yaratır. Bu durum bütün kapitalist ülkelerin siyasî gelişmesini ister istemez etkiler.

Rus Devrimi bütün dünyayı sarsar.. ve Rus proletaryası pek âlâ sosyal devrimin öncüsü rolünü oynayabilir." (*)

Görülüyor ki Parvus, daha 1904 de, yaklaşan devrimi yalnız Rusya sınırları içinde kalacak bir olay saymamaktadır; bu olayı dünya çapındaki sosyal gerilimlerin Rusya'daki yankısı olarak ele almaktadır. Rus ayaklanması dünya devriminin başlangıcı olacaktır. İleride sürekli devrim kuramının ana unsurları olacaktır bunlar. Bununla birlikte, Parvus yalnızca Rusya'da olacak bir "siyasî ayaklanmadan" söz etmiştir. "Sosyal" ya da sosyalist bir devrim düşünmemiştir. Anlaşılan o da, bütün Marksistler gibi, Rus devriminin, ülkenin yarı-derebey şartları ve geriliği yüzünden, yalnız yarı-burjuva bir karakter taşıyacağını düşünmüştü. Devrimin, kendi hızıyla burjuva aşamasından sosyalist aşamaya geçeceğini ve batıda devrim başlamasa bile, Rusya'da bir proletarya diktatörlüğü kurulacağını ilk söyleyen Troçki olacaktır.

Parvus'ün yalnız uluslararası konulardaki fikirleri ve devrimci görüşleri Troçki'nin kafasında yer etmekle kalmadı. Rus tarihi üzerindeki birtakım görüşlerinin, özellikle Rusya'daki durum konusundaki düşüncesinin de kaynağı Parvus ola-

(*) Iskra, sayı 82, tarih 1 Ocak 1905. Parvus aynı makale serisinde şunu yazıyordu: "İnsan şöyle bir paradoksal sonuca varmalı: tarihsel gelişmenin en kesin sübjektif etkeni siyasî olgunluk (wisdom) değil, siyasî budalalıktır. İnsanlar henüz kendi yarattıkları sosyal şartlardan tam olarak yararlanamamaktadırlar. Her zaman çok ileride olduklarını sandıkları halde, objektif tarihsel akışın çok gerilerinde kalmaktadırlar... Tarihe, genellikle tarihi kontrol edebileceklerini sananlar önderlik ederler." "Avrupa'daki kapitalist düzen uzun bir süredenberi Avrupa'nın iktisadî, siyasî ve kültürel gelişmesine engel olmaktadır. Bu düzen, halk yığınlarının kapitalizmin korkunç şartını yeterince anlamamış olmalarından ötürü yaşıyor. Proletaryanın siyasî enerjisi yeterince yoğunlaşmamıştır. Sosyalist partiler karardan ve cesaretten yoksundurlar. Bu durumdan, Sosyal Demokrat Partinin, kapitalist düzenin yaşaması suçunu yükleneceği sonucunun çıkabileceği düşünülebilir." Bu sözleri çağdaşları çok ileriyi gören bir kehanet saydı.

bilir (*). Parvus şöyle bir görüş ortaya atmıştı: Asya'lı istibdadı ile Avrupalı mutlakiyetçiliği arasında bir köprü olan Rus devleti, Rus toplumunda herhangi bir sınıfı temsil etmez. Bu devletin görevi, her şeyden önce, ileri derecede uygarlaşmış batının baskısına karşı koyacak bir bürokrasi mekanizması olmaktır. Bu yüzden Çarlık, Rusya'ya, özellikle Orduya, Avrupa uygarlığının unsurlarını sokmuştur. "İşte böylece ortaya bir Rus devlet organizması çıkmış bulunuyor: Avrupa tipinde bir Ordunun desteklediği Asyalı bir istibdat.." Çarların Rusya'yı Batıdan bir Çin duvarıyla ayırmak istediklerini anlamak için Rus sınır boyunca kurdukları müstahkem mevkilere bir göz atmak yeterdi. Troçki'nin geliştirdiği ve düzelttiği kuramların bir kısmı yirmi yıl sonra büyük tarihsel ve siyasal çatışmaların konusu olacaktır.

Parvus'ün Troçki üzerindeki etkisi Troçki'nin hem üslûbunda, hem de herhangi bir konuyu açıklama biçiminde, özellikle tarihsel bir teşhisi işleyişinde hissedilir. Ama Troçki yazılarında Parvus'ü olduğu gibi taklit etmiş değildir. Troçki bu etkiyi doğal ve organik olarak almıştır, çünkü hem kafası, hem de yazı biçimi Parvus'ünkine yakındı; karakterleri ve huyları arasındaki aykırılık bu yakınlığı önleyememişti.

Münih'te ilk kaldığı sıralarda, 1904 Eylününün sonuna doğru, Troçki "Yoldaşlara Açık Mektup" adlı yazıda Menşeviklerden ayrıldığını açıkladı. Mektup *Iskra*'da yayımlanmak üzere gönderilmişti. Ama yayımlanmadı bir türlü. Elimizde bu mektubun yalnızca Menşevikler tarafından yapılmış bir özeti var. Özette yazının "soğuk ve yukarıdan bakan bir hava" taşıdığı bildirilmekte. Troçki "birtakım yoldaşlara" birtakım suçlar yormakta ve çeşitli istekler ileri sürmektedir. Suçlamaların hepsi bir noktada toplanıyor: Menşevik grubu

(*) Bunuηla birlikte Troçki ile Parvus'ün ortaya attıkları Rus tarihi görüşünün asıl kaynağı kısmen, liberal tarihçi P. Miliukov'a aittir.

hizip çıkarlarını parti çıkarlarının üstünde tutmaktadır. Sonra Menşevikler Lenin'in tutumuna karşı, bir noktada yanlış bir tepki göstermektedirler: Lenin'in partide aydınlara imtiyazlı ve hâkim bir durum sağlamasına karşılık, Menşevikler de işçileri sosyalist aydınlara karşı kışkırtmaktadır. Troçki Martov ile Zasuliç'e yazdığı özel mektuplarda eleştirilerinin daha çok ılımlılık politikacısı Theodor Dan'a karşı olduğunu anlatmış, amacının "sağlam bir parti merkezi" ile Bolşevik Merkez Komitesine karşı bir anlayış havası yaratmak olduğunu yazmıştı. "*Iskra*'ya alınmayan" yazarların —Plehanov'un gazeteden kendisini atmasını kastediyordu— sosyalist okuyuculara erişme imkânlarına sahip olmadıklarından yakınmıştı. En sonunda da resmî bir şekilde Menşevik grubundan ayrıldığını bildirmişti.

Menşevikler mektuba büyük bir kızgınlıkla cevap verdiler. Troçki ile Martov arasında "çok fırtınalı yazışmalar" oldu. Martov, "Eğer Troçki'yi başı boş bırakmış olsaydım ilişkilerimiz büsbütün kesilirdi," diyor. Martov ile Menşevikler bu ayrılığı önlemeye çalıştılar. En esaslı anti-Bolşevik konuşmacılarının, kendilerine yöneltmiği eleştirileri açıklamak, grubun çok aleyhine olurdu. Cenevre'de gizli bir toplantı yapıldı. Toplantıda Troçki'nin açık mektubu kendisiyle tartışıldı. Menşevik Mülteci örgütünün daha fazla yaşamakta devam etmesi "partide yeni çatışmaların kaynağı" olabilirdi. Bu örgütün, Rusya'daki Menşevik gruplardan yeni tâlimat gelinceye kadar dağıtılmasına karar verildi.

Bu kararın amacı besbelli Troçki'yi yatıştırmaktı. Bunun pek büyük bir sonucu olmıyacaktı: Menşeviklerin "parti içindeki partisi", tabiî Bolşeviklerinki gibi, yine çalışmakta devam edecek, Troçki ise, Menşeviklerin sözlerini dinlemiş olduklarını hülyasına kapılarak avunacaktı. Ama hiç olmazsa Menşevik örgütünün dağılması konusunda alınan karar Troçki'yi bağlı olduğu grup disiplininden kurtarmıştı. Martov bir süre sonra Troçki'nin "yatıştığını", "yumuşadığını" ve yeni-

den *Iskra*'ya yazı yazmaya başladığını bildirdi. Gerçekten de Plehanov'la çatışmasından sonra yazdığı ilk yazı az sonra gazetede çıktı (*). Her zaman olduğu gibi bu yazıda da kişisel kırgınlıklar, saplantılar, siyasî düşünceler birbirine o kadar karışmıştı ki birini ötekinden ayırmak mümkün değildi. Troçki'nin o sırada "yatışmış" olduğu söylenemezdi, çünkü Menşevikler ya prensip bakımından kendisine boyun eğmişlerdi, ya da Plehanov'un itirazı üzerine Troçki'yi biraz yatıştırmak istemişlerdi, ya da her iki şeyi de düşünmüşlerdi. Troçki artık *Iskra*'nın politikasını çizen yazı kadrosunun içinde değildir; yazdığı siyasî notlar gazetenin arka sayfalarında çıkmaktadır. Ama *Iskra* yine de Menşeviklerin militan gazetesidir ve dışardan bakanlar Troçki'yi hâlâ Menşevik saymaktadırlar.

Menşeviklerle arasındaki ayrılık aslında yatışmış değildir. Tersine, Rusya'dan gelen haberler bu ayrılığı arttırmıştır. Rus-Japon Savaşı Rusya bakımından feci bir yola girmiştir. Çarlık yapısında çatlaklar başlamıştır. Çar'a, Uzak Doğu politikasını esinleten Bakan Plehve, Temmuz ayında Sazanov adında bir Sosyal Demokrat devrimci tarafından öldürülmüştür (**). Plehve, liberal ve yarı-liberal soylu sınıfın dayanağı olan *Zemstvo*'ları dağıtmıştı. Yerine geçen Svatopolk-Mirski muhalefeti yatıştırmaya çalıştı ve 1904 Kasımında Rusya çapında bir *Zemstvo*'lar kongresinin toplanmasına izin verdi. Kongreden sonra birçok kentlerde bir sürü siyasal ziyafetler verildi. Bu ziyafetlerde soyluların ve orta sınıfların liberal liderleri seslerini yükselttiler. İstekler ortaya attılar; ama bunların yanında, ilk olarak, sosyalist yeraltı hareketindeki işçiler ve üyeler de meydana çıkmaya başladı. Bütün konuşanlar hep bir ağızdan hükümete atıp tuttular. Ancak, bu ziyafetlere

(*) Iskra, sayı 75, 5 Ekim 1904. (Troçki'nin bu aradaki tek yazısı Haziranda Iskra'ya ek olarak çıkan tartışma sayfasında yayımlanmıştı.)

(**) Plehve'nin gizli terörcü örgütlerin işlerini karıştırmak için kullandığı Azev adlı polis ajanı bu cinayetin hazırlanmasına yardım etmiştir.

şöylece bakıldığı zaman, muhalefet arasında derin bölünmeler olduğu görüldü. İşçiler, Liberal konuşmacıların amaçlarından şüpheleniyorlar, onların Çar'ı atmak değil, onunla pazarlığa girişmek istediklerini anlıyorlardı.

Batı Avrupa'da mülteci olarak yaşayan devrimciler yıl sonuna kadar sürüp giden ziyafet kampanyasını merakla ve umutla izlemişlerdi. Olaylar, sosyalistleri liberalizme karşı tutumlarını açıklamaya zorlamaktadır. Sosyalizm ile liberalizm arasındaki bölünme mülteci çevrelerinde de vardır. Peter Struve, 1902 yılının ortasında *Osvobojdenie* (Kurtuluş) adlı gazetesini önce Stuttgard'da çıkartmış, sonra da Paris'te yayımlamaya devam etmişti. Başlangıçta gazete "legal Marksizmi", yâni doktrinin yumuşak bir şeklini savunuyordu; *Narodnik* terörcülüğüne ve tarımsal sosyalizme karşı Marksistlerin öne sürdükleri iddiaların bir kısmı üzerinde duruyor, kapitalist sanayileşmenin Rusya'yı ileri götüreceğini söylüyordu. Bu aşamada eski *İskra* ile *Osvobojdenie* birbirlerine düşman değillerdir. Ama sonradan Struve grubunun Marksist düşünceyi, proleter sosyalizmini savunmak için değil, bir çeşit tarımsal sosyalizm getirmek için kullandığı anlaşıldı. *Osvobojdenie* "legal Marksizmi" den liberalizme geçti; ve bu geçiş sosyalistler arasındaki bölünme derinleştikçe daha da belirgin olmaya başladı. Menşevikler liberallere yaklaştılar; Bolşevikler ise liberallerin aleyhine döndüler. Troçki 1904 sonbaharında bu sorun üzerinde Menşeviklerle bir daha kapıştı.

Kasım ve Aralık aylarında ziyafet kampanyasının ortaya çıkardığı sorunlar üzerine bir broşür yazdı ve Menşevik yayıncılara verdi. Broşürü ortaya çıkarmak istemeyen Menşevikler yayımını savsakladılar. Troçki'nin anlattığına bakılacak olursa, yayımlamak niyetinde değillerdi. Ama böyle bir şey düşünmemiş olacaklar ki sonunda yayımladılar. Ancak broşür Liberallere karşı yönetilmiş çok ağır eleştirilerle dolu olduğu için kurtuluş imkânlarını Çar'a karşı ortak bir sosyalist-liberal harekette görmeye başlayanlarda korkudan başka

bir tepki yaratmadı. Troçki'nin ortaya attığı fikirlerin özü şuydu: Çar'dan çok devrimden korkan Liberaller böyle bir harekete girişemezler

Önce, Liberalleri Rus-Japon Savaşında gösterdikleri romantik ve sahte yurtseverlikten ötürü yerin dibine geçirdikten sonra, Struve, "muhalefet ruhunun ve siyasal namusunun son kalıntılarını 'yurtsever duygulara değil' yurtsever sahtekârlığa fedâ etmiştir" diyordu. Askerî yenilgilerden ötürü Çarlık bir çıkmaza girmiştir. "Çarlıkla ulus arasında açılan uçurumu. muhalefet daha kesin ve daha enerjik olarak belirtmelidir. Ulusun gerçek düşmanı olan Çarlığı bu uçuruma daha kuvvetle itmelidir. Oysa Liberal *Zemstvo* yalpa vuran savaş arabasına kendisini koşmakta, ortadaki cesetleri kaldırmakta ve kan izlerini silmektedir." Aslında Liberaller, Çar'ı yenilgiye uğratarak muhalefetle birleşmeye zorlamak istiyorlar. Fakat "liberal basın şu ânda ne yapıyor? Zavallı, mırıldanmaktan başka bir şey yapmayan, kaypak, yalancı, kırıtık, ahlâksız ve ahlâksızlaştıran Liberal basın ne âlemde?... Kendi söylediklerine kendisi bile inanmıyor. Çar'ın yıkılmasını isterken 'Kralımız ve Savaşımız' diye bağırıyor." Liberal muhalefet "istibdadın saygısını ve güvenini kazanmaya, onun bir parçası olmaya, ve en sonunda Çar'ı halkın parası ile satın almaya çalışıyor—eski Rus Liberalizmi kadar eski bir taktik... Yıllardanberi ne düzelen ne de itibarı artan bir taktik. " Yeni Başbakan Orens Svatopolk-Mirski "sanki sorun halkın bakana güvenmesi değil de bakanın halka güvenmesiymiş gibi" hükümetinin halka güvendiğini ("küstahça ve aptalca") bir şekilde söyleyerek sahte bir tâviz dönemi açmıştır. Ama, diyor Troçki, bu sözler *Zemstvo*'larda yapılan konuşmalardan genel oy hakkı ve anayasa hükümeti gibi sözlerin sansür edilmesine yetmiştir. Kendilerine yabancı gelen "anayasa" sözünden korkuyorlar; ve "bu sözcüğe karşı duydukları korkunun ardında eylem korkusu yatıyor " "Halk yığınlarının kendilerini anlamasını, ve bu yığınların kendilerinden yana olmasını

isteyenler isteklerini açık seçik ve kesin olarak ortaya koymalı, herşeye adını vermeli, anayasaya anayasa, cumhuriyete cumhuriyet, genel oy hakkına genel oy hakkı demelidirler." Liberaller kendi korkaklıkları yüzünden hem yöneten hem de yönetilenlerde geleceğin istibdadına karşı bir güven yaratmaktadırlar. Bir demokrasi partisi gibi görünmek niyetindeler; ama kendi prensiplerine ihanet etmektedirler. "Bizim demokratik bir geleneğimiz yok; yaratılacak. Yalnız devrim yapabilir bunu. Demokrasi partisi devrim partisinden başka bir şey olamaz." Çarlığa kesin darbeyi indirecek olanlar ne Liberal aydınlar ne de orta sınıflardır, sosyalist fabrika işçileridir.

Bütün broşüre devrimin yakın olduğu sezgisi hâkimdir. "Avukatlar caddelerde gösteriler yapıyor, siyasî sürgünler gazetelerde yazı yazıp bağırıyorlar Bir deniz subayı halk önünde Deniz Dairesine karşı kampanya açıyor İnanılmayan şeyler gerçek olmakta; imkânsız olabilirleşmekte." Mülteciler arasında yaklaşan olayları bu kadar yakından haber veren başka bir yazar ya var ya yoktur. Ötekiler, Partiye devrimde en elverişli durumu sağlamak amacıyla, aralarındaki çetin savaşa o kadar dalmışlardır ki ve birbirlerine karşı çevirdikleri manevralarla o kadar meşguldürler ki, devrimin yaklaştığını neredeyse göremiyeceklerdir. Troçki hemen hemen yalnız başına kaldığı için bütün dikkatini Rusya'daki gelişmeler üzerinde toplamıştır. Lunaçarski'nin dediği gibi, ülkeleriyle çeşitli derecelerde ilişkilerini kaybetmiş olan öteki sosyalistler gibi yüzde yüz mülteci sayılmazdı. Şüpheci arkadaşları liberalizme çatmasına nasıl aldırmadılarsa Rusya'da ayaklanmanın yaklaşmakta olduğundan ötürü gösterdiği sevince de öylece omuzlarını silkip geçtiler.

Devrimin genel bir grevle başladığını gördü. Yeni bir kavramdı bu: Rusya'daki iş çatışmalarının hepsi o güne kadar hep dar bir çevrede kalmıştı. Batıda eski bir sendika geleneği olan sanayi ülkeleri bile gerçek bir genel grev tecrübesi geçirmemişlerdi. *Hayatım* adlı kitabında bunu 1903 denberi düşün-

düğünü, ancak 1904 de kabul ettiğini yazar. O sırada bir "hareket plânı" hazırlamış ve plânı şöyle özetlemiştir:

İşçileri makinelerinin ve atelyelerinin başından alın; fabrikaların kapılarından sokaklara çıkarın; komşu fabrikalara gönderin; oralarda da işi durdurun; sokaklara yeni halk yığınları çıkarın. Böylece, fabrikadan fabrikaya, atelyeden atelyeye giderek, yolda büyüye büyüye ve polis barikatlarını geçe geçe, yoldan geçenleri aranıza katarak, karşıdan gelen grupları içine alarak, caddeleri doldura doldura, genel toplantılara yarayacak ilk binayı işgal ederek; binaya iyice yerleştikten sonra, binayı durmadan değişen dinleyicilerin aralıksız ihtilâlci toplantı yapmalarına yarayacak şekilde kullanarak, yığınların hareketine düzen katmış olur, onların güvenini artırır, olayların amacını ve anlamını onlara anlatmış olursunuz; ve böylece kenti bir ihtilâl kampına döndürürsünüz—hareket plânı, genel olarak, budur.

1905 Ekiminde de, 1917 Şubatında da, gerçeşleştirilen ihtilâl şekli işte tam budur. "Hareket plânı" o zamana kadar ortaya atılmış değildir: Fransız Devriminde sanayi-proletaryası yoktu. Bu fikir, romantizmle realizmin birbirine garip bir şekilde karıştığı ateşli bir ihtilâlcinin kafasından çıkmıştır. Broşürün bazı kısımları, Troçki'nin sonradan yazdığı 1905 ve 1917 nin hikâyeleri gibi okunabilir; yalnız bu broşürde anlatılan olaylar gelecek zaman kipindedir, o kadar. Parolalar bile 1905 ve 1917 de ortaya atılacak parolalardır : "Savaşa son verin!", "Kurucu Meclisi toplayın!"

Broşürde son olarak, harekete katılmakta olan sosyal kuvvetler ele alınmıştır. "Kent devrimci olayların başlıca alanı olacaktır." Ama yalnızca kent proletaryası sonucu alamıyacaktır. Köylü "büyük bir devrim potansiyeli" dir. "Bir gün bile gecikmeden, en ufak bir fırsatı kaçırmadan köyde kışkırtmalara girişmek gerek." İleride kendisini eleştirecek olanların iddia edecekleri gibi, Troçki kentteki proletaryayı, Çarlığı tek başına devirmeye ve yenmeye göze almaya hiç bir zaman çağırmamış; tersine, işçi sınıfını tehdit eden yalnız kalma durumunun tehlikelerini dirençle belirtmiştir. Köylülerden oluşan Ordunun oynayacağı rolü çözümlemiş, sosvalistleri kışla-

larda olup bitenleri dikkatle izlemeye çağırmıştı: Halkın üzerine ateş etmeleri emredildiği halde askerler havaya ateş etmişlerdi; orduda hava gergindi.

Gemilerimizin hızları yok. Toplarımız çok uzaklara ateş edemez. Askerlerimiz câhil. Küçük subaylarımızın elinde ne harita var ne de pusula. Askerlerimizin ayakları çıplak, üstleri başları yırtık ve karınları aç. Kızıl Haçımız hırsız. Levazım hırsız. Bütün bunların dedikodusu orduda alıp yürümüş, ama herkes susuyor. Bütün bu dedikodular resmî sözler tabakasını keskin bir asit gibi aşındırıp durmakta. Bizim barışçı yollarla yıllarca yaptığımız propaganda savaşta bir günün yaptığı propagandayı yapamaz.

Karar günü geldiğinde subaylar askerlerine güvenemiyeceklerdir. Dün havaya ateş eden asker yarın silâhını işçiye verecektir. Halkın boşboşuna başkaldırmadığına, halkın ne istediğini bildiğine ve istediği şey için dövüşebileceğine inandığı gün yapacaktır bunu... Askerler arasında yoğun propaganda yapmalıyız ki (genel) grev sırasında "âsileri" bastırmaya gönderilen her asker, karşısında Kurucu Meclisin toplanmasını isteyen bir halk olduğunu anlasın.

Rusya'dan ihtilâl hareketi üzerine ilk haberler gelmeye başladığı sırada Menşevik yayıncı, Troçki'nin broşürünü hâlâ baskıya vermemiş bulunuyordu. 9/23 Ocak 1905 de Petersburg işçileri büyük bir yürüyüş kolu halinde, ama silâhsız olarak, Çarın Kışlık Sarayına yürümüşlerdi. Başlarında, Jandarma Komutanı Zubatov'un himayesinde, yeraltı sosyalizm propagandasıyla savaşmak üzere işçiler arasında örgüt kurmuş olan Gapon adında bir hapisane papazı vardı. Ellerinde Çarın resmini, kutsal haçları, ve kilise bayraklarını taşıyan göstericiler Çar'a bir istida vereceklerdi. Yazdıkları istidada, ıstıraplarına bir çare bulmasını, basit ve acı bir dille, Çar'dan rica ediyorlardı. Çar istidacıları kabul etmemiş, Kışlık Saraydaki muhafız taburlarına ateş açtırmıştı. Böylece ihtilâl alevlenmişti.

Bu haberler geldiği sırada Troçki Cenevre'dedir. Bir konferans gezisinden daha yeni dönmüştür. Bir türlü yayımlatamadığı kehanetleri gerçek olmaya başlamıştır. Sevine sevine

Münih'e Parvus'ün yanına döner. Cebinde broşürünün ilk provaları vardır. Parvus provaları okur ve Troçki'nin görüşlerine kendi ağırlığını da koymaya karar verir. Broşüre bir önsöz yazar ve Menşeviklerden broşürü bir an önce yayımlamalarını ister. Önsözünde Troçki'nin çıkarmaktan hâlâ çekindiği sonucu açıklamıştır: "Rusya'daki devrimci geçici hükümet," der, "bir işçi demokrasisi hükümeti olacaktır Devrimci bir hareketin başında Sosyal Demokrat parti bulunduğuna göre... bu hükümet ister istemez Sosyal Demokrat bir hükümet olacaktır." "Sosyal Demokratik çoğunluğun tuttuğu bir hükümet," deyimi broşür yayımlandığı sırada büyük bir tartışmaya sebep oldu. Gerek Bolşevikleri ve gerekse Menşevikleri bu konuda görüşlerini açıklamaya zorladı. Tartışmalar Parvus'ün çıkardığı sonuç üzerinde toplanıyordu; Menşevikler de Bolşevikler de bu sonucu kabul etmemişlerdir. Birinciler şöyle düşünmektedirler: Devrimin amacı sosyalizm olmadığına, devrim istibdat ve derebey artıklarına yöneltilmiş bir burjuva devrimi karakteri taşıdığına göre iktidarın meşru vârisi proletarya değil, burjuvazidir. Onlara göre, sosyalistler, bir ihtilâl sonucunda olsa bile, herhangi bir burjuva hükümetine katılamazlar. Onların görevi, muhalefette kalarak, işçi sınıfı çıkarlarını korumaktır. Lenin de, devrim sosyalizme yönelmediğine göre, devrimin burjuva karakter taşıdığını kabul etmektedir. Ancak burjuvazinin devrimci görevine inanmamaktadır. Ona göre, sosyalistler bir ihtilâl hükümetine katılmamalıdırlar. Ama o da Parvus'ün böyle bir hükümetin Sosyal Demokrat karakterde olacağı kehanetine karşıdır. Lenin şöyle yazıyor: "Çabuk unutulan hikâyeleri değil de tarihte az çok iz bırakmış olan kısa diktatörlükleri gözönüne alacak olursak bu *olamaz,* çünkü böyle bir ihtilâlci diktatörlük. ancak halkın büyük bir çoğunluğuna dayandığı zaman bir devamlılık sağlayabilir. Rus proletaryası ise henüz Rus halkının azınlığıdır." Devrimci hükümet bir koalisyon olmalıdır. Bu hükümete "küçük burjuvazi ile yarı-proleter un-

surlar" katılmalı, "ya da hâkim olmalı hiç olmazsa..." Sonra şunu da ekliyor Lenin: "Bu konuda herhangi bir hayale kapılmak son derecede zararlıdır."

İlk defa bir grup ya da bir kişi Rus sosyalizmi adına iktidara açıkça sahip çıkıyor ya da iktidarda çoğunluk iddia ediyordu. Ancak bu çıkışın Rus devriminin dışında kalmış Parvus gibi bir adam tarafından yapılmış olması, ve Lenin tarafından korkuyla reddedilmesi çok garip bir olaydır. Lenin'e göre ihtilâl "amaçlarının belirsiz büyüklüğü karşısında korkarak geriye çekilecek" gibidir. Böyle olduğu halde Parvus yalnız bir proletarya diktatörlüğünden değil, bir "işçi hükümetinden" söz etmektedir. Troçki bile, ihtilâlin yalnızca bir burjuva ihtilâli olacağı, derebeylik ve istibdat kurumlarının kaldırılmasından sonra rolünün biteceği konusundaki ortak görüşün doğru olup olmadığını düşünmüş değildir. Aynı zamanda, hem kendisi hem de Parvus, kent proletaryası ihtilâlin başlıca gücü olduğu takdirde, ihtilâl başarıya ulaştığı zaman, bu sınıfı temsil edenlerin geçici hükümet üzerinde büyük bir etki yapmaları gerektiği kanısındadırlar. İhtilâlin sorumluluğunu üzerine almayan bir sosyal sınıf zaferin meyvalarından vazgeçmiş demektir. Eleştiriciler bu iddiayı kolay kolay reddedememektedirler. Ama, hem Bolşevikler hem de Menşevikler bu konuda birbiriyle ilgili iki soru sormaktadırlar: Bu ihtimal ihtilâlin burjuva karakteri ile nasıl uzlaştırılabilir? Tartışmaya giren taraflardan hiç birinin vazgeçmek istemediği demokrat hükümet prensibi bir yana bırakılmadan bir proletarya azınlığının hükümet kurması nasıl düşünülebilir? Ne Troçki ne de Parvus bu sorulara henüz cevap vermiş değillerdir.

Troçki 1905 Ocak ayında Parvus'ün evinde bir seri makale yazdı. Bu yazılar *Petersburg Ayaklanmasından sonra* başlığı altında yayımlandı. Makaleler daha çok birbirinden ayrı kısa parçalardı: Liberallere karşı yeni acı polemikler; ihtilâli selâmlayan coşkun pasajlar, ihtilâl tekniği üzerinde uzun uzun düşünceler Liberaller konusunda yazdığı bu yazılarda özel-

likle şu nokta üzerinde duruyordu: Petersburg'taki gösterilerden daha iki gün önce Struve "Rusya'da devrimci halk bulunmadığını" iddia etmişti. "Bu kelimeler Struve'un alnına kazılmalı" diyordu Troçki, "bu yazılar alnına yazılmış olmasa bile kafası bir mezardan farksızdır ve altında birçok plânlar, sloganlar ve fikirler—sosyalist, liberal, 'yurtsever' ce devrimci, monarşist, demokratik ve daha bir sürü plânlar ve fikirler gömülüdür." Troçki şu sonuca varıyordu: *"Devrim mücadelemiz, devrim hazırlığımız, kitleleri etkilemek, proletaryaya öncülük sağlamak için liberalizme karşı açtığımız merhametsiz savaşla birlikte, elele yürüyecektir..."*

İhtilâli nasıl karşıladığı aşağıdaki parçadan anlaşılabilir:

> Evet, geldi. Bekliyorduk. Geleceğinden hiç şüphemiz yoktu. Yıllardanberi yalnızca "doktrinimizden" çıkardığımız bir sonuçtu bu ve her boş siyasî eğilim tarafından taklit ediliyordu... İlk çıkışında bile toplumu harekete getirdi... Cumhuriyet rejiminin kurulması için ortaya attığımız istekler 9 Ocaktan önce bütün liberal bilginlere hayalî, doktriner ve iğrenç geliyordu. Meşrutiyetçi monarşi fikrinin, hayalî doktriner ve iğrenç görünmesi için bir günlük ihtilâl, Çar'la halkın bir günlük muhteşem karşılaşması yetti. Papaz Gapon gerçek monarşiste karşı monarşi fikriyle ortaya çıktı. Ama arkasında monarşist liberaller değil devrimci proleterler olduğu için, bu sınırlı "ayaklanma" isyancı muhtevasını hemen barikat kavgalarıyla ve şu sloganla açığa vurdu: Kahrolsun Çar! Gerçek kral krallık fikrini yok etmişti... İhtilâl gelmiş ve siyasî çocukluğumuza son vermiştir.

Bu aşamada ihtilâl tekniği "çok büyük bir önem" kazanmıştır. "Petersburg işçileri büyük kahramanlık göstermişlerdir. Ama kalabalığın silâhsız kahramanlığı kışlaların silâhlı budalalığına karşı çıkamaz." Bu bakımdan dağınık çabalar insanları bir yere götüremez—hareket bütün Rusya'yı kapsayan bir ayaklanma haline gelmelidir. Devrim silâhlanmalıdır. Birtakım kimseler, elinde modern silâhlar bulunan bugünkü hükümet karşısında isyancıların kazanma şansı olmadığını ileri sürmektedirler; meselâ, bir İngiliz yazarı, On Altıncı Louis'nin elinde birkaç makineli tüfek bataryası olsaydı Fransız İhti-

lâli olmazdı demiştir. Troçki, "tarihsel devrim olanaklarını topların tüfeklerin çaplarıyla ölçmek kadar aptalca bir saplantı olamaz," diyor. "Sanki insanlara komuta eden toplar ve tüfeklermiş, sanki toplar ve tüfekleri insanlar yapmıyormuş gibi". İşçilerin, silâhlı bile olsalar, tek başlarına bir ayaklanmayı başaramıyacaklarını söylemektedir—orduyu kendi yanlarına çekmelidirler. Ama bunu sağlamaları için de önce kendileri silâhlanmalı ve gösterecekleri azimle Çar'ın kararsız askerlerini etkileyebilmelidirler. Troçki bu fikrini işçilerin nasıl silâhlanabileceklerini anlatan ve Çar askerlerinin isyancı halkın tarafına nasıl geçeceklerini gösteren yazılarda geliştirmiştir. O zaman yazılmış olan bu yazılar, Troçki'nin İhtilâlden sonra yazdığı İhtilâl tarihinin sahneleri gibi okunabilir.

Yazılar bir Danto havası içinde sıkışıp kalan yoldaşlarına şöyle bir çağrı ile bitiyordu: Fırsatı ele geçirmek için ihtiyacınız olan tek şey, "çok basit birkaç nitelik: örgüt formalitelerinden, gizli hareketin kötü geleneklerinden kurtulmak; geniş bir görüşe sahip olmak; yürekli bir inisyatif; durumları değerlendirme yeteneği; ve daha yürekli bir inisiyatif."

Yazarın ateşi her satırın arasından fışkırmakta... Bir an önce Rusya'ya dönmek ve girdabın içine dalmak istemektedir. Mülteci topluluklarının bayat havası ona göre değil. Hemen hemen herkesle kavgalı. Sürgün yaşamak da ona göre değil. İnsan sürgündeyken bir ihtilâli uzak kıyılarda okyanus fırtınası seyreder gibi seyreder, şöyle böyle anlar. Rusya'ya dönmek için büyük tehlikeleri göze alması gerek. Polis Sibirya'dan kaçan mahkûmları yakalayınca kanun kaçağı sayıyor, ilk mahkûmiyetlerinde ağır hizmet bulunmasa bile yine de ağır hizmet hapsine mahkûm ediyordu. Ne olursa olsun dönmeye karar verdi. Sedova kendisinden önce gitti, kalacağı yerleri hazırladı. 1905 Şubatında Rusya'ya doğru yola çıktı. Viyana'da kaldı. Avusturyalı lider Victor Adler'i buldu. Rus polisi tarafından tanınmasın diye evinde bıyığını ve sakalını kesti.

Sibirya'dan İngiltere'ye kaçarken önce Adler'i arayıp bulmuştu. O zamandan bu yana yalnızca iki buçuk yıl geçmişti, ama bu iki buçuk yıl çok dolu ve yüklüydü.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1905'DE...TROÇKİ

Troçki Şubat ayında Kiyef'e vardı. Burada kendisini Arbuzov adında emekli bir subay olarak tanıttı. Birkaç hafta kaldı. Kiyef o sırada gizli örgütlerin merkeziydi. Polis burada, Petersburg ve Moskova'da olduğundan daha az hareketlidir. Troçki, Kiyef'te Leonid Krasin'e rastladı. Artık bir yıl onunla yakından arkadaşlık edecektir. Krasin ünlü bir teknik adamı ve zengin bir fabrika müdürüdür. Aynı zamanda, Bolşevik kademesinde Lenin'den sonra gelmektedir. Yerli gizli örgütün fiilen başındadır. Bununla birlikte, bir "uzlaştırıcı" dır da. Partideki ayrılığın kaldırılmasından yanadır. Bu yüzden Lenin'le araları açıktır ve Troçki de, kendisiyle daha kolay işbirliği yapabilmektedir. Bundan başka, o zamanın Rusya'sında tek

ünlü sosyalist politikacı ve yazar olan Troçki, Krasin için artık vazgeçilmez bir iş arkadaşı olmuştur. Krasin ilkbaharda Troçki'yi Petersburg'a götürecektir.

Öteki sosyalist liderler, o yılın sonuna kadar batı Avrupa'da kalmışlardır. Normal zamanlarda, olaylar yavaş giderken, gizli örgüt dışardaki mültecilere danışabiliyor, tâlimat bekliyebiliyordu. Ama şimdi, çalışma alanı büyük bir hızla gelişmektedir; parti olayların baskısı altında durumun gerektirdiği şekilde harekete geçmek zorundadır; bu yüzden dışardaki mültecilerle eskidenberi alışılagelen temas şekli çok ağır ve yavaş kalmaktadır.

Troçki, Rusya'ya döner dönmez, kendisini hemen gizli işlerin ortasında buldu. Bu yüzden Troçki, 1905 ihtilâlinde, eski liderlerden daha büyük bir rol oynamış göründü. Ancak, daha başka, ama daha esaslı bir nedenden ötürü de yine büyük sayıldı: Partideki iki eğilim henüz iki ayrı düşman kampa bölünecek kadar gelişmemişti. Ama iki hizip arasındaki tartışma liderlerin enerjilerini ve kafalarını yoracak hale gelmişti. Rusya'daki karışıklık partiye çok geç ulaşmış, bu yüzden parti hemen harekete geçememiş, güçlü ve sağlam, tek bir vücut halinde ortaya çıkamamıştı. Ama başka bakımdan yine ihtilâl erken gelmiş sayılabilirdi: Çünkü iki hizip Bolşevik ve Menşevik olarak daha birbirinden ayrılmamış ve hareket serbestisi kazanmamıştı. Troçki partinin her iki bölümünde hâkim olan bu kararsızlık havasını, bu bölünme korkusunu temsil ediyordu. Bir anlamda, Troçki, hareketin "olgunlaşmamış" aşamasıdır. Oysa "ayrılık bağnazları" partinin geleceğini daha iyi gösteriyordu. Troçki, Partinin güçlü gelişme mantığını aşan daha güçlü bir duygunun ifadesiydi. Aynı zamanda, partinin daha geniş amaçları bakımından hareketin vardığı en yüksek "olgunluk" noktasını da temsil ediyordu. Yâni ihtilâlin amaçlarını formüle etmek konusunda Martov ya da Lenin'den daha ileri gitmişti; bundan ötürü ayaklanmada daha aktif bir rol oynayacak durumdaydı. Yanılmayan siyasî bir içgüdü kendi-

sini tam zamanında hassas noktalara ve ihtilâlin göbeğine getirmişti, daha doğrusu ayakları kendiliğinden gitmişti oraya.

Rusya'ya döndüğünün ilk aylarında yazmaktan ve Krasin'e, dolayısıyla örgüte, fikir vermekten başka bir şey yapmadı. Ocak ve Şubat aylarındaki kargaşalıklar sona ermişti; işçi hareketi de ilkbaharda sönmüştü. Grevler suya düşmüştü. Polis baskısı ve idamlar işçileri korkutmuştu. Siyasî teşebbüs Liberal orta sınıfın eline geçmişti. Sanayiciler, tüccarlar, bankacılar, doktorlar, avukatlar ve başkaları tarafından toplanan birçok kongrelerde anayasaya dayanan bir hükümet kurulması ve reform yapılması isteniyordu. Ancak bir yıl sonra, yâni, Çuşima yenilgisinden ve Potemkin zırhlısındaki isyandan sonradır ki teşebbüs orta sınıfın elinden çıktı ve yeniden işçilerin eline geçti.

Bu arada Troçki daha ortaya çıkmamıştır. Petersburg'un gizli çevrelerinde bile, ne olur ne olmaz, "Peter Petroviç" adıyla dolaşmaktadır. Ayağını bastığı yer pek sağlam değildir: örgütün içinde *Okhrana*'nın ajanları vardır. Ama gizlendiği yerden siyasî olayları izliyor, durmadan makale, sosyolojik etüd, *Iskra*'ya mektup, broşür, bildiri, polemik, ihtilâlin strateji ve taktiği üzerine bir sürü yazılar yazmaktadır. Olaylar Parvus ile birlikte geliştirmiş oldukları görüşleri doğrulamaktadır. O daha da ileri gidiyor. Rusya'ya döner dönmez *Iskra*'ya gönderdiği bir mektupta: "İhtilâl savaş alanında" ulus çapında bir ayaklanmayı örgütleyecek Sosyal Demokrat Partiden başka hiç bir partinin bulunmadığını yazıyor:

> Kent halkının öteki grupları ihtilâlde proletaryayı izledikleri sürece bir rol oynayabileceklerdir... Ne köylü, ne orta sınıf, ne de aydınlar proletaryanın rolüne eşit bağımsız ihtilâlci bir rol oynayabilir... Dolayısıyla, geçici hükümet, aslında proletaryaya dayanacaktır. Ayaklanmanın kesin zaferle bitmesi halinde ihtilâlde işçi sınıfını yönetmiş olanlar iktidara geçeceklerdir.

Yurt dışında Parvus ve Lenin silâhlı ayaklanmayı savunuyorlardı. Menşevikler ise yerlerinde sayıyorlar, silâhlı bir

ayaklanmanın, geniş bir devrim gibi örgütlenmeyeceğini söylüyorlardı—isyan nasıl kendiliğinden genişlediyse o da öyle olacaktı. Menşeviklerin bu bekleme tutumunu yaratan şey Rus devriminin sosyalizme değil, liberalizme sahip çıkacağı konusunda gittikçe kuvvetlenen inançlarıydı. Troçki'nin "ihtilâlin savaş alanında Sosyal Demokrasiden başka kimse yok" sözü *Iskra*'da çıktığı zaman Martov Rus toplumunda radikal bir demokratlaşma yaratmanın orta sınıfların tarihsel görevi olduğunu söylüyordu. Martov ayrıca şunu da söylemişti: "Soğukkanlı siyasî hesapların, burjuva demokrasimizi, geçen yüzyılda Batı Avrupa'daki burjuva demokrasisinin devrimci romantizminden esinlenerek yaptığı harekete benzer bir harekete götüreceğini ummak hakkımızdır."

Troçki, Moskova'da Sanayiciler Birliği, Petersburg Demir ve Çelik Sanayii, mahallî bankalar, Urallar İşverenleri, Ukrayna Şeker fabrikatörleri, operatör, aktör, kriminologlar dernekleri v.b. gibi kurumların millî kongrelerde gösterdikleri liberal davranışları eleştirerek Martov'un görüşlerine karşı çıkmıştı. İstibdadın orta sınıfı baskı altında tuttuğunu, ancak iktisadî kalkınmadaki serbest ticaret çıkarlarının onları siyasî özgürlük istemeye götürdüğünü kabul ediyordu. Şunu bile söylemişti: "Liberal rejim sermaye için bir sınıf zorunluğu olur". "kentli tüccar, muhalefeti sırasında 'aydın derebeyden' aşağı durumda olmadığını göstermiştir." Ama Troçki şunu da ekliyordu: orta sınıfın bu isteklerinde yalnızca işçilerin istekleri yansımaktadır; onlar devrimden korkmaktadırlar. "Proletarya için demokrasi *her* durumda siyasal bir zorunluktur. Kapitalist burjuvazi için ise *birtakım* durumlarda siyasal bir kaçınılmazlıktır." Muhalif pozunu takınmaları, elbette orta sınıf için bir devrim tehlîkesi yaratıyordu, ama onlara siyasî bir itibar da kazandırmaktadır. Aydınlar o güne kadar sanayicilere ve tüccarlara hor bakmışlardır; şimdi ise onları halk dâvasının kahramanları olarak alkışlıyorlar; Liberal konuşmacılara "kendi konuşmaları o kadar akla yakın

geliyor ki neredeyse düşman (Çar) hemen teslim olacak... ama Eriha hâlâ yerinde duruyor ve ayrıca birtakım işler de tasarlıyor."

Gerçekten de Eriha birtakım şeyler tasarlamaktadır: Çar, Başbakanı Bulyigin'in kışkırtmasıyla, Bulyigin Duması denen sahte bir parlâmento toplayacaktır. 6 Ağustosta plânını Bildiri şeklinde açıklamıştır. Duma, Çarın, kanun yapıcı değil, danışıcı bir kurulu olacaktı: seçimde her sınıf (Estate) kendi oyunu ayrı ayrı kullanacaktı; oy hakkı mala göre değişiyordu; Çarın Duma'yı dağıtmak ya da ilga etmek hakkı vardı. İşçi sınıfları fiilen oy hakkından yoksunlaştırılmıştı. Buna rağmen Bildiri, muhalefeti yine birbirine düşürdü az çok. Büyük tarihçi Miliukov liberalizmin lideridir. Bildiriyi iyi karşılamış, ulusun bu bildiriden sonra artık tehlikeyi atlattığını, anayasa hükümetinin yolunu tuttuğunu söylemiştir (*). Liberal liderin, Çar'ın attığı bir kemik ile yetinmeye razı olmasından sonra Duma'ya boykot edilmesinden yana olan Troçki "Profesör P. N. Miliukov'a Açık Mektup"u yazdı. Yarı gizlilik içinde geniş bir çevre tarafında okunan bu yazı Troçki'nin liberalizme karşı yönettiği eleştirilerin en ağırı ve en güzeliydi. Troçki şöyle diyordu yazısında: "Tarihsel bir tehlike ancak, maddesel hükümet araçları, istibdadın elinden çıkarak halkın eline geçtiği zaman atlatılmış olur. Böyle şeyler, Sayın Profesör, hiç bir zaman bir kâğıt parçasını imzalamakla sağlanamaz; sokaklarda ve dövüşerek sağlanır." Fransız Devrimindeki büyük aşamaların anayasa ilkelerinin açıklanmasıyla değil, gerçek iktidar değişiklikleriyle sağlanmış olduğunu hatırlattı. Ayrıca 1848 Almanya'sındaki olayları da hatırlatıyordu: orta sınıf liberalizmi Prusya kralının hürriyet vaadiyle nasıl yetinmişti; sonra bundan yararlanan müstebit Kral na-

(*) Bu durum partilerde ihtilâf yarattı: Miliukov'un görüşüne katılmayan birçok Liberaller Duma'ya boykot etmeye hazırlanıyorlardı. Menşevikler bir süre boykot aleyhinde bulundular. Bolşevikler boykottan yanaydılar. Bakınız, L. Martov, **İstorya Ross. Sots. Dem.**, s. 126.

sıl ihtilâli yumuşatmıştı; ve sonunda, ihtilâlin tam ateşli sırasında müstebit, liberalizmi nasıl yenmiş, rezil etmişti.

Ama tarih, tarih profesörlerine hiç bir şey öğretmiyor. Liberalizmin yanlışlıkları ve suçları enternasyonaldir. Sizden öncekilerin, yarım yüzyıl önce aynı durumda yaptıklarını tekrar ediyorsunuz... Duma ile bozuşmaktan korkuyorsunuz, çünkü Rus Liberalizminin ilk on yılında geçemedeği boş ve çorak anayasa serâbı size gerçekmiş gibi geliyor... Siz, Profesör Hazretleri, bunu halka anlatmıyacaksınız. Ama biz, anlatacağız. Ve eğer bizimle liberal ziyafetlerde değil de halkın önünde tartışacak olursanız bunu size kaba, sert, devrimci kelimelerle anlatacağız, çok inandırıcı ve açık olabileceğiz...

Devrim kendiliğinden çekilip gitmezse, bürokrasi size sığınacaktır; ve siz gerçekten bürokrasiye siper olmaya çalışacak olursanız, galip gelen devrim sizi bir yana atıverecektir... (Eğer, tersine, devrim yenilecek olursa, o zaman Çarlığın Liberalizme ihtiyacı kalmıyacaktır.) Sağdan ve soldan gelen seslerin sizi rahatsız etmemesini istiyorsunuz... Devrim son sözünü daha söylememiştir. Güçlü ve büyük darbeleriyle saltanatın başına bıçağını indirmeye devam ediyor. Parıldayan çelik bıçağın altından elinizi çekin. Dikkatli olun.

"Açık Mektup" un üslûbu Troçki'nin ta kendisidir. Troçki, bilgindir, hatiptir, amansızdır. Liberalizm karşısındaki tutumu Lenin'inkine yakındır. Ama Lenin liberalerle doğrudan doğruya ideolojik bir tartışmaya girmek niyetinde değildir. Ya da pek az niyetlidir. Troçki ise devrimci sosyalizm ile liberalizm arasında durmadan çatışma çıkarmak gerektiği kanısındadır. O sırada böyle bir tartışmaya girişmiştir bile ve bu tartışmayı hayatının sonuna kadar da sürdürecektir. Bunun nedeni yalnız burjuva liberalizminden, Lenin'den daha az kesinlikle kopmuş olması değildir. Burjuva liberalizminin çekici yanını ondan daha iyi bilmesidir. Lenin kendisini izleyenleri eğitmekte ve onlara yol göstermektedir. Troçki ise doğrudan doğruya Liberallerin sözcülerine seslenmekte, onların ileri sürdükleri iddiaları geniş ve kararsız dinleyicilerin önünde incelemekte ve cevaplamaktadır. Muarızıyla tartışmak kendi polemikçi yaradılışına ve diyalektik üslûbuna daha uygundur. Açık mektubun sevdiği anlatım biçiminde yazılmış olması da bundan.

Böylece çok çeşitli dinleyicilere doğrudan doğruya seslenmekte, olağanüstü bir kolaylık ve enerjiyle her sosyal gruba kendi anlayacağı dille konuşabilmektedir. Liberalizme karşı yönelttiği şiddetli eleştirilerde aydınlar ve aydın işçilere seslenmiş oluyordu. "Miliukov'a Açık Mektup" taki hava akademikti. Rusya'ya dönüşünden az sonra köylüler için çağrılar yazmış, Krasin de bu çağrıların altına Merkez Komitesinin imzasını atarak dağıtmıştı. Troçki bu çağrıları yazarken gözünün önüne ilkel, câhil toprak işçilerini getirmektedir. Onları babasının çiftliğinde görmüştür. Belki aralarında biri çıkar da yazdıklarımı ötekilere okur, diyordu. Çok basit sözcükler kullanmaktadır. Tekrarlar, çağrılar, yazılarına bir Slav halk türküsü havası vermektedir. Kullandığı sözcükler ve yazı ritmi sanki köydeki yarı-propagandacı, yarı-saz şairi için yazılmıştır. Bununla birlikte, mujiğe seslendiği zaman da bilgin muarızına karşı kullandığı mantığı kullanır, aynı titizliği gösterir. Bütün ihtilâl edebiyatında, köylüler için ya da köylüler tarafından yazılmış yazılar arasında, halka sesleniş bakımından Troçki'nin Petersburg'taki Ocak kıyımını köylülere anlatan bildirisiyle boy ölçüşecek yazı pek azdır. Bildiride işçilerin ellerinde Çarın resmi, ikonlar ve kilise bayraklarıyla Çarın Sarayına nasıl "sessiz sadasız ve rahatça" gittikleri şöyle anlatılmaktadır:

"Çar ne yaptı? St. Petersburg işçilerine ne cevap verdi?

"Dinleyin, dinleyin ey köylüler...

"İşte Çar halkla böyle konuştu, işte...

"Bütün Petersburg işçileri ayağa kalktı... Rus Çarı tebaası ile işte böyle konuştu işte...

"200.000 işçi yürüdü saraya.

"Temiz pazar elbiselerini giymişlerdi. Ak sakallı ihtiyarlarla gençler vardı, kadınlar da kocalarıyla birlikteydiler. Babalarla analar çocuklarını ellerinden tutmuşlardı. İşte böyle gitti halk Çarını görmeğe...

"Dinleyin, dinleyin ey köylüler!

"Her sözcük işlesin içinize...

"İşçilerin geçeceği bütün caddeleri ve alanları askerler tutmuştu.

" 'Bırakın Çarı görelim!' diye yalvardı işçiler.

"İhtiyarlar diz çöktüler.

"Kadınlar yalvardılar, erkekler yalvardılar.

"Bırakın Çara gidelim...

"İşte ne olduysa o zaman oldu.

"Toplar patladı... Kar işçilerin kanlarıyla bulandı...

"Çarın St. Petersburg işçilerini nasıl karşıladığını anlatın herkese. Duyduk duymadık demesin kimse.

"Ey Rus köylüleri, Rus Çarlarının kabara kabara şunları söylediğini unutmayın: 'Ülkemde en başta gelen hâkim ve derebey ben'im..'

"Rus Çarları köylülerini serf yapmışlardır; onları kendi sadık uşaklarına, köpek bağışlar gibi bağışlamışlardır.

"Köylüler, bütün toplantılarınızda, halkın verdiği parayla geçinen askerlerin, halk çocuklarının halka silâh atmamalarını söyleyin.

Ve böylece, mujiğin hayalini bir an bile elinden bırakmadan, partisinin izlediği amaçları ve bu amaçlara varmak için ne gibi araçlar kullandığını anlatmakta, köylülere yabancı gelen "devrim" deyimini onların anlayabileceği bir dille şöyle açıklamaktadır: "Köylüler, bu ateş birden ve aynı zamanda Rusya'nın her yanında yanmalı. Bu ateşi kimse söndüremez. Ulus çapındaki bu ateşin adı devrimdir."

Kentli işçilere ise başka türlü sesleniyor. Örneğin partinin Bir Mayıs gününde gösteri yapılması çağrısına işçiler cevap vermeyince şöyle demiştir: "Çar askerlerinin karşısında kaçtınız... Ama kardeşlerinizi büyük Mançurya mezarlığında ölmek üzere Çar ordusuna verirken hiç korkmadınız... Dün göze almadınız, ama yarın ya da öbür gün göze alacaksınız." "Günaydın, Petersburg *Dvornik*'leri!" adlı çok kısa bir yazı da ihtilâl edebiyatının küçük bir şaheseridir. Yazı, Çarın Ekim Bildirisini yayımlayarak Anayasa, Temel Hak ve Hürriyetler vaadettiği yıl yazılmıştır. *Dvornik*'ler (kapıcılar) genellikle siyasî polisin casusları ve el ulaklarıydılar. Ama devrim o sırada onları da zehirlemişti. "Petersburg *dvornik*'leri polis kâbusundan uyanıyor", diyor Troçki, "2500 *dvornik* isteklerini tartışmak üzere toplandı. *Dvornik*'ler artık polis baskısının el ulakları olmak istemiyorlar." İsteklerini ortaya atmışlar, Çara şükran mesajı imzalamayı reddetmişlerdir, çünkü Çarın bil-

dirisinde "hürriyet verilmiş, ama verildiği doğrulanmamıştır." Troçki şöyle devam ediyor: "Petersburg *dvornik*'lerinin vicdanlarında birçok günahlar ve suçlar ağır basıyor. Polisten aldıkları emirler üzerine birçok namuslu işçiyi ve öğrenciyi polise teslim etmişlerdir. Polisler onları korkutmuş, halk ise onlardan tiksinmiştir. Ama artık herkesin uyanma saati geldi. Petersburg *dvornik*'leri de gözlerini açıyor artık. Günaydın, Petersburg *dvornik*'leri."

Böylece, en yükseğinden en basit insana kadar, toplumun bütün sınıflarıyla konuşmaktadır; ama her zaman kendi sesiyle, Rus Devrimi o zamana kadar böylesine çeşitli dille, böylesine çeşitli söz söyleyen başka bir sözcü bulamamıştır ve bulamıyacaktır da.

Kiyef'te kaldığı sırada bir gizli evden ötekine taşınmış; kimliğini "küçük-subay Arbuzov" adı altında saklamaya dikkat etmiştir. "Küçük-subay" ın saygıya değer, dahası kibar bile denebilecek bir hâli vardır. Ama çok meşguldür. Boyuna ziyaretçileri gelmektedir. Onlarla kapanıp saatlerce bir şeyler konuşmaktadır. Ya da yığın yığın gazetelerin, kitapların, müsveddelerin arasına gömülmüştür. Evinde kaldığı kimselerden bazıları korkmaya başlayınca hemen başka bir yere taşınmaktadır. Bazıları da kendisini cesaret ve sevinçle karşılıyorlar. *Hayatım* adlı kitabında bir ara hasta taklidi yaparak bir göz hastahanesine nasıl yattığını anlatır. Yattığı koğuşun doktoru ile asistanlarından bir kısmı gizli örgütteydiler. Durumdan şüphelenmeyen baş hemşire garip hastayla durmadan mücadele eder; gözüne ilâç damlatmasını, göz banyosu yapmasını, okuyup yazmamasını söyler.

Petersburg'a döndüğü sırada Krasin kendisinin Albay Litkens'in evinde kalmasını sağlar. Albay Litkens İmparatorluk Askerî Akademisinin Baş doktorudur. Krasin de burada kalmakta ve yeraltı hareketinin üyeleriyle burada gizlice buluşmaktadır. Albayın oğulları gizli örgüte katılmışlardır. Alba-

yın kendisi de "sempatizan" dır. Troçki ile karısı Sedova, bir süre *Okhrana*'nın elinden bu evde kalmak suretiyle kaçmış, Vikentiev adında bir derebey ailesi adıyla yaşamıştır. Ancak Sedova Bir Mayıs Günü gösterisinde tutuklandı; gizli örgütün içine sokulan bir ajan da Troçki'nin izindeydi. Troçki hemen Finlandiya'ya kaçtı. O sırada Finlandiya da Rus imparatorluğunun bir parçasıydı, ama Finlandiya'da Rusya'dan çok hürriyet vardı. Fin köylerinde, göller ve çam ağaçları ortasında *Rauha* (Huzur) adındaki bir otelde kaldı, düşündü, yazdı, Krasin'le ilişki kurdu. Ekimin ortalarında Petersburg'ta genel bir grev ilân edildiği haberi "açık kapıdan giren bir fırtına gibi" otelin sessizliğini bozdu. 14 Ekimde, ya da, en son, Ekimin 15'inde, yeniden Rus başkentindeydi.

Grev, matbaa işçilerinin çalışma saatlerinin indirilmesi, gündeliklerinin yükseltilmesi isteği üzerine çıkmıştı; sonradan hızla öteki sanayi kollarına ve Petersburg'tan illere yayılmış açıkça siyasî bir karakter almaya başlamış, sosyalist yeraltı hareketini gafil avlamıştı. İşçiler gündeliklerinin yükseltilmesinden, iş saatlerinin azaltılmasından başka bir de hürriyetlerinin anayasa ile garanti edilmesini istiyorlardı. Grev gelişince ortaya yeni bir kurum çıktı. Rus Devriminin yarattığı bir kurumdu bu: İlk İşçi Delegeleri Kurulu, ya da Sovyet'i. Bu bakımdan Sovyet'i Bolşevikler icat etmiş değillerdir. Tersine, Petersburg'ta Bogdanov ile Knuniants-Radin'in yönettiği Sovyete, Bolşevikler, partinin rakibi gözüyle baktılar başlangıçta. Ancak Kasımın ilk haftasında (yeni takvime göre üçüncü haftasında) Sovyet gücünün ve etkisinin en yüksek noktasında bulunduğu bir sıradadır ki Stockholm'de bulunan Lenin kendi arkadaşlarından Sovyete, işbirliği anlayışıyla yaklaşmalarını istedi (*). Sovyetin çekirdeği elli matbaanın grev yapan

(*) Lenin bu konuda Petersburg'ta çıkan **Novaya Jizn** (Yeni Hayat) adlı Bolşevik gazetesine bir mektup yazmıştı; ancak gazete mektubu yayımlayamadı. Mektup otuz beş yıl sonra, 5 Kasım 1940 da, **Pravda**'da açıklandı.

işçileri tarafından kurulmuştu. Bunlar aralarında delegeler seçmiş ve delegelerden de bir kurul kurmalarını istemişlerdi. Az sonra bu kurula başka iş kollarından da delegeler katılmıştı. Gariptir ki bu fikri dolaylı olarak ve bilmeden Çar'ın kendisi ortaya atmıştı. Çar, Ocak olayından sonra, kargaşalığın nedenini araştırmak için Senatör Şidlovski'nin başkanlığında bir komisyon kurdurmuştu. Bu komisyon, işçilerin dertlerini anlatmak üzere fabrikalardan temsilci gönderilmesini istemişti. Ekim ayında greve başlayanlar da aynı şeyi yapmak istemişlerdi. Sovyet ilk olarak 13 Ekimde toplandığı zaman toplantıda yalnız bir bölgenin (Neva bölgesinin) delegeleri vardı. Başka bölgelerin de toplantıya katılmalarını sağlayacak biri gerekti. Bunu da Menşevikler sağladılar. O günlerde Sovyetlerin vaftiz babası olan Menşevikler günün birinde bu kuruma şiddetle karşı koyacaklardı.

Sovyetler hemen olağanüstü bir otorite kazanmışlardır. O zamana kadar oy hakkından yoksun olan işçi sınıfının ilk seçtikleri kurumdur bu. Halkın temsil edilme hakkını hor gören bir yönetimde bu ilkeyi uygulamış olan ilk kurum, o günkü yönetimi ahlâk bakımından gölgede bırakacak bir önem kazandı. Sovyet hemen birinci derecede devrimci bir etken oldu.

Troçki, 15 Ekimde Teknoloji Enstitüsünde toplanan Sovyette ilk defa ortaya çıktı. Finlandiya'dan o gün, ya da bir gün önce dönmüştü. Toplantıda çeşitli bölgelerden gelen delegeler vardı. Aşağı yukarı 200,000 kişi, yâni başkent işçilerinin hemen hemen yüzde ellisi seçime katılmıştı. Sonradan yapılan yeni bir seçimle delegelerin sayısı 400 ile 560 arasında değişmeye başladı. Sovyet hemen bir gazete çıkarmaya başladı. Adı *İzvestiya* (Haber) olacaktı. Sonra Sovyetin çalışması için yer ve imkânlar sağlamak amacıyla belediye ile görüşmelere girişildi. Teknoloji Enstitüsünün hollerinde ve koridorlarında dehşetli bir hareket vardır artık: Grevciler gelip gidiyor, konuşuyor, tâlimat bekliyorlardı. Sovyet 1917 de de aynen böyle olacaktır.

Sosyalist partilerle gruplar ise Sovyetlere karşı izleyecekleri politikada aralarında anlaşmış değillerdir. Menşeviklerle Sosyal Devrimciler delegelerini göndermeye karar vermişlerdir. Bolşevikler aynı şekilde davranmaktan çekiniyorlar ve Sovyetin parti önderliğini daha başlangıçta kabul etmesini istiyorlar—ancak o zaman katılacaklardır. Bolşevik Merkez Komitesinin bir toplantısına Krasin tarafından çağrılan Troçki üyelerin önceden hiç bir şart koşmadan Sovyete katılmasını istiyor. Hiç bir parti, hiç bir grup tam bir liderlik umamaz, diyor. Sovyet, işçi sınıfının bütün eğilimlerini kapsayan geniş temsilci bir organ olmalıdır; genel bir grevde ve bu organın ileride yaratacağı ihtilâl durumunda ancak bu şekilde birleşik bir önderlik sağlanabilirdi.

Çar, 17 Ekimde genel grevden korkarak bir bildiri yayımladı ve halka anayasa, temel haklar ve genel seçim hakkı vaad etti. O sırada bu tartışmalar hâlâ sürmektedir. Bildiriyi yarı-Liberal Başbakan Witte imzalamıştır. Bulyigin Duması daha doğmadan ölmüştür; Çar kendi sülâlesi kadar eski bir geçmişi olan istibdattan vazgeçmek niyetinde değildir. Petersburg bu bildiri haberine önce şaşırdı, sonra sevindi. Bayram eden kalabalıklar caddeleri doldurdu ve Bildiri'yi hayretle okudu. Hükümette reforma taraftar olmayan muhalifler ise baskılarına devam ettiler. İçişleri Bakanı General Trepov polise şu emri verdi: "Vurun!" Bakanın bu emri, sanki "yeni çağın" kötü niyetini açığa vurmak için Çar Bildirisinin yanına duvarlara yapıştırılmıştı. Çarın Bildirisi yayımlanmadan az önce polis bir sürü kimseleri tutuklamıştı.

Ayın 17'si. Muazzam, coşkun bir kalabalık sabahleyin Teknoloji Enstitüsüne doğru yürüyor. Sovyet orada iki gündenberi toplantı hâlindedir. Atlı jandarmalar kalabalığın üzerine saldırıyor. Trepov'un emri sevinilecek günlerin daha gelmediğini anlatmaktadır. Buna rağmen, işçilerden ve orta sınıftan oluşan kalabalık genel sevince katılmıştır. Günün kahramanları işçiler değil miydi? Çardan anayasa ve hürriyet va-

adini koparan onların giriştikleri genel grev olmamış mıydı? Önce evlere Çarlığın beyaz-kırmızı-mavi bayrakları çekilmişti. Ama genç işçiler sonradan bayraklardaki beyaz ve mavi renkleri yırtıp atmışlar, bayraklarda kalan dar ve yırtık kırmızı şeritleri direklere çekmişlerdi. Alay, Teknoloji Enstitüsüne yaklaşmış, ancak orada bir polis ve jandarma kordonuyla karşılaşmıştır.

Kalabalık üniversite binasına doğru yürüyor. Üniversitede toplantılar yapılıyor. Gittikçe büyüyen ve coşan kalabalığın içinde, yıllardır bu dakikayı bekleyen, bugünün geleceğini söyleyen, ama şimdi içi kuşkularla dolu, daha sevinilecek günlerin gelmediğini bir an önce kalabalığa söylemek isteyen bir genç var. Alay Üniversite avlusuna giriyor. Üniversite balkonundan konuşmacılar halkı selâmlıyor. İçi kuşkularla dolu, heyecandan tir tir titreyen Troçki büyük ve sık kalabalığın arasından kendisine yol açarak balkona çıkıyor: Yerini bulmuştur artık! Birçok kimseler onu Yanovski (Yanovka'dan gelen adam) diye tanıyor. Sovyette Menşevikleri temsil etmek için ortaya çıkmıştır; bir kısmı da onu *Iskra*'daki Troçki imzasından tanıyor. Şimdiye kadar görmediği bir insan yığını karşısındadır. Troçki; kendisine çok uzak ve yabancı gelen bir sesle bağırıyor: "Yurttaşlar! Hâkim kliğin gırtlığına ayağımızı dayadığımız için bize hürriyet vaadetmiş bulunuyorlar."

Duruyor, sanki kalabalığın üzerine boşaltacağı soğuk duşun onları dondurup dondurmayacağını anlamak ister gibidir; kendisinin de onlarla birlikte sevindiğini gösterecek, ancak pek saf olmamaları için onları uyaracak sözler aramaktadır.

Devam ediyor: "Hürriyet vaadine zorladığımız insan hâlâ tahtında oturan o eski kaatildir. Büyük bir zafer bu! Ama—zaferi kutlamakta acele etmeyin: daha bitmedi. Senet mi değerlidir, altının kendisi mi? Hürriyet vaadiyle hürriyet aynı şey midir? Çevrenize bakın, yurttaşlar, dündenberi değişen bir şey var mı? Hapisanelerin kapıları açıldı mı... Kardeşlerimiz Sibirya çöllerinden evlerine döndüler mi?.."

"Af isteriz! Af isteriz!" diye bağırmaya başlıyor kalabalık, ama Troçki'nin asıl yapmak istediği bu değil. İkinci bir sloganı söyletmek istiyor:

" Eğer hükümet gerçekten namuslu olarak halkla barış içinde yaşamak istiyorsa önce af çıkarmalı... Ama, yurttaşlar, yeter mi bu? Bugün yüzlerce siyasî savaşçı hapisten çıktı diyelim, ama yarın binlercesi yine hapsedilir 'Vurun' emri hürriyet bildirisinin yanında durmuyor mu?... Kaatil Trepov, Petersburg'un hâlâ tek hâkimi değil mi?"

Kalabalık bağırıyor: "Kahrolsun Trepov!"

Troçki bağırıyor: "Kahrolsun Trepov! Ama Trepov yalnız mı? Trepov orduyu kullanmıyor mu? Onun kuvveti ve dayanağı 9 Ocağın kanlarıyla bulanmış olan muhafız taburlarıdır. Onlara emir veriyor. Gövdelerinize ve kafalarınıza ateş etsinler diye. Barut fıçılarının altında yaşayamayız, yaşayamıyacağız, yaşamaya da niyetimiz yok."

Kalabalık askerlerin Petersburg'tan çıkarılmasını istiyor. Sonra kürsüdeki adam bu halk zaferinin havada kalmasına öfkelenmiş ve kalabalığın doğru cevap vermesinden ve kendisini anlamasından heyecanlanmış gibi, sözünü şöyle bitiriyor:

Yurttaşlar! Bizim gücümüz yine kendimiz. Elimizde kılıç, öyle savunmalıyız hürriyeti. Çarın Bildirisi ise... İşte bakın! bir kâğıt parçası."

Bildiriyi bir aktör gibi kalabalığın önünde sallıyor ve öfkelenerek avucunda buruşturuyor:

"Bugün verildi, yarın alınır ve şimdi benim yaptığım gibi, yırtılıp atılır. Kâğıttan hürriyet bu. İşte görüyorsunuz."

Rus başkenti devrimin konuşmacısını ilk olarak dinliyor.

Troçki bu konuşmasında devrimi bozabilecek bütün güçsüzlükleri belirtmiştir: Çarın kendisine güveni sarsılmıştır, ama muazzam iktidar mekanizması yerinde durmaktadır. Silâhlı kuvvetlerde, özellikle Donanmada, durum gergindir, ama Kazaklar, muhafızlar ve mujiklerden oluşan sonsuz sayıda pi-

yade hâlâ eskiden kalma körükörüne itaat geleneğine saplanmışlardır. Ordunun arkasında Rus köylüsü vardır; gevşek, umutsuz bir kitle. Devrim yalnızca bir kent işidir hâlâ. Kentlerde bile devrimin zafere ulaşacağı şüphelidir. Orta sınıflarla bu sınıfların Liberal sözcüleri hâlâ sevinerek Çarın hürriyet vaadine kanmakta, bu vaadin işçilerin genel bir grevi üzerine yapılmış olduğundan kuşkulanarak devrimi bir an önce durdurmaya çalışmaktadırlar. Ayak takımının çıkaracağı "anarşiden" ödleri kopmakta, ve, ihtilâl devam ettiği takdirde, bu durumdan korkacak Çar'ın, tâviz yolunu değil, baskı yolunu gösterenlerin sözlerine kapılacağından korkmaktadırlar. Liberaller Sosyalistlere şöyle demektedir: "Eğer savaştan vazgeçmezseniz yeni elde edilen hürriyetten de olursunuz." Sosyalistler de zaten "hürriyetimiz yok ki" cevabını veriyorlar. Ekim bildirisi işçi sınıfında bir zafer duygusundan çok bir güç duygusu, bu gücü yeni saldırılar için bir an önce kullanmak isteği yaratmıştır. O sırada her sınıfın ayrı bir amacı vardır: Orta sınıf anayasalı monarşiden azamî yararlanmak niyetindedir. İşçiler ise cumhuriyetçidirler. Birincisi, siyasal hürriyetten başka bir şey istemiyor, ikincisi ise Çarlıktan çok, orta sınıflara yönelen sosyal istekler ortaya atıyor.

İşçi sınıfı coşkun ve heyecanlıdır. Sosyalist liderler bile geride kalmışlardır. Liderler oturmuşlar ellerindeki adamları saymakta, plânlar yapmakta, zamanı hesaplamaktadırlar. Mücadelenin, Kışlık Saraya yürüyüş yıldönümü olan 9 Ocak 1906 günü en yüksek noktasına varacağını umuyorlar (*). Ama kolayca kışkırtılabilen ve harekete geçirilebilen halkın heye-

(*) Lenin, ancak 1940 yılında **Pravda**'da yayımlanan bundan önce adı geçen mektubunda şöyle yazıyordu: "Büyük 9 Ocak gününün yıldönümünde Çarlık kurumlarının en ufak bir izi bile kalmamalıdır." Lenin, **Soçinenya**, cilt X, s. 11. Başkaları bu kadar hızlı ve köklü bir değişim olacağını sanmıyorlardı. Başka bir vesile ile de Lenin ayaklanmanın 1906 ilkbaharına kadar ertelemesini daha doğru bulduğunu yazdı. (Aynı kitap, cilt XXXIX, s. 311)

canı bütün aşamaları, tesbit edilen tarihleri, umulmayan bir şekilde öne alıyor. Ama halk yığınlarının çaresizliği, halkın kendisine olan güveni kadar büyüktür: Sonuç yalnızca bir felâket olabilir. İşçi sınıfının elinde silâh yoktur. Ordu başkaldırmadıkça yeterince silâh bulamaz. En ideal ihtilâl şartlarında bile isyan havasının kışlalara yayılması zaman ister. Rus ordusunun moral durumu Rus köylüsünün kafa durumuna bağlıdır. Rus köylüleri ise ancak 1906 da gerçekten biraz tedirgin olmuşlardır. Bu sırada ise kentlerdeki ihtilâl havası çoktan geçmiş bulunuyordu. Bu durumu yaratan da köylülerin asker elbisesi giymiş evlâtlarıydı. Ama kentlerdeki hareket çok hızlı gitmeseydi belki köylüler de ihtilâle katılabilirlerdi. İhtilâl yedek güçlerini boş yere harcamıştı. İşçi sınıfı nasıl ayaklanacağını bilmiyordu. Tecrübesizdi. Sosyalist partiler ise işçilerin acelesini önleyecek kadar güçlü değillerdi. Kısacası eski düzen gücünü büsbütün yitirmemişti daha. Bir araya gelebiliyor, ve üstüne yürüyen güçleri bölebiliyordu.

Başarısızlığa mahkûm olan bu ihtilâlin merkezi Petersburg Sovyeti idi. Sovyet daha başlangıçta bin bir çeşit akımın ortasında kalmıştı: Cesaretle temkin, çevredeki coşkun hava ile soğukkanlı siyasî yargı arasında bocalayıp durdu. Sovyet, 17 Ekimde Yürütme Kurulunu seçmişti. Kurulda, öteki üyelerden başka, üç Bolşevik temsilcisi, üç Menşevik, üç de Sosyal Devrimci vardı. Bolşeviklerin belli başlı sözcüleri Knuniants-Radin ile Sverçkov'du (Sverçkov sonradan bir Sovyet tarihi yazdı). Menşeviklerin başlıca temsilcisi Troçki'ydi. Oysa Troçki yurt dışındayken Menşeviklerden ayrılmıştı. Ancak bu arada başkente gelince Menşevik örgüte yanaşmış, örgütü dışarıdaki liderlerinin aleyhine çevirmişti. Yardımcısı Zlidniev adında bir işçidir. Zlidniev, Nikolayev'den Petersburg'a gelmiş ve yılın başında da Senatör Sidlovski'nin komisyonunda işçi arkadaşlarını temsil etmişti. Bolşeviklerin ve Menşeviklerin Petersburg'taki komiteleri, Troçki'nin teşebbüsü üzerine federal bir kurul haline gelmişlerdir. Kurul iki grubun yeni-

den birleşmesini sağlayacak, bu arada iki grubun Sovyetteki çalışmalarını koordine edecektir. Sosyal Devrimcilerin lideri Avksentiyev'di. Avksentiyev 1917 de Kerenski kabinesinde İç İşleri Bakanı olacak ve Troçki'nin hapse atılmasını isteyecektir. Ama 1905 de her üç parti de uyumlu bir işbirliği halinde çalıştı. Kimse kimseye bir şey yaptırtmaya kalkışmadı; hepsi de Sovyet Başkanlığına Hrustalev-Nosar'ın seçilmesi üzerinde anlaştı. Hrustalev-Nosar partiler dışında kalmış, iş anlaşmazlıklarında işçileri temsil etmekle tanınmış, işçilerin güvenini kazanmış bir avukattı (*). Öteyandan Sovyet politikasını partiler, özellikle Sosyal Demokrat parti düzenliyordu. Hrustalev'in devrimdeki rolü çok ilginçtir. Eldeki kayıtlara ve Sovyete katılanların sonradan yayımladıkları anılara göre, Troçki, siyasî bakımdan Sovyetin can damarıydı. Büyük toplantılarda hem Bolşeviklerle Menşevikler, hem de bütün Sovyet adına konuşuyordu. Sovyet bildirilerinin ve kararlarının çoğunu o yazıyor ve *İzvestiya*'yı o yönetiyordu. Perde arkasında ise resmî Sovyet Başkanı ile Sovyetin manevî başkanı arasında sessiz bir yarışma vardı. (**)

19 Ekimde, Çarın Bildiri'yi yayımlamasından iki gün sonra, Troçki Sovyetten genel greve son vermelerini istedi. Grevin devamı başarı sağlamıyacak, kan dökülebilecekti. Sovyet bu görüşü oybirliğiyle kabul etti ve grev 21 Ekimde bitti. Bun-

(*) Hrustalev-Nosar, sonradan Sosyal Demokratlara (Menşeviklere) katıldı.

(**) Hrustalev-Nosar yurt dışında mülteci olarak bulunduğu sırada Fransız polisi tarafından yakalanarak birtakım para dalavereleri çevirmekle suçlanınca, adının çevresinde yaratılan efsane de sona erdi. 1917 de, eski Başkan olarak, Sovyete kabulünü istedi, ama müracaatı kabul edilmedi. 1918-19 iç savaşında güney Rusya illerinin birinde kurduğu küçük bir cumhuriyetin başkanı olarak ortaya çıktı ve kısa bir süre sonra öldürüldü. Hrustalev'in Troçki ile olan tartışmaları için aşağıdaki kitaplara bakınız: L. Troçki, Soçinenya, cilt VIII. s. 190-7, ile cilt II, kitap I, s. 110-11, 5908-9; N. Suhanov, Zapiski o Rovolustii, cilt I, s. 126 129.

dan sonra Sovyet, grev sırasında ölen işçiler için 23 Ekimde büyük bir cenaze töreni yapılacağını ilân etti. 22 Ekimde, General Trepov'un gösteriyi önlemek üzere jandarmalara emir verdiği ve *Okhrana*'nın da Musevilere karşı bir kıyım düzenlediği öğrenildi. Troçki aynı gece Sovyetin önüne çıktı, cenaze töreninden vazgeçilmesini istedi. Verdiği önergede şöyle diyordu: "Sovyet ilân eder ki: Petersburg proletaryası Çarlık hükümetine karşı savaşını Trepov'un seçtiği günde değil, silâhlı ve örgütlü proletaryaya uygun düşecek bir günde verecektir." Sovyet, gururunu yendi ve verdiği kurbanlar için cenaze töreni yapmaktan vazgeçti. Bu boyun eğmede acı bir şey vardı: Proletarya ancak silâhlandığı ve örgütlendiği gün mü savaş verecekti? Ve nasıl silâhlanacaktı? Sovyet aynı gün savaş müfrezeleri örgütlemeye başladı. Bunların ilk görevleri kıyımı önlemekti. Sonradan, Sovyetin yargılanması sırasında, gerçekten bir kıyım hazırlandığı ve ancak Sovyetin bu hareketiyle bunun önlendiği kesin tanıtlarıyla ortaya çıktı. Ama savaşçı müfrezelerin elinde, dahası Sovyeti koruyanların elinde bile, en fazla birer tabanca vardı. Çoğunun ellerinde sopa ve demir bulunuyordu. Ancak bu silâhlanma çağrısı Sovyete karşı açılan dâvada iddianamenin dayandığı başlıca gerekçelerden biri oldu.

Buna rağmen Sovyet, siyasal teşebbüsü sağlam bir şekilde sürdürdü. Ekim Bildirisinde basına serbestlik verileceği vaadedilmişti, ama sahte Liberal Başbakan Witte sansüre eskisi gibi çalışmaya devam etmesini emretti. Bu hareket karşısında, dizgicilerle baskıcılar, Sovyetin teşvikiyle, sansüre gidecek gazeteleri ve kitapları basmıyacaklarını bildirdiler; böylece hükümete ve yayınevlerine zorla isteklerini yaptırdılar ve Rusya'ya ilk olarak özgür basının tadını tattırdılar. Sonra sekiz saatlik iş günü olayı çıktı. İşçiler atelyelerde Sovyetin nezaretinde sekiz saatlik iş gününü uygulamaya başladılar. Ekimin sonuna doğru hükümet Polonya'da bir sıkıyönetim ilân etti. Bunun üzerine Petersburg'taki ihtilâlci hava kızıştı. 1

Kasımda Sovyet "zulüm altındaki Polonya'dan gelen delegelere" büyük bir karşılama töreni yaptı. Sovyet, Polonya adına konuşmak üzere gelenlerin içinde Kont Zamojski, Kont Krasinski, Prens Lubomirski ile birkaç Roma Katolik Papazı ve tüccarın bulunduğunu ve heyete ancak bir tek işçi ile bir köylünün katıldığını görünce şaşırdı. Buna rağmen, Troçki, heyeti çok iyi karşıladı. Büyük bir ciddiyetle Polonya'nın kendi kaderini kendisinin tâyin etmeye hakkı olduğunu söyledi. Sovyet, Polonya'ya bir sevgi gösterisinde bulunmak üzere yeni bir genel greve gitmek istedi. Hükümet de, bu sırada, Ekim grevine katılan Kronşlad bahriyelilerinin askerî mahkemeye verileceğini ilân etti. Bahriyelilerin serbest bırakılması gürültüsüyle Polonya'ya hürriyet verilmesi patırtıları birbirine karıştı.

Bu kadar kahramanlıklarla dolu parlak bir havanın elbet ona göre saldırgan bir yanı da olacaktı. Başbakan Witte grevcilere seslenen bir çağrı yayımlamıştır: "İşçi Kardeşler! Size karşı iyi niyet besleyen ve sizin iyiliğinizi isteyen bir adamı dinleyiniz." Bu çağrı gürültülü bir toplantı sırasında Sovyete getirilmiştir. Troçki şu cevabın verilmesini teklif ediyor: (*)

"Proleterler Kont Witte'nin akrabası değillerdir... Kont Witte karılarımıza ve çocuklarımıza acımamızı istiyor. Sovyet ise... işçilerden, Witte'nin iş başına geçtiği gündenberi işçi sınıfında artan dul ve yetimleri saymalarını istiyor. Kont Witte Çarın işçi sınıfı için çok iyi şeyler düşündüğünü söylüyor. Sovyet... 9 Ocak Kanlı Pazar gününü hatırlıyor. Kont Witte kendisine 'vakit' bırakmamızı istiyor ve 'mümkün olan her şeyi' yapacağını vaadediyor... Ama Sovyet, Witte'nin Polonya'yı askerî kaatiller eline teslim etmeye pek âlâ vakit bulduğunu biliyor ve kendisinin de devrimci proletaryayı bozmak için 'mümkün olan her şeyi' yapacağından şüphesi yoktur. Kont Witte... bizim iyiliğimizi istiyor. Sov-

(*) Sverçkov, bu cevabı hazırlamak üzere Sovyetin kendisini görevlendirdiğini, ancak aklına bir şey gelmediği için o sırada oraya yeni gelmiş olan Troçki'den bunun yazılmasını rica ettiğini söylüyor. Troçki bu cevabı hemen orada yazıvermiş ve alkışlar arasında okumuştur. Sverçkov, **Na Zarie Revolutsii**, s. 28.

yetin, Çara vakit kazandırmaya çalışanların iyilik dileklerine ihtiyacı yok. Sovyet genel, eşit ve gizli oya dayanan bir temsil sistemi istemektedir."

Liberaller salonlarda, profesörler dersanelerde, işçiler çayhanelerde kahkahayla gülüyorlar: Sovyetin bu cevabını okur okumaz Witte'nin fenalıklar geçirdiği söyleniyor (*).

5 Kasım günü bütün Yürütme Kurulu adına Sovyette konuşan Troçki ikinci genel greve son verilmesini teklif ediyor. Hükümet o sırada Kronştad bahriyelilerinin askerî mahkemede değil, sivil mahkemelerde yargılanacağını ilân etmiştir. Sovyet bu şekilde davrandığı takdirde, elbet zaferle değil, ama şerefiyle, geri çekilmiş olacaktı. Hele geri çekilmesi, kesinlikle gerekti, çünkü illerdeki grevciler artık yorulmaya başlamışlardı. "Olaylar bizden yana gelişiyor zaten, adımları zorla hızlı attırmaya lüzum yok," diyordu, Troçki. "Olabildiği kadar çabuk kesin hareket hazırlığına başlamalıyız. Bu aşama belki bir ay, belki de iki ay sürer. Ama o zaman olabildiği kadar sıkı ve örgütlü bir ordu haline gelmiş oluruz." Genel bir grev sonsuzcasına sürdürülemez. Genel grevin arkasından ayaklanma gelmelidir. Buna ise Sovyet hazır değildir. Günün birinde demiryolunda çalışanlarla, posta telgrafta çalışan işçiler greve katıldıkları zaman, bu işçiler "ülkenin bütün devrimci dayanaklarını çelik raylarla ve telgraf telleriyle birbirine bağlayarak bu gücü bir bütün haline getireceklerdir. Bu da bize bütün Rusya'yı yirmi dört saat içinde gerektiğinde ayağa kaldırmak olanağını sağlayacaktır."

Troçki isyan havasının önüne geçmeye çalışırken bile Sovyetin önünde meydan okur bir pozdadır. Sinirli ve ciddî-

(*) Troçki'nin haksız olmadığını Miliukov da doğruluyor. Miliukov bu sırada Witte'yi ziyaret etmiş, Çarın, Duma'yı beklemeden hemen bir anayasa hazırlaması gerektiği düşüncesinde olduğunu söylemiştir. Witte ise, Çarın anayasa filân istemediği, Ekim Bildirisini, "hasta" olduğu bir sırada çıkarttığı cevabını vermiştir. Witte'nin kendisi de anayasa istememekteydi. Yalnız göstermelik bir anayasadan yanaydı. Miliukov, **Istorya Vtori Russkoi Revolutsii**, cilt I, kitap I, S: 18—19.

dir. Ilımlı olmayı savunan ünlü bir liberalle yaptığı konuşmayı şöyle anlatır:

Kendisine Fransız ihtilâlinde geçen bir olayı anlattım: Convention "Fransız halkının düşmanla kendi toprağında konuşmamasına" karar vermiştir. Convention üyelerinden biri atılıyor ve soruyor: "Zaferle pakt mı imzaladınız?" Şöyle cevap veriyorlar: "Hayır, ölümle pakt imzaladık." Liberal burjuvazi, sanki kendi ihanetiyle övünür gibi bize şunu söylüyor: "Yalnızsınız. Bizimle birlik olmadan kavgaya devam edebileceğinizi sanıyor musunuz? Zaferle pakt mı imzaladınız?" Cevabımızı yüzlerine çarpıyoruz: "Hayır, ölümle pakt imzaladık."

Birkaç gün sonra Sovyetin güçsüzlüğü üzerinde yeniden durdu ve sekiz saatlik çalışma günü konusunda daha fazla direnmemesini istedi. İşverenler bu isteğe 100,000 işçiyi işinden atmakla cevap vermişlerdi. Sovyet ikiye ayrılmıştır: Azınlık genel bir grev istemektedir. Ama Troçki metal işçilerinin de desteğini sağlayarak oylamayı kazanmıştır. Bu güçsüzlüğün belirtileri artık sık sık ortaya çıkmakta, ama halkın harekete geçmek istemesi yüzünden bu belirtiler önlenememektedir. İşin en garip yanı Sovyetteki güçsüzlüğün bütün feci sonuçlarıyla birlikte ortaya çıkmamış olmasıydı. Hele Sovyete yön veren insanın henüz geniş çapta bir halk hareketini yönetmemiş, ya da böyle bir harekete katılmamış bir genç olması büsbütün bir talihsizlikti. İhtilâlin karşılaştığı zorlukların hepsi gözönüne alınacak olursa Sovyetin genel bir savaşa girişmeden önce düşmanı tedirgin etmek şeklinde izlediği politika hemen hemen doğru sayılabilir; bunun sonucunda Sovyetin kazandığı itibar ve koparmaya çalıştığı tâvizler de önemli görülebilir. Nitekim Troçki'nin 1905 de izlediği "ılımlılık" politikası, yirmi yıl sonra Stalin ile Troçki arasında bir mücadele başlayıncaya kadar kendisine karşı bir koz olarak kullanılmadı. O güne kadar kimseden böyle bir suçlama işitilmedi. Bolşevikler Sovyetin yaptığı işleri ihtilâl tarihine övünçle geçirdiler (*). O sı-

(*) Bununla birlikte Bolşevikler kendi adamları tarafından yönetilen 1905 Aralık Moskova ayaklanmasının anısını daha çok yaşatmaya çalışmışlardır.

rada Bolşevikler Sovyete başka bir politika teklif etmedikleri gibi böyle bir imâda da bulunmamışlardı. Bu konuda yazılan siyasî eserlerde 1905 ihtilâlinin başarısızlığa uğrama nedeni tamamiyle ülkedeki "objektif" tabakalaşmalara yorulmuş, hiç bir zaman, hiç bir lider, hele Troçki bundan sorumlu tutulmamıştır (*).

Sovyet o kadar göz açıp kapayacak bir hızla ihtilâlin merkezi olmuştu ki gruplar ve hizipler Sovyetin önemini anlayacak ya da kendilerini yeni duruma ayarlayacak vakit bulamamışlardı. Kasım ayında artık siyasî liderlerin hepsi Batı Avrupa'dan dönmüşlerdi; bir Rus konvansiyonuna çok benzeyen bu alana hayret ve korkuyla bakıyorlardı. Üzerlerinden bir türlü atamadıkları mülteci havası yüzünden Sovyette kendilerini gösterememektedirler—Sovyet ise daha onlar gelmeden üç ya da dört hafta önce kurulmuştur. Yaşlı mültecilerin yaptıkları fedakârlıklara ve gösterdikleri kahramanlıklara Petersburg proletaryasının saygısını sunan Troçki oldu. Yılın başında mültecilerden ayrıldığında ona hâlâ hârika çocuğa gösterilen yarı hayret ve yarı sevgiyle bakıyorlardı. Ama şimdi Troçki'ye karşı saygı duyuyorlar, kürsüye hâkim olduğunu görüyorlar, kendisine karşı beslenen otorite ve bağlılık duygularını işçi sınıfı meclisini oluşturan kaba ve ciddî yüzlerde okuyorlar. Lunaçarski'nin anlattığına göre, Lenin, 8 ya da 10 Kasımda döndükten sonra, Sovyetteki kuvvetli adamın Troçki olduğu kendisine söylenince yüzü biraz sararmış, ama şöyle demiş: "Eh, Troçki titiz ve yorulmaz çalışmasıyla bunu haket-

(*) Lenin, **Soçinenya**, cilt XXII, s. 228—46, **Pervaya Russkaya Revolutsia v. Peterburge** 1905; cilt I ve II. Bundan sonraki parti kongresinde Sovyetin izlediği politika üzerinde hiç bir görüş ayrılığı olmadı. Bakın, **Pyatyi Syezd RSDRP**; Sverçkov, adı geçen kitap. Bu tutumu parti tarihçileri (Liyadov ile Pokrovski) ancak 1926 ya doğru yavaş yavaş "gözden geçirmeye" başladılar. Sonunda Stalin'in yazdığı **S. B. K. P. Tarihi; Kısa bir Kurs** adlı kitapta (s. 79—80), Sovyetin, Menşeviklerle Troçki'nin etkisinde kalarak "ayaklanma hazırlıklarına karşı cephe" aldığı açıkça yazıldı.

ti." Lenin'in yüzündeki değişme herhalde Troçki'nin kendisine karşı kullandığı ağır sözleri o sırada hatırlamış olmasındandı; söylediklerini hiç unutmamıştı. O da az bir süre önce Troçki ile, yâni, o "boş çıngırak", o "lâf ebesi", o "Balalaykin" (*) ile dostluk ettiği için Parvus'a çatmıştı; ama şimdi Troçki'nin yeteneğini ve başarısını takdir ediyordu.

Troçki'nin eski düşmanlarını korumasının belki başka bir nedeni daha vardı: Gerek Lenin ve gerekse Martov, aralarındaki şiddetli çatışmanın birçok mülteci çevrelerinde fırtınalar kopardığını biliyorlardı. Merkez Komitesinin yetkileri ve üyelik şartları konusundaki çatışmalar gizli örgüt zamanındaki sorunlardan çıkmıştı. Oysa parti artık yeraltı çalışması yapmıyor, işlerini herkesin gözü önünde yürütüyordu. Üyeler, lider kadrolarını ilk olarak *Okhrana*'dan korkmayarak seçeceklerdi. Lenin de komitelerin yukarıdan değil, aşağıdan yukarı doğru seçilmelerini Martov kadar istiyordu. Öteyandan, Menşeviklerin orta sınıfın devrimci görevine karşı olan inançları da sarsılmıştı. Bu inancı olaylarla bağdaştırmak imkânsızdı artık. Petersburg'taki Menşevikler o kadar kuvvetle Troçki'nin sola kayan tutumuna kapılmışlardır ki mülteci liderler ister istemez bu duruma göz yummak zorundadırlar. Bütün ayrılıklar ortadan kalkmış gibidir; yılın sonu gelmeden iki hizip, merkez komiteleriyle birlikte neredeyse yeniden birleşeceklerdir. İkilikten yana olan bağnazların yanıldığı, partide birliği savunanların haklı oldukları anlaşılmıştır.

Troçki'nin kişiliği ve fikirleri o günlerde Sovyetten ve sosyalist partilerden çok daha ağır basmaktadır. 1906 yılında, ihtilâl artık sönmeye yüz tuttuğu sırada, Miliukov sağdan yapılan saldırılara karşı şöyle savunacaktır kendisini: "Bugün partimizi (Anayasa Demokratları Partisi) Troçkizmin o günkü rüyalarına karşı koymamakla suçlayanlar o sırada top-

(*) Balalaykin, Sltikov-Sçedrln'ln komik bir tipidir. İşini bilen, rahat ve geveze bir avukattır. Troçki Lenin'e "şapşal avukat" dediği sırada o da karşılığında ona bunu söylemişti.

lantılarda hâkim oln demokratik havayı ya anlamamışlar ya da hatırlamıyorlar." Miliukov, 1905 de "Troçkizmin rüyalarına" karşı koymaya çalışanların halkın gözünde hemen itibardan düşmüş olacağını söyleyecektir. Miliukov'un "demokrat halk" dediği çevrenin serbest meslek erbabı ile aydın iş adamlarından oluştuğu ve bu çevrenin Troçki'nin çalışma alanı ile doğrudan doğruya hiç bir ilişkisi bulunmadığı düşünülecek olursa bu sözlerin önemi daha da artar. Troçki, alt tabakanın kurmuş olduğu Sovyetten çok seyrek ayrılıyor, burjuva halkın karşısına çok az çıkıyordu, ama orada bile bir Sovyet temsilcisi gibi davranıyordu. Troçki 1905 olaylarını anlatırken Kasım grevi sırasında önemli bir siyasî toplantıda bulunmak üzere Barones Uexküll von Hildebradt'ın evine gidişini şöyle anlatır: "Uşak kartvizitimi sordu. Ama takma bir adla dolaşan bir adamın kartviziti olabilir miydi?. Kabul salonuna önce bir öğrenci, sonra radikal bir konferansçı, sonra da 'namuslu' bir dergi yazarı ve en son da Barones'in kendisi girdi. Anlaşılan, 'işçileri' korkunç bir adamın temsil edeceğini sanıyorlardı." O karışık günlerde Troçki'nin, sosyalist dostlarından bir kısmını şaşırtan çok burjuva bir giyinişi vardı. Bu yüzden Barones'in evinde toplananlar kaba ihtilâlci bir demagogla alay etmek fırsatını kaçırmışlardır. "Adımı söyledim, kibarca içeriye buyur edildim. Perdeyi açtığım zaman altmış yetmiş kişinin toplanmış olduğunu gördüm.. Salonun bir yanında—otuz kırk kadar yüksek subay, aralarında parlak üniformalarıyla Muhafız subayları; beri yanda kadınlar oturmuşlardı. Ön tarafta siyah redingotlu bir grup," Liberalizmin ünlü kişileri, bulunuyordu. O sırada eski bir Marksist olan Peter Struve Çarın çıkardığı Ekim Beyannamesini sağa ve sola karşı korumalarını Muhafız subaylarından istemekteydi. Troçki Struve'u dinlerken yedi yıl önce bizzat Struve'un yazdığı şu cümleyi hatırladı: "Avrupa'nın Doğusuna gidildikçe burjuvazinin gittikçe korkak, dalkavuk ve bayağı olduğu görülür." Sonra subaylara seslenme sırası Troçki'ye geldi. Troçki hem

işçi sınıfının, hem de hürriyetin silâhsız olduğunu subaylara söyledi. Cephaneliklerinin anahtarı onların, yâni subayların elindeydi. Kritik bir zamanda bu anahtarı sahiplerine, yâni halka teslim etmeleri onların göreviydi. Muhafız subaylarının bu çeşit bir konuşmayı bile dinlemiş olmaları o günlerin siyasî huzursuzluk havası üzerine bir fikir vermeye yeter. Ama herhalde Troçki'nin sözleri onlara kötü bir şaka gibi gelmiştir. Çarlık piramiti yıkılsa bile, tabanından değil tepesinden yıkılabilirdi.

Toplantılardan çıkar çıkmaz doğruca gazetelerdeki yazı masalarının başına koşmaktadır. Üç gazetenin birden yazı işlerine bakıyor ve bunlara yazı yetiştiriyordu. Sovyetin çıkarttığı *İzvestiya* düzensiz olarak yayımlanmakta ve binbir kahramanlıkla basılmaktadır. Gazetenin her sayısı aşırı sağcı bir gazetenin basıldığı yerde basılıyor. Bir Sovyet müfrezesi her defasında matbaayı basarak gazeteleri zorla alıyor. Bundan başka Troçki, o sırada Petersburg'a gelmiş bulunan Parvus'un yardımıyla *Russkaya Gazeta* (Rus Gazetesi) adlı sol Liberal bir günlük gazetenin de kontrolünü eline almış, gazeteyi militan sosyalizmin halka inmiş bir organı haline getirmiştir. Sonradan da, Parvus ve Martov'la birlikte *Naçalo* (Başlangıç) adlı büyük bir günlük gazete kurdular. Gazete resmen Menşeviklerin sözcülüğünü yapıyordu. Ama aslında gazete Troçki'nindi; çünkü Troçki şartlarını Menşeviklere kabul ettirmiştir: Gazete kendisinin ve Parvus'ün ortaya attığı "sürekli devrim" görüşünü savunacaktır; anayasacı Demokratlarla (Liberallerle) bir ilişkisi olmıyacaktır. Martov, Axelrod'a yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: "Tarafımızdan hiç bir eleştiri yapılmaksızın oldukça tehlikeli bir fikrin propagandasını kabul etmek zorunda kaldık." Yazarlar arasında Avrupa sosyalizminin büyük adları vardır: Victor Adler, August Bebel, Karl Kautsky, Rosa Luxemburg, Franz Mehring, Klara Zetkin; daha bir yıl önce *Iskra*'da Troçki'nin yanında yazı yazmayı "ahlâk bakımından iğrenç" sayan Plehanov'a Troçki *Naçalo*'nun

sütunlarını açmakla iyi bir intikam almıştı. Troçki'nin gazeteleri Lenin ile Gorki, Lunaçarski ve Bogdanov'un çıkardığı *Novaya Zhizn*'den başarılıydı. Her ikisinin de kolleksiyonlarını karıştıran ve bunları karşılaştıran bir kimse bunu rahatça görebilir. Troçki'nin gündelik gazeteleri daha sert, daha atılgandır (*). Birbirlerine rakip gazete olmalarına rağmen, her iki gazete de siyasî konularda birbirlerini desteklemekte ve her ikisi de Sovyeti tutmaktadır.

Sovyet ile serbestçe çalışan sosyalist partileri ve basınıyla durmadan gelişmekte olan bu yoksul tabaka özgürlüğü, az sonra yok edilecektir. Hükümet ordunun şurasında burasında çıkan isyanları bastırmıştır. İşçi sınıfı kısmen aşıntıya boyun eğmeye, kısmen de bir an önce silâhlanmak isteği yüzünden ortadan silinmeye başlamıştır. Kont Witte basına yeniden sansür koymuştur. Sovyet direnmektedir. Troçki: "Söz hürriyetini koruyun!" diye bağırıyor. "Söz hürriyeti ışçiler için ekmek ve hava kadar gereklidir. Hükümet bu özgürlükten keskin bir bıçaktan korkar gibi korkmaktadır." İkinci darbe Sovyetin kendisine indiriliyor: 22 Kasımda Hrustalev-Nosar ile öteki liderlerden birkaçı tutuklanıyor. Hükümet bu durum karşısında Sovyetin ne yapacağına bakmaktadır. Sovyet yine eski çıkmaza girmiştir. Sosyal Devrimciler, Çar Bakanlarından intikam alınmasını istemektedirler; ötekiler genel bir greve gidilmesinden yana. Sosyal Demokratlar, prensip olarak terörle intikam alınmasına karşıdırlar, yeni bir genel grevden kaçınmaktadırlar. Herkesi soğukkanlı olmaya ve son kuvvet gösterisini biraz daha ertelemeye çağırmak görevi yine coşkun

(*) Bunu Lenin sonradan kendisi de kabul etmiştir. 1917 Mayısında, Troçki daha Bolşevik partisine girmediği sırada, Lenin Troçki'nin Bolşevikler tarafından çıkartılan günlük gazetenin başyazarı olmasını teklif etmiş, Troçki'nin 1905 de çıkarttığı **Rus Gazetesi**'nin üstünlüğünü hatırlatmıştı. Bununla birlikte Lenin'in teklifi reddedildi. **Krasnaya Letopis**, sayı 3 (14), 1923.

Troçki'ye düşmüştür. Bir önerge veriyor; ve "İşçi Delegeleri Sovyetinin geçici olarak yeni bir başkan seçmesini ve silâhlı bir ayaklanma hazırlanmasını" istiyor. Sovyet, Troçki'nin tavsiyesini kabul ediyor ve üç kişilik Başkanlık Divanı seçiyor. Divanda Yanovski (Troçki'nin takma adı), Sverçkov ve Zlidniev vardır. Troçki'nin sözünü ettiği ayaklanma hazırlığı daha ortada bile yoktur; illerdeki Sovyetlerle ilişki kurmak üzere iki delege gönderiliyor. Ayaklanma için gereken şartlar yoktur. Hükümet Sovyete yeniden zaman kazandırmak kararındadır. Az sonra Sovyetin toplantılarını yapmakta olduğu Özgür İktisat Derneğinin kapısına bir polis müfrezesi yerleştiriliyor.

Belli ki artık Sovyetin günü sayılıdır ve bundan sonraki faaliyeti yalnızca bir gösteri niteliğini taşıyacaktır: Halka devrim ilkeleri ve metodları gösterilecektir. Troçki Sovyete sekiz saatlik iş günü üzerinde direnmekten vazgeçmesini teklif ettiği zaman şunu söylüyor: "Biz sekiz saatlik iş gününü işçi sınıfına kazandırmadan, işçi sınıfını sekiz saatlik iş gününe kazandırmayı başardık." Gerçekten de çok az bir zaman önce sekiz saatlik iş günü isteği, değil Ruslar, Batı Avrupa için bile bir hayaldi. Ama bu istek o günden 1917 yılına kadar Rus işçilerinin isteklerinde daima başta geldi. Aynı şekilde 1905 de Troçki'nin kaderi bir proletarya ayaklanmasını kazanmak değil proletaryayı ayaklanmaya kazanmaktı. Birçok kimselerin Çarlığı bir mûcize olarak devireceğini umdukları bir genel grevin, ayaklanmaya kadar gitmedikçe neden toplumda köklü bir değişiklik yapmıyacağını her fırsatta açıklamıştı; sonra da ayaklanmanın başarıya ulaşmasını sağlamak için neler gerektiğini anlatmıştı. Bu dersi mahkemede sanık sandalyesinden de verecek, hem birkaç ay sonra hem de yıllarca sonra çıkacak olaylar bu dersi doğrulayacaktı. İhtilâli kurnazca hazırlanmış bir komplo sananlar, ihtilâlin ardındaki ıstırapların, yaşantıların ve halk kafasındaki taktik fikirlerin, uzun ve yavaş birikimini görmeyenler bu çeşit ihtilâlci dersleri önemsemedi-

ler; Sovyetin ayaklanma kararlarını yetersiz, boş tehditler sandılar. Ama Sovyetin ve Troçki'nin kullandığı metodun doğruluğu ileride anlaşılacaktır. 1917 Şubat İhtilâli 1905 den miras kalan fikri uygulayacaktır: İlk yapılan iş genel grevle silâhlı ayaklanmayı bir araya getirmek olacaktır. 1905 de Troçki'nin seslendiği aynı işçilerle onların çocukları bu kez ihtilâli başarıya ulaştıracaklardır.

Sovyetin son jesti Çara karşı malî bir boykot ilân etmek oldu: Sovyet, halkı vergi vermemeye, yalnız altın para kabul etmeye, kâğıt para almamaya ve bankalardaki mevduatını çekmeye çağırdı (*). Parvus'ün kaleme aldığı "malî çağrı" da yönetimin bozulmuş ve bütçe dengesinin uydurma olduğu ve her şeyden önce temsil niteliğinin iflâs ettiği bildiriliyordu. "Hükümet, halk denetiminin malî bakımdan iflâs ettiğini bütün dünyaya göstermekten korktuğu için halkın temsil edilmesi işini rafa kaldırmaya çalışıyor... Hükümet hiç bir zaman halkın güvenini kazanmamış ve halktan kuvvet almamıştır. Bugün hükümet kendi ülkesini işgali altındaki yabancı bir toprak gibi yönetiyor.." Çağrıda Rus halkının vergi vermiyeceği bildiriliyordu. Sovyet Hükümeti ileride aynı protestoyu Çarın Batılı alacaklılarına da çekecektir. İnsana doğru gibi geliyordu, ama pratik bir politika davranışı olarak bu boykot Sovyetin geciktirmeye çalıştığı çatışmanın bir an önce çıkmasından başka bir işe yaramadı. İki taraf da, pek de haksız olmayarak, bu çağrıda bir çeşit ayaklanma havası sezdi. Sovyet, silâhlı bir harekete girişemiyeceği için bu çareye başvurmuştu. Çağrıda, "Bir tek yol var... hükümeti devirmek için bir tek yol—o da hükümete boş vermek... hükümeti gelirsiz bırakmak," deniyordu. Sık sık tekrarlanan, Çarlığı devirmek

(*) Bu teşebbüs Sovyetten değil daha ılımlı bir örgüt olan Rusya Köylüler Birliğinden geldi. Sovyet bu birlikle yakından işbirliği halindeydi. "Malî Çağrı" yı Sovyet, Rusya Köylüler Birliği, Sosyal Demokrat Partinin her iki hizbi, Sosyal Devrimci parti ile Polonya Sosyalist Partisi (P.P.S.) imzalamışlardı.

için "tek yol"un silâhlı ayaklanma olduğu görüşüne elbette uyan bir şey değildi. Ama vergi mükellefleri başkaldırırsa hükümete hemen hemen grev kadar kuvvetli bir darbe indirilebilirdi. Hükümetin hemen harekete geçmesinden başka bir çare kalmamıştı (*).

Troçki oturumuna başlayacak Sovyet Genel Kurulunun gündemini hazırlamakla görevlidir. Yürütme Kuruluna 8 Aralık günü öğleden sonra başkanlık etmektedir. Hükümetin indirdiği son darbeleri anlatmaktadır: Valilere sıkıyönetim ilân etme yetkisi verilmiştir; bir kısım yerlerin valileri şimdiden sıkıyönetim ilân etmişlerdir; grevcilere bundan böyle ağır cezalar verilecektir; "malî çağrı" toplatılmıştır; İçişleri Bakanı Sosyalist Partileri kapatmaya ve liderlerini hapse atmaya hazırlanıyor. Bu sefer hem Menşevikler hem de Bolşevikler genel bir grev ilânını istediler. Tam oturumun ortasında Sovyete bir polis baskını yapılacağı haberi geldi. Yürütme Kurulu çalışmasına devam etmeye, ancak, Sovyettekilerin hapse atılması halinde, Sovyet adına hareket etmeye yetkili birkaç üyenin oradan uzaklaştırılmasına karar verdi. Seçilenler binadan çıktılar. Ama çıkmalarıyla geri dönmeleri bir oldu: muhafızlar, Kazaklar, jandarma ve polis binayı sarmıştı. Yürütme Kurulu binada kalmaya, ancak bu üstün kuvvet karşısında silâhlı bir direnme göstermemeye karar verdi. Oturuma devam edildi. Çizme sesleri ve kılıç şakırtıları gittikçe yaklaştı. Delegelerin genel toplantıya hazırlandıkları zemin katındaki salondan öfkeli sesler yükseldi. Troçki balkondan delegelere seslendi: "Yoldaşlar, karşı koymayınız. İlân ediyoruz. Burada ancak provokatör ya da polis olanlar ateş eder!" Delegelerden taban-

(*) Yedi ay sonra Çar, Sosyalistleri yendikten sonra Liberallerle hesaplaşmaya koyuldu ve ikinci Duma'yı dağıttı. İkinci Duma'da Liberaller hâkim durumdaydı. Liberaller de Viborg Çağrısını yayımlayarak yeni bir malî boykot ilân ettiler. Bu çağrıda da hemen hemen Sovyet çağrısındaki maddeler vardı ve o da hiç bir tepki uyandırmadı. Viborg Çağrısı aynı zamanda halkı Çar ordusuna asker vermemeye çağırmıştı.

calarını polise teslim etmeden önce kırmalarını istedi. Sonra Yürütme Kurulundaki sandalyesine geçip oturdu.

Sendika sözcülerinden biri sendikasının genel greve katılmaya hazır olduğunu bildirdiği sırada, asker ve polis koridorları işgal ediyordu. Yürütme Kurulunun toplandığı odaya bir polis memuru girerek tutuklama emrini okudu. O sırada bütün mesele şuradaydı: Sovyet kendi güçsüzlüğünü ve kötü durumunu şerefiyle taşıyabilecek miydi? Direnme yasaklanmıştı. Ama hiç kafa tutmadan suratlarını asıp sessiz sedasız mı teslim olacaklardı? Troçki'nin gururu ve aktörlüğü elbetteki böyle renksiz ve içler acısı bir sahnenin başında bulunmaya elverişli değildi. Ciddî bir meydan okuma yapmıyacaktır, ama durumun ağırlığını hiç olmazsa ufak bir alayla hafifletmek niyetindedir. Bu son perdeyi güzel bir piyesin eğlenceli bir sahnesi haline getirecektir. Polis memuru Yürütme Kurulunun karşısına geçip tutuklama emrini okumaya başlar başlamaz, Troçki hemen sözünü kesmiştir: "Lütfen konuşmacının sözlerini kesmeyin. Siz de bir şey söylemek istiyorsanız adınızı bana yazdırın. Sorayım. Toplantıda bulunanlar size söz verirlerse, siz de konuşursunuz."

Kendisiyle alay mı edildiğini yoksa silâhlı bir direnmeyle mi karşılaşacağını kestiremeyen memur sendika delegesinin sözünü bitirmesini bekledi. Bundan sonra Troçki gayet ciddî olarak Yürütme Kuruluna sordu: Memurun "bilgi edinmeleri için" yapacağı açıklamaya izin vermeli miydi, yoksa vermemeli miydi? Memur emri okudu. Troçki emrin tebellüğ edilmesini ve gündeme alınmasını Kurula teklif etti. Başka bir konuşmacı ayağa kalktı.

Bu görülmemiş davranış karşısında sinirlenen polis memuru, sanki yardım istermiş gibi Troçki'ye döndü ve kekeleyerek, "Affedersiniz," dedi.

Troçki hemen, "Lütfen müdahale etmeyiniz," diye memuru tersledi, "Oturuma katıldınız. Açıklamanızı yaptınız. Biz de tebellüğ ettik. Polisin toplantıda yapacak başka bir işi kaldı mı?"

"Hayır!"

"O halde lütfen salondan çıkınız."

Memur toparlandı ve birkaç kelime mırıldandıktan sonra odadan çıktı. Troçki Yürütme Kuruluna bütün evrakı imha etmelerini ve polise adlarını vermemelerini söyledi. Aşağıdaki salondan tabanca şakırtıları geliyordu. Delegeler Troçki'nin emrini yerine getirmekteydiler.

Polis memuru yeniden odaya girdi. Bu sefer arkasında bir manga asker vardı. Bir kurul üyesi askerlere nutuk vermeye başladı: Çar, dedi, şu anda Ekim Bildirisinde verdiği sözü bozmaktadır ve siz askerler Çar'ın sizi halka karşı kullanmasına göz yummaktasınız. Bu sözlerin etki yaratmasından korkan memur, askerleri hemen koridora çıkarttı ve arkalarından kapıyı kapattı. Konuşmacı kapalı kapının ardından bile bağırıyordu: "İşçilerin kardeşçe çağrısı, kapılar kapansa da askerlere ulaşacaktır."

Sonunda kuvvetli bir polis müfrezesi odaya girdi ve Troçki "Yürütme Kurulu toplantısının sona erdiğini" ilân etti.

Tarihin ilk Sovyet destanı elli gün sonra işte böyle bitti.

ALTINCI BÖLÜM

"SÜREKLİ DEVRİM"

Sovyetin tasfiyesi son derecede önemli siyasî bir olaydı; ileri gelen Sovyet sözcüleri de devletin çok önemli mahpusları. Siyasî hava kararsızdır. Önce Kresti, sonra da Peter-Paul kalesine alınan Sovyet üyelerine her türlü kolaylık gösterilmektedir. Birbirlerinden resmen tecrit edilmişlerdir; ama hücreleri kilitlenmemekte, rahatça birbirleriyle konuşmaktadırlar. Avluda buluşuyorlar, kitap getirtebiliyorlar, ve ufak bir gizlilik altında yoğun bir siyasî faaliyete bile girişmiş bulunuyorlar (*).

(*) Hapisanelerdeki disiplin o kadar gevşetilmişti ki Varşova hapisanesinden çıkarılan Rosa Luxemburg, Peter-Paul kalesinde yatan Parvus ile Deutsch'u "gizlice" görebilmişti. Bu ziyareti sırasında Troçki ile buluşmadığı anlaşılıyor.

Hükümetin Sovyete bir darbe indirmekle biraz fazla ileri gidip gitmediği başlangıçta belli değildi. Petersburg bu hareketi grevlerle protesto etti. Moskova'da ilân edilen genel grevde grevciler tam on gün barikatlar arkasında çarpıştı. Moskova'daki ayaklanmanın bastırılmasından sonra bile, ihtilâl pek önlenmiş sayılamazdı. Bütün Aralık ve Ocak ayları içinde Sibirya'da, Baltık Bölgelerinde, Kafkasya'da durmadan isyanlar çıktı; gönderilen seferi birlikler bu isyanları bastırmakla meşguldüler. Sosyalistlerin boykot ettiği ilk Duma seçimleri Martta yapıldı. Seçimler hükümet için bir yenilgi, Anayasacı Demokratlar için ise büyük bir başarı oldu. Sovyetin mahkemeye verilip verilmiyeceği belli değildir. Hükümet makamları da mahkeme tarihini tesbit etmek için acele etmiyorlar. Sonradan mahkemenin 12 Nisan 1906 da başlamasına karar veriliyor. Öteyandan, kendisini toparlayan Çar, yarı-liberal Witte'yi Başbakanlıktan atmıştır. Anayasacı Demokratlardan oluşan bir kabine kurulması konusunda bir hayli ilerlemiş olan görüşmeleri durdurmuş, Duma'yı dağıtmış, Stolyipin'i Başbakanlığa getirmiştir. Sovyetin mahkemesi devlette bir çekişme konusudur. Mahkeme boyuna bir ay sonraya atılıp durmaktadır. Eylülün sonuna gelinmiştir. Sert bir Çarlık yönetiminden yana olanlar dâvayı kullanmak ve Witte'nin izlediği zayıf politika ile devletin tehlikeye düştüğünü Çara göstermek niyetindedirler. Yönetimdeki sahte Liberaller ise mahkemeyi daha başka bir amaç için kullanmak, gericilerin çevirdiği entrikaların Ekim Bildirisi politikasını mahvettiğini göstermek istiyorlar.

Bu arada mahpuslar savunmalarını özenle hazırlamaktadırlar. Başlangıçta duruşmalarda izlenecek ortak tutum üzerinde ayrılıklar vardı. Martov Menşevik Merkez Komitesi adına yazdığı bir yazıda (Menşevikler artık ayrı bir kuruluş olmaktan çıkmak üzereydi) mahpuslardan dâvalarını ılımlı olarak yürütmelerini, savunularını Ekim Bildirisine bağlamalarını, Sovyetin Bildiri sınırları içinde hareket etmiş olduğunu

mahkemeye göstermelerini istedi. Sovyetin silâhlı bir ayaklanma amacı güttüğü, özellikle inkâr edilecekti. Troçki bu öğüte kızdı, kabul etmedi. Kaldığı hücrede avukatının aracılığıyla bu yazıya "son derecede hayret ettiğini" bildiren bir cevap gönderdi: "Hiç bir sanık bu şekilde davranmıyacaktır. Ekim Bildirisinin programı hiç bir zaman Sovyetin programı olmamıştır." Sovyet, Çarın vaatlerini kendi cumhuriyetçi tutumunun doğrudan doğruya onaylanması şeklinde yorumlamıştı. Merkez Komitesinin, isyanı kendilerine kondurmamalarını sanıklara öğütlemesi büyük bir siyasî hata idi. Mahkemenin karşısında bütün inkâr edebilecekleri ve etmeleri gereken şey bir ayaklanmanın *teknik* hazırlıklarına başlamış olmalarıydı; yoksa *siyasî* hazırlığın sorumluluğunu üzerlerine almak zorundaydılar. Avukatının başında beklediği sırada Troçki'nin alelâcele yazarak gizlice hapisaneden çıkarttığı bu yazı öfkeler ve hakaretlerle doluydu. Troçki direnmektedir: Sovyet üyeleri ilkelerini anlatmalı, amaçlarını açıklamalı, hedeflerini ilân etmeli, mahkemeyi bir savunma yerinden çok bir kürsü gibi kullanmalıdırlar. (*) Bolşevik Merkez Komitesi bu konuda Troçki'yi desteklemektedir. O sırada kendisiyle birlikte hapse atılmış olan eski arkadaşı Ziv'in dediği gibi, Troçki'nin "yazısında kendi görüşlerine uyan Bolşeviklere karşı bol bol sempati göstermesinin, resmen üyesi bulunduğu Menşeviklere karşı ise gizli gizli bir tiksinti duymasının" nedeni belki de buydu. Öteyanda, Troçki bütün sanıklara aynı sert tutumu kabul ettirdi. Hepsi de Menşevik Merkez Komitesine yazılan mektubu onayladı. Yalnız Sovyetin birinci başkanı Hrustalev-Nosar oyun bozanlık etti. Zaten ilk soruşturmada kaypak davranmıştı. Sanıklar mahkemede kendisini hainlikle suçlayacaklarını söyliyerek onu korkuttular. Ama Troç-

(*) Martov tutuklandığı sırada Troçki'nin gönderdiği bu mektup polisin eline geçti ve savcı mektubu bir tanıt olarak kullandı. Bu mektup L. Troçki'nin **Soçinenya**, cilt II, kitap I, s. 459- 60 da vardır: aynı zamanda, adı geçen kitabın s. 639, not 338 e bakınız.

ki, Hrustalev-Nosar'la eski çekişmelerini bir yana bırakmak, mahkemenin siyasî etkisini azaltacak bir skandali böylece önlemek istiyordu. Hrustalev'i de bütün öteki sanıklar gibi davranmaya razı etti. Buna karşılık yaptığı hatâlar suratına vurulmayacaktı. Bundan sonra belli başlı sanıklar mahkemedeki görevleri üzerinde anlaştılar: Hrustalev, Sovyetin kendi başkanlığında nasıl çalıştığını anlatacaktı; Sverçkov, Sovyetin son günlerdeki çalışmasını açıklayacaktı; Knuniants da Sosyal Demokrat Partinin, Avksentiev de Sosyal Devrimcilerin tutumunu belirtecekti. Troçki en tehlikeli konuyu üzerine alıyordu: Silâhlı isyan.

Troçki bu düzenlemeyi yaptıktan sonra kendisini okuma ve yazmaya verdi. General İvanov'un yürüttüğü ilk soruşturma bile onu bu işten ayıramadı. Sorgu sırasında ifade vermedi. Bütün söyleyeceklerini mahkemeye sakladı. Sverçkov şöyle yazıyor: "Troçki'nin hapisanedeki hücresi bir çeşit kitaplıktı. Okunması gereken yeni çıkmış bütün kitapları getirtiyordu. Her şeyi okuyor, bütün gün, sabahtan gece yarısına kadar yazıp çiziyordu. 'Rahatım yerinde' derdi. 'Oturup okuyorum, sonra da biri gelip beni tutuklar diye korkmuyorum—Çarlık Rusya'sında olacak şey mi bu.'" Ziv, Troçki'nin kitaplarını ve kâğıtlarını öteki mahpuslara ne kadar büyük bir istekle gönderdiğini, ve öteki mahpusları bitmez tükenmez bir enerji ile kültür bakımından nasıl beslediğini anlatır.

O sırada duruşmadan önce alınmış bir resmi var Troçki'nin: Bilgili, kültürlü, yakışıklı bir adam. Yüz, gerçekte olduğundan daha düzgün. Tepede sık siyah saçlar, sivrice bir buruna kadar sarkmıştır. Yüzde çok düşünen bir insan ifadesi vardır. Bütün rahatlığına rağmen bir iç huzursuzluğu, yoğun bir duygu ve dış görünüş mücadelesi seziliyor. Baştaki sık siyah saçlar, geniş alın, kalkık ve keskin hatlı kaşlar, burundan takma koyu renk gözlük, titizlikle kesilmiş bıyık ve ileri doğru çıkmış çene, çeşitli iç çalkantıları belirten çeşitli açılar sağlıyor yüze. Zayıf ve orta boylu mahpusun üzerinde siyah

bir elbise vardır. Bu siyah elbise, kolalı beyaz yaka, ceketin kollarından hafifçe çıkan beyaz kolluklar ve pırıl pırıl boyanmış ayakkabılar, çok ince, kibar bir adam karşısında bulunduğu izlenimini yaratıyor insanda. Resim Peter-Paul kalesinde duruşmaya çıkacak bir ihtilâlciden çok on dokuzuncu yüzyıl sonunda bir konuğu kabul etmeye hazırlanan Batılı zengin bir Avrupa'lıyı andırmakta...

Daha çok Avrupa klâsiklerini okuyordu. "Yatağımda yatar, bütün bu kitapları bir oburun güzel bir şarabı yudum yudum, keyifle içerken, bir tiryakinin güzel bir cigaranın dumanını içine çekerken duyduğu fizik zevkle yutardım... Fransız edebiyatının büyük ustalarını kendi dillerinde o zaman okudum." Klâsik ve modern Fransız edebiyatı sevgisi onda bütün ömrü boyunca sürecektir. O sırada artık Fransızca ve Almancayı iyice öğrenmiştir. Her iki dili de çok iyi konuşmaktadır. Troçki iktisatta ve politikada Almanca'yı daha kolaylıkla kullanırdı, ama edebiyat dili olarak Fransızcayı beğenirdi. Kerson ve Odesa hapisanelerinde Marx kuramlarını şöyle böyle anladığı günler artık geride kalmıştır. Artık Marksizmi öğrenmiyor, öğretiyor; kafası daha çok Avrupa edebiyatının geniş ufuklarına dalmıştır.

Sessiz hücresinde son fırtınalı ayların verdiği dersleri düşündü; çıkardığı sonuçları denemeler ve broşürler halinde yazdı. Bunlardan biri özellikle büyük bir önem taşıyacaktır. Bu dönemde yazdığı yazıların hemen hemen hepsi toplu eserlerinde çıkmıştır. Yalnız toprak rantı konusunda yazdığı yazı ortada yok. Bu yazı kaybolmuş ve bir daha bulunamamıştır. Biyografisinde bunun kendisi için "feci bir kayıp" olduğunu söyler. Üzülmeye değer mi değmez mi, bilinmez. Sağlam bir ekonomi görüşü vardı. Ama Lenin ve Buharin gibi soyut bir ekonomi kuramcısı değildi. Marx'ın toprak rantı gibi çok ihtisas isteyen bir konusuna özgün bir şey getirdiği şüpheli. Ne olursa olsun, o yıl yazdığı siyasî yazıların bir kısmı toprak rantı

konusundaki eserinden herhalde daha sağlam ve daha özgündür. N. Tahotski takma adıyla yayımladığı çok tutulan, *B. Struve Politika'da* adlı broşürünü de bir yana bırakabiliriz. Bu broşür de liberalizme karşı açılmış bir yaylım ateşti ve çok vurucuydu, ama Troçki bunda da bilinen görüşlere yenilerini eklemiş değildir. *Sovyetin Tarihi* (İstorya Sovieta Raboçih Deputatov) daha önemliydi. Bu eser Troçki'nin editörlüğünde birkaç kişi tarafından yazılmıştı. Hapisane kapıları arkasından kapanır kapanmaz hemen böyle bir eser yazmayı aklına koymuştu; Sovyetin rolünü özetleyen bölümünü kendisi yazmıştı:

(Yazısı şöyle bitiyordu): Kent Rusya'sı mücadele için çok dar bir alandı. Sovyet, mücadeleyi ulusal ölçüde yürütmek istedi; ama her şeyden önce bir Petersburg kurumu olarak kaldı... Gelecek devrim uyanışında bu çeşit işçi kollarının bütün ülkede kurulacağına şüphe yok. Ülke çapında örgütlenmiş bir Rusya İşçi Sovyetleri... önderliği ele alacaktır... Tarih tekrar etmez. Yeni Sovyet bu son elli günün deneylerini tekrar etmiyecektir. Ama bu elli günden bütün hareket programını çıkaracaktır... Ordu, köylü ve orta sınıfların yoksul bölümleriyle devrimci bir işbirliği; saltanatın kaldırılması; mutlakiyet askerî mekanizmasının imhası; ordunun kısmen terhisi ve kısmen de revizyonu; polisin ve bürokratik cihazın ilgası; sekiz saatlik iş günü; halkın, ve her şeyden önce, işçilerin silâhlandırılması; Sovyetlerin devrimci muhtar kent organları durumuna sokulması; köylü Sovyetlerinin bulundukları yerlerde toprak reformunu üzerlerine alacak biçimde kurulması; geçici hükümetin seçilmesi.. Böyle bir plânı formüle etmek uygulamaktan kolaydır. Ama devrime zafer mukadderse proletarya bu rolü oynamaktan kaçınamaz. Dünyanın bir eşini daha görmediği bir uygulama ortaya koyar.

Bu elli günün tarihi proletaryanın büyük mücadele ve zafer tarihinde soluk bir sayfa olacaktır.

1917'nin programıydı bu aslında. Bu dönemde bütün yazıları, yine bu dönemde yazmış olduğu *Denge ve Olanaklar - Devrimin Hareket Halindeki Güçleri* (İtogi i Perspektivi Dvijuşçie Sili Revolutsii) adlı büyük eseri için yapılmış birtakım hazırlıklar ve denemelerden başka bir şey değildir. Eser, "Troçkizm"in ana kitabı olarak yıllarca ve yıllarca şiddetli

bir tartışma konusu olacaktır (*). Yazı, 1905 Devrimi konusunda kaleme aldığı birçok denemeler ve kroniklerden oluşan *Bizim Devrimimiz* (Naşa Revolutsia) adlı kitabının son bölümü olacaktı; sürekli devrim kuramının hemen hemen matematik olarak özetlenmiş bir formülü idi. Yazıda o günün kritik olayları Rus tarihinin eski çağlardan gelen eğilimleri açısından ele alınıyor; sonra uluslararası görünüme dönerek modern Avrupa tarihinde Rus devriminin yeri tanımlanıyor; ve geniş çizgisiyle, Rus devriminin dünya ve dünyanın da Rus devrimi üzerindeki etkisinin ne olacağı araştırılıyordu. O sıralarda Marksistler arasında geçerli olan görüşler karşısında, kendi görüşlerini bu çerçeve içinde açıklıyordu. Bu yazı Marx'ın *Communist Manifesto*'sundanberi, yâni 1847'denberi sosyalist devrim tanımının, revizyoncu olmasa bile, en köklü bir açıklamasıydı. Yalnız bu nedenden ötürü eserin biraz ayrıntılı olarak özetlenmesi gerekiyor.

Biliyoruz ki Marksistler, genel olarak Rus ayaklanmasını bir burjuva devrimi sayıyorlardı. Bu devrimin amacı Çarlığı yıkmak, Rusya'yı yarı-derebey mirasından kurtarmaktı. Yalnız bu aşamanın tamamlanmasından sonradır ki, diyorlardı, Rusya'da modern sanayici bir toplum iyice gelişebilir; ancak böyle bir toplumda ülkenin zenginliği ve üretici gücü arttıktan sonra devrimci sosyalizm iktidara geçebilir ve yığınların eşitlik konusundaki özlemlerini gerçekleştirebilir. Marksistler Batının eski kapitalist ülkelerinde sosyalist devrim için gereken şartları olgunlaşmış sayıyorlardı. Orada, yâni Batıda, sosyalizmin kazanacağını, Doğuda ise hâlâ burjuva devrimleriyle uğraşılacağını umuyorlardı. Bunlar Batıdaki Avrupalı sosyalistlerle Rusya'daki Menşeviklerin ve Bolşeviklerin tartış-

(*) Bu kitabın özeti ve kitaptan alınan parçalar eserin Moskova'daki yeni baskısındandır (1919). Yazarın (yâni İsaac Deutscher'in) Varşova'daki kitaplığında bulunan ilk 1906 baskısı (şimdi artık pek bulunmamaktadır) İkinci Dünya Savaşı sırasında kaybolmuştur. 1919 baskısı da ilk baskının aynıdır ve başında bir önsöz vardır.

maya bile lüzum görmedikleri birtakım sağlam gerçeklerdi. Ruslar Rus "burjuva" devriminde hangi sınıfın, işçilerin mi yoksa burjuvaların mı, baş rolü oynayacaklarını tartışıyorlardı aralarında yalnızca.

Troçki bu ihtimallerin çoğunu yeniden düşünüyor: Burjuvazinin devrimci bir rol oynayamıyacağı, bu rolü sanayideki işçi sınıfının üzerine alması gerektiği konusunda Bolşeviklere katılıyor. Ama daha da ileri gidiyor, işçi sınıfının, devrimdeki üstün durumu dolayısıyla, Rus devrimini, Batıda sosyalist devrim başlamadan önce bile, burjuva aşamasından taa sosyalist aşamaya kadar götürmek zorunda kalacağını söylüyor. "Sürekli" devrimin bir yanı olacaktır bu görüş—ihtilâli burjuva sınırları içinde tutmaya imkân yoktu.

Neden Rusya sosyalizmin önderi olacaktı? Neden Rus orta sınıfları, Fransızların On Sekizinci yüzyılda yaptıkları gibi, ihtilâli sonuna kadar götürmiyeceklerdi? Bu sorunların cevapları Rus tarihinin özelliklerinde saklıydı. Yarı Asyalı, yarı Avrupalı olan Rus devleti çok yavaş gelişen, ayırımlaşmamış, ilkel bir topluma dayanıyordu. Bu devlete, Rus toplumundan gelen itilimler değil, üstün Avrupa devletlerinin askerî baskıları biçim vermişti. Daha ilk günlerdenberi, Tatar hâkimiyetiyle savaştığı ve sonra Polonya-Litvanya istilâlarına uğradığı zamandanberi, devlet Rus halkından alacağını almıştı; elde edilen sosyal zenginliğin akla sığmayacak kadar büyük bir payını bu devletin kendisi yutmuştu. Bu yüzden imtiyazlı sınıfların yavaş yavaş korunmasını ve üretim kaynaklarının da yavaş yavaş gelişmesini bile önlemişti. Ama devletin hiyerarşik bir örgüte ihtiyacı vardı ve bunu sağlamak için sosyal ayrımlaşmayı teşvik etmek zorunda kalmıştı. Böylece Çarlık, Rus toplumunun gelişmesini hem önlemiş hem de teşvik etmişti. Bu yüzden Miliukov, Batıda derebeyler devleti yarattıkları halde, Rusya'da devlet derebeyleri yaratmıştır, demek zorunda kalmıştı. Troçki bu görüşü tek yanlı buluyor, çünkü "devlet istediği zaman sosyal gruplar ve sınıflar imal

edemez," diyordu. Bununla birlikte, Rusya'da "kapitalizmi bile devlet doğurmuştu." Modern sanayiin temelini özel teşebbüs değil devlet atmıştı. Rus düşüncesini ve görüşünü bile devlet yaratmış gibidir. Modern çağda, malî ve askerî himayecilik ile Avrupa'nın malî yardımı Çarlığa bir dereceye kadar modernleşme sağlamış, bu da Çarlığın toplum üzerindeki baskısını daha da artırmasına yaramıştır. Liberaller bu garip devlet hâkimiyetinin Rusya'da devrimi imkânsız hale getirdiğini iddia ediyorlardı. Oysa, tersine, devrim kaçınılmaz olmuştu.

Bu eğilimin bir sonucu da şuydu: Rusya Yirminci Yüzyıla son derecede cılız bir kentli orta sınıfla girmişti. Rus kenti son otuz kırk yılın ürünüydü. Büyük Petro zamanında kentlerde oturanlar bütün nüfusun yalnızca yüzde üçünü oluşturuyordu. Napolyon savaşlarından sonra bu oran yüzde 4 1/2 ye çıktı. Yirminci Yüzyılın sonuna doğru ise ancak yüzde 13 olabildi. Eski Rus kentleri, Avrupa'da olduğu gibi, sanayi ve ticaret merkezleri değillerdi. Askerî yönetici bir topluluk ya da kale idiler (Moskova Çarın köyü idi). Rus kenti —tıpkı Asya kenti gibi— üretmiyor, yalnızca tüketiyordu. Ne bir zenginlik toplamış, ne de bir iş bölümü geliştirmişti. Sert Rus iklimi ve geniş stepler de Rusya'da uygarlığın gelişmesini önleyen bütün acı engellerin üstüne tüy dikmişti. On Dokuzuncu Yüzyılın ortasında kapitalizm Rusya'da, Batıda sanayiin gelişmesine yarayan kent zenaatkârlığı yerine köy işçiliğini buldu. Bu gerçek, Parvus'ün önceden belirttiği gibi, önemli bir sonuç yarattı: Fransız orta sınıfının belkemiğini oluşturan ve büyük Fransız Devrimini yaratan toplu haldeki kent zenaatkârlarına benzeyen bir sosyal sınıf Rusya'da ortaya çıkmadı. Rusya'daki dört milyon zenaatkâr *(kustari)* hep köylere dağılmıştı.

Modern sanayiin gelişmesi bile orta sınıfı önemli bir şekilde güçlendirmedi, çünkü Rus sanayiini, aslında yabancı sermaye besliyordu. Batı burjuvazisi kendi ülkesinde liberaldi.

Ama Rusya'da bu burjuvazi yalnızca kendi sermayesinin güvenliği ile ilgiliydi. Bunu en iyi şekilde "kuvvetli", yâni, müstebit bir hükümet sağlayabilirdi. Böylece, devletin iktisadî üstünlüğü, orta sınıfın sayıca az oluşu, sanayide yabancı sermaye hâkimiyeti, bir orta sınıf geleneğinin bulunmayışı... bütün bunlar Rus burjuva liberalizminin ölü olarak doğması sonucunu yarattı. Orta sınıfın önemli bir şekilde artmasına yaramayan modern sanayi ise proletaryayı ön plâna geçirdi. Rus sanayii geç geliştiği için, başka yerlerde yavaş yavaş ve çetin bir mücadele ile gelişen ileri örgüt şekillerini hazır buldu ve aldı. Rusya'daki birkaç büyük fabrika herhangi Batı Avrupa ülkesinde, dahası Amerika'da bile kurulmuş müesseselerden daha büyük ve daha özgündü. Bu bakımdan, Rus proletaryasının siyasal gücü, kendi kendini örgütleme ve kitle halinde harekete geçme yeteneği de onlarınkinden daha yoğundu.

Sosyal sınıfların bu tabakalaşmaları alışılagelen devrim kalıplarında da bir değişikliği gerektirmişti. Avrupa tarihinde üç büyük devrim vardı: 1789, 1848 ve 1905. 1789 da, güçlü ve güvençli Fransız burjuvazisi, krallığa karşı açtığı savaşın önderi olmuştu. Gerçi, devrim sık sık burjuvazinin elinden çıkmış, Jacobin'lerin yoksul sınıftan gelme *sans culotte*'ları tarafından daha da ileri götürülmek istenmişti; ama devrimi sürdürmek isteyenler, şeklini daha almamış, sağlam bir programı olmayan tutarsız bir kitle idi. Robespierre'in kısa süren diktatörlüğünden sonra yeniden iş başına geçen zengin burjuvaziye karşı yalnız bilinçsizce bir muhalefet yürütüyorlardı. Bu burjuvazinin önderliğine meydan okuyacak modern bir sanayi işçi sınıfı daha yoktu ortada. (*)

1848 de burjuva devriminin merkezi Almanya ve Avusturya'ya kaydı. Ama Alman orta sınıfında Fransız orta sınıfındaki güç ve güvenç yoktu. Gelişen proletarya karşısında

(*) Troçki, yıllarca sonra, Marx'tan aldığı bu görüşte, Fransız burjuvazisinin On Sekizinci yüzyıldaki devrimci yeteneklerini büyültmüş olduğunu söylemiştir.

duyduğu korku krallığa kafa tutmak için gereken cesareti kurutmuştu onda. 1848 deki yoksul kitleler artık dilenci kıyafetli, öfkeli, karmakarışık aşağı bir orta sınıf değildir; siyasî bağımsızlığa yönelmiş, kraldan çok işverenlere karşı doğrudan doğruya başkaldıran fabrika işçileri sınıfıdır. Bu işçi sınıfı burjuvazide korku yaratacak kadar güçlüdür, ama hâlâ da bütün ulusa yol gösterecek kadar sağlam ve atılgan değildir. Önderlik edecek bir sınıf olmadığı için devrim sonunda sakatlandı; burjuvazi devrimin önderliğini üzerine almayacak kadar güçsüzdü *zaten,* proletarya ise *daha* güçlenmemişti.

Sonunda, 1905 yılında, daire Rusya'da kendi üzerine kapandı: Devrim artık öndersiz değildi. Burjuvazi Rusya'da istibdada karşı bir savaş yönetemiyecek kadar korkuyor ve çekiniyordu proletaryadan. Bu görev, 1848 deki Alman proletaryasından daha güçlü olan ve Avrupa sosyalizminin son görüşlerini benimseyen sanayi işçilerine düşüyordu.

Bundan anlaşılmaktadır ki, diyordu Troçki, devrim, eğer başarılacak olursa, proletaryanın iktidarı ele almasıyla sonuçlanacaktır. "Adına lâyık olan her siyasî parti temsil ettiği sınıfın çıkarlarına devleti hizmet ettirmek için hükümet gücünü ele geçirmeyi amaçlar." Menşevikler, sosyalizm için "olgunlaşmamış" olan geri Rusya'da işçilerden burjuvazinin iktidara geçmesine yardım etmelerini istiyorlardı. Bu iddiaya karşı Troçki şunları söylemektedir: "İktisat bakımından geri kalmış bir ülkenin proletaryası ileri kapitalist ülkelerin proletaryasından daha önce iktidarı ele alabilir... Rus devrimi öyle bir durum yaratabilir ki, bu durumda iktidar burjuva liberalizmini savunan politikacılar, yüksek devlet yönetimindeki dehalarını göstermeye vakit bulamadan, proletaryanın eline geçer." Beylik Marksist kitaplara dayanan görüşleri bir yana bırakmıştır Troçki. "Marksizm her şeyden önce, metinlerin değil, sosyal ilişkilerin çözümüne yarayan bir metoddur."

Troçki'yi az sonra eleştirmeye başlayacak olanlar, kendisini, Rusya'ya burjuva gelişme aşamasını "atlatmakla" ve

küçük bir azınlık olan sanayi işçilerini ulusun geri kalan kısmıyla çatıştırmak istemekle suçlayacaklardır. Troçki bu eleştirileri önceden önlemek niyetindedir. Rus devriminin burjuva karakterini inkâr etmediğini söyler, hiç olmazsa şu anlamda: devrimin ilk görevi, burjuvazinin İngiltere ve Fransa'da yaptığı gibi, Rusya'yı geçmişin derebey ağırlığından kurtarmaktır. Ancak, diyordu Troçki, —ve bu noktada öteki sosyalistlerden ayrılıyordu— devrim burada duramaz. Derebey kurumlarını söküp attıktan sonra kapitalizmin belkemiğini kırmaya başlayacak ve bir proletarya diktatorası kuracaktır. Sosyalistlerle köylü temsilcilerinin bir hükümet koalisyonu yapmaları mümkündür; ancak köylünün rolü ikinci derecede kalacaktır. İşçi temsilcileri "hükümet politikasından memnun olacaklar ve hükümet içinde tekdüze bir çoğunluk sağlıyacaklardır."

Peki, bu bir azınlık diktatoryası olmayacak mı? Evet, Troçki devriminin gerçekten yalnızca işçiler tarafından yapılacağını açıkça söylemese bile, aslında bunu imâ etmektedir. Eski düzen kentlerde yıkılacaktı; kentlerde çoğunluk proletaryada idi. "Emekçi yığınlarının birçok tabakaları, özellikle köydekiler, devrime katılacaklar, ve ancak... kent proletaryası hükümetin dizginlerini ele aldıktan sonradır ki ilk olarak siyasî bir örgüte sahip olacaklardır." Ama eski düzenin yıkılması ve iktidara geçilmesi bir azınlığın da eseri olsa, devrim, çoğunluğun, yâni, köylülerin, desteğini sağlamadıkça yaşayamaz ve pekiştirilemez. *"İktidara geçecek olan proletarya köylünün karşısına kurtarıcı olarak çıkacaktır."* Yapacağı birçok işler arasında, köylülerin büyük topraklara el koymasını da onaylayacaktır. Fransız köylüsü Napolyon'un arkasından gitmişti, çünkü Napolyon ülkeden kaçmış olan derebeylerin topraklarını köylülere dağıtmıştı. Aynı nedenden ötürü, Rus köylüsü de proletarya sınıfını destekleyecekti. Bu bakımdan, bu hükümet azınlığın hâkimiyetini hem temsil edecek, hem de etmeyecekti. Proletarya azınlığı devrimin çekirdeği olacak,

bütün önemli konularda teşebbüsü elinde tutacaktı. Ama hâkimiyetini ezici çoğunluğun yararına ve onun içten gelen desteği ile kullanacaktı.

Devrimde köylünün yeri konusundaki görüşü —bir bakıma "Troçkizm"in can alacak noktası— ileride birçok tartışmalar yaratacaktır. Troçki'ye karşı yöneltilen en büyük suçlama, kendisinin Rus köylüsünün devrimci potansiyelini "azımsamak" ve köylü ile proletarya arasında bir "ittifak" imkânını inkâr etmek olacaktır. Yazılarında bu suçlamayı haklı gösterecek herhangi bir söz yok. Kendisinin "iktidara geçen proletaryanın, köylünün önüne bir kurtarıcı gibi çıkacağını" özellikle belirtmiş olduğunu gördük. Sosyalistlerin yalnız derebey mâlikânelerine el koymakla yetinmeyeceklerini, aynı zamanda köylülerin toprakları ele geçirmelerini de onaylayacaklarını söylemekle, bu konuda birçok Rus sosyalistlerinden çok daha ileri gitmiş oluyordu. Menşevikler derebey topraklarının belediyelere devredilmesini istiyorlardı. Bolşeviklerin çoğu ise, özellikle Lenin, genel terimler kullanarak, toprağın bölünmesini değil, devletleştirilmesini savunuyordu. (*) Köylü ile "ittifak", Bolşeviklerin 1917 de ve 1917 den sonra kullandıkları anlamda bir "ittifak"sa, Troçki 1906 da bu çeşit bir ittifaktan yanadır.

Bununla birlikte, Troçki'nin köylüleri, genellikle küçük mal sahiplerinden ya da küçük burjuvaziden daha bağımsız devrimci bir güç saymadığı da doğrudur. Köylüler, ona göre, dar yerli çıkarlarıyla ilgilenen, ulus çapında koordine bir harekete girişemeyen, şekilsiz, dağınık bir kitledir. Köylülerin isyanları, arada sırada başarılı olsa bile, yeni bir müstebit sülâlesinin ortaya çıkmasından ya da köylülerin başka sınıflar tarafından sömürülmesinden başka bir işe yaramamıştır.

(*) Tanınmış Bolşevik liderlerinden yalnız Stalin 1906 da büyük toprakların köylüler arasında bölünmesinden yanaydı. J. Stalin, **Soçinenya**, cilt I, s. 214—35, 236—8. İ. Deutscher'in, **Stalin, bir devrimcinin hayatı**, Ağaoğlu Y. Evi cilt I, S. 130—131.

Modern toplumda köylüler eskisinden daha çaresiz durumdadırlar: "Kapitalizm tarihi, köyün kente bağlanması tarihidir." Kentte ise, fiilen ya da potansiyel olarak, iki bağımsız kuvvet vardı: Zenginlikleri elinde toplayan burjuvazi ile yoğun bir zenginlik üretim gücü olan proletarya. Köylü, sayı bakımından çok güçlü olduğu halde, bu iki sınıftan birinin arkasından gitmek zorundaydı. Parlâmento seçimlerinde bir köylü oyunun bir işçi oyu kadar ağırlığı vardı, ama devrimci durumlarda böyle bir eşitlik düşünmek hayaldi. Grev yapan bin demiryolu işçisi milyonlarca dağınık köylüden daha etkiliydi. Modern sınıfların oynadığı rol sayılarıyla değil, sosyal fonksiyonlarıyla ve özel ağırlıklarıyla ölçülüyordu. Proletarya köylülerin desteğini kazanmalıydı—yoksa iktidarda kalamazdı. Ama küçük mal sahipleri kitlesini çekmenin tek yolu iktidar savaşında sert ve kararlı olmaktı. Kuvvetli her zaman zayıfı çekerdi.

Bu kadar açıkça anlatılan bir görüş, Marx'ın kendi yazılarından esinlenildiği halde, o güne kadar kabul edilmiş Marksist düşüncelerden köklü bir ayrılıştı (Troçki "metin çözümlemelerinden" vazgeçtiği için alıntılara sığınmamıştı). İşçi sınıfının ulus içinde bir çoğunluk olmadan iktidara geçemiyeceği ve geçmemeye de çalışması günün ortak Marksist görüşüydü. Modern ülkelerde sanayide çalışan işçi sınıfının, İngiltere'de olduğu gibi, yavaş yavaş bir çoğunluk olacağı halkçı sosyalizmin en büyük hayaliydi (*). Troçki bu hayalden kendisini kurtarmıştı: Devrim, diyordu, ulusun çoğunluğu proleter olmadan çok önce başarıya ulaşacaktır.

(*) Stalin, 1946 yılında çıkan Toplu Eserler'ine yazdığı önsözde (Socinenya, cilt I, s. XIV - XV) 1905 döneminde "Marksistler arasında geçerli olan tezi kabul etmiş" bulunduğunu, bu teze göre "sosyalist devrimin başarıya ulaşması için gereken tek şartın proletaryanın ülkedeki nufusun çoğunluğunu teşkil etmesi" olduğunu yazar. "Bu bakımdan, kapitalizmin henüz yeterince gelişmiş olmaması yüzünden proletaryanın halk çoğunluğunu oluşturmadığı ülkelerde sosyalizmin zafere ulaşması imkânsızdı."

Köylü konusundaki değerlendirmesi de geçerli görüşlere bundan daha az aykırı değildi. Menşevikler küçük mal sahibi köylüyü gericiliğin temeli sayıyorlardı. Menşeviklerin bütün umudu işçi sınıfıyla liberal burjuvazi arasında bir koalisyonu gerçekleştirmekti. Oysa Lenin, tersine, mujiklerde ihtilâlci bir enerji görüyordu; ama, Troçki'den ayrı olarak, köylünün potansiyeli üzerinde önyargıya varmıyordu. Bu konuda kafasını açık bulunduruyor, köylülerin kendi devrimci partilerini kurarak sosyalistlerin eşit bir ortağı olup olamıyacaklarını anlamaya çalışıyordu. 1905 in başında, Plehanov, Troçki ve Martov, Lenin'in Papaz Gapon gibi garip bir adamı yoğun bir merakla ve önemseyen bir umutla ele almasına şaşmışlardı. Lenin, başkent işçilerini Kışlık Saraya yürüten, böylelikle devrimin kapılarını açan Papaz Gapon gibi bir Kazak çocuğunun bağımsız ve sol bir köylü hareketinin müjdecisi olup olmadığını sormuştu. Lenin'in "demokratik proletarya ve köylü diktatoryası" formülü, Troçki'nin "proletarya diktatoryası" fikrinden daah geniş ve daha doğru görünmekte ve sosyalistlerle köy ihtilâlcilerinin işbirliği yapmalarına daha uygun sayılmaktadır. 1917'deki olaylar Troçki'nin teşhisini doğrulayacaktır. Bin dokuz yüz yirmilerde ise bu problem Çin'deki Komünist politikası yüzünden yeniden alevlenecektir; Troçki'nin kendi görüşünü formüle etmesinden hemen hemen yarım yüzyıl sonra, bu sorun Asya'daki devrimlerle ilişkin olarak tekrar tekrar ele alınacaktır. Çünkü Asya'da kentli ve köylü unsurlar arasındaki ilişki Rusya'da olduğundan daha karışık ve daha belirsizdir.

Buraya kadar devrimin ülke içindeki yanıyla uğraştık. Troçki'ye göre, sorunun uluslararası yanıyla ulus-içi yanı birbirine sımsıkı kenetlidir. Köylüler kendi başlarına "işçileri zor duruma sokamazlar." Ama ileride iki sınıf arasında bir çatışma çıkacaktır ve böylece proletarya ulusun önderi olmanın cezasını çekecektir. Devrim büyük toprak sahibinin hâkimiyetini ve iktidarını yıkmaya yöneldiği sürece bütün köylüler

proletaryayı destekliyeceklerdir. Ama bundan sonra, "proletarya politikasının iki yanı, yâni *kollektivizm* ile *enternasyonalizm,* (köylünün) muhalefetiyle karşılaşacaktır." Böylece, devrim, kentte de köyde de biter bitmez, burjuva aşamasından sosyalist aşamaya geçer geçmez, yeni rejim, başlangıçta güçlü olmasına rağmen, güçsüzlüğünü anlayacaktır. O zaman kurtuluşunu ister istemez uluslararası devrimde arayacaktır. Rusya'nın sanayice yoksul ve geri oluşu sosyalist bir iktisadın kuruluşu bakımından korkunç engeller ortaya çıkaracaktır; bu engeller ancak sosyalist Batının yardımıyla atlatılabilecek ve ortadan kaldırılabilecektir. Son olarak da, tutucu Avrupa'nın takınacağı düşmanca tavır Rus devrimini, kendi mücadelesini Rus sınırlarının ötesine götürmeye zorlayacaktır.

Avrupa proletaryasının, devlet olarak doğrudan doğruya yapacağı yardım olmadan, Rus işçi sınıfı iktidarda kalamaz ve geçici hâkimiyetini sağlam ve uzun bir sosyalist diktatörlüğüne dönüştüremez...

Bu gerçek daha başlangıçta, olayların gelişmesine uluslararası bir karakter verecek ve çok geniş perspektifler açacaktır; *Rus işçi sınıfı, siyasî kurtuluşa önderlik etmekle tarihte görülmemiş bir yüceliğe ulaşacak, elinde muazzam güçler ve araçlar biriktirecek ve kapitalizmin dünya çapındaki tasfiyesine böylece başlanmış olacaktır...*

Geçici olarak iktidarı ele alan Rus proletaryası kendi teşebbüsüyle başlattığı devrimi Avrupa'ya yayamazsa, o zaman derebey ve burjuva reaksiyonu, onu, buna zorlayacaktır.

Burjuva partilerini askerî masraflar için muazzam tahsisat ayırmaya, barış gösterileri yapmaya, uluslararası uzlaşma meclisleri ve Birleşmiş Avrupa Devletleri kurmaya zorlayacak şey tamamiyle proletarya devrimi korkusu olacaktır. Ama bütün bunlar boş lâflardır, çünkü bunlar ne devletler arasındaki çelişkileri ne de silâhlı çatışmaları ortadan kaldıracaktır... Avrupa savaşı ister istemez bir Avrupa İhtilâli demektir.

Troçki sosyalist partilerin "propagandacı tutuculuğunu" suçlar, bunun proletaryanın iktidar savaşını zorlaştırdığını söyler; Rus devriminin uluslararası sosyalizmi sarsacağını

umar. Nitekim, 1905 olayları Avusturya ve Prusya proletaryasını genel grev yoluyla genel oy hakkı istemeye götürmüştür. "Doğudaki devrim Batı proletaryasına devrimci idealizmi aşılıyor ve onda düşmanlarıyla Rusça konuşmak isteği uyandırıyor." Düşüncelerini şöyle bağlıyor Troçki:

Rus proletaryası... dünya reaksiyonunun örgütlü düşmanlığı ve dünya proletaryasının devrimic örgütlü bir şekilde yardım isteğiyle karşılaşacaktır. Rus işçi sınıfı, yalnız başına kalırsa, köylü proletaryaya arkasını döndüğü zaman, karşı-devrim tarafından ezilir. O zaman işçi lere kendi siyasî hâkimiyetlerinin kaderini, dolayısıyla bütün Rus ihtilâlinin kaderini Avrupa'daki sosyalist devrime bağlamaktan başka bir yol kalmaz. Rus proletaryası, Rus burjuva ihtilâlindeki geçici durumların kendisine sağlayacağı muazzam devlet-siyaset iktidarından yararlanarak, bütün kapitalist dünyadaki sınıf savaşına ağırlığını koyacaktır. Elinde devlet gücü, ardında karşı-devrim, önünde Avrupa reaksiyonu, bütün dünyadaki kardeşlerine yine o eski çağrıyı yapacak ve bu çağrı bu sefer son savaş çağrısı olacaktır: Bütün dünya işçileri birleşiniz.

Troçki'nin ortaya attığı görüşün genel havasına bakılırsa Troçki Avrupa devrimini tek ve sürekli bir süreç saymaktadır. Bu kehanetin içine ister istemez birtakım hayaller karışmış bulunuyor, hiç olmazsa tüm sürecin temposu bakımından. Burada Troçki, o sırada Avrupa sosyalistleri tarafından ortaklaşa kabul edilmiş bulunan ve Karl Kaustky tarafından yetkili bir ağızla savunulan görüşe katılmaktadır: Avrupa ekonomisi ve toplumu sosyalizm için "olgun" bir duruma gelmiştir. Bununla birlikte, Troçki, 1906 da bile, kehanetlerindeki kesin havaya rağmen, devrimin Rusya'dan ne yolla yayılacağı, Polonya üzerinden Almanya'ya ve oradan Avusturya'ya mı geçeceği, yoksa Asya'ya mı döneceği konusunda önceden bir şey söylemenin imkânsız olduğunu yazacak kadar da dikkatlidir.

Ama Troçki Rus devriminin yıllar yılı kendi başına yaşayacağını bir an bile aklına getirmemiştir. Bu bakımdan, yirmi yıl sonra da Stalin'in söyleyeceği gibi, Troçki devrimci Rusya'nın iç kaynaklarını ve canlılığını "iyi değerlendirmemiş-

tir," denebilir. Bugün geriye bakıldığında yanlış bir hesap olduğu artık açıkça anlaşılan ve 1906 da Troçki tarafından ortaya atılan bu fikrin, 1917 ile 1924 yılları arasında, Stalin de aralarında olmak üzere, bütün Bolşevik liderlerinin ortak malı olduğu düşünülürse insanın böyle bir fikir karşısında büyük bir şaşkınlığa düşmemesi gerekir. Sonradan bu görüşün yanlış olduğu o kadar iyi anlaşılacaktır ki yanlışlığın kendisi tüm olarak kehaneti gölgede bırakacaktır. Gerçekten de Troçki, Sovyet Rusya'nın yıllar yılı dünyadan ayrı yaşayacağını hiç hesaba katmamıştı. Ama 1906'da da bir Sovyet Rusya'nın ortaya çıkacağını ondan başka kim düşünmüştü? Ayrıca, Troçki'nin kendisi, dolaylı olarak ya da bilmeyerek, yanlışlığının nereden geldiğini de açıklamış oluyordu: Rus köylüsünü iyi değerlendirememişti: Bireyci köylülerin ezici çoğunlukta olduğu bir ülkede, köylünün siyasî güçsüzlüğü ve bağımsızlık yoksunluğu, kollektivist rejimin yaşamasına ve aynı zamanda kollektivizmin zorla ve oldukça başarılı bir şekilde uygulanmasına imkân verecekti.

Troçki o zaman kendi görüşüyle açıkça bir çelişiye düşmüş, mujikler devrim aleyhine döner dönmez proleter rejiminin yıkılacağını söylemişti. Bu yanlış görüş de —eğer yanlışsa— 1905 - 1906 da açıkladığı devrim kuramına sıkı sıkıya bağlıydı. Bir proleter partisinin halk çoğunluğunun isteği hilâfına, muazzam bir ülkeyi uzun bir süre yöneteceği ve ülkeye egemen olacağı aklına bile gelmemişti. Devrimin uzun sürecek bir azınlık egemenliğine gideceğini de düşünmemişti. Kuramında böyle bir ihtimali gözönünde tutmamıştı. Ama, hemen hemen bütün çağdaşları gibi, o da böyle bir şeyin eylemde sosyalizmle bağdaşmıyacağını sanmıştı. Nitekim, Lenin'in "Jacobin'ciliğine" karşı yazdığı bütün yazılarına rağmen, devrimin yalnız başına ve güçsüz kalmaktan korkarak totaliterliğe kaçacağını düşünmemişti.

Troçki'nin düşünce biçimini, bir bütün olarak ele alacak olursak birbirini izleyen büyük tarihsel olayların, hiç bir si-

yasî kehaneti bu kadar parlak bir şekilde doğrulamadığını ve bu kadar kesinlikle boşa çıkarmadığını, ve sonra da, bir bakıma, yeniden doğrulamadığını söyleyebiliriz. Bu son söz, özellikle Troçki'nin, Rus devrimi dünya devrimini başlatacaktır, görüşü için doğrudur. Yıllar yılı sürecek olan olaylar bu görüşe hergün yeni bir ışık tutacaktır: 1917 de ve o yılı izleyen yıllarda krallar devrilirken, her yerde ihtilâller patlak verirken sanki Troçki'nin bu sözleri kerametin ta kendisiymiş gibi hep gerçekleşti. Sonra Avrupa'da komünizmin gerileme yılları başladı; Bolşevik Rusya kabuğuna çekildi; ve Troçki saçma, "tüm imkânsız ve boş" şeyler söylemiş bir peygamber gibi gözden düştü; alay konusu oldu. Ama sonradan, İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra, iki dünyanın çatışması sırasında yeniden sesi duyulmaya başlandı. Bugün Batı dünyası, Rusya'yı, eskisinden daha fazla olarak, "eline tarihte görülmemiş derecede muazzam güçler ve araçlar toplamış, kapitalizmin dünya çapındaki tasfiyesine başlatan" bir ülke şeklinde görmektedir. Kitabımızın sonunda ele alacağımız bu konu üzerinde daha çok duramayız ve burada Rusya'nın bu rolü gerçekten oynayıp oynamadığını ve ne dereceye kadar oynadığını araştıramayız. Burada şimdilik Troçki'nin görüşüyle bu görüşün gerçekleşir gibi görünmesi arasındaki aykırılığa işaret etmekten ileriye gidemeyeceğiz: Troçki Rusya'daki yeni rejimin uluslararası devrimin efendisi değil, başlatıcısı ve esinleticisi olacağını düşünmüştü; Rusya'nın dışında kalan "kapitalizm tasfiyesinin" muzaffer Rus ordularının bir yan ürününden çok, Batı işçi sınıflarının gerçek bir başarısı olacağını sanmıştı.

Ama olayların akışı, 1904 - 1906 da Troçki'nin tasarladığı yoldan ne kadar sapmış olursa olsun, içinde bulunduğumuz yüzyılın ortalarında geçen "olayların ana doğrultusu"nu kendisinin iyi gördüğü şimdi daha anlaşılır gibi oluyor. Troçki'nin ortaya attığı görüşler, ister korkuyla ister umutla ele alınsın, Troçki ister başarı ve büyüklük bakımından tarihte bütün ötekileri gölgede bırakacak bir çağın öncüsü sayılsın,

ister bir yıkıntı ve felâket kâhini gibi görülsün, görüşlerindeki keskinliğin ve atılganlığının etkisinde kalmamaya imkân yoktur. Troçki geleceğe, yüksek bir dağın tepesinden yeni ve geniş bir ufuk arayan, uzaklarda muazzam, bilinmeyen birtakım dönüm noktaları keşfeden bir insan gibi bakmıştır. Elbette bulunduğu yüksek tepeden aşağıdaki görüntünün bütün ayrıntılarını göremiyecekti: Yer yer çökmüş koyu sisler, orayı burayı örtmüştür. Mesafe ve perspektif oyunları ovanın içinde olduğundan çok farklıdır. Bu yüzden Troçki büyük bir yolun izleyeceği kesin yönü iyice hesaplayamamıştır; iki ya da daha çok dönemeci bir tek dönemeç gibi görmüştür: Ne yazık ki günün birinde kendisinin de yuvarlanacağı derin, sarp uçurumun da farkına varamamıştır. Ama bunun bir tek avunusu da ufkunun görülmemiş derecede geniş olmasıydı: Lenin ve Plehanov da dahil olmak üzere, ünlü ve çok akıllı çağdaşlarının siyasî tahminleri bile Troçki'nin kale hücresinde geliştirdiği bu fikirlerin yanında korkakça ya da karışık kalıyordu.

Troçki *Denge ve Olanaklar*'da gelişiminin doruğuna ermiştir. Son denemeyi düşünerek ve sindirerek geçirdiği aylar onun için olgunluğa geçiş, çocukluktan erginliğe ve erginlikten genç adamlığa hızla atlayış ayları oldu. Bu seksen sayfalık broşürün içinde bu olgun adamın tümü ve özü vardı. Bundan sonra artık, 1906 da temelini attığı fikirleri, ihtilâl lideri olarak, bir ordunun kurucusu ve başı olarak, yeni bir Enternasyonalin propagandacısı olarak ve sonra da peşi kovalanılan bir sürgün olarak savunacak ve geliştirecektir. Nitekim, Karl Marx da ilk kısa doktrin açıklaması olan *Communist Manifesto*'daki fikirleri bütün ömrünce geliştirmiş ve bu fikirlerinden sonuçlar çıkarmıştı.

Troçki'nin *Denge ve Olanaklar* adlı kitabı, *Communist Manifesto* 1848 denberi Avrupa için ne idiyse, Rus partisi için de aynı şey olabilirdi; büyük bir devrimci broşür ve güçlü bir eylem çağrısı yerine geçebilirdi. Ama Troçki'nin bu eseri, büyük tartışmalar yaratmış olmasına rağmen, hemen hemen hiç

bir etki bırakmadan unutulup gitti. Bunun nedeni kısmen dış olaylarda, kısmen de yazarın davranışında aranabilir. Kitap 1906 da yayımlandıktan bir zaman sonra polisin eline geçti ve toplattırıldı. Okuyucuların eline geçenler ise, Sovyetin yargılanması sırasında yazarın halk arasında ünü artmasına rağmen pek ilgi çekmedi. Kitabın büyük bir kısmında eski denemeler vardı; yeni görüşler arayan okuyucular kitaptaki asıl yeni ve önemli bölümü kolayca gözden kaçırdılar. Örneğin, Lenin'in, ikinci elden birtakım alıntılara dayanarak bu kitaba bir iki kere küçültücü bir şekilde değinmesine rağmen, kitabı 1919 dan önce okumadığı kabul edilmektedir. Kitap baskıya verildiği sırada 1905 - 1906 ihtilâli sönüyordu. Sosyalistler ise, pratik bakımdan, ileride zafere ulaşacak bir devrimin olanakları üzerinde düşünmektense reaksiyonun zafer olanakları üzerinde kafa yormayı daha doğru buluyorlardı. Bu yüzden *Denge ve Olanaklar* ya çok erken ya da çok geç çıkmış oldu, güçlü bir etki yaratmadı. Son olarak da, partinin içindeki iki büyük akımdan hiç biri bu yeni ve sürükleyici öngörüşü benimsemek istemedi: Menşevikler 1905 in aşırılığından daha yeni kurtulmuşlardı; Troçki'nin etkisini bir an önce silmek istiyorlardı; bu "Troçkizm" özetini bir hayal oyunu saydılar. Bolşevikler ise, bir Menşevik sözcüsünün devrim üzerindeki sözlerini ciddiye alacak havada değillerdi. Kendi partisinde yalnız kalan Troçki böylece en yetkili olacağı bir sırada bir çeşit değersizliğe mahkûm edildi. Çok genç oluşunun da bunda etkisi vardı elbette. Troçki alt kademelerde ve partili olmayan işçiler arasında çok seviliyordu; ama doktrinin asıl seslendiği aktif propagandacılarla örgütcülerin gözünde bir peygamber sayılamayacak kadar gençti daha.

Bu karşılıksızlığa rağmen tarihi yapanlar arasında yer almakta olduğunu da çok iyi biliyordu; ve 19 Eylül 1906 da duruşmaya bu güvenle çıktı.

Mahkeme hareketli geçiyordu. Dâva sanıldığı gibi askerî

mahkemeye verilmemişti. Bu bakımdan mahkemede bir ölüm havası yoktu. Ama sanıklar uzun yıllar ağır hizmet hapsine mahkûm olmaya hazırlanmışlardı. Mahkemenin çevresini kazaklar ve jandarmalar sarmıştı. Askerî yönetim altında bulunan bölge, kılıçlarını çekmiş jandarmalarla doluydu. Duruşmaya yüz kadar dinleyici alınıyordu. Bunlar arasında Troçki'nin anasıyla babası da vardı. Savunmayı iki sıra avukat yönetmekteydi. Birkaç hafta içinde, her sınıftan 250 tanık Sovyetin çalışması üzerine çeşitli ve ayrıntılı bilgi verdi. İlk günden itibaren mahkemeye binlerce işçi tarafından imzalanmış bir sürü istida yağmaya başladı. Bunlardan tipik bir örnek: "Obuhov fabrikasında çalışan biz işçiler... Sovyetin bir avuç komplocudan değil Petersburg proletaryasının gerçek temsilcilerinden oluştuğunu.. ve eğer sayın yoldaşımız P. A. Zlidniev suçluysa, o zaman bizim de suçlu bulunduğumuzu ilân eder ve bunu imzalarımızla doğrularız."

Halk Çara karşı olan düşmanlığını binbir şekilde açığa vuruyordu. "Sanıkların önlerindeki masalar her zaman gazetelerle, mektuplarla, kutularla, şekerlemelerle ve çiçeklerle doluydu. Hele çiçeklerin sayısı hesapsızdı! Bütün sanıkların yakalarında, ellerinde, dizlerinin üstünde, kısacası, bütün sanık yerinde, çiçekler vardı. Yargıçta bu kokulu düzensizliği önleyecek cesaret yoktu. Sonunda, salondaki havadan 'moralleri bozulan' jandarmalarla subaylar ve memurlar bile dinleyicilerden sanıklara çiçekler getirmeye başladılar." Bir ara sanıklar duruşmalardan önce öldürülen bir arkadaşlarını anmak üzere ayağa kalktılar. Avukatlar ve halk da ayağa kalktı. Heyecana kapılan jandarmalarla polisler de esas vaziyet aldılar. Hâlâ bir ihtilâl sonu havası vardı mahkemede.

"Yalnızca Sovyetin çalışmasına ilişkin gerçekleri ve Sovyetin önemini halka açıkça anlatmak gerektiğine inandığımız içindir ki bu olağanüstü yargılamaya katılma kararını almış bulunuyoruz." Zlidniev, duruşmalara başlandığı sırada işte böyle konuştu. Sanıklar, düşmanlarında bile saygı, ve zaman

zaman da elde olmayan bir sevgi yaratacak şekilde davranıyorlardı. Polis bir kısım Sovyet üyelerini, işçilerden topladıkları paraları zimmetlerine geçirmekle suçladı. Suçlananlar arasında Troçki yoktu. Ancak bu suçlama üzerine fabrikalardan protestolar yağdı ve bu protestolar mahkemeyi o kadar allak bullak etti ki iddia makamı bile bu suçlamalara iftira demek zorunda kaldı. Sovyetin ilân etmiş olduğu genel grevleri ve gösterileri halkın ezici bir çoğunlukla desteklemiş olduğu o kadar açıktı ki iddia makamı dâvayı bu çeşit faaliyetler üzerinde yürütemiyeceğini hemen anladı ve bu faaliyetler yerine isyana teşvik suçu üzerinde durdu. (*)

Troçki 4 Ekimde bu konu üzerinde söz aldı. Konuşmasını Marx ile Lassalle'in 1848 de aynı suçlamalarla karşılaştıkları zamanki savunmalarına dayanarak hazırlamış, ancak bu konuda hocalarını geçmişti belki de. Cumhuriyet ve ayaklanma sorunlarının Sovyet gündemlerine hiç bir zaman alınmadığını, suçlamanın yalnızca kanun bakımından dayanaksız bulunduğunu söyleyerek söze başladı. Ancak bunun nedeni Sovyetin bu konularda kendi durumunu çok iyi bilmesi ve tartışmayı gereksiz bulmasıydı. Hemen konuyu —siyasî güç konusunu— cesaretle ele aldı:

Sovyet... zor kullanmak ve birtakım durumlarda baskı tedbirleri almak hakkını kendisinde bulmuş muydu? Genel olarak ortaya atılan bu soruya benim cevabım şudur: Evet Özü hükümet mekanizmasını felce uğratmaktan ibaret bulunan genel bir siyasî grevin yarattığı şartlar altında günü geçmiş eski hükümet gücü, herhangi bir şey yapmak gücünü bütünüyle yitirdiğini ispat etmiştir. Elindeki tek çareye, yâni barbarca tedbirlere başvurduğu halde kamu hayatını sürdürecek ve düzenleyecek durumda değildi. Oysa bu arada grev yüz binlerce işçiyi fabrikalardan sokaklara fırlatmış, onlarda kamu hayata bilincini yarat-

(*) O sırada Petersburg'da bulunan **The Times** muhabiri şöyle anlatıyor: "(1905 Ekim) devrimci toplulukların en belirgin yanı mükemmel birer örgüt oluşlarıdır... Öteyandan, Beyazlar yalnızca bir sürü kasap çıraklarından, esnaftan. küçük memurdan ve birkaç hevesliden ibaret." **The Times**, 1 Kasım 1905.

mıştı. Bu insanların yönetimini kim eline alacaktı? Aralarındaki disiplini kim sağlayacaktı? Bunu eski hükümet organlarından hangisi yapabilirdi? Polis mi? Jandarma mı?... Bu sorulara verilebilecek bir tek cevap var bence: İşçi Temsilcileri Kurulundan başka kimse bu işi yapamazdı.

Sovyetin hükümetinkine benzeyen görevleri üzerine almasından başka çare yoktu. Ama herhangi bir şekilde zor kullanmaktan kaçındı; sözle yola getirme yolunu seçti. Savcılık makamı tanıt olarak, trajik değil, daha çok komik olan ufak tefek zor olaylarını ortaya sürüyor. Sanıklar Sovyetin bizzat Çar tarafından yayımlanmış beyannamenin sınırları içinde kaldıklarını söyleyebilirlerdi; ama demokrasiye, cumhuriyete inandıklarını açıkça söylemeyi tercih ediyorlardı. Beyannamede vaadedilen özgürlüklerin yalnızca monarşistler için mi, yoksa, aynı zamanda, cumhuriyetçiler ve sosyalistler için mi geçerli olduğunu mahkeme kararlaştırmalıydı. Mahkemenin kararında Beyanname bize açıkça şunu söylemeli: "Benim varlığımı inkâr ettiniz, ama ben bütün ülke için olduğu gibi sizin için de varım". Yoksa, sanıklar eylemlerinden ötürü değil inançlarından ötürü mahkûm edilmiş olurlardı.

Bundan sonra Troçki, mahkemenin kanuna aykırı saydığı ayaklanmanın, birtakım durumlarda, yine mahkemenin kanunî saymak zorunda bulunduğu genel grevden ister istemez çıkacağını ispat etmeye çalıştı. İhtilâl bir anlamda genel grevle birlikte çıkmıştı. Grev, mevcut hükümeti felce uğratmış, bu hükümetin yerine yenisinin geçirilmesini zorunlu kılmıştı. İkili iktidara benzeyen bir durum ortaya çıkmıştı. Savcılık makamı mevcut düzeni Sovyete karşı savunmak istiyordu. Ama bu düzen, Çarın Beyannamesindeki açıklamaya bakılacak olursa, genel bir grevin ürünüydü—Çar bu Beyannameyi Ekim grevine karşılık olmak üzere çıkarmıştı. Eski düzenin dayandığı hem hukukî hem de gerçek temel yıkılmıştı. Gerçekte birbiriyle mücadele eden, orduyu kendi tarafına çekmeye çalışan iki hükümet vardı. Bunların çatışmamasına imkân yoktu.

"Petersburg işçileri biliyorlar mıydı bunu? Evet. Proletarya, Sovyet, bu iki kuvvetin açıkça bir çatışmaya gideceklerine inanıyor muydu? Evet." Yalnız onlar değil—orta sınıflar da bunu biliyorlar ve birçok durumlarda Sovyetlere sempati beslediklerini gösteriyorlardı. Anarşiyi ve kanı temsil eden Sovyet değil eski hükümetti. Eski hükümetin devrilmesi, düzenin bir gereği idi; ve onu ancak bir ihtilâl devirebilirdi.

İhtilâl ne demektir? diye sordu Troçki. Yüz yıl önce yapılmış olan Rus kanunundaki ihtilâl kavramı bir avuç isyancının aralarında gizli bir şekilde anlaşarak hükümete karşı hazırladıkları bir komploydu. Eski zamanlarda tek ihtilâl yolu buydu. Yeni ihtilâl metodu ise kanunun o güne kadar düşünmediği bir halk ayaklanmasıydı. Kanun zamanın gerisinde kalmıştı; savcılık makamına Sovyeti suçlayacak teknik imkânları bile sağlamıyordu.

Öyle olduğu halde çalışmamız devrimci bir çalışmaydı! Öyle olduğu halde silâhlı bir ayaklanmaya göre kendimizi hazırlamıştık! Halkın ayaklanması önceden hazırlanmaz, Sayın Yargıçlar. Onun kendi kanunları vardır. Kâğıt üzerinde hazırlanan bir plâna göre yapılmaz; o, toplumsal ilişkilerin ve koşulların sonucudur. Bir halk ayaklanması sahneye konulamaz. Yalnızca böyle bir hareketin olacağı söylenebilir. Çarlığa ne kadar bağlı ise bize de o kadar bağlı olan nedenlerden ötürü açık bir çatışma kaçınılmaz olmuştu. Her gün biraz daha yaklaşıyordu. Buna hazırlıklı olmak, bu kaçınılmaz çatışmanın kurbanlarını en aza indirmek için elden geleni yapmak demekti.

Sovyet, halkı örgütlemeye ve halka olayların anlamını açıklamaya çalışmıştı. İhtilâli hazırlamıyordu; ihtilâle hazırlanıyordu. Evet, halkın elinde silâh yoktu. Ama—"silâhlar ne kadar önemli olurlarsa olsunlar, Sayın Yargıçlar, gücün büyüğü onlarda değildir. Hayır! Halkın, başkalarını öldürme yeteneği değil, ölmeye son derecede hazır olmalarıdır ki son anda halk ihtilâlinin zaferini sağlar..." Çünkü, ancak halk barikatlarda ölmeye hazır olduğunu gösterdiği zaman eski rejimin dayanağı olan orduyu kendi yanına çekebilir. İhtilâlde barikat askerî savaşlarda kalenin yerini tutar. Barikat daha çok

halkla ordunun fizik ve moral buluşma yeridir. "İhtilâle yardım eder, çünkü, halk askerlerin hareketini önlemekle onları halkla yakından temasa getirmiş olur. Asker barikatların önünde ömründe ilk olarak namuslu, yürekli sözler işitir, kardeşçe bir çağrıyla karşılaşır, halk vicdanının sesini duyar. Askerlerle yurttaşlar arasındaki bu temasın sonucu olarak da, devrimci heyecan havası içinde, eski askerî disiplinin bağları kopar "

Ayaklanmanın devrimdeki yerini tanımlayan Troçki, hükümete karşı saldırıya geçti: Yöneticiler, dedi, hâkimiyetlerini cinayetler ve kıyımlarla sürdürmeye çalışıyorlar, "Kara Elbiseliler" denen kabadayılar polisten ve jandarmadan yüz buluyorlar; bunların koruyucusu Çarın ta kendisidir (*). Troçki, Liberal görüşlü Prens Urusov'un ilk Duma'da yaptığı açıklamalardan parçalar okudu. Prens, jandarma komutanlarından birinin şöyle övündüğünü söylemişti: "İşimize geldiği zaman hemen bir kıyım yapabiliriz. Bu kıyımda istersek on kişi, istersek on bin kişi öldürebiliriz."

Savcılık makamı bütün bunlara inanmamakta. İnanamaz da, çünkü, o takdirde, suçlamalarını bugün savunduğu kimselere yöneltmesi ve polise karşı silâhlanan Rus yurttaşının kendisini savunmak için bunu yapmış olduğunu kabul etmesi gerekir... Kara Elbiselilerin ardında hâkim çevrenin kuvvetli yumruğu vardı, bunu biliyorduk. Sayın Yargıçlar! Bu alçak yumruğu şimdi bile önümüzde görmekteyiz!

Savcılık, Sovyetin, "mevcut hükümet şekline" karşı doğrudan doğruya mücadele etmek üzere işçileri silâhlandırdığımızı bize kabul ettirmek istiyor. Eğer bana kesin olarak, "Öyle miydi?" diye sorulacak olursa, ben: Evet cevabını veririm... Bu suçlamayı kabule hazırım, yalnız bir şartla... Savcılık ve mahkeme bu şartı kabul eder mi, bilmem.

(*) Kara Elbiselilerin programları şuydu:

"1. Yurdun iyiliği, Ortodoks dininin ve sınırsız bir otokrasinin sarsılmayacak şekilde muhafaza edilmesini gerektirir...

2. Hıristiyan Ortodoks Kilisesi devlette üstün ve hâkim bir durumda olmalıdır.

3. Rus otokrasisi, Rus halkının içinden fışkırmıştır; bu otokrasiyi Kilise kutsallaştırmış ve tarih doğrulamıştır."

Size soruyorum: Savcılık "hükümet şekli" sözüyle ne demek istiyor? Biz acaba herhangi bir hükümet şekli altında mı yaşıyoruz? Hükümetin uzun bir süredenberi ulusla arası açık. Karşımızda ulusal bir hükümet yok, halkı öldürmek için kurulmuş otomatik bir makine var. Halkımızı sokak ortalarında param parça eden bir hükümet makinesi için bundan başka kullanacak bir kelime bulamıyorum. Eğer bana kıyımların, kundakçılıkların, zorbalıkların... Tver, Rostov, Kursk, Sidlis de çıkarılan olayların (buralarda kıyımlar düzenlenmişti) Rus İmparatorluğunun hükümet şeklini temsil ettiğini söylerseniz, o zaman, Evet derim, Ekim ve Kasım aylarında bizim Rus İmparatorluğunun hükümet şekline karşı silâhlanmakta olduğumuzu savcılıkla birlikte kabul ederim.

Yargıçların karşısında tok, madenî sesiyle böyle konuşuyor, arada sırada halka bir göz atıyordu. Dinleyiciler arasında anası ve babası da vardır: Babası, koltukları kabararak, memnun, oğluna bakıyor; annesi sessi sessiz ağlıyor. Sözleri o kadar büyük bir heyecan yaratmıştır ki avukatlar heyecanın yatışması için duruşmaya ara verilmesini istiyorlar; mahkeme isteği kabul etmiştir. Dinlenme sırasında avukatlar ve halk, sanıkların çevresini alıyor ve Troçki'yi tebrik ediyorlar; Troçki annesini ağır bir mahkûmiyete hazırlamaya çalışıyor; oysa kadıncağız oğlunun çevresindeki saygılı topluluğa bakarak onun kurtulacağını sanmaktadır. Duruşma açılmış, başsavcı istediği bütün tanıtları sanığın kendisine sağladığını sevinerek söylemiştir, ama aynı zamanda Troçki'nin namuslu ve cesur davranışını da övmüştür.

Tanıkların sorguları sırasında, hükümet ile polisin yaptığı zorbalıklar ve kepazelikler olduğu gibi ortaya döküldü. Troçki bir ara, sorguyu yönetmiş olan jandarma komutanı İvanov'a sorular sorarken, siyasî poliste evrak dolu bir çantanın kendisinden çalınmış olduğunu, halkın gülüşleri arasında, komutana kabul ettirdi. General, siyasî polis şubesinde özel şeyler bir dakika bile bırakılmamalı, dedi—bu gibi şeyler her zaman çalınabilirdi. Sonra, 13 Ekimde, mahkeme salonunda sanki bir bomba patladı: Avukatlardan biri, Lopuhin adında bir kimseden uzun bir mektup almıştı. Mektubu yazan son günlerde

polis müdürlüğünden atılmış biriydi. Tanıklık etmek istiyordu. Oldukça hür düşünceli bir memur olan Lopuhin, bir ara kendi dairesinin karanlık birtakım işlerini incelemekle görevlendirilmişti. Yeni İç İşleri Bakanı Stolyipin'e verdiği raporun bir suretini ekli olarak mahkemeye sunuyordu. Bir yıl önce Petersburg'ta düzenlenen kanlı bir kıyımın yalnızca Sovyetin aldığı tedbirler sayesinde önlendiğini açıklamak istiyordu. Halkı kıyıma kışkırtan çağrıların polis müdürlüğünde basıldığını söyleyecekti. Çağrıyı basan dairenin şeflerinden biri daha geçenlerde mahkemenin karşısında bu çağrıları görmediğini söylemişti. Açıklamalarına şunu da ekleyecekti Lopuhin: Kara Elbiseliler çetesini örgütleyen siyasî polisti; bu çetelerin başında resmen General Trepov vardı; İmparatorluk Yüksek Mahkemesinin Başkanı bu çetenin faaliyeti hakkında Çara durmadan rapor veriyordu. Avukatlar, Başbakan Witte'nin, eski İçişleri Bakanı Durnovo'nun da Lopuhin'le birlikte tanık olarak dinlenmesini istediler. Bu dilek, sorguların artık bitmiş olduğu gerekçesiyle reddedildi. Eski Polis Dairesi şefinin, savcılık makamı adına tanıklık etmesine ve İmparatorluk Yüksek Mahkemesini işe karıştırmasına izin vermek Çarı kızdırabilirdi. Ama mahkeme tanığı çağırmamakla mahkemenin siyasî karakterini ve bu arada birçok şeyleri de açıklamış oldu. Sanıklar ve avukatlar sonraki oturumları boykot etmeye karar verdiler.

2 Kasımda karar okundu, salona kimse alınmadı. Sovyet üyeleri esas suçtan, yâni ayaklanma suçundan beraet ettiler. Troçki ile on dört sanık, ömür boyunca Sibirya'da sürgün yaşamaya ve bütün medenî haklardan mahrum olmaya mahkûm edildiler.

Mahkûmlar, 5 Ocak 1907 de, üzerlerinde mahkûm elbiseleri, şafak vakti yola çıkarıldılar. Hareket edecekleri gün ve gidecekleri yer bildirilmemişti; bir gece önce yataklarına yatar yatmaz uyandırılmışlar, bütün geceyi "sabırlı satranç" oyunuyla geçirmişlerdi. Ancak, ayrılmadan önce Petersburg

işçilerine gizlice bir "vedâ mesajı" göndermişler, Sovyette gösterdikleri dayanışmadan ötürü işçilere teşekkür etmişler, devrimin zaferine olan inançlarını belirtmişlerdi.

Sürgünler kuvvetli bir asker muhafazası altında, bir kısmı yanlarında karıları ve küçük çocuklarıyla, karanlık ve boş caddelerden geçirilerek tren istasyonuna getirildiler. Hükümet, mahkûmları halkın kaçırmasından korkuyordu; alınacak tedbirler en ince ayrıntılarına kadar düşünülmüş, muhafız askerler Moskova'dan getirtilmişti: Petersburg garnizonundaki askerlere güvenilmemişti. Yolda geçtikleri her istasyon kuvvetli bir jandarma kordonu altındaydı. Mahkûmlara gidecekleri yer, ancak çok sonra söylendi. Ama bunun dışında, çok iyi muamele edildi hepsine. Askerler mahkûmlara açıkça sevgi gösterdiler. Hepsi de mahkeme kararlarını biliyorlardı. İşçi delegelerini asılmaya değil, sürgüne götürdükleri için memnunlardı. Yolda mahkûmların mektuplarını gizlice postaya atıyorlardı. Troçki, karısı Sedova'ya yazdığı mektuplarda bütün bunları çok canlı olarak anlatır.

Petersburg'dan Vologda, Viatka, ve Perm üzerinden Uralları geçerek Tiumen'e vardılar. Burada trenden indirildiler. Muhafızlar değişti. Tiumen'den kuzeyde Tobolsk'a kızaklarla gittiler. Kırk atlı kazaktan oluşan kafile yalnız gün doğuşundan gün batışına kadar yol alıyordu. Bu yüzden günde yirmi *verst*'ten çok gidemiyorlardı. Tedbirler daha da sıkılaştırılmıştı. Herhangi bir kaçma olayını önlemek için gün kararmadan çok önce duruyorlardı. Geçilen yollarda yer yer sürgün toplulukları vardı. Kafile buralarda ihtilâlci şarkılar ve kızıl bayraklarla karşılanıyordu. Yolcular gelmeden yerli Sibirya köylüleri arasında şöyle bir dedikodu ve efsane yayılmıştı: Muhafızlar çok, demek gelen sürgünler çok önemli kişiler. Ya gözden düşmüş birer dük ya da vali, ya da dağıtılan ilk Duma üyeleri; köylüler gelenlere saygıyla ve çekinerek bakıyorlardı.

Üç haftadan fazla süren yolculuktan sonra mahkûmlar Tobolsk'a vardılar. Burada birkaç gün hapisanede alakonul-

dular. Nereye götürülecekleri kendilerine burada açıklandı: Kutup dairesinin üzerinde, son demiryolu istasyonundan 1500 kilometre, telgraf istasyonundan da 750 kilometre kadar uzak, Ob nehrinin ağzındaki dağlarda Obdorsk ceza kolonisine gideceklerdi. Tobols'tan Obdorsk'a giden yol Ob nehri boyunca Samorovo ve Berezov'dan geçiyor, çorak, boş, kar ve buzla kaplı *tundra* ve *taiga*'dan ibaret olan bu yol üzerinde yüzlerce kilometre boyunca birkaç dağınık Ostiyak kulübesi ya da çadırından başka hiç bir şey bulunmuyordu. Yolun bir kısmında kızakları yine atlar çekiyordu, ama daha yukarı çıkıldıkça artık atların yerini geyikler almaktaydı. Burası, uygarlıktan bu kadar uzaklaşan sürgünlerin üzerinde bir şok etkisi yapıyordu. 29 Ocakta Troçki, Tobolsk hapisanesinden karısına yazdığı mektupta, üzerine birdenbire çöken derin özlemi şöyle anlatıyor: "Sokaktaki bir elektrik fenerinin ışığı, bir tramvay gürültüsü" ve —çok tipik olarak— "ve dünyanın insana verebileceği en güzel şey: yeni çıkmış bir gazetenin taze mürekkep kokusu."

Petersburg'tan ayrılmadan önce, kaçmayı düşünmediği halde, ne olur ne olmaz diye ayakkabısının tabanına sahte bir pasaportla biraz para saklamıştı. O sıralarda siyasî mahkûmlar kendilerini sürgün yerine götürenleri zor duruma düşürmemek için yolda giderken kaçmak istemezlerdi. Ayrıca, Troçki halk tarafından bu kadar tanındıktan sonra böyle bir işin çok tehlikeli olacağını düşünüyordu. Kaçanlar yakalandıkları zaman otomatik olarak üç yıl ağır hizmete mahkûm ediliyorlardı. Bundan başka, sürüleceği yeri Sedova'ya bildirirken, karısının kendisi hapisanedeyken doğmuş olan oğlunu yanına alarak sürgün yerinde ona katılacağını ummuştu. Sedova'yı umutlandırmak için Obdorsk'a kitap ve dergi getirmesini ya da oraya göndermesini, kitap ve dergileri eksik etmemesini istemişti. Bu hava içinde kendisini kutup dairesinin berisinde uzun bir süre beklemeye ister istemez hazırlardı ve Tobolsk'tan sonraki menzil yeri Samarovo ve Brazov'a doğru yola çıktı.

Kafile geniş bölgeyi dört nala geçti. Bölgede tifüs vardı, Ostiyak'ların kulübelerinde sinekler gibi insan ölüyordu. Mahkûmlar 12 Şubatta Berezov'daki hapisanede alıkonuldular. Gündüzleri koğuşlardan çıkmalarına ve gezinmelerine izin veriliyordu. *Tundra*'da fırtınalar başlayalı bir ay olduğu için kimsenin kaçmaya kalkışacağı polisin aklına gelmiyordu.

Berezov'da karşılaştığı birkaç elverişli durum Troçki'ye fikrini değiştirtti. Orada sürgün olan bir doktor nasıl siyatik olacağını, böylece yolculuğun son kısmını nasıl atlatacağını, oradaki hastahanede, daha iyi şartlar altında nasıl kalabileceğini ona öğretti. Yalandan hasta olmak çok irade isteyen bir şeydi. Ama iyi yapabilirse farkına varılmazdı. Öteyandan yolculuğuna devam eder de sonra kaçmaya karar verirse kaçış yoluna kuzey çölünde 500 *verst*'lik bir mesafe daha eklemiş olacaktı; sonunda kararını verdi: Doktorun söylediğini yapacak, Berezov'da kalacaktı. Kendisine yardım edecek sevimli bir köylü de bulmuştu. Üç yoldan birini seçecekti: Birincisi, Tobolsk yolu, geldikleri yol. Bu yol hepsinden iyi idi, ama kolayca ele geçebilirdi burada. İkincisi Urallardan geçerek Arkanjel ve Finlandiya'ya giden kuzey yolu idi. Hem zor, hem tehlikeli. Son olarak Sosva nehri üzerinden Urallarda bir altın arama kolonisine giden yolsuz güney-batı *tundra*'sını izlemeye karar verdi. Koloni Perm-Viatka demiryoluna bağlı tek hatlı küçük bir demiryolunun son istasyonudur. Köylü dostu ona bir kılavuz bulmuştur: Sarhoş bir yerli. *Tundra* yolunu çok iyi biliyor, Rusça ve yerli dilleri konuşuyor. Pazarlığı yaptılar: Kılavuz yolculuk için gereken geyikleri ve kürkleri satın aldı. Yolculuk bittikten sonra bunlar kendisinin olacaktı.

Hareket günü yaklaşınca Troçki siyatiği iyileşmiş gibi yaptı. Kaçmadan bir akşam önce Çehov'un amatörler tarafından oynanan bir piyesine gitti. Perde arasında oranın polis şefine rastladı ve kendisini iyi hissettiğini, yolculuğun son kısmını da yapabileceğini söyledi. Polis şefi çok memnun oldu. Gece yarısı, korka korka sarhoş kılavuzun eline teslim olan

Troçki güneye doğru yola çıkmış bulunuyordu.

Tundra'da "o güne kadar kimsenin ölçmediği" mesafeyi —genellikle gece gündüz giderek— tam bir haftada geçtiler. Kılavuzda bir yön içgüdüsü, bir hayvan sezgisi ve *tundra* duygusu vardı. Bütün Ostiyak'lar ve Zirian'lar gibi o da hiç durmadan içip içip sızıyordu. Öteyandan yolcu, kızağın kar ovaları içine dalmasına korku ile bakıyor, nereye gittiğini bilmiyordu. Yemeyen, içmeyen ya da uyumayan Troçki durmadan arabacıyı çimdiklemekte, tekmelemekte, kalpağını çıkarıp başını soğuğa tutmakta ve uyandırmaya çalışmaktadır. Pek az ve seyrek olan Ostiyak kulübelerini geçerken arabacı durmakta, ve ortadan kaybolmaktadır. Yolcu arkasından koşuyor. Arabacı ya Ostiyak'ların karıları ve çocuklarıyla oturmuş içmektc, ya da kendini bilmez bir şekilde yerde sarhoş yatmaktadır. Yolda büyük geyiğin ayağı kasılıyor, öteki geyikler yorulmuştur. Hayvanlar ister istemez bırakılacak, yerlerine yenileri konulacak. İkide birde oluyor bu, Troçki Ostiyak'ların geyik avına katılmak zorunda kalıyor. Bulunduğu yerde bir süre kalıyor.

Bütün bu rahatsızlığa rağmen Troçki yolculuktan memnundur. Beyaz çölün korkulu güzelliğini, Ostiyak kulübelerindeki pisliği ve sefaleti şaşkın şaşkın seyrediyor. Çoğu zaman uyku ile savaşıyor; ateş yakmak ve kar eritip çay yapmak üzere durdukları zaman hemen ateşin yanına oturup izlenimlerini defterine yazıyor. Bu izlcnimleri sonradan kitabına alacaktır. Bu kaçışın yarattığı gerilim ve *tundra*'nın korkunçluğu bile ondaki inceleme ruhunu, edebiyat sevgisini yok edememiştir. Gördüğü şeyleri durmadan not etmektedir: ormanların biçimlerini; kurtların, tilkilerin, erminlerin, geyiklerin ve öteki hayvanların karda bıraktığı izleri; yerli halkın geleneklerini ve yaşamlarını (yerliler balıkları canlı canlı yemekten hoşlanıyorlardı); kadınları esir gibi kullanmalarını, geyik avlarını; avcıların ve avlanan hayvanların durumlarını; ve daha binlerce şeyi...

Urallara yaklaştıkça köyler sıklaşmaya, rastladıkları insanların merakları da artmaya başladı. Kendisini kâh bir tüccar gibi, kâh kutup seyahatinden dönen bir bilgin gibi tanıtmaktadır. Mal satmak isteyenlere, kutba giden heyetlerden tanıdıkları olanlara kaçamaklı cevaplar vererek durumu atlatmaya çalışmaktadır. Neyse ki tatsız bir olay çıkmadı, ve Troçki sonunda tek hatlı bir demiryolunun son istasyonu olan Bogoslovsk'a vardı.

Ertesi gün bindiği tren onu Perm'den, Viatka ve Vologda üzerinden batıya, Petersburg'a ulaştırdı. Petersburg'a varışını şöyle anlatıyor: "İlk birkaç dakika büyük ve hemen hemen boş olan kompartımanım bana çok kalabalık ve boğucu geldi. Hemen platforma atladım. Rüzgâr esiyordu ve ortalık karanlıktı. İçimden büyük bir çığlık atmak geldi—sevinç ve özgürlük çığlığı." O kadar sevinçliydi ki yapmaması gereken bir sürü şeyler yaptı. Petersburg'a gidiyordu. Oysa bütün polisler onu orada tanırlardı. Karısına geldiğini telgrafla bildirdi ve yolda kendisini karşılamasını istedi. Sedova gözlerine inanamadı: çünkü, telgrafı aldığı sırada Petersburg gazetelerinde mahkûm Sovyet liderlerinin kutba yaklaştıklarını bildiren haberler çıkmıştı.

YEDİNCİ BÖLÜM

SIKINTILI YILLAR 1907—1917

1907, Çarın intikam yılı oldu. 3 Haziran darbesinden sonra Çarlık iyice kendisini toparladı ve böylece Stolyipin'in terör dönemi başladı: İkinci Duma dağılmıştır; yeni seçim kanunu halkın büyük bir kısmına oy hakkı tanımamaktadır; yeni Duma bu yeni seçim kanununa göre seçilmiştir. İkinci Duma'daki Sosyal Demokrat milletvekilleri Sibirya'ya sürülmüşlerdir. Devrimci partiler yasaklanmış, dernekleri ve gazeteleri kapatılmış, binlerce üye öldürülmüştür. Siyasî havaya askerî mahkemeler ve zindanlar hâkimdir. Son günlere kadar Çarla uyuşacaklarını uman ılımlı Liberaller bile aldandıklarını anlamışlar ve küsmüşlerdir. Miliukov acı acı yakınmaktadır: "Arkamızda kızıl kuvvetler bulunduğuna inandıkları sürece iktidara

bizim geçmemizi istediler Bizi devrimci saydıkları sürece bize saygı gösterdiler. Ama anayasaya sıkı sıkıya bağlı bir parti olduğumuzu görünce onlar için artık bir yararımız kalmadı."

Son günlere kadar ezici bir şekilde toplumu kaplamış olan sosyalizm havası artık azalmış ve önemini yitirmiştir. 1905 de hemen hemen herkes sosyalist sempatizanıydı; şimdi ise hemen hemen herkes vazgeçmiştir sosyalizmden. Bir avuç insandır hâlâ sosyalizmi savunan. Onlar bile ortalığı saran hayal kırıklığı ve şaşkınlıkla savaşacak durumda değillerdir. Sosyalistler büyük bir umuda kapılarak vazgeçtikleri yeraltı çalışmasına yeniden çekilmişlerdir. Ama yüreklerinde yenilginin acısını taşıyan insanları yeniden yeraltı hareketine çekmek, 1905'den önce küçük gizli grupları bir araya getirmekten daha zordur. Sanki yeniden başladıkları yere gelmişlerdir; ancak ilk zamanlardaki azimleri ve cesaretleri yoktur. Bir kısmı gizli savaşa girmekten çekinmekte ve 3 Haziran rejiminin izin verdiği sınırlar içinde açıkta çalışabileceklerini ummaktadır. Bir kısım da, gericiliğin kazanması üzerine yeraltında umutsuzca bir savaşa devam etmek istiyor. Birçokları açıkta çalıştıkları için durumları tehlikeli olan sosyal ve politik kurumlara boykot ediyor. Menşevik liderlerinden bir kısmı, özellikle Martov ve Plehanov, gizli örgütün gerekliliğine inandıkları halde, birinci davranışı savunan ve "Tasfiyeciler" denen grup Menşevikler arasında çoktur. Bolşevikler arasında da "boykotçular" kuvvetlidir; ama gizli ve açık çalışmayı birleştirmeye çalışan Lenin her ikisine de karşıdır.

Troçki, Çarlığın yeniden canlanmasını yalnızca iki ihtilâl arasındaki bir ara saymaktadır. O da, Lenin gibi, eski gizli örgütün yeniden kurulması gerektiği kanısındadır. Ayrıca, yer altında çalışanlara, kendi görüşlerini savunmak üzere, Duma'dan sendikalara kadar her açık kuruma sızmaları gerektiğini da söylemektedir. Bu bakımdan hem Tasfiyecilere hem de Boykotçulara karşıdır. Sürekli devrim fikrini, çöküntü yıllarında

rastlanmayan bir iyimserlikle ve istekle savunmaktadır.

Bununla birlikte 1907 ve 1914 arasındaki yıllar, Troçki'nin siyasî başarıdan en uzak olan yıllarıdır. Sonradan yazdığına göre: "Gericilik yıllarında daha çok 1905 ihtilâlinin yorumuyla uğraştım ve kuramsal araştırmalarla gelecek devrimin yolunu açmaya çalıştım." Gerçekten de 1905 ihtilâlini yorumladı, ya da, daha çok ilk yorumunu tekrarladı. Ama yazılarında yeni "kuramsal araştırmalar" yaptığını gösteren fazla bir şey yok. Bunlar daha çok güzel gazetecilik ve edebiyat eleştirisi örnekleridir. Aralarında siyasî kuram bakımından önemi olan bir eser görülmüyor. Troçki bu yılları, sonradan, bu yüzden biraz özür dileyerek anarken, pratik devrimci eylem bakımından bir şey yaptığını da iddia etmez. Oysa Lenin bu yıllarda, arkadaşlarının yardımıyla partisini sağlamlaştırmakta, Zinoviyev, Kamenev, Buharin ve sonra Stalin gibi adamlar partide ileri kademelere geçmektedirler; ve bu yüzden 1917 de parti içinde büyük bir rol oynayacaklardır. O günkü dönem, Troçki'nin 1904 - 1906 da sağladığı duruma pek az bir şey ekledi, ya da hiç bir şey eklemedi.

Stalin'in boş iftiralarla Troçki'ye henüz saldırmağa başlamadığı yıllarda söylediği güzel bir söz vardır. Bu söz bu bölümün anahtarı sayılabilir. Troçki'nin gücü, demiştir Stalin, ihtilâl hızını aldığı ve ilerlediği zaman kendisini gösterir; ihtilâl yenildiği ve geriye çekilmek gerektiğinde Troçki'nin güçsüzlüğü ortaya çıkar. Bu sözde elbet bir gerçek payı var. Troçki'nin aklı ve ruhu, fiilî bir ayaklanmanın yarattığı gerilimlerden en güçlü itilimleri alacak ve kendi kaynaklarını en iyi böyle bir ayaklanma içinde seferber edecek şekilde yaratılmıştır. Başkalarını cüceleştiren dev bir sahnede devleşir o. Sesi savaşın gürültüleri patırtıları arasında en yüksek noktasına çıkar; başkaldıran bir kalabalığın karşısına çıktığı zaman onların kederlerini ve umutlarını da paylaşır; onlara kendi heyecanını ve inancını da aşılar; kişiliği insanlara ve birtakım sınırlar içinde, olaylara da hâkim olur. Ama ihtilâl ateşi sön-

meye başlar başlamaz ne yapacağını şaşırıverir, gücünü hemen yitirir. Büyük işlere yatkındı eli, küçük işlere değil.

Troçki, uzak kuzeyden dönüşünde birkaç gün Petersburg'ta kaldı ve polisin izini bulmasına fırsat vermeden hemen Finlandiya'ya geçti. İhtilâlcilerin çoğu yeniden batının yolunu tutmuşlardı. Finlandiya ilk istasyonlarıydı. Bir Fin yurtseveri olan Helsinki polis müdürü de Çarın düşmanlarını koruduğu için memnundu. Lenin ile Martov da daha yeni gelmişlerdi Finlandiya'ya, Troçki'yi Finlandiya'da sevinçle karşıladılar ve mahkemedeki tutumundan ötürü kendisini kutladılar. Troçki Finlandiya'da birkaç hafta kaldı. Bu sırada buz çöllerinden nasıl kaçtığını anlatan bir yazı serisi hazırladı. Nisan sonunda Parti kongresinde bulunmak üzere Londra'ya gitti.

Birçok bakımlardan garip bir kongredir bu. 350 delegenin katıldığı kongre —1903 kongresinin on katı demektir— partinin birleşik olarak yaptığı son kongre olacaktır. Delegeler Stolyipin darbesinin arifesinde toplandıkları halde ihtilâlin yenilgiye uğradığının hâlâ farkında değillerdi. Güçlerinin en yüksek noktasında bulunduklarını sanıyorlardı. Görünüşe bakılırsa partinin üyesi çoktu; Bolşeviklerle Menşevikler bir arada çalıştıkları gibi, iki hizipten birine katılmamak için o güne kadar uzakta kalmış olan Polonya ve Letonya partileri de Rus ana partisine katılmışlardı. Öteyandan parti o kadar parasızdır ki kongreyi Londra'daki Brotherhood Kilisesinde yapabilmek için hür fikirli bir İngiliz iş adamından borç para almak zorunda kalmıştır.

Devrimin büyük sorunları —ekonomik eğilimler, sınıfların sıralanışı ve tarihsel olanaklar— üç hafta süren uzun ve geniş tartışmalar sırasında didik didik edildi. "Liderlerin konuşmaları saatlerce sürüyordu... Sanki akademik bir toplantıydı." Troçki kendi sürekli devrim kuramını ilk olarak bu toplantıda ortaya atmak fırsatını buldu. Menşevikleri, Anayasacı Demokratlarla birleşme eğiliminde oldukları için şiddetle eleş-

tirdi. Bir işçi ve köylü blokuna gidilmesi fikrini savundu. Polonya Sosyal Demokrat Partisini temsil eden Rosa Luxemburg, sürekli devrim kuramını destekledi. Lenin, Troçki'nin, işçi ve köylü ittifakını savunmakla Bolşeviklerle aynı paralele geldiğini iki kere belirtti. Bir kere daha Troçki'yi kazanmaya çalıştı, ama gene de başaramadı. Troçki o an için her iki hizipten de ayrı duruyor, iki hizbe de birleşmelerini söylüyordu. "İşte Martov ortaya çıkıyor... ve Bolşeviklerle Menşevikler arasına silâhlarla donanmış Marksist bir duvar çekiyor..." diyordu, "Korkmuyoruz..." diye cevap veriyordu Bolşevik ve derin bir hendeğin arkasına çekilerek durumunu takviye etmekle tehdit ediyordu. "Martov Yoldaş, Polemik edebiyatınla yalnızca kâğıttan duvar örüyorsun —bu malzeme ile— başka bir şey yapamazsın." Troçki elbette yanılıyordu: iki hizbi ayıran "duvar" düşündüğünden daha büyüktür ve Martov'la Lenin siyasî metodlarının eninde sonunda uzlaşamıyacağını sezmektedirler. Troçki daha sonra şunu söylüyor: "Eğer bir ayrılığın kaçınılmaz olduğunu düşünüyorsanız, hiç olmazsa yalnız kararların değil olayların sizi ayıracağı zamana kadar bekleyiniz. Olaylardan önce koşmayınız."

Troçki'nin iki parti hizbi karşısındaki tutumunda bir çeşit aydın kendini beğenmişliği vardı. Her ikisine de kendi sürekli devrim kuramı açısından bakıyordu. Lenin de, Martov da Rus ihtilâlinin yalnızca bir burjuva demokratik ihtilâli olabileceğinde birliktiler; bu bakımdan Troçki'ye göre, her ikisinin de görüşü yanlıştı. Nitekim olaylar da her ikisinin görüşünü boşa çıkaracaktı (*). Yalnız kuram bakımından görüşleri doğ-

(*) Troçki kongreden hemen sonra **Przeglad Social-Demokratyczny** (Rosa Luxenburg'un Polonya'da çıkarttığı gazete) de şunu yazdı: "Menşevizmin ihtilâl düşmanı yanları tamamiyle ortaya çıkarken Bolşevizmin ihtilâl düşmanı yanları yalnızca bir ihtilâl zaferinde ortaya çıkmak tehlikesini gösteriyor". Bununla birlikte, Troçki, yeni bir ihtilâlin her iki hizbi de görüşlerini gözden geçirmeğe zorlayacağını ve 1905 de olduğu gibi her iki hizbi de bir araya getireceğini umuyordu. Bak: **Die Russische Revolution 1905, s. 231.**

ru olabilirdi, ama yalnız kuramsal bir görüş açısı en gerçekçi görüş açısı demek değildi. Formüller ne olursa olsun, devrim partisi ifadesini Lenin'in emellerinde buluyor, reform partisinin potansiyeli ise Martov'un arkasında toplanıyordu. Gözünü daha geniş ufuklara dikmiş olan Troçki önündeki bu büyük ayrılığı göremiyordu. Ortaya attığı kuram onu daha çok Bolşeviklere yaklaştırmaktadır; ama özel dostlukları ve Lenin ile olan eski çatışması onu Menşeviklere bağlamakta.

Londra kongresinde ortaya çıkan yeni bir sorun eski kırgınlıkları deşmiştir: Komitede delegeler Bolşevik savaş müfrezelerinin, özellikle Kafkasya'da, yürüttükleri çete faaliyetini ve birtakım "mülksüzleştirme" hareketlerini tartışıyorlardı. Menşevikler bu çeşit faaliyeti, bir eşkiyalık olmasa bile, eski *Narodnik* terörcülüğüne bir dönüş olarak kınadılar; çoğunluğu Lenin'i tutan kongreye bu çeşit faaliyet aleyhine karar aldırttılar. Bütün bu tartışmalar sırasında Lenin kararsızdı. Gericiler tarafından yürütülen o günkü terör şartları altında, partiye para sağlamak için, savaş müfrezelerine Rus Hükümetinin hazine sevkiyatı üzerine birkaç baskın daha yaptırmak niyetindeydi. Kongre oturumları boyunca, Bolşevik müfrezeleriyle yakından ilişkisi olan Çugaşvili, —İvanoviç adını taşıyordu, daha Stalin takma adını almamıştı— bilinmeyen bir Kafkas delegesi sessiz sedasız oturmuş tartışmanın bitmesini ve Lenin'in vereceği tâlimatı bekliyordu. Kongre tutanaklarında bu tartışmanın nasıl geçtiğini gösteren herhangi bir kayıt yok. Elimizde ancak yıllarca sonra parça parça yazılmış birkaç anı var. Troçki'nin, Martov'la birlikte, Bolşevikleri şiddetle suçlayanlar arasında bulunduğu şüphesiz. Dahası, Troçki kongreden sonra suçlamasını Batı Avrupa Sosyalist basınının sütunlarına götürecek kadar ileri gitti. Kızgınlığını kongre kulislerinde ya da komitede de açığa vurdu. Bu yüzden, Lenin'in, ana noktalarda birleştiklerini söylemesi ve Troçki'yi yeniden kazanmaya çalışması hiç bir sonuç vermedi. Kongrenin sonuna doğru iş artık karşılıklı hakaretlere döküldü.

Troçki hâlâ, arada sırada Bolşevik, arada sırada da Menşevik önergelerinden yana oyunu kullanıp durdu; ama bu arada birkaç kere de, Lenin'e karşı çok ağır çıkışlarda bulundu. Bu çıkışlarının nedenleri elimizdeki kayıtlardan bir türlü anlaşılmıyor. (*)

Hareketin karakteri konusunda çıkan bir tartışma savaş-müfrezeleri üzerindeki kavgayı ikinci dereceye düşürdü. Tasfiyeciler denen grup gizli çalışmaya karşı yürüttükleri muhalefetlerini Rus sosyalizmine Avrupa ruhunda bir yenilik getirme çabalarının bir parçası olarak göstermeye çalışıyordu. Avrupa sosyalist partileri nasıl açık çalışıyorlarsa Rus sosyalistleri de öyle çalışmalıydılar. Bu görüş, partinin her kademesinde güçlü şekilde hâkim olan bir duyguyu yansıtıyordu. Bütün Marksistler *Narodnik*'lere karşı savaş açtıkları gündenberi görevlerinin Rus sosyalizmini "Avrupalılaştırmak" olduğu kanısındaydılar. Ama her hizip bu terimi ayrı ayrı anlamda kullanıyordu. Tasfiyeciler Avrupa sosyalizminin özünü, sosyalist partilerinin demokrat birer halk örgütleri olmasında, sendikaların barışçı yollarla pazarlığa girişmelerinde, kısacası, onların reformcu eylemlerinde görüyorlardı. Bolşeviklere göre ise, "Avrupalılaşma" partinin başlangıçta bir bütün olarak düşündüğü şeydi: Alman felsefesi, Fransız sosyalizmi ve İngiliz ekonomi politiğinin ortak ürünü olan Marksist proleter sosyalizmini Rusya'ya getirmekti. Ama bundan sonra nereye gideceklerini ve Batı sosyalizminin açık ve kanunî metodlarını nasıl taklit edeceklerini bilmiyorlardı. Rus polis devleti ise, özellikle Stolyipin zamanında, sosyalist partisi şöyle dursun liberal bir partiye bile izin vermiyordu. Sosyalizm, kanunların güçlü otokratik devlet kanunlarının, izin verdiğinden faz-

(*) Lenin kongreden hemen sonra Maksim Gorki'ye yazdığı bir mektupta (Gorki bu kongreye katılmış ve Lenin ile Troçki'yi uzlaştırmaya çalışmıştı) Troçki'nin "bir numaracı" gibi davrandığını söylemiştir. Lenin, **Soçinenya**, cilt XXXIV, s. 335. Bak, **Pyatyi Syezd, RSDRP**, s. 506, 602, 619, ve Medem, Adı geçen kitap, cilt II, s. 187—9.

lasını yapmışsa aslında bunu kendi kendini ortadan silme bahasına başarmıştı.

Troçki yeraltı mücadelesini, bu mücadelenin içindeki kahramanlığı ve fedakârlığı kendisine özgü romantizmiyle yüceltti. Ama Avrupalılaşma sloganına da iyice sarıldı. Avrupalılaşma kelimesinin kendisi için nasıl bir anlam taşıdığını açıkça anlatmadı. Bu kelime onun için kesin bir siyasî kavram olmaktan çok bir heyecan ve kültür davranışıydı. Lenin'in düşündüğü şekildeki gizli siyasî faaliyetin "kuruluğuna ve katılığına" karşı beslediği antipatiyi olumlu bir şekilde ifade ediyordu bu kelime. Geniş bir tabana dayanan ve açık çalışan bir işçi partisinin Çarlık rejiminde bir hayal olduğunu biliyordu. Ama her iki dünyanın da en iyi yanlarını gözönünde tutarak Batı sosyalizmindeki geniş demokratik ve hoşgörü ruhunun Rus gizli siyasî çalışmasına da girmesini istiyordu. Gizli örgüte Batı işçi partilerinin tabandakilere sağlamaya çalıştığı "özgür çalışma" *(samodeyatelnost)* yı getirmek niyetindeydi. Ama gizli bir hareket açık çalışan bir partiye göre dar ve katı kalmak zorundaydı. Geniş bir temele dayanamazdı; liderlerinin üyelere uyguladığı disiplin gevşetilemezdi; normal bir partide bulunabilecek (ya da yalnızca, varmış gibi görünebilecek) özgür teşebbüs ve "özgür çalışmayı" tabandakilere bırakamazdı. Lenin, Rus partisini, Tasfiyecilerin anlamında değil, Troçki'nin söylediği anlamda bile "Avrupalılaştırmanın" partiyi yıkacağını direnerek söylerken haksız değildi.

Avrupalılaştırma çağrısını Troçki'den daha normal olarak savunacak başka bir kimse olamazdı. Mültecilerin içinde en "Avrupalı" olanı oydu. Ötekilerin çoğu dar çevrelerinde, Rus olaylarının içine gömülmüşlerdi. Sığındıkları ülkelerin yaşamlarıyla ilgisizdiler. Ama Troçki öyle değildi. "Serseri Yahudi" çevresine uyma yeteneği, dikkati ve sezgisiyle —bunlar yalnız Musevilerde yoktur elbette— Avrupa ülkelerinin çoğunda kendi ülkesinde gibi yaşıyor, o ülkelerinin olaylarına karı-

şıyor, o ülkelerin dillerinde yazıyor ve işçi hareketlerine katılıyordu.

Troçki 1907 yazında, kongreden sonra Londra'dan Berlin'e geçti. Orada kendisini Sedova ile daha çok küçük olan oğlu bekliyordu. Alman sosyalizminin seçkin aydınları kendisini büyük bir sevgi ile karşıladılar. Ünü her yana yayılmıştı; gerek Sovyetteki ve gerekse mahkemedeki tutumu her yanda kendisine karşı bir hayranlık yaratmış, yazıları Almancaya çevrilerek yayımlanmıştı. Sibirya kaçaklarından Parvus kendisini Karl Kautsky ile tanıştırdı. O sırada Kautsky Avrupa sosyalizminin en büyük adamı. Marksizmin "Papa" sıydı. Troçki bu ziyaretin kendisinde yarattığı büyük heyecanı ve "beyaz saçlı, zeki bakışlı" Kautsky'nin üzerinde bıraktığı "başka bir dünya izlenimini" hiç unutmamıştı. Kautsky'nin günün birinde Ekim Devriminin en şiddetli eleştiricilerinden biri ve kendisinin de onun en korkunç saldırılarının hedefi olacağı aklına bile gelmemişti. Ustasının kafasını "kuru ve köşeli" bulmasına ve az sonra birtakım bayağılıklar ve budalalıklarla karşılaşmasına rağmen, bütün sosyalistler gibi, o da birkaç yıl Kautsky'nin dizinin dibinden ayrılmadı. Kaustky'nin evi Berlin'de en sık uğradığı bir istasyon oldu ve "Papa" nın yakın çevresindeki özel toplantılara katıldı. Bismarck'ın karşısında direnmiş ve bütün kovuşturmalara rağmen Alman sosyalizmini bir çeşit altın çağına ulaştırmış olan ihtiyar öncü Bebel'e burada rastladı. Ledebour, Haase, ve öteki liderlerle de burada tanıştı. Bu dostluklardan ve ilişkilerden siyasî bakımdan yararlandı. Kautsky'nin çıkardığı *Neue Zeit* ile büyük bir sosyalist gazete olan *Vorwarts*'a sık sık yazılar yazarak Rus sosyalizminin durumunu açıkladı ve iç ayrılıkları kendi açısından inceledi (*). Troçki'nin birbiriyle çekişen Rus hiziplerinin dışında

(*) Lenin arkadaşlarından birine yazdığı mektupta, "Troçki ve avenesi yazıyor ve Almanlar da inanıyor. Genel olarak, Troçki Vorwarts'ın başında" diye yakınmıştı. Lenin, *Soçinenya*, cilt XXXV, s. 11.

kalmış olması, Rusların tartışmalarından bir şey anlamayan ve bu işe karışmak istemeyen Almanlara hoş geliyor, onu Almanlara sevdiriyordu (*). Troçki'nin yazıları saplantısız, çekici ve Avrupalıdır; Alman okurları hiç bir Rus sosyalistinin yazılarını onunki kadar sevmemektedirler. Beri yandan, Alman dostları da ara sıra Rus mültecilerinin dergilerine yazıyorlar; böylelikle onu desteklemiş oluyorlardı: Alman Sosyal Demokrat Partisi bütün Rus sosyalistlerinin gözünde hâlâ "en esaslı, öğretici ve canlı bir örnek"ti.

Gariptir ki Troçki bu sırada, Alman Sosyalist Partisinin sol kanadı ve bu kanadın, ileride Komünist Partisini kuracak olan önderleri Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht ve Franz Mehring ile değil de, hâlâ koyu Marksist göründükleri halde, gerçekte partiyi Hohenzollern İmparatorluğunun emperyalist tutkularına teslime hazırlanan merkez grubunun adamlarıyla sıkı bir ilişki kurmuştu. Alman solcu sosyalistlerinin Bolşeviklerden farklı olmadıkları düşünülecek olursa Troçki'nin bu davranışı daha da garip gelir insana. Onların davranışları aslında Troçki'ninkine uygundu. Onlar da partide birliğin sağlanmasına çalışıyorlardı; onlar da Alman sendikacılığının yarattığı pratik reformculuğa karşıydılar; Marksizmin aydınsal ve devrimci bir kolunu temsil ediyorlardı. Avrupa sosyalizmi içinde, gerek yetişme, gerek davranış ve gerekse siyaset ve edebiyat yetenekleri bakımından Rosa Luxemburg kadar Troçki'ye yakın başka biri düşünülemezdi. Stalin sonradan, 1922 de Rosa Luxemburg'u boş yere "Troçkist" likle suçlamıyacaktır Her ikisi de, gerek Rosa Luxemburg ve gerekse Troçki, Londra'daki son kongrede, ayrıca Luxemburg'un militarizm

(*) Bütün Avrupalı sosyalistler hemen hemen aynı durumdaydılar. Örneğin, Jaurés, **Humanité**'deki yazı kadrosuna Rusya partisine ait ya da bu partiden gelen herhangi bir haberi yayımlamamalarını, yayımladıkları takdirde gazetenin, karşıt hiziplerin yapacakları sonu gelmez ve çok karışık açıklamaları basmak zorunda kalacaklarını söylemişti. A. Morizet, **Chez Lénine et Trotski**, s. 101.

düşmanı sol kanat sosylistler adına konuştuğu Stuttgart Enternasyonal Kongresinde, aynı görüşte olduklarını görmüşlerdi. Rosa Luxemburg da, Troçki gibi, Menşeviklerin genel devrim kavramını reddediyor, ama Bolşeviklerin siyasî faaliyetlerini de kuşkuyla izliyordu. O da, Troçki gibi, bir yandan Rus hareketini "Avrupalılaştırmak" isterken, Alman partisine de Rusların devrimci idealizminden bir şeyler katmaya çalışıyordu. Arasıra Kautsky'nin evinde karşılaştıkları zaman birbirlerinden uzak dururlardı. Bunun nedeni belki de birbirlerine çok yakın olmalarıydı. Görüşleri bu kadar benzediğine göre birbirlerine söylenecek pek fazla bir şeyleri yoktu, belki de. Karl Liebknecht'in coşkun ve içten, ama gösterişsiz idealizmi de Troçki'yi çekmemişti. Sonraki yıllarda çok üzüldü buna. Franz Mehring'e gelince: Siyasî heyecanı Birinci Dünya Savaşı sırasında coşan bu adam o sıralarda tarih ve felsefe kitapları yazmakla meşguldü ve Troçki'yi ilgilendiren sorunlardan biraz uzak bulunuyordu.

Geri kalan yedi yıl içinde, Birinci Dünya Savaşının patlamasına kadar, Troçki Viyana'da kaldı. 1912 yılında Viyana'da oturduğu evi ziyaret eden bir Rus-Amerikan sosyalisti durumu şöyle anlatır: "Viyana'da yoksul bir hayat sürüyordu. Basbayağı bir işçiden daha yoksuldu... İşçi sınıfının oturduğu banliyöde... üç odayı bile bulmayan evinde gereğinden daha az mobilye vardı. Üzerindeki elbise orta sınıf bir Viyanalı için 'efendiden adam' sayılmıyacak kadar ucuz cinstendi. Evlerine gittiğim zaman bayan Troçki ev işleriyle meşguldü. Sarı saçlı iki güzel erkek çocuğu ona biraz yardım ediyorlardı... Evi şenlendiren tek şey dört bir yana yığılmış olan kitaplardı." Ziyaretçi aşırı bir sefalet izlenimini almış olacak. Çünkü Troçkiler orta halli bir hayat sürdükleri, ve ileride göreceğimiz gibi, zaman zaman yoksulluğa düştükleri halde öteki mültecilerin çoğundan daha iyi durumdadırlar. Bu yıllar içinde, eski takma adı Antid Oto imzası ile yazılar yazan Troçki, çok okunan sol eğilimli *Kievskaya Misl* (Kiyef Düşüncesi) adlı liberal günlük

gazetenin Viyana muhabirliğini yapıyordu. Birçok Rus, Alman ve Belçika gazetelerine de sık sık yazılar göndermekteydi. İlk evlenmesinden doğan iki kızını büyüten ve kendisini görmek için birkaç kere yurt dışına çıkan anasıyla babası, keselerinin ağızlarını açmışlardır oğullarına. Amerikan ziyaretçisinin sözünü ettiği iki oğlan çocuktan biri 1906 da hapisanedeyken ikinci evlenmesinden doğan büyük oğlu Lev ya da Lyova, öteki de 1908 de Viyana'da doğan Sergei (Seryoja) idi.

Her şeye rağmen ailenin sessiz ve mutlu bir yaşayısı vardır. Büyük ihtilâlci, karısına bağlı bir koca ve yumuşak bir babadır. Karısına yardım etmek, karısının artistik işlerle uğraşmasını, Rus kolonisindeki siyasî havayı izleyebilmesini sağlamak için ev işleriyle de uğraşmakta ve çocuklara bakmaktadır. Sonradan çocuklar okula başlayınca onların ev ödevlerini yapmalarına da her zaman yardım ederdi, savaş yıllarının ateşi içinde aile Paris'e göç ettiği sırada bile bu işi yapacak vakit bulabildi. Sedova da kocasının 1902 de Paris'te yarım kalan eğitimini üzerine almıştı. Karıkoca birçok günlerini Burgschloss'daki Viyana resim galerisinde bulunan zengin koleksiyonlar arasında geçiriyorlardı. Troçki'nin sanata karşı ilgisi gittikçe artmaktadır: Paris'e, Londra'ya, ya da Münih'e yaptığı ziyaretlerde arasıra kaçamaklar yapıyor, Louvre'u, Tate Gallery'yi ve başka koleksiyonları görmeye gidiyordu. Bu dönemde *Kiyef Düşüncesi*'ne gönderdiği yazılarda Avrupa resim sanatındaki akımları bir amatörden daha iyi değerlendirmektedir. Politika ile gazetecilik, zamanının ancak bir kısmını aldığı için Fransız ve Rus romanları ve şiiri üzerindeki bilgisini de genişletmektedir; o sırada yazdığı edebiyat yazılarında bunun etkisi görülür.

Alman polisi Berlin'de oturmasını istemediği için Viyana'ya istemiyerek yerleşmişti. Alman sosyalizminin yörüngesinden ayrılmak istemiyor, hiç olmazsa Viyana'da yaşamayı daha uygun buluyordu. Viyana'dan Balkanlardaki Alman ve Slav emellerinin de çatışmasını izleyebiliyordu. Fransuva Jo-

zef'in son zamanlarına doğru Viyana, biraz taşramsı bile olsa, hâlâ Avrupa'nın büyük fikir ve sanat merkezlerinden biridir. Viyana, politikada güttüğü Avusturya Marksizmi ile övünmektedir. Sosyalistler, Katolik İmparatorlukların çoğunda sarsılmaz gibi görülen din hâkimiyetini yıkmıştır. On Dokuzuncu Yüzyılın sonunda, aşırı duygulu, seks ve ölüm kokan edebiyatına Viyana, Arthur Schnitzler, Peter Altenberg, Karl Krauss ve daha başkalarıyla katılmıştır. Sanatta akademik tutuculuğa ve burjuva kabalığına karşı da ılımlı bir isyanı vardı. Viyana aydınlarında ve solcularında bulunan sağlam eğitim ve zevk erdemleri karakter gücü ya da amaç duygusu ile birleşmiş değildi, ama yine de bu erdemlerden yoksun sayılmazlardı. Bu sırada Viyana belki de yalnızca ruhbilimde çığır açan bir devrim yaptı: Freud'un ünü her yana hâkim olmaya başlamıştı. Geri kalan yerlerde, mahkemelerde, Parlâmentoda, gazete ve dergi idarehanelerinde, sosyalist toplantılarında, edebiyat ve sanat çevrelerinde ve gruplarında, rahat Viyana kahvelerindeki hayat ve dedikodudan başka bir şey yoktu. Her yerde aynı ukalaca ve zekice espriler, ama hepsi de boş.

Troçki *Hayatım* adlı kitabında bu çevreyi iğrenerek anlatır. Bu çevreyle alay eder. O sıradaki yazıları okunduğunda hafif çoşkun bir hava içinde geçen bu Viyana hayatının büyük etkisi altında kaldığı anlaşılır. Yerli hayata karışmıştır. Avusturya Sosyal Demokrat Partisine girmiştir. Kulüplerine ve toplantılarına gitmektedir. Yerli sosyalist gazetelere yazı yazmaktadır. Yerli edebiyat ve sanat hareketlerini izlemektedir. Arada sırada kahvelerin çekiciliğine de kapılmıyor değildir. Yıllarca sonra, başarıya ulaşmış bir ihtilâl lideri ve reformculuğun uzlaşmaz bir düşmanı olduktan sonra Avusturya Marksistlerinin bu zavallı hallerini diline dolayacaktır. Oysa Viyana'da kaldığı yıllarda onlara hiç sataşmamıştı ve dostluklarından da memnundu. Partinin kurucusu Victor Adler'e hayrandı. Berlin'de Kautsky'nin evinde nasıl karşılandıysa onun evin-

de de öyle karşılanmaktadır. Victor Adler'i Rus okuyucularına durmadan saygı ve sevgiyle anlatır. Victor'un oğlu Fritz ile ahbaptır. Fritz partinin asî çocuğudur ve *Kampf*'ın baş yazarıdır. Bu genç, sonradan günün birinde, Dünya savaşını protesto etmek üzere Avusturya Başbakanı Baron Stürgkh'ü öldürecektir (*). Troçki, aynı zamanda, Avusturya Marksizminin en büyük düşünürlerinden Rudolf Hilferding'e de dostluk bağlarıyla bağlanmıştır. Viyana'da Hilferding'in oturduğu banliyöye yerleşirken Hilferding de *Finanzkapital* adlı eserini yazmaktadır, ya da tamamlamıştır. Bu eser Marx'ın ölümündenberi *Das Kapital*'deki kuramı, günün koşullarına uydurmak amacıyla yapılmış en büyük incelemeydi. (Lenin, Hilferding'in bu eserini kendi devrimci politikasını haklı göstermek için kullandığı sırada kitabın yazarı Weimar Cumhuriyetinde Maliye Bakanı olmuştu.) Hilferding, Troçki'yi, geleceğin Avusturya Cumhurbaşkanı ve Başbakanı Karl Renner'e, ünlü Avusturya Marksizmi kuramcısı ve ulusal azınlıklar uzmanı Otto Bauer'e ve Avusturya Marksizminin daha birçok ünlü liderlerine tanıttı. Troçki şöyle yazıyor: "Çok bilgili insanlardı. Çeşitli konular üzerinde benden çok bilgileri vardı. Onları Central Café'de ilk gördüğüm zaman konuşmalarını dikkatle ve diyebilirim ki, saygılı bir ilgiyle dinledim."

Ama Troçki kendi Marksizmiyle onlarınki arasındaki ayrılığı da anlamaya başlamıştır: ateşsiz, heyecansız, akademik, çok ukala ve kuşkulu insanlardır. Ondaki ihtilâlci heyecanla karşılaştıkları zaman horgörülerini kibarca saklamaya çalışıyorlardı. Bu düşünürlerin ve liderlerin gerilerinde, "Roma hukukunu şöyle böyle bilmenin, kendilerine işçi sınıfını yönetmek hakkı sağlayacağına kesinlikle inanan genç Avusturyalı poli-

(*) Savaş sırasında Troçki, Friedrich Adler'in kendi "fikir arkadaşı ve dostu" olduğunu söylemiştir. (Socinenya, cilt VIII, s. 33—36) 1919 da Troçki ile Lenin, F. Adler'i Üçüncü Enternasyonale Fahrî Sekreter seçtiler, ama sonradan Adler onlara sırt çevirince büyük bir hayal sukutuna uğradılar. Daha sonra Adler, İkinci Enternasyonalin sekreteri oldu.

tikacı havasını" seziyordu. Ama kritik zamanlarda sosyalizmin göstereceği atılgan ruhun liderlerdeki kuşkuculuğu ve partideki oportünizmi ortadan kaldıracağına, devrimin, Menşevikleri olduğu gibi, Avusturyalı Marksistleri de kendisiyle birlikte sürükleyeceğine inanıyordu. Troçki, kendisini, aslında bir reformcu gibi görmek isteyen dostlarını, o da bir devrimci görmekle büyük bir hatâya düşüyordu (*).

Dostluklarından güçlenen Troçki, Alman ve Avusturya partilerinin kongrelerinde Rus sosyalizminin sözcüsü olmuştu. Enternasyonal toplantılarında da artık alışılagelen bir tipti. Bu toplantılarda, Jaurés, Guesde, Keir Hardie, Mac Donald, Vandervelde, Turati ile tanıştı. Jaurés'deki kişiliğin büyüsüne kapıldı. Reformcu olmamasına rağmen Jaurés'in "dahilerinkine benzeyen sadeliğine", "coşkun ahlâk tutkusuna ve şiddetli öfke yeteneğine", kendisininkinden daha az gösterişli, ama onunkine de yaklaşan ve daha çok klâsiğe kaçan söz söyleme dehâsına hayran kaldı. Bütün büyük Avrupa sosyalistlerinin bir araya geldiği bu toplantılarda çeşitli söz söyleme biçimlerini karşılaştırıyor, meselâ, Vandervelde'nin, ileride bayağılığıyla alay edeceği "soğukkanlı", ince üslûbu ve kibar tavırları üzerinde duruyor, ya da "sesine hâkim olamayan (daha doğrusu az hâkim olan), etkisini boşuboşuna harcayan, ve konuşmalarının sonuna doğru çoğunlukla öksüren ve sesi boğuk çıkan" Victor Adler'in güçlü söz söyleme etkisini inceliyordu. Ama gerek genel oturumlarda, gerekse komite ya da halk önünde Jaurés'i her zaman "sanki ilk olarak dinliyormuş gibi" oluyor. "(Jaurés'in) kayaları devirdiğini, gürlediğini, kıyametleri kopardığını, ama hiç bir zaman sesini alçatmadığı-

(*) Aşağıdaki olay çok ilginçtir: 1917 nin sonuna doğru Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Czernin, Troçki ile barış görüşmeleri yaparken Victor Adler ile de konuşmuş. "Adler Viyana'da bana: 'Muhakkak Troçki ile anlaşırsınız,' dedi, ve ben neden böyle düşündüğünü sorunca; 'Çünkü sizinle ben de kolayca anlaşıyoruz' cevabını verdi." Kont O. Czernin, In the World War, s. 234.

nı" görüyordu. "Ağır bir çelik çekiç gibi, bir kayayı parçalayabiliyor, ya da en ince altın bir tabaka üzerinde sonsuz bir dikkatle çalışabiliyordu." Büyük Franz'ın portresini çizerken hemen şunu da söylemeyi unutmuyordu: "Rusya'nın kara toprağından gelen bir insan arasıra Jaurés'de yalnızca zoraki bir teknik eğitim ve sahte klâsik bir ezber havası bulabilir. Ama böyle bir değerlendirme yalnızca bizim Rus kültürümüzün yoksulluğunu gösterir."

1914 den önceki Avrupa'nın havasına girdikçe, Rus kültürünün "yoksulluğu ve kabalığı" kendisini daha fazla sıkmaya ve sosyalizmin, yalnızca sosyalizmin, görevlerinden birinin de Moskofu "iyi bir Avrupalı" haline getirmek olduğu fikri üzerinde eskisinden daha çok durmaya başlıyordu. Bu fikrini 1912 yılında *Kiyef Düşüncesi*'ne Rus aydınları konusunda yazdığı bir denemede nefis bir şekilde açıkladı. Gazetenin başyazarı yazıyı basmadan önce çok düşünmüştü. Yazı ilerici bir gazete için bile biraz aşırı sayılabilirdi. Troçki bu yazıyı Rus aydınlarının üstün erdemlerini ve tarihsel görevlerini yücelten İvan Razumnik'in ünlü kitabı dolayısıyla yazmıştı. Kitabı eleştirirken Rus tarihi üzerinde daha önceden formüle ettiği birtakım fikirleri de geliştirmiş ve Rus aydınlarının özel tarihsel rollerini geniş bir tarih çerçevesinin içinde ele almıştı.

"Bin yılın biriktirdiği yoksullukla birlikte fukarayız..." diyordu. "Tarih bizi sert bir ortama silkip atmış ve geniş bir ovaya yaymıştır." Bu ovayı Asyalıların istilâsına karşı ancak dev bir devlet koruyabilir, zengin ve güçlü Avrupa'nın baskısına ancak o dayanabilirdi. Dev, kendisini beslemek için ulusu aç bırakmış, sosyal sınıfların ve kurumların büyümesini önlemiş ve uygarlığını kısırlaştırmıştı. "Soylular ve kilise Rus halkını Batılı halklardan daha az sömürmüş değildi. Ama Avrupa'da derebeylik temeli üzerinde büyüyüp gelişen bu karmaşık ve dolaylı yaşam biçimi bizim toprağımızda gelişmedi. Bunun için gereken yaşam maddesinden yoksunduk, ne yapalım... Tahtalarının arası yosunlar kaplamış basit bir kulübede bin

yıldanberi yaşıyoruz—kemerli binalar ve Gotik kuleler rüyalarımıza bile girmedi."

"Bizim soylu sınıfımız..." diye devam ediyordu Troçki, "ne kadar zavallıydı. Şatoları mı vardı? Saray oyunları mı vardı? Haçlı seferleri, zırhlı şövalyeleri, şairleri, iç oğlanları mı vardı? Şövalye aşkları mı yaşadılar?" Rus elbette kaba, barbar ve bayağı idi. Rusya, Reformasyon'un temizleyici denemesinden geçmemişti. Bu yüzden "Tanrı ile arasında daha yakın ilişkiler kurmaya çalışan" Batılı kentlinin "insansal kişiliği" sezgisi onda yoktu. "Üçüncü Sınıfın beşiği olan" Orta Çağ Avrupa kentinde çeşitli kültürler doğmuş ve koskoca bir çağ hazırlanmıştı. "Zenaatkârlar arasında, loncalarda, belediyelerde, üniversitelerde, akademik toplantılarda, seçimlerde, yürüyüşlerde, bayramlarda ve tartışmalarda değerli bir kendi-kendini-yönetme geleneği kurulmuştu; buralarda bir insan kişiliği ortaya çıkmıştı—burjuva kişiliğiydi bu elbette, ama yine bir kişilikti, polisin istediği gibi sövüp sayacağı ve döveceği bir köpek değil." Üçüncü Sınıfın bütün yaptığı şey, yeni insan ilişkilerini ve kendi-kendini-yönetme geleneğini loncalardan ve birliklerden alıp bütün bir ulusa ve devlete yaymaktan ibaretti. Oysa, "Rus köylülerinin vücudunda asker-derebey uru gibi" büyümüş olan Rus kentlileri burjuvazinin gelişmesi için gereken ortamı yaratmamıştı. Loncalar Büyük Petro zamanında polisin himayesindeydi. Ama polis himayesinden geçerek bir kentli kültürünün çıkmasına imkân yoktu. Derebey geleneğindeki kabalığın arkasından Rus burjuva demokrasisinin zavallılığı geldi.

Oysa devlete okumuş ve dolayısıyla batılılaşmış insanlar gerekti. Ama devlet korkuyordu okumuşlardan. Çarlar aydın sınıfı zorla okuttu; ama sonra da tepesinden... kırbacı eksik etmedi. "Eski sınıfların genç unsurları... Avrupa ideolojisinin güneşli iklimine girer girmez, hemen hemen hiç duraksamadan, derebeylikten ve onun geleneksel bağnazlığından kopuyorlardı." Rus aydınları en ilkel haklarını en aşırı ve en çık-

maz yollardan korumak zorunda kaldılar. "Duvara çivi çakmak için cep saati kullanmak. tarihsel görevleri oldu." Bir aydın istediği kimseyle evlenmeye hakkı olduğunu göstermek için Darwin'ci kesildi; okuma isteği kötü bir maksada alınmasın diye devrimci fikirlere başvurdu; bütün isteği anayasadan başka bir şey olmadığı halde sosyalizme saptı. Bu ilericiliğine rağmen Rus aydınları Batının geliştirdiği hazır sistemleri, doktrinleri ve programları kabullenerek yalnızca batıyı taklit etmekle yetindiler. Troçki On Dokuzuncu Yüzyılın Rus düşünce ve edebiyatını biraz haksız olarak yerdikten sonra *bunları* dümen suyu gelişmesi olarak niteler: "Sosyal düşünce tarihimiz evrensel insan düşüncesinin içine birazcık bile girmemiştir. Ulusal onurun zavallı bir avunusu mu bu?... Tarihsel gerçek, ulusal gururun hizmetçisi değildir. Kendi onurumuzu geçmişte değil gelecekte aramalıyız."

Rus aydınları acı savaşları boyunca ulusun içinde yalnız kalmışlardı. Temel sınıfların desteğini kazanamamışlardı. Bu durum onların karakterini çizmişti. "Korkunç bir moral gerilim, yoğun bir çile içinde yaşamışlardır. " Kendi moral güvenliklerini ve sağlamlıklarını aydınsal bir kibir ve "fikir bağnazlığı, acı bir sınırlılık, kesinlik, güvensizlik, kuşku ve ruh temizliklerinde titiz davranma..." bahasına, yâni, resmî bağnazlığa başka yoldan bir başkaldırma bağnazlığı ile karşı çıkarak kazanmışlardı. Bu yüzden "aşırı aydınlarımızın çoğunda ara sıra görülen bir edebiyat aşkı" geliştirmişlerdi. Aydınların, gelişmemiş ve pasif sosyal güçlerin her zaman sözcülüğünü yapmak zorunda kalması büyük bir talihsizlikti. Burada Troçki 1904 de Lenin'e karşı açtığı polemikte ilk olarak yazdığı "yerine geçme" olayına uzun bir tarihsel perspektifte yeniden döner. Aydınlardaki "yerine geçme" eğiliminin Rus tarihinde bir şerit gibi uzayıp gittiğini görür. Önce, 1825'teki Decembrist ayaklanmasının liderleri, daha doğmamış bir orta sınıfın fikirlerini temsil etmişlerdi. Sonra *Narodnik*'ler kör ve sağır bir köylü sınıfı adına konuşmayı denediler. En son

olarak da Marksist aydınlar kendilerini, daha yeni uyanmakta olan güçsüz bir sanayi işçisinin sözcüsü saydılar. Onlar için sınıf fikri sınıfın kendisinden daha önemliydi. Troçki bu karamsar incelemesini daha umutlu bir hava içinde toparlamaya çalışır, 1905 - 1906 ihtilâlinin işçi kitlelerini harekete getirdiğini ve artık kimsenin sözcülük iddiasında bulunamıyacağını söyler: Yerine geçme akımının sonu oldu bu, der.

Bu iyimser sonucun doğru olduğunu, ya da ne dereceye kadar doğru olduğunu ileride göreceğiz: Yerine geçmecilik Devrimden sonra görülmemiş şekilde canlanacak ve sınıf fikri de uzun bir süre sınıftan daha önemli olacaktır. Troçki'nin burada büyük bir ustalıkla kavradığı Rus tarihinin öteki eğilimlerinden bir kısmı da Devrimden sonra suyun yüzüne geniş bir şekilde çıktı. Hikâyemizin bu aşamasında bizim için önemli olan Troçki'nin "Avrupa ideolojisinin aydınlık alanını" Batı uygarlığının "kemerli binaları" nı, "Gotik kuleleri" ni Rus tarihinin "tahta kulübesi" karşısına büyük bir kesinlikle koymuş olmasıdır. Tarihsel prespektifinde değil —geniş açıdan doğruydu bu görüş—, son çağdaş olaylar gözönünde tutulduğu zaman bu aykırılığın aşırı derecede büyültülmüş olduğu görülür. 1914 öncesi Avrupa uygarlığının dış görünüşü, bu uygarlığı içinden yiyip bitiren, iki dünya savaşında, Faşizm ve Nazizm çılgınlıklarında, Batı Avrupa işçi hareketinin güçsüzlüğünde ve yozlaşmasında ortaya çıkan eğilimleri gizlemişti. Öteyandan, Troçki On Dokuzuncu Yüzyılda ve zamanımızda Rusya'nın taşıdığı yaratıcı güce, kendi kişiliğinin ve çabalarının da katıldığı enerjiye haksızlık ediyordu. Rusya'nın geçmişini ve o günkü durumunu arada sırada sanki bomboş görmekteydi. Avrupalılaşma çağrısının güçsüz yanı bu olduğu gibi Bolşevizme karşı tutumundaki çatlak da buradan geliyordu. Lenin'in gücü Rusya'nın gerçekliğini olduğu gibi görmesinde ve bu gerçekliği değiştirmek istemesindeydi. Lenin partisinin kökü Rus topraklarının derinliklerindedir; parti, bu toprakta devrimci güç ve sertlik olarak, dünyayı sarsacak ce-

saret ve ilkel zorbalık olarak ne varsa hepsini alıyordu. Bolşevizmin Lenin ve Buharin, ve daha başka düşünürleri vardı. Bunlar Rus toprağına ekilebilecek ne varsa Avrupa sosyalizminden alıp getiriyorlardı: Ama bu partide komitacılar da, Stalin'ler de vardı. Partinin en alt kademelerinde yarı-Avrupalı yarı-Asyalı işçiler arasında çalışan bu adamlar için Avrupalılaşmak pek az şey ifade ediyordu.

Aslında, Troçki, Rus'un basit "tahtadan kulübesini" bırakmadı, bırakamazdı da zaten. 1908 Ekiminde Viyana *Pravda*'sı denen gazetenin yönetimini üzerine aldı. Spilka adındaki küçük bir Ukraynalı Menşevik grubunun 1905 denberi çıkardığı bu *Pravda* o sırada kötü bir duruma düşmüştür, gazeteyi çıkaranlar Troçki'nin gazeteyi kalkındıracağını umdular. Troçki'nin ilk çıkardığı sayılar hâlâ Ukrayna grubunun izlerini taşıyordu. Ama 1908 in sonuna doğru Ukrayna grubu dağıldı ve gazeteyi olduğu gibi Troçki'nin eline bıraktı. Para bulunmadığı için gazete düzensiz zamanlarda çıkıyordu. İlk yıl ancak beş sayı çıkabildi (*). Ama gazeteyi çıkarmak Rusya'ya gizli olarak sokmaktan daha kolaydı. Gazete sık sık okuyuculara başvuruyor, birkaç kilo gazetenin Rus sınırında kalmış olmasından, elli ruble bulunamadığı için Rusya'ya sokulamadığından yeni bir sayının yazıları masasında hazır olduğu halde bu yazıları matbaaya gönderemediğinden, posta parası olmadığı için gazetenin Rusya'daki okuyucularla yazışamadığından yakınıyordu (**). Troçki'nin başka gazetelere yazdığı yazılardan kazandığı paralarla bu gazetenin çıkarılmasına çalışılı-

(*) Bu sırada bütün mülteci yayınları aynı durumdaydı. Çoğu daha da seyrek çıkıyordu. N. Popov, **Outline History of the O. P. S. U.**, cilt I, s. 233. Troçki'nin çıkardığı **Pravda**'ya genellikle Viyana **Pravda**'sı denir, böylelikle daha sonra Bolşeviklerin çıkardığı **Pravda**'dan ayrılır. Viyana **Pravda**'sı ilk olarak Avusturya'da Galiçya'da Lvov şehrinde çıkmış ve ancak altıncı sayısında, 1909 Kasımında Viyana'ya nakledilmiştir.

(**) **Pravda**, sayı 3 ve 5.

yordu. Birkaç kilo *Pravda*'nın Rus sınırını geçmesi için kitaplarını satmış, karısı da tefeciden borç para almıştı. Güçlü Alman Sosyal Demokrat Partisi sonradan bin ruble kadar bir para verdi de Bayan Troçki rehindeki eşyasından birkaçını kurtarabildi; böylece *Pravda* iki ay kadar düzenli bir şekilde, on beş günde bir çıktı. Sonra sayıların arasındaki aralar yeniden uzamaya başladı. On beş günde bir çıkan gazete aylık oldu. Sonra üç ayda bir çıkmaya başladı. Neyse ki Litvanya sosyalistlerinin ve iyi niyetli birkaç kişinin yaptığı yardımlar imdada yetişti. Troçki 1909 yılı boyunca Bolşeviklerin çoğunlukta olduğu Rus Merkez Komitesinden yardım sağlamaya çalıştı. Lenin yardım etmeye razı oldu. Ancak bir şartla: Troçki Merkez Komitesinin bir delegesini de başyazar olarak kabul edecekti. Troçki buna razı olmadı. Lenin de gazetenin Cenevre'deki Bolşevik partisi matbaasında, ticarî şartlar yerine getirilmediği sürece basılmasını yasakladı (*). Bu zorluklara ve düzensiz bir şekilde çıkmasına rağmen gazete Rusya'da tutuldu. *Ohrana* ajanları gizli raporlarında gazetenin "geniş bir şekilde elden ele dolaştığını" bildirdiler.

Pravda'nın garip bir yazar kadrosu vardır. O sırada Troçki'nin sevdiği yardımcılarından Skobelev adlı genç bir öğrenci gazetenin sekreteridir. Skobelev sonradan Dördüncü Duma'da Menşevik parlamenteri olarak ün kazanacak ve 1917 de, Kerenski'nin kabinesinde Çalışma Bakanı olacaktır. Troçki'nin yardımcılarından biri de o sırada partide sık sık çatışma konusu olan Menşevik Semkovski'dir; ileride Marx-Engels Enstitüsünü kuracak olan Riyazanov ise hiç bir otoriteye boyun eğmeyen her iki hizbin de dışında kalmış inatçı bir âsidir. Gazeteye her zaman yazı yazmaktadır ve Troçki'nin yakın arkadaşıdır. Gazetenin Rus yeraltı örgütüyle ilişkisini Uritski sağlamaktadır. Uritski eski bir Menşeviktir ve Çar zindanlarında gösterdiği soğukkanlılığıyla tanınmıştır; Uritski 1917 de

(*) Lenin, Soçinenya, cilt XXXV, s. 348—9.

Ekim İhtilâlinin belli başlı örgütçülerinden olacak ve Özel Komiser olarak Kurucu Meclisi dağıtacaktır. Kadroda bir de Menşevik Victor Kopp vardır. Kopp'un ileride kurnaz ve serüvenci bir diplomat olduğu görülecektir; 1922 de Rusya ile Almanya arasında Rapallo Andlaşmasını gizlice imzalayacak, 1930'larda Stalin'in Hitler'le anlaşma şansı bulunduğunu keşfedecektir.

Grubun en ilginç tipi Adolphe Yoffe'dir. Yoffe, Karait (*) aslından gelme nörotik bir gençtir. Akademik çalışmalar yapmakta, *Pravda*'ya yazılar yazmakta; psikanalizle uğraşmaktadır. Troçki, Yoffe'nin aracılığıyla Alfred Adler ile tanışmış (Yoffe, Adler'in hastasıydı), psikanalizle ilgilenmiş, Marksistler hiç kabul etmek istemedikleri halde Marx'la Freud arasında ortak bir yan bulunduğu sonucuna varmıştı (**). Yoffe sık sık gelen sinir krizleriyle mücadele etmektedir; büyük bir çaba ile özene bezene yazdığı yazıları yeniden gözden geçirmek, düzeltmek gerekmektedir. Troçki, Yoffe ile dostluk kurmak ve kendisine güvenini arttırmak için elinden geleni yapmaktadır. Yoffe, 1917 de Ekim İhtilâlinin ve Brest-Litovsk barış görüşmelerinin belli başlı aktörlerinden biri olacaktır. (Troçki, özel bir mektubunda, "İhtilâlin Yoffe'yi komplekslerden, psikanalizden daha iyi kurtardığını," yazar.)

Yoffe Troçki'nin bu dostluğunu sonsuz bir bağlılıkla ödeyecek ve Troçki'nin Bolşevik Partisinden atılmasını protesto etmek üzere 1927'de kendisini öldürecektir.

Genel olarak *Pravda* Troçki'nin çıkardığı en büyük gazete değildir. Bu gazetede izlediği amaç, siyasî görüşler, gelişmiş partililerden çok "basit işçilere" seslenmektedir. Okuyuculara "yol göstermekten çok yardım etmek" istemektedir. *Prav-*

(*) Karait'ler orta çağda hahamların öğrettikleri Musevilikten ayrılmış, saf Kitaba dönmüş olanların mezhebidir.

(**) Devrimden sonra Troçki Bolşevik bilim adamlarına kafalarını açmalarını ve Freud'da yeni olan şeyleri arayıp bulmalarını söylemiştir. Soçinenya, cilt XXI, s. 423—32.

da'nın bu basit havası ve partide birliği savunması gazeteye karşı belirli bir sevgi yaratmıştır. Ama sürekli bir siyasî etki sağlayamamıştır. Çoğunlukla bir durumu, bir hizip ya da grup adına ele almak isteyenler oldukça karışık birtakım tartışmalara girerler ve hareketin alt kademesinde bulunanlardan çok yukarı ve orta kademelerde bulunanlara seslenirler. Oysa, Troçki gibi, aradaki görüş farklarına bakmadan partinin bir araya gelmesini ve saflarını sıklaştırmasını isteyenlerin önlerinde açıklanması kolay ve başkalarını etkilemesi kesin, basit bir durum vardır. Ama pek işe yaramaz çağrısı. Daha sorumlu olarak, bağlı bulundukları görüş için, bir partinin kadrolarını kazanmış olan muhalifler tabanın da sesini duyabilecek durumdadırlar; kadrolar tarafların görüşlerini daha basit bir şekilde derinlere kadar indirebilirler. Troçki'nin bütün sosyalistler arasında dayanışma çağrısını birçokları bir süre alkışladı. Petersburg'daki Bolşevikler bile *Pravda*'dan yazılar alıyordu. Ama bu çağrıyı alkışlayanlar bile artık ona kulak asmamaktadırlar. Hiziplerden birini izlemek zorunda kalmışlar, birlik savunucusunu yalnız başına bırakmışlardır.

Troçki partide gittikçe yayılan bu korkunç ve kesin ayrılık havasını herkesten iyi sezmektedir. Hiziplerin liderleri 1910 Ocak ayında Paris'te toplandılar ve aralarındaki ayrılıkları ortadan kaldırmak için son bir çaba harcadılar. Ama her iki hizipte de işi sonuna kadar götürmeye ve yolları ayırmaya kararlı olanlar vardı. Bolşeviklerin içinde uzlaşmadan yana olanlar Rikov, Sokolnikov, Lozovski ve Kamenev'di. Troçki de ağırlığını birleşmeden yana koymuş ve Martov'u frenlemişti. Ama sonradan Menşeviklerin birdenbire ayrılmayı göze alamıyacak kadar güçsüz olduklarını düşünerek bu işten vazgeçmeyi kabul etmişti. Toplantıda bir anlaşmaya varıldı ama, bu durumda anlaşma bile işe yaramadı. Her iki hizip de ayrı ayrı örgütlerini dağıtmaya ve birleşmeye razı olmuştu: her ikisi de içlerinde bulunan "aşırıcılık" taraftarlarını, Menşevikler Tasfiyecileri, Bolşevikler de Boykotçuları atmayı

kabul etmişlerdi. Her iki taraf da ayrı ayrı yayınlarını kesmeyi ve para kaynaklarını ortak bir fon haline getirmeyi ve bu fonu üç Alman sosyalistine emanet etmeyi kararlaştırmışlardı. Paranın emanet edileceği Alman sosyalistler Karl Kaustky, Franz Mehring ve Klara Zetkin'dir. Bu gibi zamanlarda başarı kazanan arabulucuya gösterilen saygı Troçki'ye de gösterildi. Merkez Komitesi çıkardığı *Pravda'da* "hizbe bakmaksızın" bütün partiye yaptığı hizmetlerden ötürü kendisine teşekkür etti. Parti gazeteyi kendi eline almaya, Troçki'yi maaşla çalıştırmaya (ayda 150 ruble) ve kendisini her şekilde desteklemeye karar verdi: Troçki'nin Bolşevik kayınbiraderi *Pravda*'da Merkez Komitesinin irtibat memurluğunu yapacaktı. Bu tâyinin aradaki işbirliğini sağlamlaştıracağı sanılıyordu, çünkü Kamanev parti içindeki ayrılığı ortadan kaldırmak için gerçekten büyük bir içtenlikle çalışmaktaydı.

Bu haberi *Pravda'*nın ne kadar büyük bir sevinçle verdiğini kestirmek zor değil. Ama ne yazık ki, birkaç hafta sonra uzlaşma teşebbüsünün suya düştüğünü de haber vermek zorunda kaldı: Menşevikler —söylediğine göre— kendi hiziplerini dağıtmaya razı olmamışlardı. Çatışmanın Troçki'yi şaşırtmaması gerekirdi, çünkü Menşeviklerin, o sırada kendi yayınlarını kesmiş olan Bolşeviklerle anlaşmak istemediklerini çok iyi biliyordu. Partide birliğin en büyük savunucusu olan Troçki bunu fırsat bilerek birliği bozanların gazetedeki sansürünü ortadan kaldırabilirdi. Ama bunu yapmadı. *Pravda*'da "şimdilik bir yargıya varmaktan" kaçındı ve yalnızca Menşeviklerin tutumunu beğenmediğini yumuşak bir dille imâ etmekle yetindi. Kamenev'in Troçki'ye daha sert davranması için yaptığı çabalar boşa çıktı. Troçki bunu kendi yazar bağımsızlığının bozulması ve *Pravda'*nın Bolşevik amaçlarına kullanılması konusunda yapılmış bir teşebbüs saydı. Bunu ister istemez bir sürü çekişmeler izledi ve az sonra mülteci topluluklarında binbir entrika dönmeye başladı.

Paris konferansında iki aşırı uçta bulunan Tasfiyecilerle

Boykotçuların Partiden atılmaları kararlaştırılmıştı. Menşevikler, birincilerle, Bolşevikler de, ikincilerle uğraşmak istemediler. Lenin bu işe kolayca ön ayak olabilirdi. Nitekim Boykotçuların elebaşılarından Bogdanov ile Lunaçarski'yi kendi grubundan atmıştı. Ama Menşevikler, üzerlerine aldıkları görevin yerine getirilmesini hemen hemen imkânsız saydılar. Tasfiyeciler Menşevik parti saflarında büyük bir faaliyet gösteriyorlardı. Onlardan ciddî bir şekilde ayrılmaya imkân yoktu. Eğer gizli mücadeleye arkalarını çevirmiş olanları partiden atacak olurlarsa kendi etkilerini silmiş ve Bolşevizmi güçlendirmiş olacaklardı. Bunu elbet yapmıyacaklardı. O zaman iş şu şekli alıyordu: Bolşeviklere göre, gizli çalışmaya karşı olanların, geleceğini bu işe bağlamış olan bir partide yerleri olamazdı. Menşevikler —yâni Tasfiyecilere karşı olanlar— ise buna, partide muhaliflere de yer verilmesi gerektiği şeklinde cevap verdiler. Lenin sorunu muhalife izin verilmemesi şeklinde genel bir sorun olarak ele almadı. Yalnızca bu çeşit bir muhalefete göz yumulamıyacağını, çünkü gizli çalışma aleyhtarlarının gizli harekette iyi çalışamıyacaklarını ileri sürdü. Bu çatışma, bir açıdan disiplinden yana olanlarla muhalefeti savunanlar arasında bir ayrılık sayılabilirse Troçki'nin disiplincilerden yana olduğunu söyleyebiliriz. Bu davranışı apaçık bir tutarsızlıktı kendisi için. Büyük birleşme savunucusu Menşeviklerin partide yarattığı yeni ayrılığa, muhalefet özgürlüğü adına göz yummuş oluyordu. Bir Bolşevik heyecanıyla yeraltı çalışmalarını göklere çıkaran Troçki ise yeraltı hareketini tehlikeli bir serüven sayarak bu işten kurtulma yolu arayanlarla işbirliği yapıyordu. Sonra da, burjuva liberalizminin bu en sert düşmanı, burjuva liberalizmi ile ittifakı bağnazlıkla reddedenlere karşı böyle bir ittifakı tutanlarla birleşiyordu.

Bu kadar çelişkili davranışı durumunu bozmaktan başka bir işe yaramadı. Bolşevikler kendisini bir kere daha yalnız muhalif değil, hain bir düşman da saydılar. Menşevikler Troç-

ki gibi parlak bir solcu geçmişi olan birinin Lenin'e kafa tutmasından memnundular, ama onu yine de güvenilmez bir müttefik sayıyorlardı. Troçki, Martov'la yıllardanberi olan sıkı dostluğu yüzünden Menşeviklerin iğrenç bulduğu tutumlarını göremez olmuştu. Lenin ile yaptığı uzun ve sert kavgada Bolşevik partisinin en ufak kusurlarını didik didik etmek zorunda kalmıştı. Leninizmi neden tutmadığını o acı diliyle alaylı bir şekilde açıklıyordu. Menşeviklere karşı kırgınlığını ise, daha çok özel tartışmalarda ya da Martov'la Axelrod'a durmadan yazdığı "kavgacı" mektuplarda anlatıyordu. Dolayısıyla, özel hayatında başka, halkın karşısında başka bir adamdı. Troçki bu durumunu sürdürdükçe Martov'a daha çok esir oldu. Martov'un yazışması bu konuya öğretici bir ışık tutar:

Ona (Troçki'ye) öfkeli olmaktan çok alaylı bir cevap verdim (diye yazıyor, bir ara Martov). Bu arada onurunu da kırdığımı kabul ederim. Tasfiyecilerden ve bizden kaçamıyacağını, çünkü kendisini, Tasfiyecilerin partide kalmak hakkını savunmaya götüren nedenin yüce gönüllülüğü değil... Lenin'in hem Tasfiyecileri hem de —aralarında Troçki de olmak üzere— bütün bağımsızları sindirmek istediğini bilmesi olduğunu yazdım.

(Martov başka birine de şöyle yazmıştı) Menşevizm ile Bolşevizm arasında bir "sentez" bulmak için ortaya attığı birçok makul tekliflere rağmen olayların mantığı Troçki'yi Menşeviklerin arkasından gitmeye zorluyor... Kendisini yalnız "Tasfiyeciler kampında" bulmakla kalmıyor, aynı zamanda bu kampta Lenin'e karşı en "saldırgan" tutumu da alması gerekiyor. Oysa, onu izleyenler... tedirgin.

1910 yazında Troçki Merkez Komitesiyle bağını büsbütün kopardı. Troçki, başka bir irtibat memuru gönderilmesini isteyince Kamenev *Pravda*'dan ayrıldı; bunun üzerine Merkez Komitesi para yardımını kesti. O sırada birleşik hareketi bölme inisiyatifi Martov'dan Lenin'e geçmişti; Troçki "(Bolşevik) mülteci kliğinin Rus Sosyal Demokrat Partisine karşı hazırladığı komplo"yu yerdi ve "parti-üstü bir durum almak isteyen Lenin çevresinin, kendisini parti dışında bulacağını" söyledi. Kampanyasını Alman Sosyalist basını-

na kadar götürdü. Mülteci liderlerden hiç birinin birlik isteyen ve liderlerin entrikalarından tiksinen gerçek Rus hareketini temsil etmediklerini yazdı. Nitekim o sırada yeraltında çalışan işçilerin ortak görüşleri de buydu. Stalin bile Kafkasya'da bu eğilimle yazılar yazıyordu. Buna rağmen Troçki'nin yazıları 1910 Ekiminde, Kopenhag'da Enternasyonal Kongresi'nde biraraya gelen parti delegeleri arasında fırtına kopardı. Rus heyetinin yaptığı oturumların birinde Plehanov, sonra da Lenin, disiplin tedbirlerine başvurulmasını istediler. Lunaçarski ile Riyazanov Troçki'nin savunuculuğunu yaptılar; suçlu affedildi; Troçki'yi "kardeş" Alman gezetclerinde düşüncelerini açıkladı diye cezalandırmak isteyenler bile bu davranışlarını sonradan acemice bulmuşlardı herhalde.

Bu düşmanlığın komik yanları da olmadı değil; bunlardan hiç olmazsa biri burada anlatılmaya değer: Her iki hizip de Almanlara emanet olarak verdikleri parayı geri almaya çalışmaktadır. Ama neyse iki taraftan hiç biri bu yetkiyi kendisinde bulamamaktadır. 1911 yazında Axelrod ile Troçki, Jena'ya giderler. Jena'da Alman Sosyal Demokratlarının bir kongresi vardır. Niyetleri parayı ellerinde emanet olarak tutanlarla Menşevikler adına ilişki kurmaktır (*). Troçki, Menşeviklerin parayı almasına yardım ederse *Pravda*'nın malî durumunun düzeltileceğini sanmaktadır herhalde. Kautsky görünürde plânlarını beğenmiştir, ama ötekilerin durumu kararsızdır. Hele içlerinden biri, Zetkin, Bolşevikleri tutmaktadır. Axelrod ile Troçki büyük bir gizlilik içinde Kautsky ile görüşürler. Axelrod Martov'a yazdığı mektupta şöyle diyor "K(autsky), benimle T(roçki)nin kendisine ilk özel konuşma

(*) Troçki, Hayatım adlı eserinde anlatır: Kongrede Çarın Finlere yaptığı zulmü anlatacaktır. Kongre sırasında Stolyipin'in Bagrov adlı bir provokatör tarafından Kiyef'te öldürüldüğü haberi gelir. Almanlar, kendi kürsülerinde bir Rus ihtilâlcisinin konuşması birtakım diplomatik komplikasyonlar yaratır ve baskı tedbirlerine yol açar diye korkarlar, Bebel Troçki'yi kongrede konuşmamaya razı eder.

yeri olarak başka bir yeri seçmemizi ancak sah günü söylemek fırsatını bulabildi... Haase görüşme yeri olarak bir lokantayı seçti. Oysa bizi orada başka delegeler, özellikle Zetkin ve Luxemburg görebilirdi... Ertesi gün K(autsky) bizimle ortak bir toplantı yapılması için Z(etkin) ile konuştuktan sonra, kendisiyle yaptığımız konuşmayı Z(etkin) e söylemememizi bizden rica etti..." Gariptir ki emanete konulan paranın büyük bir kısmı Bolşeviklerin yaptıkları baskınlardan sağlanmış olan ve Troçki ile Menşevikler tarafından da tiksintiyle reddedilen paraydı. Ama Alman sosyalist liderlerinin yardımıyla Bolşeviklerin elinden bu paranın alınması amacıyla çevrilen dolaplar suya düştü. Elçiler elleri boş Almanya'dan döndüler.

Partinin ikiye bölünmesi 1912 yılının başlarında artık kesinleşmişti. Prag'da yapılan toplantıda Lenin, Bolşevik hizbinin parti olduğunu ilân etti (*). Menşeviklerle birkaç küçük Bolşevik grubu Örgüt Komitesi denilen yerde Lenin'in bu hareketine karşı birleştiler. Troçki *Pravda'*da Lenin'in bu çıkışını büyük bir gürültüyle suçladı. Bolşevikler Petersburg'ta da *Pravda* adında günlük bir gazete çıkarmaya başladıkları sırada öfkesi en yüksek noktasına vardı, Troçki'nin kendi gazetesinde gösterdiği iyi niyetin Bolşevikler tarafından sömürülmesi amacını güden, inceden inceye hesaplanmış küstahça bir hırsızlıktı bu. "Çıkarları partinin hayatî ihtiyaçlarıyla çatışan, yalnızca karışıklıklardan ve karmaşalıktan yararlanan çevrenin" yaptığı bu "hırsızlığa", bu "yağmacılığa" karşı ateş püskürüyordu. Bolşevik başyazarından belirli bir süre içinde adını değiştirmesini istedi; ayrıca gazeteyi korkuttu da: "Yeni birtakım tedbirlere başvurmadan önce sesimi-

(*) Konferansta Bolşeviklerden başka Plehanov'un başında bulunduğu ufak bir Menşevik grubu da vardı.

zi çıkarmayarak cevabınızı bekliyeceğiz," dedi (*). Buna benzer bir ültimatomu Bolşevik yazı bürolarına da gönderdiği anlaşılıyor. Petersburg'daki rakip gazeteyi kuranın ve bu gazetenin ilk sayısını çıkaranın Josef Çugaşvili adında pek tanınmamış bir Bolşevik olduğunu bilmediği gibi, aynı adamın, ileride kendisinden *Pravda* başyazarlığından daha büyük şerefleri, örneğin ihtilâl liderliğini ve Kızılordu kuruculuğu ünvanlarını da alacağından haberi yoktu.

Ancak bu aşırmanın suçunu yalnızca Stalin'e yüklemek de doğru değil. Lenin de bu davranışı her bakımdan onaylamıştı; Petersburg'a yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: " 'Okuyuculara Cevaplar' sütununda Troçki'ye şöyle bir cevap vermenizi rica ederim: 'Viyana'da Troçki'ye: hava cıvayla ve bir sürü canbazlıklarla dolu olan mektubunuzu cevapsız bırakıyoruz." Lenin'in bu irtihalı ne bakımdan haklı bulduğunu kestirmek zor değil; *Pravda*'nın parasını veren Merkez Komitesidir; gazetenin hem adı hem de gazeteye gösterilen iyiniyet Troçki'ye değil partiye aittir; mademki parti demek Bolşevikler demektir, o halde gazetenin adını istedikleri gibi kullanmak da haklarıdır. Her mülteci grubunda zaman zaman dergi ve gazete adları üzerinde çatışmalar olurdu, ama bu bile pek haklı bir bahane sayılmazdı yine. Troçki yeni tedbirlere başvuracağını söylemekle korkutmuştu karşı tarafı; ama anlaşılan hiç bir tedbir alamadı ve *Pravda*'yı çıkarmaktan vazgeçti. Öteyandan, Bolşevik gazetesi çalınmış adıyla, uzun sürecek ünlü ömrüne, başlamış bulunuyordu. 1922 yılında *Pravda* yirminci kuruluş yılını kutlarken, Troçki bu kutlama töreninde hazır bulunacak, bir makale bile yazacak, ve bu makalede gazetenin ilk kuruluşu konusunda en ufak bir imâda bulunmayacaktır.

Sosyalistlerin Petersburg'ta o sırada açıkça birtakım ga-

(*) Pravda, sayı 25, (Bundan sonra Pravda sayıları başka türlü açıklama yapılmadığı takdirde Bolşevik gazetesinin sayısıdır.)

zeteler çıkarmaları (Menşevikler *Luç* —Meşale— adlı bir gazete çıkarıyorlardı; yazarları arasında Troçki de vardı) Rusya'da önemli birtakım değişikliklerin olduğunu gösteriyordu. Gericilik yılları geçmiştir; terör hızını almıştır; işçi hareketi yeni bir uyanış halindedir; Çarlık ister istemez buna göz yummaktadır. Yeni bir devrimci gençlik ortaya çıkmakta ve birkaç işçi kulübüne, sendikaya ve gizli örgüte açıktan açığa sızmaktadır. Yeni durum eski çatışmalara yeni gerekçeler sağlamıştır. Tasfiyecilere göre, hükümetin gittikçe artan göz yumma politikası partiyi Avrupalılaştırmak ve yeraltı çalışmalarının sakıncalarından kurtarmak imkânının bulunduğunu gösteriyordu. Gericilerin işleri azıttıkları yıllarda Tasfiyecilerin görüşleri gerçeğe uymuyor gibiydi, ama şimdi olaylar onları haklı çıkarmıştı. Bununla birlikte, siyasî alandaki yeni gelişmeler gizli örgüt çalışmalarına da bir canlılık getirmişti. Gizli örgütlere giren genç devrimciler, legal kulüplerde ve sendikalarda polisin göz yumduğu yumuşak muhalefetle yetinmek niyetinde değillerdi. Hükümet illegal muhalefetten korktukça legal muhalefete daha fazla göz yumuyordu. Bu durum Bolşeviklerin görüşünü daha da güçlendirmişti: Açıkça rahatça çalışmak fırsatını ele geçirmek için bile, gizli çalışmalarımıza hız vermek zorundayız, diyorlardı.

Troçki bu şartlar altında yeniden partiyi birleştirmek gibi birtakım boş umutlara kapıldı. Örgüt Komitesini 1912 Ağustosunda Viyana'da tüm Sosyal Demokratlardan oluşan bir konferans toplamaya kandırdı. Rusya'da devrim şartlarının yeniden ortaya çıkması ile, 1905 de olduğu gibi, bir uzlaşma havasının yaratılmış olacağını umuyordu. Ama olmayacaktı bu. 1905'deki güçlü devrimci olaylar seli, bölünmeyi durdurabilmiş ya da geciktirebilmişti. Ama 1912 de artık bu ayrılık o kadar büyümüştü ki yeni bir siyasî uyanma bu ayrılığı ancak biraz daha arttırabilirdi. Sonra, Lenin de çabalarının meyvalarını toplamaktadır artık: Sosyal Demokrat yeraltı çalışmasının başında kendi adamları vardır. Menşevizm güçsüz ve bağımsız

birtakım gruplardan oluşan bir çorbadır. Leninciler Viyana konferansına gelmeyi reddetmişlerdir; Menşevikler, aşırı solcu Bolşevikler, Boykotçular, Musevi Bund'u ile Troçki'nin grubu bir araya gelmiş, Rus sosyalizm tarihinde Ağustos Bloku adı verilen konfederasyonu kurmuşlardır. Blokun başlıca sözcüsü Troçki'dir. Troçki, Lenin'in "yıkıcı faaliyeti" ile yorulmadan savaşmaktadır. Konferansı hiç bir zaman Bolşeviklere karşı kullanmayı düşünmediğini, ancak Lenin'in girişilen teşebbüslere boş verdiğini ya da konferansa gelmediğini görünce, Bolşeviklere karşı bir tutum aldığını, özür dileyerek söylerken bu sözlerinde içten olmadığını iddia etmek için ortada herhangi bir neden yok. Troçki'nin özrünü itiraf ederken yalan söylemediği Menşevik liderlerinin özel yazışmalarından da çok iyi anlaşılıyor; ama on yıldanberi süren bir tartışmada Troçki'nin ne kadar yanlış yargılara varmış olduğu da çok iyi görülüyor.

Menşevik dostları hayallerini paylaşmaktadır. Ayrılığın suçunu, yine Troçki'nin yardımıyla, Lenin'e yüklemeyi taktiklerine daha uygun bulmaktalar; ancak onlar da ayrılığı sonuna kadar götürmekle Lenin'den daha az kararlı değillerdir. Aralarındaki bütün fark Lenin'in niyetlerini açıkça ortaya dökmesi ve hemen hemen avazı çıktığı kadar bağırması; Martov ile Axelrod ve Dan'ın ise içlerinden pazarlıklı olmaları, amaçlarına kurnazca taktiklerle varmanın yollarını aramalarıydı. Her iki tarafın da, aykırı açılardan olmakla birlikte, bölünmenin hem kaçınılmaz hem de istenilen bir şey olduğu konusunda nasıl birleştiklerini, her iki tarafın da hemen hemen aynı kelimelerle, Troçki'nin ayrılığı önlemek ya da partiyi tekrar eski birliğine kavuşturmak için harcadığı çabalarla nasıl alay ettiğini anlamak için Lenin'in açık seçik söylediği sözlerle Menşevik liderlerin özel yazışmalarını karşılaştırmak yeter. (*)

(*) Bu sırada "aşırı-sol" küçük Bolşevik gruplarla, Boykotçular ve "tanrıarayanlarla" Troçki'nin arası iyi idi. 1911 yazında, Gorki'nin yar-

Troçki, Ağustos Bloku adına yaptığı "hırçınlıklara" rağmen, ya da belki bundan ötürü, bu bloktan kırgın ve şaşkın bir halde ayrıldı. *Kiyef Düşüncesi* adlı gazetenin müdürü, 1912 Eylülünde, gazetesinin muhabiri olarak Balkanlara gitmesini isteyince bu teklifi hemen kabul etti. Mülteci politikasından uzaklaşmak ve birbiriyle uzlaşmayan iki rolü oynamağa çalışan bir aktör olmaktan kurtulmak ve dünya politikasının fırtınalı bir yerinde gözlemci olmak için güzel bir fırsattı bu. Ekimin başında Viyana'dan ayrıldı. Arabayla istasyona giderken Slavların bir araya gelerek Osmanlı İmparatorluğuna karşı Birinci Balkan Savaşını açtıklarını öğrendi.

O zamana kadar Balkanları Viyana'dan izlemiş, ve Balkan sosyalistleriyle ilişkiler kurmuştu. İki yıl önce, 1910 Temmuzunda, Sofya'ya gitmiş, orada Miliukov'un himayesinde toplanan Pan-Slav kongresine karşı gelmişti. Pan-Slav gösterileriyle aynı zamana rastlayan Bulgar *Tesniaki* ("sıkı" sosyalistler) toplantısında konuşmuştu. İleride Bulgar Cumhurbaşkanlığına gelecek olan Stalinci Kolarov, Kongreye, sokak ve meydanlarda toplanan kalabalıklara, Troçki'yi Petersburg Sovyeti kahramanı diye tanıtmıştı: Troçki çok hoşlanmıştı bundan. Güney Slavlarına, Çar diplomasisinin onları bir kukla gibi kullanmaya çalıştığını, Rus liberallerinin Pan-Slavizm'i körüklediklerini, çünkü bir yandan iç politikada Çara teslim olurlarken öte yandan Çarın dış politikasıyla ortak bir zemin aradıklarını söylemişti. Bundan sonra, sık sık Belgrad ve Sofya'ya gitmiş, oralardaki olayları yakından görmüştü. Daha

---

dımıyla Lunaçarski tarafından kurulan Bologna'daki parti okulunda konferans vermişti. Gizli polisin yazdığı bir raporda bu okulun çok canlı bir anlatımı vardır. Raporda, birçok şeyler arasında, konferansçıların (Lunaçarski, Menjinski, Kollantay, Pokrovski) Rusya'daki gizli hareketten gelmiş olan öğrencilere karşı birer hoca gibi davrandıkları, yukarıdan baktıkları anlatılmaktadır. Yalnız Troçki öğrencileriyle dostça ve özel ilişkiler kurmuştur. **Bolşeviki Dokumenti Ohrannovo Otdelenia,** cilt I, s. 40.

1909 da *Kiyef Düşüncesi*'ne yazdığı bir yazıda Balkanları Avrupa'nın barut fıçısına benzetmişti (*).

Barut fıçısı artık bütün korkuçluğuyla patlamış, ve bunu gören Troçki büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır. O güne kadar savaş problemleri üzerinde soyut birtakım düşünceler ortaya atmıştı; ama şimdi, Avusturya sınırının ötesindeki projektörlerle aydınlanan Belgrad Şatosunu görünce, askerlerin yaptıkları uzun kuyruklara bakarken, ve birçok dostlarının, yazarların, üniversite profesörlerinin daha şimdiden cepheye gönderildiğini, ilk ölecek ya da öldüreceklerin arasına katıldıklarını öğrenince, içinde bir felâket havası esti. "Alınyazısının karşısında bir çaresizlik duygusu... ve insan denen çekirge sürüsünün kendisini nasıl mahvettiğinin acısı..." "Tarihin soyut, insancı, ahlâkçı açıdan ele alınması kısır bir davranış... Bunu çok iyi biliyorum. Ama uygarlık dediğimiz bu karma karışık, maddesel mallar, alışkanlıklar, gelenekler ve saplantılar yığını, hepimizi büyülemiş, önemli olanı yakalamış olduğumuz gibi bir izlem yaratmıştır bizde. İşte şimdi savaş başladı ve bize tarihimizin barbarlık çağlarından sürüne sürüne daha çıkmadığımızı gösterdi."

Bu felâket duygusu Balkanlardaki muhabirliği sırasında yazdığı yazıları renklendirmektedir. Yazılar İhtilâlden önceki Liberal-Solcu Rus basınında görülen güzel röportajlar arasındadır. Her röportaj aşağı yukarı bir fikir yazısıdır. Yazılara sağlam bilgiler, bol izlenimler, yerli renkler, canlı portreler, çözümlemeler ve bütün bunlardan aşağı kalmayan güzel ve kıvrak bir üslûp hâkimdir. *Toplu Yazılar*'a da aldığı bu röportajlar 1914 den önceki Balkan olayları için çok değerli bir kaynaktır. Yazar, aynı zamanda, sapına kadar da gazetecidir. Her

(*) Troçki o zaman şöyle yazmıştı "Yalnızca, demokratik federatif bir temele dayanılarak bütün Balkan uluslarından kurulacak bir tek devlet —İsviçre ya da Amerika gibi— Balkanlara barış getirebilir ve üretici güçlerin güçlü şekilde gelişmesi için gereken şartı yaratabilir." Aynı kitap, cilt VI, s. 10

şeyi görmeye, her sınıf halkla konuşmaya, okuyucularına canlı konular sunmaya çalışmaktadır. Heyecandan ve haber toplamaktan bıkmamaktadır. Avrupa basınındaki meslektaşlarıyla senli benlidir. *Frankfurter Zeitung* ve *Daily Telegraph*'ın muhabirleriyle yakın bir işbirliği halindedir. İhtiraslı politikacı ve ihtilâl sözcüsü sanki bir süre için gazeteciliğin ardında kaybolmuş gibidir. Belgrad'a varmasından az sonra Sırp hükümetinin hemen hemen bütün üyeleri ile konuşmalar yaptı; portrelerini büyük bir espri ve sanat havası içinde verdi; kişilerin küçük bir köylü ulusun o günkü tarihini ve anlayışını nasıl yansıttığını gösterdi; iaşe levazım, askerî eğitim ve taktik problemlerinin içine daldı. Savaşın yarattığı felâketleri ve ilkel yabanlığı anlattı. Aynı merakla Sofya'daki kiliselere gitti, propagandacıların icat ettikleri zaferler için bu kiliselerde nasıl Paskalya âyinleri düzenlendiğini gördü; hastahanelerde yaralı askerlerle konuştu; pis ve kalabalık esir kamplarını gezdi. Türk piyadelerinin başlarından geçenleri dinledi; Türk subaylarının esir tutuldukları lüks otellere gitti; Balkan başkentlerinin Avrupa taklidi mahallelerinde, lüks kahvelerde oturdu; ve sefil, hemen hemen Asya tipi, banliyölerde dolaştı; buralarının nasıl birer yoksulluk, felâket ve ahlâksızlık yuvaları olduklarını gördü.

Önceleri Güney Slavlarının Osmanlı İmparatorluğuna karşı açtıkları savaşı sempatiyle karşılamıştı. Balkan halkının anılarında Türk baskısı Rusya'daki serflikten daha canlı olarak yaşamaktaydı. Slav başkaldırması ona birkaç bakımdan İtalyanların 1859 daki *Irredenta* hareketini hatırlatmıştır. Ama öyle sanıyor ki Slavların çektikleri sıkıntılar, Büyük Devletlerin, özellikle Çarın, sömürüsünden doğmaktadır. Bu durumun bir Avrupa savaşı için bahane sayılmasından korkmaktadır. Bismarck'ın bir sözünü, değiştirerek, şöyle der: "Balkanlardaki partiler... Avrupa'nın müdahalesi olmadan Balkan problemlerini çözemiyeceklerini sanıyorlarsa... o zaman siyasî plânların Kursk ilinin bir tek piyadesi kadar bile

bir değeri olmayacaktır. İnsana kötü bir şey gibi geliyor bu, ama ne yazık ki namuslu bir demokrat politikacı bu dramatik problemi ancak böyle koyabilir." Gençliklerinde Rus İhtilâl hareketinin etkisinde kalmış olan köylü liderleri ne gariptir ki o sırada bütün umutlarını Çara bağlamışlardır. Troçki'nin Balkan dâvası karşısında duyduğu sempatiyi soğutmak ve söndürmek için bu kadarı yetti. Balkanlarda gördüğü lüks ve açlık aykırılığı, yöneticilerin yozluğu, Türk askerlerine ve sivillerine gereksizcesine yapılan zulümler, aşırı milliyetçilerin yaptıkları taşkınlıklar, propagandacıların bülöfleri ve sansürün saçmalıkları Troçki'de büyük bir öfke ve tiksinti yarattı. Yenilgiye uğrayan, güçsüz Türkleri savunmaya başladı.

Bulgar sansürü hemen üzerine saldırdı. Yazılarını toplattı ve cepheyi gezmesini yasakladı. Gariptir ki Bulgar şairi Petko Todorov o sırada sansür müdürüydü. Daha iki yıl önce Todorov Sofya'da Pan-Slavizme karşı yapılan mitinglerde Troçki ile birlikte konuşmuştu. Troçki o sırada yazdığı "Sansüre Açık Mektup"unda askerî sansür için öne sürülen bir sürü safsataları ve bahaneleri acı bir dille yerdi ve haberleşme özgürlüğünü büyük bir hararetle savundu. Konudan az çok uzak alanları da kapsayan bu zehir zemberek mektup oldukça büyük bir heyecan yarattı. Bir süre sonra daha önemli bir saldırı konusu buldu: Pan-Slavizmin peygamberi Miliukov Sofya'ya gelerek Bulgarları şişirmiş, Bulgarların Türklere yaptıkları zulümlerden hiç söz etmemişti. Troçki Miliukov'a da bir "Açık Mektup" yazdı. Mektup Petersburg'taki günlük gazetelerin birinde çıkınca bir kıyamettir koptu. Tartışma Rus basınını aylarca oyaladı. Miliukov Troçki'nin Bulgar zulümleri konusunda yazdıklarının doğru olmadığını söyledi, Pan-Slav eğilimli Rus muhabirleri de ona katıldılar. Troçki ise, gerek kendisinin ve gerekse *Daily Telgraph* ve *Frankfurter Zeitung* muhabirlerinin topladıkları belgeleri yayımladı. Bu sert tartışma bütün hızıyla sürüp giderken durum birdenbire değişti: Birinci Balkan Savaşı Slavların zaferiyle bitti. Savaş-

tan galip çıkan Sırplarla Bulgarlar savaşta kazandıklarının paylaşılması konusunda aralarında anlaşamadılar; hükümet ve Liberal Ruslar Sırpları tuttu; Bulgarlar birdenbire kahraman ulus olmaktan çıkıp birer câni oluverdiler. Miliukov'un gazetesi bile aynı görüşü savunmaya başladı.

Troçki bu kanpanyanın bir kısmında Viyana'daydı. Birinci Balkan Savaşının Avrupa politikası üzerindeki etkisini buradan izliyordu. 1914'de ortaya çıkacak büyük devletler bölünmesini daha o zaman Balkan Savaşı açısından gördü: Durumu bütün açıklığıyla tesbit etti; ama Fransız, Avusturya ve hele "seksen altı gündelik gazetesi ve milyonlarca okuyucusu" olan Alman sosyalistlerinin kültür ve barış dâvasını, şoven barbarlığın işleyeceği cinayetlere karşı sonuna kadar savunacağını umdu.

Viyana'ya döner dönmez yeniden parti dedikodularına bulaştı. Özel mektuplarında, Menşevik dostlarının artık hiç saklamaya lüzum görmedikleri eğilimlerini, Bolşeviklerden ayrılma isteklerini, Ağustos Blokundaki Tasfiyecilerin ön safa geçmelerini yerdi. Menşevik gazetelerinin birinden sessiz sadasız ayrıldı ve yazı yazmaya devam ettiği başka bir Menşevik gazetesinden öteki Menşevik gazetesine saldırdı. Menşeviklerden ayrılmayacak kadar onlara bağlıydı, onlarla da bir arada yaşayamıyacak kadar tedirgin. Martov özel bir mektubunda Troçki'den, biraz alay ederek, şöyle sözeder: "Troçki Balkanlarda bulunduğu sırada bütün (Ağustos) Blokundaki gelişmeyi kaçırdı" Oysa bu süre içinde Menşevikler birleşme konusunda ve Blok'un başarılı günlerinde bile şüpheli görülen "boş ve lâfla uzlaşma" konusunda görüşmeleri artık kapamışlardır. Martov şunu da eklemekte mektubuna ve herkese öğütlemekte: "Sanıyorum ki kendisine (Troçki'ye) artık 'dişimizi' göstermeliyiz (Elbet çok yumuşak ve kibarca)."

Bu bakımdan İkinci Balkan Savaşını gözlemek üzere Viyana'dan ayrılırken hiç de üzgün değildi. O sırada Sırbistan'la Yunanistan, Bulgaristan'ı yenmişlerdi. Bulgarların düşma-

nı Troçki şimdi Bulgarların savunucusu olmuştu. Bu sefer zaferi kazananların yağmacılıklarını ve zorbalıklarını anlatıyordu. İlhak edilen toprakları gezdi, "Otuz Yıl Savaşları" biçiminde, halkın ve sınırların yerlerini değiştirerek yürütülen düşmanlıkların dayandığı etnolojik saçmalıkları, insanların sefaletini, siyasî huzursuzluğu gördü. Romanya konusunda yazdığı bir inceleme klâsik röportajlar arasına geçti ve 1917 den sonra da birçok kereler basıldı. Durumu şöyle özetlemişti Troçki: "Bulgaristan ve Sırbistan, serflik ve derebeylik kalıntılarını tasfiye ederek Osmanlı hâkimiyetinden kurtuldukları halde, Romanya, yıllardanberi uydurma bir anayasa rejimi içinde bulunmasına rağmen, köylülerini tam bir derebey ilişkisinin boyunduruğunda tutmaktadır." Romanya bu savaşın "çakal" ı idi. Bir tek kurşun bile atmadan zaferi kazananlarla birlikte yağma masasına oturmuş ve güney Dobriça'yı almıştı. Kolera salgını bu bölgeyi kasıp kavurduğu ve *soldateska*'lar da köyleri yağma ettikleri sırada Troçki burayı gezip görmüştü. Yeni hükümetin, köylüye aldırdığı yoktu. Troçki, yiyecek ve ilâç bulunmaması yüzünden bir köyün bazan mahvolup gittiğini görmüştü; toprak sahiplerinin adamları olan doktorlar koleralı köylülerin yanlarına yaklaşmıyorlar, onları —uzaktan dürbünle— muayene ediyorlardı.

Anlattığı sahnelerde içten bir yurt özlemi vardır. Geldiği stepteki arabalara çok benzeyen bir araba içinde dolaşmaktadır vilâyeti. Dobriça'da, Karadenizden gelen rüzgârlar esmektedir; burada da yer yer toprak yığınları halinde mezarlar vardır. Hava sıcaktır ve arabanın yavaş yavaş yol alışı ona Gromokla ve Yanovka'daki çocukluk günlerini hatırlatmaktadır.

Yol o kadar Rus ki, bizim Kerson'daki yol gibi tozlu. Tavuklar tıpkı Rusya'da olduğu gibi atların ayaklarından kaçıyorlar; ve küçük Rus atlarının boyunlarında Rus hamutları. Kozlenko'nun (arabacının) sırtı bile Rus... Ah, nasıl bir Rus sırtı var adamda; bütün dünyayı gezsen böyle bir sırt bulamazsın... Alaca karanlık basıyor. Ortalıkta bir ot ve yolun

toz kokusu. Kozlenko'nun sırtı kararıyor. Her yer sessiz, durgun. Birbirimize dayanarak hafif kestiriyoruz. Pussssst! Kozlenko atları durduruyor, sabırla bekliyor ve dikkatle ıslık çalıyor. Sessizlik. Ayaklarındaki damarların attığını bile duyuyor insan ve sanki Novyo Bug istasyonundan Yanovka köyüne tatil geçirmeye gidiyoruz.

Dobriça'nın şurasına burasına dağılmış olan Rus göçmenlerini ziyaret ettiğinde yurt özlemi daha acılaşmaktadır. Buralarda Skoptski'ler yaşıyor. İlk olarak 1901 yılında Sibirya'ya sürüldüğünde Lena nehrini sallarla geçerken tanımıştı bu garip mezhebi, bu "kutsal iğdiş" leri. Skoptski'lerin Dobriça'daki köyleri ve bahçeleri tertemiz, pırıl pırıldır. "Ama," diyor Troçki, "sıkıcı bir durum var, bir yalnızlık, bir soğukluk var. Olmayan bir şey var. Yaşam yok; çocuk yok; ana yok. Yüzler toplu ve bütün namuslu bakışlara rağmen, tatsız." Dobriça'daki gezisi sırasında kendisine kılavuzluk eden "doktor arkadaşının" bir fikrini, iznini aldıktan sonra şöyle yazıyor: "İnsan Stoptski'lerin yaşamalarını gördükten sonra... seksin sosyal bir prensip, fedakârlığın ve her çeşit insansal soyluluğun kaynağı olduğuna inanıyor."

Romanya'daki gezilerinde Christian Rakovski adında bir doktor kendisine kılavuzluk etmişti. Rakovski'yi önceden batı Avrupa'da ve Balkanlarda birçok kereler görmüştü. Bu gezi sırasında dostlukları daha da arttı. Troçki'nin Rakovski ile arkadaşlığı savaş, ihtilâl, başarı ve yenilgi, sürgün ve dahası parti temizliği yıllarında da devam etti ve bu dostluk Troçki'nin hayatında belki de en fazla süren en yakın dostluk oldu. Troçki'den altı yedi yaş büyük olan Rakovski, Rus Devriminde de Fransa'daki Anacharsis Cloots'unkine benzer bir rol oynayacaktır. O da, Cloots gibi, aristokrat bir düşünür ve bir dünya vatandaşıdır. O da, Cloots gibi, devrim ülkesini kendi ülkesi sayacak ve devrimde sol kanada katılacaktır. Daha 1913 de başarılı bir geçmişi vardır: Kuzey Dobriça'da yerleşmiş büyük bir Bulgar derebey ailesinin çocuğuydu. Doğduğu yer 1878 de Romanya tarafından ilhak edilince Romen yurttaşı olmuştu. On beş yaşında sosyalist olması yüzünden okuldan kovul-

muş ve Bulgaristan'da hiç bir okula alınmamıştı. Ailesi onu tıp eğitimi görmek üzere yabancı ülkelere gönderdi. Montpellier Üniversitesini bitirdi; "Suçun ve Yozlaşmanın Nedenleri" üzerine yazdığı doktora tezi kendisine tıp alanında erken bir ün sağladı. Başka bir üniversitede hukuk okudu. 1893 de Enternasyonal'in Zürich kongresinde Bulgar sosyalistlerini temsil etti. Plehanov'un etkisi altında kaldı. Ünlü Fransız Marksisti Jules Guesde ile ve Rosa Luxemburg'la dost oldu. Ertesi yıl Berlin'de sosyalist çalışmalara katıldı. O sırada Bismarck'ın anti-sosyalist kanunları uygulandığından Almanya'dan atıldı. Bundan sonra Avrupa'da yapılan her önemli İşçi partisi toplantısında bulundu. 1905 de Romanya'ya döndü. Köylüden yana olduğu için derebeylerin düşmanlığını kazandı; kovuşturmalara uğradı ve sonunda Bulgar uyrukludur diye Romanya'dan atıldı. Oysa o sırada Romanya ordusunda doktorluk yapıyordu. Sosyalist partiler ve sendikalar Rakovski'nin yurduna kabul edilmesi için tam beş yıl uğraştı. Hükümet bir türlü kabul etmedi, kendisini hem Rus Genel Kurmayına bağlı bir casus, hem de tehlikeli bir Çar düşmanı saydı.

Rakovski sürgünde bulunduğu sırada birçok kitaplar yazdı. Bunlardan biri Rus Çarlığının genişleme politikasını anlatan *Doğuda Rusya,* ötekisi *Boyerlerin Romanya*'sıdır. Aynı zamanda yazar, propagandacı ve doktor olan Rakovski, boş saatlerinde tarihle de uğraşıyordu. Tarih araştırmalarının sonunda *Metternich ve Çağı* adlı eserini yazdı. Bulgarca'yı, Fransızca'yı Rusça'yı Almanca'yı ve Romence'yi de aynı kolaylıkla yazan Rakovski bütün dillerde çıkan siyaset, tıp ve tarih dergilerine durmadan yazı yazardı. Arada sırada Bükreş'e tekrar döner, ama her defasında da, parlâmentoda yapılan protestolara ve sokak gösterilerine rağmen, yeniden yurttan atılırdı. Bir ara, Fransız hükümeti, Jaurés'in zoruyla müdahale etti ve atıldığı bir Balkan hapisanesinden onu kurtardı. Rakovski, aynı zamanda, Jaurés'in çıkarttığı *Humanité* gazetesinin Balkan muhabiriydi. Balkan Savaşından az önce Bük-

reş'e dönmesine izin verildi, resmen Romanya Sosyailst Partisinin lideri oldu. Partinin çıkardığı günlük gazetenin başına geçti. Balkan Federasyonu fikrinin savunuculuğunu, ve Balkanlarda anti-militarizmin sözcülüğünü yaptı. Aynı zamanda da, Dobriça'daki aileden kalma topraklarını yönetiyordu. Topraklarındaki köylüleri derebeylik bağlarından kurtarmıştı. Köylerin doktorluğunu yapıyordu. Bükreş'teki parlâmento binasıyla, parti merkezi ve gazete büroları ve köydeki malikânesi arasında durmadan mekik dokuyan, küçük büyük her türlü haksızlıkla savaşan Rakovski, başkentten döner dönmez sırtında redingotu ile hemen sapanın ucuna yapışırdı. Redingotunun kuyrukları rüzgârda uçarak tarlalarda gezerken, köylülerle konuşmaktan ve hastalarını muayene etmekten vakit bulduğu bir sırada, Troçki'ye Romanya iktisat ve politikasının girdi çıktısını anlatmıştı, herhalde.

Bu gezisi sırasında Romen sosyalizminin kurucusu ihtiyar Dobrodjanu Gerea ile dost oldu. Rakovski partinin liderliğini bu adamdan almıştı. Gerea, tatlı ve ilginç bir adamdı. Rus Musevisiydi —asıl adı Katz'dı— ve ilk *Narodnik*'lerdendi. Rusya'dan kaçmış, Romanya'da yerleşmiş, Romenlere kendi tarihlerini öğretmiş ve Romanya'da edebiyat rönesansı denen dönemin en önemli tarihçisi, edebiyat eleştirmeni ve düşünürü olmuştu. Koskoca bir Romen aydın kuşağı onun yazdığı *Yeni Serflik* adlı kitabı okuyarak yetişmişti; bu yeni gençler sonradan yalnız sosyalist partisinin değil Tutucu ve Liberal partilerin de liderleri olmuşlardı. Dobrodjanu Gerea'nın Ploesti tren istasyonunda bir lokantası vardı. Romen edebiyatçıları ve politikacıları burada toplanırlardı. Troçki bu lokantanın tezgâhında saatlerce kaldı ve ihtiyar bilginin ilginç görüşlerinden yararlandı.

1913 yılı Ocak ayının sonuna doğru ya da Şubat ayının başında, Troçki'nin İki Balkan Savaşı arasında Viyana'da bulunduğu kısa süre içinde, Stalin perdede bir gölge gibi şöylece

görünüp geçti. Troçki, hayatının son yılında bu olayı oldukça ayrıntılı olarak anlatmıştır (*). *Pravda*'da eski yardımcısı Menşevik Skobelev'i ziyarete gitmişti. Skobelev o sırada Duma'ya milletvekili seçilmiştir. Semaverin önünde oturmuşlar, konuşmaktadırlar. Birdenbire kapıyı vurmadan içeri biri girer. Yandaki odadan gelen bu adam, orta boylu, esmerce, soluk benizli ve çiçek bozuğudur. Yabancı, Troçki'nin odada bulunmasından tedirgin olmuş gibi, bir an kapıda durur ve homurdanır. Belki de selâm vermektedir. Elinde boş bir çay fincanı vardır. Semavere yaklaşır, çay doldurur ve bir kelime bile söylemeden çekip gider. Skobelev bu adamın Çugaşvili adında bir Kafkasyalı olduğunu, Bolşevik Merkez Komitesine girdiğini, orada önemli bir yeri olduğunu söyler. Troçki, kendi anlattığına göre, ilerideki düşmanının bu ilk anısını ve Stalin'in üzerinde bıraktığı şaşırtıcı etkiyi hayatının sonuna kadar unutmamıştır. Kafkasyalı'nın "sönük ama bayağı olmayan" görünüşünü, yüzündeki "ters ifadeyi" ve "sarı" gözlerindeki düşmanca bakışı her zaman hatırlamıştır. Bu rastlantı sahnesini Troçki'nin kafasına yerleştiren ve yirmi yedi yıl sonra bile ona bir enstantane gibi hatırlatan şey adamın sesini çıkarmayışı ve garip bakışları olmuştur.

Eldeki tanıtlara bakılırsa, Troçki'nin o gün böyle bir izlenim almış olduğu, bunu sonradan uydurmadığı doğrudur. Soluk benizli, sert, içine dönük ve biraz da kaba Bolşevik tanımı Stalin'in karakterine uygundur; Stalin yıllarca süren yeraltı çalışmalarından Bakû'daki Tatar petrol işleri arasında saklanmalarından, boyuna hapse girip çıkmalardan sürgünlerden ve kaçmalardan sonra bu hali almıştır. Troçki'nin, Stalin'in gözünde bir düşmanlık sezmesi de yanlış değildi. Bolşevik ko-

(*) Stalin ile Troçki'nin ilk karşılaşması üzerindeki bu açıklamayı Troçki'nin Harvard'da bulduğum anılarına dayanmaktadır (22 Eylül 1933 de yazılmıştır). **Stalin** adlı kitabımda "Stalin ile Troçki Viyana'da karşılaşmadılar" diye yanlış olarak yazmış bulunuyorum. Troçki de bunu ancak ömrünün son yılında anlatmıştır.

mitecisi Ağustos Bloku fikrini ortaya atan insana düşmanlıktan başka bir duygu besleyemezdi. Stalin, partinin Londra'da Brotherhood Church'da yaptığı kongrede Troçki'yi görmüştü. Ama o zaman Troçki ona dikkat etmemişti. Elbet kendisinin de karışmış olduğu Bolşevik baskınları ve para soygunlarına karşı Troçki'nin giriştiği saldırıları unutmamıştı: 1907 de kongreye sunduğu raporda bilel Troçki'nin "tatlı yararsızlığı" nı belirtmişti. Troçki, *Pravda* adına el koyarak ilk Bolşevik gazetesini çıkaranın Stalin olduğunu bilmiyordu. Ama Stalin biliyordu: Bu sessiz karşılaşmadan birkaç hafta önce Stalin *Sosyal Demokrat* dergisine yazdığı yazıda Troçki'yi "sahte kaslı yalancı pehlivan" a benzetmiş ve bu sözlerin altına da ilk olarak Stalin imzasını atmıştı. (*)

Troçki ile karşılaştığı zaman çıkardığı homurtu sanki Rus tahta kulübelerinin derinliklerinden geliyordu.

(*) Stalin, Soçinenya, cilt VII; s. 271—84; ve bak, I. Deutscher'in adı geçen kitabı, bölüm IV.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ VE ENTERNASYONAL

Birinci Dünya Savaşının birdenbire patlaması, Avrupa'da, ufak tefek sömürge savaşları ve Balkan Savaşlarıyla kesilen ve aşağı yukarı yarım yüzyıl süren barış dönemine ve bu dönemde gelişen liberal kapitalizmin, parlâmenterizmin ve reformcu sosyalizmin altın çağına son verdi. Avrupa'da iki kuşak, insanın artık doğaya hükmedecek, sosyal çevresini tartışmayla, uzlaşmayla ve çoğunluk oylarıyla değiştirebilecek kadar ilerlediği inancıyla yetişmişti. Bu kuşaklar, ayrıca, savaşı da barbar bir geçmişin kalıntısı sayıyor, insanlığın bir daha bu çağlara dönmiyeceğine inanıyordu. Avrupa'da zenginlik birikimi öyle büyük ve öyle çabuk olmuştu ki sanki refah, toplumun bütün sınıfları için garantilenmiş ve sert toplumsal çatışma-

lar da ortadan kalkmış gibiydi.

Bu hayallerin en çok kök saldığı yer İşçi hareketi, özellikle İkinci Enternasyonaldi. Enternasyonal, ideolojisini, sloganlarını ve sembollerini geçen yüzyılın devrimci dönemlerinden, 1848 ayaklanmalarından, 1871 Komününden, Alman Sosyalizminin Bismarck'a karşı sürdürdüğü yeraltı savaşından almıştı. Sloganlarda ve sembollerde boyuna işçilerin uluslararası dayanışmaları, uzlaşma bilmeyen sınıf savaşı ve bunun sonunda burjuva hükümetinin devrileceği belirtiliyordu. Ama sosyalist partiler eylemde bu geleneklerden çok uzaklaşmışlardı artık. Uzlaşma bilmeyen sınıf savaşı barışçı pazarlığa ve parlâmento reformculuğuna yerini bırakmıştı. Bu metodlar başarılı oldukça, bir yanda, eskiden kanun-dışı olan sosyalist partiler ve sendikalar, öteyanda, hükümet ve işveren birlikleri arasındaki ilişki daha da sıklaşmış, ulusal çıkarlar ve görüşler eskiden miras kalan enternasyonalist sloganlara hâkim olmaya başlamıştı. 1914'e kadar sosyalist partiler, genel olarak, kendi reformcu eylemlerini alışılagelen devrimci terimlerle anlatmışlar ve haklı göstermeye çalışmışlardı. Liderler, savaşın çıktığı ve Enternasyonalin dağıldığı güne kadar Marksizmi, enternasyonalizmi ve anti-militarizmi savunmaya devam etmişlerdi.

Büyük Avrupa ulusları arasında bu dönemin barış içindeki gelişmesine en az katılmış olan devlet Rusya'dır. Rusya'nın iktisadî gelişmesi, Batı Avrupa'daki zenginlik birikimine oranla önemsizdir. Öteyandan, ulusu barışçı pazarlıklara ve uzlaşmalara alıştırmak, bütün sınıfların yararlanabileceği yavaş bir ilerleme inancını ulusta yaratmak mümkün olamamıştır. Parlâmento ve parlâmentonun çevresinde toplanan bütün toplumsal uzlaştırma ve arabulma kurumları Rus toprağında kök salmamıştır. Sınıf savaşı, İmparatorluğun bir ucundan öteki ucuna kadar, en şiddetli ve en açık şekliyle sürüp gitmektedir; Çarlık, işçiler ve köylülerde ulusun kaderi üzerinde etkili olabilecekleri umudunu yaratacak en ufak bir ha-

yal bırakmamıştır. Rus partisi, İkinci Enternasyonalde, eski devrimci geleneklere ve sloganlara, gösteriş olarak değil gerçekten, bütün heyecanıyla bağlı kalan tek partidir, hemen hemen.

Rus mültecilerinin hepsi, birkaçı hariç, 1914 de Enternasyonali bekleyen büyük felâketi derin bir korkuyla görüyorlardı: Avrupa sosyalist liderlerinin, anti-militarist ve enternasyonalci yeminlerini unutarak işçi sınıflarını İmparatorları için savaşa ve "düşmana" karşı yürümeye ve "düşmanı" öldürmeye çağırdıklarını görünce gözlerine inanamadılar. Önce, Rus mültecilerinin çoğu, —hem Bolşevikler, hem Menşevikler hem de Sosyal Devrimciler— bu davranışı sosyalizme karşı ihanet saydılar.

Sonradan, bir kısmı bundan daha ileri gitmedi, ama büyük bir kısmı da bu davranış üzerinde durdu, bunlar, sonradan, milyonlarca insanın düşmandan bir karış yer koparabilmek için canlarını verdiği yıllarda, Avrupa politikasının insancı ve yalancı maskesinden iğrenmeyi ve ona düşman olmayı öğrendiler. Şu sonuca vardılar: Madem ki uygar devletler ulusal politikalarını izlemek için milyonlarca insanı öldürüyor, milyonlarcasını da sakatlamaktan çekinmiyordu, o halde insanlığı bu delilikten kurtaracak yeni bir toplumsal düzen için yapılacak savaşta da hiç bir fedakârlıktan kaçınmamak elbette sosyalistlerin görevi olmalıydı. Zorbalık dersini eski düzen öğretiyordu onlara. Avrupa uygarlığının "Gotik süsleri" paramparça olmuş, siperlerdeki kan ve çamur deryasının içinde çiğnenip gitmişti.

Savaş çıktığı sırada Troçki Viyana'dadır. Brüksel'den daha yeni dönmüştür. Orada, Martov ve Plehanov'la birlikte Enternasyonal bürosuna başvurmuşlar, Rus partisindeki iç çatışmaya el koymasını Enternasyonal'den istemişlerdi. Troçki 3 Ağustos sabahı Viyana'da çıkan *Arbeiterzeitung* gazetesinin bürosuna gitti. Jaurés'in bir Fransız aşırı milliyetçisi tarafın-

dan öldürüldüğü haberi daha yeni gelmişti. Diplomatlar son notalarını alıp veriyorlar, savaş sorumluluğunu karşı yana yüklemeye çalışıyorlardı. Genel seferberlik başlamıştı. Troçki sosyalist gazetelerin bürolarına gittiği zaman büyük kalabalıkların savaş isterisine tutulmuş olduklarını ve kentin kibar mahallelerinde gösteriler yaptıklarını gördü. *Arbeiterzeitung* da karmakarışıktı. Yazarlardan bazıları savaşı desteklemekten yanaydılar. Eski dostu Friedrich Adler, şovence duyguların yeniden azmış olmasına kızmaktadır. Adler'in masasında yabancı düşmanlığı yayan bir sürü broşür vardır. Onların yanında 15 Ağustosta Sosyalist Enternasyonalin Viyana'da yapılacak jübilesi için hazırlanmış kokartlar Enternasyonal, kuruluşunun yirmi beşinci yılını kutlayacaktır. Kongre iptal edilmiştir, Avusturya partisinin muhasebecisi hazırlıklar için harcadığı 20,000 Krona yanmaktadır. İhtiyar Victor Adler, çevresinde bulunanları saran şovenliğe kızıyor, ancak karşı koymak gerekip gerekmediğine bir türlü karar veremiyor. Troçki ile birlikte polis müdürlüğüne gidiyorlar, ve Avusturya-Macaristanla Rusya arasında bir savaş çıkması halinde Rus mültecilerine ne gibi bir işlem yapılacağını soruyorlar. Polis Müdürü mültecileri enterne etmeye hazırlandığı cevabını veriyor. Birkaç saat sonra Troçki ile ailesi trene binmişler, Zürich'in yolunu tutmuşlardır.

Tarafsız İsviçre, Almanya ve Avusturya'da yaşayan Rus devrimcilerinin sığınağı olmuştur. Savaş aleyhtarı propaganda yaptığından ötürü Almanya'dan çıkarılan Karl Radek; Viyana'da bir süre enterne edilen Buharin de Zürich'dedir. Galiçya'da Avusturyalılar tarafından hâlâ hapiste tutulan Lenin de az sonra Zürich'e gelecektir. İsviçre'nin tarafsızlığı, İsviçre Sosyalist Partisinin Ruslar tarafından yapılan enternasyonalcı propagandaya göz yummalarına ve şimdilik bu propagandayı dostça karşılamalarına imkân vermektedir. Troçki bir işçi eğitim derneğinde savaşı ve savaşı destekleyen sosyalistleri yermek fırsatını bulmuştur. Ünlü bir İsviçreli yazarın an-

lattığına göre: "Troçki'nin Zürich'e gelmesinden sonra işçi hareketi ya da hiç olmazsa, bir kesimi önem kazandı... Savaştan sonra ihtilâl çıkacağı... inancını da kendisiyle birlikte getirdi... Bunlar Troçki'nin yalnız sözleri değil aynı zamanda en derin inançlarıydı da." Yeni dinleyicilerini kendisine sımsıkı bağladı ve çarçabuk İsviçre Sosyalist Partisinin millî kongresine delege seçildi. Kongrede bir yabancıya, hele savaştaki bir ülkenin vatandaşına oy hakkı verilmesinin doğru olmadığını aşağı kademelere anlatmak parti liderleri için oldukça zor oldu.

Troçki Zürich'te iki aydan biraz fazla süren ikameti sırasında *Savaş ve Enternasyonal* adlı eserini yazdı. Bu eser bir Rus sosyalistinin savaş aleyhtarı politika konusunda yaptığı ilk geniş açıklamaydı. Kitap, her şeyden önce, Hohenzollern'lerin "Avrupa'nın jandarması" sayılan Çarlığa karşı bir savaş açmasından ötürü ilerici tarihsel bir görev yaptıklarını iddia eden Alman Sosyal Demokratlarını eleştiren bir polemikti. Troçki diyordu ki, "Çarlığa karşı açmış olduğumuz uzlaşmaz savaşta Habsburg'lardan ya da Hohenzollern'lerden yardım beklemedik ve beklemiyoruz da... Alman Sosyal Demokrat Partisine çok şeyler borçluyuz. Hepimiz bu okuldan yetiştik. Başarılarından ve hâtâlarından öğrendik. O bizim için, Enternasyonal'e bağlı herhangi bir parti değildi, partinin *tâ* kendisiydi." Alman Sosyal Demokratlarının o günkü tutumlarını ise şiddetle yeriyordu. Sosyalistlerin görevi, diyordu, statükoya dönüşü ya da emperyalist devletler arasında yeni bir dengenin kurulmasını sağlayacak bir barış için değil, barışın kendisi için savaşmaktır. Sosyalistlerin amacı, ilhaksız ve tazminatsız demokratik bir barış olmalı, ve barış, sömürülen ulusların kendi kaderlerini kendilerinin tâyin etmelerine imkân vermelidir. Savaşan ülkeler halklarının, kendilerini yönetenlere karşı ayaklanmaları böyle bir barışı sağlayabilir yalnızca. Amerika Cumhurbaşkanının ortaya atacağı On Dört Madde böylece üç yıl öncesinden Troçki tarafından söylenmiş bulunuyor-

du; nitekim Troçki'nin broşürü Amerika'da çıktığı zaman Wilson'u etkilemişti. Bununla birlikte Troçki'nin savunduğu "ulusların kendi kaderlerini tâyin etmeleri" hakkı ile bu fikrin Wilson tarafından yapılan yorumu arasında pek ortak bir yan yoktur. Troçki'nin amacı yeni ulusal devletler kurmak değildi. Çünkü, biliyoruz ki, Troçki uzun zamandanberi ulusal devleti artık günü geçmiş bir varlık saymaktadır. Sömürülen küçük devletler, uluslararası sosyalist bir kurumun ortaya çıkması için ve sonra, kendi istekleriyle buna katılmak üzere, bağımsızlıklarına kavuşmalıdırlar. "Bugünkü şartlar altında," diyordu, "proletaryanın, günü geçmiş ve artık iktisadî kalkınmanın başlıca engellerinden biri olmuş bulunan ulusal bir 'vatan' savunmasında çıkarı yoktur. Proletarya, yeni, daha güçlü ve sürekli bir anayurt, bir Avrupa Birleşik Devletleri yaratmalı, ve bunu Dünya Birleşik Devletlerinin temeli haline getirmelidir. Proletarya, kapitalizmin kör emperyalist çıkmazının karşısına, günün pratik programı olarak, yalnızca sosyalist örgüt fikrini ortaya atabilir." Bu gözüpek sonuç birçok kimselerce gerçek-dışı sayıldı. Troçki, Radek'in, "üretim güçlerinin", yalnız dünyada değil, Avrupa'da bile uluslararası bir temel üzerinde örgütlenmeye imkân verecek kadar gelişmediğini ileri sürerek bu görüşün orasını burasını eleştirdiğini yazar. Lenin de İsviçre'ye geldiği zaman "Avrupa Birleşik Devletleri" terimini eleştirmiştir. Çünkü, bu terim onda, Troçki-nin Rus devrimini, yalnızca Avrupayla birlikte yapılacak bir ihtilâlin parçası saydığı izlenimini yaratmıştı. Bu tartışmayı sonradan ele alacağız.

1914 Ekiminde broşürün bir Almanca çevirisi çıktı ve İsviçre Sosyalistlerinin yardımıyla Almanya'ya sokuldu. Broşürü dağıtan Alman anti-militaristleri tutuklandılar ve Troçki de bir Alman mahkemesi tarafından *gıyaben* yargılandı, birkaç ay hapse mahkûm edildi. Bu haberi kendisi bir Fransız gazetesinden öğrendi. Alman Sosyal Demokratları ise Troçki'nin bu broşürü, Rusya ve Müttefiklerinin çıkarları için yazdı-

ğını imâ ettiler.

Troçki, Kasımın sonunda, İsviçre'den Fransa'ya geçti. *Kiyef Düşüncesi* kendisini Paris muhabiri tâyin etmişti. Troçki, savaşı en elverişli yerden izlemesi bakımından bunu fırsat bildi. Paris'te *Golos* (Ses) adında savaş aleyhtarı Rusça bir gazete çıkaran Martov'a katılmaya can atıyordu zaten. Martov'u son olarak Temmuz ortalarında Brüksel'de görmüş, orada Enternasyonal'in Yürütme Kuruluna birlikte giderek Lenin'in bölücü çalışmalarına karşı Enternasyonal'den bir karar çıkartmaya çalışmıştı. Ayrıca orada Plehanov'la birlikte Rus sosyalistleri için bir bildiri de hazırlamıştı. Daha birkaç ay önce geçen bu olaylar ne kadar uzak, ne kadar boş görünmektedir! Sosyalizmin en yüksek makamı olarak, Lenin'e karşı müdahale için başvurdukları Enternasyonal'in liderleri şimdi hem Martov, hem Troçki ve hem de Lenin tarafından "sosyal-şoven ve hain" olarak damgalanmışlardır. Ancak Plehanov bu sırada, ilericiliğin ve sosyalizmin en büyük düşmanı Romanov'lar değil Hohenzollern'lerle Habsburg'lar olduğunu söylemekte, savaşı yurtsevercesine yüceltmektedir. Eski bölünmeler ortadan kalkmış, yerine yenileri geçmiştir. Gençlik arkadaşı Martov'la siyasî bir işbirliği kurabilmek umudunu hiç bir zaman yitirmemiş olan Lenin bile şöyle demektedir: "Paris'te çıkan *Golos* bugün için Avrupa'nın en iyi sosyalist gazetesidir. Martov'dan ne kadar sık ve ne kadar kuvvetle ayrılmış olursam olayım, şimdi kendisinin namuslu bir sosyal demokratın yapması gereken bir işi yaptığını da o kadar kesin olarak söylemek zorundayım." Menşevizmin kurucusu bu davranışı iyi karşıladı; Lenin'in *Sosyal-Demokrat* adıyla başka bir gazete çıkarmasına kızmadı ve eski çatışmaların bütün önemini yitirdiğini kabul etti. Ama olaylar durumun hiç de öyle olmadığını ve, eninde sonunda, bir birleşme olamıyacağını gösterecekti. Ama o sırada Troçki'nin keyfine diyecek yoktu.

Paris'te vaktini Martov'un gazetesine ve *Kiyef Düşünce-*

si'ne yazı yazmakla, Fransız Sosyalist Partisindeki ve sendikalardaki anti-militarist gruplarla ilişki kurmakla geçirmektedir. Aşağı yukarı Paris'e geldiği ilk gündenberi, eski Bolşevik milletvekili ve o sırada şiddetli Bolşevik düşmanı Aleksinski'nin Almancılık suçlamasına karşı kendisini savunmaya çalışmaktadır. (Aleksinski 1917 de de Lenin'i Alman casusluğuyla suçlayacaktır). Garip bir olay kendisine karşı yapılan tahriklere çok güzel bir örnek teşkil eder: Avusturya hükümetinin himayesinde kurulmuş olan bir Ukrayna Kurtuluş Hareketi Birliği vardır. Bu birlik Almanya'nın sonradan kuracağı Ukrayna örgütüne benzemektedir. Birliğin başında Nikolas Troçki adında biri bulunmaktadır. Asıl Troçki'nin *Savaş ve Enternasyonal* adlı eseri yüzünden bir Alman mahkemesi tarafından gıyabet mahkûm edildiği herkesçe bilindiği halde yine de öteki Troçki'nin yaptığı Avusturya ve Almanya taraftarı konuşmaları Troçki'ye yormak kolay olmaktadır.

Golos, Troçki'nin Paris'e gelmesinden sonra ancak altı ya da yedi hafta sonra çıktı. Sansürün zoruyla 1915 Ocak ayının ortasında yayınını kesti. Bu birkaç hafta içinde Troçki görüşlerine biraz daha kesinlik verdi. Önümüzdeki yıllar, dedi, yalnızca iki yoldan birine gidileceğini göstermektedir: "Ya sürekli savaş ya da proleter devrimi." Savaş, Avrupa'nın çok gelişmiş üretim güçlerinin gittikçe darlaşan kapitalist-ulusal devletler çerçevesinin baskısına karşı "kör bir başkaldırması" dır. Kapitalist emperyalizm ulusal sınırları ancak zorbalıkla yıkabilir; bu bakımdan bu yıkış iyi bir sonuca varamaz; kapitalizm dünyaya hâkim olduğu sürece insanlık savaştan savaşa, cinayetlerden cinayete sürükleyecek ve uygarlığı mahvedecektir. Sosyalist reformculuğun geleceği yoktur, çünkü eski düzenin ayrılmaz bir parçası ve cinayetlerinin ortağı olmuştur. Enternasyonal liderlerinin, karşılıklı bir af sonunda, enternasyonalciliğe yaptıkları ihanetten vazgeçeceklerini sananlar ve böylece eski Enternasyonali yeniden kurabileceklerini uman-

lar İşçi hareketinin yeniden dirilmesini önlemektedirler.

Golos'un son sayılarının birinde bu görüşünü daha ileri götürmüş ve "Marksizmi şoven yola saptıranlara" karşı mücadele önümüzdeki görevin yalnızca olumsuz yanıdır, demiştir. Olumlu yanı ise "Üçüncü Enternasyonal güçlerini" bir araya getirmekti. Bu düşünüş tarzı Lenin'inkiyle aynı paraleldedir ve Troçki bu konuda hemen hemen Lenin'den esinlenmiştir denebilir, çünkü aynı fikri daha önce Lenin ortaya atmıştır.

Martov da başlangıçta bu görüşe büyük bir hevesle katıldı, ama daha *Golos* yayınını kesmeden önce birtakım kuşkulara ve saplantılara kapıldı. Kendisi gibi savaşa karşı olan öteki mülteci Menşevikler böyle kesin sonuçlara varmaktan çekiniyorlardı. Onlar da sosyalist partilerin savaşı desteklemekle büyük bir hâtâ işlediklerini kabul ediyorlardı; ama bu hatalarını hâlâ tamir edebilirlerdi; işçi sınıfları da, liderleri gibi, sosyal-şoven bir havaya kapılmıştı; yeni ve "arılaşmış" bir Enternasyonal işçi sınıfını bir araya getirmezdi; eski örgütün yerini alamayan yeni bir mezhep olurdu bu. Menşeviklerden bir kısmının savaş düşmanlığı da devrimci inançlarından çok pasifistliklerinden ileri geliyordu. Çoğu da, savaştan çok, ulus adına savaşı yürüten Çara karşıdır. Rusya'da ise, Menşeviklerin bir kısmı daha şovence bir tutum almışlardır. Bütün bunlar Martov'u etkiliyordu. İnandığı fikirlerle kurduğu partinin baskısı arasında bocalayıp durmaktadır. İleri gidiyor, çatlakları kapamaya çalışıyor, içinden çıkılmaz problemlerinden kaçarak Paris kahvelerinin dinlendirici havasına sığınıyordu.

1914 yılı kapanırken eski ayrılıklar "enternasyonalistlerin dayanışması" sorununda yeniden ortaya çıktı. Lenin, kendi partisinin enternasyonalciliğe bağlı olduğu halde, aynı şekilde davranan Martov ile Axelrod'un kendi partilileriyle çatışma halinde bulunduklarını iddia etti. Troçki'nin, Axelrod'u, Makyavel taktiği gütmekle ve Menşeviklerin ekmeğine yağ

sürmekle suçladığını o sırada Martov, Axelrod'a gizlice söylemişti. Martov buna denenmiş bir strateji ile karşılık vermişti (Martov'un yazdığına göre) Menşeviklerden ayrıldığı takdirde Bolşeviklere sığınmak zorunda kalacağını ve o sırada Lenin'in en büyük yardımcısı olan ve İsviçre'de bulunan "Grişa Zinoviev'in eline düşeceğini" söyleyerek Troçki'yi tehdit etti. Ama bu hile büyük bir sonuç vermedi; Martov'un anlattığına göre Troçki'ye daha yumuşak bir diplomasiyle yaklaşmak ve Troçki'yi "küçük bir biblo gibi" ele almak zorunda kaldı.

Troçki henüz "Grişa Zinoviev'in eline düşmek" istememektedir, ama, Ağustos Blokundanberi kendisini bağlayan eski tutumundan vazgeçmek niyetindedir.14 Şubat 1915 tarihini taşıyan ve *Golos*'un yerine çıkan *Naşe Slovo* (Sözümüz) adlı gazetede bir açıklaması çıktı. Bu açıklamada Troçki ilk olarak Menşeviklerle olan anlaşmazlıklarının içyüzünü anlattı. İki yıl önce de Menşevik gazetelerine yazı yazmak ve Sosyalist Enternasyonal bürosunda onlar adına konuşmak isteme miş olduğunu açıkladı. Londra'da toplanması düşünülen müttefik sosyalistler konferansında da onları temsil etmeyi reddettiğini yazdı. Ağustos Blokunun bu şekilde hiçe sayılması, Bolşevik Partisine girmeye kadar giden yolda Troçki'nin attığı ilk kesin adım oldu. (*)

Eski siyasî ilişkiler ve dostluklar da kalmıyacaktır artık. Bu arada Troçki'ye en ağır gelen Parvus'le olan yakın dostluğunun kopmasıydı. Parvus o sırada Alman resmî sosyalist liderlerinin savaşı destekleme politikasını tuttuğunu açıklamış, ayrıca, Balkanlarda hem kendi hem de Alman hükümeti

(*) **Naşe Slovo**, sayı 13, 14 Şubat 1915; **Pisma Axelroda i Martova** s 315—17. Troçki bu yazıya o sıralarda henüz Menşevik olan Larin'in İsveç Sosyalist Partisi kongresinde verdiği bir söylev üzerine yazmıştı. Larin, Troçki ile Plehanov ve Axelrod'un, Örgüt Komitesinin üç üyesi olduğunu söylemişti.

hesabına birtakım büyük ticarî işlere girişmişti. Ulusal devletin varlığını yitirdiğini parlak bir şekilde inceleyerek enternasyonalizmi büyük bir güçle savunmuş olan bu Marksist yazarın bir "Hohenzollern sosyalisti" ve bayağı bir harp zengini olması insanların o günlerde uğradıkları korkunç değişikliklerin acı bir örneğiydi. Troçki için büyük bir darbe oldu bu; "sürekli devrim" kuramını birlikte geliştirmişlerdi; sonra 1904'denberi Parvus, Troçki'nin birçok gazete teşebbüslerine ve serüvenlerine karışmıştı. Troçki, aynı zamanda, Parvus'e büyük umutlarla bağlanmıştı: Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht ile birlikte Alman partisine hâkim olan şoven havaya birlikte meydan okuyabileceklerini umuyordu.

Troçki, öfkeden çok üzüntüyle "Yaşayan Bir Dosta Mersiye" başlıklı bir yazı yazdı, aralarında gittikçe açılan uçuruma rağmen, Parvus'un boş yere harcanmış büyüklüğü karşısında saygı ile karışık bir acı duyduğunu belirtti.

Bu satırların yazarı, Balkanlarda, kahettiği bir takma ad altında dolaşan insandan, bir an başını kaldırıp başka yerlere çevirdiği zaman eski Avrupa Sosyal Demokrat kuşağında fikirlerini ve fikirsel çalışmalarını en fazla borçlu olduğu adama gerekli saygıyı göstermeyi kişisel bir namus borcu saymaktadır... Şimdi bile, Parvus'un bu işte arslan payını aldığı teşhisinden ve tahmininden vazgeçmek için eskisinden daha çok bir neden göremiyorum.

Troçki kendisinin ve başkalarının Parvus'e ne kadar çok şey borçlu olduğunu ve bir zamanlar Parvus'e ne kadar güvendiklerini unutmamıştır. Parvus kendisine, bir sürü şeyler arasında, "basit fikirleri basit kelimelerle ifade etmeyi" öğretmişti. Ama—"artık Parvus diye bir insan yoktur. O şimdi Balkanlarda dolaşan siyasî bir Falstaff'tır ve çoktan ölen benzerine iftiralar savurmaktadır." Parvus o sırada Kopenhag'da, Alman propaganda servisi sayılan bir "Sosyoloji Enstitüsü" kurarken, Troçki sosyalistleri uyarmış, kendisiyle ilişki

kurmaktan çekinmelerini söylemişti (*). Parvus başyazara kendi savunusunu bir mektup şeklinde gönderdiği zaman Troçki önce mektubu yayımlamak istemiş, ama sonradan vazgeçmişti (**). Artık eski arkadaşı ile ilişkisini büsbütün kesmiştir; devrimden sonra da Parvus kendisiyle yeniden ilişki kurmaya çalışacak ve Sovyet Hükümetine hizmetlerini sunacaktır. Ama Troçki bütün sondajlarını cevpasız bırakacaktır. Böyle olduğu halde eski arkadaşlıklarının gölgesi yine de birkaç kere Troçki'nin peşini bırakmıyacaktır: 1917'deki "büyük iftira ayı" sırasında, bir de Stalin'e karşı açtığı savaşın büyük iftira yıllarında bu eski arkadaşlığı durmadan kendisi'ne karşı koz olarak kullanılacaktır. (***)

Naşe Slovo 29 Ocak 1915 de çıkmaya başlamıştı. İki sayfa arada sırada da, dört sayfa çıkan küçük bir gazeteydi. Sayfalarında sansür yüzünden bir sürü boşluklar vardı; ama yine de bir hayli haber ve yorum bulunmaktadır içinde. Ya sansür tarafından kapatılmak ya da parasızlık yüzünden kapanmak tehlikesindedir. Gazeteyi çıkaranlarla yazarlar ne maaş ne de ücret almaktadırlar. Dizgicilere ve baskıcılara da aylardanberi para verilmemiştir; yarı aç yarı tok işçilerle, parasız yazı yazan siyasî mülteciler gazeteyi sessiz sadasız her gün düzenli olarak çıkarmaktadırlar. Avenue des Gobelins'deki Rus kitap-

(*) **Naşe Slovo,** sayı 208, 5 Ekim 1915, Buna rağmen, Aleksinski, Troçki'nin bu uyarımını Parvus'u Alman casusluğuyla damgalamak için kullanınca, Troçki **Humanité**'ye bir mektup yazdı ve kendisinin Parvus'ü sosyal şoven olarak suçladığını, ama onun bir casus olacağına inanmadığını bildirdi.

(**) Martov **Naşe Slovo**'dan ayrıldığı sırada bunu açıkladı. Martov, "Başyazara Mektup", Naşe Slovo, sayı 235, 9 Kasım 1915.

(***) Weimar Cumhuriyeti zamanında Parvus zengin oldu. O sırada büyük bir etkisi vardı. Ancak durumundan memnun olmadığı için durmadan Bolşeviklere başvurdu. Sonunda Lenin kendisini kesin olarak reddetti ve "Sovyetlerin elbet akıllı insanlara ihtiyacı var, ama her şeyden önce bunların elleri kirli olmamalı," dedi. M. Beer. **Fifty Years of International Socialism,** s. 197.

lığından, Montmartre'deki Rus mülteci kulübünden, ya da Ferdinand Duval caddesindeki Musevi İşçileri kitaplığından arada sırada bağışlar toplanmaktadır. Bağışlar Frankla değil santimle verilmekte ve toplanan para kâğıt almaya bile yetmemektedir. Böyle olduğu halde *Naşe Slovo*'nun geniş bir yazar kadrosu vardır ve bu yazarların hemen hemen hepsinin adı Rus Devrimine karışacaktır. Bir gazete olarak da Viyana'daki *Pravda*'dan üstün ve etkilidir. Parisli bir gazeteciye, ya da politikacıya, bu bilinmeyen Rusça gazetenin siyasî bakımdan Fransa'daki bulvar gazetelerinden çok ağırlığı olduğu söylenseydi elbetteki gülüp geçerdi. Ama üzerinden daha üç yıl geçmeden *Naşe Slovo*'da açıklanan fikirler Petrograd'dan ve Brest Litovsk'dan başlayarak bütün dünyaya yayıldı.

Gazeteyi asıl örgütleyen Antonov-Ovseenko adında, eski Menşeviklerden ve eski Çar Ordusu subaylarından biriydi. 1905 yılında birliğiyle isyan etmiş, idama mahkûm edilmiş, sonradan kaçmış ve yeraltı faaliyetine katılmıştı. 1917 Ekiminde de Kızıl Muhafızların Kışlık Saraya saldırısını yönetecek, Kerenski'nin Bakanlarını tutuklayacak, böylece Bolşevik ihtilâlini başarıya ulaştıracaktır. Geleceğin bu ufak tefek, zayıf, canı tez, hayali geniş Komiseri bütün yaratıcılığını, bin bir zorluğa rağmen, gazeteyi çıkarmak için harcıyordu. "Troçki'yi bile şaşırtan bir inadı ve iyimserliği vardı; oysa Troçki de bu bakımdan ondan aşağı kalmazdı." Troçki'nin hayatında eskilerin yerine geçen dostluklardan biri de buydu; Antonov-Ovseenko 1923 ile 1925 yılları arasında Troçkist muhalefetin liderlerinden biri olacaktır.

Troçki ile Martov'un *Naşe Slovo*'ya yazı yazmalarını isteyen herhalde Antonov-Ovseeko idi. Troçki önce, gazetenin dar bir Menşevik çevresinin amaçlarına yarayacağından çekinerek bu teklifi reddetti. Ama sonradan Martov'la birlikte gazetenin başyazarlığını üzerine aldı ve sürekli olarak Martov'la çekişti. *Naşe Slovo*'da kendi görüşünü o kadar kuvvetle kabul ettirdi ki gazete neredeyse kendisinin özel malı sayılacaktı. Rus

İhtilâlinde Eğitim Komiserliği yapacak olan ve o sırada Lenin'den ayrılmış bulunan tanrı-arayıcılardan Bolşevik Lunaçarski de gazetede çalışıyor ve boyuna Troçki ile Martov'un arasını bulmaya uğraşıyordu. Viyana'dan Paris'e gelmiş olan Riyazanov da *Naşe Slovo*'nun temel direklerinden biridir. İlerinin Kızıl Sendikalar Enternasyonalinin Başkanı Lozovski o sırada Paris'te küçük bir, Musevi Şapka İmalâtçıları Sendikasının lideridir. Gazeteye Fransız siyaset ve sendika hayatındaki gelişmeleri yazmaktadır. İleride Stalinci Komintern'in Başkanlığını ve Ukrayna Dışişleri Bakanlığını yapacak olan Bolşevik Boykotçusu Manuilski de *Bezrabotni,* (İşsiz) takma adıyla yazı yazmaktadır. O sırada tek işi *Naşe Slovo*'nun yöneticisi olmak ve resmî makamlara karşı sorumlu bulunmaktır. Birinci sınıf bir komik havasıyla yarattığı ve anlattığı hikâye ve fıkralarla yazar ailesine neşeli vakitler geçirtmektedir. Yarı-Rus yarı-İtalyan sosyalist Angelice Balabanov, eski arkadaşı ve koruduğu insan Mussolini'yi *Naşe Slovo*'da teşhir etmekte, onu nasıl yoksulluktan kurtarıp partide yükselttiğini, şimdi ise onun tarafsız İtalya'yı savaşa sokmak için nasıl çalıştığını anlatmaktadır. Yazı ailesi içinde sonradan Ekim İhtilâlinin başlıca örgütçülerinden, Brest Litovsk barışını imzalayanlardan, Maliye Komiseri diplomat Sokolnikov; tarihçi Pokrovski ve birkaç da ünlü Polonya sosyalisti vardır.

Gazeteye dışarıdan yazı gönderenler arasında Londra muhabiri Çiçerin'i saymalıyız. Çiçerin Rus aristokrasisinin yüksek ailelerinden birine mensuptu. Eskiden Çarlık elçiliğinde sekreterlik yapmıştı. Sonradan hayattaki büyük tutkularını gizlice yürütmek için diplomatlıktan çekilmişti. Tutkuları şunlardı: Devrim, müzik ve tarih. Paris'te ve Fransız Sosyalist Partisinin Montparnasse ilçesinde her zaman görülen bir bir tip oldu. Üzerinde bol bir palto, cepleri kitaplar, broşürler ve dergilerle dolu, gece yarısından az önce toplantılara gelir; ikide birde cebindeki kitaplığından görüşlerini destekleyecek parçalar okur; kendisini dinlemek isteyenlere geç saatlere ka-

dar fikirlerini gelişigüzel anlatırdı. Bu geç vakitlere kadar konuşmak ve görüşlerini yavaş yavaş ve dikkatli bir şekilde açıklamak huyunu Sovyet Cumhuriyetinin Dışişleri Bakanı olduğu sırada da bırakmıyacaktır. Çiçerin Paris'te iken hâlâ bir Menşeviktir, ama mülteci politikasına karışmamakta, onlardan ayrı durmaktadır. Bu bakımdan kendisinde gizli yetenekler hiç kimsenin dikkatini çekmemiştir. Savaş çıktığı sırada Londra'daydı. Troçki, yayımlanması ihtimali pek olmayan bir anısında, Çiçerin'in Londra'dan gönderdiği yazıların biraz sosyal-şoven bir hava taşıdığını, ancak bu kadar zekice yazılmış orijinal yazıları basmaktan hoşlandığını yazar. Çiçerin sonradan savaş-aleyhtarı bir propagandacı olarak İngiltere'de enterne edildi.

Aleksandra Kollantay ile Miossei Uritski de arada sırada İsveç ve Danimarka'dan yazılar göndermektedirler. Her ikisi de eski Menşeviklerdendir. Ancak yazılarında gizli bir "sosyal-şoven" havası vardır ve her ikisi de Bolşevizme kaymaktadırlar. Kollantay, Lenin'in kuracağı ilk hükümette Sosyal Sağlık Komiseri, eskiden Viyana'daki *Pravda*'da çalışmış olan Uritski de, 1917 de ünlü Bolşeviklerden olacaktır. Yazarlar listesinde, İngiltere'deki Chartism hareketinin tarihini yazan ve sonradan İran'da Rus Elçisi olan yarı-İngiliz yarı-Rus Theodore Rothstein; Radek, Rakovski ve sonradan Sovyetlerin İngiltere Elçisi olan Maiski vardır. Pek az gazete bu kadar güçlü bir yazar kadrosu kurabilmiştir.

Yazarların hepsi savaş ve "sosyal-şovenlik" aleyhtarlığında aynı görüşe sahiptiler, ama başka konularda aralarında görüş ayrılıkları vardı. Her sabah basımevinde yapılan yazı işleri toplantılarında sert tartışmalar olmaktadır. Bu durum ister istemez gazetenin sütunlarında da yansımaktadır. Görüş ve tutum ayrılıklarının görünürdeki anlaşmaların perdesi altında gizlendiği her yerde olduğu gibi, burada da çatışmalar dolaylı ve sanki gereksizdir; ve çoğunlukla acı kavgalar halinde hemen yozlaşmaktadır. Bu kavgalar, bir süre sonra, bü-

yük partilerin ve kitlelerin liderleri olmak iddiasıyla ortaya çıkacak grupların ve kişilerin yeniden saflarını ayırmalarıyla sonuçlanmasaydı üzerinde durulmaya değmezdi. Bu dönemde, Troçki'nin gazetesi, Lenin'in çıkardığı *Sosyal Demokrat* gazetesinden sonra en önemli devrim lâboratuvarıdır; gazetede ateşli bir şekilde tartışılan konu, enternasyonalistlerle sosyal-şovenler arasındaki kesin ayrılış çizgisini çizecektir. Bu çizgi nerede, nasıl bir kesinlikle ve nereye kadar çizilecek? Gruplar ya da kişiler bu soruya cevap vermeye çalışırlarken, ya birbirlerine daha çok yaklaşacak, ya da birbirlerinden daha çok uzaklaşacaklardır. Başlangıçta aynı fikirde olduklarını sananlar sonunda kendilerini bu çizginin başka başka yerlerinde bulduklarını göreceklerdir.

Bu sırada çıkan olaylar ve Avrupa sosyalizminin gittikçe çökmesi Troçki'yi eski düşüncelerini bir daha gözden geçirmeye, ve kendisinin de dediği gibi, "Lenin'i yeni bir açıdan görmeye zorlamıştı." *Naşe Slovo*'da çıkan yazılarında bu revizyonu bütün gelişmesiyle ve dönemeçleriyle izlemek mümkündür. Sözgelişi, 1915 Temmuzunda çıkan bir yazısında Troçki, savaş öncesinde Rus partisindeki bölünmelerle o günkü çatışmalar arasında yakın bir ilişki bulunduğunu ve Bolşeviklerin Rus sosyalizminde enternasyonalist kesimin çekirdeğini oluşturduğunu kabul etmektedir. Ama, Bolşeviklerin kendilerinden olmayan enternasyonalistlere hükmetmek istediklerinden korkmaktadır. Martov, onun bu çeşit yazılarına kızmakta, Troçki'nin gazeteye vermek istediği yönün sorumluluğunu üzerine almak istememekte ve yazı kadrosundan çekileceğini söylemektedir. Yine bu sırada Lenin, Troçki'yi çok acı bir şekilde eleştirmekte, Troçki'nin savunduğu enternasyonalistliğin yalnız lâfta kaldığını, tutumunun onu Menşevik sosyal-şovenlerle işbirliği yapmaktan alıkoymadığını söylemektedir.

Bu çatışmalar böylece sürüp giderken esaslı bir olay çıktı ve Troçki bu olayda önemli bir rol oynadı: 5 Eylül 1915 de Zimmerwald'da bir kongre toplanacaktı. Zimmerwald, Berne

dolaylarındaki İsviçre dağlarında küçük bir köydü ve bu kongre de savaşın patlamasındanberi sosyalistlerin topladığı ilk uluslararası kongre olacaktı. Teşebbüs, İtalyan sosyalistlerinden gelmişti. İtalyan sosyalistleri önceleri Enternasyonal'i atlayarak böyle bir kongre toplamak niyetinde değillerdi. Bir yıl önce Ordino Morgari adında bir İtalyan sosyalist milletvekili Paris'e gitmiş, Enternasyonal'in başkanı Belçikalı sosyalist Vandervelde'den Yürütme Kurulunun toplantıya çağrılmasını istemişti. Vandervelde ise onun bu isteğine şöyle cevap vermişti: "Alman askerleri Belçika işçilerinin evlerini işgal ettikleri sürece Yürütme Kurulunun toplanması sözkonusu olamaz." Morgari sormuştu: "Enternasyonal İtilâf Devletlerinin elinde rehine midir?" Vandervelde bu söze: "Evet rehinedir!" diye cevap vermişti. Bunun üzerine Morgari hiç olmazsa tarafsız ülkeler Sosyalist partilerinin bir toplantı yapmalarını istedi. Vandervelde bunu da reddedince İtalyan milletvekili, Martov, Troçki ve İsviçre sosyalistlerine başvurdu. Eski Enternasyonal'den ayrı bir konferans toplanmasını istedi. Üçüncü Enternasyonal'in öncüsü olan hareket işte böyle başladı.

Savaş halinde olan olmayan on iki ülkeden gelmiş otuz sekiz delege uluslararası dayanışmalarını yenilemek üzere Zimmerwald'de toplandılar (*). Alman heyetinin başında Reichstag'ın önemli milletvekillerinden birkaçı vardı. Heyet o sırada hapiste yatan Karl Liebknecht'den selâmlar getirmişti. Fransız heyeti daha az etkilidir, çünkü Fransa'daki savaş aleyhtarları güçsüzdürler. Fransa'dan yalnızca birkaç Sendikalist lider

(*) Konferansın açılmasından önce Ruslar temsilci durumunu konuşmak üzere toplandılar. Naşe Slovo üç delege gönderdi: Martov, Troçki ve Manuilski. Bunlar gazete kadrosundaki üç eğilimi temsil ediyorlardı. Lenin bunların temsil yetkileri olmadığını ileri sürdü. Martov ile Manuilski çekildiler, yerlerini Troçki'ye bıraktılar. Konferans Troçki'yi kabul etti ve kendisine tam oy hakkı tanıdı. Ama buna Lenin itiraz etti. Troçki bunu Naşe Slovo'nun 9 Ekim, 1915 tarihli 212'inci sayısında yumuşak bir dille anlatmıştır.

gelebilmiştir. Lenin Bolşevikleri, Axelrod da Menşevikleri temsil etmektedir. Rakovski ile Kolarov Balkanlardan gelmişlerdir. Polonyalı, İsviçreli, Hollandalı, İtalyan ve daha başka uluslardan da delegeler gelmiştir. Normal zamanlarda bu çeşit bir toplantının pek temsil yetkisi olmazdı; ama birbirleriyle savaşta bulunan ülke yurttaşlarının ilişki kurmalarının bile bir suç sayıldığı zamanda ünlü işçi liderlerinin "tel örgülerin ve kanlı siperlerin üzerlerinden atlayarak el sıkmaları" bütün savaşan hükümetlere meydan okumak gibi bir şeydi.

Konferansa katılanlar isc aldıkları kararların gerektirdiği kadar birlik halinde değillerdi. Çoğunluk Pasifist'ti. Barışa inandıklarını bir daha belirtmek üzere gelmişlerdi; bundan daha ileriye gitmeye niyetleri yoktu. Lenin'in çevresinde toplanan azınlık ise, ilk olarak, yalnızca sosyalizmde yeni bir Rus eğilimi şeklinde değil, bir uluslararası eğilim olarak da ortaya çıkıyor, Konferanstan, savaş halinde bulunan bütün hükümetlere karşı Yenilgici (Defeatist) bir tutum almasını, "emperyalist savaşı iç savaşa çevirmesi için" halklara çağrıda bulunmasını, ve yeni bir Enternasyonal kurulması gereğini açıklamasını istiyordu. Çoğunluk bu teklifi reddetti. Troçki Lenin'in yenilgici tutumunu beğenmiyordu, ama birçok noktalarda Lenin'in azınlığından yanaydı. (Savaşın "yenen ve yenilen olmadan" bitmesi sosyalizm çıkarınadır, diye yazmıştı.) Ancak bu ayrılıkların bir yana bırakılmasını, konferansın oybirliğiyle savaşı suçlamasını istedi. Buna herkes katıldı. Troçki'den bir prensip açıklaması hazırlaması istendi. Bu açıklama az sonra Zimmerwald Bildirisi diye ün kazanacaktı. Troçki hazırladığı bildiride Avrupa'nın savaş içindeki durumunu acı bir şekildc belirtiyor, savaşın sorumluluğunu kapitalist düzene, hükümetlere, ve dâvalarına ihanet eden sosyalist partilere yüklüyor, emekçi halkın şovenlik havasından kendisini kurtarmasını ve bu cinayetlere son vermesini istiyordu. Bildiri coşkun bir dille yazılmıştı. Ama bildiriden pek sonuç çıkmıyordu. Emperyalist savaşa son verilmesi için bir iç savaş çıkarılması isten-

miyordu. Yeni bir Enternasyonal'in kurulması öngörülmüyordu. Konferans Bildiri'yi oybirliğiyle kabul etti, ancak Lenin'in grubu ileri sürdükleri sakıncaların tutanağa geçirilmesini istedi. Sonunda uluslararası bir komite kurulmasına, bu komitenin henüz İkinci Enternasyonal'e karşı bir tutum almamakla birlikte Üçüncünün çekirdeğini oluşturmasına karar verildi.

Troçki ancak büyük bir talih eseri olarak Fransa'ya dönebildi. Sınırda çantaları açılıp araştırılmıştı. Çantalarında ise Zimmerwald belgeleri vardı. Bir müfettiş bu belgelerin hepsini topladı, ama kâğıtların üstünde dikkatini çekecek şekilde *Yaşasın Çar!* yazısını görünce evrakı fazla incelemeye lüzum görmedi. Troçki Zimmerwald'de, oturumlar arasında, evrakı sararken, sonradan şovenliği seçen yarı-Fransız anarşisti Gustave Hervé'nin bir makalesinden kopya etmişti bu kelimeleri. Paris'te sansör konferans raporlarının yayımlanmasını yasakladı. Troçki *Naşe Slovo*'da "ne olursa olsun konferans yapıldı; ve bu da bir gerçek, B. Sansör" diye yazdı. "Fransız basını, kaç kere, Karl Liebknecht Almanya'nın şerefini kurtardı, diye yazmıştı. Ama Zimmerwald Avrupa'nın şerefini kurtardı." "Budala profesörün biri," diye devam etti Troçki, *"Journal des Bebats*'da, konferansın hiç bir önemi olmadığını, Almanya'ya rahat bir soluk aldırdığını söyledi. Ren'in ötesinde, onun kadar budala başka bir profesör de konferansın hiç bir önemi olmadığını, İtilâf devletlerine rahat bir soluk aldırdığını yazdı. Mademki konferans bu kadar güçsüz ve önemsizdi neden üstleri bu konferanstan söz edilmesini yasakladılar? Ve neden bizzat siz, bütün yasaklara rağmen konferansın kararlarını tartışmaya başladınız? Daha da tartışacaksınız, Baylar... Hiç bir güç onu Avrupa'nın siyasî hayatından silemiyecektir." Yazı sansör tarafından normalden çok kırpılmıştı. Yazının sansür edilmiş yerleri basılandan çoktu.

Troçki, hemen hemen, Paris'te yaşamaya başladığı ilk gündenberi, önce Martov'la birlikte, sonra da yalnız başına, küçük Fransız anti-militarist, özellikle sendikalist gruplarıyla

ilişki kurmuştu. Bu grupların başında Alfred Rosmer, Pierre Monatte, Bouderon ile Merrheim vardı. Fransız Komünist partisini ileride bunlar kuracaklardı. Troçki bu grupların her hafta yaptıkları toplantılarda bulunmaktadır. Polis bu toplantıları yakından gözlemektedir. Troçki toplantılarda bulunanlara kendi siyasî tecrübelerini, savaşın içyüzünü ve yabancı işçi hareketlerindeki gelişmeleri anlatmaktadır. Böylelikle Fransız Komünist Partisinin vaftiz babası olduğu gibi ileride de bu partiyle sıkı bağlarını muhafaza edecektir.

Troçki bu siyasî faaliyetinden başka *Kiyef Düşüncesi* gazetesinin de muhabirliğini yaparak geçimini sağlıyor. *Kiyef Düşüncesi* savaşı desteklediği için yazılarında gazetenin tutumuyla çelişmemek için türlü manevralar çeviriyor. Kiyef gazetesinin başyazarı Paris muhabirinin Alman emperyalizmini yeren yazılarından çok memnundur, ama İtilâf Devletlerini eleştirmesini doğru bulmuyor. Troçki Rusya'daki okuyucularına gerçeğin yalnızca yarısını anlatabilmekte, ve bu yarı gerçek de çoklukla Rusya'nın resmî politikasına uymaktadır. Arada sırada yazısını zeki okuyucuların yazılarda anlatılmayan kısmı da anlayabilecekleri şekilde yazmaya çalışıyordu. Bu durum Zimmerwald Bildirisi yazarı için hiç de hoş değildi; bu yüzden yazılarında röportaj havasını ve askerî harekât çerçevesini aşmamaya çalışıyordu.

Zimmerwald'den dünyaya meydan okuyan, yazdığı Bildiri bütün dünyada yankılar uyandıran adam, gazetecilik mesleğine bir türlü tekmeyi vuramıyordu. İzlenimler toplamak ve savaş hatlarının gerisinde esen havayı anlamak için Fransa'nın güneyinde, Manş limanlarında geziler yapmaktadır. Balkan Savaşlarında olduğu gibi, bu savaşta da hastahaneleri gezip yaralılarla konuşuyor, küçük Fransız kasabalarının kahvelerinde ve pazar yerlerinde Fransız ve İngiliz askerleriyle konuşuyor; Belçikalı, Fransız ve Sırp savaş mültecilerinin başlarından geçen acı olayları hiç yorulmadan dinliyor, defterlerini bu hikâyelerle doldurup duruyor; Paris'e dönünce, Café

Rotonde'da hergün en aşağı yirmi Avrupa gazetesi okuyor. Aynı kahvede, günün hemen hemen her saatinde, Martov da bulunmaktadır. Rotonde'da okumasını bitirince doğruca kitaplığa koşuyor. Orada, Fransa'da, İngiltere'de, İtalya'da, Almanya, Avusturya ve İsviçre'de çıkan ciddî askerî dergileri okuyor. Bu geziler ve incelemeler ona rahatlık ve canlılık vermekte ve onu önündeki görevlere hazırlamakta... Gibbon'un Hampshire Silâhendaz Alayında yüzbaşı olması nasıl Roma tarihini yazmasına yaradıysa, bu çalışkan askerî muhabirin de tecrübesi günü birinde Kızılorduyu kurarken işine yarayacaktır.

Troçki'nin toplu eserlerinde yeniden basılmış olan askerî yazıları siyaset hayatındaki parlak günleri geçtikten sonra unutulup gidecek şeylerdir; bununla birlikte, iç savaş yıllarında yazdığı yazılarla birlikte ele alınırsa, bunların Troçki'ye askerî düşünce tarihinde bir yer kazandırmış olması gerekir. O da, askerî konuları ciddî şekilde inceleyen hemen hemen bütün Marksistler gibi, Clausewitz'in klâsik strateji görüşlerinin etkisinde kalmıştı. Konunun amatörü olduğu halde, Clausewitz'in görüşlerini savunan ya da Clausewitz'in görüşlerine karşı olan çağdaş askerlik uzmanlarından şu üstünlüğü vardı, Troçki'nin: silâh çatışmalarının gerisinde ekonomik güçlerin ve siyasî rejimlerin çatıştığını görüyordu; savaşan ulusların moralini daha iyi anlayabiliyordu.

Askerlik uzmanlarının o sıralardaki fikirlerine katılmamıştı, siper savaşlarının kanlı bir şekilde ve uzun bir süre bir noktada takılıp kalacağını savaşın hemen hemen ilk haftalarında görmüş ve Clausewitz okulunun yetiştirdiği Alman askerlik uzmanlarının Alman Ordusundaki taarruz gücüne bağladıkları umutla alay etmişti. Öteyandan, Fransızların salt savunma stratejisi ve yıpratma savaşı hayaline de katılmamıştı. Fransızların savunma kuramının onları çok pahalı ve sonuçsuz taarruza girişmeye zorlayacağını durmadan belirtiyor, bir yıpratma savaşının, bilinen savaştan daha az değil, daha çok kanlı olacağını söylüyordu. Cephelerdeki durgunluğu düş-

man koalisyonların ekonomik kaynakları arasındaki dengeye yoruyordu. Burada ancak şöyle böyle özetleyebildiğimiz bu görüşten yararlanarak savaşın ilk üç yılında askerî hareketlere ilişkin tahminleri büyük bir kesinlikle yapabildiğini söyleyebiliriz. Korkunç bir stratejik çıkmazı devrim olanağına bağlıyordu; çünkü, karşılıklı siper savaşlarında taraflardan hiç birinin başarı gösterememesi sonsuzcasına uzayıp gidebilir, bu durum eski toplumun temellerini sarsabilir, ve insanları umutsuzluğa ve isyana sürükleyebilir, diyordu. Arada sırada strateji ve teknolojide yapılacak bir yeniliğin bu durgunluğu bozabileceğini de ummuyor değildi, ama bunun ancak savaşın çok sonuna doğru olabileceğini söylüyordu; neredeyse tankın bulunabileceğini söyleyecekti (*). Ama bir bütün olarak, eşit şekilde dengelenmiş karşılıklı güçlerin durmadan birbirlerini öldürmeleri gibi, uzun bir süre gerçekleşen bir kâbus askerî düşüncelerinin ön plânında yer alıyordu; ve ileride göreceğimiz gibi, bu kâbustan savaşın son yılında bile kurtulamıyacak ve bu yüzden çok önemli yargı yanlışlıklarına sürüklenecektir.

Çarpışmaları uzatan nedenleri incelerken de, askerî kuramları öğrenmeye çalışırken de aklı hep, kan ağlayan Avrupa'da oynanmakta olan tragedyadaydı. Troçki savaşta "insan etkeni" ile çok yakından ilgilendiği için yazdığı yazılar da profesyonel askerî yazılardan üstündü. Meselâ, "Dikenli Tel ve

(*) Bir ara, savaştan sonra, askerî liderlerin savaşın sonucunu täyin edecek silâhı unutacaklarını ya da ihmal edeceklerini söylemişti. Böylece İkinci Dünya Savaşından önce İngiltere ile Fransız Genel Kurmaylarının tankı ihmal edeceklerini önceden sezmiş gibiydi. Birinci Dünya Savaşından sonra Fransızların kafasında doğmaya başlayan Maginot Hattı fikriyle de alay etmişti: "Fransızlar (savunmada) o kadar büyük bir zafer kazandılar ki bu zaferin önünde yalnız askerlik uzmanları değil... pasifistler de eğildiler. Bunlardan biri... devletler sürekli sınırlarla çevrildiği, sınırlara yüksek voltajlı elektrik akımı verildiği takdirde bir daha savaş olmayacaktır gibi mutlu bir sonuca bile vardı. Siperlerde sığınacak bir yer arayan zavallı hasta pasifist."

Makaslar" adlı yazısı, siperdeki savaşçının tekniği konusunda bir inceleme olduğu kadar savaşa katılmış muazzam orduların psikolojisi üzerinde savaşın yapacağı tepkinin de sezgisel ve imgesel bir anlatımıydı. Yazarın hiç siperde bulunmamış olduğuna inanmak zordu—siperin garip havasına o kadar nüfuz etmiş bulunuyordu. Remarque'ın, Zweig'in Haşek'in, Şerif'in, Barbusse'ün, Glaser'in savaştan sonra yazdıkları otobiyografik romanların ve piyeslerin öncüsü gibi bir şeydi bu yazılar.

Tekrar ediyoruz, Troçki'nin yazdığı yazıların âkıbeti ve bu yazıların okunma ya da okunmama derecesi, kendisinin siyasî kaderine, yalnızca adının uyandırdığı sempati ve antipatiye sıkı sıkıya bağlı olmasaydı bu yazılar kendi başlarına edebiyat tarihlerinde yer alacak güçteydiler. Bu yargı, özellikle Troçki'nin röportajı andıran parçaları için doğrudur. Bu parçalarda genellikle bir tek askerin başından geçen olayları anlatır Troçki. Savaşın birtakım önemli yanlarını kahramanının gözüyle açıklar. Meselâ, 1915 Şubatında, Calais'de yazdığı "Belçika Epopesinde Yedinci Piyade Alayı" adlı yazısında Louvain Üniversitesi öğrencilerinden De Baer'in yaşantılarını anlatır. İstilâya uğramış ve işgal edilmiş Belçika'nın dramı bu yaşantıların çevresinde verilir. Troçki, genç hukukçuyu savaşın başladığı tarihten alır: seferberlik zamanının kargaşalıklarından, savaşlardan, geri çekilmelerden, kuşatılmalardan, kaçmalardan, garip, ve garip olduğu kadar da normal, birtakım sahnelerden geçirir. Bu sahnelerde istilâ edilen ülke halkında yurtseverliğin nasıl uyandığını, halkın çektiği ıstırapları, farkına varmadan, çoğu zaman rastlantıyla, yaptığı kahramanlıkları görürüz. Bu kahramanlık olaylarında acı ve komik sahneler birbirine karışmıştır. Savaşın sonsuz saçmalıkları ön plândadır. Öğrenci De Baer siperlerde büyük acılara katlanır; sonra bir askerî mahkemede asker arkadaşlarının savunmasıyla görevlendirilir; bunun arkasından yeniden sipere döner; savaşta bilmeden yararlılık gösterir; büyük bir törenle kendisine madalya verilir. Bundan sonra, düşman tarafından ku-

şatılan bölüğünden yalnızca kendisi sağ çıkar. Kendisine bir şey olmamıştır. Yalnızca gözlüklerini kaybetmiştir. Fransa'da bir hastahaneye gönderilir. Hastahanede askerlik yapamıyacak kadar miyop olduğu anlaşılır ve terhis edilir. Askerlik mekanizmasının yabancı bir ülkede sokağa attığı genç, işsiz kalır; yazarımız kendisine rastladığında zavallı genç bir deri bir kemik kalmıştır. Üstünde yırtık pırtık elbiseler vardır. Gerçekçilik bakımından büyük bir basitlik içinde anlatılan bu hikâye sanki Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ıdır.

Yazar hiç bir yerde propagandaya kaçmaz. Kahramanı proleter değildir. İstilâya uğramış olan Belçika halkının, yazarın siyasî eğilimine uymadığı anlaşılan milliyetçi fikirleri o kadar büyük bir sevgiyle anlatılmıştır ki hikâye Belçikalıların millî kahramanlıklar antolojisinde rahat rahat yer alabilecek niteliktedir: Ama Troçki'nin amacı daha çok savaşın saçmalıklarını ortaya dökmektir.

"Bir Sırbın Not Defteri" adlı yazısı da aynı havadadır. Bu yazıda, başlangıçta büyük devletler tarafından göklere çıkarılan, sonra sömürülen ve en sonunda da istilâya uğrayan küçük bir ulusun destanı, Avusturya ordusundan kaçmış Todor Todoroviç adında bir köylünün başından geçen olaylar çevresinde anlatılmıştır. Todor Todoroviç geriye çekilen ordusuyla birlikte, yanan köylerden, karlı dağlardan geçer. Her zaman için Avusturyalılar tarafından ya kaçak ya da Sırp casusu olarak, ya da Sırplar tarafından Avusturya casusu olarak kurşuna dizilmek tehlikesindedir. İkide birde acı-komik kaçış sahneleriyle karşılaşırız ve her defasında da Sırplı asker Dante'nin cehennemine benzeyen sahnelere rastlar, ve sonunda Todor Todoroviç uygarlığın ince kabuğunu yarıp çıkan korkunç bir yabanlığın ortasında yapayalnız kalmış insanın sembolü olur. (*)

(*) Troçki Naşe Slovo (16 Mayıs 1916) da "Burjuva Avrupa'sının önüne alaycı aynasını tutacak modern bir Swift çıkmayacak mı?" diye sorar, ve Cervantes'in yıldönümünü Almanya ve Fransa'daki elçiliklerin, genel kurmayların ve akademilerin nasıl sömürmeğe çalıştığını alaylı sözlerle anlatır.

"Savaşın Psikolojik Çıkmazları" adlı yazısına benzeyen birçok denemelerde de Troçki Avrupa kafasının bu cehennemden nasıl çıkacağını kestirmeye çalışır. Siperdeki insanın "normal" topluma kolay kolay uyamıyacağını tahmin etmektedir.

> bugünkü felâket, kanlı ışınını yıllarca ve yıllarca vermekte devam edecek, ve gelecek kuşaklar kendi alınyazılarını bu ışının altında göreceklerdir; nitekim Avrupa eski yıllarda kendi alınyazısını Fransız Devriminin ve Napolyon savaşlarının ışığında ele almıştı. Oysa o zamanki olaylar ne kadar ufacıktılar... bugün yaşamakta olduğumuz, hele ileride yaşayacağımız olayların karşısında... İnsan kafası bayağılığı sever; bu muazzam olayların tepesine ancak yavaş yavaş ve çekine çekine tırmanabilir... Farkına varmadan onları küçümsemeye çalışıyor... Önemlerini daha kolaylıkla kavrayabilmek için... Büyük olaylara hâkim olan kafalarımız değildir; tersine, büyük objektif tarihsel güçlerin birleşmelerinden, karışıklıklı etkilerinden ve ilişkilerinden doğan olaylardır ki tembel, gevşek kafamızı yavaş yavaş ve sendeleye sendeleye işlemeye zorlar. İkinci karakterimiz olan megalomanimizi inciten bu gerçek, top ve tüfek gürültüleri arasında, uygar ulusların bugünkü alınyazılarını haykırmaktadır.

1915 yılının sonuna doğru Zimmerwald hareketindeki çatlak gittikçe büyüdü. Lenin'in önderliğini ettiği azınlık, Pasifist sosyalistlerden ve ılımlı bir durum alan "ortacılar" dan daha fazla ayrılıyorlardı. Savaş halinde bulunan hükümetler, "sosyal şovenler" in yardımıyla Zimmerwald hareketini önlemeye çalıştıkça, Zimmerwald liderlerini ve taraftarlarını hapse attıkça ya da cepheye gönderdikçe, çatışma daha da sertleşti. Duma'daki Menşevik milletvekillerinin tutumları Rus mültecilerinin arasında kırgınlık yarattı. Bolşevik milletvekilleri ise o sırada yargılanmışlar ve Sibirya'ya sürülmüşlerdir. Menşeviklerin lideri Gürcü Çheidze Duma'da Zimmerwald'ı o kadar lâstikli ve korkakça savunmuştur ki yaptığı konuşma bir savunu değil sanki bir "reddiye" olmuştur. Lenin hemen Çheidze'yi suçlamış ve Zimmerwald'e katılan her Rus'un da aynı şeyi yapmasını istemiştir.

Rusya'da Vera Zasuliç ile Potresov da, Plehanov gibi, sa-

vaşı desteklemeye başlayınca durum büsbütün kötüleşti. Troçki için yeni bir darbe ve hayal kırıklığı oldu bu. Başlangıçta partinin eskilerine bağlılık sorunu yüzünden Lenin'le araları açılmıştı; sonradan eskilerden yüz çevirmiş ve onlarla arasında birtakım ayrılıklar belirmişti ama onlara olan bağlılığı yine de azalmamıştı. Şimdiyse, kısmen mülteci Axelrod hariç, hemen hepsi "dâvadan kaçıyorlardı." Savaştan önce Çheidze ile bile işbirliği yapmıştı: 1913 de Çheidze'ye yazdığı bir mektupta Lenin için "bu usta kavgacı... Rus işçi hareketinin geriliğinden yararlanan bu profesyonel sömürücü," demişti (*). Şimdi bile Troçki Çheidze'nin davranışını haklı gösterecek yumuşatıcı nedenler bulmaya çalışıyordu; ama Vera Zasuliç'den de Parvus'ten soğuduğu gibi büyük bir üzüntüyle soğumuştu. Kaç kere kendi kendine sormuştu: Eskiler ilkelerinden neden vazgeçmişlerdi? Lenin onları bir yana bırakıp kendi yolunda gitmekte acaba haklı değil miydi?

Troçki yazdığı biyografisinde Bolşevizme kendi kendine yaklaştığını söyler. Bu işe yardım etmiş olanların hakkını vermez. *Naşe Slovo* sayfalarından anlaşıldığına göre yazı kadrosundaki Bolşevik taraftarları onu bu yola kışkırtmış ve itmişlerdir. Gerçi bunu yapanlar ufak çapta adamlardır, ama yeni gruplaşmanın izlediği yolu hemen sezmişler ve Troçki'yi eski bağnazlıklarından vazgeçirmeye, yeni durumdan gereken sonuçları çıkartmasına yardım etmişlerdir.

(Bunlardan biri şöyle yazar): Bir insan (Lenin Grubunun) sekter dar görüşlülüğünü ister paylaşsın, ister paylaşmasın... şurası inkâr edilmez bir gerçektir ki... Rusya'da, bugünkü yoğun siyasi faaliyet havası

(*) Troçki'nin Çheidze'ye yazdığı bu mektup 1921 yılında Rus polisinin arşivinde bulundu. Parti arşivinden sorumlu olan Olminski bu mektubun yayımlanmasının mahzurlu olup olmadığını Troçki'ye sordu. Troçki doğru bulmadığını, eski çatışmaların canlandırılmasının politikaya uymıyacağını, özellikle Bolşevikler aleyhine yazdıklarında her zaman için haksız bulunduğunu sanmadığını söyledi. Troçki'nin 6 Aralık 1921 de Olminski'ye yazdığı mektup, Troçki arşivlerinde.

içinde, Leninizm denen şey sekter yanlarını atmaktadır ve **Sosyal Demokrat** (Lenin'in gazetesi)'a bağlı işçi grupları bugün Rusya'da çalışan ve tutarlı bir şekilde enternasyonalist olan tek güçtür... Hiziplerden hiç birine bağlı olmayan enternasyonalistler için Lenin'ciler arasına karışmaktan başka çıkar yol yoktur. Bu da birçok durumlarda Lenin'ci örgüte girmek demektir... Elbet böyle bir kaynaşmada birçok değerli yanlarımızı yitirebiliriz... ama edebiyat lâboratuvarlarında değil, halkın yürüttüğü siyasî savaşın tozu dumanı arasında yaşayan sınıf mücadelesi ruhu, kendisini bulacak ve cesaretle gelişecektir.

Eski Menşeviklerden, başka bir yazar da eski Rus sosyalizmi kurucularının neden "sosyal-şoven-oportünist" olduklarını açıklamaya çalışır. Eskiler *Narodnik*'lerin gönüllü ütopyalarını eleştirmek suretiyle siyaset ve edebiyat alanlarına atılmışlardı. Bu çıkış onların görüşleri üzerinde silinmez bir iz bırakmıştı. *Narodnik*'lere karşı yaptıkları polemiklerde yalnızca "objektif şartlar" üzerinde durmuşlar, Rusya'da tarihsel olarak nelerin yapılabileceğini, nelerin yapılamıyacağını belirtmişler, böylelikle kendi determinizmlerinin esiri olmuşlardı. Elbette Menşevikler Rusya'daki toplumsal koşulları çok iyi çözümlemişler ve hareketi Avrupalılaştırmışlardı. (Yazar Troçki'nin çıkardığı *Pravda*'nın da bunda payı olduğunu söylüyor.) Ama içinde bulunduğu toplumsal koşulları değiştiren devrimci iradeyi ihmal etmişlerdi. Marksizme, determinizm olduğu kadar, istem ve eylem ilkesi de gerekliydi; ve yazar bu ilkenin Lenin grubunda olduğunu söylüyordu. Menşevikler sosyal-şovenlik felâketinin seline bu yüzden kapılmışlar, oysa Bolşevikler bu sele karşı duracak gücü kendilerinde bulmuşlardı.

Manuilski ile Lozovski de, özellikle birincisi, aynı görüşü savunuyorlardı. Leninizmi "yeni enternasyonal ideolojinin hazır ve derli toplu bir şekli" olarak hâlâ kabul etmeyen ve Leninizmin "millî dar görüşlülüğünü ve kaba köşeliğini" hâlâ eleştiren Manuilski bile Bolşevizmin insan istemine ve eylemine önem vermesi bakımından Rus ihtilâlci hareketinin meşru çekirdeğini oluşturduğunu söylüyordu. Bir yazısında şöyle diyordu: "Tarih Rus işçi sınıfını, devrim teşebbüsü bakımından,

Batı proletaryasından daha elverişli duruma getirmiştir Bize, Avrupa işçi sınıfından daha büyük görevler ve zorluklar yüklemiştir." Asıl önemli olan şey Lenin'in grubu ile anlaşacak ortak dili bulmaktı. Manuilski, Troçki'nin Çheidze ve öteki Menşevik milletvekillerinin tutumları için birtakım gerekçeler bulmaya çalışmasını da, adını ortaya atmadan, ihtiyatlı bir dille eleştirmişti.

Bütün bunlar herhalde Troçki'yi etkilemiş bulunuyordu. Manuilski gibi bir adam da Bolşevizmin "sekter" ve Rusçu olan yanından yakınırsa, elbette Troçki daha çok yakınacaktı. Ama o da, "Leninistlerin çok aktif ve etkili" grubuyla işbirliği yapılmasını savunuyordu. Ancak, onlarla yalnız başına kalmaktan da korkuyordu. Bolşeviklere yaklaşma sorununu bir yazı politikası ilkesi haline getirince, Martov, birçok "ültimatomlardan ve karşı-ültimatomlardan" sonra *Naşe Slovo*'dan kızarak ayrıldı. Böylece eski bir dostluk daha bozulmuş oldu ve Troçki, Lenin'e ve Üçüncü Enternasyonal'e doğru bir adım daha yaklaştı.

Bununla birlikte ne Troçki ne de Lenin, ne olursa olsun, İkinci Enternasyonal'den hemen ayrılmaya karar vermişlerdir. Zimmerwald Hareketinin yarattığı tepkiden heyecana kapılan Enternasyonal'in liderleri sonunda, 1916 yılının ilkbaharında, Lâhey'de Enternasyonal'in bürolarını toplamışlardı. Lozovski *Naşe Slovo*'da, Rus sosyalistlerinin konferansa boykot etmelerini ya da bu konferansa, yalnız savaş-öncesi örgüte girmeyeceklerini büyük bir gösteri halinde ilân etmek üzere katılmalarını istemiştir. Troçki, Üçüncü Enternasyonal'in tarihini yazan bir tarihçi için oldukça ilginç bir cevap vermiş; ve daha temkinli davranılmasını istemiştir: " ..Bizler, yâni sollar, kitlelerin bizi tutması halinde Lâhey Konferansına katılmayacak bir tutum alabiliriz. O zaman... Lozovski'nin hemen bir önyargıyla ve tek yanlı olarak bize öğütlediği gibi... oraya yalnızca bir gösteri için gidebiliriz. Ama işçi hareketi içindeki sıralanmalar bizi bir süre için *onların* Enternasyonalinde (yâ-

ni İkinci Enternasyonalde) bir sol kanat olarak kalmaya da zorlayabilir." Troçki, Zimmerwald Hareketinin yeni bir Enternasyonal kurulması için girişilmiş açık bir teşebbüs olduğunu hatırlatır. Troçki'nin bu konudaki tutumu Lenin'inkinden pek farklı değildir. Lenin 1916 Nisanının sonunda Zimmerwald Hareketinin ikinci bir konferansını, yine İsviçre'de Kienthal kasabasında toplamıştır. Troçki konferansta bulunamamıştır—Fransız hükümeti bu sefer yolculuğuna izin vermemişti. Ama Troçki sansüre meydan okuyarak *Naşe Slovo*'da Kienthal kararlarıyla birlik olduğunu yazmıştı.

Daha büyük sorunlar üzerindeki ayrılıklar Lenin ile Troçki'yi hâlâ birbirinden ayırmaktadır. Önce, devrimci yenilgicilik (defeatism) üzerinde anlaşmış değillerdir. Troçki, "yeni yenilgilerin birikmesinde devrimin çıkarı yoktur" derken, Lenin Rusya'nın askerî bakımdan yenilmesi devrimin yararına olur tezini savunuyordu. Bu durumda birbirine tam karşıt iki görüş çatışmaktaydı; Stalinci tarihçiler durumu böyle anlatmaktadırlar. Aslında ayrılık bir politika sorunu değil, propagandada hangi nokta üzerinde durulması gerektiği sorunuydu. Gerek Lenin ve gerekse Troçki, ülkelerini askerî bakımdan güçsüzleştirse bile, sosyalistlerin savaşı devrime çevirmelerini, fikirlerini ve görüşlerini işçilerin ve silâhlı kuvvetlerin içine yaymalarını istemekteydiler. Her ikisi de millî yenilgi korkusunun sosyalistleri görevlerinden alakoymaması gerektiği görüşünde birliktiler. Lenin yenilgiciliğe bu kadar önem verdiği halde, partideki adamlarından sabotaj, askerden kaçma ya da başka türlü bir yenilgici harekete girişmelerini ve başkalarını da buna sürüklemelerini istememiştir. Devrim propagandasının Rusya'nın askerî gücünü azaltacağını kabul etmekle birlikte, Rus sosyalistlerinin görevlerine bağlı kalmalarını ve bu rizikoyu, Alman devrimcilerinin de aynı şeyi yaparak sonunda emperyalist hükümetlerin, enternasyonalistlerin ortak çabalarıyla alaşağı edileceğini umdukları zaman göze almalarını söylemekle yetinmiştir. Yâni bir ülkenin yenilgisi, devrimin

bir ülkeden ötekine geçmesine yarayacak bir olay olmalıdır. Troçki, Lenin'i izleyenlerin birçoğu ile birlikte, devrimin kaderini yalnızca yenilgiye bağlamak niyetinde değildir. Troçki, askerî durum ne olursa olsun, devrim fikrini yaymak ve devrim için hazırlanmak yeter tezini savunmaktadır. Her iki tutumun da, bu tutumları savunanların açısından, birtakım yararlılıkları ve yararsızlıkları vardı. Troçki'nin yenilgiciliği tutmaması, enternasyonalisti, düşmana yardım ettiği ve düşmanın işine yaradığı şeklinde peşin olarak suçlanmaktan kurtarıyordu. Lenin'in tutumu ise, bütün açık taktik tersliğine rağmen, daha çok devrimciyi şovenlikten kurtarmak ve kendisiyle düşmanları arasına aşılmaz bir duvar çekmek içindi. Bu iki savaş aleyhtarlığı anlayışı 1917 de herhangi bir çatışma ya da sürtüşme olmadan Bolşevik partisi politikasında birleşti.

Başka bir ayrılık da "Avrupa Birleşik Devletleri" fikrinden çıkıyordu. Bu fikir ileride Troçkizmin ana belirtisi sayılacaktır. Ama Lenin bunu daha 1914 Eylülünde hazırladığı sosyalist savaş politikası tezlerine almıştır bile. "Avrupa Birleşik Devletleri", Lenin ve Troçki'nin sarsılmaz umutlarıdır. Onlara göre proleter devrimi savaş sonunda bütün Avrupaya yayılacaktır. Bununla birlikte Lenin, Troçki'nin bu fikri işleyiş tarzıyla birlik değildir. Çünkü Troçki, bir ara, Rusya'da devrim Avrupadaki ihtilâl ile aynı zamanda başlayacaktır gibi bir düşünceye sapmıştır. Lenin, böyle bir görüşün elini kolunu bağlayıp bekleme tutumunu haklı göstermeye yarayacağını ve herhangi bir ülkedeki sosyalistleri "önce öteki başlasın" gibi pasif bir bekleme durumuna sokacağını söylemektedir. Böyle bir fikir Avrupa Birleşik Devletlerinin, sosyalist yerine, kapitalist temellere oturtulabileceği gibi pasifist bir hayal de yaratabilirdi. Lenin'e göre, devrim Rusya'da Avrupadan önce gelişebilir ve başarıya ulaşabilirdi. Çünkü "iktisadî ve siyasî gelişme düzensizliği kapitalizmin kaçınılmaz kanunu" idi. Bu tartışma, birleşmiş sosyalist bir Avrupa kıtası hayaline gittiği zaman Troçki savaşın "millî-devleti" yıkmak-

la, aynı zamanda, devrimin millî temelini de "yıkacağını" öne sürerek karşı tezi daha da kuvvetlendirmiş oldu. Troçki'nin düşüncelerinde izlediği yol hatırlanacak olursa, Lenin'in bu sözlere dayanarak yaptığı yorumun yanlış olduğu görülür, çünkü Troçki önce Rus devriminin başarıya ulaşacağını, sonra başka yerleri etkileyeceğini her zaman iddia etmiştir.

Troçki, Lenin'in eleştirisine şu cevabı verdi : "Bir ülkenin mücadeleye başlaması için başkalarını beklememesi gerektiği, her zaman tekrarlanmasında yarar bulunan ana bir fikirdir Başkalarını beklemeden kendi millî alanımızda, kendi teşebbüsümüzün başka ülkeleri de harekete getireceğinden iyice emin olarak, mücadeleye başlamalıyız." Bundan sonra başka bir görüş daha ortaya atıyordu Troçki. Bu görüşte, Lenin'le değil, Lenin'in yerine geçecek adamla ileride yapacağı tartışmanın çekirdeği bulunmaktadır. Gerçi Troçki kapitalizmin "düzensiz" olarak geliştiğini yazmıştı; ve bu yüzden devrimin de önce bir tek ülkede başarıya ulaşması ihtimali vardı. Ama "gelişme düzensizliğinin kendisi de düzensiz"di. Birtakım Avrupa ülkeleri iktisat ve kültür alanlarında ötekilerden daha ileriydiler; ama bütünüyle Avrupa, Afrika ve Asyadan ileri ve sosyalist devrim için de daha olgundu. Bu bakımdan bir devrimin sürekli olarak ya da uzun bir süre bir tek ülkede kalabilmesi düşünülemezdi. "Hiç kimse, insanlığın ister istemez sosyalizme gidişine kendi millî devletinin önderlik edeceği düşüncesine sapmamalı ve millî devrimci İsa havasına" kapılmamalıdır. Eğer bir tek ulusun sınırları içinde başarılı bir sosyal devrim gerçekten düşünülebilseydi.. o zaman bu İsa tutumunun da göreli tarihsel bir gerekçesi olabilirdi." "Proletaryanın uluslararası bağlarını bozacak metodlarla sosyal devrimin millî temelini sürdürmeye çalışmak devrimin temellerini yıkmak demektir. *Devrim millî bir temel üzerinde başlamalıdır. Ama, Avrupa devletleri iktisadî ve askerî-siyasî bakımdan birbirlerine bağlı olduklarına göre, devrim bu temel üzerinde kalamaz.*"

Lenin bu görüşe karşı değildir. Bizim burada gözümüze çarpan şey, Troçki'nin, insanlığın sosyalizme gidişine, "kendi millî devletinin, önderlik" edeceği inancına insanı saptıran "millî devrimci İsa havasını", olumsuz bir ifadeyle, önceden görmüş olmasıdır. Bu havayı, ilerideki yıllarda, Stalin estirecektir. (*)

Fransız polisi 15 Eylül 1916 da *Naşe Slovo*'yu kapatınca Troçki'nin de Paris'te iki yıl süren yaşamı sona erdi. Ertesi gün kendisine ülkeden hemen çıkması emredildi. Fransız Meclisindeki sosyalist milletvekilleri Başbakan Aristide Briande'ın yüzüne karşı durmadan bağırarak emrin uygulanmasını biraz geciktirdiler. Troçki'nin ülkeden atılması için kanun bakımından herhangi bir gerekçe yoktu. *Naşe Slovo* sansürün izin verdiğinden fazlasını yazmamıştı; Troçki sansürle çatışmış ve alay etmişti, ama yine de sansüre boyun eğmişti. Fransız hükümeti ise o sırada hâlâ çok güçsüz olan savaş aleyhtarı gruplarla ilişki kurması üzerinde de fazla durmuyordu. Ama Çar elçiliği devrimci mültecilere karşı birtakım entrikalar çeviriyor, Fransızlar da ister istemez müttefiklerinin isteklerine uymak zorunda kalıyorlardı. Bir olay Elçiliğin çevirdiği entrikalara yardım etti : Marsilya'ya çıkarılan Rus askerleri arasında, kısmen bir Rus gizli ajanının kışkırtılmasıyla bir isyan çıktı. İsyancıların *Naşe Slovo*'nun etkisi altında kalarak isyan ettikleri iddia olundu. Troçki Fransız'ların kendisini Rusya'ya iade etmelerinden korkuyordu. İsviçre'ye ya da İtalya'ya gitmek ya da İngiltere üzerinden İskandinavya'ya geçmek üzere boşuboşuna altı hafta izin bekledi. Sonunda, 30 Ekimde, iki

(*) Kapitalist bir Avrupa Birleşik Devletleri fikrinin bir ütopya olduğunu Troçki de biliyordu. Alman emperyalizmi, diyordu, Avrupa kıtasını hakimiyeti altında birleştirmek istiyor; ama bu konuda başarıya ulaşsa bile bu zoraki askerî ittifak ve gümrük birliği, "Alman militarizminin ateş ve kılıçla yazdığı bir Avrupa Birleşik Devletleri maskarası" olur. Avrupa halklarının kendi istekleriyle biraraya gelmesi ancak sosyal devrimle olabilirdi. Naşe Slovo, sayı 29, 4 Şubat 1916.

sivil polis kendisini alarak İspanya sınırına bıraktı.

Fransa'dan atılmadan önce, o sırada Savaş Bakanlığı yapan Fransız Marksizminin öncülerinden Jules Guesde'ye "Açık Mektup" yazdı :

> Namuslu bir sosyalistin size karşı savaşmaması mümkün mü? Bir ara sizin de amansız düşmanı olduğunuz burjuva toplumunun, gerçek niteliğini durmadan ortaya koyduğu bir dönemde, siz Sosyalist Partisini kapitalist haydutlar korosuna eşlik eden yumuşak başlı birtakım şarkıcılar haline getirdiniz... Babeuf'ün, Saint-Simon'un Fourier'nin, Blanqui'nin, Cummune'ün, Jaurés'in ve Jules Guesde'nin —evet Jules Guesde'nin- sosyalizmi, sonunda İstanbul'u en kolay şekilde nasıl ele geçirebileceğini Çarla başbaşa oturup konuşan bir Albert Thomas buldu... Jules Guesde, askerî otomobilinden aşağıya in, kapitalist devletin sana yaptığı kafesten çık, ihtiyar yaşına acı, o zaman yaklaşan olayların dilsiz sesini duyacaksın. Biz bu olayları bekliyoruz; biraraya getiriyoruz; ve hazırlıyoruz.

İspanya toprağına ayak bastığı zaman oradan İtalya'ya ve İsviçre'ye geçebileceğini umuyordu. İtalya'daki arkadaşları hâlâ giriş vizesi almaya çalışıyorlardı. Ama Fransız polisi kendisini İspanya sınırını geçmeye zorladığı sırada İspanyol polisine "tehlikeli bir anarşistin" ülkelerine sızmakta olduğunu haber vermişti. San Sebastian'da bir gün kaldı ve otelindeki yatağının başucunda asılı bulunan "La Muerte del Pecador" ("Bir Günahkârın Ölümü") adlı resmin altında acıklı düşüncelere daldı. Oradan Madrid'e gitti. İtalya'dan gelecek haberi bekliyerek on gün orada burada dolaştı. Neşeli ve gürültülü kalabalıklara karıştı. İlginç törenler seyretti, notlar aldı. İspanyolca bilmiyordu. İspanya'da tanıdığı da yoktu. Yalnızca bir Fransız sigorta kumpanyasının İspanya şubesinde müdür olan bir Fransız sosyalistini biliyordu. 7 Kasım gününü —tam bir yıl sonra aynı günde Bolşevik ayaklanmasına önderlik edecektir— Prado'da geçirdi, İspanyol klâsik resimlerindeki "ölümsüz" unsurlar üzerine birtakım notlar aldı. Bu resimler, Fransız Empresyonist sanatının daha az azametli, ama daha içten ve daha akıllıca yapılmış resimlerine, hiç benzemiyordu.

İki gün sonra, maç seyrederken sivil bir polis tarafından keşfedildi ve yakalandı. İspanyol polisinin kendisini Rusya'ya giden bir gemiye bindirmesinden korkarak sağa sola telgraflar, mektuplar yağdırmaya başladı. İspanyol İç İşleri Bakanına yazdığı bir mektupta, kendisine özgü espri ve alayı ile, İspanyolca bilmediğini, hiç bir İspanyol yurttaşı ile görüşmediğini, İspanyolca bir tek satır yayımlamadığını, yalnızca müzelerle kiliseleri gezdiğini yazdı. Madrid polisinin kendisini tutuklamak için gösterdiği tek gerekçe "görüşlerinin İspanya için biraz fazla ileri" olmasıydı. Sosyalist ve Cumhuriyetçi basın Troçki'nin serbest bırakılmasını istiyordu. Üç gün sonra nezaret altında Cadiz'e doğru yola çıkarıldı. Orada yumuşak ve oldukça gülünç bir polis gözcülüğü altında kendisini ülkeden alıp götürecek ilk gemiyi beklemeye başladı. (*)

Troçki Cadiz'de altı hafta kaldı. Bu arada İspanyol hükümetine protesto üzerine protesto yağdırdı. Eski bir genel kitaplıkta, sivil bir polisin gözcülüğü altında, "Bir kitap kurdu sayfalar arasında gezinse işitilebileceği bir sessizlik" içinde, eski Fransızca ve İngilizce kitapları karıştırıp durdu; İspanya'daki ihtilâller ve karşı-ihtilâller, bu ihtilâllerin boğa güreşleri üzerindeki etkileri, İspanyol liberalizminin başarısızlığa uğrama nedenleri ve büyük devletlerin bu yarım adada çevirdikleri dolaplar üzerine notlar aldı, yazılar kopya etti (**). Sonunda Küba'ya gidecek bir gemi limana geldi. Gemiye gir-

(*) Madrid hapisanesinde güncesine uzun uzun yazılar yazdı; hapishaneyi, yönetimini, mahkûmları, kendisini hapsedenlerle yaptığı tartışmaları alaylı bir dille anlattı. Mahkûmlardan biri "Hırsızlar Kıralıydı", Mahkûmlar ve gardiyanlar kendisine saygı gösteriyorlardı. "Kıral" Troçki'den Kanada'da usta bir hırsız için ne gibi şanslar bulunduğunu sorar. Çok dil bilen bir pasifist ya da anarşist buna cevap verebilirdi. Troçki "Şu cevabı verdim" diyor, "Kanada mı? O ülkede de İsviçreliler gibi mala düşkün bir sürü işçiler ve genç bir burjuvazi var, biliyorsun."

(**) Eski limanlardan Cadiz'de bir kavga seyrettikten sonra güncesine şunu yazmış: "Kitlelerin kültürünü yükseltmek için kocaman krikolar gerek."

mek istemedi. Yeni bir takım protestolardan ve sıkıntılı günlerden sonra, kendisinin Amerika Birleşik Devletlerine gidecek bir gemiye binmesine izin verildi. İtalya'daki arkadaşları o sırada İtalyan ve İsviçre vizelerini yakında alacaklarını yazıyorlardı. "Ben daha Cadiz'de iken bütün Avrupa bana kucağını açıyordu," der. 20 Aralıkta yine polis nezaretinde Barcelona'ya gitmesine izin verildi. O sırada karısıyla iki oğlu Paris'ten Barcelona'ya gelmişlerdi. Barcelona'da ailesi ile birlikte külüstür bir İspanyol gemisine bindirildi. Gemi hali vakti yerinde kaçaklar ve bütün Avrupa ülkelerinden gelmiş perişan kılıklı "İstenmeyen insanlar" la doluydu. Ama hiç olmazsa taşıdığı tarafsız bayrak onları Alman denizaltılarından koruyacaktı. Yılın son günü gemi Cebelüttarık'tan açıldı.

Troçki, Alfred Rosmer'e şunları yazıyor: "Eski *canaille* Avrupa'ya burada son kere bir göz attım."

Soğuk ve yağmurlu bir Pazar günü, 13 Ocak 1917 de, New York limanına çıktı. Rus sosyalist kolonisi Zimmerwald Bildirisi yazarını büyük bir sevinçle karşıladı; hoş geldinlerin, tebriklerin sonu gelmedi.

Troçki'yi beş yıl önce Viyana'da görmüş olan yarı-Rus yarı-Amerikan komünist M. Olgin, Troçki'nin o sırada "Bitkin, yaşlanmış ve yorgun yüzlü olduğunu" yazar. "Lafı hep döndürüp dolaştırıp uluslararası sosyalizmin yıkıldığına getiriyordu " der. Troçki, New York, Philadelphia ve öteki kentlerde yaşayan Rus, Fin, Litvanyalı, Alman ve Yahudi sosyalistlerine, varışından hemen sonra verdiği konferanslarda hep bu temayı işledi.

New York'ta Bronx, 164'üncü Caddede kiraladığı (ayda 18 dolara) bir daireye ailesiyle birlikte yerleşti. Kirası oldukça ucuz olan bu apartman dairesinde, aile, alışmadığı birtakım konforlara kavuştu. Geleceğin ihtilâl lideri ilk kez burada telefona sahip oldu. Birçok Amerikan yazarları Troçki'nin New York'taki yaşantısını çeşitli şekillerde anlatmışlardır: Biri

yoksul bir terzi olduğunu, başka biri lokantada bulaşık yıkadığını, biri de sinema artistliği yaptığını yazar. Troçki bütün bu hikâyeleri inkâr etmiştir. Nitekim o sırada kendisinin yakın arkadaşları arasında bulunan Ziv ile Olgin de anılarında bunlardan hiç söz etmezler. Troçki geçimini gazetecilik ve konferansçılıkla sağlıyordu. (*)

Rus siyasî mültecileri New York'ta *Novi Mir (Yeni Dünya)* adlı bir günlük gazete çıkarıyorlardı. Gazetenin başında Buharin, Kollantay ve Volodarski vardı. Troçki hemen bu gazetenin göz bebeği oldu. Bolşevik çevresiyle ilk olarak bu kadar yakından işbirliği yapıyordu. Troçki Viyana'da kendi *Pravda*'sını çıkarırken Buharin de Viyana'daydı. Ama partinin ayrı hiziplerine mensup oldukları için biraraya gelememişlerdi. Şimdi artık arkadaştılar. Sekiz yıl sürecek olan bu arkadaşlık, Buharin'in Stalin'i tutması üzerine, büsbütün olmamakla birlikte, yine de sona erecektir. Kollatnay eski bir Menşevik'ken Lenin'in en koyu taraftarlarından olmuştu. Kendisini "yaradılış ve yaşama tarzı bakımından bir Amerikan işçisi" sayan yarı-Rus yarı-Amerikalı Volodarski de Bolşevizme sımsıkı bağlanmıştır. İleride Bolşevik devrimine Amerikan canlılığını ve örgüt anlayışını getirecektir. Troçki, henüz Bolşevik Partisine girmemiştir, ama bu gruba katılmıştır.

Amerika Birleşik Devletlerinde iki aydan çok süren gezisinde Troçki Amerikan yaşamını pek tanımak fırsatını bulamadı. Kendisinin de dediği gibi, "insan alınyazısının potalara döküldüğü bu dökümhaneye yalnızca bir göz atabildi." New York'a hayran kaldı ve savaş çıktığındanberi Amerikan zenginliğinin ne kadar artmış olduğunu istatistiklerde görünce

(*) New York Herald Tribune'ın 14 Şubat 1932 tarihli sayısında çıkan alaylı bir "anıda" Troçki'nin "Resmî Karım" adlı bir filimde istasyon müdürü rolünü oynadığı yazılmıştır. Yazarın söylediğine göre Troçki bir artist olarak "silik" ti. Ne kişiliği ne de seksapel'i vardı. Politikadan ve sosyalizmden söz etmeyen "utangaç ve çekingen" bir adamdı.

şaşırdı. Ama kafası ve yüreği yine de *canaille* Avrupa'daydı. Bir toplantıda şunları söyledi: "Şurası bir gerçektir ki Avrupa'nın iktisadî hayatı temellerinden yıkılırken, Amerika'nın zenginliği artıyor. New York'a kıskanarak bakarken —Avrupalı gibi düşünmekten kendimi alamıyorum— şöyle diyorum kendi kendime: Bütün bunlara dayanabilecek mi Avrupa? Çökmiyecek mi ve bir mezarlığı andırmayacak mı? Dünyanın ekonomik ve kültürel ağırlık merkezi Amerika'ya kaymıyacak mı?" O sırada ve bütün hayatı boyunca Amerika Birleşik Devletlerinin Marksizme ve sosyalizme büyük ve gerçek bir yardımda bulunabileceğini, bu yardımın Amerika'nın kapitalizm gelişmesine yaptığı ve yapmakta olduğu yardımı bile aşacağını hep düşünecektir. Amerika'daki sosyalist mezhepler bir süre ona çok dar, çok korkak, çok kendi içine dönük görünecektir. Bu hareketlerin başında bulunanlar "ticaret işlerine ek olarak Pazar günleri boş vakitlerini insanlığın geleceği üzerinde" düşünmekle geçirmektedirler. Bunlar bir çeşit orta sınıf züppeleridir, Babbit'tirler. Meselâ, "işi tıkırında dişçilerin ideal sosyalist sözcüsü" dediği Hillquit tam bir "Babbit of Babbit" tir. Yalnız Eugene Debs onlara benzememektedir. O bir öncü, bir kahramandır. Marksizmden pek anlamasa bile "içinde söndürülmeyen bir sosyalist idealizmi vardır... Ne zaman karşılaşsak beni kucaklar öperdi. "

1917 Martının ortalarına doğru Rus başkentinde birtakım "karışıklıklar" çıktığını bildiren ilk haberler geldi. Doğru dürüst bir haberleşme olmadığı için telgraf ajansları hâlâ karışıklıkların yalnızca birer "ekmek kavgası" olduğunu söylüyorlardı. Ama Troçki 13 Mart günlü *Novi Mir* gazetesinde şunları yazmıştı: "İkinci Rus devriminin başlangıcına tanık oluyoruz. Birçoklarımızın buna katılacağını ummaktayım." Rus kolonisini büyük bir heyecan kaplamıştır. Durmadan toplantılar yapılmaktadır. O sırada bir Menşevik ve bir "sosyal şoven" olan Dr. Ziv şöyle anlatıyor durumu: "Bütün bu top-

lantılarda Troçki'nin yaptığı konuşmalar günün en önemli olayı oluyor ve toplantının en yüksek noktasını teşkil ediyordu. Troçki aynı zamanda birkaç toplantıya birden gittiği için arasıra toplantılar bu yüzden saatlerce erteleniyordu. Ama halk sabırla kendisini bekliyor, Rusya'daki olaylara ışık tutacak sözlerini işitmek istiyordu." Ziv'in kızarak anlattığına bakılacak olursa Troçki başlangıçtanberi Prens Lvov'un kurduğu hükümete karşıydı. İlk devrim hükümetinin Dış İşleri Bakanlığına, Kızıl Bayrağa Kızıl Paçavra diyen Miliukov, Savaş Bakanlığına da Stolyipin'in önünde yere kapanmış olan Guçkov gibi bir adamın getirtilmesi ayıp değil mi, diye bağıyordu. Bu hükümette tek sol üye olan Kerenski kabinede yalnızca rehineydi. Ziv'in arkadaşları hayret içinde birbirlerine soruyorlardı: "Troçki'ye ne oldu? Ne istiyor?"

Troçki'nin ihtilâli nasıl karşıladığı ve ihtilâlden ne umduğu *Novi Mir*'deki yazılarından anlaşılabilir. Petrograd'dan gelen ilk "ekmek kavgaları" haberiyle New York'tan ayrılması arasında geçen on beş günlük süre içinde o yıl savunacağı ana görüşleri bütün ayrıntılarıyla ve açıkça anlattı. Prens Lvov Hükümetinin Bakanları belli olur olmaz ve hükümet artık düzenin sağlanması gerektiğini söyler söylemez şunu yazdı: "İhtilâl bütün gücü ile geliyor. Bu seli hiç bir insan gücü durduramaz." Liberaller kendilerini iktidara getiren halk hareketinin onları da çiğneyip geçmesinden korkuyorlardı. Bu yüzden, "sanki demirden bir süpürge Çar tahtının çevresinde toplanmış olan gerici pisliklerin hepsini silip süpürmüş gibi" ihtilâle artık son verilmesini istiyorlardı. "Şimdi artık ulus, bütün ezilenler, insan yerine konulmayanlar, aldatılanlar, kat kat kalkacak. devrimci proletarya Rus halk kitlelerinin başına geçerek tarihsel görevini yerine getirecek; elini Almanya'ya ve Avrupa proletaryasına uzatacaktır. Yalnız Çarlığı değil, savaşı da ortadan kaldırması gerekecektir."

İlk devrim hükümetini, Çarlık emperyalizminin ve Balkanlarla Boğazlar üzerindeki emellerinin mirasçısı olmakla suç-

luyordu; başında Kadetlerin (Anayasacı Demokratların) bulunduğu eski yönetim mekanizması karşısında Petrograd Sovyetinin de bir hükümet gücüne sahip olacak şekilde ortaya çıkmasını büyük bir umutla karşılıyordu. Sovyetin, Çheidze başkanlığında, Menşeviklerin etkisinde kalarak Lvov hükümetini desteklediğini ve hükümetin dış politikasını tuttuğunu öğrenince, hemen Çheidze'ye şiddetle çattı. Oysa Çheidze'yi daha bir süre önce Bolşeviklere karşı korumuştu. Kerenski'nin, yâni "Bu Saratov'lu genç avukatın... devrimde büyük bir ağırlığı olmadığını" söylüyordu. Menşeviklerle Sosyal Devrimciler savaşı destekleyen politikalarını haklı gösterebilmek için köylülerin yurtseverliğini kışkırtıyorlardı. Ama Troçki, köylü için önemli olan şeyin uydurma bir yurtseverlik değil toprak olduğunu biliyordu. Çar, derebeyler ve burjuvazi, köylünün toprak devrimini emperyalist savaşa çevirmek için ellerinden geleni yapmışlardı. Köylüleri tekrar toprak devrimine çevirmek sosyalizmin göreviydi. "İstanbul'u değil, derebeylerin topraklarını istiyoruz, diyecektir asker-proleter asker-köylüye," Troçki, Amerikalı-Musevi sosyalistlerin çıkarttığı *Zukunft* adlı dergiye yazdığı başka bir yazıda bu noktayı daha açık belirtmişti: "Köylü kitleleri köylerde ayaklanacaklar ve Kurucu Meclisin kararını beklemeden büyük derebeyleri mâlikânelerinden atmaya başlayacaklardır. Sınıf savaşına son vermek için yapılacak bütün çabalar. hiç bir sonuç vermiyecektir. Bağnazlar devrimi yapanların devrimciler olduklarını ve devrimi istedikleri yerde durdurabileceklerini sanırlar."

Böylece, olayların geçtiği yerle arasında bir Okyanus ve bir de kıta olduğu halde, bütün çelişki ve karışık haberlere rağmen, olayların nasıl bir doğrultuda geliştiğini çok iyi biliyordu. Devrimin ortaya çıkaracağı sorunları formüle ediyor ve henüz arkadaş bile olsalar o sırada düşman saydıklarına hiç çekinmeden saldırıyordu. Kendisinin hâlâ cevaplaması gereken bir sorun vardı Gerçek devrim partisi, yâni *kendisinin katılacağı* parti hangisiydi?

İhtilâl imgesini büyük bir öngörü ve büyük bir özenle çizdiği halde bu imgenin üzerini bir düş ve fantazi ile kaplamıştır. Avrupa proletaryasının başkaldıracağına kesinlikle inanmıştır. Petrograd'daki ihtilâl buna yalnızca bir başlangıçtır. Bütün fikirlerinin altında bu umut gizlidir; bu umut ona yükselmesi gereken kanatları sağlayacaktır; ve sonra da, bunun yok olması onu yıkacak ve ezecektir. *Novi Mir* sayfalarında hayal ile yaptığı güreşlere rastlıyoruz. New York'tan hareket etmeden önce, Prens Lvov tarafından yönetilse bile Rusya'nın Kayzer askerlerine karşı savunulması gerektiğini söyleyenlere ağır bir cevap vermeyi unutmamıştır. O sırada bile savaşa karşıdır.

" (Kendisini eleştirenlere şöyle cevap vermektedir) Rus ihtilâli, Hohenzollern'ler bakımından, emperyalist Rusya'nın emellerinden ve plânlarından çok daha büyük bir tehlikedir. İhtilâl, Guçkov'ların. Miliukov'ların taktığı şoven maskeyi yüzünden ne kadar çabuk atarsa gerçek proleter yüzünü o kadar çabuk ortaya koyacak, Almanya'dan alacağı cevap o kadar güçlü olacak ve Hohenzollern'lerin Rus ihtilâlini boğmak isteği ve yeteneği o kadar azalacak ve Almanya kendi içinde o kadar çok karışıklıklarla karşılaşacaktır.

'(Ama eleştirmenler soruyorlar) Ya Alman proletaryası başkaldırmazsa? O zaman ne yaparız?'

"Demek ki Rus ihtilâlinin Almanya'yı etkilemiyeceğini sanıyorsunuz? Ama kesinlikle imkânsızdır bu.'

'Peki farzedelim ki öyle oldu o zaman ne olacak?'

"Ama bu kadar imkânsız bir tahmin üzerinde kafamızı yormamız gerekmez. Savaş bütün Avrupa'yı bir sosyal ihtilâl fıçısı haline getirmiştir. Rus proletaryası şimdi yanan meşalesini bu barut fıçısına fırlatmaktadır. Bunun hiç bir patlama yapmayacağını sanmak tarihsel mantık ve psikoloji kurallarına aykırı düşünmek olur. Bununla birlikte, imkânsızın mümkün olduğunu, tutucu, sosyal-milliyetçi örgütlerin Alman işçi sınıfını kendi hâkim sınıflarına başkaldırtmayacağını bir an için düşünecek olursak, o zaman, elbette Rus emekçi sınıfı ihtilâli islâhla savunacak... Hohenzollern'lere karşı savaş açacak ve kardeş Alman proletaryasını ortak düşmana karşı ayaklanmaya çağıracaktır... Görevimiz anayurdu değil ihtilâli savunmak ve öteki ülkelere yaymaktır."

Yâni, "Almanya'da ihtilâl çıkmazsa ne olacak?" sorusuna fiilen her zaman kaçamaklı cevaplar vermektedir Troçki. San-

ki kendi düşünden kaçmak isterken asıl düşün içine dalmakta sanki umutlarını bir yana bırakmak isterken onlara yeniden yapışmaya çalışmaktadır. Avrupa devriminin ötesinde hiç bir olanak, hiç bir umut, hiç bir yaşam göremiyordu.

Troçki ile ailesi ve küçük bir mülteci grubu, çeşitli diller konuşan sosyalistlerin bir gün önce yaptıkları gürültülü ayrılış toplantısından sonra, 27 Martta *Christianiafjord* adlı bir Norveç gemisiyle New York'tan ayrıldılar. Ömründe ilk kere "efendice" bir yolculuk yapıyordu. Gereken belgeleri hiç zorlluk çekmeden almıştı. Rusya'ya giriş ve İngiltere'den transit geçiş vizesi de sağlanmıştı. Rahat bir yolculuk yapacağını umuyordu. Ama 3 Nisan günü gemi İskoçya'da Halifax limanına demir atar atmaz İngiliz polis hem kendisini hem de ailesini gemiden indirince şaşırıp kaldı. İngilizler kendisini Amherst'le Alman savaş esirlerinin bulunduğu kampa götürdüler. Karısı ile çocuklarını da sıkı bir göz hapsine aldılar. Öteki Rus mültecilerinin de yola devam etmeleri önlendi. Alıkonulanların hepsi de İngiliz sorgu subayına siyasî görüşlerinin ne ne olduğunu ve. Rusya'ya ne yapmak için gittiklerini açıklamıyacaklarını söylediler. Bu sorunun İngiliz Donanma polisini ilgilendirmeyeceğini bildirdiler.

Troçki Rus hükümetine ve İngiliz Başbakanına kamptan telgraflar çekti ve olayı protesto etti; ama telgraflar hemen orada alakonuldu ve gönderilmedi. Buna rağmen Rus mültecilerinin enterne edilmeleri siyasî bir skandal oldu. Petrograd Sovyetinin Menşevik Yürütme Kurulu Troçki'nin serbest bırakılmasını istedi. "Rusya'daki devrimci demokrasi özgürlük için savaşmış olanların bir an önce yurda dönmelerini bekliyor ve ömürleri boyunca yaptıkları savaşlarla Çarlığın devrilmesini hazırlayanların bayrağının altında toplanmaya çağırıyor." Buna rağmen İngiliz makamları, birtakım mültecilerin gitmelerine izin verdiği halde, birtakımlarına vermemektedir. İngiliz hükümeti bu şekilde Rusya'nın iç işlerine karışmakla ve

Rus devrimini en sâdık evlâtlarından yoksun kılmakla Rus devrimine karşı saygısızlık göstermiş olmaktadır. Rusya'da protesto mitingleri yapıldı; Dış İşleri Bakanı Miliukov İngiliz Elçisinden Troçki'nin serbest bırakılmasını istedi. Ama, iki gün sonra, Troçki'nin kendisine karşı düşmanlıktan başka bir şey göstermiyeceğini anlayınca müracaatını geri aldı. Bu arada enterne edilme süresi bir ay daha uzatılınca Troçki büsbütün kızdı; kamp yönetimine karşı koymaya, bağırıp çağırmaya, protestolar yağdırmaya başladı. Amhers kampında, batırılan Alman denizaltılarından toplanmış 800 kadar Alman savaş esiri vardı. Troçki onlarla konuşmalar yapıyor. Zimmerwald görüşlerini anlatıyor, Karl Liebknecht'in Almanya'da Kayzer'e karşı yaptığı savaşı anlatıyordu. Bu konuşmalar kampı etkiledi ve kamptaki hayat "sürekli toplantılar" haline geldi. Kamp komutanlığı, Alman subaylarının müracaatı üzerine, Troçki'nin kamptaki esirler karşısında konuşmasını yasakladı. Troçki güldü bu duruma: "Böylece İngiliz Albay hemen Hohenzollern milliyetçiliğinden yana oldu" diyor. 500 den fazla bahriyeli bir çağrı imzalayarak bu yasağı protesto etti. Birçok dalaverelerden ve çekişmelerden sonra Miliukov, Troçki'nin serbest bırakılması isteğini tekrarlamak zorunda kaldı. Troçki 29 Nisanda Amherst'ten ayrılırken kamp duvarlarının arkasında kalan Alman bahriyelileri kendisini alkışlıyorlar ve orkestraları da *Enternasyonal*'i çalıyordu.

Aşağı yukarı üç hafta süren bir deniz yolculuğundan sonra 17 Mayısta (eski Rus takvimine göre 4 Mayıs) trene bindi; Finlandiya'dan Petrograd'a geldi. Aynı trende ve aynı kompartımanda İkinci Enternasyonalin Başkanı Vandervelde ile ünlü Belçikalı sosyalist De Man da vardı. Her ikisi de Rusya'daki arkadaşlarına savaş ve yurtseverlik ruhu aşılamak istiyorlardı. Troçki de Vandervelde de bu buluşmayı başka başka anlatırlar: Troçki "Sosyal şovenlerle" görüşmeyi reddettiğini söyler. Vandervelde ise uzun uzadıya, kibarca ama pek dostça olmayan bir görüşme yaptıklarını yazar. İşin doğrusu ne

olursa olsun, İkinci ve Üçüncü Enternasyonal'ler arasındaki uçurum bu tren kompartımanında birkaç saat için ortadan kalkmış oluyordu.

Rus sınırında Petrograd'dan gelen Enternasyonalist bir heyet Troçki'yi karşıladı. Bolşevik Merkez Komitesi de kendisine hoş geldin dedi, ama pek yürekten değil. Çünkü karşılamaya gelen Bolşevik delegesi partinin ileri gelenlerinden değildi. Petrograd'da, ellerinde kızıl bayraklarla gösteriler yapan kalabalık Troçki'yi trenden iner inmez omuzlarına aldı ve Troçki de hemen oradan devrim için yeni bir çağrıda bulunmayı unutmadı.

DOKUZUNCU BÖLÜM

EKİM İHTİLÂLİNDE TROÇKİ

Troçki Petrograd'a 4 Mayısta vardı. İhtilâl başlıyalı on hafta olmuştur; bu haftalar içinde olaylar o kadar yoğun ve hızlı kıp gitmiştir ki başkent, caddelerinin ve kalabalıklarının anılarını 1905'denberi unutmayan bir insana bile bir düş gibi gelmektedir. İhtilâl 1905 de kaldığı yerden başlamış, ama başladığı noktayı bile artık çok geride bırakmıştır. Çar ile Bakanları hâlâ devletin elinde esirdirler, ama bu adamlar eski tebalarının gözünde hâlâ uzak bir geçmişin korkunç birer hayaletidirler. Çarlığın eski debdebesi, saltanatı, terörü ve fetişleri kışın son karlarıyla birlikte eriyip gitmiştir.

Troçki'den tam bir ay önce yurda dönmüş olan Lenin Rusya'yı dünyanın en özgür ülkesi olarak bulduğunu söylemiştir.

Özgürlük, yalnızca söz söyleme özgürlüğüdür, ama halk bundan elinden geldiğince yararlanmaktadır. Çoşkun tartışmalar sonunda yeni yaşam biçimleri bulacağını ummaktadır. Eski rejim halkın yaşanını uçurumun kenarına getirmiştir. Halkın durmadan yeni ilkeler, yeni biçimler araması, horlanmış ve ezilmiş olanların etkili ve şerefli bir şekilde katılacakları yeni bir toplumsal düzen peşinde koşmaları, 1917 baharında Petrograd'ı niteleyen moral iklimdir. Hiç bir otorite ve hiç bir gerçek, peşin olarak kabul edilmemektedir. Yalnızca Devrimin getirdiği şeylerin iyi olduğu ve ezilenlerin hâtâlarını düzeltmeye yaradığı konusunda belli belirsiz bir inanç vardır. Ayaklanmanın sosyal karakteri kentin görünümünde bile yansımakta. Kibar mahallelerin caddeleri ve meydanları kenar mahalle insanlarıyla dolu. Bu mahallelerde, fabrikalarda, kent dışındaki kışlalarda gece gündüz durmadan yapılan toplantılara yüzlerce işçi ve asker katılıyor. Neva nehrinin kenarındaki neo-klâsik yapıların üzerinde, isyan işareti sayılan ve o güne kadar yasaklanmış olan kızıl bayrak dalgalanıyor. Devrim, işçinin ve köylünün hâkim olduğu her yerde, sokaklarda çıkan her olayda, belli oluyor. Petrograd'a yeni gelen bir insan Prens Lvov'un ilk Devrim Başbakanı olmasının duruma ne kadar aykırı düştüğünü kente şöylece bir göz atıverince hemen anlayıveriyor.

Troçki, ailesiyle birlikte birkaç parça eşyasını koyacak ufak bir apartman bulur bulmaz doğruca Smolni Enstitüsüne koştu. Petrograd Sovyeti Smolni'dedir (*). 1905 de önderliğini yaptığı kurumun yerine geçen Yürütme Kurulu toplantı halindedir. Başkan Çheidze'dir. Son zamanlarda *Novi Mir'*de eleştirdiği eski arkadaşı Çheidze, Troçki'yi ayağa kalkarak selamladı, kendisine hoş geldin dedi. Ama ortada soğuk bir hava vardır. Herkes şaşırmıştır. Kurulda çoğunlukta olan

(*) Bundan böyle "Sovyet" (tekil olarak) Petrograd Sovyeti demektir.

Menşeviklerle Sosyal Devrimciler yeni gelenin kendilerine dost mu, düşman mı olduğunu bilmiyorlar. Eski bir dost, ama belki de artık düşmanlarıdır. O gün Yürütme Kurulunun Bolşevik üyeleri 1905 Sovyet liderine Sovyetin Yürütme Kurulunda yer verilmesini istediler. Menşeviklerle Sosyal Devrimciler fısıldaşarak birbirlerine danıştılar. Troçki'ye, oy hakkı olmayan, yardımcı bir üyelik verilmesini kabul ettiler. Zaten Troçki de bundan başka bir şey istemiyordu. Kendisi için önemli olan oy verme hakkı değil, devrimin en büyük kürsüsünden sesini duyurabilmekti.

Bununla birlikte, yapılan soğuk karşılama kendisini kuşkullandırmaktan geri kalmadı. Zimmerwald Hareketinin sekreteri Angelika Balabanof parti liderlerinin, Troçki'nin İngiltere'deki kamptan kurtarılması için yeterince enerjik davranmadıklarını, çünkü kendisini ortalıkta görmek istediklerinden bile şüphe ettiğini yazdı. "Hem Bolşevikler ve hem de Menşevikler kendisine kin beslemekte ve ona güvenmemektedirler kısmen rekabet korkusundan..." Ne olursa olsun, gerçek şuydu: Şubat ayı ile Mayıs arasında herkesin siyasetteki yeri belli olmuştu; partiler ve gruplar saflarını kurmuşlar, politikalarını açıklamışlardır. Liderler de devrimde oynayacakları rolleri benimsemiş bulunuyorlar. Herkes yerini almıştır. 1905 de Troçki yurda ilk dönen mülteciler arasındaydı. Şimdi ise sona kalmıştır. Onun yeteneğinde ve tutkusundaki bir insana göre yer kalmamış gibidir.

Bolşevikler dışında bütün partiler, yeni ve önceden hesaplanmayan bir etkiden korkmakta haklıdırlar. Çünkü Şubat İhtilâlinin yarattığı rejim kararsız dengesini yitirmiştir; ince kombinezonlar ve manevralarla bu dengeyi yeniden kazanmaya çalışmaktadır. Prens Lvov'un ilk hükümeti yıkılmıştır. Bu ilk kabinede yalnızca soylular ve yüksek orta sınıflar temsil edilmişti. Soylular, Guçkov'un başkanlığındaki Tutucu Parti'de, yüksek orta sınıflar da, Miliukov'un liderliğindeki Kadet partisinde toplanmışlardı. Sovyete hâkim olan Menşevik-

ler'le Sosyal Devrimciler hükümeti destekliyeceklerini bildirmişler, ama kabineye girmemişlerdir. Oysa hükümet devrimin yarattığı fiili kuvvetin, yâni Sovyet'in desteği olmadan birgün bile ayakta duramazdı. O sırada Sovyetteki ılımlı sosyalist partiler öyle bir noktaya gelmişlerdir ki artık kabineye girmeden hükümeti desteklemelerine imkân yoktur.

Prens Lvov'un kurduğu ilk hükümet, devrimi, Çar İkinci Nikola'yı tahtından indirmekten öteye götürememeğe ve olabilirse, monarşiyi kurtarmaya çalışmıştı; savaşa da devam etmek ve savaşın devamı için gerekli olan sosyal ve askerî disiplini yeniden kurmak istemişti. Sovyeti izleyen işçiler ve askerler ise, tersine devrimin "derinliğe ineceğini, bir an önce, ilhaksız ve tazminatsız demokratik bir barış" yapılacağını umuyordu. Ilımlı sosyalistler birbirleriyle çatışan politikaları ve istekleri uzlaştırmaya çalışmışlardı. Bu yüzden de ister istemez açık birtakım çelişilere düşmüşlerdi: Bir yandan hükümetin savaş politikasını desteklerlerken, öte yandan, halkın barış isteğini uyutmaya çalışıyorlardı. Partileri, Çarın aç gözlü politikasından, yâni, Rusya'nın Balkanlara hâkim olmasından ve Galiçya ile İstanbul'u almasından, hükümetin vazgeçtiğini, âdil ve demokratik bir barış sağlamaya çalıştığını söylüyordu (*). Prens Lvov Çarlıktan kalan eski yönetim mekanizmasını yeniden çalıştırmaya uğraşıyor, işçilerle askerler ise Sovyetleri gerçek yönetim sayıyorlardı. Menşeviklerle Sosyal Devrimciler hükümetin eski yönetim ile Sovyetleri uzlaştırabileceğini ummaktaydılar. Savaştan bıkmış ve devrimci bir yola girmiş olan Orduda, erler subaylarını dinlemediği, ancak kendi seçtikleri komitelere itaat ettikleri halde, hükümet böyle bir orduda eski disiplini yeniden kurmaya çalışıyordu. Ilımlı sosyalistler, hükümetin orduda disiplinin yeniden kurul-

(*) "Milıukov... İstanbul'un alınması Rusya için hayatî bir önem taşımaktadır diyordu," diye yazıyor, Rusya'daki İngiliz Elçisi Sir George Buchanan **My Mission to Russia** adlı kitabının, cilt II, s. 180'de.

ması politikasına yardım edeceklerine söz vermişlerdi; öte yandan aynı sosyalistler, Sovyetin Çar generalleri ve subayları aleyhine çıkarmış olduğu ünlü 1 No.lu Emir'in erlere kazandırdığı hakları bizzat askerlerin savunmalarını istiyordu. Hükümet toprak mülkiyetinin güvenliğini sağlamaya çalışırken, köylü, soyluların ellerindeki mâlikânelerin bölünmesini istiyordu. Menşeviklerle Sosyal Devrimciler bu temel sorunun çözümünü Kurucu Meclisin toplanmasına kadar ertelemeye çalışıyorlardı. Oysa Kurucu Meclisin toplanması belirsiz bir tarihe bırakılmıştı.

Yalan dolanla kurulan bu büyük yapı, günün birinde elbet kuranların başına çökecekti. Nisanda çıkan ilk fırtına yapıyı biraz sarstı: Askerî disiplini kuramayan Guçkov, Savaş Bakanlığından çekildi. Az sonra da Miliukov Dış İşleri Bakanlığından istifa etti. Batılı Müttefiklere verdiği notada, yeni hükümetin eski Çarlık savaş amaçlarına bağlı kalacağını bildirmişti. Bu nota halkta büyük bir tepki yaratmış ve artık Prens Lvov hükümetinin iktidarda daha fazla kalamıyacağı anlaşılmıştı.

Devrimin katı mantığı kendini göstermeye başlamıştır artık. Devrim, iki ay içinde ilk hükümetini ve bu hükümeti kuran partileri harcamış, yiyip bitirmiştir. Bir süre önce, Çarlık rejiminin son günlerinde Fransız Cumhurbaşkanı Doumergue, Petrograd'a yaptığı resmî bir ziyaret sırasında, Çar ile olan anlaşmazlıkların sabırla çözmelerini Kadet liderlerinden istemiştir. "Miliukov ile Maklakov 'sabır' sözünü işitir işitmez yerlerinden fırlamışlar ve şöyle bağırmışlardır: 'Yeter artık! Sabrımız kalmadı! Hemen harekete geçmezsek halk bizi dinlemiyecek...' " Bu sözler devrim sırasında durmadan tekrarlanacaktır. O sırada aynı sözler Miliukov'a söylenmektedir. Sovyetlerde çoğunluğu ellerinde tutan ılımlı sosyalistler, Miliukov'u yerinden atmak niyetinde değillerdi. Ama Miliukov hükümetin ve ülkenin Çar tarafından ilân edilen savaş amaçlarından ayrılmıyacağını söyleyince Menşeviklerle Sosyal

Devrimciler bağırmışlardı. "Yeter artık! Sabrımız kalmadı! Hemen harekete geçmezsek halk bizi dinlemiyecek." Gerçekten de ılımlı sosyalistler hükümet işlerini Şubat İhtilâlinde rolü olmayan, ama sonradan bu ihtilâli kendi çıkarlarına kullanan sınıfların liderlerine bıraktıkları takdirde, halk onları dinlemiyecekti.

Kadet'lerle ılımlı sosyalistler arasında ilk koalisyon işte böyle kuruldu. Troçki Sovyet Yürütme Kurulunun toplantısına girdiği sırada yeni ortaklar, hükümetteki sandalyaları paylaşmakla meşguldüler. Hükümette "on kapitalist, altı sosyalist bakan" yer alacaktı. Aslan payı Kadet'lerdeydi. Yeni hükümetin de programı önceki hükümetin programından pek farklı değildi. Altı sosyalist bakanın görevi yalnızca bu programı Sovyetin hoşuna gidecek biçime sokmaktı. Savaş Bakanlığına, Guçkov'un yerine, Sosyal Devrimci Partiyle ilişkisi olan Kerenski getirilmişti. Bu dönemin en önemli Menşevik lideri, eskiden ağır hapse mahkûm olmuş bulunanlardan eski milletvekili Tseretelli, Posta ve Telgraf Bakanı olmuştu. Zimmerwald konferansına katılanlardan Sosyal Devrimciler Başkanı Çernov, Tarım Bakanlığına getirilmişti. Troçki'nin eski öğrencisi ve yazı işleri yardımcısı Skobelev Çalışma Bakanıydı.

Troçki'nin gelişinden bir gün sonra, 5 Mayısta, sosyalist bakanlar Sovyetin karşısına çıktılar ve delegelerden koalisyonu desteklemelerini istediler. Troçki bu sırada kürsüye çıkınca büyük bir alkış topladı. Skobelev de kendisine "Sayın ve sevgili hocam," dedi. Dinleyiciler Troçki'den günün olayları üzerindeki görüşünü açıklamasını istediler. Troçki, " 'Sosyal hainler' in... düşmanca bakışları altında tanımadığı bir dinleyici karşısında ilk olarak konuştuğu için sinirli" idi. Yavaş yavaş yolunu bulmaya çalıştı. Devrimin büyüklüğünü yüceltmekle söze başladı. Devrimin dünyadaki etkisini, günün olaylarını, hemen dolaylı olarak basit ölçülere indirecek biçimde anlattı. Eğer, kendisinin yurt dışında yaptığı gibi, onlar da devrimin dünya üzerindeki etkisini görebilir ve ölçebilirlerse,

Rusya'nın "yeni bir çağ, demirden ve kandan yoğurulmuş bir çağ, bir ulusun başka bir ulusa karşı değil, ezilenlerin ve acı çekenlerin, yöneticilere karşı savaştığı bir çağ açtığını" anlayabileceklerdi. Bu sözler, savaşı sürdürmeye ve devrimdeki öfkeli unsurları yatıştırmaya söz vermiş olan sosyalistlerin kulaklarına hiç de hoş gelmedi. Troçki, "burada olup bitenlerin büyük bir kısmına katılmadığımı saklamıyacağım" diye devam etti. "Ben kabineye katılmayı tehlikeli buluyorum... Koalisyon hükümeti bizi bugünkü iktidar ikiliğinden kurtaramayacaktır; bu ikiliği yalnızca kabineye kadar götürmüş olacaktır." Bu sözlerin Bolşevik görüşünden farkı yoktu. Onlar da iktidarın, Sovyetlerle hükümet arasında bölünmesi üzerinde duruyorlardı. Bundan sonra Troçki eski arkadaşlarını gücendirmekten sakınıyormuş gibi biraz aşağıdan aldı: "Devrim bir koalisyon hükümeti yüzünden mahvolacak değildir. Ama şu üç temel ilkeyi unutmamalıyız: Burjuvaziye güvenmemek; kendi liderlerimizi başıboş bırakmamak; ve kendi devrimci gücümüze güvenmek..." Troçki sanki kendisini eski arkadaşlarından ayırmak istemiyormuş gibi, çoğul kişi ağzıyla konuşmaktadır. "...malıyız" "kendi devrim gücümüze" gibi sözler etmektedir. Ama aslında konuşmalarında hiç de uzlaşıcı bir hava yoktur: "Bundan sonra atacağımız adımın bütün iktidarı Sovyetlere devretmek olacağını sanıyorum. Rusya'yı ancak bir tek iktidar kurtarır." Bu da Lenin'in sloganına benzemektedir. Uzun ve parlak konuşmasının sonunda şöyle bağırmıştır: "Yaşasın Rus Devrimi, yaşasın dünya devriminin başlangıcı." Dinleyiciler, görüşlerinin etkisinde kalmamış olsalar bile, bu fikirlerin içtenlikle ve ustalıkla anlatılışına hayran olmuşlardır.

Bakanlar ardarda kalkarak cevap verdiler. Çernov, sosyalistlerin hükümete ağırlıklarını koyacaklarını, ancak bunu yapabilmeleri için Sovyetin bütün kalbiyle kendilerini desteklemesi gerektiğini söyledi. Tseretelli, iktidarı burjuvazi ile paylaşmadıkları takdirde Sovyetlerin karşılaşacağı tehlikeleri sa-

yıp döktü. Skobelev "sayın hocasına" öğüt verdi: Bir devrimin ortasında "sıcak yürek kadar soğukkanlı düşünme" nin de gerekli olduğunu söyledi. Sovyet yeni kabineye güven oyu verdi. Yalnızca aşırı sol aleyhte oy kullandı.

Troçki'yi tam aradıkları şef sayarak tebrik eden siyasî grup, Orta-Yol Örgütü oldu. Rusça bu gruba kısa olarak *Mezrayonka* deniyordu. Troçki 1913 de kurulan bu grubu o zamandanberi etkiliyor, yayınlarına yardım ediyordu. Grup bir parti olmak niyetinde değildi. Her zaman savaşa Prens Lvov'a ve sol şovenlere karşı çıkan, Bolşevik ve Menşevik olmayanlardan kurulu geçici bir topluluktu bu. Etkisi Petrograd'ın birkaç işçi bölgesinden öteye geçmiyordu. Bu bölgelerde bile Bolşevizmin hızla gelişmesi karşısında gerilemek zorunda kalmıştı. Ama grubun içinde eskiden Menşevik olarak ün yapmış ve şimdi yine de yapacak olan birçok kimseler vardı: Lunaçarski, Riyazanov, Manuilski, Pogrovski, Yoffe, Uritski, Volodarski, Troçki'nin çıkardığı gazeteye yazı yazmışlardı. Karahan ve Yureniev gibi birkaçı da ileride büyük Sovyet diplomatları arasında yer alacaklardı. Hepsi birlikte parlak ve seçkin siyasi bir grup teşkil ediyorlardı. Ama örgütleri bağımsız bir hareket yaratamıyacak kadar güçsüz ve dardı. Troçki yurda döndüğü sırada grup kendi geleceğini tartışıyor, Bolşevik ve öteki sol gruplara katılmayı düşünüyordu. Genel toplantılarda, Bolşeviklerden ne konularda ayrıldıkları, neden onlarla birleşmedikleri kendilerine boyuna sorulurdu. Aslında bu sorulara doyurucu bir cevap verecek durumda değillerdi. Onları Bolşeviklerden ayıran nokta eski partideki uzun ve derin çatışmaydı; o günkü durum yüzünden ortaya çıkmış bir ayrılıkları yoktu aralarında. Geçmişteki ayrılıkları sürdürüyorlardı yalnızca.

Bolşeviklerle Orta-yol Örgütü 7 Mayısta Troçki için özel bir hoşgeldin toplantısı yaptılar. 10 Mayısta da tasarladıkları katılmayı konuşmak üzere toplandılar. Lenin bu toplantıya Zinoviyev ve Kamenev'le birlikte geldi. Troçki Lenin'i,

Zimmerwald'deki dostça olmayan karşılaşmalarından sonra, ilk olarak görüyordu. Bu toplantı üzerine elimizde pek fazla malzeme yok. Lenin'in aldığı parça parça, ama bilgi veren birkaç not var. Troçki kendi onuruna yapılan kabul toplantısında söylediği sözleri tekrarlamıştır. Eski tutumundan vazgeçmektedir ve artık Bolşeviklerle Menşeviklerin biraraya gelmesinden yana değildir. Yalnız sosyal şovenlik ile ilgilerini büsbütün kesmiş olanlar yeni bir enternasyonalin bayrağı altında toplanmalıdırlar. Troçki, sonra, Lenin'in, Rus devriminin yalnızca demokrat bir karakter taşıdığı, sonucunun bir proleter diktatorası değil "proletarya ile köylünün kuracağı demokrat bir diktatora" olacağı görüşünde hâlâ direnip direnmediğini sordu. Lenin'in son zamanlarda Bolşevik partisine verdiği yeni köklü yönden Troçki'nin haberi olmadığı açıkça anlaşılıyor. Lenin, Troçki gelmeden önce, Kamenev'in başında bulunduğu sağ-kanat eğilimiyle bir ay partide yoğun bir tartışmaya girişmiş; partiyi, devrimin geleceği konusundaki "eski Bolşevik" görüşünden vazgeçirmişti. Bu durumun, şu ya da bu yoldan, Troçki'nin kulağına gitmiş olması gerekirdi. Lenin'in, başta Kamenev olmak üzere, muhalifleri tarafından "sürekli devrim" kuramını olduğu gibi almakla ve Bolşevizmi bırakıp Troçkizmi kabul etmekle suçlandırıldığını, Troçki, başka bir kimseden olmasa bile, kayınbiraderi Kamenev'den duymuş olmalıydı.

Aslında Lenin ile Troçki'nin, uzun bir süredenberi ayrılmış olan yolları o sırada birleşmiş bulunuyordu. Her ikisi de birtakım belirli sonuçlara varmışlardı. Ama biri, bu sonuca daha önce varmış, uzun bir süredenberi bunun acı savaşını vermişti. Ancak ikisi de karşısındakinin görüşünü bilinçli olarak kabul etmiş değildi. Düşünceleri, ayrı ayrı çıkış noktalarından hareket etmiş, başka başka yollardan geçmiş, sonunda bu birleşmeyi hazırlamıştı. Birinci Dünya Savaşı sırasındaki olayların Troçki'yi dünya işçi hareketindeki ayrılığın önlenemiyeceği, bu ayrılığı önlemeye çalışmanın yanlış, dahası kötü

bir şey olduğu, devrimci enternasyonalistlerin artık yeni bir parti kurmaları gerektiği görüşüne yavaş yavaş nasıl götürdüğünü yukarıda görmüştük. Lenin de savaştan çok önce bu sonuca varmıştı. Ama böyle birşeyi yalnızca Rus partisi için düşünüyordu. Savaş ona bu fikrini genişletme fırsatını verdi. Görüşünü uluslararası işçi hareketine uygulamayı düşündü. Lenin'in düşüncelerinde ve içgüdüsel tepkilerinde herşeyden önce Rus tecrübesi tutumunu tayin etmese bile—yer alıyordu. Troçki ise tersine, uluslarası genellemeden hareket ederek prensibin Rusya'daki uygulamasına gelmişti. Ortak sonuca hangi yollardan varılmış olursa olsun, eylemde ikisi de aynı kapıya çıkıyordu.

Çıkış noktalarındaki ayrılıklar ve sonuçtaki birleşmeler sonraki olayların değerlendirilmesi konusunda da ortaya çıkmaktadır. Troçki 1905-1906 da Rusya'da derebey ve kapitalist düşmanı devrimlerin birarada gelişeceğini görmüş ve Rusya'daki ihtilâlin uluslararası devrimin başlangıcı olacağını söylemişti. Lenin ise Rusya'nın kollektivist sosyalizme önderlik edeceği görüşünü kabul etmemişti. Devrimin karakterini ve geleceğini, Rusya'nın tarihsel gelişim aşamasını ve bireyci köylü elemanının çok ağır bastığı sosyal yapısını, gözönünde bulundurarak değerlendirmişti. Birinci Dünya Savaşı sırasında ise ileri Avrupa ülkelerinde sosyalist devrim ihtimalini ve Rus devrimini bu uluslararası perspektifin içine koymayı düşündü. Şimdi artık ona göre önemli olan Rusya'nın sosyalizm için olgun bir duruma gelmiş olup olmadığı değildir; Rusya'nın, böyle bir devrime hazır olduğunu sandığı Avrupa'nın bir parçası olmasıydı. Dolayısıyla da, Rus Devriminin burjuva amaçları denen sınırlar içinde kalması için bir neden de yoktur. Şubat İhtilâli denemesi göstermiştir ki kapitalist sınıfı yenmeden ve ortadan kaldırmadan derebeylerin gücünü yok etmek olanağı yoktu; bu da "proletarya diktatorası" demekti.

Lenin ile Troçki arasındaki eski ayrılıklar kalmamıştır, ama iki adamın da kişisel durumları ayrı ayrıdır. Lenin res-

men büyük bir partinin lideridir. Partisi Sovyetlerde azınlıktadır, ama Şubat rejimine karşı gelmekte olan proleter muhalefeti bu partinin çevresinde toplanmaktadır. Troçki ile arkadaşları ise, ordusu olmayan büyük generaller durumundadırlar. Troçki sesini tek başına ihtilâl kürsülerinde yükseltebilir, ama söyleyeceklerini ancak büyük ve disiplinli bir parti eyleme dökebilirdi. İki tarafın da, ayrı ayrı derecelerde olmakla birlikte, birbirine ihtiyacı vardır. Lenin, başta Troçki olmak üzere, birçok yetenekli propagandacıyı, konuşmacıyı ve taktikçiyi partisinin "kurmayına" alırsa çok memnun olacaktır. Ama Lenin kurduğu parti ile övünmekte ve partinin yararlıklarını bilmektedir. Troçki ile arkadaşlarının partisine katılmalarına karar vermiştir. Partisinde onlara her türlü demokratik hakkı tanımak, kendi etkisini onlarla paylaşmak niyetindedir; ve notalardan anlaşıldığına göre, önemli durumlarda azınlıkta bile kalmaya razıdır. Ama partisini dağıtmayacak ve ufak gruplar halinde yeni bir kuruluşa katılmayacaktır. Bunu yapması için ya bir yalancı olması ya da başkalarının cakalarına gereksizce saygı göstermesi gerekirdi.

Lenin, 10 Mayıs toplantısında, Troçki ile arkadaşlarından hemen Bolşevik partisine katılmalarını istedi. Belli başlı kuruluşlarda ve *Pravda*'nın yazı kadrosunda görevler verdi. (*) Geçmişteki herhangi bir tutumundan vazgeçmesini Troçki'den istemedi; aralarında geçen çekişmelerin sözünü bile etmedi. Kendisi bütün bunları unutmuştu; Troçki'nin de aynı şeyi yapacağını umuyordu. Lenin ortak dâvâya yarayacak herhangi bir kimseye elini uzatmaya hazırdı. Martov'la bile anlaşabileceğini umuyordu. Çünkü bu sırada Martov Menşeviklerden kendisini ayırmış, Zimmerwald programına bağlı kalmıştı. Koalisyon hükümetine de karşıydı. (**)

(*) Lenin, Troçki'nin, Bolşevik halk gazetesini çıkarmaya çağrılmasını daha önce Merkez Komitesine teklif etmiş, ancak bu teklifi Komitece reddedilmişti. **Krasnaya Letopis**, sayı 3, 1923.

(**) Lunaçarski şöyle yazar (**Revolutsionye Silüetiv**, s. 69) "Ma-

Troçki, Lenin'in tekliflerini hemen kabul etmiş olsaydı bir gurur sorununun sözkonusu olmadığını daha iyi göstermiş olurdu. Ama birtakım arkadaşlarının itirazlarını da hesaba katmak zorunda kaldı. Arkadaşları Lenin'in partisinde demokrasi olmadığından, Bolşevik komitelerinin ve gizli gruplarının "sekter eylemlerinden" yakınıyorlardı. Lenin'i npartisini, aynı nedenlerden ötürü, eskidenberi eleştiren Troçki o sırada bunların önemli olmadığı kanısındaydı. Lenin verdiği cevapta, Bolşevik Partisindeki değişim üzerinde durdu. Bolşevik partisinin "enternasyonalist" bir görüş kazandığını ve "Bolşeviklikten çıktığını" söyledi. Böylelikle, siyasi bakımdan Lenin ile tamamiyle anlaşmış durumdaydılar; Lenin'in hemen işbirliği için öne sürdüğü teknik teklifleri de kabul etmektedirler; ancak, Bolşevik Partisi bu kadar büyük bir değişikliğe uğradıktan sonra hem kendisinden hem de arkadaşlarından kendilerine Bolşevik demeleri istenemezdi. "Ben kendime Bolşevik diyemem. Eski kalıplara bağlı kalmak doğru değil." Örgütlerinin yapacakları ortak bir kongrede yeni bir ad taşıyacak olan yeni bir parti halinde birleşmek daha doğru olurdu. Troçki böyle bir kongrede Bolşeviklerin salt çoğunlukta olacaklarını biliyordu herhalde; demek ki bütün iş "şekil" sorunundan ibaretti. Bu bakımdan kendisiyle arkadaşlarının siyasi hayattan kopmuş olarak kalmalarını gerektirecek kadar büyük bir sorun yoktu ortada. Ama o an için bu sorun bir yana bırakıldı.

Bu sırada, her bakımdan anlaştıkları halde, Troçki ile kendisini ayıran şeyin ne olduğu Lenin'e sorulunca şu cevabı verdi: "Hâlâ bilmiyor musunuz? Hırs, hırs, hırs." Troçki'nin kendisini Bolşcvik sayması o günkü Lenin'e değil, geçmişteki Lenin'e sessiz sedasız teslim olması demekti; buna katlana-

---

yıs ve Haziran 1917 aylarında Lenin, Martov ile bir ittifak yapmak istiyordu." Lunaçarski de daha sonra Martov'un Bolşevik partisi içinde bir sağ kanat lideri olabileceğini ummuş ve bunu 1923 de yayımladığı kitabında ifade etmiştir. Aynı kitap, s. 70.

caktı. Hem teslim olması da kaçınılmaz bir şeydi; çünkü partiyi devrim partisi haline getiren geçmişteki mülteci Lenin'di. Ayrıca partinin o gün programında yer alan maddeler Lenin'den çok Troçki'nindi. Kimse Troçki'ye bu konuda kendisine borçlu olunduğunu söylemedi ve hakkı da teslim edilmedi. Bu durum Troçki'yi incitebilirdi belki, ama Lenin bunun pek farkında değildi. Zaten herhangi bir şekilde Troçki'nin hakkını belirtmek isteseydi bile bunu hangi şekilde olursa olsun yapmasına imkân yoktu. Bir ihtilâlin içine girmiş olan devrimcinin siyasi fikirlerin telif haklarıyla uğraşacak vakti yoktu. Lenin, ilerideki yıllarda, Menşeviklerden ayrılmış olduğu için, Troçki'den daha iyi bir Bolşevik bulunmayacağını söyliyerek Troçki'ye karşı sınırsız bir saygı gösterecektir. Troçki de, o sırada, kendi fikirlerinin üstünlüğü üzerinde direnmenin komik bir şey olacağını görmiyecek kadar siyasi görüşten yoksun bir insan değildir. Devrimin pratik politikası onun için eski kuramsal kehanetlerden çok daha önemlidir. Çekingenliği Lenin'e karşı muhalefetinin son çırpınmalarından başka bir şey değildir.

Troçki bir süre bağımsız bir politikacı olarak kaldı. Yeni ilişkiler kurmaya çalışırken Maksim Gorki'nin çıkardığı *Novaya Jizn* (Yeni Hayat) gazetesinin bürosuna uğradı. Troçki ile Gorki uzun bir süredir birbirlerine hayrandılar. Ama aralarındaki yaş, yaradılış ve düşünüş ayrılıkları yakın dost olmalarını engelleyecek kadar büyüktü; ancak, arada sırada, Gorki, Lenin'den uzaklaştığı sıralarda, işbirliği yapıyorlardı. O sırada Gorki, Bolşeviklerle Menşeviklerin ortasındadır; çıkardığı büyük gündelik gazetesinde her iki yandan da yakınmakta, her iki yana da devrimci ahlâk vaazları vermektedir. Troçki'nin, sosyalist cephenin iki düşmanını uzlaştıracağına inandığı için onun yükselmesini istemektedir. Ama Troçki'nin Petrograd'a vardığı sırada söylediği ilk sözler Gorki'de kötü bir önsezi yaratmış, gazetesindeki yazarlar "Troçki'nin Lenin'den beter olacağını", Gorki'nin kulağına fısıldamışlardı. Buna rağ-

men Gorki kendi yazarları ile Troçki arasında bir toplantı düzenledi. Toplantıda iki yanın da ayrı ayrı amaçlar güttüğü anlaşıldı. Bundan başka Gorki'nin etkisi yalnızca edebiyat alanındaydı. Çıkardığı gazetenin, bütün üstünlüklerine rağmen, devrimde rol oynayan fikir kuruluşları ve örgütleriyle esaslı bir bağı yoktu. Büyük yazar, Marksist politikada bir çocuk kadar sâftı. Kendi kendini yetiştirmiş her ünlü adama özgü kendini beğenmişlikle siyasi bir hakem pozunu takınmıştı. Troçki'nin Gorki'yi kendisine siyasi bir kılavuz edinmesi şöyle dursun, Gorki ile işbirliği yapması bile çok aykırı bir şey olurdu. Troçki devrimin gerçeklikleri içinde kuvvetli bir örgüt iskeleti, sağlam bir temel aramaktadır; Gorki ona bunu veremezdi. Görüşmeleri tatsız geçti ve Troçki artık kendisi için Lenin'le birlik olmaktan başka bir çare kalmadığı sonucuna vardı.

Bu sırada Orta-Yol örgütünün dergisi olan *Vperyod* (İleri) yi çıkarmaya başladı. Dergi, kadrosunda birçok iyi yazar bulunmasına rağmen, başarı sağlayamadı. O sırada ancak kuvvetli para kaynağı olan ya da geniş bir örgütün yardımına dayanan dergi ve gazeteler satılabiliyordu. *Vperyod*'da her ikisi de yoktu; *Vperyod* önceleri haftalık bir dergi olarak çıkmaya başladı; ama sonradan yayını düzensizleşti; on altı sayı çıktıktan sonra Orta-Yol Örgütü ile birlikte Bolşevik partisine katıldı.

Troçki, başkentteki siyasi hayatı, yazıyla değil, daha çok sözle etkiliyordu. Toplantılara çoklukla Lunaçarski ile birlikte giderdi. Başkente varışından sonra iki ya da üç hafta içinde hem kendisi hem de Lunaçarski Sol Sovyetin en parlak konuşmacılarından olarak büyük bir ün kazanmışlardı. Başkentin hemen yakınından bulunan Kronştadt Donanma üssü Troçki'nin söz söylemeyi en çok sevdiği yerdi; Kronştad'ın tasarladığı siyasi plânlarında son derecede önemli bir yeri vardı. Donanma tam bir isyan halindeydi. Üs bir çeşit Kızıl Cumhuriyet ilân etmişti. Hiç kimsenin sözlünü dinlemiyordu. Bahri-

yeliler yeniden disiplin kurmak isteyenlere şiddetle karşı koymaktaydılar. Bakanlık komiserler tâyin etmişti, ama bu komiserlerden çoğunun eski rejimle bağlantıları vardı. Dahası, içlerinde Kara Elbiselilere katılmış olanlar da bile bulunuyordu. Bu yüzden bu komiserler kimseye sözlerini dinletemediler. Bahriyeliler bunları gemilere almadılar. Bir kısmını tartakladılar. Troçki bahriyelilere soğukkanlılıklarını kaybetmemelerini ve intikam almaktan kaçınmalarını öğütlüyordu; öteyandan da, devrimci heyecanlarını körüklemek için de elinden geleni yapıyordu.

Mayısın sonuna doğru sosyalist bakanlar bahriyelileri Sovyetin önünde yargıladılar. Bahriyelilerin savunmasını Troçki yaptı. Onların aşırı davranışlarını mâzur göstermeye kalkışmadı. Ama, gözden düşmüş, sevilmeyen kimseler komiser olarak tâyin edilmeseydi bu olayların çıkmayacağını söyledi. "Sosyalist Bakanlarımız," dedi, "Kara Elbiselilerle savaşmak niyetinde değiller. Onun yerine Kronştadt'taki bahriyeliler ve askerlerle uğraşıyorlar. Ama gericilik canlanır da gerici bir general devrimin boynuna ilmiği geçirirse o zaman sizin Kara Elbiseli komiserleriniz hepimizin boynuna geçirilecek ipleri sabunlarken, bizim yardımıza koşacak ve bizimle birlikte ölecek olanlar yine Kronştadt bahriyelileri olacaktır." Sonradan Kronştadt bahriyelileri Kerenski'nin hükümetini Kornilov'a karşı korudukları sırada bu sözler sık sık tekrarlanacaktır. Bahriyelilerin, Savaş Bakanı aleyhinde halka yayımladıkları ateşli çağrıyı da Troçki yazmıştı. Kerenski Savaş Bakanı olduktan sonra ilk darbeyi bu çağrıdan yemişti. Bütün bunlar yüzünden bahriyeliler Troçki'nin arkasından ayrılmıyor, onu koruyor, ona hemen hemen tapıyor, onları harekete getirdiği zaman da, frenlediği zaman da, onu dinliyorlardı.

Yine o günlerde Modern Sirk'de bir kürsü kurmuştur. Muazzam kalabalıklar karşısında konuşmaktadır. Amfi o kadar kalabalıktır ki Troçki çoklukla halkın omuzlarına basarak kürsüye çıkabilmekte ve kalabalığın içinde ilk evliliğinden

olan kızlarının heyecanlı gözlerini görmektedir. Günün konularını ve devrimin amaçlarını keskin mantığıyla anlatmaktadır; öteyandan da kalabalığın ruhunu kavrıyor, onun haşin adalet duygusunu, olayları keskin ve açık ana hatlarıyla kavrama isteğini, kuşkusunu ve büyük umutlarını anlıyordu. Sonradan yazdığına göre, önceden özene bezene hazırladığı kelimeleri ve fikirleri, halkı görür görmez unutur, bunların yerine kalabalığın beklediği başka kelime ve fikirler sanki bilinç -altından fışkırıyormuşçasına birbiri ardına ağzından dökülürmüş. O zaman kendi sesini sanki bir yabancının sesi gibi dinler, sel gibi akan fikirlerinc ve cümlelerine yetişmeye çalışır ve bir uyurgezer gibi birdenbire uyanıp da yere yıkılıvermesinden korkarmış. Artık buradaki tutumu, küçük profesyonel politikacı çevrelerinde kullandığı ince, bireysel düşünce ve tartışma tutumu değildir. Kendi heyecanını karşısındaki sıcak, karanlık, insan yığınlarının heyecanıyla kaynaştırmış, kendisi de insan yığınlarının bir anlatım aracı olmuştur. Artık Modern Sirk'e adı o kadar karışmıştır ki Sovyetlerin bulunduğu Tauride Sarayına ya da Smolni Enstitüsüne gittiğinde düşmanlarına hücum ettiği ya da onlarla tartışmaya giriştiği zaman kendisine şöyle bağırılmaktadır: "Burası Modern Sirk değil!" ya da "Ama Modern Sirk'te böyle konuşmuyorsun!"

Haziran'ın başında ilk Rusya Sovyetler Kongresi Petrograd'da toplandı. Kongre üç hafta sürdü. Partiler ve hattâ liderleri Rusya'da ulus çapında seçilmiş bir kongrede ilk olarak karşılaşıyorlardı. Ilımlı sosyalistler oyların aşağı yukarı altıda beşine sahiptiler. Liderleri sivil aydınlardı. Aralarında daha çok asker elbiseleri ve köylü *rabaha*'sı giymiş olanlar da vardı. 120 kişi kadar tutan aşırı solda ise büyük sanayi merkezlerinden gelmiş işçiler çoğunluktaydı. Kongrede taşradan gelen asker ve köylü elemanlarla kentlerden gelen proleter elemanlar arasında göze çarpacak kadar bir ayrılık vardır. Bir-

kaç gün önce Petrograd'da yapılan bir belediye seçiminde büyük bir değişiklik olmuştur. Hükümeti elinde tutan Kadet'ler en "güvendikleri" mahallerde bile ezici bir yenilgiye uğramışlardır. Oyların yarısını Menşevikler almıştır. İşçi sınıfının oturduğu kenar mahalleler toptan Bolşeviklere oy vermiştir. Kongrede zaferi kazanan Menşeviklerdir. Bütün umutlar onlardadır. Bolşeviklerin ise gelecekteki zafere olan inançları tazelenmiştir.

Sol muhalefet sözcüleri Bolşeviklerin başarılarını çoğunluğa karşı kullanıyorlar. Prens Lvov ile Kadet'leri tutanların çok az olduğu ileri sürülüyor. Ilımlı sosyalistler ulusun ezici bir çoğunluğunu temsil etmektedirler. O halde neden sosyalistler hükümetin dümen suyunda yürümekte, onların ekmeklerine yağ sürmektedirler? Neden kendi başlarına hükümet kurmuyorlar? Demokratik yollarla böyle bir şeye hak kazanmamışlar mıydı? Bunu yapmaları namus borcu değil miydi? Lenin'in kongredeki sözleri hep bu yoldadır. Troçki'ninki de öyle. Sözleri Lenin'inkinden daha sert, ama çoğunluğa daha dostça bir hava içinde sesleniyor, ortak çıkarları ve ortak alınyazıları üzerinde duruyor. Menşeviklere ve Sosyal Devrimcilere durumlarının garipliğini göstermeye ve burjuva partileriyle kurdukları ortalıktan onları ayırmaya çalışıyor. Hükümeti, sosyal sınıfları uzlaştıran bir kurum durumuna sokmanın bir yararı yoktur, diyor. "Bir uzlaştırma kurumu devrimci bir dönemde iktidarını uygulayamaz." diyor. Prens Lvov ile dostları, halkı yönetmeye ve halka hükmetmeye alışmış sınıfları temsil etmektedir; sosyalist bakanlar ise, aşağılık duyguları içinde kendilerine yüksekten bakılmasına hiç ses çıkarmamaktadırlar. Sosyalist Bakanların pek tanınmamış olanlarından Peşehonov'a birkaç dostça söz söylemeyi de ihmal etmiyor ve çoğunluk bu sözlerini alkışlıyor. Peşehonov gibi adamların kuracağı bir hükümetin "ileriye doğru atılmış bir adım olacağını" söylüyor. "Görüyorsunuz ki, Yoldaşlar, bu konuyu herhangi bir hizip ya da parti açısından değil, daha

geniş açıdan ele alıyorum." diyor. Evet Sosyalist Bakanların görüşlerine katılıyor; emekçi sınıfları herşeyden önce disipline sokmalı, diyor. Ama kapitalist bir hükümet tarafından, kapitalist bir politika izlenmesi için değil... Aşırı solun yaptığı bütün saldırılar hep bu konu üzerinde toplanıyor. Çoğunluk bundan rahatsız.

Troçki "Sol kışkırtıcılar denenler Rus devriminin yarınını hazırlamaktadırlar." diyor. "Size şunu söylemeye cesaret edebilirim ki bizim çalışmalarımız sizin otoritenizi bozmuyor. Geleceğin hazırlanmasında vazgeçilmez bir unsuruz." "Yoldaşlar, ben şimdi burada size görüşlerinizi değiştirteceğimi ummuyorum, çünkü böyle bir şeyi düşünmek aşırı derecede umuda kapılmak olur. Bugün yapmak istediğim şu: Eğer size muhalefet ediyorsak bunun bencil bir hizbin düşmanca tutumundan ileri gelmediğini... bizim de sizinle birlikte ihtilâlin acılarını çekmekte olduğumuzu size anlatmaktır. Biz çözüm yollarını sizin aradığınız yerlerden başka yerlerde arıyoruz ve şuna da inanıyoruz ki siz ihtilâlin bugününü pekiştirmeye çalışırken biz sizin için yarını hazırlıyoruz." Bu aşamada Troçki'nin düşmanlarına karşı hâlâ beslediği güveni Lenin beslememektedir. Ama yine de Troçki'nin "on iki Peşehonov'un kuracağı hükümetin" o günkü koalisyonda ileri bir adım olacağı sözüne katılıyor.

"Grimm Olayı" bu tartışmaları şiddetlendirdi. Grimm, Zimmerwald konferansına katılmış İsviçreli bir milletvekiliydi. Bir sosyalist ve bir pasifistti. Zimmerwald'de "merkez" e katılmış, Lenin'in ihtilâlci görüşlerine karşı gelmişti. Sonradan Lenin'in İsviçre'den Almanya üzerinden Rusya'ya dönmesine yardım etmişti. Mayısta, Grimm, Petrograd'daki hâkim parti liderlerine Alman hükümetinden bir mesaj getirdi. Almanlarla Ruslar arasında barış imkânlarını araştırdı. Rus hükümeti kendisini Alman casusu sayarak Rusya'dan çıkarttı; ancak bu davranışın nedenini açıklamadı. Grimm, daha çok, herşeye burnunu sokan tipte bir pasifistti. Bu bakımdan barış imkân-

larını araştırmayı çok normal saymıştı. Rus ihtilâlci politikasının girdisini çıktısını pek bilmediği için Bolşeviklerle Troçki gibi barış isteyenlerin ya da Menşevikler gibi durmadan barış istemekle yetinen kimselerin bu davranışına neden itiraz ettiklerini bir türlü anlayamadı. Teşebbüsünden Lenin'e ve Troçki'ye haber verilmemişti. Bununla birlikte hükümetin Grimm'i bir Alman casusu olarak suçlaması hemen Zimmerwald hareketine katılan Rusları gözden düşürmek için kullanıldı. Miliukov bir demeç verdi ve bu demecinde Lenin ile Troçki'yi de Alman casusluğuyla damgaladığı söylendi. Troçki kongrede Grimm'i savundu. Hükümetin Grimm'i yurtdışına çıkarmaya hakkının bulunmadığını, olayın Miliukov'un çevirdiği sinsi entrikaların eseri olduğunu söyledi. Miliukov'un kendisine ve Lenin'e karşı yaptığı suçlamalara değindiği sırada gazetecilerin bulunduğu locaya dönerek şunu söyledi: "Devrimci demokrasinin bu kürsüsünden namuslu Rus basınına sesleniyor ve şu sözlerimi yaymasını rica ediyorum: Miliukov suçlamalarını geri almadığı sürece namussuz bir iftiracı olmaktan kurtulamıyacaktır."

Gorki'nin gazetesi sahneyi şöyle anlatıyor: "Troçki'nin demeci parlak ve sağlamdı. Herkes tarafından beğenildi. Bütün kongre, hizip farkı gözetmeksizin Troçki'nin sözlerini birkaç dakika alkışladı." Ertesi gün Miliukov, Lenin ile Troçki'ye Alman casusu demediğini—yalnızca hükümete bu iki adamın yıkıcı faaliyetinden ötürü hapse atılmasını öğütlediğini söyledi.

Kongre Troçki'yi bu kadar büyük bir çoğunlukla son kez alkışlamaktadır. Tartışmalar devam ettikçe partilerin arasındaki uçurum da gittikçe sürekli bir durum aldı. Son Duma konusunda yapılan bir tartışma sırasında sinirler büsbütün gerildi. Bu Duma 1912 yılında çok sınırlı bir seçim kanununa dayanılarak seçilmişti. Gerçek bir parlâmento değil, Çar'ın bir danışma kurulu olmuştu; Duma üyelerinin çoğu Çar'ın adamlarıydı. Kadet'ler Duma'nın yenilenmesini istiyorlar, böylece kendi hükümetlerine bir çeşit uydurma destek sağlayacak-

larını umuyorlardı. Menşeviklerle Sosyal Devrimciler Sovyete bu konuda pek kesin olmayan bir karar sureti sundular. Martov bu önerge ile şöyle alay etti: "Duma artık yaşamıyor, ama Duma'nın varlığını ortadan kaldırmak için girişilecek herhangi bir teşebbüse karşı da böylece bir uyarınada bulunulmuş oluyor." Lunaçarski yüz kızartıcı bir geçmişin kalıntısı olan Duma'nın ortadan kaldırılmasını teklif ediyor. Sonraki oturumların birinde yeniden ayağa kalkıp da sözüne her zamanki gibi, "Yoldaşlar," diye başlayınca bir kıyamettir kopuyor. "Senin neden yoldaşın oluyormuşuz biz?" "Sen bize yoldaşlar diyemezsin!" Lunaçarski konuşmasını kesiyor ve daha çok Bolşeviklere yaklaşıyor.

Kongreyi en çok işgal eden konu Ordunun durumudur. Çarlığın yıkılmasındanberi Rus cepheleri hareket kabiliyetlerini yitirmişlerdir : Hükümet ile Genel Kurmay Batılı Müttefiklerin baskısı altında yeni bir taarruza hazırlanmakta ve Sovyetlerin bu konuda onayını alacaklarını ummaktadır. Genel Kurmay, aynı zamanda, askerlerin özgürlük anayasası demek olan ünlü 1 No.lu Emir'in yeniden gözden geçirilmesi için baskı yapmaktadır. Troçki tartışmalar sırasında uzun bir söylev veriyor ve büyük kayıplardan, ikmal hizmetlerindeki bozukluklardan, hırsızlıklardan ve suiistimallerden sonra ordunun yeniden bir savaşa girecek durumda olmadığına hükümetin dikkatini çekiyor. Taarruz felâketle sonuçlanacaktır, eski disiplini yeniden kurmak için girişilecek teşebbüsün hiçbir yararı olmayacaktır, diyor. "Ne mutlu ki Rus Devrimci Ordusu Rus Ordusundaki eski görüşü kaldırmış, yüz binlerce insanın bu fedakârlığı ne için yaptığını bilmeden... pasif bir şekilde, sinekler gibi öldüğü zamanı geride bırakmıştır... Geride bıraktığımız bu zamana lânet olsun! Bizim bugün artık değer verdiğimiz şey halk yığınlarının ilkel, bilinçsiz kahramanlığı değildir. Teker teker her insanın bilincinde yansıyan kahramanlıktır."

Ordunun o gün için uğrunda döğüşeceği bir ülküsü yoktu. "Tekrar ediyorum, ihtilâlden çıkmış olan orduda, bu or-

duyu biraraya getiren ve ordumuzda birlik ve heyecan yaratan fikirler, parolalar, amaçlar vardı ve bundan sonra da olacaktır. Büyük Fransız Devriminin Ordusu taarruz çağrılarına bilinçli olarak cevap vermiştir. O halde işin can alacak noktası nedir? Şu: Ordu çevresinde toplanacağı bir fikirden yoksundur bugün. Her aklı başında asker kendi kendine soruyor: Bugün akıtacağım beş damla kandan yalnızca bir damlası Rus Devrimine yarayacak, dördü Fransız Borsasının ve İngiliz emperyalizminin çıkarına olmayacak mı? Rusya emperyalist cepheden çekilirse, eski hâkim sınıfların iktidarı ortadan kaldırılırsa ve Sovyetler yeni bir demokratik hükümet kurarlarsa, ancak o zaman "bütün Avrupa halklarını karşımıza alıp onlara artık Avrupa haritasında bir devrim kalesi kurulduğunu söyliyebiliriz."

Bundan sonra, "Rus devriminin yayılacağına ve Rus Devrim Ordusunun ve Rus demokrasisinin Avrupada müttefikler bulacağına" inanmayan şüphecilerle her zamanki diyaloğuna başladı: "Benim bunlara vereceğim cevap şudur: Tarih, bizi yok etmiyeceklerini, dünya sermayesinin biraraya gelerek bizi boğmayacağını, emperyalizmin bizi çarmıha germiyeceğini, bize, yâni Rus Devrimine, herhangi bir şekilde garanti etmiyor." Rus Devrimi bütün ülkelerdeki malsahibi sınıflar için o kadar büyük bir tehlikedir ki bu sınıflar ne yapıp yapıp devrimi ezmeye çalışacaklar ve Rusya'yı Avrupa sermayesinin, ya da, daha büyük bir ihtimalle, Amerikan sermayesinin sömürgesi yapacaklardır. Ama bu kuvvet denemesine daha vakit vardı; Sovyetlerin görevi buna hazırlanmaktı. "Eğer... (ihtilâlci) Almanya ayaklanmaz, ya da şöylece hafif bir şekilde ayaklanırsa, o zaman birliklerimizi. bizi korumaları için değil devrimci bir saldırıya geçmeleri için harekete getirebiliriz." Bu dehşetli söylev tam bu sırada, kimden geldiği belli olmayan şöyle bir sözle kesiliyor: "Ama çok geç olur, o zaman." Bilinmeyen birinin söylediği bu sözün ne kadar doğru olduğu yıl sonuna varmadan anlaşılacaktır. Ama kongrede

konuşan Troçki'de birtakım özellikler göze çarpmaktadır: İleride Hohenzollern'lerin ve Habsburg'ların diplomasilerine, arkasında silâhlı hiç bir kuvvet olmadan, yalnız meydan okumakla kalmayacak, aynı zamanda, Kızıl Orduyu da bu adam yaratacaktır.

Troçki Plehanov'la son kavgasını bu kongrede yapıyor. Birbirlerine "Yoldaş" demiyorlar, "Yurttaş" diyorlar. Plehanov saldırganlıkta artık en son noktaya varmıştır Menşevikler bile şovence çıkışlarına o kadar sinirlenmişlerdir ki, yanına yaklaşmak bile istemiyorlar. Ama kongre—Plehanov'un geçmişteki hizmetlerine büyük bir saygı göstermektedir. O da bu saygıyı bayağı bir yurtseverlik havası içinde karşılamaktadır. Troçki bu yüzden Plehanov'u suçluyor, ve Plehanov da bütün bunlara büyük bir azametle cevap veriyor. Plehanov kendisini arada sırada Danton'a, arada sırada da Lassalle'a benzetiyor. Morali bozuk ve yenik Rus İhtilâl Ordularının "ihtilâli tattığı zaman morali yükselen" Cromwell ve Jacobin ordularına benzediğini söylüyor. Rus Danton'u rolünü oynayacak olan insanın o sırada kendisinin yerden yere vurduğu genç olacağı ve Rus ordularına "ihtilâlin tadını" onun tattıracağı hasta ve emektar ihtilâlcinin hiç aklına gelmemişti.

Oturumlarda çoğunluğun genellikle Bolşeviklere ve onları tutanlara çok kötü davrandığı söylenemez. Koalisyon hükümetini savunan Tseretelli Rusya'da hükümet sorumluluğunu tek başına üzerine alacak bir partinin bulunup bulunmadığını sorarak meydan okuduğu sırada Lenin hemen ayağa kalktı ve partisinin buna hazır olduğunu söyledi. Lenin'in bu sözleri çoğunluğun kahkahaları arasında boğulup gitti. Taşradan gelen delegeler muhalefetin Petrograd'da bir sel gibi büyüdüğünü bilmiyorlardı. Lenin bu delegeleri etkilemeye, Petrograd'ın koalisyona son verilmesini ve sosyalistlerden, yâni ılımlı sosyalistlerden, oluşan bir kabinenin kurulmasını istediğini anlatmaya çalışıyordu. Lenin kongrede oturduğu yer-

den yaptığı bu açıklamada günün amacını değil, bir prensip konusunu ele alıyor ve henüz hükümeti devirmeyi düşünmüyordu. Ilımlı sosyalistlerle kendi partisi arasında da bir koalisyon düşünmüş değildir; partisindeki adamlarına, Bolşevikler Sovyetlerde azınlıkta bulunduğu sürece iktidarı ele geçirmeye çalışmamalarını, çoğunluğu kazanıncaya kadar politikalarını halka büyük bir sabırla anlatmalarını" söylüyordu. Lenin'in görüşüne göre, Sovyet meşruluğunun temeli buraya dayanmaktaydı. Bu sırada Bolşeviklerin sloganı "Kahrolsun hükümet!" değildir. "Kahrolsun On Kapitalist Bakan!"dır. Kendi Merkez Komitesindeki itirazları önleyen Lenin, büyük bir gizlilik içinde, 10 Haziran günü için, bu parola altında muazzam bir gösteri hazırlamaktadır. Troçki de, arkadaşlarının kuşkularını ortadan kaldırmış, Orta-Yol Örgütünü gösteriye katılmaya razı etmiştir. Ama 9 Haziranda, *Pravda* işçilere ve askerlere açık bir çağrıda bulununca, kongrenin Yürütme Kurulu gösteriyi yasakladı.

Ne Lenin ne de Troçki bu yasağa karşı koymak istemedi. Çoğunluğun verdiği karara boyun eğmeye, tutumlarını özel bir bildiri ile açıklamaya karar verdiler. Durum kararsızdı. İşçilerle askerler bu iptal kararına uyacaklar mıydı? Uyarlarsa partinin tutumunu yanlış anlamış olmazlar mıydı? Hareket çağrıları etkisini yitirmez miydi? Lenin bir açıklama hazırladı. Ama ne kendisi, ne de arkadaşları bu açıklamanın metnini beğendiler. Başka bir metin hazırladılar. Açıklamayı Troçki verecekti ve açıklama tüm muhalefet adına kongrede okunacaktı. Henüz parti üyesi olmayan Troçki, Bolşevik Merkez Komitesi için aynı konuda başka bir bildiri hazırladı.

10 Haziranda Petrograd'da hiç bir hareket görülmedi. Ama Sovyet çoğunluk liderleri, 18 Haziranda başka bir dev gösteri düzenlemeye karar verdiler. Gösterinin kendi politikalarından yana olacağını umuyorlardı. Gösteri gününde kongre üyelerinin bulundukları tribünün önünden 500.000 işçi ve asker geçti. Ilımlı sosyalistler yürüyüşte taşınan pankartlar-

da ve bantlarda hep Bolşevik parolalarının yazılı olduğunu görünce şaşırdılar: "Kahrolsun On Kapitalist Bakan!", "Kahrolsun Savaş!", ve "İktidar Sovyetlere!" Yürüyüş hiç bir olay çıkmadan bitti. Ne kavga, ne döğüş oldu. Ama Bolşevik düşmanı partiler Bolşevik politikasının ve sloganlarının halk üzerindeki etkisinin ilk olarak o gün kendi gözleriyle gördüler.

Bu çalışma döneminin ilk aylarında Troçki'nin kişiliği —yurda döneli ancak iki ay olmuştu— taze ve göz kamaştırıcı bir parlaklık kazanmıştır. Lunaçarski şöyle yazıyor: "Troçki'ye yakın olanların çoğu, Troçki'nin kazandığı büyük başarıların ve kişiliğinin kapsadığı geniş alanın etkisinde kaldılar ve onda Rus İhtilâlinin gerçek lideri olmak niteliğini gördüler. Birara Uritski bana şöyle söylemişti —Manuilski de aynı görüşte gibiydi—: "Büyük devrim zamanı geldi. Ve görüyorsunuz ki, çok akıllı olmasına rağmen, Lenin, Troçki'nin dehâsı yanında sönük kalıyor." Lunaçarski yazısına devam ederek, bu görüşün, yalnız Troçki'nin niteliklerini ve gücünü büyültmüş olmasından ötürü değil, Lenin'deki siyasî dehânın henüz kendisini göstermemiş bulunmasından ötürü de yanlış olduğunu söyler. "Lenin'in bu dönemde" biraz gölgede kaldığı doğrudur. Halkın karşısına sık sık çıkıp konuşmuyor, çok yazmıyordu. Daha çok Bolşevik cephesindeki örgütleme işiyle uğraşıyordu. Troçki ise toplantılarda kükreyip durmaktaydı." Ama 1917 İhtilâli yalnız halk toplantılarında değil, partinin dar çevresinde de hazırlanıyordu.

Bolşevikler kendi partilerinin altıncı kongresini Temmuzun başında toplayacaklardı. Orta-Yol Örgütü bu kongrede Bolşeviklere katılacaktı. Artık parti adının değiştirilmesi söz konusu değildir. Bu arada Orta-Yol Örgütünün çoğunluğu bir süre direnmiştir; Yureniev, bu çoğunluk adına, Bolşeviklerin "kötü örgüt anlayışlarına" ve dar gizli topluluklar halinde çalışma eğilimlerine karşı üyeleri hâlâ uyarmaya çalı-

şıyordu. Bir an önce partiye katılmak isteyenlerin başında Troçki vardı. Ona göre, Bolşeviklerin yeraltı çalışmalarının karanlığından çıkmış olmaları ve geniş halk hareketinin başlaması eski huylarının çoğundan vazgeçtiklerini gösteriyordu. Bu huydan hâlâ vazgeçmemiş olanların da ancak ortak, açıkta çalışan bir parti içinde eriyeceklerini söylüyordu. Lunaçarski'nin yardımıyla çoğunluğu kendi görüşüne çekti. Ama bu katılma fiilen olmadan ülke Temmuz günlerinin buhranlarına sürüklendi.

Bütün ihtilâllerde umulmayan bir zamanda birdenbire ortaya çıkan, liderlerin plânlarını altüst eden, olayların akışını hızlandıran, karşıt kuvvetleri kutuplaştıran şiddetli sarsıntılardan biriydi bu. Petrograd'daki askerlerin ve emekçi halkın artık sabrı tükenmişti; ekmek kuyrukları gittikçe uzuyordu. Savaştan öncekine oranla on kat artmış olan tedavüldeki para değerini kaybetmişti. Karaborsacılık almış yürümüştü. Halk ihtilâlden bu yana durumunun gittikçe kötüleştiğini açık seçik görüyor,aldatıldığını anlıyordu. Üstüne üstlük şimdi masraflı bir taarruz hareketine de başlanmıştı. Ancak, başkentin havasıyla taşranın havası arasında yine de büyük bir aykırılık vardı. Petrograd, hemen bir değişiklik yapılmasını, ikinci Prens Lvov hükümetinin hemen çekilmesini istiyordu, taşrada ise, Şubat ihtilâlinden sonra kurulan rejim henüz gözden düşmüş değildi.

Troçki ile Lenin ülkedeki güçler dengesine bakınca vurma zamanının daha gelmediğini anlıyorlardı. Ama başkentte yerlerinde duramayan Bolşevik taraftarları onların izledikleri politikaya güvenmemeye başlamışlardır. Bolşevikler, nasıl Menşeviklerin ve Sosyal Devrimcilerin kararsızlıklarını ve ihanetlerini yüzlerine vurup duruyorlarsa anarşistler de Bolşevikleri bekleme oyunu oynamakla ve ihanetle suçluyorlardı. Sonunda, birkaç askerî birlik Bolşevik merkezini bir oldu bitti karşısında bıraktı : 3 Temmuz için silâhlı bir gösteri çağrısında bulundu. Alt kademedeki Bolşevik kışkırtıcılarının et-

kisinde kalan Kronştadt bahriyelileriyle başkentteki sivil işçiler bu çağrıya büyük bir istekle cevap verdiler. Doğrudan doğruya kitlelerin âni öfkesinden doğan tehlikeli teşebbüslerin çoğunda olduğu gibi, bu teşebbüsün de amacı pek belli değildi. Gösteriyi düzenleyenler hükümeti devirmek için mi bu işi yaptıklarını yoksa yalnızca normal bir gösteri mi yapmak istediklerini bilmiyorlardı. Bolşevik merkezi bu gösteriyi de 10 Haziranda olduğu gibi önlemeye çalıştı. Ama bu sefer genel heyecanın önüne geçmeğe imkân yoktu.

O zaman Lenin, işi normal bir gösteri sınırının içinde tutmak için partisini hareketin başına geçirdi. Amacı, yine ılımlı sosyalistleri Sovyetlere dayanan bir kabine kurmaya zorlamaktı. Bu istekleri ortaya atan muazzam halk kalabalıkları kentin merkezinde toplandı, caddeleri doldurdu, yürüyüşler yaptı, iki gün iki gece bağırıp çağırdı. Bolşevik konuşmacılar, aralarında Lenin de olmak üzere koalisyon kabinesine atıp tuttular, ama öteyandan da halkı sükûnete ve disiplinli olmaya çağırmayı da ihmal etmediler.

Kalabalığın en büyük ve en öfkeli kısmı Sovyet Yürütme Kurulu bürolarının bulunduğu Tauride Sarayını kuşattı. Kalabalık saraya temsilci heyeti göndererek, ılımlı sosyalistler, Kadet'lerle yaptıkları koalisyondan vazgeçmedikleri takdirde dağılmayacaklarını bildirdiler. Menşeviklerin ve Sosyal Devrimcilerin bazıları, Lenin'in bu durumu bile bile yarattığına ve silâhlı bir isyan çıkartmaya çalıştığına inanıyorlardı. Ama Bolşevikler hiç de böyle bir ayaklanmayı kışkırtacak şekilde davranmamışlardı. Halkı frenlemiş, tutmuş, halkın kaba gösterilerini önlemişlerdi. Bununla birlikte önceden akla gelmeyen birtakım Bolşevik hareketleri de olmamış değildi. Bolşevik partisi alt kademesinin ortalığı körüklediği ve Kronştadt bahriyelilerinin de bu işin başında olduğu biliniyordu (*). Bu

(*) Menşevik lideri A. Abramoviç, bu olaydan otuz beş yıl sonra şunları yazmıştır: "Talihsiz Haziran taarruzundan sonra savaş aleyhtarı hava gittikçe artmaya başladı. Halkın kafasında zaten ölmüş bulunan

durum karşısında ılımlı sosyalistler kuşatılmış sarayın içinde oturmuşlar, öldürüleceklerinden korkuyorlardı. Ordu komutanlıklarından yardım istediler. Kent garnizonlarının hemen hemen hepsi Bolşevikleri tuttuğu için cepheden güvenilir birlikler çağrıldı. Menşeviklerle Sosyal Devrimciler kurtarılmalarını bekledikleri sırada dışarda kalabalığın Tarım Bakanı Çernov'u yakaladığı ve linç etmek üzere olduğu haberi geldi. Troçki bütün geceyi ve sabahı sarayda geçirmiş, dışardaki göstericilerle içerdeki Yürütme Kurulu arasında mekik dokumuştu.

Bundan sonra geçen olaylar birçok kereler anlatılmıştır, ama *hiçbir yerde* Suhanov'un *İhtilâl Notları*'nda olduğu kadar canlı değildir.

Göz alabildiğince büyük bir kalabalık bağırıp çağırıyordu. Kaba yüzlü birtakım bahriyeliler bir arabanın çevresini sarmışlar, bağırıyorlardı. Arabanın içinde Çernov vardı. Kendinden geçmiş gibiydi. Kronştadt, Troçki'yi tanır ve ona güvenirdi. Ama Troçki söz söylemeye başlayınca kalabalık yine yatışmadı. Bu sırada eğer biri çıkıp birden bir tabanca patlatsaydı kan gövdeyi götürürdü; Troçki de dahil olmak üzere hepimizi paramparça ederlerdi. Heyecanlanan ve söyliyeceği kelimeleri zorlukla bulan... Troçki kendisine yakın olanların dikkatini çekmeyi bir ara başardı. (Kronştad'ın devrimciliğini övmekle söze başladı ve söyledikleri Suhanov'a biraz fazla dalkavukça geldi) "Siz Kronşadt Kızılları, devrimin tehlikede olduğunu hisseder etmez buraya koştunuz... Yaşasın Kronştadt, devrimin şerefli, şanlı Kronştadt'ı!"

Ama kalabalık Troçki'yi dalgın bir hava içinde dinledi. Troçki Çernov'dan söz etmek isteyince arabayı çevirmiş olan halk yeniden bağırıp çağırmaya başladı.

---

bir savaşı canlandırmak için girişilen bu teşebbüse karşı gösterilen düşmanca tepki o kadar kuvvetli olmuştu ki ben kendi hesabıma o sırada Lenin ile arkadaşlarının Temmuz günlerinde daha büyük bir kararlılık göstererek yarı darbe şeklinde bir çıkışla iktidarı ele geçirmelerini arzu etmekteydim." (**Sotsialistiçeskii Vestnik,** Mart 1925 "Geç Kalmış bir İhtilâlin Tragedyası") Oysa olaylar sırasında ve sonraları, Abramoviç Bolşevikleri iktidarı ele geçirmek üzere komplo düzenlemekle suçlamıştı. Troçki, **History of the Russian Revolution,** cilt II, s. 39.

(Troçki sözüne devam ederek): "Buraya istediklerinizi söylemek ve emekçi sınıfının burjuvaziyi iktidarda tutmak istemediğini Sovyete göstermek için geldiniz. Ama neden dâvânıza zarar veriyorsunuz? Gelişigüzel yakaladığınız kimselere karşı kaba kuvvet kullanmakla şanlı geçmişinizi neden karartıyor, neden bozuyorsunuz?... Hepiniz teker teker devrime bağlı olduğunuzu göstermiş bulunuyorsunuz. Hepiniz teker teker devrim için başlarınızı vermeye hazırsınız. Çok iyi biliyorum bunu... elinizi verin bana, Yoldaşlar! Elini uzat, kardeşim..."

Troçki söz söylerken durmadan bağırıp çağıran bir bahriyeliye elini uzattı. Bahriyeli bir eliyle tüfeğini yakaladı, öteki eliyle Troçki'yi tuttuğu gibi aşağıya indirdi. Troçki'yi herhalde Kronştad'da birçok kereler dinlemişti ve şimdi ise Troçki'nin dâvâya ihanet ettiğini sanıyordu galiba. (*)

Sonunda Troçki kalabalığa meydan okudu: Çernov'a kötülük etmek isteyenlerin ellerini kaldırmalarını istedi. Bir kişi bile elini kaldırmadı. Troçki bu sessizlikten yararlandı, yarı baygın halde bulunan Çernov'u kolundan yakaladı, saraya soktu. Kurtardığı düşmanıyla birlikte saraya döndüğü sırada Troçki'nin yüzü ölü gibi bembeyazdı ve yüzünden soğuk terler damlıyordu.

Kentin çeşitli yerlerinde ufak tefek karışıklıklar ve taşkınlıklar olmadı değil. Bolşeviklerin önleyici etkisi olmasaydı bu olaylarda rahatça kan dökülebilirdi. Sonunda göstericiler yoruldu. Enerjileri azaldı. Cepheden askerler geldiği sırada artık dağılmak üzereydiler. Tam bu sırada devrim düşmanları başkaldırdılar. O güne kadar sinmiş olan gizli ve yarı gizli örgütleri sokaklara döküldü. Yorgunluktan ve uykusuzluktan bunalan Bolşevik taraftarı kalabalıklar birkaç çarpışmadan sonra dağıldılar. Bu sırada gazeteler cephede taarruzun boşa çıktığı haberini yayımladı. Bu haber Bolşevik düşmanı havayı büsbütün alevlendirdi. Sağcı partiler, generaller

(*) Troçki, sonradan, Çernov'u yakalayanların tahrikçiler (provakötörler) olduklarını, bunların bahriyelilerle ilişkileri bulunmadığını iddia etmiştir. (**Soçinenya**, cilt III, kitap I, s. 193) Tanıtlara bakılırsa Suhanov'un anlattıkları daha doğru görünüyor ve bunu Kronştatd lideri Raskolnikov da doğruluyor.

ve subay birlikleri bu yenilgiden Bolşevikleri sorumlu tuttular; ordunun moralini bozan ve yenilgiyi hazırlayan Bolşevik propagandasıdır, dediler. (*)

Bu suçlama bile Bolşevik partisinin başına çorap örmek için yeterdi. Ama buna bir de ortalığı allak bullak eden bir suçlama daha eklendi: Çok satılan sağcı bir gazete Lenin'in güya Alman Genel Kurmayından para aldığını gösteren birtakım "belgeler" yayımladı; Lenin, Zinoviyev ve Kamenev'in tutuklanmalarına karar verildi. Oysa belgelerin uydurma olduğu bir bakışta kolayca anlaşılabilirdi. Bunları hazırlayan Yermolenko, eski Çar hafiyelerinden biriydi. O sırada askerî karşı-casusluk servisinde çalışıyordu (**). Suçlama başlangıçta korkunç bir hava yarattı. Görünüşe bakılırsa Lenin suçluydu; ve ne yazık ki görünüş o sırada herşeyden daha önemliydi. Tarihî ve devrimci partilerin iç havasını bilmeyen politika-dışı yurttaş soruyordu: Lenin Alman hükümetinin onayı ile Almanya üzerinden Rusya'ya dönmedi mi? Savaş aleyhine propaganda yapmadı mı? İsyan çıkartmaya çalışmadı mı? Lenin'in, ancak, Fransa ve İngiltere üzerinden geçen bütün öteki yollar kendisine kapatıldıktan sonra Almanya'dan geçmeye karar verdiği, birçok Menşeviklerin de, kendisiyle birlikte, ya da sonradan, aynı yoldan Rusya'ya döndüğü ce-

(*) Bu olaylardan bir hafta önce Troçki, 28 Haziran 1917 de, **Vperyod**'da şöyle yazmıştı: "Ve eğer üç yıllık savaştan ve dört aylık ihtilâlden sonra, Kongrenin kaçamaklı ve çekingen kararı (Sovyetlerin taarruzu onaylayan kararı) ya da yarı-sosyalist yarı-bakanların ucuz palavraları askerlerin tümünü yola getirememişse, o zaman 'Sadık' basın denenmiş bir yola başvurabilir: 'toplumu' geniş çapta devrimci sosyalistlere ve dar çapta Bolşeviklere karşı haçlı sefer açmaya çağırabilir."

(**) Bu olayın ayrıntıları ve çözümlemesi benim **Life of Lenin** adlı kitabımda vardır. Kerenski'nin anlatımı da **Crucifixion of Liberty** adlı kitabının 285-94 sayfalarındadır. Bu suçlamanın reddi de M. N. Pokrovski'nin şu kitabındadır: **Okttiyabr'skaya Revolutsia**, s. 115-36. Ve bak: Troçki, **History of Russian Revolution**, cilt II, s. 96-123.

vabına kulak asan olmadı (*). Lenin'in, ihtilâl Romanov'ları nasıl devirdiyse aynı şekilde bir ihtilâlin Hohenzollern'lerle Habsburgları da devireceğine inandığını, belirtmenin de bir yararı olmuyordu. Temmuz günlerini izleyen panik havasında kimsenin bu gibi incelikleri düşünecek hali yoktu. Yüksek sınıflar ihtilâle kızıyor, aynı zamanda korkudan tirtir titriyorlardı. Orta sınıfları ise içinde bulundukları umutsuz durum körleştirmişti. Genel Kurmaya gelince, o da son askerî hezimete bir neden bulup namusunu kurtarmak istiyordu. Ilımlı sosyalistler de altlarındaki toprağın yavaş yavaş kaymakta olduğunu görüyorlardı. Suçu yükleyecek birine çok ihtiyaç vardı.

Bu gürültü patırdı sırasında Troçki Lenin'le konuştu. Lenin, Troçki'ye "Hepimizi kurşuna dizmek için bu zamanı kolladılar," dedi. Lenin karşı-ihtilâlin başarıya ulaşabileceğini sanıyor : Menşeviklerle Sosyal Devrimcilerin kuşa döndürdükleri Sovyetlerin artık bir rol oynayamıyacağına inanıyor; partisini yeniden gizli çalışmalara çevirmeye hazırlanıyordu. Kısa bir kararsızlıktan sonra kendisini hapse attırmamaya, Zinoviyev'le birlikte saklanmaya karar verdi. Troçki durumu daha az ciddiye aldı ve Lenin'in kararını beğenmedi. Böyle bir davranış Troçki'nin yaradılışına uymuyordu. Lenin'in saklanması için ortada bir neden bulunmadığını, tersine, bütün işleri halkın önüne sermesinin daha doğru olacağını, dâvasına bu şekilde daha fazla hizmet edeceğini, kaçmanın halkı ters yorumlara götüreceğini düşündü. Kamenev de Troçki'nin fikrindeydi. Bu yüzden hapse atılmaya razı oldu. Ama Lenin kararından vazgeçmedi. Birtakım suçlar uyduran ve basına sahte belgeler veren hükümetin doğru dürüst bir yargılama yapacağına inanmıyordu. Hava gergindi. Bolşevik partisi fiilen

(*) Temmuz günleri konusunda yapılan resmî araştırma sırasında 500 Rus mültecisinin İsviçre'den Almanya yoluyla döndüğü iddia edildi. Bunların 400'ü Bolşevik düşmanı ve "sosyal şoven"diler. Pokrovski, adı geçen kitap, s. 123.

toplum-dışı edilmişti. *Pravda* yasaklanmış, büroları tahrip edilmişti. Birçok bölgelerde bulunan Bolşevik parti merkezleri hasara uğratılmıştı. O sırada polise sızmış olan eski *Ohrana* hafiyelerinin ya da bağnaz gericilerin, kızdıkları bir devrim liderini yolda giderken ya da hapisten çıkarken öldürtmeleri işten bile değildi. Lenin, partisi için kendisinin ne kadar önemli olduğunu biliyordu. Bu bakımdan tehlikeyi göze alamadı ve bütün bilinen sakıncalara boş vererek saklandı. (*)

Genel saldırıda Troçki'nin adı hemen hemen her zaman Lenin'le birlikte geçiyordu, ama Troçki için tutuklama emri verilmedi. Bunun nedeni açıktı: Bir kere Troçki resmen Bolşevik partisi üyesi değildi; Rusya'ya Lenin'in geldiği yoldan dönmemişti; bu bakımdan kendisini Alman casusluğu ile damgalamak kolay değildi; sonra siyasî düşmanı Çernov'u büyük bir cesaretle ölümden kurtarmış olduğunu henüz kimse unutmamıştı. Ama Troçki de uzun bir süre serbest kalamazdı. Miliukov'un gazetesi *Ryeç*'de şöyle bir hikâye çıktı: Troçki New York'tan ayrılmadan önce Rusya'da bozguncu propaganda yapmak için Alman-Amerikalılardan 10.000 dolar almıştı. Daha bayağı gazeteler para kaynağının Alman Genel Kurmayı olduğunu söylüyorlardı. Troçki bütün bu yazılara hemen açık bir mektupla cevap verdi. Mektup Gorki'nin gazetesinde çıktı. Troçki Miliukov'un açıklamalarını alaylı bir hava içinde çürütüyordu: Alman-Amerikalılarla Alman Genel Kurmayı düşman bir ülkedeki rejimin yıkılmasını 10.000 dolara malolacak ucuz bir iş sayıyorlardı demek. Bu hikâyeyi uyduran kaynaklara hücum ediyor ve bunu İngiliz Elçisi Sir George Buchanan'ın uydurduğunu söylüyordu. Elçi bu suçlamayı reddetti. Buna rağmen Miliukov bu hikâyeyi adıgeçen kaynaktan aldığını iddia etmekten vazgeçmedi. Sonra, Troçki New York'tan hareketinden önce olup bitenlerin içyüzünü an-

(*) Lenin'in bu tedbiri birçok arkadaşlarını kızdırdı. Az sonra Alman İhtilâlinde Rosa Luxemburg ile Karl Liebknecht bu şekilde öldürülünce Lenin'i bu konuda kınayanlar sonunda haklı olduğunu kabul ettiler.

lattı: Rus, Amerikan, Litvanyalı, Yahudi, Fin, Alman-Amerikan sosyalistleri kendisi ve kendisiyle birlikte hareket edecek olan üç mülteci Rus için bir ayrılış toplantısı düzenlemişlerdi. Toplantıda 310 dolar toplanmıştı. Bunun 100 dolarını Alman-Amerikalılar vermişti. Para Troçki'ye teslim edilmiş, Troçki de bu parayı yurda dönen mülteciler arasında eşit olarak bölmüştü. Amerikan gazeteleri bu toplantıdan ve toplanan paradan sözetmişlerdi. Evet, olayı "itiraf" ediyordu, ama bu olay burjuvaların gözünde, kendisini, Genel Kurmaydan para almaktan daha çok düşürecekti. Şimdiye dek ömründe 10.000 doları, dahası bunun onda birini bile birarada görmemişti.

Başka bir açık mektubunda da Parvus ile olan dostluğunu, onunla neden bozuştuğunu anlattı. Çünkü bu dostluk da kendisine karşı bir koz olarak kullanılıyordu. İftirayı atanın eski Bolşevik milletvekili, dönek Aleksinski olduğunu açıkladı. Aleksinski'nin yalancılığından ötürü Paris'teki bütün gazete örgütlerinden atılmış olduğunu, Menşeviklerin de ahlâksızlığı yüzünden kendisini Petrograd Sovyetine almadıklarını yazdı. İşte şimdi yurtseverlik dersi veren adam böyle bir kimseydi.

Troçki'ye atılan bu iftiralar başarıya ulaşamayınca bu sefer başka bir yandan entrikalar çevrilmeye başlandı. Basında Alman ajanı Lenin ile Troçki'nin arası açıldı diye birtakım haberler çıkmaya başladı. 10 Temmuzda, Lenin'in saklanmasından dört gün sonra, Troçki Geçici Hükümete aşağıdaki açık mektubu yazmak zorunda kaldı:

Bakan Yurttaşlar — Lenin, Zinoviyev, ve Kamenev yoldaşların tutuklanmalarını emrettiğiniz anlaşılıyor. Tutuklama emri beni ilgilendirmez, ama şu gerçekleri de dikkatinize sunmak isterim: 1. Lenin, Zinoviyev ve Kamenev'in tutumlarını prensip olarak paylaşmaktayım ve bu görüşümü *Vperyod* gazetesinde ve halk önünde yaptığım konuşmalarda açıklamış bulunuyorum. 2. 2 ve 3 Temmuz olayları karşısındaki tutumum yukarıda adı geçen yoldaşlarınkine benzer.

Troçki olayları anlattıktan sonra kendisinin Bolşevik ör-

güte bağlı olmamasının artık modası geçmiş ve o sırada anlamını yitirmiş birtakım ayrılıklardan ileri geldiğini açıklıyordu :

Lenin'e, Zinoviyev'e ve Kamenev'e uygulanan karardan benim istisna edilmem için ortada herhangi bir mantıksal neden bulunamaz... Benim de yukarıda adıgeçen yoldaşlar kadar Geçici Hükümetin genel politikasına uzlaşmaz şekilde karşı bulunduğumdan şüphe etmenizi gerektiren herhangi bir neden yoktur. Benim istisna edilmem, sizin onlara karşı giriştiğiniz hareketin karşı-ihtilâlci ve kötü niyetli karakterini daha kesin olarak gösterir, o kadar. (*)

Bolşeviklere karşı girişilen terör en yüksek noktasındayken, Troçki iki üç gün Sovyette görünmedi. Gecelerini, o sırada Bolşeviklere katılmak üzere bulunan eski Menşeviklerden Lerin'in evinde geçirdi. Ama "Geçici Hükümete Açık Mektup" çıkar çıkmaz Troçki hemen bütün döğüşkenliğiyle meydan okurcasına yeniden sahnede göründü. Lenin ile Bolşevik partisini Sovyette, Sovyetler Yürütme Kurulunda, Köylü Sovyetleri Yürütme Kurulunda savundu. Her yerde alkışlar arasında bağırıp duruyordu. "Lenin," diyordu, "otuz yıldanberi devrim için çalışıyor. Ben yirmi yıldanberi halk kitlelerinin sömürülmesine karşı savaşıyorum. Biz Alman militarizminden ancak nefret edebiliriz. Ancak, bir devrimcinin nasıl bir adam olduğunu bilmeyenler başka türlü düşünebilirler. Bu salonda hiç kimsenin Almanların satılmış uşakları olduğumuzu söylemesine izin vermeyin. Çünkü böyle bir sözü... ancak bir alçak söyliyebilir." Suya sabuna dokunmamaya çalışan Menşeviklere de, davranışlarının, aynı zamanda kendi çöküşleri olacağını söylüyordu. "Sosyal şoven" Çernov, Zimmerwald ha-

(*) Adıgeçen kitap. Troçki aynı zamanda, Gorki'ye de bir mektup yazdı. Lenin'in yakın arkadaşı olan Gorki bu sırada (Lenin'i savunan Martov'un tersine) biraz belirsiz bir tutum almıştı. Troçki, Gorki'den Lenin'i açıkça ve kuvvetle savunmasını istedi ve kendisine Dreyfus dâvâsında Zola'nın oynadığı rolü hatırlattı. Troçki'nin postaya vermediği bu mektup Soçinenya, cilt III, kitap I. 346-7 dedir.

reketine katıldı diye bakanlıktan çekilmek zorunda bırakılmıştı. Gericiler ilk hedef olarak Bolşevikleri seçmişlerdi; ikinci hedef ılımlı sosyalistlerdi.

Bu isteri ve panik günlerinde bile dikkatle ve saygıyla dinleniyordu. Ama şurası da bir gerçek ki çağrılarının pek az etkisi olmaktaydı ve belki de hiç olmuyordu. Ilımlı sosyalistler Lenin ile Zinoviyev'i Alman casusluğuyla suçlamanın yersiz olduğunu biliyorlardı. Ama, öteyandan, Bolşeviklerin savaşa karşı giriştikleri propagandanın çok ileri gitmiş olduğuna da inanıyorlardı. Temmuz günlerinde Lenin'in ya da Lenin ile Troçki'nin iktidarı ele almak istediklerinden şüphelenmişlerdi; bu yüzden Lenin'in itibarını iade etmek için kıllarını bile kıpırdatmadılar. Yalnız Martov eski düşmanının şerefini savundu. (*)

Troçki on beş gün daha serbest dolaştı. Hükümet Troçki'nin meydan okumasına sinirleniyordu. Öteyandan Troçki'yi tutuklamak için de elinde esaslı bir gerekçe yoktu. Ancak Sovyetin dayandığı prensibi ve bu prensibi tutan çoğunluğu umursamayarak bunu yapabilirdi. Çünkü Troçki bütün çalışmasını bu prensiplere göre ayarlamıştı. Beri yandan hükümet, kendisini daha uzun bir süre serbest bırakamaz ve hükümetin Bolşeviklere karşı izlediği politika ile daha fazla alay ettiremezdi. 23 Temmuz gecesi Troçki ile Lunaçarski tutuklandılar ve Kresti hapisanesine gönderildiler. Suhanov bu olayın Petrograd'da yarattığı etkiyi anlatır: Suhanov ertesi gün Modern Sirk'te yapılan bir Menşevik toplantısında söz aldığı sırada, "Troçki ile Lunaçarski'nin tutuklandıklarını söyler söylemez... büyük bir gürültü koptu. Toplantıya hemen hemen yarım saat ara verildi. Herkes toplantıdaki binlerce insanın

(*) Temmuz olayları üzerine anlatılan şeylerden biri de, Lenin, Troçki ve Lunaçarski arasında triyomvira şeklinde diktatörlük kurulması için plan hazırlanmış olmasıdır. Suhanov'un bile, içinde bulunduğu halde, buna inanır gibi olması bu hikâyenin ne kadar dalbudak salmış olduğunu göstermeye yeter. Suhanov, adı geçen kitap, cilt IV, s. 511.

hemen yürüyüşe geçmesini ve hükümeti protesto etmesini istiyordu. Bu olayı kendiliğinden bir protesto olayı şekline sokuncaya kadar Martov'un canı çıktı."

Troçki, eski arkadaşlarını ve bir öğrencisini iktidara getiren bir ihtilâlin ortasında, kendisini Çarlık hükümetinin 1905 de attığı hapisanede buldu. Hapisanedeki şartlar eskisinden beterdi. Koğuşlar çok kalabalıktı: Şüpheli görülenler boyuna toplanıyor, büyük gruplar halinde hergün getiriliyordu. Âdi suçlularla siyasî suçlular biraradaydılar. Eski rejim zamanında bile siyasî suçlular ayrı koğuşlarda tutulmak imtiyazına sahiptiler. Herkese ölmiyecek kadar yiyecek veriliyordu. Âdi suçlular "Alman casuslarına" karşı kışkırtılıyor, siyasî suçluların yemekleri ellerinden alınıyor, tartaklanıyorlardı. Savcılar, müfettişler ve hapisane müdürleri hep Çarlık zamanından kalmaydı. Yeni yöneticilerin büyük iddiaları ile adalet mekanizmasının içyüzü arasında büyük aykırılık vardı; Troçki bütün bunları görünce, Lenin'in kaçıp saklanmakta haklı olduğunu anladı. Mahkûmların hayatları bile tehlikedeydi. Ama bu yaban karmaşıklık içinde siyasîler yine de siyaset ve edebiyat çalışmaları yapacak kadar zaman buluyorlardı. Kamenev, Lunaçarski, Antonov-Ovseenko ve Krilenko gibi yaman siyasî konuşmacılar arasında büyük siyasî tartışmalar oluyordu. Mahkûmlar arasında Kronştadt liderlerinden Dibenko ile Raskolnikov da vardı. Ekim İhtilâlinde ön safta rol oynayacak ve ilk Bolşevik savaş komiserliğini kuracak olanların hemen hemen hepsi oradadır.

Troçki bu sırada yeniden kaleme sarıldı ve yazılarıyla broşürleri yeniden hapisane dışına sızmaya başladı. Bu yazılardan bazıları, bu arada hapisanedeki hayatını anlatan uzun bir yazısı da P. Tanaş imzasıyla Bolşevik gazetelerinde ve Gorki'nin günlük gazetesinde çıktı. Geçici Hükümete yazdığı ikinci bir "Açık Mektup" da kanun işlemleriyle alay etti: Kendisinin, Lenin'le birlikte Almanya üzerinden Rusya'ya dönmekle ve Bolşevik Merkez Komitesi üyesi bulunmakla suçlandı-

rıldığını açıkladı. Bu suçlamalar savcılığın nasıl bir gevşeklik ve miskinlik içinde bulunduğunu gösteriyordu. Orta-Yol Örgütü ancak Troçki'nin tutuklanmasından birkaç hafta sonra Bolşevik partisine katılmış ve Troçki de böylelikle Bolşevik Merkez Komitesinin üyesi olmuştu. Yaptığı açıklamadan sonra savcı görevinden alındı. Ama mahkeme işlemi yine devam etti. Troçki, 1906 da Sovyet yargılamasında sanıkları savunanlar arasında bulunmuş olan Adliye Bakanı Zaruni'ye yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Dreyfus ve Beylin dâvâları ile ahlâkı öldürmek için yapılanlar bu teşebbüsün yanında hiç kalır."

Haftalar geçtikçe olaylar birdenbire ve umulmayan bir şekilde, daha umutlu bir yola girmeye ve sanıklarla dâvaları için daha korkutucu bir hal almaya başladı. Temmuz "ayaklanması" karşısındaki tepki gittikçe genişliyor, Şubat İhtilâlinin getirdiği reformlara ve şartlara karşı büyük bir düşmanlık hareketine dönüşüyordu: Sovyetlerin, Ordu Komitelerinin, Toprak Komitelerinin, Fabrika Komitelerinin, kısacası eski hükümet mekanizmasının otoritesini bile bile ya da bilmiyerek bozan, ve bunlara benzeyen kurumların ortadan kaldırılmasına çalışılıyordu. Gericiler şimdi ılımlı sosyalistleri ele almışlardı. Sağcı liderler, ılımlı sosyalistlerin, çeşitli derecelerde savundukları durumları, Bolşeviklerin sadece daha tutarlı olarak koruduklarını söylüyorlardı ve bunda da pek haksız değillerdi. Sovyetler durdukça Bolşeviklerin "Bütün iktidar Sovyetlere!" parolası da ortadan kalkamazdı; Sovyetlerin yaşamasında Menşeviklerle Sosyal Devrimcilerin de payı vardı. Bolşevikler subaylara karşı muhalefeti körüklemek için ellerinden geleni yapıyorlardı, ama bu muhalefeti de başlatan ılımlı sosyalistlerin, subayların hiç olmazsa eski durumlarını kazanmamasında gizli çıkarları vardı. Orta sınıfın liderleri ihtilâli ılımlı sosyalistlerin elleriyle yatıştıracaklarını ummuşlardı; oysa şimdi ortaya hem Bolşevikleri hem de sosyalistleri sindirecek ya da ezecek bir diktatör çıkarıyorlardı.

Bütün sağcılar —aralarında eski Liberaller de olmak üzere— Rus tarihinin en yüz kızartıcı sayfaları saydıkları bu bölümü ancak böylece kapatacaklarını umuyorlardı.

Temmuz olayları Rusya'da Bolşevik aleyhdarı olarak kalan tek kuvvetin subaylar olduğunu göstermişti. Tauride Sarayında kuşatılmış ılımlı Sovyet liderlerinin, tirtir titredikleri ve sadık askerler tarafından Bolşeviklerin elinden kurtarılmaları için yalvardıkları daha unutulmamıştı. Ama Şubat rejiminin yarattığı mantık-dışı mekanizma, ülkedeki gerçek kuvvet ilişkilerini siyasî bir görünüşün arkasında eskisinden daha çok gizleyecek nitelikteydi. Temmuz günlerinden hemen sonra ikinci bir koalisyon hükümeti kurulmuş, Kerenski Başbakan olmuş, ılımlı sosyalistlerin kabinedeki önderlikleri artık lafta kalmıştı. Parlak günlerinde koalisyon hükümetinin ikinci derecedeki ortaklarıydılar; güçsüzlükleri iyice anlaşıldıktan sonra ise, hiç olmazsa görünüşte koalisyonun en büyük ortakları olmuşlardı. Bu çelişkili durum daha fazla süremezdi. Tutucular ve devrim düşmanı güçler bütün umutlarını Kerenski'nin Başkomutan tâyin ettiği General Kornilov'a bağlamışlardı. Yüksek ve orta sınıflar tarafından şişirilen ve tutulan Kornilov kendisini bir tanrı sanmaya ve öyle davranmaya başladı. Kerenski'ye karşı önce kaypak davrandı, sonra Başbakanı kızdırmaya başladı. Sonunda 24 Ağustosta hükümete açıkça savaş ilân etti ve askerlerine başkent üzerine yürüme emrini verdi. Zaferi kazanacağından emindi. İhtilâli ortadan silip süpüreceğini söylüyor, övünüyordu.

Troçki ile Kresti'deki arkadaşları son haberleri çeşitli şekilde karşıladılar. Kerenski onları hapisane parmaklıkları arkasında tutuyordu. Kornilov kazanacak olursa muzaffer *soldateska*'ya rehine olarak teslim edileceklerdi. Öldürüleceklerinden şüpheleri yoktu. Paniğe kapılmış insanların yarattıkları bir hayal değildi bu. Ama durumda bir umut ışığı da vardı: Ilımlı sosyalistler Bolşeviklerin yardımı olmadan Kornilov'un elinden kurtulamazlardı. Nitekim Temmuz günlerinde

de generallerin yardımı olmadan Bolşeviklerin elinden kurtulamamışlardı. Hükümet, az bir süre önce silâhlarını aldığı Kızıl Muhafızlara, yeniden silâh dağıtıyordu. Bütün askerî felâketlerden sorumlu tuttuğu Bolşevik propagandacılardan, etkilerini Kornilov'a karşı kullanmalarını, askerleri komutanlarına itaat etmemeye ve komutanlarını yalnız başına bırakmaya çağırmalarını istiyordu. En sonunda da, Kerenski, Temmuz hainleri dediği Kronştadt bahriyelilerinden, kendisini savunmak üzere çevresinde toplanmalarını istedi.

Bu sırada Troçki'nin bulunduğu koğuşta çok garip bir şey oldu: Kronştadt Bahriyelileri Troçki ile konuşmak için heyet göndermişlerdi. Kerenski'nin çağrısına uymak ve Kerenski'yi Kornilov'a karşı korumak mı, yoksa hem Kornilov, hem de Kerenski ile hesaplaşmak mı daha doğru, diye soruyorlardı. İkinci yol elbet bahriyelilere daha uygun görünüyordu. Troçki heyetle konuştu, Mayısta kendilerini nasıl Sovyete karşı savunduğunu, gerici bir general ihtilâlin boğazına sarılacak olursa o zaman "işin Kronştadt bahriyelilerine düşeceğini, bizimle birlikte dövüşerek öleceklerini" söylediğini hatırlattı. Sözlerini tutmalarının zamanı artık gelmişti. Kerenski ile hesaplanmaktan şimdilik vazgeçmelerini, onun da sırasının yakında geleceğini söyledi. Bahriyeliler Troçki'nin sözünü dinlediler. Bütün bunlar olurken savcılık da otomatik olarak işlemine devam ediyordu. Sorgular yapılıyor, Troçki de Alman Genel Kurmayı ile Bolşevikler arasındaki ilişkiler konusunda sorulan soruları boyuna cevaplıyordu. Altı hafta hapiste kaldıkları halde hiç bir şeyle suçlanmayan Antonov-Ovseenko ile Krilenko açlık grevine başlamak istediler, ama Troçki onları vazgeçirdi. Sonunda bu sorgu oyununa artık katılmamaya karar verdiler. Troçki sorgu yargıcının sorularına cevap vermedi ve Sovyet Merkez Yürütme Komitesine bir mektup yazarak bunun gerekçesini açıkladı. Üç gün sonra, 4 Eylülde, kefaletle serbest bırakıldı.

Hapisten çıkar çıkmaz doğruca Smolni Enstitüsüne gitti

ve Devrim Düşmanlarına Karşı Mücadele Komitesinin oturumuna katıldı. Bu komiteyi Sovyet kurmuş, Kerenski de komitenin kuruluşundan memnun kalmıştı. Komite, Ekim İhtilâlini yönetecek Askerî Devrimci Komitenin bir başka çeşidiydi.

Kornilov silâh zoruyla değil, Bolşevik propagandasıyla yenilgiye uğratıldı. Askerler bir tek kurşun atmadan Kornilov'u bırakıp kaçtılar. Kornilov'un yenilgisinden sonra yeni bir sürü olaylar birbirini izleyerek Ekim İhtilâline kadar geldi. Zamansız bir 3-4 Temmuz isyanı dengeyi nasıl gericilerden yana bozduysa, yine zamansız bir karşı-ihtilâl de dengeyi karşı taraftan yana daha kuvvetli olarak bozmuştu: İkinci koalisyon hükümeti dağılmıştır. Kadet'lere mensup Bakanlar çekilmişlerdir. Çünkü Kadet'ler Kerenski'ye karşı Kornilov'u tutmuşlardı. Sosyalist Bakanlar da çekilmişlerdir, çünkü Kerenski'nin daha önceden Kornilov'la anlaşarak Sovyetlere karşı birtakım dalavereler çevirmiş ve Kornilov'u azdırmış olmasından kuşkulanmışlardır. Koalisyonun dağılan parçalarını biraraya getiremeyen Kerenski de bundan sonra ülkeyi bir çeşit diktatörlükle, küçük ve hiç bir temsil gücü olmayan bir komiteyle yönetmeye başladı.

Troçki ile Kamenev, Sovyette Kornilov darbesini yaratan olayların ve Kerenski'nin bu olaylarda oynadığı rolünün incelenmesini istediler. Ayrıca, ılımlı sosyalistlerin Kornilov'u desteklemiş olan Kadet'lerden artık ayrılmaları üzerinde de direndiler. Menşeviklerle Sosyal Devrimciler hâlâ koalisyonu canlandırmaya çalışırlarken bu partileri tutanlar kitle halinde partilerinden ayrılmaya başladılar. Sovyetteki ılımlı çoğunluk birkaç gün içinde dağılıverdi. Troçki 9 Eylülde büyük konuşmalarından birini yaptı; Bolşevik liderlerinin ve kendi itibarının kesin olarak iade edilmesini istedi. Hükümet Temmuz olayları konusunda uzun zamandanberi beklenen raporunu yayımlasın dedi ve Sovyetteki Menşevik "Başkanlık Divanı" için bir güvensizlik önergesi verdi. Önerge kabul edi-

lince herkes şaşırıp kaldı. Bolşeviklerin bir önergesi Sovyette ilk olarak çoğunluk kazanmıştı. İhtilâl yeni bir dönüm noktasına varmış bulunuyordu. (*)

Menşeviklerle dostları, Sovyetteki itibarlarını kaybettiklerini görünce Sovyetin dışında biraraya gelmek için bir teşebbüste bulundular. 14 Eylülde Demokratik Konferans adı altında bir toplantı yapmayı kararlaştırdılar. Konferans seçilmiş bir kurul olmayacaktı. Toplantı Bolşeviklerin çoğunluk kazanmasını önleyecek şekilde düzenlenmişti. Konferansa, kooperatifler gibi, ihtilâlden önceki Zemstvo'lar gibi, politika - dışı kurumlardan gelişi güzel toplanmış delegeler gelecekti. Şurası gariptir ki, sonradan nasıl davranılmış olursa olsun, bu aşamada, temsil gücü olan seçimle gelmiş bir hükümet kuralına bağlı görünenler Bolşeviklerdi, bu ilkeyi bozmak isteyenler de ılımlı sosyalistler. Fabrikalarda ve kışlalarda seçilmiş olan Sovyetler burjuvaziyi temsil etmektedirler; ama emekçi sınıfları, orduyu ve köylünün önemli kesimlerini tastamam temsil etmektedirler. Sovyetlerin otoritesi ve halk tarafından tutulması kısmen de gerçek ulusal bir parlâmentonun bulunmamasından ileri geliyordu. Bu çeşit kurumların bir an önce yaratılması Bolşeviklere düşman olan partilerin hayatî çıkarlarına uygun olması gerekirdi. Oysa koalisyon hükümetleri vaadedilen Kurucu Meclisi boyuna erteleyip durdular. Bolşevikler ise durmadan seçimlerin yapılmasını istiyorlardı. Ancak, ileride Kurucu Meclis ile Sovyetler arasındaki ilişkilerin nasıl olacağını pek bilmiyorlardı. Bütün iktidarı Sovyetlere vermekle Kurucu Meclisin çalışmasını imkânsız hâle getirecek-

(*) Troçki aynı oturumda, orantılı temsil esasına göre yeni bir Başkanlık Divanının seçilmesini istedi. Lenin bu teklif üzerine öfkeli bir yorumda bulundu ve Menşeviklerle Sosyal Devrimcilerin, kendileri çoğunlukta bulundukları sıralarda orantılı temsili kabul etmediklerini söyledi. Bolşevikler neden şimdi onlara böyle bir imtiyaz tanıyacaklardı? Bununla birlikte, Troçki'nin uzlaştırıcı davranışları Menşevikleri de kızdırdı: Bolşeviklerle aynı Başkanlık Divanında yanyana bulunmak istemiyorlardı.

lerini, bu Meclisi toplandıktan sonra yine kendi elleriyle dağıtmak zorunda kalacaklarını kestiremiyorlardı. Ilımlı sosyalistler ise, o sırada yapılacak bir seçimin çok sol bir Meclis getireceğinden korkan Kadet'lerin isteklerine uymuşlar, seçimleri boyuna ertelemişlerdi. Bu arada ılımlı sosyalistler, parlâmento yerine geçecek, Demokratik Konferans şeklinde bir kurum yaratmaya ve bu kurumu bir çeşit parlâmento hazırlığı haline getirmeye çalışmaktadırlar.

Konferansta hâkim gruplar arasında büyük ayrılıklar bulunduğu hemen ortaya çıktı. Ilımlı sosyalistler Kadet'leri şiddetle suçladılar. Kerenski'yi tutanlar bile kendisine güvenmediklerini söylediler. Kornilov olayında kaypak bir rol oynadığını kendisini hükümet başına getiren partilerin üstüne çıkmak ve kişisel bir yönetim kurmak istediğini ileri sürdüler. Kerenski suçlamaları reddetmeye ve konferansı hükümetteki koalisyonu canlandırmak gerektiği fikrine getirmeye çalıştı. Ama konuşması o kadar dramatik bir hava yarattı ki dostlarını bile hayal kırıklığına uğrattı. Kerenski isteklerinden hiç birine ulaşamadı. İşte Troçki, büyük bir Bolşevik konuşmacısı olarak ilk defa burada ortaya çıktı. Konuşmasının yaptığı etkiyi, İhtilâle Menşevik gözüyle bakan bir tarihçi şöyle anlatıyor.

Müthiş konuşmacı elbette en parlak konuşmalarından birini yaptı; ve ben, sayfalarıma bu nefis söylevin hemen hemen tümünü almak suretiyle kitabımı süslemek isteğimi önleyemiyorum. Lamartin'in pek hayalci olmayan kitabı hâlâ okuyucu bulduğu gibi, benim kitabım da günün birinde okuyucu bulursa, okuyucu bu sayfalardan günümüzün konuşma sanatı ve siyasî düşüncesi üzerine bir fikir edinecek ve şu sonuca varacaktır: İnsanlık şu son yüzyılı ve sonrasını boşuna geçirmemiştir; İhtilâlimizin kahramanları 1789'un ünlü önderlerini çok geride bırakmışlardır.

Aleksandrinski Tiyatrosundaki dinleyiciler Troçki'nin adını işitir işitmez elektriklendiler... Troçki çok iyi hazırlanmıştı. Sahnede, onun birkaç adım gerisinde bulunduğum için, önündeki kürsünün üzerinde çok sık yazılmış bir kâğıt durduğunu görüyordum. Yazıda bazı cümlelerin altları çizilmiş, dipnotlar konulmuş, mavi kalemle oklar çekil-

mişti... Çok basit bir şekilde, en ufak bir poz yapmadan ve numaraya kaçmadan konuştu. Bu sefer dinleyicilerle sohbet etti; arada sırada dinleyicilere bir ya da iki adım yaklaştı; sonra dönerek kürsüye dirseğini dayadı. Troçki'ye özgü madenî keskin ses ve temiz cümlelerden eser yoktu.

Bolşevik politikasının ana hatlarını açıklayan bu konuşmayı burada özetlemek gerekmez; ancak polemik havasını vermek için birkaç noktasına değinelim. Çok rahat bir hava içinde, "Yoldaşlar ve yurttaşlar," diye başladı söze. "Biraz önce burada sizlere sosyalist bakanlar seslendiler. Aslında bakanlar yaptıkları işlerin hesabını vermek üzere parlâmentonun önüne çıkarlar. Oysa bizim bakanlarımız bize hesap verecekleri yerde öğüt vermeyi daha doğru buldular. Öğütlerine teşekkür ederiz, ama hesap vermelerini yine de istiyoruz. Öğüt değil, hesap istiyoruz, Yurttaş Bakanlar." Konuşmacı çok sâkin, kürsüye vuruyor ve tekrar ediyor. Bir önceki tartışmanın özetini yaparak bir tek konuşmacının bile Kerenski'yi savunmadığını, Başbakanın kendi arkadaşları ve adamları tarafından bile suçlandırıldığını belirtiyor. Bu sözler karşı tarafı en can alıcı yerinden vuruyor, parterden öfkeli gürültüler yükseliyor. En şiddetli tartışılan konulardan biri idam cezasının yeniden ihdas edildiğini bildiren son kararnamedir. Kızan arkadaşlarını yatıştırmaya çalışan Kerenski konferansta bağırıyor: "Bir tek idam emri imzalarsam beni lânetleyin." Troçki bu söze şöyle cevap veriyor: "Eğer idam cezası gerekliyse Kerenski bu cezayı kullanmayacağını nasıl söyliyebilir? Eğer bütün demokrat kamuoyu karşısında idam cezasını uygulamıyacağını söyliyebiliyorsa, o zaman size derim ki Kerenski idam cezasının yeniden ihdasını, suçluluğun bile sınırlarını aşan bir sorumsuzluk davranışı haline getirmektedir"

Koalisyon taraftarları, Kornilov isyanından tüm Kadet partisinin sorumlu tutulamıyacağını, Temmuz olaylarından suçlu tutuldukları zaman kıyameti koparan Bolşeviklerin Kadet'leri suçlayacak son parti olması gerektiğini söylediler.

Troçki şöyle cevap verdi "Bu benzetişte ufak bir yanlışlık var. Bolşevikler 3-5 Temmuz hareketini yaratmakla ya da kışkırtmakla suçlandırıldıkları zaman. kabineye çağırılmaları gibi bir sorun söz konusu değildi —Bolşeviklerin çağırıldıkları yer Kresti zindanı oldu. Evet, Yoldaşlar, ufak bir fark var burada... İşte söylüyorum: Kornilov hareketi yüzünden Kadet'leri hapse atacaksanız lütfen ayrılık gözetmezlik etmeyiniz. Her Kadet'in durumunu teker teker, mümkün olan bütün açılardan inceleyiniz!" Muhalif dinleyiciler kahkahadan kırılıyorlardı; platformda oturan en kendini beğenmiş Bakanlarla liderler bile kendilerini güç tutuyorlardı. Ama ciddî bir sorun bu eğlenceli havayı birdenbire bozuverdi: Troçki Kızıl Muhafızların silâhlandırılmasını istedi. Menşeviklerin oturdukları sandalyalardan kıyamet koptu: "Neden? Neden?" Troçki cevap verdi: "Herşeyden önce gericilerin, karşısında yeni ve daha kuvvetli bir Kornilov'un karşısında sağlam bir engel yaratmak için... Sonra da, eğer devrimci demokrasi tarafından esaslı bir diktatora hükümeti kurulacak olursa, eğer bu yeni hükümet namuslu bir barış teklif eder de teklifi reddedilirse, o zaman, partim adına size şunu söyliyebilirim ki... Petrograd'daki ve bütün Rusya'daki silâhlı işçiler devrim ülkesini emperyalist ordulara karşı Rus tarihinde görülmemiş bir kahramanlıkla savunacaklardır." Konferansın temsil niteliği bulunmadığını da söyliyerek sözlerine son verdi; sonra Bolşevik delegelerinin önüne düşüp toplantıyı terk etti.

Bu toplu çıkıştan sonra bile Konferans Kerenski'nin isteklerini yerine getirmedi. Konferans nasıl bir karışıklık içinde başladıysa, yine öyle bitti. Ufak bir çoğunlukla yeni bir koalisyon hükümetinin kurulmasına karar verildi; yalnız büyük çoğunluk koalisyonun tek ortağı olabilecek Kadet'lerle herhangi bir işbirliği yapılmasını istemedi. Kerenski, kendi yaratmış olduğu bu sahte parlâmentonun görüşünü hiç dikkate almadan 21 Eylülde Kadet'lerle birlikte yeni bir hükümet kur-

du. Hükümet daha başlangıçta havada kalmıştı. Yedi ay içinde kurulan beşinci kabine oluyordu. Troçki ile Lenin kabinenin bir aydan çok yaşayamıyacağını anladılar.

Bolşevikler Sovyetlerde hergün biraz daha fazla kuvvetlendiler. Eylülün başında Petrograd'da, Moskova'da ve öteki sanayi kentlerinde çoğunluktaydılar. Yakında toplanacak Sovyetler Millî Kongresine en büyük parti olarak katılacaklarından emindiler. Kongreyi Sovyetler Merkez Yürütme Kurulu toplayacaktı. Haziranda seçilmiş olan bu kurul hâlâ ılımlı sosyalistlerin elinde bulunuyordu. Ilımlı sosyalistler kongrenin nasıl bir sonuç vereceğini kestiremedikleri için kongreyi erteledikçe ertelemekteydiler. Öteyandan, Bolşevikler kongrenin bir an önce toplanması için baskı yapıyorlardı. Troçki ılımlı liderlere başvurmuş ve onları tehdit etmiştir: "Kongre ile oynamayın. Mahallî Sovyetler ve herşeyden önce Petrograd ve Moskova Sovyetleri kongrenin bir an önce toplanmasını istiyor; eğer siz kongreyi tüzüğe uygun bir şekilde toplamıyacak olursanız, kongre devrimci yoldan toplanacaktır."

23 Eylülde Petrograd Sovyeti Troçki'yi başkan seçti. Kürsüye çıktığı zaman, "bir alkış tufanıdır koptu... Sovyette herşey değişmişti!" Temmuz günlerinin bozuk havası kalmamıştı. "Sovyet yeniden devrimci bir ordu olmuştu... Koalisyonun, Kışlık Sarayın, bütün burjuva kalelerinin üzerine yürümek için Troçki'nin bir işaretini bekliyordu... Sorun aslında şuydu: Troçki Sovyeti nereye götürecekti?" Başkanlığa seçildiği sırada yaptığı konuşmada 1905'i hatırlattı. Bu sefer Sovyeti başka bir yola götüreceğini umuyordu. Bu sırada ciddi ve esaslı bir şekilde verdiği bir söz sonradan tatsız, melankolik bir anlam kazanacaktır: "Hepimiz partiliyiz. Birbirimizle çok çatışacağız. Ama Petrograd Sovyetinin işini tam bir kanunluluk içinde ve bütün partilere tam bir özgürlük tanımak suretiyle yürüteceğiz. Başkanlık Kurulunun yumruğu hiç bir zaman bir azınlığı ezmek için inmiyecektir." Bu arada Sovyet adına ikinci ihtilâlin ilk çağrısını yaptı: Kerenski'nin çe-

kilmesini ve iktidarın Sovyetler Kongresine devredilmesini istedi. Ne Menşeviklerle ne de Sosyal Devrimcilerle eskisi kadar şiddetle tartıştı. Görüşmeler boyunca en ufak bir kötü niyet beslememişti, daha yeni suçlandırılmış bir partinin liderinden beklenen intikam hırsının en küçük bir izini bile göstermemişti.

Lenin'in bütün direnmelerine rağmen Sovyetin yeni başkanlık kurulunda bütün partiler güçlerine göre temsil edildiler (*). Azınlığın haklarına gösterilen bu ince saygı acaba bu azınlığın hızını kesmek için yapılmış bir taktik miydi? Pek sanmıyoruz. Üç yıl sonra Bolşevikler bütün partileri kapatınca, azınlığa baskı yapmıyacağı konusunda verdiği sözü Suhanov Troçki'ye hatırlattığı zaman Troçki susacak, biraz düşündükten sonra dalgın dalgın şu cevabı verecektir: "Ne güzel günlerdi onlar." Gerçekten de güzel günlerdi. İhtilâl, burjuva demokrasisinin yalnızca vaatte bıraktığı ya da zarzor verdiği özgürlükleri kendisinin genişleteceğine ve gerçekleştireceğine kesinlikle inanıyordu.

Troçki, artık halk önüne tam bir Bolşevik olarak çıkmaktadır. Yıllarca namus lekesinden pek farklı saymadığı damgayı kabullenmiştir. Hapiste bulunduğu sırada partinin Merkez Komitesine seçilmiştir. Hapisten çıkışıyla Ekim ihtilâli arasında geçen altı hafta içinde adı yalnız Bolşevizme karışmakla kalmadı, dış dünya için Troçki adı, halkın önüne pek çıkmayan Lenin'in adından daha kuvvetle Bolşevizmin emellerini sembolize etmeye başladı (**). Bu sırada o kadar büyük tarihsel olaylar geçiyordu ki aylar ve yıllar önceki olaylar insanların kafalarından hemen silinip gidiyordu. Troçki'nin Lenin ile hemen hemen on yıl süren çatışması o günlerde

(*) Temsil talebinde bulunamıyacak kadar küçük olan Gorki grupunda bile yer verilmişti.

(**) Sonradan koyu bir Stalinci olan Jacques Sadoul o sırada şöyle yazmıştı "Troçki ihtilâle hâkim oluyor; ihtilâlin çelik ruhudur. Oysa Lenin kuramcısı olarak kalıyor." **Notes sur la Revolution**, s. 76.

Bolşevik partisi için yaptığı on beş dakikalık bir işin yanında çok önemsiz kalıyordu. Bununla birlikte partinin iç çevresinde geçmişteki bu çatışmayı hiç unutmayan kimseler vardı. Partideki çabuk yükselişi karşısında duydukları kızgınlığı belli etmemeye çalışıyorlardı. Partinin üyesi olmadığı halde son çatışmada partilerini tutmakla, kendini beğenmişçesine bir cesaret göstermiş olduğunu kabul ediyorlardı. Aynı zamanda, Lenin'in yokluğunda hiç birinin Troçki kadar kesin, açık ve güçlü olarak konuşmadığını, Lenin'in bile bu kadar parlak bir parti sözcüsü olmadığını kabul etmek zorunda kalmışlardı.

Bu bakımdan Troçki'nin parti kademesinde birdenbire yükselmesine kimse ses çıkarmadı. Ama bu görünüşün altındaki duyguları anlamak için Merkez Komitesinin tutanaklarına şöylece bir göz atmak yeter : Yılın başlarında Lenin, Troçki'ye Bolşevik basında önemli bir iş vermek için arkadaşlarıyla yaptığı konuşmadan hiç bir sonuç alamamıştı. 4 Ağustosta, Merkez Komitesi Bolşevik gazeteler için bir basın bürosu kurdu. Büroda Stalin, Sokolnikov ve Miliutin vardı. Troçki'nin, hapisaneden çıktığı sırada büroya katılması için yapılan teklif on bire karşı on oyla geri çevrilmişti. Oysa 6 Eylülde, hapisten çıktıktan iki gün sonra, Troçki ilk olarak Merkez Komitesinin önüne çıktığı zaman partinin belli başlı yazarlarından biri olması teklifine kimse itiraz etmemişti. O sırada Parti Merkez Komitesinde yirmi bir aslî ve sekiz yedek üye vardı. Komite üyelerinden kimileri mülteci gruplarında tanınmış kimselerdi. Kimileri de Orta-Yol Örgütü'nden gelmişlerdi. Miliutin, Nogin, Rikov, Sverdlov, Stalin ve Şaumyan gibileri ise yurt içinde çalışmış, sıkı bir parti çalışmasının dışında hiç bir şey görmemiş, ihtilâli gerçekten kendilerinin hazırlamış olduklarına inanmış, eski mültecilere, özellikle bunların içinde en kendini beğenmiş, en parlak ve gösterişli olanına içgüdüsel olarak güvenmeyen kimselerdi. Ama bu çatışma o sırada hemen hemen bilinç-altının çok derinlerine itilmiş bulunuyordu.

Troçki, Merkez Komitesinde, önceleri, yeni katılmış bir insanın çekingenliğini ve anlayışını gösterdi. İlk katıldığı gün eski Bolşevikler arasında partinin ana politikasını doğrudan doğruya etkiliyecek kadar büyük ayrılıklar çıkmıştı: İhtilâl konusundaki büyük tartışma başlamıştı. Lenin saklandığı yerden bu sorunu Merkez Komitesinin incelemesine sunmuş bulunuyordu. Lenin'le birlikte saklanmış olan Zinoviyev açığa çıkmak ve Lenin'den ayrılmak için izin istemişti. Komite izin vermemişti, ama liderlerden ikisinin sürekli olarak saklı kalması rahatsız edici bir durumdu: Bu bakımdan Komite Kamenev'e tâlimat verdi: Ilımlı sosyalistlerle bir anlaşmaya vararak her ikisinin de ortaya çıkmaları için bir imkân hazırlayacaktı. İhtilâl konusunda kuvvetli görüşleri olduğu halde Troçki bir süre daha hiç sesini çıkarmadı.

Lenin partisini ihtilâle doğru itmeye başlamıştı bile. Merkez Komitesine yazdığı mektuplarda Sovyetlerdeki değişim, köylüler arasında başkaldırma olaylarının artması ve ordudaki sabırsızlık üzerinde durmuş, partinin artık devrimci açıklamaları ve vaatleri bırakıp hemen silâhlı harekete geçmesini istemişti. Şuna emindi ki eğer parti fırsatı kaçırmayacak olursa halkın çoğunluğu tarafından desteklenecekti. Tarihin verdiği fırsat da çok uzun sürmezdi: Eğer Bolşevikler bu fırsatı kaçıracak olurlarsa er geç başka bir Kornilov çıkacak, Sovyetleri ve devrimi yok edecekti. Böyle bir tehlike karşısında, diyordu Lenin, ne anayasa formaliteleri, ne de Sovyet tüzüğü düşünülür. Parti kendi adına sorumluluğu üzerine alarak ayaklanmalıdır. İhtilâlin ille de Petrograd'da başlaması gerekmezdi; Moskova'da ya da Finlandiya'da başlayabilir, sonradan bu isyancı hareketler başkente çevrilebilirdi. Merkez Komitesi bu teklifleri ilk olarak 15 Eylülde tartıştı. Kamenev teklif aleyhine kesin bir tutum aldı ve komitenin, isyancı nitelik taşıyan herhangi bir harekete karşı uyanık bulunmaları konusunda bütün örgütlere tâlimat vermesini istedi. Komite ne Kamenev'in isteğini, ne de Lenin'in tekliflerini kabul etti.

Bu sırada Troçki, Petrograd Sovyeti Başkanı olarak yeni kazanmış olduğu açıdan ele alıyordu sorunu. İhtilâl fırsatının ortaya çıkmış olması ve ihtilâlin bir an önce yapılması gerektiği konusunda Lenin'le aynı görüşteydi. Ama ihtilâlin metodu, özellikle partinin ihtilâli kendi adı ve kendi sorumluluğu altında yapması konusunda kendisinden ayrılıyordu. Yakın bir karşı-ihtilâl tehlikesini Lenin kadar ciddiye almıyordu. Yine Lenin'den ayrı olarak, Sovyetlerdeki Bolşevik çoğunluğu baskısının eski Merkez Komitesine millî kongreyi daha fazla ertelemek fırsatı vermiyeceğine inanıyordu. Madem ki Bolşevikler bütün propagandalarını "Bütün İktidar Sovyetlere" parolası altında yürütmüşlerdi, o halde ihtilâli öyle düzenlemeliydiler ki, herkes ihtilâlin doğrudan doğruya bu propagandanın sonucu olduğunu sanmalıydı. Bu bakımdan isyan Sovyetler Kongresi ile aynı zamana gelmeli ya da ondan biraz önce olmalı ve isyancılar ele geçirdikleri iktidarı Sovyet kongresine teslim etmeliydiler. Bundan başka, isyan Petrograd Sovyeti adına, onun mekanizmasından yararlanarak yapılmalıydı. Petrograd Sovyetinin her yanı Bolşeviklerin elindeydi ve bu mekanizmanın hepsi de Troçki'nin komutasıydaydı. Bu bakımdan, dünya, çıkacak isyanın bir partinin eseri olmadığını, bunun daha geniş bir teşebbüs olduğunu anlayacaktı.

Bu görüş ayrılığında daha derin prensip çatışmaları aramak ve Troçki'nin iktidarı ele geçirip Sovyetlere vermek istediği halde Lenin'in iktidarı yalnızca partisinin eline teslim etmek istediği sonucunu çıkarmak yanlıştır. Her iki lider de bir anlamda Sovyet tüzüğüne uyulmasından yanaydılar. Sovyetlerin meşruluğuna uymak zorunda olduklarını biliyorlardı. Lenin de ihtilâlcilerin bir Sovyetler Kongresi toplamasını ve iktidarı bu kongrenin eline vermesini istiyordu. Ancak ihtilâlcilerin kongreye kadar beklemelerinden yana değildi, çünkü Menşevik Yürütme Komitesinin kongreyi sonuna kadar erteleyeceğinden, bu arada bir karşı-ihtilâlin başarıya ulaşıp ih-

tilâli durduracağından emindi. O da Sovyetleri meşru iktidarın kaynağı sayıyordu. Öteyandan Troçki, Sovyetlerde çoğunluğu sağlayan Bolşeviklerin fiilen hâkim parti olmasını normal karşılamaktaydı. İkisi de Sovyet tüzüğüyle bir Bolşevik diktatorası arasında bir çatışma çıkacağını aklına getirmiyordu. Nitekim bir İngiliz demokratı da parlâmento tüzüğü ile parti çoğunluğuna dayanan kabine sistemi arasında bir çatışma çıkacağını tahmin edemez.

Lenin ile Troçki arasındaki ayrılık daha dar bir konu üzerindeydi: Ayaklanma Sovyet meşruluğuna uygun olmalı mıyını, olmamalı mıydı? Troçki'nin savunduğu görüşün yarattığı taktik tehlike, bu tutumun hareket planının tümü üzerinde yaratacağı gecikmelerden ileri geliyordu. Lenin'in görüşündeki siyasî tehlike de ihtilâlde halkın desteğini daraltmasından geliyordu. Lenin yalnızca elde edilecek amaç üzerinde durmaktadır. Troçki ise amacın siyasî içeriğine, halkın psikolojisine, partinin değil Sovyetin çağrısına cevap verebilecek bir sürü kararsız elemanların kazanılmasına önem vermektedir. Saklanmış olan lider, iktidarın çıplak ve değişen gerçekliklerini gözünün önüne getiriyor; ötekisi ise, ayrıca, moral ve politik ayrıntılar üzerinde duruyor; ve bunu olayların merkezinde bulunmasının ve olaylara hâkim olmasının verdiği güvenle yapıyor.

Bu görüş ayrılığı, başkaldırmadan yana olanlarla olmayanlar arasındaki asıl çatışmaya oranla geçicidir. Zinoviyev'le Kamenev, Lenin ile Troçki'nin partiyi ve devrimi sonu intiharla bitecek bir serüvene sürükledikleri kanısındadırlar. Bu, bir partinin hayatında geçen en büyük, en ateşli tartışmadır ve bu tartışma ilerideki sayısız tartışmalarda da, çeşitli şekillerde, lehte ve aleyhte iddialarıyla birlikte tekrar tekrar ortaya çıkacaktır; bu tartışma konusunda, o gün hemen çıkan sonucu bir yana bıracak olursak, tarih belki de son sözünü daha söylememiştir. İşler olup bittikten sonra ihtilâl taraftarlarının haklı, ihtilâle karşı olanların haksız olduklarını söy-

lemek kolaydır. Ama o sırada her iki yan da fikirlerini o şekilde sunuyorlardı ki haklılar haksızlara karışıyor, tarihsel olanaklar gerçekçi yoldan değerlendirildikleri halde o gün yapılan hatalar bu değerlendirilmeleri bozuyordu. Lenin ile Troçki Rusya'nın ulusal durumunu ve ülke içindeki kuvvet dengesini derin ve açık bir görüşle değerlendirmişlerdi. Ortada bir Kerenski hükümeti var diye Kerenski rejiminin kuvvetli görünüşüne aldanmıyorlar, bunun bir hayal olduğunu biliyorlardı. Bu iyimserlikleri, karşılıklı dizilmiş olan kuvvetlerin hemen hemen matematik bir incelikle hesaplanmasından doğuyordu. Zinoviyev ile Kamenev'in bu iyimserlik karşısındaki itirazları tutanakta şöyle yazılı: "Tarihin önünde, enternasyonal proletaryanın önünde, Rus Devriminin ve Rus işçi sınıfının önünde, tüm geleceğimizi silâhlı bir isyan oyunuyla tehlikeye atmaya hakkımız yok. Öyle tarihsel durumlar vardır ki bu gibi durumlarda ezilen bir sınıf savaşmadan teslim olmaktansa yenilgiye doğru gitmeyi tercih etmelidir. Ama Rus işçi sınıfı bugün bu durumda mıdır? Hayır, bin kere hayır!!!"

Zinoviyev ile Kamenev önlerinde bir felâket, bir çözülmeden başka bir şey göremiyorlardı; her ikisi de trajik hayatlarının sonuna kadar bu sözleri kendilerine hatırlatıldığı zaman utançlarından yerlere geçeceklerdir. Ama isyan savunucuları, herkesten önce Lenin ve Troçki, bu konudaki görüşlerini, ne yalnızca ve ne de başlıca, Rusya'daki kuvvet dengesi konusundaki görüşlerine dayamış değillerdi. Onlar daha çok Avrupada yakında ihtilâl çıkacağı, ve Troçki'nin 1905—1906 danberi iddia ettiği gibi, Rus ihtilâlinin buna başlangıç olacağı fikrinden güçleniyorlardı. Lenin'in Merkez Komitesine 10 Ekim tarihinde yaptığı teklifte ihtilâlin ilk gerekçesi şuydu: "Rus ihtilâlinin uluslararası durumu (Alman Donanmasında isyan, dünya sosyalist devriminin bütün Avrupaya yayılacağını çok iyi gösteren bir belirti)" Lenin bunu sonradan, özel ve genel toplantıların hemen

hemen hepsinde tekrarladı. "Dünya sosyalist devriminin olgunlaşmış ve kaçınılmaz olduğunda hiç şüphe olmayabilir." "Dünya proleter devriminin eşiğinde bulunuyoruz." Parti üyelerine yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: "Eğer böyle bir anda, bu kadar elverişli şartlar altında, Alman ihtilâlcilerinden gelen çağrıya (yâni Alman Donanınasındaki isyana) yalnızca lâfta kalan kararlarla cevap verecek olursak Enternasyonal'e tüm ihanet etmiş oluruz." Başka bir yerde şöyle dedi: "Uluslararası durum bize çok objektif bilgi veriyor ve hemen harekete geçecek olursak bütün Avrupa proletaryasını yanımızda bulacağımızı gösteriyor." Bu inanç yalnız Troçki'nin değil Lenin'in de durum üzerindeki görüşüne hâkimdir ve Lenin, kurulacak bir Sovyet hükümetinin Alman proletaryasının ayaklanmasına yardım etmek üzere ihtilâlci bir savaş hazırlaııması gerektiğinde direniyordu.

Öte yandan Kamenev'le Zinoviyev şöyle diyorlardı: "Eğer... ihtilâlci bir savaş yürütmek gerekir sonucuna varacak olursak, asker kitleleri bizden uzaklaşırlar." Brest-Litovsk barışına kadar giden olayların tam bir önsezisi... Sonra şöyle diyorlardı: "İkinci iddiaya, yâni uluslararası proletarya çoğunluğunun zaten bizimle birlik olduğu iddiasına gelince, ne yazık ki durum hiç de öyle değil. Alman Donanmasındaki isyanın bir belirti olarak elbctte büyük bir önemi var... Ama bütün burjuva dünyasına meydan okuyan Rus proleter ihtilâline herhangi bir şekilde yardımı olmaktan çok uzaktır. Kuvvetlerimizi büyük görmek son derece zararlı bir şeydir."

Anlaşılan, Rusya'daki durumu incelerken üstün birer gerçekçi olanlar, daha geniş uluslararası sahneye döndüklerinde birer hayalci olmuşlardı. Rusya'yı korkak bir şüphecilik sisi ardında şöyle böyle seçebilenler ise o zaman birer gerçekçi kesilmişlerdi. İhtilâlden yana olanlarda devrimin enerjisi ve yılmaz cesareti, karşı olanlarda ise devrimden gizli bir korku vardı. Bununla birlikte eğer Lenin ile Torçki, uluslararası du-

rumu daha soğukkanlılıkla görmüş olsalardı ve verdikleri örneğin başka bir ülkede yıllar geçtiği halde yine de taklit edilemiyeceğini bilselerdi acaba aynı kararlılıkla ve azimle işe girişirler miydi, bilmiyoruz; bir fikir oyunundan ileri gidemeyen böyle bir soruna cevap verilemez. Gerçek şuydu ki Rus tarihinin bütün dinamikleri onları ve ülkelerini bu ihtilâle doğru sürüklüyordu ve dünyayı sarsan böyle bir işi başarabilmeleri için dünyayı kapsayan büyük bir umuda ihtiyaçları vardı. Tarih işini yürütmek için bir hayalin itici gücüne ihtiyaç duyduğu zaman istediği büyük hayali yaratır ve bu hayali en soğukkanlı kafalara bile sokar ve yerleştirir. Nitekim tarih, bir zaman da, aynı şekilde Fransız ihtilâl liderlerinin kafalarına artık evrensel bir halk cumhuriyeti kurulacağı inancını esinletmişti.

Bu tartışma Merkez Komitesinde bir türlü çözülemediği için parti de ister istemez hiç bir işe başlayamıyordu. Eylülün sonuna doğru Kerenski Parlâmento-Öncesi kurumunu açtı. Bu kurum seçimle gelen bir parlâmentonun yerini tutacaktı. Bolşevikler bu konuda karar vermek zorundaydılar: Katılacaklar mıydı, katılmıyacaklar mıydı? Bu sorun ihtilâl sorununa bağlıydı. İsyana karşı olanlarla kararsızlar katılmadan yanaydılar; Parlâmento-Öncesi ulusu temsil etmiyordu ama Bolşevikler bu kurumda normal bir muhalefet gibi davranabilirlerdi. Ayaklanmadan yana olanlar ise, partileri için bir muhalefet olmanın artık zamanı geçtiği kanısındaydılar. Zaten buna inanmamış olsalardı mevcut hükümeti hemen devirmeyi de düşünmezlerdi. Bolşevikler, diyorlardı, Sovyetlerde bir azınlık olduğu sürece, yalnız bütün iktidarın Sovyetlere geçirilmesini ılımlı çoğunluktan isteyebilirlerdi; ama ılımlı sosyalistler bunu yapamazlardı. Şimdi Bolşevikler çoğunlukta olunca. kendilerinin yalnızca lâfta kalmıyacaklarını göstermeleri için bunu yapmaları gerekiyordu. Parlâmento-Öncesine katılacak olurlarsa bu kurum sanki gerçek bir parlâmentoymuş gibi görünecek ve kendi enerjilerini dosdoğru gidecek-

leri yoldan başka bir yere çevirecekti.

Bu tartışmada Troçki ile Stalin —ilk olarak aynı görüştedirler— Parlâmento-Öncesine boykot konusunda birliktirler. Kamenev ile Rikov katılmadan yanadırlar. Parlâmento-Öncesi'nin açılışında bulunmak için ülkenin dört bir yanından gelmiş olan Bolşevik delegeleri, çoğunlukla katılmaktan yana oylarını kullandılar. Lenin bu davranışı yeniden gözden geçirmelerini istedi. Merkez Komitesine gönderdiği bir mektupta şöyle diyordu: "Troçki boykottan yana—Yaşa, Troçki Yoldaş! Boykot kararı Bolşevik delegeleri grubunda yenilgiye uğradı, ama biz hâlâ boykottan yanayız." Bu olay, partinin fikir bakımından henüz bir ihtilâle önderlik edecek duruma gelmediğini gösteriyordu.

Lenin'in aşağıdaki sözü sevinerek yazdığı kesin "Troçki boykottan yana—Yaşa, Troçki Yoldaş!" Troçki'nin ihtilâl konusundaki tutumunu önceden biraz beğenmemiş, dahası kuşkuyla bile karşılamıştı. Acaba Troçki isyanı Sovyet Kongresine bağlamak konusunda direnmekle yerinde saymış olmuyor mu, ve hareketi, artık geç kalınacak bir zamana kadar ertelemiyor muydu? Eğer böyle ise, Troçki, Lenin'e göre, Kamenev ve Zinovyev'den daha büyük bir düşmandı: Ötekilerin tutumu açık ve Bolşevik partisinin tüm gidişine ters olduğu için, olumsuz da olsa, yine yararlı sayılabilirdi. Troçki'nin tutumuysa, tersine, partinin yolunu izler gibi görünüyor ve dolayısıyla Bolşevikleri kandırıyordu; Merkez Komitesi de onun görüşünü kabul etmek eğilimindeydi. Bu yüzden, Lenin, yazdığı mektuplarda, Troçki'ye —adını anmamakla birlikte— Zinoviyev ve Kamenev kadar çatmıştı. İsyanı, diyordu, Sovyetler Kongresine kadar bekletmek, Zinoviyev ile Kamenev'in istedikleri gibi, Kerenski'nin Kurucu Meclisi toplamasına kadar bekletmek kadar büyük bir ihanettir.

Troçki çok sonradan Lenin'in bu davranışını hoş görmüştür: "Bu Leninist kuşku, bu baskı, bu eleştiri, bu sert ve hırslı devrimci güvensizlik olmasaydı" diyor, "parti önemli zamanda

cephesini sağlamlaştıramazdı, çünkü yukarıdan gelen direnme çok kuvvetliydi..." Lenin'in bu "sert ve hırslı devrimci güvensizliğine", bu kelime ve jestler hayranı, geçmişin "boş çıngırağı" ve "Balalaykin" i, eski Menşevik yardakçısı, daha yeni Bolşevik olmuş ve nasılsa kendi yokluğunda partinin başına geçmiş olan Troçki'nin de girmesi normaldi. Ama Troçki Temmuz günlerinde çok namuslu ve yürekli davranmıştı. Lenin, Troçki'nin namusundan ve cesaretinden, aralarının açık olduğu günlerde bile şüphelenmemişti. Martov da Temmuz günlerinde Lenin'i korumuştu. Ama karşı-devrimcilerin ağına düşmüş bir yoldaşı, dahası bir düşmanı bile, savunmak başka, bir devrime önderlik etmek başka şeydi. Troçki de acaba öyle miydi? Uzun sözü bırakıp ne zaman işe sarılmak gerektiğini acaba bilmiyor muydu? İhtilâl zamanına kadar, dahası ayaklanma sırasında bile, bu kuşku hiç bir zaman Lenin'in içinden çıkmadı.

Bu sırada Troçki ihtilâlin ilk hazırlıklarıyla uğraşmaktadır. Bu işi o kadar psikolojik bir kurnazlık ve taktik ustalıkla yürütmektedir ki, bütün işlerini açık açık gördüğü halde, kimse, ne dostu ne düşmanı, böyle bir amaç güttüğünün farkında değildir: Olayların akışını dışarıdan hazırlanmış bir ihtilâl plânına sokmaya çalışmamaktadır. Yeni durumlar ortaya çıktıkça bu durumları ihtilâle göre geliştirmektedir. Bu bakımdan aldığı her tedbiri günün gerektirdiği âcil ve bir anlamda gerçek ihtiyaçlardan doğduğunu, görünürde ihtilâl ile hiç bir ilişkisi bulunmadığını her zaman ispat edecek durumdadır. Yaptığı her işin mâsum bir yanı vardır; bütün hareketleri bir tek plâna göre ve birbirine bağlı olduğu halde, bu bağlantılar mükemmel suretle maskelenmiştir. Sahneyi Hükümet, Genelkurmay, Müttefik Elçileri ve askerî heyetler adına izlemekte olan usta siyasetçilerden ve askerî gözlemcilerden hiç biri, işin farkında değildir. Lenin bile tam tersini düşünmektedir.

Ekimin başında buhran biraz daha arttı: İktisadî başıboşluk almış yürümüştü. Kentlerin yiyeceği sağlanamamakta-

dır. Taşrada köylüler derebeylerin topraklarını almakta ve malikânelerini yakmaktadırlar. Ordu yeni yenilgilere uğramıştır. Alman Donanması Finlandiya Körfezindedir. Petrograd bir ara Alman saldırısı ile karşı karşıya kalmıştır. Hükümet daireleri ile askerler ve iş çevreleri başkentin boşaltılmasını ve hükümetin Moskova'ya taşınmasını düşünmektedirler. Savaş ve ihtilâl tarihlerinde çok kere görülen bir davranış değişimi olmuştur: Karşı-devrimi özleyenler, ama bunu yapamayacak güçte olanlar, yurtseverliği kimselere bırakmadıkları halde, ülkelerini işgal edecek düşman ordusunun bu işi kendileri adına yapmasını memnunlukla ve rahatça düşünmektedirler. Duma'nın eski Başkanı Rodzianko, Alman ordusunun Petrograd'da kanunu ve düzeni korumasını memnunlukla karşılayacağını herkesin önünde açıkça söyleyecek kadar küstahlaşmıştır. İşçi sınıfı ve "bozguncu" Sovyet keder içindedir. Troçki, 6 Ekimde, başkentte bulunan bütün alaylardan gelmiş delegelerin önünde, Sovyetin askerî bölümüyle görüşmüş ve aşağıdaki karar suretini sunmuştur: "Geçici hükümet Petrograd'ı savunacak durumda değilse, ya barış yapmalı ya da yerini başka bir hükümete bırakmalıdır. Hükümetin Moskova'ya götürülmesi sorumlu bir savaş durumundan kaçınması demek olacaktır." Karar bir tek karşı oy bile kullanılmadan alınmıştı. Garnizon, gerektiği zaman hükümetsiz ve hükümete rağmen, kentin savunmasını örgütlemenin kendi çıkarına olduğunu bildirmiştir.

Ertesi gün Troçki Parlâmento-Öncesinin kürsüsünden alarm veriyor: "Devrimci başkenti Alman askerlerine teslim etmek fikri," diyor, "karşı-devrim komplosunu... kıştırtmak için hazırlanmış olan genel politikanın doğal halkasıdır." Herkes konuşmacıya ağzına geleni söylüyor, ama Troçki Parlâmento-Öncesinde artık son kez konuşmaktadır—Lenin'in direnmesi üzerine parti artık bu meclise boykot etmeyi kararlaştırmıştır. Troçki gürültüyü yatıştırdıktan sonra Bolşeviklerin ayrılacağını ilân ediyor: "Halka ihanet etmiş olan bu hükü-

metle ve karşı-devrimcilere göz yuman bu kurulla hiç bir ortak yanımız yoktur... Bu kuruldan çekilirken, bütün Rusya işçilerini, askerlerini ve köylülerini dikkatli bulunmaya ve yürekli olmaya çağırıyoruz. Petrograd tehlikededir! Devrim tehlikededir! Halk tehlikededir!" Artık o günden sonra isyancılar amaçlarına her gün birer adım daha yaklaşacaklardır.

Her iki taraf da, bir yanda Kerenski ve Genelkurmay, öte yanda Troçki ve Sovyet, sahneyi iç savaşa hazırlayacak manevralar çevirmektedirler; her iki taraf da sanki ulusal savunmanın geniş çıkarları için çalışmaktadır. Kerenski ordu birliklerinin yerlerini değiştirmeye hazırlanmaktadır. Görünüşte amacı cepheyi kuvvetlendirmektir. Bu arada en devrimci alaylar Petrograd'dan uzaklaştırılacak ve bu hareket Sovyet için bir göz dağı olacaktır. Troçki Kerenski'nin plânını bozmak ve Bolşevikleri tutan alayların başkentten ayrılmasını önlemek zorundadır. Bunu şöyle yapıyor: Garnizon zayıflarsa başkentin kapıları Alman askerlerine açılır, diyor. Doğru değil bu. Hükümet bu arada Petrograd'ı boşaltmak niyetinde olduğunu inkâr ediyor. Ama hükümetin niyetlerine karşı kuşkular uyanmıştır; Kerenski'nin askerî birlik yerlerini değiştirmeyi düşündüğü öğrenilir öğrenilmez bu kuşkunun yerinde olduğu görülüyor ve genel kuşku artıyor. 9 Ekimde Sovyette olağanüstü bir sinirlilik vardır. Troçki bütün üyelerin ve bölümlerin bulunduğu toplantıda askerî birlik yerlerinin değiştirilmesi işine Sovyetin müdahale etmesini istiyor. Sovyet zaten Petrograd'ın savunma sorumluluğunu üzerine almış olduğuna göre, garnizonun dağıtılması karşısında elini kolunu bağlayıp duramazdı. Troçki, Sovyetin Krenski plânını veto etmesi gerektiğini henüz açıkça söylememiştir—ilk teklif ettiği tedbir, plânın önemini Sovyetin anlaması ve garnizonun durumunu "denetimi altında bulundurması"dır. Ama dolaylı olarak ortaya attığı sorun şudur: Garnizon kimin elinde?

Aynı gün Sovyet Yürütme Kurulunun bir toplantısında Askerî Devrimci Komite kuruldu. İhtilâlin en yüksek organı

olan bu komitenin görevi, o sırada kentin savunma sorumluluğunu Sovyet adına yüklenmekti. Böyle bir komitenin kurulmasını, Sol Sosyal Devrimcilerden on sekiz yaşında Lazimir adında bir delikanlı teklif etmişti. Teklifinin nerelere kadar gideceğinden haberi yoktu. Yürütme Kurulundaki Menşevikler ise bu fikre karşı koymuştular, ama bu Komitenin Kornilov darbesi sırasında kendilerinin kurmuş oldukları kurulun bir kalıntısı ve bir devamı olacağı cevabı verilince ses çıkaramadılar. Menşeviklerin zamanında hükümetin getirdiği teklifleri Sovyet boyuna veto ederdi—Şubat İhtilâlinin sonunda kurulan "ikili iktidar" böyle işliyordu. Bu gelenek şimdi muhalefet aleyhine çalışmaktadır. Troçki Askerî Devrimci Komitenin resmen başkanıdır. Komitenin görevi garnizonu; başkenti savunacak kadar büyütmek; kuzey cephesi, Baltık Filosu, Fin Garnizonu vb. komutanlıklarıyla temas halinde bulunmak; elde mevcut insan gücünü ve cephaneyi bir araya toplamak; bir savunma plânı yapmak ve sivil halk arasında disiplin kurmaktı. Komite üyeleri arasında, bu fikri ortaya atan ve durumdan habersiz olan gençten başka, Podvoyski, Antonov-Ovseenko, Leşeviç vardır. İhtilâl harekâtına bu adamlar komuta edeceklerdir. Komite yedi bölüme ayrılmıştı; Savunma, İkmal, İrtibat, Haberleşme, İşçi Milisi ve daha birçok görevlerden sorumlu bölümlerdi bunlar. Komite yine eski geleneğe uyarak, garnizondaki birliklerde Sovyeti temsil etmek üzere komiserler tâyin etmiştir.

Troçki, kısmen bilerek ve kısmen de büyük olayların ve ufak tefek rastlantıların zoruyla, ihtilâl mekanizmasını kurarken, partinin Merkez Komitesi henüz kararını vermiş değildi. Komite 3 Ekimde, Moskova'dan gelen Lomov-Oppokov adlı bir delegenin raporunu dinledi. Delege ihtilâlden yanaydı ve bu kararsızlığa bir son verilmesini istiyordu. Merkez Komitesinin tutanağında, "bu raporun tartışılmamasına", Lenin'den Moskova'ya dönmesinin istenmesine ve fikirlerini Merkez Komitesinin önünde açıklamasına "karar verildi", deniyor. 7

Ekimde "karşı - devrimle savaşmak üzere bilgi toplamak amacıyla" bir büro kuruldu. Büroda Troçki, Sverdlov, Bubnov vardı. Tarihsel toplantı ancak 10 Ekimde, yâni Askerî Devrimci Komite kurulduğunun ertesi günü, yapıldı. Toplantıda Lenin de vardı. Uzun tartışmalardan sonra parti liderleri ona karşı iki oyla ihtilâl kararı aldılar. İlk Siyasî Büro (Politbüro) da bu toplantıda kuruldu. Büroda Lenin, Zinoviyev, Kamenev, Troçki, Stalin, Sokolovski ve Dubnov vardı. İhtilâlde önderliği günü gününe bu büro yapacaktı. Ama ertesi gün Zinoviyev ile Kamenev Merkez Komitesinin aldığı karar aleyhine partinin daha alt kademelerine başvurdular. Bu yüzden partinin durumu yine çıkmaza girdi. Aslında yeni seçilmiş olan Politbüro ihtilâle önderlik edecek durumda değildi. Lenin Finlandiya'ya dönmüştü. Zinoviyev ile Kamenev ihtilâle karşıydılar. Stalin hemen hemen kendisini olduğu gibi yazı işlerine vermişti. Sokolnikov'un görüşleri Troçki'nin görüşleri yanında çok çekingen kalıyordu. Troçki'nin plânına hâlâ güvenemeyen Lenin ise silâhlı ihtilâl teşebbüsünü yalnızca partinin üzerine almasını istiyordu. Bu davranışa prensip bakımından karşı olmayan bütün Politbüro üyeleri ise ihtilâli Sovyetin yönetmesini daha doğru buluyorlardı.

Troçki, ertesi hafta, Lunaçarski, Kollantay ve Volodarski gibi esaslı propagandacıların yardımıyla bütün devrim güçlerini topladı. 10 Ekimde Fabrika Komitelerinin yaptıkları bir kent toplantısında konuştu. 11 ve 12 Ekimde Kuzey Rus Sovyetlerinin bir toplantısında büyük olaylara hazır bulunmalarını söyledi. "Hükümetimiz", dedi, "Petrograd'dan kaçabilir, ama devrimci halk kenti terketmiyecektir—sonuna kadar savunacaktır." Aynı zamanda da Menşevik Yürütme Komitesini harekete getirmek ve ikinci Sovyetler kongresini toplamak için elinden geleni yapıyordu. 13 Ekimde, Yürütme Kurulunu atlayarak, Kuzey Rusya Sovyetleri adına radyo ile bir mesaj gönderdi: "Herkese, Herkese, Herkese," diye başlayan bu mesajda bütün Sovyetlerden ve ordudan kongreye delege gön-

dermelerini istedi. Suhanov şöyle yazıyor: "Troçki, Lunaçarski ve Volodarski'nin bulunduğu ünlü Modern Sirk'te uzun bir kuyruk ve kalabalık vardı. Muazzam amfi bu kadar büyük kalabalığı alamıyordu... Troçki, devrimci merkezden ayrılır ayrılmaz, Obuhovski'den Tuboçniye'ye, Putilovski'den Baltiiski'ye (büyük fabrikalar), Manage'den kışlalara koşuyor. Sanki her yerde aynı zamanda hazır ve nazır. Petrograd'da her işçi, her asker onu tanıyor; dinliyordu. Hem halk hem de liderler üzerinde ezici bir etkisi vardı. O günlerin en göze batan insanı, bu büyük tarih sayfasının başlıca kahramanıydı."

16 Ekimde garnizondaki alaylar Kerenski'nin hareket emrine uymayacaklarını, Petrograd'da kalacaklarını ilân ettiler. Troçki'nin sonradan söylediği gibi, bu karar yarışmanın sonucunu tâyin eden sessiz bir ayaklanma oldu. Troçki, o zamana kadar, ihtilâli Sovyetler kongresine bağlamış olduğu için durumdan biraz korkuyordu. Ama artık rahattır: Kerenski kuvvet dengesini kısa süre içinde kendinden yana çeviremiyecektir. Troçki aynı gün askerî silâh depolarına bir emir vermiş ve sivil Kızıl Muhafızlara 5,000 tüfeğin dağıtılmasını emretmiştir. Aslında bu emirle, Askerî Devrimci Komite kararlarına garnizonların uyup uymayacağını deniyordu: Garnizonlar verilen emre uymuşlardı.

Merkez Komitesi bu "sessiz ayaklanma" sırasında önemli mahallî Bolşevik liderlerinin de katılmasıyla bir toplantı yaptı. Büyük bir gizlilik içinde Petrograd'a gelmiş olan Lenin ihtilâl kararına konferansın uymasını ve Merkez Komitesinin hemen bir hareket çağrısı yayımlamasını teklif etti. Petrograd Komite temsilcisi halkın gevşekliğinden söz etti; ama ihtilâl çağrısını parti değil Sovyet yaparsa halkın harekete geçeceğini ve çağrıya olumlu bir tepki göstereceğini söyledi. Lenin plânını gerçekleştirecek olan parti Askerî Bölümünün lideri Krilenko bu bölümde bulunanlardan yalnızca küçük bir azınlığın ihtilâlden yana olduğunu, ama bu azınlığın bile teşebbüsün partiden değil Sovyetten gelmesini istediğini açıkladı.

Volodarski de aynı şekilde konuştu. Zinoviyev ile Kamenev yine herhangi bir şekilde silâhlı harekete geçilmesinin aleyhinde konuştular. Stalin bunları Avrupa devrimine inanmamakla suçladı, ve parti liderlerinin lâfla vakit geçirirlerken Sovyetin "ihtilâl yoluna" zaten girmiş olduğunu belirtti. Moskova adına konuşan Miliutin biraz kaypak söz etti. Skolnikov ayaklanmanın ancak Sovyetler kongresinin açılmasından sonra başlamasını istedi. Herkes halkın gevşekliğinden ve yorgunluğundan söz ediyordu. Lenin görüşlerini bir daha tekrarladı, ama Troçki'nin plânını tutanlara da bir tâvizde bulundu: "Merkez Komitesi ile Sovyetin tam hücum tarihini ve hücumun pratik şeklini zamanında belirtmesi gerektiğini" söyledi (*). 20 Ekim tarihi, büyük bir çekingenlikle, harekete geçme günü olarak tesbit edildi.

Merkez Komitesi bu tarihi şunun için tesbit etmişti: O gün kongrenin başlayabileceği umuluyordu. Hazırlık yapmak için önlerinde yalnızca üç gün vardı. Ama Merkez Komitesinin ihtilâl kararından hemen sonra Zinoviyev ile Kamenev bu kararı bozdurmak için ağır bir teşebbüse giriştiler. Bu kez Bolşevik çevresinin içinde değil, Gorki'nin gazetesinde, plânın aleyhinde bulundular. Böylece bütün dünya ihtilâlin genel kurmayı sayılan kurulun üyelerinden birşeyler çıkacağını öğrenmiş oldu. Lenin bu davranışa yalnız kızmakla kalmadı, aynı zamanda bu iki "devrim bozguncusunun" partiden hemen atılmalarını istedi. Teklife kulak asan olmadı. Stalin Bolşevik gazetesinde tarafları uzlaştırmaya çalıştı. Oysa uzlaşma götürmeyen bir konuydu bu: Bir ihtilâl ya yapılacak ya da yapılmayacaktı.

(*) Bu oturumda bir "Askerî Merkez" kuruldu. İçinde Sverdlov, Stalin, Dubnov, Uritski ve Dzerjinski vardı. Bu kuruluş "Sovyet'teki Askerî Devrimci Komitenin bir parçası olacak"tı, yâni Troçki'nin emrinde çalışacaktı. İhtilâl boyunca ayrı bir kuruluş olarak hareket eden bu "Merkez"deki üyeliğine dayanarak, Stalin ile Stalinci tarihçiler, Stalin'in fiilen ihtilâle liderlik ettiklerini söylemişlerdir.

Troçki, Bolşevik liderlerinin aralarındaki anlaşmazlıkları bile kendi plânının geliştirilmesi için kullandı. 17 Ekimde Menşevik Yürütme Kurulunun Sovyetler Kongresini birkaç gün daha ertelediğini öğrenince rahat bir soluk aldı, ama bunu belli etmedi. Böylelikle son hazırlıklar için birkaç gün daha kazanmış oluyordu. Ama karşı taraf da bu ertelemeden yararlanabilirdi; üstelik Zinoviyev ile Kamenev'in açıklamaları yüzünden sert bir şekilde de harekete geçebilirlerdi. 18 Ekimde, Troçki, Sovyette iki önemli sorun karşısında kaldı: Biri, ihtilâl söylentilerinin yayılması, öteki de Kızıl Muhafızlara silâh dağıtılması için askerî silâh depolarına verilmiş olan emir. Bu sorulara verdiği cevap diplomatik maskelemenin bir şaheseridir: "Petrograd Sovyetinin kararları yayımlanmıştır", dedi. "Sovyet seçimle gelmiş bir kurumdur; her üye kendisini seçmiş olan işçilerin bilmiyeceği bir karar alamaz. Hiç bir şeyi gizlemiş değiliz. Sovyet adına ilân ediyoruz: Herhangi bir silâhlı hareket kararı vermiş değiliz." Bir bakıma yanlış değildi: Gerçekten de *Sovyet* böyle bir şeye karar vermemişti. Kendisi Sovyet Başkanı olarak ancak Sovyet çalışmalarının hesabını verebilirdi. Parti Merkez Komitesi gibi özel bir kuruluşun aldığı gizli bir kararı halka açıklamak zorunda değildi.

Ancak Troçki, hem dostlarını, hem de düşmanlarını kızdıracak olan böyle bir inkârla yetinmedi Kendi elini kolunu da bağlamak istemedi: "Ama," dedi, "olayların akışı Sovyeti silâhlı bir harekete girişmek konusunda herhangi bir karar almaya zorlarsa, o zaman işçilerle askerler Sovyetin bu kararına bir tek insan gibi cevap vereceklerdir." Kızıl Muhafızlara silâh verilmesi için emir çıkardığını kabul etti. Ama davranışını yine alışılagelen bir maske altında sakladı: Sovyet, Menşeviklerin elindeyken de aynı şey yapılmıştı. Sonra meydan okurcasına şunları söyledi: "Petrograd Sovyeti işçilerin muhafızlarını örgütlemeye ve silâhlamaya devam edecektir... Hazır olmalıyız. Çok sıkı bir kavga dönemine girmiş bulunuyoruz. Karşı - ihtilâlin girişeceği herhangi bir saldırıya her

zaman hazır bulunmalıyız. Ama devrim düşmanlarının Sovyet kongresini dağıtmak için girişecekleri ilk teşebbüsü, bize karşı yapılacak herhangi bir saldırıyı, karşı - saldırı ile karşılayacağız. Bu saldırı merhametsiz olacak ve bu işte sonuna kadar gideceğiz." Böylece biryandan düşmanlarının kafalarını allak bullak ederken, öteyandan isyancıları ve dostlarını da kışkırtmış oluyordu. Bu ince hesaplarla hem isyancıların çalışmalarındaki savunucu yanı ortaya çıkarıyor, hem de asıl tabanda yatan saldırıcı yanı da kaybetmemiş oluyordu. Kamenev bu sırada ayağa kalkarak Troçki ile aynı görüşte olduğunu söyledi ve Zinoviyev de *Raboçi Put* başyazarına gönderdiği bir mektupla aynı şeyi yaptı. Böylelikle ayaklanmanın iki muhalifi partilerini yüzde yüz savunucu bir politikaya râzı ettiklerini ve böylece partilerini başka yoldan ihtilâlden vazgeçirdiklerini sandılar. Ama onların Troçki ile dayanışma halinde olduklarını bu şekilde açıkça ilân etmelerinin çok başka bir sonucu daha oldu: Bu iki tanınmış ihtilâl aleyhdarının Troçki ile birlik olduklarını gören Bolşevik düşmanı partiler Troçki'nin de onlarla aynı fikirde olduğuna inandılar. Menşeviklerle Sosyal Devrimciler "o halde ihtilâl olmayacak" diye avundular.

Bu olaydan hemen sonra, Troçki, Lenin ile gizli bir görüşme yaptı. Anlaşıldığına göre son haftalar içinde yaptığı tek gizli görüşme bu oldu. Söylediği sözleri, ve kendisiyle Zinoviyev ve Kamenev arasında görünürdeki fikir beraberliğini Lenin'in yanlış anlayıp anlamadığını öğrenmek istiyordu; Lenin ters bir fikire kapılmamalıydı. Ama korkularının yersiz olduğunu gördü; Lenin az önce Merkez Komitesine şunu yazmıştı: "Kamenev'in Petrograd Sovyeti toplantısında oynadığı oyuna ancak bayağı denebilir. Troçki ile tamamiyle aynı fikirde olduğunu sanıyorsunuz; ama Troçki'nin de düşmanlar karşısında o gün yaptığından daha fazlasını yapamıyacağını ve daha fazlasını söyleyemiyeceğini anlamak o kadar zor mu?" Troçki'nin sonradan yazdığına göre, Lenin'in bu görüşme sı-

rasında "çok sâkin ve çok güvençli, daha az kuşkulu olduğunu söyliyebilirim... İkide birde başını sallıyor ve soruyordu: 'Onlar bizden önce harekete geçmezler mi? Bizi gafil avlamazlar mı?' Kendisine bundan sonra işlerin hemen hemen otomatik olarak gelişeceğini söyledim."

Lenin pek emin değildi. Zinoviyev ile Kamenev'in hemen partiden atılmaları için yeniden yaptığı teklife Troçki'nin ve bir bütün olarak Merkez Komitesinin cevap vermemesi onu yeniden kuşkulandırmıştı. Zinoviyev ile Kamenev'in boşboğazlığı aynı durumda herhangi bir parti tarafından bile ihanet sayılırdı. Bu bakımdan Lenin, Merkez Komitesinin bu adamlar karşısındaki tutumunda, Komitenin ihtilâl konusunda kararsız olduğu kokusunu sezdi. (*)

(*) Lenin'in teklifini Merkez Komitesinde bir tek kişinin bile desteklememesi Bolşevik Partisinin o zamanki havasını göstermesi bakımından ilginçtir. Kamenev Komiteden kendi isteğiyle çekilmek istediğini söyledi. Lenin ise Kamenev'in Zinoviyev'le birlikte, hem fikirlerinden hem de disiplini ağır bir şekilde bozduklarından ötürü, bir ders olmak üzere partiden atılmalarını istiyordu. Merkez Komitesinin 20 Ekimde yaptığı oturumun tutanağı okunmaya değer: Dzerjinski, siyasî faaliyetten çekilmesinin Kamenev'e öğütlenmesini istiyor. Ama, partiden atılmasından yana değildir. Zinoviyev saklanmış olduğu için onu düşünmeye değmezdi. Stalin ile Miliutin Merkez Komitesinin genel bir toplantısına kadar sorunun uyutulmasından yanadır. Parti gazetesinde Zinoviyev ile Kamenev'in gerekçelerini savunduğu için Stalin de eleştirilmektedir. Uritski işin ertelenmesini istiyor. Sverdlov, Kamenev'e şiddetle karşıdır, ama Merkez Komitesinin herhangi bir kimseyi ihraç etmeye yetkisi olmadığı kanısındadır. Troçki, Kamenev'in istifası kabul edilsin, yalnız ihraç edilmesin, demektedir. Bu arada Stalin'in gazetedeki politikasını da eleştirmiş, parti gazetesinin kaypak tutumu "göz yumulmayacak bir durum" yarattı demiştir. Yoffe de, aynı şekilde konuşmuştur. Stalin bir kere daha Zinoviyev'le Kamenev'i savunuyor ve Merkez Komitesinde kalmalarını istiyor: "Partiden atmak çare değildir—birliğin korunması gerek" diyor. Kamenev'in istifası üçe karşı beş oyla kabul edilmiştir. Bunun üzerine Stalin de parti gazetesinin başyazarlığından istifa ettiğini söylüyor, ama kabul edilmiyor. Bolşevik partisinde tek ya da totaliter bir havanın bulunduğu görüşünün doğru olmadığını anlaşılıyor. **Protokoli Tsen. Kom.;** s. 127—9

Sovyet, Garnizona emir vererek, bundan böyle yalnızca Askerî Devrimci Komitenin ya da komite komiserlerinin onayladığı resmî emirleri yerine getireceklerini bildirdiği zaman artık ayaklanma hazırlıkları sona ermiş demekti. Troçki 21 Ekimde bu genelgeyi alay komitelerinin genel bir toplantısında sunmuştu; ve Çarların eski muhafızları Kazaklara da ayrı bir çağrıda bulunarak ihtilâle karışmamalarını istemişti. Alay komiteleri Troçki'nin kararını kabul etmişler ve bu arada şunu bildirmişlerdi:

Petrograd Sovyetinin bütün siyasî kararlarını onaylayan garnizon şu noktayı açıklar: Söz vakti geçmiştir artık. Ülke uçurumun kenarındadır. Ordu barış istiyor, köylü toprak istiyor. İşçi iş ve ekmek istiyor. Koalisyon hükümeti halka karşıdır ve halk düşmanlarının elinde bir oyuncaktır. Söz vakti geçmiştir artık: Rusya Sovyetler kongresi iktidarı ele almalı ve halka barış, toprak ve ekmek sağlamalıdır.... Petrograd garnizonu bütün kuvvetlerini, son erine kadar, bu istekler için savaşmak üzere, Sovyet Kongresinin emrine vermeyi kesinlikle taahhüt eder. Bize güveniniz... Nöbette bekliyoruz, ya yenecek ya öleceğiz.

Olaylar bu son yeminin yalnız doğru değil, çok kesin de olduğunu gösterdi. Evet, sivil işçiler gerçekten "yenmeye ya da ölmeye" hazırdılar; ama garnizonun Sovyeti desteklemesi Kerenski'yi kolaylıkla yeneceğine, böylece savaşa bir son vereceğine emin olmasından ileri geliyordu. Ama, neden ileri gelmiş olursa olsun Garnizonun Sovyetin emrine girmiş olduğu bir gerçekti.

Bu durum ister istemez resmî askerî komutanlık ile Askerî Devrimci Komite arasında bir çatışma yarattı.Bu sırada bile Troçki komitenin askerî bir komutanlık yerine geçtiğini söylemiş değildir. Komitenin komiserleri yine Genel Kurmaya bağlıdırlar. Görünüşte amaçları, çalışmaları koordine etmek ve sürtüşmeleri önlemektir. Troçki ayaklanma günü bile Genel Kurmayla görüşmelerin iyi bir hava içinde yürüdüğünü bildiren raporlar yazdıracaktır. Bu askerî hazırlıkları yaptığı sırada, Troçki, Kızıl Muhafızlarla sivil örgütleri alarma geçirdi.

22 Ekimde *Narodnyi Dom* (Halkevi) da yapılan muazzam bir mitingte konuştu. Yukarıda adıgeçen görgü tanığı sahneyi şöyle anlatıyor: "Çevremdeki kalabalık hemen hemen kendinden geçmişti." Troçki halktan yeminini tekrarlamalarını istedi: "Sayısız kalabalık el kaldırdı. Troçki kelimelerini teker teker söyledi: Devrimi zafere kavuşturmak, halka toprak, ekmek ve barış getirmek için en büyük yükü üzerine almış olan Sovyeti bütün kuvvetinizle ve fedakârlık gücünüzle destekleyeceğinizi gösteren bu oylar sizin yemininiz olsun mu? Sayısız kalabalığın elleri havadadır. Kabul ediyorlardı... Troçki sözünü bitirdi. Başka biri çıkıyordu kürsüye. Ama artık orada beklemeye ve dinlemeye değmezdi."

Troçki'nin aktörce pozları, şiir okur gibi konuşması Bolşevik - düşmanı liderleri şaşırtan bir savaş hilesinden başka bir şey değildi. Bu liderler onun atıp tutmalarına, parlak sözlerine o kadar alışmışlardı ki bu seferki sözlerinin gerçekten bir yaylım ateş olduğunun farkına varmadılar. Troçki onlara göre, —yalnız onlara göre değil, herkese göre de,— başarılı bir ihtilâlin komutanı olamıyacak kadar gevezeydi. Ama bu devrimde kelimeler, büyük idealistçe sözler bölüklerden ve tümenlerden daha çok iş görüyordu. Parlak nutuklar meydan savaşlarından daha etkiliydi. Bu nutuklar devrimi bir yere kadar gerçek savaşlardan koruyordu. Devrim yalnızca kendi muazzam inandırıcı gücüyle, ve sanki bu gücün büyük birkısmını bir tek adama vererek, kendiliğinden yürüyordu.

23 Ekimde, Askerî Devrimci Komitenin elinde bir harekât plânı vardı. Bu plân hem basitti, hem de ayrıntılı olarak hazırlanmıştı. Seçme birlikler başkentteki bütün stratejik yerleri hemen işgal edeceklerdi. İsyancıların merkezi ile garnizon arasındaki irtibat kesintisiz olarak çalışıyordu. Seçme birlikler işaret beklemekteydiler. Askerî Devrimci Komite üyeleri kuvvetlerin durumunu son bir kere gözden geçirdikleri zaman, bu kuvvetlerin hükümeti hafif bir vuruşla alaşağı edeceklerini anladılar. Sovyetin arkasında ezici üstünlükte bir

kuvvet toplanmıştır; yalnız bir tek şüpheli yer vardı: Neva nehrinin kıyısındaki Peter - Paul Kalesi. Buradaki garnizonun Kerenski'yi desteklediği, ya da en azından kararsız olduğu bildirilmişti. Antonov - Ovseenko kalenin alınması için bir plân hazırladı. Tek önemli çarpışmanın burada olacağı sanılıyordu. Ama Troçki kaleye de sözle hücum etmeyi kararlaştırdı. 23 Ekim günü öğleden sonra yanına Sovyet Muhafız taburunun Bolşevik olmayan komutanını alarak otomobile bindi ve düşman sayılan yere gitti. Kaledeki askerler karşısında bir konuşma yaptı ve Sovyete bağlı kalacakları üzerine onlara yemin ettirdi.

Şimdi Troçki'nin bütün beklediği şey Kerenski'nin herhangi bir kışkırtma hareketi yapmasıydı. İhtilâli böylelikle bir savunma hareketi gibi başlatabilecekti. Kerenski'nin bir kışkırtma yapacağından emindi—çünkü kendisi onu yeterince kışkırtmıştı. Nitekim Kerenski ile hükümet, ayın 23 ünde boşlukta kalmış olduğu yerden bir darbe indirmeye kalkıştı: *Raboçi Put* (İşçinin Yolu) gazetesi ile bu gazetenin büro ve matbaasının kapatılmasını emretti. *Pravda* Temmuz günlerindenberi bu ad altında çıkıyordu. Gazetenin matbaasında çalışan bir işçi kızla bir adam koşa koşa Askerî Devrimci Komiteye geldiler ve kendilerine yeterince asker verildiği takdirde *Raboçi Put*'un kapılarına konulmuş olan mühürleri sökeceklerini ve gazeteyi çıkaracaklarını bildirdiler. Kimsenin tanımadığı bir işçi kız tarafından soluk soluğa ortaya atılan bu fikir birdenbire Troçki'nin kafasında bir şimşek çaktırdı. Sonradan şöyle yazıyor kendisi: "Askerî tedbir olarak, Bolşevik yazı işleri bürosunun kapısında balmumundan resmî bir mühür—hepsi bu kadar. Ne mükemmel bir savaş işareti!" Troçki, Bolşevik bürolarını ve matbaasını korumak üzere bir takım silâhlı askerle birkaç istihkâm mangası gönderilmesini isteyen emri hemen orada imzaladı. Emir hemen yerine getirildi.

Denemek için sürmüştü bu taşı. 24 Ekim sabahıydı. Ortalık daha yeni ağarıyordu. Sabahleyin çıkan gazeteler Ke-

renski'nin Sovyeti ve Bolşevik partisini ortadan kaldırmak için hazırladığı plânı açıklayan haberlerle doluydu. Askerî Devrimci Komite ayaklanmanın son ayrıntıları üzerinde çalışıyordu. Harekâtı artık bir gün daha geciktirmeye imkân olmadığı iyice anlaşılmıştı. O zamana kadar gevşek bir şekilde muhafaza edilen Smolni Enstitüsü hemen toplar ve makinalı tüfeklerle bir kale haline getirildi. Partinin Merkez Komitesi sabahın ilk saatlerinde tarihsel olaydan önce son bir kere daha toplandı. Petrograd'da bulunan bütün üyeler gelmişlerdi. Yalnız Lenin ile Zinoviyev yoktu. Onlar daha ortaya çıkmamışlardı. Stalin de nedense gelmemişti. İhtilâle karşı olduğu için komiteden istifa etmiş olan Kamenev hareket başlar başlamaz isyancıların emrine girdi. Şaşırtıcı bir teşebbüs yeteneği göstermişti, bu arada. O gün, hiç bir komite üyesinin Smolni'den çıkmamasını teklif eden o olmuştu. Troçki'nin teklifi üzerine her üyeye irtibat ve örgüt işlerinde belirli birer görev verildi. Dzerjinski posta ve telgrafla irtibatı sağlıyacaktı; Dubnov demiryolcularla; Nogin ile Nomov ise Moskova ile... Sverdlov geçici hükümetin hareketlerini izleyecek, bu arada Miliutin kentin iaşesiyle uğraşacaktı. Kamenev ile Berzin, ana partilerinden ayrılmakta olan Sol Sosyalist Devrimcileri kazanmaya çalışacaklardı. Sonunda Troçki şunu da teklif etti: Bolşevikler Smolni'de baskına uğradıkları takdirde ihtilâl merkezi Peter - Paul kalesine nakledilecekti. Buradaki garnizon az önce dâvâya kazanılmış bulunuyordu. (*)

Bütün bunlar olurken, Kerenski Parlâmento Öncesinde konuşmakta ve artık çok geç kalmış bir sürü tehditler savurmaktadır. Askerî Devrimci Komitenin tümü için kovuşturma açılmasını, Lenin'in yeniden aranmasını, kefaletle serbest bırakılmış olan Troçki ile bütün öteki Bolşevik liderlerinin tu-

(*) Kamenev Aurora kruvazöründe yedek bir karargâh kurulmasını teklif etti. Kendisi bu geminin mürettebatı ve radyo istasyonu ile devamlı olarak temas halindeydi.

tuklanmasını emretmiş ve Kronştad bahriyelilerine karşı harekete geçmiştir (*). Troçki Petrograd Sovyetini olağanüstü topladı ve Askerî Devrimci Komitenin aldığı tedbirleri anlattı. O sırada herhangi bir ayaklanmadan söz etmedi:

Kentte devrimci düzeni korumak sorumluluğunu üzerimize almaktan korkmuyoruz... Bizim ilkemiz şu: Bütün iktidar Sovyetlere geçmelidir... Rusya Sovyetler Kongresinin önümüzdeki toplantılarında bu ilke uygulanmalıdır. Bunun bir ihtilâle ya da herhangi başka bir harekete çevrilip çevrilmemesi yalnızca ve, daha çok Sovyetlere değil, halkın ortak isteğine meydan okuyan ve hâlâ hükümetin başında bulunan kimselere bağlıdır. (Troçki **Raboçi Put** olayını anlattı ve şunu sordu) Bu bir ihtilâl midir? Başımızda halkın güvenmediği ve kendisine de güveni olmayan uydurma bir hükümet var, çünkü bu hükümet içinden çökmüş bulunuyor. Bu uydurma - hükümet yalnızca tarihin kendisini ortadan silip süpürmesini beklemektedir...

Troçki, Kerenski'nin Kronştad'a karşı harekete geçilmesi için verdiği emrini iptal ettiğini ve *Aurora* kruvazörünün Neva'da hazır durumda beklemesi için de emir verdiğini açıkladı.

Yarın Sovyetler Kongresi açılıyor. Garnizon ve proletarya ellerinde topladıkları kuvvetleri Kongrenin emrine vermelidir. Bu onların görevidir. Bu kuvvetleri azaltmadan ve bozmadan Kongreye teslim etmek de bizim görevimizdir. Hayalî hükümet kendi ölüsünü diriltmek için tehlikeli bir teşebbüse girişecek olursa halk kitleleri ona kesin bir karşı darbe indireceklerdir. Ve saldırı ne kadar güçlü olursa, darbe de o kadar güçlü olacaktır. Eğer hükümet kendisine bırakılmış olan yirmi dört ya da kırk sekiz saati devrimi yoketmek için kullanacak olursa devrim öncülerinin, saldırıya saldırıyla, demire çelikle karşı koyacaklarını ilân ediyoruz.

(*) İngiliz Askerî Heyetinin Başkanı General Sir Alfred Knox bir gün önce plânı öğrenmişti. Not defterinde şöyle yazıyor: "Bugün Bagratuni Kerenski'nin Troçki'yi ve Askerî Devrimci komite üyelerini tutuklamaya karar verdiğini söyledi... Bu programı gerçekleştirecek kadar güçlü olup olmadığımızı sorduğum zaman, Bagratuni, olduğumuzu söyledi. Podryelov şöyle dedi: "**Tehlikeyi göze alabiliriz.**" **With the Russian Army**, cilt II, s. 705.

Kent kurulundan gelen bir heyet bu sırada kendisine yaklaşıp Sovyetin ne yapmak niyetinde olduğunu sorunca Troçki üstü kapalı bir şekilde, devrimci düzenin korunmasında Sovyetin kent kurulu ile işbirliği yapmaya hazırlandığını söyledi; ve sözlerini doğrulamak üzere de kurulu Askerî Devrimci Komiteye katılmaya çağırdı.

O akşam, geç vakit, Menşevik Merkez Yürütme Kurulu kongreye gelen delegeleri bir toplantıya çağırdı. Dan, bu toplantıda Sovyetlerin eski önderleri adına son olarak konuştu: "Karşı-devrimciler başkaldırmak için, genel kıyıma başlamak için Bolşevikleri bekliyorlar Halk yığınları bıkkın ve yorgundur. İhtilâlde hiç bir çıkarları yoktur Petrograd Garnizonunun... Genel Kurmayın emrini dinlememesi doğru değil... Bütün iktidarın Sovyetlerin eline geçmesi... ölüm demektir... Biz süngülerden korkmayız... *Çayika* Devrimi vücuduyla savunacaktır " (*). Dan, gürültüler ve alaylar arasında barış görüşmelerine ve toprak reformuna başlanacağına söz verdi; böylece Bolşeviklerin isteklerinde haklı olduklarını ister istemez kabul etti. ("Rusya" dedi, "artık savaşa devam edemez.") Salondakiler bağırdılar: "Çok geç!"

Sonra Bolşevikler adına Troçki, bir fırtına gibi coşan alkışlar arasında kürsüye çıktı. Zayıf, sivri yüzü hınzırca bir ifade aldığı zaman o sanki bir şeytandı.

"Dan'ın taktikleri doğruluyor ki, halk yığınları —büyük, durgun ve umursamayan yığınlar— kendisiyle birliktir!" (Büyük sevinç gösterileri) Troçki dramatik bir tavırla Başkana döndü: "Biz toprakların köylüye verilmesini istediğimiz zaman siz buna karşıydınız. Biz de köylülere şunu söyledik: "Eğer toprağı size vermiyorlarsa siz kendiniz alın!" Ve köylüler bizim sözümüzü dinlediler. Şimdi siz gelmiş altı ay önce bizim yaptığımız işi savunuyorsunuz... Dan'ın 16 ve 18 Temmuz ayaklanmasına katıldığını söyliyeceği günler de gelecektir... Hayır, son yedi aylık tarih halk yığınlarının Menşeviklerden yüz çevirdiğini gösteriyor..." (**).

(*) John Reed, **Dünyayı Sarsan On Gün**, Ağaoğlu Yayınevi, Çeviren: Rasih Güran, s. 75—76.
(**) Aynı kitap, s. 76—77.

Troçki'nin ihtilâlden hâlâ belirsiz bir şekilde söz etmesine aldanan Dan, belki de Bolşeviklerin kongrede çoğunluğu sağlayamıyacaklarını umarak, doğruca Kerenski'ye koştu ve Bolşeviklerin bir darbeye girişmiyeceklerini kendisine temin etti, herhangi bir sert tedbirden kaçınmasını istedi.

Ama ihtilâl başlamıştı bile. Troçki ünlü 1 Sayılı Emir'i çıkarmıştı: "Petrograd Sovyeti tehlikededir. Dün gece karşı - devrimci komplocular Junker'leri ve hazır taburları Petrograd'a getirtmek istemişlerdir. Bundan ötürü alayınızın harekete geçmeye hazır bulunmasını emrediyoruz. Yeni emirlerimizi bekleyiniz. Bütün gecikmeler ve kararsızlıklar devrime ihanet sayılacaktır." Emirin son havası isyancılara güven veriyordu. Kızıl Muhafızlarla muvazzaf birlikler 24 - 25 Ekim gecesi, Tauride Sarayını, postahane ve tren istasyonlarını, Merkez Bankasını, telefon santrallerini, elektrik santrallerini ve daha başka stratejik noktaları bir şimşek hızıyla ve hemen hemen sessizce işgal ediverdiler. Şubatta Çarlığı yıkan hareket aşağı yukarı bir hafta sürdüğü halde Kerenski hükümetinin yıkılışı yalnızca birkaç saat almıştı. 25 Ekim sabahı Kerenski elçiliklerden birinin otomobiline binerek kentten kaçmış bulunuyordu. Bolşevikler başkenti kan dökmeden ellerine geçirmişlerdi (*). Öğleyin Troçki şaşkınlıktan serseme dönen ve gözlerine inanamayan Petrograd Sovyetine yeni gelişmeleri haber verdi Birkısım Bakanlar tutuklanmışlardı; Parlâmento Öncesi dağıtılmıştı; bütün kent kontrol altına alınmıştı. Düşman o sırada yalnızca Kışlık Sarayı elinde bulunduruyordu. Antonov - Ovseenko Saraya hücuma hazırlanmaktaydı.

Lenin, 24'üncü günü akşamı, yine çok gizli bir şekilde, Smolni'ye gelmişti. Genel Kurmayla Askerî Devrimci Komi-

(*) Bolşevik başarısının en düşman gözlemcisi General Sir Knox bütün zayiatın "on kişi" den ibaret olduğunu söylüyor. With Russian Army, cilt II, s. 711.

te arasında dostça görüşmeler yapıldığı üzerine çıkan haberler yeniden kuşkulandırmıştı Lenin'i. İhtilâlin başarılamıyacağından hâlâ korkuyordu. Son birkaç gündenberi saklanmış olduğu Viborg banliyösünden gizlice Smolni'ye gelirken, sokaklarında yürüdüğü kentin fiilen partisinin eline geçtiğinden haberi yoktu. Troçki'yi ve öteki liderleri soru yağmuruna tuttu: Gerçekten Genel Kurmayla anlaşmak üzere miydiler? Kent neden bu kadar sessizdi? Ama sorularına verilen cevapları dinledikçe, Askerî Devrimci Komite odasındaki sıkı çalışmaları, verilen emirleri, gelen raporları gördükçe, isyan liderlerinin uykusuzluktan şişmiş gözlerine, yorgun, traşlı, pis, ama azimli ve rahat yüzlerine baktıkça arkadaşlarının kendi yokluğunda herşeyi göze alarak ortaya atıldıklarını anladı ve kuşkuları kalmadı. Biraz çekinerek ve özür dileyerek, ihtilâlin elbette bu şekilde hazırlanabileceğini söyledi—yeter ki başarıya ulaşılmalıydı.

Lenin bir başkomutan gibi davranmıştı, yâni kesin savaşı uzaktan seyrederken, harekâtı yöneten komutanın başka türlü düşünebileceğini bilerek, aradaki görüş ayrılığını kafasında büyültmüş, müdahalesi olmazsa işlerin kötü gitmesinden korkmuş, sonra savaş yapılırken hemen savaş alanına koşmuş, ama en ufak boş bir gurura kapılmadan harekâtın gidişine uymuş ve yardımcısının işlerini beğenmişti. Harekâtın başında Troçki vardı. Harekâtı kendi bildiği gibi yönetmişti, ama başarısının kesin etkeni Lenin'di. Başaranın geniş işçi ve asker kitlelerinin davranışlarına bağlı olduğu bir zamanda Troçki bu kitlelerin düşüncelerini yoğuran tek adam olmuştu. Ama aktif isyancılar Bolşevik Partisinin saflarında ve kadrolarında yetişmişlerdi; partilerinin kurucusu ve eşsiz lideri saydıkları Lenin, saklandığı yerden bile onların üzerinde büyük bir etken olmuştu. Lenin'in sürekli ve inatçı çabaları, ateşli uyarmaları olmasaydı onlar Troçki'nin emirlerini dinlemezlerdi. Troçki'nin ihtilâl plânını uygulamadan önce bu fikri onlara aşılayan Lenin olmuştu. Ama Lenin ihtilâlin fiilen başla-

dığını gördüğü zaman bu dev oyunda ancak Troçki'nin dev bir eş olabileceğini sonunda anlamış ve onu beğenmişti.

25 Ekim gecesi, iki adam, Smolni'de Sovyetler Kongresinin toplanmak üzere bulunduğu büyük salonun bitişiğindeki karanlık ve boş odada yere oturmuş dinleniyorlardı. Troçki, bir gece önce yorgunluktan bayıldığı için biraz uyumaya çalışıyordu. Ama uyumasına imkân yoktu. Yandaki odada durmadan çalan telefona cevap vermek zorunda. Yardımcılar ve haberciler durmadan kapıyı vuruyorlar. Gelen raporların birinde Kışlık Saraya hücum edildiği bildiriliyor: Troçki *Aurora*'nın harekete geçmesini emrediyor; Kışlık Saraya doğru kuru sıkı ateş etsinler, yeter——hükümet teslim olur, diyor. Sonra gidip Lenin'in yanına yere yatıyor. Bir parça dalıyor; yeniden haberler, kısa kısa fısıltılar... Az sonra büyük aydınlık salona geçip Kongrenin karşısına çıkacaklar. Elbette Kongrenin tek iktidar olduğunu ilân edecekler; toprak köylülerindir diyecekler ve Rusya ile dünya arasında hemen barış yapılmasını teklif edecekler. Ve yarın da bütün dünyaya yeni hükümeti sunacaklar. Profesyonel birer devrimci olan arkadaşlarıyla kendisinin Bakan adını almaları Lenin'e çok garip gelmektedir. Troçki'nin kafasından tarihteki olaylar geçiyor —her zaman olduğu gibi yine Fransız İhtilâli— belki de onlar da kendilerine *Commisaires,* Halk Komiseri, Halk Komiserleri Kurulu diyebilecekler. (*)

Kongre *Aurora* zırhlısının Kışlık Saraya karşı açtığı —kuru sıkı— top ateşinin arasında toplanmıştır. Bolşevikler yalnız başlarına üçte iki çoğunluktadırlar; Sol Sosyal Devrimcilerle birlikte aşağı yukarı dörtte üçü sağlıyorlar. Yeni "Başkanlık Divanı"nın masasında on dört Bolşevik, yedi sağ ve sol Sosyal Devrimci, üç Menşevik ve Gorki grupundan da bir temsilci yer alıyor. Yenilgiye uğramış olan partiler ihtilâlin

(*) Troçki Merkez Komitesinin ertesi günkü oturumunda bu adları teklif etti.

ve Kışlık Sarayın bombardıman edilmesine karşı bağırıp çağırmaya başlıyorlar. İleride Stalin'in Berlin elçiliğini yapacak olan Hınçuk, koyu Menşevikler adına kalkıp kongreyi terk edeceklerini söylüyor ve grup "Kaçaklar! Kornilov'a gidin!" bağırışları arasında salondan çıkıyor. Merkez ve sol Menşevikler salonda kalmışlar, Bolşeviklerle Menşevikler ve Sosyal Devrimciler arasında bir koalisyon hükümetinin kurulmasını istemektedirler. Teklifin Bolşevikler tarafından reddedilmesi üzerine bu gruplar kongreyi ve kongrenin alacağı kararları boykot edeceklerini bildiriyorlar.

Önde Martov ve Abromoviç olmak üzere, bu gruplar salonu terk ederlerken, Troçki 1903 de partinin ikinci kongresini ve bu kongrede Martov'un Bolşevik Merkez Komitesine boykot ilân etmesini hatırlıyor. O zamanki boykotçular arasında kendisi de vardır. Bu iki sahne ne kadar birbirine benziyor: önderler aynı, "yumuşaklar" ve "sertler", 1903 deki suçlamaların çoğu Martov'un son yaptığı açıklamada da var; "komplo", "yağma" ve "sıkı yönetim" kelimeleri bile yeniden kullanılıyor. Ama bu sefer sahne çok büyüktür ve kavga yoğundur. Sonra kendisi de bambaşka bir yerdedir: Uzun yanılma ve ayrılma yıllarından sonra yeniden Lenin'e dönmüştür.

Troçki, Martov'un hâlâ kürsüde bulunduğu bir sırada kendisine cevap vermek üzere ayağa kalkarken yenilgiye uğramış olana karşı içinde bir yumuşaklık, bir eziklik, bir şefkat, dahası bir acıma bile yoktur—ciddidir, yalnızca, sinirlidir, ve öfkelidir. "Halk kitleleri uyandıkları zaman hareketleri için gerekçe aramazlar" diye başlıyor söze. "Yapılan şey bir komplo değil, bir ihtilâldir. Petrograd'daki işçi ve askerlerin devrimci enerjilerini pekiştirmiş bulunuyoruz. Kitlelerin bir komploya girişmek değil ayaklanmak istemini açıkça çelikleştirmiş bulunuyoruz. " İhtilâl, askerî bakımdan fiilen bir komplo gibi yönetilmiştir, ama bu söz siyasî bakımdan doğrudur. İhtilâl başka türlü yönetilmezdi. "İhtilâlimiz", diye devam ediyor sözüne, "zafere ulaşmıştır. Şimdi karşımıza geçmişler bize di-

yorlar ki: Zaferden vazgeçiniz, uzlaşmaya gidiniz. Kiminle? Soruyorum, bu uzlaşmayı kiminle yapacağız? Kongreyi terkeden ve bu teklifleri ortaya atan bu zavallı gruplarla mı? Hepsinin ne mal olduklarını iyice gördük. Artık Rusya'nın hiç bir yerinde kimse onların arkasından gitmez. Milyonlarca işçi ve köylü eşit koşullar altında bunlarla mı... anlaşma yapacak?... sizler birer zavallı, toplumdan ayrı düşmüş insanlarsınız. İflâs etmişsiniz. Rolünüzü oynadınız. Gidin, tarihin çöplüğüne gömülün!" (*) Martov ile arkadaşları, sımsıkı işçi ve asker sıraları arasından kendilerine yol açmaya çalışarak salondan çıkarlarken bu *Veyl O Mağlûplara!* haykırışı kulaklarını tırmalıyordu. Bu sırada delegeler, Geçici Hükümet zamanında yaptıkları gibi kötü işleri, halkın açlıktan ve soğuktan çektiklerini, durup dururken giriştikleri kanlı saldırıları, Temmuz günlerini, Bolşeviklere yapılanları, köylülerin toprak dâvâlarını, bağıra bağıra onlara hatırlatıyorlardı. Yenenler içlerinde birikmiş olanları ortaya dökmektedir artık.

Adalet, Smolni salonlarında yerini bulmuştu, ama daha yeni başlamaktadır işine...

İktidarı eline geçiren hiç bir kuvvet, o zamana kadar Bolşevik liderlerinin alelacele kaleme aldıkları kararları kongreye okumakla yüklendikleri sorumluluklar kadar büyük bir yükü omuzlarına almış değildir. Halka Barış, Toprak ve Ekmek vaadediyorlardı. Ama vaadler ile vaatlerin yerine getirilmesi arasında dağlar vardır. Barış âdil ve demokratik olacaktır. Hiç bir ilhak ya da tazminat tanınmayacak, yenenlerin yenilenlere zarar vermesi ve onlara kötü işlemler yapması önlenecektir. Lenin ile Troçki, böyle bir barışı ne kırallardan ne de parlâmentolardan beklemediklerini tekrar tekrar söylemektedirler—böyle bir barışı ancak savaşan ülkelerin proleterleri sağlayabilirlerdi. Ama, Hohenzollorn'lerin ve Habsburg'-

(*) John Reed, adı geçen kitap, s. 94.

ların orduları hâlâ Rus imparatorluğu toprağındadırlar; ve bu ordular imparatorlarına ve yöneticilerine karşı başkaldırmadıkları, onların aç gözlü ihtiraslarını önlemedikleri sürece, Bolşevikler, bir anlamda, savaşa devam etmek, doğru bir barış sağlayabilmek için devrimci bir savaş yürütmek zorunda kalacaklardır. Ama Bolşevikler, aynı zamanda, ve daha çok halkın görüşüne uyarak, *hemen* barış yapacakları konusunda halka söz vermişlerdir. Böyle bir barış âdil ve demokratik olmayabilirdi. İlk karşılaştıkları zorluk da bu oldu zaten. Bu sorunun çözülmesi yorgun köylü askerlerin direnmelerine bağlıydı. Oysa onlar artık toprağın köylüye ait olduğunu işitir işitmez silâhlarını bırakıp sapanlarının başına koşmak istiyeceklerdi. Böyle bir durumun baskısı altında yapılacak sudan bir barış ise uzun yıllar sürecek bir dış müdahele ve iç savaş tehlikesini Rusya'dan uzaklaştıramazdı.

Bolşevikler toprakları köylüler arasında böldüler, daha doğrusu, köylülerin kendi aralarında yaptıkları paylaşmayı onayladılar. Hiç bir ülke bu kadar geniş, bu kadar hızlı bir toprak devrimini, geçici de olsa, ekonomik hayatını sarsmadan ve zayıflatmadan geçiremezdi: Çünkü bu durumlarda köyle kent arasındaki bağlar gevşer ya da kalmaz; eski alış veriş yolları daralır ve tıkanır; vakti geçmiş, eski, yetersiz, ama yine de kendiliğinden çalışan, ve kendine göre bir verimi olan devlet mekanizması işlemez olur. Eskilerinin yerine yeni bağların kurulması, yeni kanalların işlemesi, ulusun yönetilmesi, yeni metodların bulunması, iç savaş çıkmasa da, en elverişli koşullar altında bile, zaman isteyen bir iştir. Bütün bunlar sağlanıncaya kadar, bugünkü uygarlığın en ilkel bir şartı olan köyden kente yiyecek akışı kesilmeye mahkûmdur. Toprak isteği ile ekmek isteği pek uzlaştırılamaz. Derebey toprakları parçalandıktan sonra kentlerdeki işçiler, daha çok değil, daha az ekmek bulurlar. Rusya'da toprak devrimi bulunmaz bir nimet olmuştu. Başlangıçta köylüler bu devrimden yararlanarak yalnız toprağa sahip olmakla kalmamışlar, aynı zamanda es-

kidenberi sürüp gelen esirliklerinden ve borçlarından da kurtulmuşlardı. Ama bir bütün olarak, ulus için durum pek parlak sayılmazdı. Rusya'daki topraklar o sırada 25,000,000 küçük köylü işletmesine bölünmüştü. Bunların çoğu son derece verimsiz işletmelerdi. Nuh zamanından kalma araçlarla çalışılıyordu. Bolşevik liderleri bu durumun eninde sonunda ekonomik ve sosyal havayı sarsacağını biliyorlardı. Ama toprağın bölünmesini teşvik etmek ve sonra bunu kanunlaştırmak zorundaydılar, çünkü bu durum eski yarı - feodal işletmelerin yaşamasından daha iyi idi. Bunu yapmazlarsa onlar da kendilerinden önceki hükümetlerin âkibetine uğrarlardı. Ama başlangıçtanberi toprakta kollektif mülkiyeti tutmuşlar, 25,000,000 küçük işletmenin oldukça büyük, modern ve verimli çiftlikler halinde yeniden gruplaştırılmasının ve yerleştirilmesinin daha doğru olacağını söylemişlerdi. Ancak, bunu ne zaman, nasıl ve hangi sanayi araçlarıyla yapabileceklerini açıklamamışlardı. Karmaşık, paradoksal ve tehlikeli bir yola girdiklerini biliyorlardı yalnızca: Yaptıkları toprak devriminin amacı açıktan açığa bu toprak devrimini sonradan başka bir devrimle ortadan kaldırmaktı.

Sanayi işçisi ve kentli için ise "ekmek" demek daha çok sanayiin büyümesi ve gelişmesi demekti. 1917 yılındaki koşullar altında yaşayan Rus işçisi için bu, aynı zamanda, sanayide özel mülkiyetin ve denetimin de kaldırılması demekti. Devrim liderlerinin gençliklerindenberi öğrendikleri kuramsal sosyalizme göre ulusal ve sonunda da uluslararası mülkiyet rejiminde merkezden üretim plânlamasının büyük bir rolü vardı. Bolşevikler Rus sanayiini öyle bir durumda bulmuşlardı ki bu sanayi, çıkabilecek herhangi bir iç savaşta, harap olmasa bile, yine de sosyalist bir kuruluşa temel olamıyacak kadar kısır ve güçsüzdü. Yalnızca sosyalizme doğru bir gelişimin başlangıç noktası olabilirdi böyle bir sanayi. Bolşevikler devrim amacının sosyalizm olduğunu söylemişlerdi, ama Rus sanayiini hemence kamu mülkiyetine ya da yönetimine

çevirmeye kalkışamazlardı. Ellerinde gerekli kaynaklar, yöneticiler, teknisyenler ve teknikler yoktu. Deneye deneye ve yanlış yapa yapa, yavaş yavaş, bu problemi çözeceklerini umuyorlardı. Bu bakımdan, başlangıçta, sanayicilerin ve tüccarların mallarını, derebeylerin mallarına yaptıkları gibi, çarçabuk ellerinden almak niyetinde değillerdi.

Ama 1917 yılı içinde kendiliğinden birdenbire bir durum ortaya çıkıverdi, ve bu yüzden fabrika sahipleri mallarının yarısından çoğunu kaybettiler. Seçimle kurulan Asker Komiteleri daha apoletler sökülmeden nasıl subayların ellerinden otoritelerini ve görevlerini aldılarsa, fabrika ve madenlerdeki işçi komiteleri de daha fabrika sahipleri ve müdürlerinin ellerinden malları ve yetkileri alınmadan ya da işlerinin başından atılmadan onların hak ve imtiyazlarına sahip çıktılar. Rusya'daki hükümet sisteminde Şubattan Ekime kadar süren iktidar ikiliği Ekimden sonra da Rus sanayiinde süregeldi. Halkta bir çeşit anarşizm ve sosyalizm karışımı içgüdü vardı. Kısmen ve doğal olarak, ve kısmen de o günkü kargaşalıktan ötürü halkın bu içgüdüsü sanayiin millî bütünlüğünü bozacak eğilimdeydi. Oysa sanayideki bu millî bütünlük ortadan kalktığı takdirde sosyalizme doğru bir gelişme sözkonusu olamazdı. Her iş komitesi kendi başına bir topluluk ve kendi başına kanun olmak istiyordu. Kaynaklarını kaybedecek olanlar yalnız kapitalistler olmayacaktı, bütün ulus kaynaklarını kaybedecekti.

Bu durum Bolşevikleri harekete geçmeye zorladı. İşçi sınıfı adına iktidarı ele alan devrimci hükümet, ekonomik nedenler ileriye sürse bile, eski sanayicilerin otoritelerini iade edemezdi. Devlet mekanizmasında yaptığı gibi, sanayi alanında da bu ikili iktidara bir son vermeliydi—eski iktidarı ortadan kaldırmalıydı. Ulus ekonomisindeki merkezkaç eğilimlerinin ancak bundan sonra önüne geçilebilecekti. Devrimden kendisi için bir şey elde edemiyeceğini bilen ve malları yarı yarıya ellerinden alınmış olan burjuvazi son kalan

aracıyla kendisini savunmaktan başka bir şey yapamazdı. Elindeki bu araç da ekonomik direnme ve sabotajdı. Burjuvazinin bu araca başvurması Bolşevikleri başkalarının mallarına el koyma politikasında sonuna kadar gitmeye zorladı. Ekonomik ve politik mücadele, iç savaşta en yüksek noktasına vardığı zaman, bu eğilimler bütün sanayiin birdenbire ve vaktinden önce, 1918 de çıkarılan bir kararnameyle kamulaştırılmasıyla sonuçlandı. Kitabımızın kahramanı tarafından yapılan kehanetine göre devrim sürekliydi. Troçki bu ihtimali öteki Bolşeviklerden daha önce görmüştü. Ama bu kuramın gerçekleşmesi, Rus devrimini, daha başlangıçta oynak ve sallantılı iktisadî bir temel üzerine oturttu. Bunun sonucu şu olacaktır: yapının arasıra orası burası Rus halkının başına yıkılacak ya da onlar bu yapıyı paniğe kapılarak alaşağı edeceklerdir.

Ama Bolşevikler, kendilerine zafer sağlayan üç büyük vaadi yerine getireceklerine, yâni, halka Barış, Toprak ve Ekmek verebileceklerine inanmaktadırlar. Felâketten felâkete sürüklenen, içi kan ağlayan Avrupa halklarının da az sonra Rusların yolunu izleyeceklerine ve Rus Devriminin korkunç problemlerini çözmeleri için onlara yardım edeceğine kesin olarak inanmışlardır. O zaman Rusya uluslararası sosyalist topluluğuna katılacak, bu topluluk içinde batı Avrupa'nın zenginliği ve uygarlığı Rus yoksulluğuna ve geriliğine oranla ağır basacak, milyonlarca Alman, Fransız ve belki de İngiliz aydın proleteri, sayı bakımından çok az oldukları halde, milyonlarca cahil mujiğe yol gösterecekti. Rusya batının sosyalizme gideceğini ummuştu. Şimdi de batının, Rusya'yı bu yola sürükleyeceğini, Rusya'nın gerçek uygarlık nimetlerinden yararlanmasına yardım edeceğini umuyordu. Bolşeviklerin ağzından çıkan her sözde böyle bir tutku, böyle dindarca bir iman vardı, hemen hemen. Bu büyük umudun göz kamaştırıcı ışığı Çarlıktan kalan mirasın en karanlık yanlarını bile aydınlatıyordu.

Kurmak istedikleri hükümet sisteminde de aynı umut ışı-

ğı vardı: Daimî ordu olmıyacaktı; polis olmıyacaktı; bürokrasi olmıyacaktı. Hükümet yönetimi, tarihte ilk defa, toplumda hâkim küçük grubun imtiyazı ve meslek sırrı olmaktan çıkacaktı. Lenin, Temmuz günlerinden sonra aranıldığı ve her an öldürülebileceği sanıldığı sırada *Devlet ve Devrim* adlı eserini yazmış, bir çeşit siyasî vasiyetname olan bu kitapta devletin yavaş yavaş ortadan kalkması konusundaki eski görüşleri yeniden ele almıştı. Oysa Marksistler bu sorunu hemen hemen unutmuşlardı. Lenin'in görüşüne göre, sınıfsız bir toplumda hükümet, hükümet olmaktan çıkacaktı; çünkü, hükümet o zaman insanları değil "eşyayı" yönetecek, böylelikle bir baskı aracı (hapisaneleriyle, mahkemeleriyle v.b.) olmaktan çıkacaktı. Elbet 1917'deki Rus hükümeti böyle olamazdı. Geleceğin ideal devletiydi bu. Troçki'nin devlet kavramı Lenin'inkinden daha az biçimlenmişti. Ama, Troçki, Lenin'in bu konudaki düşüncesini öğrenince hemen kabul etti. O gün yapılacak şey Sovyet Cumhuriyetini kurmaktı ve bu konuda aralarında en ufak bir ayrılık yoktu.

Malsahibi sınıflar Sovyetlerde temsil edilmiyordu: Bütün devrimlerde eski hâkim sınıflara nasıl oy hakkı tanınmazsa bu sınıflara da o zaman bu hak tanınmamıştı. (Söz hürriyetinin de ellerinden alınması demek değildi bu, elbette). Yasama ve yürütme güçleri Sovyetlerde toplanacak ve hükümet de Sovyetlere karşı sorumlu olacaktı. Seçmenler, yalnız seçimden seçime değil, herhangi bir zamanda delegelerini değiştirebilecekler, Sovyetler de herhangi bir zamanda güvensizlik oyu vererek hükümeti devirebileceklerdi. Sovyetlerde muhalefet ve partiler arasında yarışma hakkı tanınmıştı. Ancak, hâkim olan partinin halkoyuna istediği biçimi verebileceği hiç akla gelmiyordu. Sovyet Cumhuriyeti bir "proletarya diktatörlüğü" olacaktı. Ve proletarya diktatörlüğü de işçi sınıfının siyaset ve iktisat alanında ağırlığını koyması demekti. Ancak proletaryanın bu ağırlığı nasıl koyacağı hiç düşünülmemişti. Gerek Bolşevikler, gerekse öteki sosyalistler, batıdaki parlâ-

menter demokrasilerin "burjuva diktatörlüğü" olduğunu söylerlerdi, ama bu terimi burjuvazinin fiilen diktatörcesine hâkim olduğu anlamında değil, sosyal üstünlüğünü göstermesi anlamında kullanırlardı. Bolşevikler başlangıçta kendi hükümet sistemlerinin böyle bir geniş anlamda diktatörlük olduğunu iddia etmişler, Sovyetler Cumhuriyetinin ulusun çoğunluğuna burjuva demokrasisinin getireceğinden, daha az değil, daha çok özgürlük getireceğini; daha az değil, daha çok söz ve örgütlenme hürriyeti sağlıyacağını ummuşlardı.

Sovyetlerin kurduğu yoksul halk demokrasisinde, tek (monolitik), ya da totaliter bir devletin bulunacağı başlangıçta hiç düşünülmemişti. Çünkü, bu demokrasinin liderleri Rus çoğunluğunun kendi amaçlarını paylaşacaklarından çok emindiler. Ama, bu güzel hülyanın yanlış olduğu az sonra ortaya çıkarsa ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Ulusun çoğunluğu ile çatışacak olurlarsa o zaman partilerinin ve devrimlerinin çökeceğini ve artık kendileri için şerefleriyle ölmekten başka yapacak bir şey kalmayacağını peşin olarak kabul etmişlerdi. Ama 1917 de böyle bir tehlike kozmik bir felâket kadar uzak görünüyordu onlara.

Rus halkı Bolşevikleri ve Bolşeviklerin amaçlarını nasıl karşıladı? Ekim İhtilâlini doğrudan doğruya başaranlar bir avuç insandı. Troçki "25,000 kişiden fazla yoktular, olsa olsa 30,000 kişi kadardılar," der. Bu anlamda devrim çok küçük bir azınlığın eseri sayılabilirdi. Oysa Şubat İhtilâlinde büyük, sel gibi halk kitleleri başlarında önder olmadan Çarlığı ezip geçmişti. Ama Ekim İhtilâlinden önceki on beş gün içinde yalnız Petrograd'da "yüzbinlerce işçi ve asker, şekil bakımından savunucu gibi ama öz olarak saldırıcı nitelikte, doğrudan doğruya harekete geçmişti." Bunun dışında kalan birçok insanlar da, aktif ya da pasif, dostça tutumlarıyla Bolşevik zaferini kolaylaştırmışlardı; birçokları da tarafsızlığın her çeşidine başvurarak aynı şeyi yapmışlardı. İkinci Sovyetler Kongresinde 20,000,000 seçmen, ve belki de daha azı temsil

ediliyordu. Bunların çoğu oylarını Bolşeviklere vermişlerdi. Devrimden sonra yapılan Kurucu Meclis seçimlerinde bile Bolşevikler tek başlarına, Sol Sosyal Devrimci dostları olmadan 10.000.000 oy almışlardı. Bu 10.000.000 oyu kentlerdeki işçi sınıfının ve işçileşmiş köylü elemanların büyük bir kısmı ile orduda bulunanların çoğunluğu vermişti—yâni, bu oyları ulusun en zinde elemanları sağlamıştı. Devrimin yaşaması onların aktif desteğinin sürmesine bağlıydı. Ama Kurucu Meclis'te temsil edilecek seçmen sayısı Sovyetlerde temsil edilecek seçim bölgelerinin hemen hemen bir katıydı; ve Bolşevikler Meclis seçimlerinde oyların yalnızca büyük bir azınlığını alabilmişlerdi.

İsyan ve intikam hırsıyla yanan milyonlarca cahil Rus köylüsü kentlerdeki partiler arasında sürüp giden çatışmaları anlayacak durumda değildi. Rus köylüsünün durumunu kesin bir formüle bağlamak da boşunaydı: Köylünün karma karışık, durmadan değişen, çelişik bir durumu vardı. Tarihçilerin anlattıkları bir sahne köylünün durumunu çok iyi verir: Köy bölgelerinin birinde köylünün bir kısmı dinsel bir toplantı yapar. Toplantıda toprak reformunu daha fazla beklemiyeceklerini, toprağı hemen ellerine geçirip derebeylerini ortadan kaldıracaklarını, onları bu işten vazgeçirmek isteyenleri amansız düşman sayacaklarını söylerler. Sonra, hükümet hemen barış yapmadıkça ve evlâtlarını terhis etmedikçe ve "şu katil Alman casusu Lenin'e" hakkettiği cezayı vermedikçe yerlerine oturmayacaklarına yemin ederler. Kurucu Meclis seçimlerinde bu köylüler elbette oylarını Sosyal Devrimcilere vereceklerdi. Ama bu tutumları yalnızca, Bolşeviklerin kesinlikle uygulamaya karar verdikleri programı, ülkenin tarihinde derin kökleri bulunan Sosyal Devrimcilerin yürütmesini istemelerindendi. Kadet'lerin ve Menşevik'lerin bozguna uğramasından sonra ortada kalan bu iki partinin, bu iki geniş hareketin, köylünün desteğini sağlamaları da bundan ileri geliyordu. Sosyal Devrimciler kendilerine güvenerek "köylüler nasıl olsa Alman

casusu Lenin'e kızıyorlar" diyorlardı. Bolşevikler de, kabara kabara, şöyle diyorlardı: "Ama köylüler, derebey mallarının alınmasını geciktiren ve savaşı uzatan sizin gibi insanları amansız düşman sayıyorlar."

Köylülerin Bolşeviklere kızmaları Bolşeviklerin açık açık mal düşmanı olduklarını söylemeleri yüzündendi. Bolşevikler köyde de hâkim parti olarak ortaya çıkıp da savaşa son verdiklerini ilân edince, ve toprağın bölünmesini kanunlaştırınca ya da düzenleyince bu duygu geniş çapta yok olmuştu. İç savaşta da, köylüler, derebeylerin topraklarını ellerinden geri almalarını önleyenlerin yalnızca Kızılordu olduğunu görecekti. Eski rejimin geri gelmesini gerçekten önleyen ve toprak devrimini savunan tek parti Bolşevik partisiydi ve bu yüzden ulusun ezici çoğunluğu bu partiyi desteklemişti. Ama köyün bu desteği pek yürekten değildi. Derebeyin geri dönme tehlikesi ortadan kalkar kalkmaz, Bolşevik müfrezeleri de köylerde yiyecek içecek aramaya çıkar çıkmaz, bu destek tersine döndü. Bolşeviklerin halk tarafından sevildikleri yıllarda bile dâvasına tüm yürekleriyle bağlı olanlar kentli proleter azınlığıydı. Bolşevikler her hareketlerinde bu azınlığa başvuruyorlardı. Yüksek ülkülerini onlara anlatmaya çalışıyorlardı. Yeni yöneticileri, komutanları ve liderleri onların arasından seçiyorlardı.

1917'nin Rus işçi sınıfı gerçekten tarihin yarattığı harikalardan biriydi. İşçiler sayıca azdılar, gençtiler, tecrübesizdiler, eğitim görmemişlerdi, ama siyasî ihtirasları, soğukkanlılıkları, idealistlikleri yerindeydi; hepsinde de çok az rastlanan bir kahramanlık vardı. Gelecek üzerinde büyük düşler görmek ve savaşta büyük acılara katlanarak ölmek yeteneklerine sahiptiler. Yarı cahil kafalarıyla felezoflar cumhuriyeti fikrini benimsemişlerdi. Ama bu cumhuriyet, halkın bilginler oligarşisi tarafından koyun gibi güdüldüğü bir Eflâtun cumhuriyeti olmayacaktı. Bu cumhuriyet, her yurttaşı hem işçi hem de felezof yapacak, zengin ve plânlı bir rejim ola-

caktı. İşte Rus işçi sınıfı bütün o yoksulluğunun içinde paçasını sıvamış böyle bir cumhuriyeti kurmaya koyulmuştu.

Ama Rus işçisinin düşçülük ve kahramanlık niteliği esirlik niteliği ile karışmış bir haldeydi. Tembeldi, küfürbazdı, pisti, geçmişin izlerini daha atamamıştı üstünden. Devrim liderleri düşçülere ve kahramanlara sesleniyorlardı, ama esir de varolduğunu durmadan hissettiriyordu. Troçki iç savaş sırasında ve daha sonraları yaptığı askerî konuşmalarda, Rus komünistinin ve Kızılordu erinin silâhını temizleyeceği ya da ayakkabısını boyayacağı yerde devrim uğruna hayatını fedâ etmesinden yakınmıştı. Bu paradoks Rus halkının disiplinli ve uygar bir hayatın gerektirdiği bir sürü huylardan yoksun oluşundan ileri geliyordu. Oysa sosyalizmin bütün bunlara dayanması gerektiği düşünülmüştü. Yeni devletin ve proleter demokrasisinin kurulması için Bolşeviklerin ellerinde bulunan malzeme buydu. Bu yeni demokraside basbayağı bir "ahçı" bile hükümet işlerinden anlayacaktı. Devrimin katlanmak zorunda kaldığı en büyük çelişki bu oldu.

Tarih, Bolşevik liderlerinin yüzüne güldükten hemen sonra çoğunlukla bütün tarih boyunca olduğu gibi ilk büyük uyarımını yaptı ve Bolşeviklerin keyfini kaçırdı: Ekim İhtilâlinden hemen sonra Rusya'da tarihçilerin pek üzerinde durmadıkları muazzam ve gerçekten de ilkel bir içki âlemi başladı. Özgürlüğe kavuşan ezilmiş halk kitleleri zaferlerini kutluyorlardı. Olay haftalarca sürdü ve bir ara devrimi bozacak ve yıkacak bir durum aldı. Sarhoşluk olayları en yüksek noktasına vardığı sırada yeni hükümet de bütün devlet memurlarının boykotu ve iç savaşın ilk belirtileriyle karşılaşmış bulunuyordu. Elinde yönetici organlar yoktu. Bütün geleceği kendisini destekleyenlerin gösterecekleri direnişe, cesarete, disipline ve enerjiye bağlıydı. İçki âlemleri Brest-Litovsk barışını hazırlayacak olaylar bakımından da önemliydi: Eski Rus ordusunun büyük bir kısmı bu sırada dağılmıştı. Çağdaş kaynaklar bu garip festivalin hikâyeleriyle doludur. Bunların en ilginci An-

tonov-Ovseenko'nun anılarında vardır. Antonov-Ovseenko o sırada ordunun iki büyük komiserinden biriydi ve Petrograd Garnizonunun komutanıydı.

Artık iyice dağılmaya yüz tutan garnizon şahsen benim için Kurucu Meclis taraftarlarından daha büyük baş ağrısı oldu... Petrograd'ı yaban ve eşine rastlanmayan bir eğlence havası sarmıştı. Bunun el altından yapılan bir kışkırtmanın eseri olup olmadığı bugüne kadar anlaşılamadı. İkide birde, şurada burada, çoğu asker, birtakım serseri kalabalıklar şarap mahzenlerine giriyorlar, şarap dükkânlarını yağma ediyorlardı. Disiplini koruyan bir miktar askerle birlikte Kızıl Muhafızlar buralarda nöbet tutmaktan yorulmuşlardı. Uyarmaların hiç bir yararı olmuyordu.

Kışlık Sarayın (Çarın oturduğu saray) mahzenleri büyük bir dert olmuştu. O zamana kadar disiplinini bozmayan Preobrajenski alayı bile sarayda muhafız görevini yaparken iyice sarhoş olmuştu. Devrimimizin gözbebeği Pavlovski alayı da bu havaya karşı koyamamıştı. Bulundukları yerlere çeşitli birliklerden toplanmış karmaşık muhafızlar gönderildi; onlar da sarhoş oldular. Bunun üzerine muhafız görevine (alay) komitelerinin üyeleri (yâni garnizonun devrimci liderleri) gönderildi. Onlar da bir şey yapamadılar. Zırhlı birliklere kalabalıkları dağıtma emri verildi—onlar da şurada burada biraz gösteri yaptılar, sonra bu birliklerin de erleri de ayakta duramaz oldular.

Akşam karanlığı basınca çılgın sarhoşların sayısı büsbütün artacaktı. "Çardan kalanları bitirelim!" Bu parola halkı coşturmaya yetiyordu. Giriş kapılarını örterek halkı durdurmaya çalıştık. Kalabalık pencerelerden girdi, parmaklıkları koparttı, içkilere hücum etti. Mahzenlerin suyla doldurulmasına çalışıldı. Bu görevi yapmak için gönderilen itfaiye erleri de sarhoş oldular. Yalnız Helsingfors'tan gelen bahriyeliler Kışlık Sarayın mahzenlerine dokunmadılar. Garip ve muazzam bir kavga oldu bu. Bahriyeliler bu kavgadan sağlam çıktılar. Çünkü birbirlerine söz vermişlerdi: "Yemini bozan öldürülecek!" ti. Oysa bu bahriyeliler başka zamanlarda içkiye düşkündüler.

Savaş daha bitmemişti. İçki çılgınlığı tüm kenti sarsıyordu. Sonunda Halk Komiserleri Kurulu özel bir komiser tâyin etti. Komisere özel yetkiler ve emrine de askeri bir birlik verildi. Komiser de güvenilir bir adam çıkmadı... Vassilevski Adasında sert bir mücadele başlamıştı. Başlarında anarho-sendikalistler bulunan Fin alayı adada sıkı yönetim ilân etmiş, şarap mahzenlerini havaya uçuracağını ve ele geçecek yağmacıları hemen kurşuna dizeceğini ilân etmişti. Bu alkol deliliği büyük bir zorlukla önlenebildi...

Troçki Sovyette bu konuda birçok konuşmalar yapmıştır. Birinci konuşması 21 Ekimde, ikincisi de ihtilâlden dört gün sonra, ve sonuncusu 2 Aralıktadır. Bir keresinde "votka söz kadar önemli bir etkendir," demişti. "Devrimci sözler halkı uyandırır, sömürücülere karşı dövüşme heyecanı aşılar. Votka... halkı yeniden uykuya daldırır..." İşçinin düşçü ve kahraman karakterini gıcıklayan, sosyalizmin parlak yüzünü onun gözünde yücelten herkesten çok Troçki olmuştu. Şimdi sosyalizmin bu yüzü alkol buharlarının arkasında kayboluyordu. Sonunda Halk Komiserleri Kurulu şarap mahzenlerinde ne varsa Neva nehrine dökülmesini emretti.

Bu içki âlemi sırasında, Şubat ve Ekim ihtilâllerinde önemli devrimci roller oynamış bulunan Petrograd Garnizonu dağıldı ve ortadan kayboldu. Petrograd'dan sonra sıra öteki illere geldi. Antonov anılarına şu sözleri ekliyor: "Berzin Yoldaş (Merkez Komitesinin tanınmış bir üyesi) karşılaştığı zorlukları anlattı. Tren yollarındaki ispirto ve şarap nakliyatına dikkati çekti... Askerler vagonlara hücum ediyor ve sarhoş oluyorlar. Askerî birlikler dağılıyor. Talan sürüp gitmekte..."

Sovyet Cumhuriyeti, sanki kendi yüce ve soylu amaçlarıyla [illegible] ediyormuşçasına, işte böyle bayağı bir olayla ilk yılına başlıyordu.

ONUNCU BÖLÜM

HALK KOMİSERİ

İlk Sovyet hükümetinde yalnız Bolşevikler vardı. Sovyetler Kongresini tek yasama kaynağı olarak tanımayan ve sonradan Kongreyi boykot eden partilerin hükümete katılması bahis konusu olamazdı. Ancak Bolşeviklerin dışında kalan, ana partisinden kopmuş Sol Sosyal Devrimciler hükümet sorumluluklarını Bolşeviklerle paylaşmak niyetindeydiler. Lenin Halk Komiserleri Kurulunda görev teklif etmişti onlara. Ama Bolşeviklerle düşmanları arasında hâlâ aracılık yapabileceklerini uman Sol Sosyal Devrimciler böyle bir imkânı ellerinden kaçırmamak için hükümet dışında kalmayı tercih etmişlerdi. (*)

(*) John Reed, Dünyayı sarsan On Gün, Çev. Rasih Güran, Ağaoğlu Yayınevi; s. 127.

Troçki'nin anlattığına göre, ilk hükümete kimlerin alınması tartışıldığı sırada Lenin, hükümet kurulmasına imkân veren bir ihtilâle önderlik etmiş olması bakımından Troçki'nin hükümet başkanı olmasını teklif etmişti. Troçki ise, Lenin'in siyasî üstünlüğüne saygı göstermek için, bu teklifi kabul etmemişti. Bu olayı hiç bir kaynak inkâr etmiyor. Nitekim o sırada hükümet üyeleri arasında bulunan Lunaçarski'nin, yakın arkadaşı Suhanov'a anlattığı bir olay da bunu doğrulamaktadır: Lunaçarski'nin söylediğine göre, Lenin Halk Komiserleri Kurulunun başına geçmekten ve Kurula katılmaktan henüz çekiniyordu; kendisini yalnızca parti işlerine vermek niyetindeydi. Ama ihtilâlden yana olmayan ve aralarında Lunaçarski de olmak üzere, ihtilâlde kararsızlık gösteren Bolşevikler Lenin'in bu teklifinde bir çeşit sorumluluktan kaçma eğilimi sezdiler ve hükümet başkanı olması için direndiler. Ama Lenin davranışlarının sonuçlarından kaçacak bir insan değildi. Bu yüzden *Sovnarkom'*un başına geçmeyi kabul etti.

Bundan sonra, Lenin, Troçki'nin İçişleri Komiseri olmasını istedi. Karşı-ihtilâlle doğrudan doğruya bu komiserlik uğraşacağı için başındakinin çok sert bir adam olması gerekiyordu. Troçki teklife itiraz etti. Bunun nedeni kısmen son aylarda çok yorulmuş olması, kısmen de bu Bakanlığın başında bir Musevinin bulunmasının doğru olmıyacağını düşünmesiydi. Gericiler Yahudi düşmanlığını körükleyebilir ve bu düşmanlığı Bolşeviklere karşı kullanabilirlerdi. Lenin bu sakıncayı pek yerinde görmedi. Ama Bolşevik liderleri arasında bulunan Sverdlov adında başka bir Musevi Troçki'nin görüşünü yerinde buldu. Bunun üzerine Lenin teklifinden vazgeçti.

Garip bir hikâyeydi bu: Ne sosyalist partilerde ne de Sovyetlerde ırk ayırımı hiç bir zaman gözetilmemişti; böyle bir şey yapılmış olsa bile buna kimse aldırmazdı. Museviler, Polonyalılar ve Gürcüler, ezilen azınlıklardan olmaları dolayısıyla, her zaman solcu ve devrimci partilerin ileri gelenleri arasında bulunurlardı. Bolşevikler arasında, Menşevikler ve Sos-

yal Devrimciler arasında olduğundan daha çok Musevi vardı. Troçki, Musevi olmasına rağmen, ihtilâle önderlik etmişti. Ama ihtilâl sadece kent işi olmuş ve Rusya'nın da en ileri kentinde cereyan etmişti. Şimdi ise Bolşevikler yeni bir rol oynamak, yâni Rus köylüsünün önderi olmak zorundaydılar. Rus köylüleri ise hâlâ koyu ortodokstular. Kentlere güvenmiyorlardı. Irk ayırımı gütmekteydiler. Troçki ise birkaç ay sonra Rus evlâtlarını birçok cephelerde devrimi korumaya çağıracaktı; Musevi olması bunu engellemiyecekti. Sovyet rejiminin az çok oturduğu bu birkaç ay içinde eski saplantılara pekâlâ meydan okunabiliyordu. Troçki, ihtilâlden bir gün sonra, zaferi kazananlara karşı büyük bir kışkırtma vesilesi olmak niyetinde değildi.

Bununla birlikte, açıklamak istemediği başka nedenler de olabilirdi belki: Örneğin, Devrimin polis müdürü olmak eğilimlerine ve isteklerine uymayabilirdi. Gerçi, yeni yeni başkaldırmaya başlayan karşı-devrim için baskı tedbirleri alınmasını isteyenlerin başında geliyordu, ve zamanı gelince Kızıl Teröre başlamaktan çekinecek de değildi. Ama, bir iç [illegible] zamanında, büyük bir dram havası içinde, Kızıl Ter[illegible] [illegible]klı göstermek, dahası yönetmek başka şey, ihtilâlin h[illegible] arkasından polisin başına geçmeyi kabul etmek ise daha b[illegible] bir şeydi. Böyle bir davranış kendisine çok bayağı gelm[illegible] bilirdi. Yalnız iç işleriyle uğraşmayı gerektiren bir mevki, bir enternasyonalciye hiç de hoş gelmiyebilirdi.

Çekinmesinin gerçek nedeni ne olursa olsun, bundan sonra Sverdlov tarafından yapılan teklifi, yâni ilk Dışişleri Bakanı olmak teklifini, hemen kabul etti. Kurul Başkanlığından sonra gelen en önemli mevkiydi bu. Ama Troçki [illegible]k önem vermedi bu işe. Devrimin diplomasiye ihtiyacı yok[illegible] dedi: "Birkaç devrim açıklaması yapar, dükkânı kapat[illegible]." Bu geri planda kalma isteği biraz da numaraydı. Sver[illegible] teklifi yaparken devrim adına tam "Avrupa'nın karşısı[illegible] [illegible]acak" adamın Troçki olabileceğini düşünmüştü. Bu tâyin önemli olduğu

kadar Troçki'ye uygun bir tâyindi de, ama Troçki'nin beylik diplomatlar gibi Avrupa'nın karşısına çıkmak istemediği de bir gerçekti.

Hükümet kurulmuştur, ama hükümetin yaşayacağına inanan pek az kimse vardır. Hem Bolşevik düşmanlarına hem de birçok Bolşeviklere ihtilâl ve sonuçları bir hayli gerçek-dışı görünmektedir. Çoğu bunun arkasından kanlı bir baskı rejiminin gelmesini beklemektedir. Hükümet kurulduğunun ertesi günü, başkentte, Lenin ile Troçki'nin kaçtıkları söylentisi yayılmıştı. Kerenski, kentin altmış kilometre yakınında bulunan Gaçina'dan, General Krasnov'un sadık kazaklarıyla yakında döneceğini ilân etmişti. Askerî Devrimci Komite Başkanı olarak yeni görevinin başına geçen Dışişleri Komiseri, Kerenski askerlerinin ilerleyişini durdurmak için silâhlı bir kuvvet toplamak zorundadır. Bunun, ihtilâl zamanında asker toplamaktan birçok bakımlardan daha zor olduğu açıktır. Garnizonda savaşçı bir hava yoktur. Kerenski isyancı alayları cepheye göndermek istediği zaman garnizondaki askerler Kerenski'yi devirmek için Troçki'ye memnunlukla yardım etmişlerdi. Ama Troçki aynı askerlere kışlalarından çıkıp başkentin dışındaki mevzilere yerleşmelerini emredince iş değişmiş, aynı askerler bu emri homurdana homurdana ve istemeyerek yerine getirmişlerdi. Çünkü onlar artık savaşın bittiğini sanıyorlardı. Birdenbire kendilerini yeniden ateş hattında bulunca canları sıkıldı. Sivil işçilerden kurulu Kızıl Muhafızlar, eldeki tek savaşçı kuvvetti. Ama, kentlerinin dört duvarı arasında büyük bir güvenle ve cesaretle dövüşen her milis gücü gibi —milisler her sokağı, pasajı, ve çıkmazı bilirlerdi— onlar da açık yerlerde düşmana karşı savaşmaya elverişli değillerdi.

Bu sırada Kerenski eğer birkaç güvenilir ve disiplinli birlik toplayabilseydi Petrograd'a yeniden girebilirdi. Ama eski otoritesini yeniden kazanabileceği şüpheliydi. Troçki'nin kendisine karşı gönderdiği askerler gibi onun da Kazakları kanlarını akıtmaya pek niyetli değillerdi: Bir avuç Alman casu-

şunun hazırladığı bir isyanı bastıracakları söylenmişti Kazaklara. Ama karşılarında başkentteki alayları ve muhafızları görünce şaşırmıştılar. Bir an için büyük bir ülkenin, dahası bütün bir dünyanın, alınyazısı bu morali bozuk birkaç küçük birliğin karşılaşmasına bağlı kaldı. Askerlerinin moralini biraz olsun düzeltebilen ve daha bilerek, daha hızla hareket eden taraf zaferi kazanabilirdi. Her zaman sayıca çok, teçhizatı iyi, inatla savaşan, ama eşit güçte kuvvetlerin karşılaşmasında olduğu gibi, burada da zafer kıl kadar bir üstünlüğe dayanıyordu.

Troçki, Krasnov'un Kazaklarını mermiden çok kandırıcı lâflarla dağıtabileceğine inanmıştı. Ama Bolşevik propagandacıları Kazaklara yaklaşmadan önce onların güvenlerini silâhla sarsmalıydılar. Bu aşamada Troçki'nin tecrübeli ve bilgili komutanlara ihtiyacı vardı. İhtilâlin ertesi günü Lenin ve kendisi muvazzaf subaylardan yardım istemişlerdi. Oysa aynı subaylara Bolşevikler o zamana kadar durmadan atıp tutmuşlardı. Lenin'le Troçki'nin yaptığı çağrı üzerine Smolni'ye çekine çekine gelmeye kandırılan subaylar Bolşeviklerle işbirliği yapmak istemediler. Yalnızca birkaç aylak ile hemen yükselmek isteyen subaylar "meşru olmayan" hükümete hizmetlerini arzetmişlerdi. Pulkovo Tepelerinde savaşı yönetmek için seçilen Albay Muraviyev de bunlardan biriydi. Bu albay sonradan iç savaşın birinci döneminde büyük bir rol oynayacaktır. Kendisine Sol Sosyal Devrimci süsü veren bu kendini beğenmiş subay, Bolşeviklere olan sempatisinden çok Kerenski'ye olan düşmanlığından Bolşeviklere katılmıştı. Troçki önce kendisini şüphe ile karşıladı. Ama albay azimli ve becerikliydi. Umutsuz görünen görevinin mükâfatını bir an önce görmek istiyordu. Troçki de bu subaydaki teşebbüs yeteneğinin ve cesaretin etkisinde kalmıştı. Bu küçük gruba dahil olanlardan Albay Valden de Polkovo savaşını Bolşevikler lehine döndüren topçu kuvvetlerine komuta etmişti.

Bu subaylara görev verilmesi Sovyetlerde bir hayli kır-

gınlık yarattı. Bolşeviklerle Sosyal Devrimciler devrimin kaderini bu çeşit kötü fırsat düşkünlerinin ellerine teslim etmek istemiyorlardı. Özellikle Muraviyev'in Temmuz günlerinde Bolşeviklere karşı girişilen harekette oldukça aktif bir rol oynadığı söylenmekteydi. Ancak, bütün subayların boykotu ile karşılaşan Bolşevikler kendilerine hizmet etmek isteyenleri ince eleyip sık dokuyacak durumda değillerdi. Partinin askerî kolunda ihtilâl sanatında usta olanlar vardı, ama hiç birisi askerî bir savaşı yönetecek yetenekte değildi. Garnizon tam bir anarşi içindeydi. Troçki garnizonun elinde ne kadar cephane, ne kadar yiyecek olduğunu bile bilmiyordu. O sırada yapılacak şey düşmanı kendi yararına kullanmak, bir yandan da eline tabancayı alıp düşmanı gözden uzak tutmamaktı. Troçki'nin ileride iç savaşta kullanacağı askerî politikanın ana unsurlarını ufak çapta burada görmek mümkündür.

Troçki, 28 Ekimde Kızıl Muhafızların başında Gaçina'ya vardı. Başkent dolaylarına karşı girişilen taarruzun savaşı burada oldu. Kerenski kuvvetleri ilk darbeyi burada yediler. Troçki Başbakanı yakalayıp bir Sovyet esiri olarak getireceğini ummuştu. Ama Kerenski elinden kaçtı. (*)

Petrograd dışında savaş hâlâ devam ederken kent içindeki subay okullarının öğrencileri bir isyan düzenlediler. Başlangıçta başarı kazandılar. Savaş Komiseri Antonov-Ovseenko da o sırada esir alındı. Troçki, Sovyette isyanı bastırmak için

(*) Suhanov, adı geçen kitap, vol. VII, s. 305. John Reed'in anlattığı bir sahne (adı geçen kitap, s. 181) o sırada Sovyetlerin havasını çok iyi verir: Troçki çarpışma durumu üzerine rapor vermektedir:

"Oleg, Avrora ve Respublika kruvazörleri Neva'da demirledi, topları şehre giriş kapılarını koruyor..."

Kaba bir ses: "Neden sen de orada Kızıl Muhafızların yanında değilsin?" diye bağırdı.

"Şimdi gidiyorum oraya," diye cevap verdi Troçki ve platformdan indi.

Kitlelerin kaba öfkesinden ihtilâl liderleri bile kurtulamamakta ve kitleler onlara yol göstermektedirler.

alınması gereken tedbirleri anlatırken birçok şeyler arasında şunları da söyledi:

Aldığınız esirler elimizde rehinedir. Bizden esir alacak düşmanlara şunu bildirmek isterim ki her işçi ve köylüye karşı kendilerine beş askerî öğrenci vereceğiz... Kararsızlıklarımızın artık sonuna geldiğini bugün kendilerine gösterdik. İşçi ve köylülerin çıkarları tehlikeye düştüğü zaman hiç şakamız yoktur. Derebeylerle kapitalistlerin nasıl savaştıkları... isyancı askerlere, işçilere ve köylülere neler yaptıkları, ne kadar kan döktükleri, ne kadar insanın canına kıydıkları hepimizce biliniyor...

Kıyasıya bir öldürme döneminin başlayacağına işaret sayılan bu sözler şiddetli protestolara sebep oldu (*). Troçki sonraki bir oturumda kendisine sorulan bir sorudan yararlanarak ne demek istediğini açıkladı. Elbetteki, dedi, "insansal nedenlerden ve yaşamın ölmekten daha değerli olmasından ötürü" esirlerin canına kıyılmaz. İlk konuşmasında zaten bunun için esirlerin kurşuna dizilmesinden değil, "değiştirilmesinden" söz etmişti. Ama bu olay iç savaştaki faciaların ilk belirtisi oldu. Yine aynı oturumda Troçki, Kızıl Muhafızların ikmal zorluklarını anlatırken Sovyetin özel mülkiyet kutsallığına saygı göstermiyeceğini ilân etti: "İşçi ve köylü örgütleri Askerî Devrimci Komiteden müsadere yetkisi alabilirler," dedi. Bu sırada hükümete, iç savaşta karşı tarafı tutan gazeteleri kapatma yetkisi veren bir kararname hazırlandığını da haber verdi.

Kerenski'nin Kazakları 31 Ekimde Pulkovo'da teslim oldular. Başlarında bulunan General Krasnov da esir alındı, ama Kerenski yeniden kaçtı. Troçki savaş alanından gönderdiği parlak bir mektupla başarıyı Sovyetlere bildirdi. Krasnov'u namus sözü üzerine serbest bıraktı, ama Krasnov az sonra yeniden Sovyetlere karşı silâha sarıldı. Bu sırada Bolşevikler, uzun ve kanlı bir savaştan sonra Moskova'ya hâkim

(*) Lozovski, örneğin, Troçki'yi "Hindenburg metodlarını taklit" etmekle suçladı.

olmuştular. Başka kentlerden de Sovyetlerin hâkim olduklarını bildiren haberler geliyordu. Lenin'in kurduğu hükümet artık Petrograd'da tecrit edilmiş değildi. Ama iç savaş da daha başlamış değildi. Ona daha vakit vardı.

Lenin'in kurduğu hükümet ilk silâhlı isyan tehdidini daha yeni atlattığı sırada hükümet, üyeler arasındaki kararsızlıklar ve ard-niyetler yüzünden, dağılmak tehlikesiyle karşılaştı. Ilımlı Bolşevikler, Menşeviklerle Sosyal Devrimcileri uzlaştırmak ve ikisini de kabineye almak istiyorlardı. Demiryolları Sendikasının liderleri, bütün sosyalist partiler bir koalisyon hükümeti kurmadıkları takdirde nakliyatı durduracaklarını söylediler. 29 Ekimde Merkez Komitesi, Lenin, Troçki ve Stalin'in bulunmadığı bir sırada, görüşmelere başlama kararı aldı. Bunun üzerine Menşeviklerle Sosyalist Devrimciler koalisyona katılmak için aşağıdaki şartları ileri sürdüler: Yeni hükümet Sovyetlere karşı değil, "devrimci demokrasinin geniş çevrelerine" karşı sorumlu olacaktı; Bolşevik birliklerinin ellerinden silâhları alınacak; Lenin ile Troçki kabineye girmiyeceklerdi. Bolşeviklerin böyle bir şeyi kabul etmeleri için Ekim devrimini boş ve geçersiz saymaları, düşmanlar karşıda dururken silâhlarını ellerinden atmaları, ihtilâl öncülerini ve liderleri bizzat kendilerinin toplum-dışına atmaları demekti. Bir ihtilâlde yenilmiş olanların uzlaşma yollarını arayan yenenlere karşı ileri süremiyecekleri kadar küstahça tekliflerdi bunlar. Bolşevik görüşmecilerden Kamenev, Riyazanov ve Sokolnikov, özellikle ilk ikisi, partilerinin sağ kanadındaydılar. Bunlar, Lenin'le Troçki-nin reddedemiyeceği pratik bir uzlaşma şekliyle partilerine dönmekten başka bir şey düşünmüyorlardı. Bolşevik görüşmeciler, yarı yarıya fedakârlık ederek, Menşevikler ve Sosyal Devrimciler ile uzlaşmayı o kadar istiyorlardı ki daha Pulkovo'daki savaşın sonu alınmadan onlarla ortak bir ateşkes çağrısı imzalamışlar ve böylece dolaylı olarak kendi partilerini ve hükümetlerini suçlayan bir çağrıya katılmışlardı.

Buna rağmen çok ılımlı Bolşevikler bile Menşevik şartlarını kabul edemezlerdi. Partilerine intihar etmeyi tavsiye edecek değillerdi.

Troçki, Pulkovo savaşından döner dönmez doğruca, Merkez Komitesinin, Petrograd Komitesi ve Askerlik kolu ile birlikte görüşmeler konusunda bir karara varınak üzere yaptığı toplantıya koştu. Kamenev'le Riyazanov'a ilk saldıran o oldu: "Hükümette bir çoğunluk sağlayamıyacaksak ne diye ihtilâle kalkıştık... Sandalyaların dörtte üçü bizim olmalı," dedi. Sonra Lenin'in her hal ve şart altında hükümetin başkanı kalması gerektiğini söyledi. Lenin daha da ileri gitti ve görüşmelerin hemen kesilmesini istedi. Karşı uçta bulunan Riyazanov (ve Lunaçarski) Lenin ile Troçki'nin hükümet dışında bırakılması şartının kabul edilmesini istediler ve partinin kişiler üzerinde değil prensipler üzerinde durması gerektiğini söylediler. Toplantıda görüşmelere devam edilmesi kararına varıldı; ancak düşünülen koalisyon kabinesinde partinin hâkim durumda bulunması şarttı.

Bu tartışma ihtilâlden önce başlayan tartışmanın devamından başka bir şey değildi. İhtilâl zamanında bütün Bolşevikler Sovyetlerin bir anayasa temeli olmasını ve bir hükümet çerçevesi teşkil etmesi gerektiğini kabul etmişlerdi. Hepsi de, aynı zamanda, bu prensibi onaylayacak herhangi bir parti ya da grupla koalisyona gitmeyi kabul eder gibiydiler. Merkez Komitesi 2 Kasımda Sovyetlere karşı boykot ilân eden partilerle hâlâ bir hükümet kurmak istediğini tekrarladı. Ancak bu partiler tutumlarından vazgeçmeli ve Sovyetlerin meşruluğunu tanımalıydılar. Menşeviklerle Sosyal Devrimcilerin bunu yapmaları için Şubat günlerindenberi giriştikleri bütün hareketleri inkâr etmeleri gerekirdi. Menşeviklerin ileri sürdükleri istekler mademki dolaylı olarak Bolşeviklerin intihar etmesi demekti, o halde Lenin'in partisi de, sahte ortaklarından, siyaset alanından çekilmelerini isteyebilirdi. Lenin, kabul etmiyeceklerini çok iyi bildiği için daha fazla görüşmeye de-

vam etmekte bir yarar görmüyordu. Ama bu görüşmeler hiç olmazsa, Kerenski'ye karşı mücadele devam ettiği süre, Kerenski'yi tutanlara karşı bir savaş hilesi hizmetini görürdü.

Ne Lenin ne de Troçki yalnızca parti üyelerinden oluşan bir yönetim mekanizması kurmamak için ortada herhangi bir neden göremiyorlardı. Sovyet çoğunluğunu, tek başına sorumluluk yüklenmekten alakoyan bir şey yok, diyorlardı. Hiç bir demokratik sistemde azınlık hükümete katılma hakkını isteyemezdi. Azınlık için önemli olan nokta muhalefet olarak görevini engelsiz yapması, bu görevin gerek hükümet ve gerek muhalefet tarafından kabul edilecek meşruluk sınırları içinde kalmasıydı. Ama Ekim ihtilâlinden sonra ortaklaşa kabul edilmiş olan böyle bir sınır yoktu. Bir tek parti yeni bir meşruluk prensibi getirmiş, oysa bu prensip hemen hemen bütün öteki partiler tarafından meşru sayılmamıştı. Sovyetlerin hâkimiyetini kesinlikle inkâr eden Menşevikler ve dostları Sovyetlerin içinde bile Sovyetlere bağlı bir muhalefet olarak kalamazlardı (içlerindeki bir kısım gruplar bunu yapmak istedikleri halde). Hele Bolşeviklerin ortakları hiç olamazlardı. Muhalefet partilerinin hepsinde sosyalist adı vardı: ama o sırada onları birleştiren tek şey, artık gittikçe geride kalmakta olan, ortak geçmişleriydi.

Aradaki uçurumu hâlâ kapatmaya çalışan Bolşevik liderlerinden bir çoğunu buna iten de kısmen bu anılardı. Bolşevik uzlaştırıcılardan bir çoğu da, aynı zamanda, partilerinin bir çıkmaza girmiş olduğunu, çıkmazdan kurtulabilmeleri için muarızlarının yardımına ihtiyaçları bulunduğunu düşünüyorlardı. Kamenev, Rikov ve Zinoviyev ve daha başkaları, Petrograd'ın yiyeceksiz kaldığını, trenler durursa Bolşeviklerin ülkeyi yönetemiyeceklerini, uzun bir iç savaşı kazanma şansları bulunmadığını söyleyerek ortalığı velveleye veriyorlardı. Lenin ile Troçki, ve onları iyice destekleyen Sverdlov ile Dzerjinski, rizikoları göze almak gerektiğini kabul ediyorlardı; ama ancak direndikleri takdirde dayanabileceklerine inanmış-

tılar. Koalisyona gitmek, güçsüzlüğü açığa vurmak demekti; sonra da yalancı ortaklar, yardım etmek için değil, boğmak için uzatmışlardı ellerini...

Bu konu 2 Kasımda Sovyetlerin Merkez Yürütme Kurulunda tartışıldı; Bolşevik "uzlaşıcılar", Bolşevik aleyhtarı üyelerle birlikte, kendi partilerine karşı oy kullandılar. Çok korkunç bir çatlaktı bu. Bir kere, "uzlaşıcıların" başında Kamenev vardı, Kamenev Parti ile yaptığı son kavgaya rağmen Sovyetlerin Merkez Yürütme Kurulu Başkanlığına seçilmişti, yâni, aşağı yukarı Cumhurbaşkanıydı. Bolşevik Başkan, oylamadan hemen sonra, Bolşevik hükümetinin düşmesini ve yerine bir koalisyon hükümetinin kurulmasını istedi. Hükümetin en ileri gelen üyeleri de Kamenev'i destekliyordu: İçişleri Komiseri Rikov, Tarım Komiseri Miliutin; Sanayi ve Ticaret Komiseri Nogin; Eğitim Komiseri Lunaçarski; İaşe Komiseri Teodoroviç; hükümet dışında kalanların en etkililerinden Zinoviyev, Lozovski, Riyazanov, ve Yureniev.

Ne partide, ne de hükümette bundan daha kötü bir buhran çıkamazdı. Hükümet üyelerinin partiden alacakları talimata göre hükümete yön vermeleri ve parti disiplinine bağlı kalmaları, yalnız Bolşeviklerce değil, genellikle Rusların çoğu tarafından ve Avrupa partilerince de kabul edilmiş bir kuraldı. Ama çoklukla bu kurala uyulacağı yerde kural bozuluyordu. Lenin ile Troçki herkesi bu kurala uymaya zorluyordu. Parti Merkez Komitesine kendi görüşlerini bir daha doğrulattılar "Sovyetlerdeki bir azınlığın ültimatomlarına ve korkutmalarına boyun eğmek hem Sovyetlere dayanan bir hükümetten, hem de demokratik tutumdan (tarafımızdan) vazgeçilmesi demektir. Böyle bir boyun eğme çoğunluğun, kendi çoğunluğunu kullanmaktan korktuğunu gösterir; çoğunluğun anarşiye teslim olması demektir. Herhangi bir azınlığın bize durmadan ültimatomlar yağdırmasını teşvik edecek niteliktedir." Merkez Komitesi çoğunluğu 3 Kasımda "uzlaşıcılara" da "ültimatom"

larını sunarak parti disiplinine uymalarını istedi, aksi halde olağanüstü bir parti kongresi toplayacağını bildirdi. Bu kongre ya "uzlaşıcıların" politikasını onaylayacak ya da onları partiden atacaktı. "Uzlaşıcılar" bu ültimatoma Merkez Komitesinden ve hükümetten toplu olarak çekilmekle cevap verdiler. Bu davranışlarını da, partinin salt Bolşeviklerden oluşan bir hükümet üzerinde direnmesini şiddetle eleştirmek suretiyle haklı göstermeye çalıştılar. Bunların adına konuşan Nogin yalnız Bolşeviklerden oluşan bir hükümetin "ancak siyasal bir terör politikası izlemekle iktidarda kalabileceğini" söylüyordu. Böyle bir durum "sorumsuz bir rejim" yaratır, "proletarya kitle örgütlerinin siyasî hayattaki önderliğini ortadan kaldırır," diyordu.

1904 de Troçki ile Lenin arasında çıkan çatışmada, ve sonra da ihtilâl konusundaki anlaşmazlıklarda olduğu gibi, burada da haklılarla haksızlar birbirine iyiden iyiye karışmıştı. Bolşeviklere göre, Lenin ile Troçki'nin politikalarını haklı göstermek için ileri sürdükleri gerekçeler reddedilmeyecek kadar kuvvetliydi. Geniş bir koalisyona girilmesi için yapılan görüşmeleri sürdürmek boştu. Menşeviklerle Sağ Sosyal Devrimciler iktidarı Bolşeviklerle paylaşmak değil dolaylı olarak başka yollardan onların elinden almaya çalışıyorlardı. Kamenev bile, Menşeviklerle o kadar uzlaşmak istediği halde, onların ileri sürdükleri şartları kabul edememişti. Kamenev Sovyet Yürütme Kurulunun oturumunda Lenin hükümetinin çekilmesini isterken, aynı zamanda, Lenin ile Troçki'nin atılmaları halinde partinin "başsız kalacağını" kabul etmişti. Öteki taraf ise partinin "başsız kalmasında" direnmişti. Çünkü Bolşeviklerin kendilerine olan güvenlerini yıkmadan onları iktidardan uzaklaştırmanın imkânsız olduğunu biliyorlardı. Bolşevik partisinin dışındaki insanların Bolşeviklere hükümete alacakları adamları dikte etmeleri ve şeflerinden ikisini atmalarını istemeleri bu amaca varmak için çok iyi hesaplanmış bir oyundu.

Lenin, Ekimde yaptığı gibi, o sırada da, Kamenev ile arkadaşlarının ayrı bir yol tutmakta haklı olduklarını inkâr etmedi. Ama partinin açıklanmış politikasına karşı parti sınırlarının dışında harekete geçemiyeceklerini söyledi. "Uzlaşıcılar" gösterilerle görevlerinden ayrılırlarken onları "kaçaklar" diye bir daha damgaladı. Bunun üzerine Kamenev'le arkadaşları, Ekimde yaptıkları gibi, teslim oldular. Muhalif partilerin hiç birinde bir uzlaşma havası bulunmadığı anlaşılınca da oynadıkları rol bitti. İlk olarak taraf değiştiren Zinoviyev oldu. Menşeviklerin uzlaşmayı imkânsız kıldıklarını söyledi. Gelecekte yapacağı daha dramatik bir teslime yol açacak kelimelerle arkadaşlarına başvurdu: "Partide kalıyoruz. Bu tarihsel kesin anda bir kenarda kalmaktansa milyonlarca işçi ile birlikte yanılmayı ve ölmeyi tercih ediyoruz." "Uzlaşıcılar" birkaç gün içinde bütün bulundukları yerlerden atıldılar. Kamenev, Sovyetler Yürütme Kurulundaki yüksek görevinden uzaklaştırıldı; Troçki Yürütme Kurulunun bir toplantısında Kamenev'in yerine Sverdlov'un getirilmesini istedi. Görüşmelerin tek olumlu sonucu, Bolşevizm aleyhtarı partilerin tutumlarına kızan Sol Sosyal Devrimcilerin Lenin hükümetine katılmaları oldu.

Ama Lenin ile Troçki'nin partideki muarızları pek o kadar yanlış düşünmüş değillerdi. "Salt Bolşeviklerden oluşacak bir hükümetin yalnız siyasî teröre dayanarak yaşayabileceği" ve bu hükümetin "sorumsuz bir rejime" doğru gideceği konusundaki görüşleri eninde sonunda doğru çıkacaktı. Lenin ile Troçki, o gün büyük bir kızgınlıkla, bu kehaneti reddetmişler, ve Sovyetlerin basit bir çoğunluk oyu ile hükümeti her zaman düşürebileceklerine inandıklarını yeniden belirtmiştiler. Ama pek sağlam bir temele dayanmıyormuş gibi görünen bu kehaneti tarih haklı çıkaracaktı. Lenin ile Troçki ve öteki Bolşevik liderlerinin istedikleri şey, elbetteki ülkeyi Sovyet seçmeni karşısında tam bir sorumluluk anlayışı içinde yönetmekti. Ama partilerinin, Sovyeti gerçekten meşru tanıyan tek

parti olması, onları, partileri ile Sovyet meşruluğunu aynı şey saymaya, bu meşruluğun dayandığı ilkelerin yerine parti emellerini ve isteklerini koymaya, ve sonunda bu ilkelerin büsbütün bir yana bırakılmasına kadar götürecekti. Daha geniş açıdan görmek gerekirse, Bolşevikleri devrim partisi haline getiren koşullar önce kendilerini devrim ile bir tutmaya ve sonra da devrimi yalnızca kendi partilerinin işi saymaya kadar götürmüştü. On iki yıl sonra, Buharin, Sovyet demokrasisini bozan ve Stalin'in yükselmesiyle sonuçlanan olaylar zincirini gözden geçirirken bütün bu "felâketleri" "bir tek yanlışa", yâni parti ile devletin bir tutulmasına indirgeyecektir. Koşulların gücü partiyi devrimin ilk haftasında bu yola sokmuştu: o sırada ılımlı Bolşevikler bu yoldan korktuklarını içgüdüsel olarak açıklamışlardı. Ama bu yolun ne kadar uzayacağını, nereye kadar gideceğini, ya da nasıl bir dramatik nitelik alacağını kimse düşünememişti.

Yalnızca Bolşeviklerden oluşan ya da Bolşeviklerin hâkim olacağı bir hükümetin en şiddetli ve inatçı savunucularından biri de Lenin'den sonra Troçki idi. Menşeviklerle Sosyal Devrimcileri "tarihin çöplüğüne" attığını övünerek söylemişti; bu bakımdan onları ortak ve müttefik olarak göremiyordu. Ama ne kendisi ne de arkadaşları bu partileri ortadan kaldırmak niyetinde değillerdi. Menşeviklerin Sovyet Kongresinden toplu halde çıktıkları günün ertesi, Martov, Temmuz günlerinde Bolşevikler için yaptığı gibi, tutuklanan sosyalist bakanlar için de Bolşeviklere başvurduğu zaman, Bolşevikler yumuşamışlardı. Troçki bakanları hapisten çıkarmış, onları evde göz hapsinde tutmakla yetinmişti; sonra da serbest bırakmıştı. Aynı bakanlara, Lenin ile kendisine yaptıklarından çok daha kibarca davranmıştı. Bolşevikler, Sovyetlerde de Menşeviklere ve Sosyal Devrimcilere kapıları ardına kadar açık tutuyorlardı. İsterlerse Sovyete dönebilirlerdi. Merkez Komitesinde de düşmanlarının kongredeki güçlerine orantılı sayıda boş yer bulunduruyorlardı. Gerek Lenin, gerek Troçki, hükümeti Menşe-

vikler ve Sosyal Devrimcilerle paylaşmak niyetinde olmadıkları halde onların "proleter parlâmentosunda" ve organlarında normal bir şekilde temsil edilmelerini istiyorlardı.

Troçki hiç çekinmeden Bolşevik "uzlaşıcılara" karşı cephe aldı. Ama o sırada bile birtakım kuşkular olduğunu gösteren, güvenilir bir belge var elimizde: Sadoul'un anlattığına göre, ihtilâlden üç gün sonra, Troçki, kendisine Menşevikler konusundaki düşüncelerini gizlice bildirmiş, Menşeviklerin saplantıları ve engellemeleri yüzünden Bolşevikleri kendilerine kaba davranmaya zorlayacaklarını ve böylece iki parti arasındaki uçurumun daha da açılacağını söylemişti. Bu durumun kendisini Krasnov Kazaklarının ilerlemesinden ve Beyaz Muhafızların kurulduğunu bildiren haberlerden daha çok üzdüğünü anlatmış. Bir süre sonra da, Sadoul'a, Bolşeviklerin kendi programlarının en önemli noktalarını uyguladıktan sonra, Menşevikleri hükümete katılmaya çağıracaklarını söylemiş.

Martov ile Abramoviç, tutuklamalar sürdüğü ve kapatılan gazetelerin yeniden çıkmasına izin verilmediği sürece görüşmelere girmiyeceklerini bildirince koalisyon hükümetinin kurulmasını amaçlayan görüşmeler 3 Kasımda birdenbire kesildi. Bolşevikler birkaç sağcı politikacıyı tutuklamış ve halkı açıktan açığa silâhlı direnmeye çağıran gazeteleri kapatmışlardı. Troçki bu tedbirleri aşağıdaki sözlerle Sovyetlerde haklı göstermeye çalışmıştı: "İç savaş zamanında bütün baskıları durdurmak istememiz, bizim iç savaşı durdurmak istememiz demektir... Karşımızdakiler bize barış teklif etmiş değillerdir... İç savaş şartları içinde düşman gazetelerini kapatmak bir haktır." Troçki hükümetin kendi basın tekelini kurmak niyetinde olmadığını Sovyete, özellikle, temin etti. Partinin sözünü yerine getirmesi, yâni malsahibi sınıfların basın tekelini ortadan kaldırması, göreviydi. Basımevleri ile kâğıt fabrikaları kamulaştırılacaktı; sonra da hükümet bütün partilere ve gruplara seçimlerdeki güçlerine göre baskı ve kâğıt tahsisi yapacaktı. Böylece tarihte ilk olarak gerçek basın özgürlüğü kurul-

muş olacaktı. Halkın görüşlerini yayma hakkı, para kaynaklarına göre değil, sosyal politik hayattaki gerçek güce göre ayarlanacaktı. (*)

İhtilâlden bir ay sonra, Kornilov, Kaledin, Aleksiyev ve Denikin komutasındaki ilk Beyaz Muhafız kuvvetleri Don bölgesinde harekete geçtiler. Orenburg Kazakları da *Ataman*'ları Dutov'un emrinde ayaklandılar. Beyaz generaller Kerenski hükümetini yeniden kuracaklarını söylemeye bile lüzum görmediler. Ya Çarlığı geri getireceklerini ya da kendi diktatörlüklerini kuracaklarını açıkça söylüyorlardı. Uzak vilâyetlerde, iç savaşın fiilen başladığı sırada, Kadet'lerle bir kısım sağ Sosyal Devrimciler başkentte ihtilâle benzer bir hareket düzenlediler. Troçki 28 Kasımda, Kadet Partisinin kanun-dışı edildiğini açıkladı: Kadet Partisi Merkez Komitesinin Beyaz Muhafızların siyasî karargâhı haline geldiğini, Kornilov ile Kaledin için subay topladığını söyledi. Bu yüzden Kadet'ler hükümetin toplamak üzere bulunduğu Kurucu Meclise giremiyeceklerdi. Troçki sözlerine şunu da eklemişti: "Efendice bir başlangıç yaptık. Kadet'lerin elebaşılarını tutukladık ve bunların vilâyetlerdeki adamlarına göz kulak olunmasını emrettik. Fransız Devrimi sırasında Jacobin'ler halkın iradesine karşı gelenlerden çok daha namuslu olan insanları giyotine göndermişlerdi. Biz kimseyi idam etmedik ve idam etmeye de niyetimiz yok. Ama halkın öfkelendiği zamanlar vardır ve Kadet'ler de ortalığı karıştırmak için ellerinden geleni yapmaktadırlar."

(*) Bir süre sonra Troçki, Piyade Alayında aynı konuda bir konuşma yaptığı sırada şunları söyledi: "Basın özgürlüğü burjuvazi için ne ifade eder? Ticaret özgürlüğünün aynını. Elinde sermayesi olan herkes istediği gibi fabrika, dükkân, umumhane, gazete kurar ve açar... Ama milyonlarca köylü, işçi ya da asker basın özgürlüğünden yararlanabilir mi? Basın özgürlüğü için gereken şartlar, bir gazetenin fiilen çıkarılması için gereken araçlar, elinde yoktur." Bu sırada siyasî partilere gazete çıkarma ve daha başka kolaylıkların da orantılı bir şekilde tahsisi prensibini savundu.

"Efendice bir başlangıç yaptık" sözünün sert bir havası vardı. Bolşevikler ihtilâli başardıktan sonra ihtilâlin getireceği terörden kaçınamazlardı; ve terörün de kendisine göre bir hızı vardı. Her devrimci parti başlangıçta görevinin çok basit olduğunu sanır; bir "avuç" zâlimi ya da sömürücüyü sindirecektir, o kadar. Aslında zâlimler ve sömürücüler önemsiz bir azınlıktır. Ama bu eski hâkim sınıf toplumdan ayrı yaşamış değildir. Yıllar süren hâkimiyeti sırasında çevresine birtakım kurumlardan oluşan bir ağ kurmuştur ve bu kurumlar da birçok sınıfların gruplarını ve birçok kimseleri içine almıştır. Sonra bir devrimin bile büsbütün ortadan kaldıramıyacağı birçok dostluklar ve bağlantılar yaratmıştır. Bir toplumun anatomisinden bunu çıkarıp atmak bir insanın ayağını ameliyat edip vücudundan koparmak kadar basit değildir. Her sosyal sınıfın komşusuyla hemen hemen gözle görülmeyecek kadar ince bağları vardır. Aristokrasi orta sınıfın yüksek katlarıyla karışmıştır; yüksek orta sınıf burjuvazinin alt katlarıyla ilintilidir; aşağı orta sınıf işçi sınıfına kol salmıştır; ve proletarya, özellikle Rusya'da, sayısız bağlarla köylüye bağlıdır. Siyasî partilerde bulunanlar da aynı şekilde birbirinin içine geçmiştir. Devrim kendisine en çok düşman olan ve kendisi için en büyük tehlike teşkil eden partiye bir darbe indirdiği zaman yalnız bu partiyi değil, yanındaki başka bir partiyi de karşı - darbeye zorlamış olur. Bu yüzden devrim, düşman saydığı bir partinin en yakın komşusuna da düşman gözüyle bakar. Bu ikinci derecedeki düşmana da vurduğu zaman bu sefer onun komşusu ayağa kalkar ve kavgaya başlar. Bu hareket zincirleme sürüp gider, ve devrim partisi sonunda dayanamıyarak o güne kadar siyaset sahnesinde kalabalık eden ne kadar parti varsa hepsini ortadan silip süpürür.

Beyaz Muhafızların başındaki generallerin hepsi koyu monarşisttiler. Çarlık istibdadına uşaklık etmek üzere yetiştirilmişler; devrimin Bolşeviklerden önceki ve Bolşevikler zamanındaki bütün aşamalarını büyük bir tiksintiyle seyretmiş-

ler ve intikam almak için fırsat kollamışlardı. Kadetler, meşrutiyetçi monaşisttiler. Çarlık zamanında istibdadın başlıca savunucuları ile meşrutiyetçi monarşistler birbirlerine karşı düşmanlık beslemişler ve birbirlerini hor görmüşlerdi. Ama her iki parti birbirine az çok karışmış bulunuyordu. Çarlığın yıkılmasından sonra aralarında pek ayrılık kalmadı: Her ikisinin de amacı "sosyalist cumhuriyeti" yıkmaktı. Ekim ihtilâlinden sonra artık bütün ayrılıkları bir yana bıraktılar ve aynı bayrak altında savaşmaya başladılar. Ancak meşrutiyetçi monarşistlerden büyük birkısmının, Şubat rejimini kuran yarı - sosyalist cumhuriyetçilerle ilişkileri vardı. Menşevik ve Sosyal Devrimci partilerde de, burjuva cumhuriyetçiliğinden sahte - devrimci sosyalizme kadar her çeşit siyasî eğilimi bulmak kabildi; her iki partinin aşırı sol kanatları Bolşeviklerle karışmış bir haldeydi. Eğer Bolşevikler, en faal ve en tehlikeli düşmanları olan Beyaz Muhafızları saldırılarının tek hedefi yaparak onları tecrit edebilselerdi, devrim ve iç savaş başka bir yolda gelişirdi. Ama meşrutiyetçi monarşistlerle Beyaz Muhafızlar arasındaki doğal ittifak buna imkân vermedi. Bolşevikler Beyaz Muhafızları siyasî desteklerinden yoksun bırakmak için Kadet'leri kanun-dışı ilân etmeye mecbur kaldılar. Menşeviklerle Sosyal Devrimcilerin büyük bir kısmı Kornilov'u, Denikin'i ya da Kolçak'ı savunmayı akıllarından bile geçirmedi. Ama Kadet'ler "halk düşmanı" ilân edilince buna aldırmamazlık edemediler, çünkü her iki partinin de sağ kanatları Kadet'lerle bir çeşit anlaşma halindeydi; ortak siyasî plânlar ve komplolar hazırlıyorlardı. Martov gibi bir sol kanat Menşeviki yalnız başına kalsaydı Kadet'leri elbetteki tutmazdı. Ama Kadet'lerden sonra sıranın Sosyal Demokratların ve kendi partisinin sağ kanadına geleceğini çok iyi bildiği için bunu daha başlangıçta önlemek istedi.

Bolşeviklerin giyotin kurmaya niyetleri olmadığı konusunda Troçki'nin verdiği teminat terörün ihtilâl ile birlikte başını alıp gideceğinden korktuğunu gösteriyordu: Bütün Bol-

şevikler bunu önliyememek kuşkusu içindeydiler. İhtilâlin ertesi günü idam cezasını kaldırmıştılar; yalnızca Lenin itiraz etmişti buna. Ama ılımlı Bolşeviklere o bile şunu söylemişti: "Paris'te (Jacobin'ler) giyotin kullandılar, biz ise ellerinde sendikaların verdiği iaşe vesikası olmayanların ellerinden vesikalarını almakla yetindik." Parti, kısmen içgüdüsel ve kısmen de bilinçli olarak, Jacobin'lerin hemen düşüverdikleri kanlı oyuna düşmemeye çalışıyordu. Yokuşun başında durmuş aşağıdan gelen güçlü çekime karşı koyuyordu. Hükümet, Kadet'leri kanun-dışı ilân etmişti. Ama 28 Kasımdaki yarı - isyana karışmamış olan Sosyal Devrimcilerin sağ kanadına dokunmamıştı. Kurucu Meclis seçimleri için kararname çıkarmıştı. Ancak Sovyetlerin kurduğu hükümet ile kurucu bir meclis arasında çatışma çıkacağını tahmin etmiyordu. Kasımın sonuna doğru Buharin, Kadet'lerle görülecek hesabın Kurucu Meclisin açılışına ertelenmesini Merkez Komitesinden hâlâ istiyordu. Fransa ve İngiltere tarihlerini göstererek Kadet'lerin Kurucu Meclisten atılmalarını, bundan sonra Meclisin kendisini devrimci bir Convention olarak ilân etmesini teklif ediyordu. Buharin, Bolşeviklerle Sol Sosyal Devrimcilerin mecliste ezici bir çoğunlukta olacaklarını, bu durumun da devrim için gereken resmî meşruluğu sağlıyacağını umuyordu. Troçki, genellikle, Buharin'in plânını destekledi. Bu aşamada durumu Stalin'in daha iyi kavradığı anlaşılıyor. Bu belki de Bolşeviklerle Sosyal Devrimcilerin ülkede çoğunluğu sağlamış olduklarına inanmamasından ileri geliyordu. Buharin'in teklifi çok geç kalmıştır, dedi Stalin: Kadet'lerin faaliyeti önlenmeye başlanmıştır bile ve artık geciktirilemezdi. Mecliste bir ayrılma olacağını ve iki meclis arasında bir çatışma çıkacağını sanıyordu. En gizli tartışmaların tutanaklarında bile öteki partilerin kaldırılması düşünüldüğünü gösteren en ufak bir iz yok.

Troçki Bolşevik partisine gireli iki aydan biraz fazla ol-

muştu. Kendisinin lider durumu partinin iç kurullarında artık iyiden iyiye yerleşmiştir. İhtilâlden önce seçilmiş olan ilk Politbüro bir daha dirilmemiştir. Onun yerini "Merkez Komitesi Bürosu" adında daha küçük bir kuruluş almıştır. Büro devamlı toplantı halinde bulunan dört kişiden oluşmuş bir yürütme kuruludur. Bu dört kişi şunlardır: Lenin, Troçki, Stalin ve Sverdlov. Sol Sosyal Devrimcilerle bir koalisyon kurulması sorunu çözüldüğü zaman Halk Komiserleri Kurulu bir iç kabine kurdu. Bu kabinede de Bolşevikleri aynı kimseler temsil ediyordu. Yalnız Sverdlov hükümete katılmamıştı. Genel olarak partinin politikasını düzenleyen ve doktrin konularında en yüksek otorite sayılanlar Lenin ile Troçki idi. Stalin ile Sverdlov ise yüksek örgütçülerdi.

Lenin ile Troçki arasındaki ilişki, kişisel yakın bir arkadaşlığa dayanmamakla birlikte, karşılıklı güvenden, dostluktan ve saygıdan güç alan bir arkadaşlıktı. İhtilâlden önce, ve özellikle ihtilâlden sonra, ılımlı Bolşeviklere karşı yaptıkları ortak kavga, ikisine de kızan düşmanlarının kendilerine sağladıkları ün, her ikisinin de koalisyon hükümetlerinin dışında bırakılmasının istenmesi, ana sorunlarda her ikisinin de aynı görüşte olmaları, iki insanı birbirlerine çok sıkı bağlarla bağlamıştı. Ama bu uyuşmanın altında hâlâ yaradılış ve huy ayrılıkları duruyordu. Lenin, eline geçen iktidarı kullanırken bile iddiasızdı ve kişiliğini hemen hemen hiç ortaya koymazdı. Parlak jestlere ve kelimelere güvenmezdi. Yirmi yıldanberi çevresine topladığı yakın arkadaşlarını zekâsının ve karakterinin gücüyle yönetmişti. Arkadaşlarının ve emrindekilerin iyi ve kötü yanlarını görmekte ve bunları partiye en yararlı olacak şekilde kullanmakta ustalaşmıştı. Ciddi tartışmalarda sert, dahası merhametsizdi bile. Ama arkadaşlarının kuşkularına ve güçsüz yanlarına dokunmayacak kadar da dikkatli ve zeki olduğu gibi, onların görüşlerine ve öğütlerine de her zaman yer verecek kadar açık kafalıydı. Ama Lenin'in ders verici, gösterişsiz, kaba düzyazısı halkın ruhunu Troç-

ki'nin volkan gibi fışkıran heyecanı ve söz söyleme gücü kadar harekete getiremiyordu. Ortak dâvâda yeniden birleştikleri o günlerde, Lenin Troçki'nin uzun tiradlarını severek, dahası hayranlıkla, dinlerdi. Ama yine de, kentlilerin söylediği büyük lâfları dinleyen mujiğin duyduğu bir tedirginlik vardı içinde. İki insanın yaradılışlarındaki bu ayrılıklar öteki niteliklerinde de görülüyordu: Politika alanında uzun yıllar bağımsız çalışması Troçki'de bir sürü izler bırakmıştı. Gerçek bir lidere güç sağlayan rahat ve kolay ekip çalışmasının alışkanlıkları yoktu Troçki'de. Lunaçarski Troçki'ye büyük bir hayranlık beslediği sıralarda bile, onun bu yanı üzerinde durmuş, Troçki'nin hiçbir zaman sürekli bir arkadaş grubu örgütleyemediğini söylemiştir. Mütehakkimdi ve içine kapalıydı. İhtilâlden sonra birkaç yıl büyük ve parlak bir yöneticilik göstermiş olması gerçekten gariptir. Ama yöneticilikte gösterdiği bu başarı insanları iyi yönetmesinden değil, düşüncelerinin açık ve kesin olmasından, kararlılığından, irade gücünden ve sistemli çalışmasından ileri geliyordu. Lenin'i bile geride bırakan sistemli çalışması, zamana ve sürekli çalışmaya pek az önem verilen bir ülkede çok az rastlanan bir şeydi. O günlerde Lenin'le yaptığı yakın işbirliği ortak dâvâya olan inancı kadar belirli birtakım kişisel hesaplara da dayanıyordu: Lenin'in önderliğini bütün içtenliğiyle kabul etmişti. Bunu, en ufak bir dalkavukluğa kaçmadan ve kendi özgürlüğünden vazgeçmeden, ama geçmişte Lenin'in devrimci lider değerini anlamamakla işlediği hatayı elinden geldiği kadar unutturmaya çalışarak, yapıyordu. Lenin de, kendi bakımından, Troçki'nin kendisini partideymiş ve parti ile birlikmiş gibi sanması için elinden geleni yapıyordu. Altı yıl süren yakın arkadaşlıkları sırasında aralarında bir sürü tartışmalar oldu, ama Lenin hiç bir zaman eskiden Troçki ile aralarında geçen çatışma için en ufak bir imâda bile bulunmadı. Yalnız özel konuşmalarında Troçki'nin birtakım noktalarda haklı olduğunu söyledi ve, vasiyetnamesinde de, Troçki'nin Bolşevik par-

tisi dışında geçen hayatının ona karşı bir koz olarak kullanılmamasını partiden istedi.

"Merkez Komitesi Bürosu"nda bulunan öteki iki kişi ise büsbütün ayrı yaradılışta insanlardı. Sverdlov, Stalin'den önce partinin fiilen genel sekreteri idi. O sırada sekreterlik bürosu resmen kurulmamıştı. Sverdlov da Stalin gibi bütün siyasî hayatını yeraltı çalışmalarında geçirmişti. Onda da aynı örgütçülük, aynı insan yöneticiliği, aynı pratik kafa, aynı karakter sağlamlığı vardı. Örgütçülüğü, Stalin'in sevdiğinden daha çok sevdiği için doktrin konularında bir otorite olarak parlamak tutkusu yoktu. Ama birkaç yazısıyla bir iki konuşmasından anlaşıldığına göre Stalin'den daha zekî, daha kültürlü ve daha esnekti. Hele Stalin'den çok daha açık konuşan bir adamdı. Troçki'yi, Lenin'in yokluğunda, partinin iç hayatına sokan, partinin askerî örgütü ile kaynaştıran ve Troçki'nin çeşitli Bolşevik gruplarıyla işbirliği yapmasını kolaylaştıran o oldu. Bildiğimiz gibi, Troçki'nin Dışişleri Komiseri olmasını da o teklif etmişti. Sverdlov ile bu kadar yakından arkadaş olan Troçki'nin Stalin ile ilk tanışması çok başka türlü olmuştu. Sonradan yazdığına göre, Ekim İhtilâlinden sonraya kadar Troçki'nin Stalin diye bir adamın varlığından pek haberi yoktu. Oysa Stalin parti gazetesini çıkarıyordu. Merkez Komitesinin en önemli üyelerinden biriydi. Eğer Troçki'nin ihtilâlden sonraya kadar Stalin'i tanımadığı doğruysa —ki doğruydu— bu olay Stalin'in oynadığı rolün önemsizliğinden çok —Troçki isbat edemez bunu— sonradan katılmış olduğu parti içindeki kişisel etkilere karşı Troçki'nin ilgisizliğini gösterir. Stalin gösterişi seven bir adam değildi. İhtiyatlı, gösterişsiz ve zaman zaman da basbayağı bir adam olduğu için Troçki'nin gözüne çarpmamış olabilir. Çünkü Troçki başka insanlarda da kendi üstünlüklerini arardı. Bir zamanlar Lenin'e karşı yaptığı hâtâyı bu sefer, daha da büyük bir bahaneyle, tekrarlıyordu: Stalin'in "renksiz olması", Stalin'in gücünü gözünden saklamıştı. Stalin'in parti ve hükümet işlerini

yöneten küçük gruba dahil olmasından sonra bile, Troçki gelecekteki rakibine, elinde olmayarak, her türlü acı davranışı göstermekte devam etmişti. Stalin'in bu yüzden incinmiş olmasına pek şaşmamak gerekir.

Kişisel duyguların ve yeni yeni başlayan kıskançlıkların önemi yoktur daha. Bolşevik liderleri, bu ayların gürültü ve patırdıları ve sersemlikleri içinde, birdenbire ve dramatik bir şekilde bitiverecek tatlı bir düş görmektedirler; bir süre ortada iktidara benzeyen bir şey yokmuş gibidir, ve bu durumda iktidarlarını sürdürmeye ve pekiştirmeye çalışmışlardır. Ama bu sırada okkanın altına gideceklerini ve devrimin bundan sonra kendi cesetlerinin üzerine basarak son zaferine ulaşacağını pek ummamaktadırlar. Bir ara Lenin Troçki'ye şunu söylemiştir: "Beyaz Muhafızlar ikimizi de öldürürlerse acaba Sverdlov ile Buharin bu işi yürütebilir mi?" Bu sırada bir sürü açıklamalar, kararnameler ve kanunlar çıkarılmaktadır; niyetleri bunları hemen uygulamaktan çok tarihe maletmektir. Eğer işler büsbütün sarpa sararsa hiç olmazsa Paris Komününün iki sosyalist kuşağı esinlemesi gibi, onlar da kendilerinden sonra geleceklere birtakım fikirler, birtakım devrimci açıklamalar bırakmış olacaklardı. Bu düşüncelerini açıkça söylemekten çekinmiyorlardı. Bolşevik liderleri Sovyet Cumhuriyetinin temellerini, fiilen, ama pek pratik olmayan, bu tutumlarıyla atıyorlardı.

İçinde bulundukları koşullar da idealist amaçlarına uygundu. Yeni devleti kuranların ellerinde işlerine yarayacak ve iktidara geçtiklerini gösterecek en ufak bir araç yoktu, demek bile bir mübalâğa olur. En ufak bir yazıhanede bulunması gereken en basit çalışma araçlarından bile yoksundular. Smolni'de daktilo makinası hemen hemen yoktu. Steno bir hayaldi. Telefon teknik ve hoş bir lükstü. Ülkenin yeni yöneticileri muazzam çağrılarını ve kararnamelerini kendi el yazılarıyla yazıyorlardı. Birbirlerinin bürolarına gitmek için bir sürü koridorları dolaşıyorlardı. Smolni'nin kantininde öğle ve akşam

sulu lâhana çorbası içiyorlar, kara ekmek yiyorlardı. Birçoğu o büyük gürültü patırdı arasında ufacık odalarda yatıp kalkıyordu. Propagandacılar durmadan gelip gidiyor, asker postalları durmadan patırdıyor, ziller, çıngıraklar, bağırışmalar, sevinmeler arasında ölen ve doğan dünyaların çığlıkları işitiliyordu. Bürolarının kapılarında Kızıl Muhafız gönüllüleri nöbet bekliyordu, ama odalarına basit bir işçi, bir bahriyeli, bir gazeteci her zaman girebilirdi. Troçki'yi anlatan sayısız yazılar onu hep bu koşullar altında gösterir. İşte bir Amerikan gazetecisinin izlenimi:

Bolşevik isyanının ilk günlerinde her sabah son haberleri almak üzere Smolni'ye gidiyordum. Troçki ve (yabancı gazetecilerle) Fransızcadan başka bir dille konuşmak istemiyen ufak tefek karısı en üst katta bir odada oturuyorlardı. Oda yoksul bir ressamın tavan arasındaki odasından farksızdı. Bir köşede iki somya, ucuz cinsten iki küçük çamaşır dolabı, öteki köşede bir masa ve iki üç tahta sandalya... Troçki Dış İşleri Komiseri olduğu sürece hep bu odada çalıştı ve birçok yüksek kimseleri burada kabul etmek zorunda kaldı... Dünyada ne kadar zorluk varsa hepsini bu odada Troçki'nin önüne sürdüler. Çok çalışıyordu ve sık sık sinir nöbetlerine uğrayacak duruma geliyordu; zaten sinirleri bozulmuştu, hemen parlayıverlyordu. (*)

İhtilâlden önce Troçki orta sınıf halkın oturduğu bir apartmanda bir kiracının yanında pansiyondu. Hem kendisi, hem ailesi burada bir düşmanlık çemberinin ortasında bulunuyordu. Sadoul şöyle yazıyor: "Troçki yorgun ve sinirli görünüyor... 20 Ekimdenberi evinde yok. Güzel, ufak tefek, militan, tatlı, canlı ve câzip karısı, komşuların kocasını ölümle tehdit ettiğini söylüyor... Bu merhametsiz diktatörün —bütün Rusya'ya hükmeden bu adamın— kapıcının süpürge ile kendisine dayak atmasından korkarak geceleri evinde uyumaya cesaret edemediğini düşünmek oldukça komik değil mi?"

(*) Louise Bryant, **Six Months in Russia**, s. 145.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

BREST — LİTOVSK DRAMI

"Eğer savaş yalnızca zengin ve güçlü uluslardan hangisinin güçsüzlere hükmedeceğini kararlaştırmak için yapılıyorsa hükümetimiz böyle bir şeyi insanlığa karşı işlenmiş en büyük cinayet sayar... Hükümetimiz, istisnasız bütün uluslarla ve milliyetlerle (azınlıklarla) aynı âdil şartlar altında hemen barış yapmaya karar verdiğini kesin olarak ilân eder." Lenin'in Sovyetler Kongresinin 26 Ekim tarihinde kabul edilen Barış Kararnamesi, Bolşevik dış politikasının özünü bu şekilde formüle etmişti. Avrupa'da olsun, başka kıtalarda olsun, işgal altında ya da bağımlı olsun, bütün ülkelerde yaşayan halkların, bütün işgal kuvvetlerinin çekilmesinden sonra yapılacak ve kendi özgür oylarıyla kendi kaderlerini tâyin et-

melerine imkân verecek bir barış, âdil bir barış olabilirdi ancak. Lenin, ancak bütün sömürge imparatorluklarının ortadan kalkmasından sonra varılabilecek olan böyle bir amacı cesaretle ortaya attığı sırada görüşüne şu noktayı eklemeyi de unutmamıştı: Sovyetler, programları kabul edilmese bile, barış görüşmelerine katılmaya hazırdılar. Böylece başka bir çözüm yolu bulunup bulunamıyacağını da anlamak istiyorlardı. Bolşevik hükümeti açık görüşmeler sonunda varılacak açık anlaşmalardan yanaydı; bu bakımdan eski Rus hükümetlerinin imzaladıkları gizli emperyalist anlaşmaları açıklayacaklar ve bunların geçersiz olduklarını ilân edeceklerdi. Lenin'in kongrede açıkladığı gibi, aldıkları bu kararla, savaştaki ülkelerin hem halklarına hem de hükümetlerine seslenmiş oluyorlardı. Dolayısıyla da halkları kendi hükümetlerine karşı ayaklanmaya çağırıyorlar ve hükümetleri hemen ateşkeş anlaşması yapmayı açıkça zorluyorlardı. Bolşevik dış politikasının temel çıkmazı ve Brest-Litovsk dramının çekirdeği işte bu iki yanlı çağırıdır.

Savaştan bıkmış ve usanmış olan Rusya, Barış Kararnamesini duyunca rahat bir soluk aldı. Fransa ve İngiltere hükümetleri ile bu ülkenin şoven halkoyu ise bu çağrıyı duyunca köpürdü. Müttefik elçileriyle Rusya'daki Müttefik askerî misyonlarının şefleri Rusya'nın savaşı artık yürütecek durumda olmadığını aşağı yukarı biliyorlardı (*). Bir Amerikan gözlemcisinin dediği gibi, Bolşevik barış propagandası

(*) M. Paléologue, *La Russie des Tsars*, cilt, III, s. 265, 280, ve devamı; Sir George Buchanan, *My Mission to Russia*, cilt II, s. 228 ve devamı. Paléologue, daha 1 Nisan 1917 de, yâni Lenin'in dönmesinden önce, ihtilâlci fikirler çok az bulaşmış bir birliğin resmigeçidinde bulunmuş ve en bağlı askerlerin bile savaşmak arzusunu göstermediklerini güncesine yazmıştı. Paléologue daha 1917 Martında Fransız Dış İşleri Bakanı Ribot'ya bir rapor göndermiş, ve raporu aşağıdaki önemli cümle ile bitirmişti: "İhtilâlin bugünkü aşamasında Rusya ne savaş yapabilir, ne de barış." Böylelikle Fransız elçisi Troçki'nin ünlü sloganını bir yıl önce düşünmüş bulunuyordu.

"gerçekten çok gerekli ve etkiliydi, ama... sanki bir adamın, aynı yöne, büyük bir fırtına yaratırcasına durmadan üflemesine benziyordu" (*). Ancak, Rusya'nın bu "kötü durumdan" kurtulmasını arzulayan Müttefik yabancı elçileri Bolşeviklerin bu üflemelerini durdururlarsa fırtınayı da önliyeceklerini sanıyorlardı. Daha Şubat İhtilâlinin başında İngiliz ve Fransız elçileri Prens Lvov'a, Miliukov'a, Kerenski'ye başvurmuşlar, Lenin'in partisini kapattırmak istemişlerdi. Askerî heyetlerinin şefleri, Kerenski'ye ve Menşeviklerin elindeki Sovyetlere karşı Kornilov'a bir darbe hazırlatmak için çok çalışmışlardı. Ekim İhtilâlinden iki gün önce İngiliz Elçisi Rus Bakanlarına pek diplomatik olmayan bir dille, Troçki'nin hemen tutuklanması için baskı yapmıştı. Ama Bolşeviklerin iktidara geldikten sonra yaptıkları devrimci çağrılar, diplomatik formalitelere boş vermeleri, gizli anlaşmaları açıklamak, geçersiz saymak ve Rusya'yı savaştan çıkarmak tehditleri Müttefikleri kızdırmıştı artık. Gözlerinin önünde olan ihtilâlden ve bu yüzden uğrayacakları kayıplardan o kadar korkmuşlardı ki, durumu açıkladığı sanılan herhangi bir suçlama masalını bile hemen gerçek olarak kabule hazırdılar. Lenin ile Troçki'nin gerçekten Alman'lar tarafından satın alınmış birer casus olduklarına, Ekim İhtilâlini Alman subaylarının düzenlediğine ve yönettiğine yarı yarıya inanmıştılar (**). Şimdi bir tek avunuları kalmıştı artık: Bolşevikler ergeç devrileceklerdi; bu

(*) W. Hard, **Raymond Robins' Own Story,** s. 29. Anti-Bolşevik liderlerin çoğu sonradan yurt dışında sürgün olarak yaşadıkları sırada bu görüşe katılmışlardır.

(**) Sir George Buchanan güncesinde şunu yazıyor: "Aldığını ve doğruluğunu tesbit etmeye imkân bulamadığım bir habere göre Smolni Enstitüsünde Lenin'in yanında onlardan (yâni Alman'lardan) altı subay varmış." Sir George Buchanan, **My Mission to Russia,** s. 232; General Sir Alfred Knox, **With the Russian Army,** cilt II, s. 718.

olayın gerçekleşmesine yardım etmek de Müttefiklerin göreviydi. (*)

Bolşevikler devrimci çağrılarına rağmen Müttefiklerle diplomatik ilişkiler kurmak istiyorlardı. Troçki, Kerenski'nin askerlerini bozguna uğrattıktan hemen sonra İngilizler ve Fransızlarla yeniden normal ilişkiler kurmak niyetinde olduğunu açıkladı. Bolşevikler, hele Troçki, Alman'ların kabul edilmiyecek barış şartları ileri süreceklerini ve böylece Rusya'yı yeniden savaşa ve İtilaf Devletlerinin arasına iteceklerini anlamıştılar. Troçki'nin teklifine kulak asan olmadı. Müttefik elçileri onun bu teklifini duymamazlıktan geldiler. Yalnız Belçika elçisi Troçki'nin Smolni'deki küçük odasına giderek bir tanışma ziyaretinde bulundu. Troçki, hükümetinin barış amaçlarını, bu amaçlara inanmayan elçiye anlatırken, "azimli ve biraz da sertti." Ama yine kibarlığı elden bırakmamıştı. Belçika elçisi Elçiliğine döndüğünde Troçki'deki kişiliğin ve içtenliğin etkisinde kalmıştı; ama İhtilâl Dış İşleri Bakanının yine de bir ideolog ve bir hayalci olduğunu, ciddiye alınmaması gerektiğine inanıyordu; bu izlenimi öteki elçilere de anlattı.

Yalnız yabancı elçiler değil Rus Dışişleri Bakanlığı da Troçki'ye boykot ilân etmişti. Troçki Dış İşleri Bakanı olduktan sonra bir hafta kadar Bakanlığa gidemedi. O haftayı Kerenski kuvvetleriyle çarpışarak geçirmişti. İlk olarak Bakanlığa gittiğinde yanında Markin vardı. (Markin, Kronstad'dan gelme bir bahriyeliydi). Troçki her şeyden önce gizli anlaşmaları ve kendisinden öncekilerin diplomatik yazışmalarını ele geçirmek istiyordu. Ama Bakanlığın odalarında ve koridorlarında kimseler yoktu. Sorulanlara kim cevap verecekti? Sonunda, bahriyeli arkadaşı, Bakanlığın Müsteşarı Kont Tatiş-

(*) Sadoul, Menşeviklerin Müttefik elçiliklerinin etkisinde kalarak Lenin ile Troçki'nin koalisyon kabinesine alınmaması şartını ileri sürdüklerini iddia eder, Sadoul, **Notes sur la Révolution**, s. 74.

çev'i buldu. Tatişçev eski bir diplomat ailesinden gelmeydi. Kont, Bakanlık memurlarının işe gelmediklerini söyledi. Troçki hemen bütün memurların getirtilmesini hiddetle emretti. Az sonra Bakanlığa bir sürü memur geldi. Troçki, kendisini yeni Bakan olarak kısaca tanıttıktan sonra, dünyada hiç bir kuvvetin devrimi bastıramıyacağını, yeni hükümete namusuyla hizmet etmek isteyenlerin hemen işe başlamaları gerektiğini söyledi. Ama memurlar gizli belgeleri ve bu belgelerin bulunduğu kasaların anahtarlarını vermek istemediler. Troçki Bakanlıktan çıkıp gitti. Az sonra bahriyeli arkadaşı Bakanlığa döndü ve Tatişçev ile daire şeflerine, kendisiyle birlikte Smolni'ye gelmelerini emretti. Troçki Smolni'ye gelen memurları tutukladı. İki gün sonra Kont, Troçki'yi Bakanlığa götürdü. Bütün kasaları açtı. Gizli anlaşmaları ve diplomatik yazışmaları ayırarak Troçki'ye verdi. Bu belgeler, Kordiplomatiğin şaşkınlıkları arasında basında çıkmaya başladı. Andlaşmalar, Bolşeviklerin suçlamalarında ne kadar haklı olduklarını bütün dünyaya gösterdi: Rusya Galiçya'yı ve İstanbul'u almak ve Balkanlara hâkim olmak için savaşıyordu.

Lenin, Stalin ve Krilenko, 7 Kasımda Kerenski'nin son Genel Kurmay Başkanı General Duhonin'e, Alman Komutanlığına, hemen bir ateşkeş anlaşması teklif etmesini emrettiler. Troçki bu sırada Müttefik elçilerine de ilk resmî mesajını gönderdi; mesaja ekli olarak sunduğu Barış Kararnamesini, barış görüşmelerinin hemen açılmasını öngören resmî bir teklif saymalarını elçilerden rica etti. Mektup şöyle bitiyordu: "Bay Elçi, bu görülmemiş cinayetten bütün halklar gibi yorulmuş ve bitmiş olan ve barıştan başka bir şey istemeyen ülkeniz halkına, Sovyet Hükümetinin derin bir saygı beslediğinden emin olmanızı rica ederiz." Troçki, aynı zamanda, o gün, Sovyetler Merkez Yürütme Komitesinde diplomatik durum konusunda ilk olarak bir açıklama yaptı: "Avrupanın rutin çalışan kafası" Barış Kararnamesinin yayımlanması üzerine şaşkına dönmüş, bu kararnameyi, bir devlet hareketi

olmaktan çok bir parti politikasının açıklanması saymıştı. Almanların gösterdikleri ilk tepki iki yanlı olmuştu: Alman olarak, barış teklifinden memnun kalmışlardı; Tutucu olarak da böyle bir teklifi ortaya atan devrimden korkmuşlardı. İngilterede resmî makamlar elbetteki düşmandı. Fransızlar savaştan bıkmışlardı. Ama "Fransız küçük burjuvazisi bizi Alman Kayzer'i ile ittifak halinde bulunan bir hükümet sayıyor" du. İtalya iyi karşılamıştı; Birleşik Amerika bir şey demiyordu. Troçki yabancı halkoyunda görülen bütün eğilimleri bir araya toplayacağına bunların arasındaki ince ayrılıklara dikkati çekti. Sonra gizli andlaşmaların açıklanmasını teklif etti. İttifak devletlerinin bu açıklamadan yararlanmaya çalışacaklarını söyledi. Ancak Sovyetlerin, yönetici sınıfların gizli pazarlıklar ve anlaşmalar karşısında nasıl davranmaları gerektiği konusunda başkalarına, özellikle Alman işçi sınıfına, bir örnek vermesi gerekliydi. Alman Sosyal Demokratları kendi hükümetlerinin diplomasi kasalarını ele geçirdikleri ve gizli anlaşmaları açıkladıkları zaman "Alman emperyalizminin, yalancılık ve haydutluk bakımından Müttefiklerden aşağı kalmadığını" bütün dünya görecekti. Gizli andlaşmaların hemen ertesi gün açıklanmasını teklif ederken şunları söyledi: "Avrupa halkları bu gerçeği öğrenmek hakkına kavuşabilmek için sayısız fedakârlıklarda bulunmuş ve genel bir yoksulluğa düşmüştür. Gizli diplomasinin ortadan kalkması namuslu, halkçı, gerçek demokratik dış politikanın ilk şartıdır."

Bu sırada Müttefik elçileri toplantı halindeydiler. Toplantıda Troçki'nin mesajını ele almamaya ve hükümetlerine Sovyet rejiminin meşru olmadığını ileri sürerek bu mesaja cevap verilmemesini tavsiye etmeye karar vermişlerdi. Müttefik hükümetleri bu tavsiyeyi kabul etmiş bulunuyorlardı. Moghilev'de karargâhı bulunan General Duhonin'e bağlı Rus ordusu Yüksek Komutanlığı ile resmî ilişkiler kurmak kararındadırlar. Bu tutumlarıyle Ordu Karargâhını rakip bir hükümet durumuna getirmişlerdir. Müttefikler bu komutanlığa,

aynı zamanda, herhangi bir ateşkes görüşmesine girişmemesini de söylemişlerdir; ayrıca, Rusya'nın savaştan çekilmesi halinde Japon'ları Sibirya'ya saldırtarak böyle bir hareketi Rusya'ya ödeteceklerini açıklamışlardır. Troçki bu hareketleri hemen protesto etti. Başkent dışındaki Bolşevik - düşmanı kuvvetlere katılmak üzere Petrograd'dan ayrılmaya kalkacak herhangi bir Müttefik diplomatını tutuklayacağını bildirdi; tarafsız ülkelere başvurarak onlardan barışın gerçekleşmesi için nüfuzlarını kullanmalarını istedi. Aynı gün, ateşkes emrini uygulamayı kesinlikle reddeden General Duhonin komutanlıktan atıldı (Duhonin sonradan savaşın devamını istediği için kendi askerleri tarafından yabanca öldürüldü), Çar Ordusunda Başçavuşluk yapmış olan, partinin askerlik kolu liderlerinden Bolşevik Krilenko Başkomutanlığa getirildi.

Rusya ile Müttefik Devletler arasındaki ilişkiler hemen sertleşti. Müdahale savaşlarının ilk belirtileri görülmeye başlamıştı. Başka türlü de olamazdı zaten. Müttefik Devletler savaşa devam konusunda kararlı oldukları için bu devletler elçilerinin Rusya'nın savaştan çekileceğini söyleyen bir hükümete baskı yapmamalarına elbetteki imkân yoktu. Yalnız böyle bir ihtimalin ortaya çıkması bile Rusya'nın iç işlerine karışmaları için yeterli bir nedendi. Kaldı ki, eski tipte diplomatların ve askerlerin devrim düşmanı olmaları da böyle bir müdahaleyi çok küstah ve bayağı bir şekle sokmuştu. Müttefik elçilikleri ve askerî heyetleri daha başlangıçtan beri Rus iç savaşına karışmak arzusundaydılar (*). Troçki bu eğilimi

(*) İkinci Dünya Savaşında da Fransız'ların kötü durumunu gören Batılı Devletler, Fransızların iç işlerine karışmışlardı. 1917-18 yılında Rusya'nın savaştan çekilmesini devrimci unsurlar istediği halde, Fransa'da 1940'da savaştan çekilmeyi isteyenler sağcılardı. Müttefiklerin her iki durumda da izledikleri politika birbiriyle karşılaştırılacak olursa aralarında birçok benzerlikler ve ayrılıklar görülebilir. Böyle bir karşılaştırma, aynı zamanda, İtilâf Devletlerinin Bolşevik aleyhtarı politikalarında bir müttefikin kötü durumuna karşı gösterilen tepkinin ne kadar, sınıf çıkarlarının ne kadar rol oynadığını açıkça gösterecektir.

önlemeye, İngiliz'lerle Fransız ve Amerika'lıları iç savaşa hiç karıştırmamaya çalışıyordu. Rusya'nın büsbütün yalnız başına kalmamasının, Almanya ile her ne bahasına olursa olsun herhangi bir barışı imzalamaya zorlanmamasının Müttefiklerin çıkarlarına olduğunu, Lenin'in bu konuda onayını aldıktan sonra, onlara anlatabilmek için elinden geleni yapıyordu. Ama İtilâf Devletleri bu gibi düşüncelere aldırış etmiyorlardı. Elçiler Troçki'ye hep ikinci derecedeki memurlarını göndermekteydiler. Bunlardan biri Fransız Askerî Heyetinden Yüzbaşı Sadoul, öteki de İngiliz Elçiliği memurlarından Bruce Lockhartdı. Troçki tekliflerini bunlara ve Amerikan Kızıl Haç teşkilâtından Albay Robins'e yapıyordu; ilk ateşkes görüşmelerini bu memurların aracılığı ile devamlı olarak Müttefiklere bildirmişti. Troçki ile temasta bulunan Müttefik memurlarının hepsi de Troçki'nin görüşlerini destekliyor ve üstlerini kandırmaya çalışıyordu. Ama bütün bunlardan hiç bir sonuç çıkmıyordu. O sırada hâlâ koyu bir "sosyal şoven" olan Sadoul, Fransız "Sosyal şövenliğinin" başlıca savunucularından Albert Thomas'a yazdığı mektupta şöyle demektedir: "Dünyanın dönmekte olduğunu hâlâ inkâr ediyor ve Bolşevik hükümetinin var olmadığını söylüyoruz." Londra ise Bruce Lockhart'ı, Troçki'yi "yeni bir Talleyrand"mış gibi ciddiye almakla suçluyordu.

14 Kasımda Alman Yüksek Komutanlığı ateşkes görüşmesine razı oldu. Krilenko ateşin kesilmesini ve "cephelerde kardeşliğe (fraternizasyona) gidilmesini" emretti. Rus askerleriyle temas edecek Alman askerlerine İhtilâl fikirlerinin aşılanacağını sanıyordu. Troçki, aynı gün, Batılı devletlere bir nota verdi:

Cumhuriyet Ordularının Yüksek Başkomutanı Başçavuş Krilenko ateşkes görüşmelerine başlanmasını beş gün daha, yani 18 Kasım/1 Aralık gününe kadar geciktirmeyi teklif etmiş ve böylelikle Müttefik hükümetlerini tutumlarını açıklamaya bir daha çağırmıştır... Halk Komiserleri Kuruluna mensup olan bizler, bu sorunu Müttefiklerimiz hü-

kümetlerinin dikkatine sunuyor... ve kendi halklarının ve bütün dünyanın önünde kendilerine şunu soruyoruz: 1 Aralıkta başlayacak olan barış görüşmelerinde bize katılmak istiyor musunuz?... Müttefiklerimizin halklarına ve herşeyden önce bu ülkelerdeki emekçi kitlelerine sesleniyoruz: Bu ahlâk-dışı ve amacı olmayan cinayete devam etmeye ve Avrupa uygarlığını körükörüne felâkete sürüklemeye razı mısınız?... Bu sorunun cevabı hemen verilmeli, ve bu cevap sözle değil hareketle olmalıdır. Rus ordusu ve Rus halkı artık ne daha fazla bekliyebilir, ne de bekleyecektir... Müttefik devletlerin halkları kendi temsilcilerini göndermiyecek olurlarsa, biz Almanlarla yalnız başımıza görüşmeye başlıyacağız. Biz genel bir barış istiyoruz, ama Müttefik devletlerin burjuvazisi bizi ayrı bir barış yapmaya zorlayacak olursa bunun sorumluluğu olduğu gibi bu burjuvazinin omuzlarına yüklenecektir. Son olarak da, Müttefik ülkelerin askerlerini bir dakika bile kaybetmeden hemen harekete geçmeye çağırıyoruz: Kahrolsun kış seferi! Kahrolsun savaş!

Troçki, Sovyete verdiği bir rapora da şu sözleri eklemişti: "Rus devriminin ilân ettiği genel barış prensibinin bozulmasına hiç bir şekilde göz yummayacağız... Alman ve Avusturya hükümeti kendi halklarının baskısı altında sanık sandalyasına oturmaya razı olmuşlardır. Şuna inanınız ki, Rus devrimci barış heyeti kendisine verilen savcılık görevini bu mahkemede hakkıyla yerine giterecek ve bütün emperyalist diplomatların yaygaracı suçlamalarını zamanında karşılayacaktır."

O güne kadar diplomaside görülmemiş bir üsluptu bu. Troçki Dış İşleri Bakanı olduğu halde ihtilâlin hâlâ en büyük propagandacısıdır. Hemen hemen herşeyi, yönetenle yönetilen arasındaki potansiyel ya da fiilî aykırılığa bağlamaktadır. Yöneticiye yönetilenin işiteceği şekilde seslenmektedir. Ama, o günkü hükümetlerle de anlaşmaya varma imkânını ortadan kaldırmadığı için devrimci çağrılarını son derecede esnek ve kurnazca bir diplomasiyle bir arada yürütmektedir. Düşmanca davranışlar karşısında hiç uzlaşıcı değildir. Saldırgandır. Uzlaşıcı bir davranış karşısında ise kibar ve anlayışlıdır. Amerikan Askerî Heyetinin Başkanı General Judson, Müttefiklerin boykotunu dinlemiyerek Troçki'yi ziyarete gittiğinde, Mütte-

fiklerin Sovyetlere karşı bundan böyle tehditler savurmıyacağını umduğunu söyleyince, Troçki, geçmiş olaylar üzerinde kavgaya girişmek niyetinde olmadığını, Generalin söylediği sözlerin kendisini tatmin ettiği cevabını vermiş, Müttefiklerin barış görüşmelerini yakından izleyebilmelerini ve ileride istedikleri takdirde görüşmelere katılmalarını sağlamak üzere konferansı açık olarak yürüteceğinden emin olmalarını tekrarlamıştı. Ama Çarlık zamanındaki Nâzırların ve Generallerin mükellef odalarında yüksekten konuşmaya alışmış Fransız Askerî Heyetinin Başkanı General Niessel —Fransa, Rusya'ya en çok borç vermiş ve Rus politikasını etkilemiş ülkeydi— Smolni'deki "yoksul ressamın tavan arasındaki" atelyesine, sert konuşacağını umarak girdiği zaman Troçki Generali hemen kapı dışarı etmişti. Sovyet hükûmeti aleyhine bültenler çıkaran Fransız elçiliği Basın Bürosunu kapattırmıştı. Fransız Elçisi Noulens, aradaki soğukluğu gidermek üzere Smolni'ye geldiği sırada ise Troçki kendisine kibar davranmış ve elinden gelen kolaylığı göstermişti. İngilizlerle ilk karşılaşması şöyle olmuştu: İngiltere'de savaş aleyhtarı propaganda yaptıklarından ötürü hapiste tutulan eski *Naşe Slovo* muhabiri Çiçerin ile öteki Rusların hemen salıverilmesini istemişti. Çiçerin serbest bırakılmadıkça ve istekleri yerine getirilmedikçe hiç bir İngiliz'in Rusya'dan çıkmasına izin verilmiyeceğini de bildirmişti (*). Troçki Çarlık zamanının Rus hükümetlerinde rastlanmayan bir kararlılıkla ve gururla Rusya'nın öteki devletlerle eşitliği üzerinde direniyor, hakarete hakaretle karşılık veriyor, tabiî hakaretleri bile haklı ve inandırıcı oluyordu.

(*) İngiliz elçisi güncesinde şöyle diyor: "Troçki'nin iddiası eninde sonunda şöyle bir şeye varıyor: Biz, savaşı devam ettirmek isteyen bir ülkede pasifist propaganda yapan Rusları tutuklamaya hakkımız olduğunu söylediğimiz takdirde o da barışı sağlamak isteyen bir ülkede savaş propagandası yapan İngilizleri tutuklamaya, aynı derecede hakkı olduğunu iddia edecektir." Buchanan, adı geçen kitap, cilt II, s. 228.

19 Kasımda ateşkes heyetleri karşı-karşıya geldiler. Almanlar başlangıç olarak hemen bir aylık bir ateşkes anlaşması teklif ettiler. Sovyet heyeti bunu reddetti. Batılı devletlerin durumu incelemelerine vakit bırakmak için, çarpışmaların kesilmesini bir hafta daha ertelemek istedi. Troçki yeniden Müttefik elçilerine baş vurdu; yeniden soğuk bir sessizlikle karşılaştı. Bununla birlikte. Troçki, Almanya ve müttefikleri, Rus cephesinden Batı cephesine asker nakletmiyeceklerini taahhüt etmedikleri, Alman ve Avusturya askerleri arasında devrimci propaganda yapılmasına açıkça izin vermedikleri —işitilmemiş bir şart— takdirde hiç bir ateşkes anlaşması imzalanmaması için Sovyet görüşmecilerine talimat verdi. Almanların Rus cephesi Yüksek Komutanı General Hoffmann her iki teklifi de reddetti. Bir an için görüşmeler kesiliyor ve Rusya yeniden savaşa giriyor gibi oldu. Modern Sirk'te yeniden dinleyicilerinin karşısına çıkan Troçki Sovyetlerin bütün cephelerde ateşin kesilmesini istemekte devam edeceklerini söyledi: "Ama yalnız başımıza ateşkes anlaşması imzalamak zorunda kalırsak Almanya'ya Rus cephesinden çekeceği askerlerini öteki cephelere göndermelerine râzı olmıyacağımızı söyliyeceğiz. Çünkü biz namuslu bir barış istiyoruz, çünkü İngiltere ve Fransa ortadan silinmemelidir... ve bütün bu açık, dolambaçsız ve namuslu sözlere rağmen Kayzer barışı imzalamayı reddedecek olursa... o zaman halk kimin haklı kimin haksız olduğunu görecek.. kendimizi yenilmiş değil yenmiş sayacağız, çünkü dünyada askerî zaferlerden başka zaferler de bulunduğunu göstereceğiz Eğer Fransa ile Almanya... barış görüşmelerinde bize katılmazlarsa onları bize katılmaya kendi halkları zorlayacak, sopayı ellerine alıp onları önlerine katacak ve zorla barışı yaptıracak."

Aynı gün, 30 Aralık tarihinde, Troçki Rusya Köylü Sovyetleri Kongresine şunları bildirdi: "Ciddi bir çatışma yaratan başka bir nokta var: Hiç bir askerin Batı Cephesine gönderilmemesi, General Hoffmann bunun kabul edilemiyecek

bir şart olduğunu söylüyor. Barış sorunu keskin bir bıçaktır. Dün gece temsilcilerimize şu tâlimatı verdik: Hiç bir tâvizde bulunmayacaksınız. Of, o geceyi hiç unutmayacağım! Bunun üzerine Almanya tâviz verdi ve o sırada sevkedilmekte olanların dışında hiç bir birliği Batı cephesine göndermemeyi kabul etti... Alman ordusunda bu şartların yerine getirilip getirilmediğini kontrol edecek temsilcimiz var." Alman ordusunun Devrimden iki ay önceki harekâtını gösteren bir plânı ortaya çıkardı: "Kerenski Başbakan olduğu ve savaşa devam ettiği sırada Alman Genel Kurmayı birliklerini istediği yere oynatabiliyordu... Şimdiyse Müttefikler bizim sayemizde daha iyi bir durum sağlamış bulunuyorlar." Alman komutanlığı bu şartı kabul etmiş gibi göründü elbette, ama uygulamaya niyeti yoktu; ancak olaylar da Troçki'nin blöf yapmadığını gösterecekti. (*)

Ancak, ateşkesin yarattığı bütün büyük sorunlar daha askıdaydı. Bolşeviklerle Sol Sosyal Devrimciler ayrı bir barış görüşmesine başlanmasından yanaydılar, ama ayrı barışı desteklemiyorlardı. Dahası, Lenin gibi, ayrı barışı tutanlar bile böyle bir barış andlaşmasını her ne bahasına olursa olsun imzalamaktan yana değillerdi. Sovyet hükümetinin tek amacı vakit kazanmak, cepheye birdenbire çöken sessizlik arasında barış amaçlarını bağıra bağıra dünyaya ilân etmek; Avrupadaki devrimci ateşi ölçmek; Müttefik ve düşman hükümetlerinin düşüncelerini yoklamaktı.

Avrupada sosyal ayaklanmanın yaklaşmakta olduğundan Bolşeviklerin zerrece şüpheleri yoktu. Ama barışa giden yolun

(*) Mr. Wheeler Bennett, İtilâf Devletleri açısından yazmış olduğu Brest - Litovsk barışı konusundaki tarih kitabında sonuçları şöyle özetler: "Ama zaferi kazananın barışı dikte etmesi normaldi. Almanya doğuda bir milyon askeri terhis etmekle karşılığını almış oluyordu; batıda sürüp giden devler savaşında terazinin kefesini ağır bastırmak için bu sayının yarısı yeterdi." Wheeler - Bennett, **The Forgotten Peace**, s. 327.

ihtilâlden mi geçeceği, yoksā, tersine, ihtilâle giden yolun barıştan mı geçeceğini düşünmeye başlamışlardı. Bir kere, savaşa ancak devrimci hükümetler son verebilirlerdi. Sonra, Rus devrimi bir süre için kapitalist yöneticilerle anlaşmak zorundaydı. Olayların ne yönde gelişeceği ve Rusya'dan gelen devrimci itilimin bu olayların yönünü ne dereceye kadar etkileyeceğini ya da etkilemiyeceğini zaman gösterecekti. O güne kadar yapılan iskandiller kesin bir sonuç vermemişti. Alman ve Avusturya işçi sınıfları elbette huzursuzdu; ama, bu durumun düşman kampında hemen bir çöküntü yaratıp yaratmıyacağı ya da daha uzak bir gelecekte bir buhrana doğru gidip gitmiyeceği bilinemezdi. İttifak Devletlerinin barış heyetleri şaşırtıcı bir uzlaşma havası içindeydiler. Bu tutumları İttifak Devletlerinde durumun kötüye gittiğini gösterebilirdi; ama, aynı zamanda, bir tuzak da olabilirdi. Öteyandan, İtilâf Devletlerinin gösterdiği düşmanlıklar da biraz soluk alabilmek istemelerinden ileri gelebilirdi. İtilâf Devletleri Aralığın başında bir yandan Sovyetleri tanımayı reddederlerken sadece tanınmış ülkeler için bahiskonusu olabilen belirli diplomatik imtiyazları karşılıklı olarak değiştirmeye râzı olmuşlardı: Sovyet diplomasi kuryelerinin Rusya ile Batı Avrupa arasında gidip gelmelerine izin verilmişti; karşılıklı diplomatik pasaportlar tanınmıştı; Çiçerin sonunda tahliye edilmiş ve Rusya'ya dönmüştü; Troçki birkısım Batılı elçilerle karşılıklı diplomatik ziyaretlerde bulunuyordu. Acaba İtilâf Devletleri barış konusundaki görüşlerini değiştiriyorlar mıydı? Troçki *Pravda*'da durumu, "genel bir ateşkes ve genel barış ihtimalini gösteren belirtiler" şeklinde sevinçle yorumladı.

Eninde sonunda diplomasi oyunlarının ufak ayrıntılarından başka bir şey olmayan bu olaylardan Troçki'nin büyük sonuçlar çıkarması stratejik ihtimalleri düşünürken yaptığı şu ana yanlıştan ileri geliyordu: "Savaşın başında, hükümetler ve genel kurmaylar, çarpışmaların çarçabuk sona ereceğini söyledikleri sırada, Troçki çok haklı olarak, siper savaşının

uzun süreceğini önceden görmüştü; karşılıklı kuvvetlerin denge halinde bulunmasından doğan durgunluğu taraflardan hiç birinin bozamıyacağına inanmıştı. Üç yıldan çok süren olaylar bu öngörüşü o kadar açık seçik doğrulanuştı ki o sırada bile, yâni bu durumu gerektiren nedenler ortadan kalkmak üzere bulunduğu bir zamanda bile, görüşünü yine değiştirmemişti. Birleşik Amerika da girmişti savaşa, ama Amerika'nın girişi Troçki'ye görüşünü değiştirtmemişti, ve eskiden olduğu gibi, devrimden sonra da, düşmanlardan hiç birinin kazanamıyacağını tekrarlayıp durmuştu. Bu katı kestirimden şu sonucu çıkarıyordu: Savaştaki hükümetler daha fazla savaşa devam etmenin gereksizliğini er geç anlayacaklar, çıkmaza girdiklerini görecekler ve barış görüşmelerine başlamayı kabul edeceklerdi. Troçki, bu görüş açısından "genel bir ateşkes anlaşmasının ve genel bir barışın" yakında gerçekleşebileceği sonucuna hemen atlayıveriyordu.

Öteyandan Bolşevikler, İtilâf Devletlerinin Almanya ve Avusturya ile ayrı bir barış imzalamalarından ve aralarında anlaşıp Rus devrimine saldırmalarından da korkuyorlardı. Bu ihtimali, gerek genel ve gerekse özel toplantılarda en çok ele alan Lenin'di. Sonradan savaşın iç yüzü açıklandığı zaman böyle bir kuşkunun pek de yersiz olmadığı görüldü: Almanya ile Avusturya batıdaki düşmanlarına ayrı bir barış konusunda durmadan sondajlar yapmaktaydılar. Fransa ve İngiltere'deki hâkim sınıflar arasında ihtilâl korkusu gittikçe artmaktaydı. Bu korkunun İtilâf Devletleri ile İttifak Devletleri arasında bir yakınlaşma yaratması ihtimali de peşin olarak reddedilemezdi. Ancak böyle bir korku şimdilik yalnızca potansiyel halindeydi. Yalnız Lenin bu durumdan, doğuda hemen yapılacak ayrı bir barışın batıda da ayrı bir barış yaratacağı sonucunu çıkrdı.

Kısacası, Bolşevikler birbirine bağlı çıkmazların içine düşmüş bulunuyorlardı. İhtilâl oluncaya kadar barışı mı bekliyeceklerdi, yoksa barışı imzalayarak ihtilâl yaratmaya mı

çalışacaklardı? Avrupa ihtilâline barış yolundan gidilmesi halinde bu barış genel bir barış mı olacaktı, yoksa ayrı bir barış mı? Ya ayrı barışın şartları kabul edilemiyecek kadar ağır ve utandırıcı olursa o zaman Almanya'ya karşı ihtilâlci bir savaş yürütebilecekler miydi? Savaşa sürüklenecek olurlarsa İtilâf Devletlerinin yapacakları yardımı prensip bakımından kabul edebilecekler miydi? Sonra İtilâf Devletleri onlara yardım etmek istiyorlar mıydı? Yardım etmezlerse, her ne bahasına olursa olsun, ayrı bir barış yapmaya râzı olacaklar mıydı? Yoksa bütün bu çıkmazlardan kurtulmanın başka bir yolu da var mıydı?

Brest - Litovsk'da barış görüşmelerine başlanmasından bir gün önce, 8 Aralıkta, Troçki, hükümetle Sovyetler Birliği Yürütme Kurulu, Petrograd Sovyeti, Kent Kurulu ve Sendika liderlerinin yaptıkları ortak toplantıda söz aldı. Yaptığı konuşma yalnız söz söyleme sanatı ve yüksek devrimci hümanist havası bakımından değil, aynı zamanda, Troçki'nin kendi iç savaşını da göstermesi bakımından da çok ilginçti.

Bu savaş, insanın büyük acılara katlanması bakımından gerçekten görülmemiş bir güce ve esnekliğe sahip olduğunu gösteriyor. Ama, aynı zamanda, çağdaş insanın içinde hâlâ büyük bir barbarlık yaşadığını da gösteriyor... Doğanın efendisi, siper denen mağarasına inmiş, siperin dar deliklerinden, sanki bir hapisane penceresinden bakar gibi, kendi insan arkadaşını, yâni yarın öldüreceği eri gözetliyor... Buraya kadar düşmüştür insanlık bugün... İnsanların bir sürü uygarlık aşamalarından —Hıristiyanlıktan, krallıktan ve parlamanter demokrasiden— geçtikten ve sosyalizm fikirlerini tattıktan sonra hâkim sınıfların kırbaçları altında birbirlerini sefil köleler gibi öldürdüklerini düşündükçe insan insanlığından, etinden, kanından, ruhundan utanıyor. Bu savaşın sonu halkın yine eski ahırlarına dönmesi, malsahibi sınıfların sofralarından artacak sefil kırıntılarla geçinmesi olacaksa, bu savaş da emperyalizmin zaferiyle bitecekse, o zaman insanlık, binlerce yıldır katlandığı eziyetlere, bu kadar muazzam kafa yormalara değmediğini isbat etmiş olacaktır. Ama bu olmayacak... olamaz.

Eskiden Avrupa'nın jandarmalığını yapan bir ülkede ayaklanmış olan Rus halkı, silâh altındaki kardeşleriyle konuşmak istediğini ilân ediyor. Silâhların diliyle değil, emekçilerin uluslararası dayanışma diliy-

le... bu gerçek... bütün ülkelerde yaşayan... halk kitlelerinin kafalarından çıkarılamaz. Ergeç sesimizi işitecekler, bize gelecekler ve yardım ellerini uzatacaklardır. Ama... halk düşmanları bizi yenseler ve mahvetseler bile... anımız kuşaktan kuşağa geçecek ve gelecek kuşakları yeni kavgalara hazırlayacaktır. Avrupa halkları bizimle birlikte ayaklansaydı, ve biz General Hoffmann ve Kont Czernin ile değil de Karl Liebknecht, Klara Zetkin ve Rosa Luxemburg ile konuşabilseydik elbetteki işimiz daha kolaylaşmış olurdu. Ama olmadı bu. Bunun suçu da bizim değil. Almanya'daki kardeşlerimiz, amansız düşmanları Kayzer'le, onlara sormadan görüşmelere başladık diye bizi suçlayamazlar. Biz Kayzer'le bir düşmanla konuşur gibi konuşuyoruz: zâlimin karşısında uzlaşmak nedir bilmeyen düşmanlığımız yumuşamış değildir.

Ateşin kesilmesi çarpışmalara ara vermiştir. Topların sesleri durmuştur, ve herkes Sovyet hükümetinin Hohenzollern ve Habsburglarla nasıl konuşacağımızı merak etmektedir. Siz bizi bu konuda desteklemelisiniz ki biz de onlarla hürriyet düşmanlarıyla konuştuğumuz gibi konuşalım... ve bir tek hürriyet atomu bile emperyalizm uğruna feda edilmesin. Çabalarımızın derin anlamı ancak o zaman Alman ve Avusturya halklarının bilinç derinliklerine işleyebilir.

Bu çağrıyı garip birtakım sözler izledi. O sırada Troçki büyük dinleyici kitlesinin önünde düşündüklerini olduğu gibi söylüyor, kararsızlıklarını ve kuşkularını olduğu gibi açığa vuruyordu. "Eğer Alman emekçi sınıfının sesi... güçlü ve kesin bir etki yaratmayacak olursa... barış imkânsızlaşır," dedi. Sonra başka bir şey daha söyledi: "Bizim yanıldığımız anlaşılır da, bu ölü sessizlik Avrupada daha uzun sürerse, bu sessizlik bize saldırmak isteyen ve ülkemizin devrimci şerefini incitecek şartları dikte etmek için fırsat kollayan Kayzer'e aradığı fırsatı verirse, o zaman, bilmiyorum... savaşın ve içerdeki bozuklukların yarattığı bu başıboş ekonomi ve genel anarşi içinde... çarpışmaya devam edebilir miyiz." Dinleyicilerinin bu kötümser havanın etkisinde kalarak şaşırdıklarını anlayan Troçki birdenbire döndü ve bağırdı: "Evet, ederiz." Bunun üzerine bir alkıştır koptu. Bu coşkunluk karşısında heyecanlanan Troçki şunları ekledi sözlerine: "Yaşamamız için, devrimci şerefimiz için, kanımızın son damlasına kadar savaşacağız." Burada da "bir alkış tufanı koptuğu" yazılı tutanakta.

Hükümetin belli başlı iki grubunu temsil eden dinleyiciler böylece ayrı bir barışa karşı olduklarını heyecanlı bir şekilde gösterdiler.

Troçki devam etti: "Yorulanlar ve ihtiyarlar bir kenara çekilsin... biz devrimci heyecanla güçlenmiş yaman bir ordu ve bir Kızıl Muhafız örgütü kuracağız. Alman Kayzeri'nin önünde diz çökmek için devirmedik biz Çarı ve burjuvaziyi..." Almanlar âdil ve demokratik bir barışa yanaşmayacak olurlarsa "o zaman biz onların şartlarını Kurucu Meclise getirip şunları söyleriz: Kararı siz veriniz. Kurucu Meclis bu şartları kabul edecek olursa Bolşevikler bir kenara çekilirler ve derler ki: Lûtfen bu şartları kabul edecek başka bir parti arayınız. Biz Bolşevikler, ve öyle sanıyorum ki Sol Sosyal Devrimciler de, bütün halkları, ülkelerinin militaristlerine karşı kutsal bir savaş açmak üzere bir araya toplayabiliriz." Sol Sosyal Devrimcilerin günün birinde bu "kutsal savaş" çağrısını kullanarak Bolşeviklere karşı ayaklanacakları ve kendisinin de onları bastırmak zorunda kalacağı hiç Troçki'nin aklına gelmemişti. "İktisadî anarşi yüzünden dövüşemezsek... kavga bitmiş olmayacaktır: 1905 de Çarlık bizi ezdiği halde savaşımızı nasıl başka bir zamana ertelediysek bu sefer de başka bir zamana bırakabiliriz... Bundan ötürüdür ki barış görüşmelerine, karamsarlığa ve kara düşüncelere kapılmadan başlamış bulunuyoruz..." Bu konuşma dinleyicileri sanki kendilerinden geçirdi. Devrimden önce, hep bir ağızdan ihtilâl yemini eden Petrograd halkına benziyorlardı.

Brest-Litovsk görüşmeleri 9 Aralıkta başladı. İttifak Devletlerinin temsilcileri, "ilhaksız ve tazminatsız genel bir barışın hemen yapılmasına râzı olduklarının" bilinmesini istediler. Sovyet heyetinin başında bulunan Yoffe, Batılı devletlerin fikirlerini değiştirmeleri için biraz daha vakit kazanmak amacıyla görüşmelere on günlük bir ara verilmesini istedi. Bu sırada yalnızca barış konferansına bağlı komisyonlar toplantı halinde kaldılar. Komisyonların çalışmaları garip bir uzlaşma

havası içinde geçiyordu. Asıl görüşmelere 27 Aralıktan önce başlanamıyacaktı. O gün Troçki de gelmiş olacaktı. Halk Komiserleri Kurulu o güne kadar birtakım gösterişli çıkışlar yaptı: Alman emperyalizmine karşı propagandasını arttırdı; Troçki, Rusya'ya dönmüş olan Karl Radek'in yardımıyla *Die Fackel* (Meşale) adında bir gazete çıkarmaya ve bu gazeteyi Alman siperleri içinde dağıttırmaya başladı; 13 Aralıkta hükümet dışarıda yapılacak propaganda için iki milyon ruble tahsis etti ve bunu açıkladı; ayın 19'unda Rus Ordusunu terhis etti; ayrıca, Alman ve Avusturya savaş esirlerinden iş mükellefiyetini kaldırdı, kamplardan istedikleri gibi ayrılmalarına ve serbest yurttaşlar gibi örgütlenerek çalışmalarına izin verdi; Rusya ile İngiltere arasında 1907 yılında imzalanmış olan ve İran'ın parçalanmasını öngören andlaşmayı geçersiz saydı; 23 Aralıkta Rus askerlerinin Kuzey İran'dan çekilmelerini emretti; son olarak da, Yoffe'ye bir tâlimat göndererek barış görüşmelerinin Brest-Litovsk'tan Stockholm'e ya da herhangi başka bir tarafsız ülkeye naklini istemesini söyledi.

İhtilâlden tam iki ay sonra, 24 ya da 25 Aralık tarihinde, Troçki Brest-Litovsk'a hareket etti. Yolda, özellikle cephenin bulunduğu kesimlerde, kendisini mahallî Sovyetlerden ve sendikalardan gelen heyetler karşıladı; kendisinden görüşmeleri olabildiği kadar kısa keserek barış antlaşmasıyla dönmesi istendi. Troçki Rus siperlerinde hemen hemen kimsenin kalmamış olduğunu görünce hayret etti: Siperlerdeki askerler başlarını alıp gitmişlerdi. Troçki'yi cephenin karşı yanına geçiren bir Alman irtibat subayı da bu duruma gördü ve üstlerine verdiği raporda "Troçki'nin çok sarsıldığını" bildirdi. Gerçekten Troçki, arkasında ordu gücü olmadan düşmanla karşılaşmaya gittiğini çok acı ve kesin olarak anlamıştı. "Eleştiri silâhlarını" sonuna kadar kullanmaktan başka yapack bir şeyi yoktu. Karl Radek'i yanına almıştı. Radek'in çantaları ihtilâl broşürleri ve beyannameleriyle doluydu. Bindikleri tren Brest-Litovsk istasyonunda durur durmaz Radek, karşı-

lamaya gelen diplomatların ve subayların gözleri önünde, çantasını açtı ve beyannameleri Alman askerlerine dağıtmaya başladı. Resmen Avusturya - Macaristan uyruklu bir Polonya Musevisi olan Radek, Alman Sosyal Demokrat partisinde ustaca ve dokunaklı broşürler yazmakla ün salmıştı. Brest'e Rus heyeti üyesi olarak gelmesinin nedeni Alman ve Avusturya diplomatlarını şaşırtmaktan başka bir şey olamazdı! Devrimin bir ulus dâvası olmadığı, bir sınıf için yapıldığı, "düşman bir ulus" fikrinin bu devrime yabancı bulunduğu gösterilecekti. Radek'in kendisiyle birlikte gelmesini Troçki istemişti. Çünkü, Sadoul'un söylediği gibi, "onun oynak zekâsına ve siyasî bağlılığına güveniyor, bu enerjik ve heyecanlı adamdaki canlılığın Yoffe ve Kamenev gibi öteki yumuşak Rus delegelerine de geçeceğine inanıyordu."

Toplantının yapıldığı yerin ağır bir havası vardı. Brest-Litovsk kasabası savaş başlarında gerileyen Rus orduları tarafından yakılmış, yerle bir edilmişti. Yalnız eski kaleye dokunulmamıştı; burası sonradan Doğu Alman Ordularının genel karargâhı olmuştu. Barış heyetleri kalenin ortasındaki karanlık pavyonlara ve kulübelere yerleştirilmişlerdi. Subayların kantini de konferans salonu haline getirilmişti. Salonda Polonya - Ukrayna topraklarında inşa edilmiş bir Prusya Kışlası havası vardı. Rus delegeleri, çevresi dikenli tellerle ve nöbetçilerle kuşatılmış böyle bir askerî binanın içinde sanki bir toplama kampındaymış gibiydiler. Almanlar, kısmen işlerine geldiği için, kısmen de Sovyet delegelerini sindirmek için görüşmelerin burada yapılmasında direnmişlerdi. Ama ellerine de kat kat kadife eldiven geçirmeyi unutmamışlardı. Troçki gelmeden önce delegasyonlar öğle ve akşam yemeklerini bir arada yiyorlardı. Fahri Başkomutan Bavyera Prensi Leopold tarafından kabul edilmişlerdi. Karşılıklı birtakım nezaket ziyaretleri yapılıyordu. Bu nezaket ziyaretlerinde, bir yanda yüksek Alman ve Avusturya aristokrat ailelerine mensup kimselerin öteyanda, profesyonel propagandacılarla sabıkalıların

bulunması çok gülünçtü. Örneğin, Rus heyetinde Sol Sosyal Devrimcilerden Bitsenko adında terörcü bir kadın vardı. Bu kadın Çarın Savaş Nazırlarından birini öldürmüş ve çalışma kampına gönderilmişti. Alman ve Avusturyalıların bu zoraki nezaketleri koyu Bolşevikleri bile şaşırtmıştı. Yoffe, Kamenev, Pokrovski, Karahan gibi olgun ve kültürlü devrimciler bile konferans masasında diplomasi mesleğine girmiş acemiler gibi çekingen duruyorlardı. Görüşmelerin ilk aşamasında Yoffe Sovyet Baş Delegesiydi. Ama konferansa Alman Dışişleri Bakanı Kühlmann hâkimdi.

Troçki, Brest'e geldiği zaman hiç de memnun değildi: Bu görevi Lenin'in isteği üzerine konferansa büsbütün başka bir hava vermek amacıyla kabul etmişti. Daha başlangıçta Prens Leopold'un bir davetini soğuk bir şekilde reddetti ve delegeler arasında dostça görüşmelere son verdi. General Hoffman şöyle yazıyor: "Troçki geldikten sonra konferans salonu dışında rahat sosyal ilişkiler kesildi. Yemeklerin, heyetlerin bulunduğu dairelere getirilmesini istedi ve genel olarak bütün özel ilişkileri ve eğlenmeleri yasakladı." Avusturya Dışişleri Bakanı da güncesinde şunu yazıyor: "Rüzgâr şimdiye kadar olduğundan çok daha başka yönlerde esecek gibi." Troçki'ye sırıtarak ve dost görünerek yaklaşmaya çalışan bir diplomat onu ancak kızdırabilir ve sertleştirebilirdi. Görünüş, gerçek duruma uygun olmalıydı. Düşmanlarla görüşmeye gelmişti, dostlarla değil.

İlk oturum 27 Aralıkta açıldı. Troçki, Rus heyeti başkanlığını Yoffe'den devraldı. Kühlmann oturumu açarken İttifak Devletlerinin üzerinde anlaştıkları prensibin yalnızca genel barış—"ilhaksız ve tazminatsız barış"—olduğunu söyledi. Batılı devletler görüşmelere katılmayı reddettiklerine ve gündemde de yalnızca ayrı bir barış bulunduğuna göre artık bu prensibe bağlı değillerdi. Külhmann görüşmelerin tarafsız bir ülkede yapılması konusunda Sovyetlerin ortaya attıkları teklifi reddetti; Sovyetlerin Alman emperyalizmi aleyhine giriş-

tikleri propagandaya saldırdı, bu yüzden Sovyetlerin barışı gerçekten istedikleri konusunda kendisinde kuşkular uyandığını söyledi; sözünü uzlaşıcı cümlelerle bitirdi. Sonra General Hoffmann söz aldı. Önünde Sovyetlerin Alman askerlerine dağıttıkları bir yığın beyanname vardı. O da Alman Yüksek Komutanlığı adına protestosunu tekrarladı. Avusturya, Türkiye ve Bulgaristan dilpomatları da aynı şeyleri söylediler. Düşmanlarını ölçüp biçen Troçki bütün bu sözleri hafif alaycı bir gülümseme ile dinledi, suçlamalara cevap vermeden önce görüşmelere bir gün ara verilmesini istedi.

Düşmanlarının arasında üç esaslı kişi vardı. Bunlardan biri Kühlmann'dı. Bavyeralı Katolik bir gelenekçi olan Kühlmann İmparatorluk Almanya'sının en kurnaz diplomatlarından biriydi. Sevimli bir adamdı. Biraz açık görüşlü ve cesurdu da. Almanya'nın iki cephede savaştığı takdirde yenileceğini Kayzer'in öteki uşaklarından daha önce anlamıştı. Doğuda, kendi hükümeti için kazançlı olabilecek, ama Rusya'ya da açıktan açığa dikte edilmeyecek bir barış sağlamak istiyordu. Zorla kabul ettirilecek bir barışın Almanya için sonunda bir yenilgi olacağını Alman yöneticileri arasında anlayan hemen hemen yalnız Kühlmann'dı: Böyle bir barış Alman zaferinin ne demek olduğunu öteki uluslara da gösterecek, böylece düşmanların direnmelerini arttıracaktı. Yüksek Komutanlık ise Kühlmann'ın politikasına kesinlikle karşıydı. Hindenburg ile Ludendorff'a göre Kühlmann aşağı yukarı bir vatan hainiydi. Onu gözden düşürmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Bu bakımdan, Kühlmann bir yandan Troçki ile açıkça düelloya tutuşmuşken, öteyandan arkasında fırsat bekleyen askerlere karşı kendisini korumak zorundaydı. Askerler ve kendisi son hakem olarak Kayzer'e başvurmuşlardı. Ama, Kühlmann, hem Ludendorff'a kafa tutacak, hem de, bir ara, görüşmelerin kesilmesi için Kayzer'in verdiği emri dinlemiyecek kadar cesurdu. Yalnız şu da var ki askerlerle arasındaki anlaşmazlık esas üzerinde olmaktan çok usul üzerindeydi: Polonya ve Baltık

topraklarının Rusya'nın elinden alınması gerektiği konusunda askerlerin görüşlerine katılıyordu. Ama Rusya'nın da bu konuda onayının alınmış gibi görünmesine çok önem veriyordu. Sonradan da görüleceği gibi, bu onayı alamaması durumunu güçleştirdi. Ayrıca bu toprakların ilhakını birer kurtuluş gibi göstermek niyetindeydi. Generallerin ise bu kadar ince işlerle uğraşacak ne vakitleri vardı ne de sabırları...

General Hoffmann'ın, Alman Yüksek Komutanlığının gözü ve ağzı olduğu ve konferans masasında kuvveti temsil ettiği anlaşılıyordu. Görüşmeleri çabuk bitirmek ve sonunda İttifak Devletlerinin Doğudaki ordularını oradan kurtarıp Batıda girişecekleri büyük taarruza çekmek onun göreviydi. Kühlmann'ın uyguladığı usulden memnun olmadığı, sinirlendiği ve sabırsızlandığı ikide birde belli oluyordu. Ama günün olaylarına üstlerinden daha yakın olduğu ve devrimle daha çok temas ettiği için Kühlmann'ın kullandığı usulün iyi yanları bulunduğunu da inkâr edemiyordu. Arada sırada Kühlmann'a uyuyor, ama sonra da Ludendorff'tan zılgıtı yiyordu. (*)

Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Czernin kurnazlık bakımından Kühlmann'dan aşağı değildi. İttifak Devletlerini bekleyen büyük felâketi Alman dostundan daha kesin olarak görüyordu. Troçki'nin son zamanlarda açıkladığı gizli antlaşmalardan, İtilâf Devletlerinin Avusturya - Macaristan'ı parçalamaya karar verdiklerini öğrenmişti. Viyana'da sürüp giden açlık ve azınlıklar arasındaki başkaldırmalar İmparatorluğun dağılmaya başladığını gösteriyordu. Avusturya ancak Almanya'dan takviye almak suretiyle günlerini uzatabiliyordu. Bu yüzden, Hoffmann'ın sert müdahaleleri barış ihtimallerini azaltır gibi göründüğü sıralarda tam bir paniğe uğruyordu. Başlangıçta Rusya ile ayrı görüşmelere başlayacağını söyleye-

(*) Troçki Hoffmann'ı Alman Yüksek Komutanlığının resmî sözcüsü sanmakla yanlış bir sonuca varmıştır. Sonradan Almanların yeniden Rusya'ya taarruz etmeye hazır olmadıkları şeklindeki yanlış değerlendirmesi de belki bundan ileri gelmişti.

rek Alman dostlarını tehdit etmişti, ama hükümetinin Alman yardımına gittikçe fazla muhtaç olduğunu görünce bu tehdidinden vazgeçti. Kendi ifadesine göre, "Dönüşler yapmakta pek az rastladığım bir hıza ve ustalığa olağanüstü şekilde sahip olan... zeki ve çok tehlikeli muarızının" karşısında biraz fazla sinmişti, ama yine de yumuşak bir arabulucu rolünü oynamaya çalışıyordu. Czernin boş vakitlerinden Fransız İhtilâlini okuyor, "tehlikeli muarızını" ölçmek için tarihte örnekler arıyor; Troçki'yi bir Rus Charlotte Corday'ına benzetiyordu.

Bu çeşit düşüncelere dalan ve tarihte paraleller arayan yalnızca Czernin'di herhalde. Öteki arkadaşları ise, Troçki ile öteki delegeleri başlangıçta, ne idiğü belirsiz sonradan görme birer küçük serüvenci, ya da, en azından birer Don Kişot saymışlardı. Uşaklık ettikleri iki büyük kral sülâlesinin başlıca rol oynadığı bu büyük dünya dramında kör talih çok kısa bir süre için böyle garip bir oyun sahneye koymuştu. Rus delegelerini ufak tefek şeylerle satın alacaklarından emindiler, ama önce onlara hadlerini bildirmeleri gerekiyordu. Troçki ile ilk karşılaşmalarında bunu yapmaya çalıştılar; sonraki oturumda da aynı taktiği uyguladılar. Bağımsız Ukrayna'yı temsil ettiklerini iddia eden ve Petrograd'ın bütün Rusya adına konuşmaya hakkı olmadığını söyleyen Ukraynalıları Sovyet heyetinin karşısına çıkardılar.

Troçki, 28 Aralıkta ilk olarak konferansta konuştuğu zaman işte böyle bir çıkarlar, kişiler ve ihtiraslar ağının ortasında bulunuyordu. Önce Ukraynalıların çevirdikleri dolapları anlattı, silip süpürdü, bir kenara attı. Sovyetlerin, dedi, Ukrayna'nın görüşmelere katılması konusunda herhangi bir itirazı yoktur; bütün ulusların kendi kaderlerini kendilerinin tâyin etmeye hakları olduğunu ilân eden Sovyetlerdi; bu hakka elbetteki saygı göstedeceklerdı. Ukrayna'yı temsil eden, yâni Kerenski rejiminin bir kalıntısı ya da, daha çok, o rejimin sözcüsü olan *Rada* temsilcilerinin görüşmeye katılma yetkileri olup olmadığını sormadı bile. Kühlmann Ruslarla Uk-

raynalılar arasında bir kavga çıkartmaya çalıştı. Böyle bir kavgada arabuluculuk rolü oynayacağını sanıyordu. Ama Troçki bu açmaza düşmedi. Bir gün önce yapılan suçlamalara ve protestolara dönerek, Alman askerleri arasında yapılan Sovyet propagandası konusunda özür filân dilemedi. Barış şartlarını görüşmeye geldiğini, kendi hükümetinin görüşlerini açıklamak özgürlüğünü sınırlamak için oraya gelmediğini söyledi. Sovyetler, Almanların Rus yurttaşları arasında yaptıkları devrim aleyhtarı propagandalara ses çıkarmamışlardı. Devrim kendi dâvasından ve ideallerinden o kadar emindi ki Troçki bu konuyu açıkça tartışmaya her zaman hazırdı. Bu olay Almanların Rus barış isteğinden şüphe etmelerini haklı gösteremezdi. Asıl Almanya'nın içtenliğinden Ruslar şüphelenmeliydiler, özellikle Almanya artık ilhaksız ve tazminatsız barış prensibinden vazgeçtiğini söyledikten sonra... "Biz kendi bakımımızdan, açıkladığımız demokratik barış prensiplerinin on gün sonra bizim için boş ve geçersiz bir hale gelmiş olmadığını bildirmek zorundayız... Bizim için bu prensipler halkların bir arada yaşamalarını ve işbirliği yapmalarını sağlayacak tek yoldur."

Brest kalesinin dünyadan tecrit edilmiş, uydurma havasında böyle konferansın toplanmasına yeniden itiraz etti. Alman Başbakanı, Reischstag'da yaptığı konuşmada, konferansın tarafsız bir ülkede toplanması halinde İtilâf Devletlerinin entrikalarıyla karşılaşacağını söylemişti. Troçki, "Rus hükümetini düşman entrikalarından korumak yalnızca Rus hükümetinin işidir," dedi. "Bir ültimatomla karşı karşıya bulunuyoruz: Ya görüşmelerin Brest-Litovsk'da yapılmasına râzı olacağız ya da görüşmeler yapılmayacak." Bu ültimatom herhalde Almanların kendi güçlerine ve Rusya'nın da güçsüzlüğüne inanmalarından geliyordu. "Biz hâkim sınıflarımızın son zamanlarda izledikleri politika yüzünden ülkemizin güçsüzleştiğini, ne inkâr edebiliriz, ne de inkâr etmeye çalışmak niyetindeyiz. Ama bir ülkenin dünyadaki yerini yalnızca teknik

mekanizmasının o günkü durumu değil, aynı zamanda, o mekanizmanın içinde bulunan potansiyel de tâyin eder." Gıda stoklarının durumu yüzünden açlık tehlikesiyle karşı karşıya bulunan Almanya'nın iktisadî gücünü ölçmek istemiyordu. İttifak Devletleri barışı "halklar arasındaki anlaşmalara göre değil, savaş haritaları denen nesnelere göre yapmak niyetindeler. Böyle bir eğilim hem Alman hem de Rus halklarının zararınadır, çünkü savaş haritaları değişir, halklar kalır.." Buna rağmen, "burada, Brest-Litovsk'ta bulunuşumuzun nedeni, en ufak bir barış fırsatını bile gözden kaçırmamış olmak... burada, doğu cephesi karargâhında.. Rus Devriminin kaderlerini istedikleri gibi tâyin etme haklarını garanti etmiş olduğu Polonya, Litvanya, Letonya, Estonya ve Ermeni halklarıyla öteki halklara kaba kuvvete başvurulmadan bir barış sağlamamızın mümkün olup olmadığını açıkça ve kesinlikle göstermektir." Ama konferans yalnızca bir şartla devam edebilirdi; bu şart da bütün görüşmelerin açık yapılmasıydı; böylece Troçki özel görüşmelere girişmeyi reddetmiş oldu. Kendisinden özel bir görüşme istemiş olan Kühlmann Troçki'nin bu meydan okuyucu davranışını gösterişi kurtarmak istemesine yordu.

Heyetler iki gün sonra Alman barış antlaşması tasarısını görüşmeye başladılar. Yalnız, daha başlangıçta, İttifak Devletlerinin ciddî diplomatları küçük bir olay yüzünden bir komedi havasına girdiler: Antlaşmanın girişinde tarafların barış ve dostluk içinde yaşamak istediklerini bildiren beylik bir cümle vardı. Tasarıyı hazırlayanlar bunun herhangi bir itiraza yol açacağını düşünmemişlerdi. Ama yanılmıştılar. Troçki "ikinci cümlenin (taraflar arasındaki dostluğu açıklayan cümle) çıkarılmasını teklif etmek isterim," dedi. "Bu cümlenin resmî, süsleyici havası belgenin soğuk ticarî havasına uymuyor." Bu sözden hem hoşlanan hem de şaşıran profesyonel diplomatlar birden durumu kavramadılar: Troçki ciddì mi söylüyordu? Bu kadar normal bir cümleyi nasıl resmî ve süsleyici ola-

rak niteleyebilirdi? Troçki aldırmadan devam etti: "Bir diplomasi belgesinden ötekine kopya edilen bu gibi cümleler şimdiye kadar devletler arasındaki gerçek ilişkileri saklamıştır." Troçki daha ciddî etkenlerin ileride bu gibi ilişkilere biçim vereceğini söyledi. Diplomatlar birdenbire imparatorlarıyla birlikte çırılçıplak kaldıklarını sandılar. "Daha ciddî etkenler" nelerdi? Troçki ne gibi bir formül teklif etmek istiyordu? Troçki, kendi formülünü sunabileceğini, ancak onların bunu kabul etmiyeceklerini söyledi. Komedi havası biraz daha sürdü ve tasarıdan dostluk kelimesi çıkarıldı.

Arkasından dramatik bir tartışma başladı. Tartışma hep self-determination prensibi ve Rusya ile Almanya arasında bulunan ulusların kaderi üzerinde dönüp dolaşıyordu. Daha çok Kühlmann ile Troçki arasında geçen bu tartışma birkaç oturum sürdü ve self-determination'ın iki yorumu arasındaki bir çatışma halini aldı. Her iki taraf da görünüşte tartışmayı soğukkanlılıkla, akademik hukuk, sosyoloji ve tarih temaları içinde yürütmekteydiler. Ama bu temaların ardında savaş ve devrim, işgal ve ilhak gerçeklikleri duruyordu. Troçki'nin Rus teslimine yalnızca bir kalıp uydurmak istediğine inanan Kühlmann, onun daha süslü formüller bulmasını istiyor ve buna yardım ediyor gibiydi. Almanların Polonya ve Baltık devletlerini işgal etmesini bu ülkelerin bir self-determination'ı gibi göstermeye çalışıyordu. Bu sırada Troçki bütün görünüşü kurtarma çabalarını bir yana atıp ilhak gerçekleri üzerinde direnince Kühlmann şaşırdı. Bunun üzerine düşüncesini daha sistemli, daha sert ama daha kurnaz bir mantıkla açıkladı. Bu mantığın tek kusuru, tutucu bir devlet adamının dizginlenmesine imkân olmayan bir devrim olayı karşısındaki soğuk görüşü olmasıydı. Troçki konferansta bu dizginlenemiyen devrimi temsil ediyordu. Elinden kurtulmaya imkân yoktu. General Hoffmann'ı kızdıran ve yerinden sıçratan, öteki delegeleri de kıs kıs güldüren acı alaylarından ve esprilerinden Kühlmann da hoşlanıyor gibiydi. Troçki, bir ara, görüşleri arasındaki ay-

rılığın daha derin bir aykırılıktan ileri geldiğini hatırlamasını Generalden rica etti: Rus heyetinin başı olan kendisi, savaş aleyhtarı propaganda yaptığından ötürü bir Alman Mahkemesi tarafından daha yeni hapse mahkûm edilmişti. General birdenbire bir hapisane kaçağıyla aynı masada oturduğunu anladı ve göğsündeki bütün madalyaların söküldüğünü sandı. Ağzını açamadı. Kühlmann başka söyleyecek bir sözü olup olmadığını Generale sorduğu zaman Hoffmann birden kızarak cevap verdi: "Hayır, yeter."

Antlaşma tasarısının hemen hemen her paragrafında yüksek bir prensipten söz ediliyor, sonra bu prensipten eser kalmıyordu. İlk maddelerin birinde işgal altındaki toprakların boşaltılması ele alınmıştı. Buna rağmen, Kühlmann Almanya'nın Rusya'dan aldığı topraklarda, genel barış yapılıncaya ve dahası, ondan sonra bile, süresiz olarak kalmak istediğini söyledi. Kühlmann, ayrıca, Polonya'nın ve Almanya'nın işgalinde bulunan öteki ülkelerin, kendi kaderlerini tâyin etmiş olduklarını, çünkü Almanların girdikleri yerlerde mahallî hükümetler kurmuş bulunduklarını iddia etti. Troçki, topraklarında yabancı askerler bulunan bir ülkenin kendi kaderini tâyin edemiyeceğini söyledi. "Buna başlangıç olmak üzere yabancı askerler adı geçen topraklardan çekilmelidir," dedi. Almanların kurdukları hükümetlerin kukla hükümetler olduklarını, kibarca ve kimsenin adını açıklamadan, ama kesinlikle, ortaya koymuş oldu.

Bu tartışma uzayıp giderken ve gittikçe de soyut bir hal alırken Troçki Rusçayı bırakıp Almanca konuşmaya başladı. Kühlmann boyuna hukuk ve diplomasi formülleri kullanıyor, tartışmayı hep bu hava içinde yürütmek istiyordu. "Rus heyeti başkanı, bir ulusun, tam bir varlık olarak, ne zaman ortaya çıkabileceğini düşünüyor?" diye sordu. Mademki yabancı işgali altındayken ortaya çıkamıyor, o halde bu doğum ne zaman ve nasıl olabilecekti? Dâvasını anlatması için kendisine yeniden fırsat verildiğine teşekkür eden Troçki eliminasyon

(istihraç) metoduyla bu karışık soruna cevap vermeye başladı: Şurası kesindi ki, bir ulus işgal altında bulunduğu ve bu ulusun yönetim mekanizması yönetme yetkisini yabancı askerlerin varlığından aldığı sürece bağımsız sayılamazdı. Son kertede halkın bir referandumla iradesini serbestçe ve demokratik olarak belirtmiş olması gerekirdi. Ruslar tarafından boşaltılmış olan Finlandiya bunun bir örneğiydi. Ukrayna'da ise "self-determination henüz gerçekleşecek" ti. Kühlmann bu şekilde yaratılacak bir hükümetin meşruluk bakımından bir kesinti yaratacağını söyledi. Tutucu bir kafa için meşruluğun sürekliliği çok önemliydi. Troçki, herhangi bir işgal kuvvetinin meşruluğu kestiğini ve aynı şeyi yapan ihtilâl gibi tutumunu haklı gösterecek bir nedeni de olmadığını söyledi. Kühlmann bu sözü kurnazca yakaladı: Mademki ihtilâl meşruluk temelinden yoksundu, o halde yalnızca kaba kuvvete ve oldubittiye dayanıyor demekti. Bu söz Troçki'nin dayandığı temeli sarsmıştı: Kühlmann'ın görüşünü kabul ettiği takdirde Almanların yaptığı oldu-bittilerin karşısında söyleyecek bir sözü kalmayordu. Troçki, verdiği cevapta, bir ulusun kendi kaderini tâyin etmek için kendi içinden çıkaracağı kuvvet ile kendi isteğini dışarıdan empoze eden bir kuvvetin ayrı ayrı şeyler olduğunu belirtti.

Tartışma böylece birbirine karşıt iki dünya ve tarih anlayışı arasındaki yarışma halini aldı. Bu yarışmanın her aşaması, yanlış ya da doğru, dünyanın her yanına yayılıyordu. Gelecekleri bu konferansa bağlı olan işgal altındaki uluslar soluklarını tutmuşlar, sonucu bekliyorlardı. Bir ara Kamenev, Troçki'nin Almanların ulusları zorla kendilerine bağlama haklarını inkâr ederken, eski Rus diplomatları gibi, aynı hakkı Rusya için istemediğini söyledi. Troçki de şunu açıkladı: "Bu ülkeleri, şu ya da bu hükümet şeklini kabule, doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak zorlamıyacağımızı ve bağımsızlıklarını baskı yoluyla ya da askerî anlaşmalarla bozmıyacağımızı taahhüt ediyoruz... Alman ve Avusturya - Macaristan heyetleri-

nin aynı yolda bir açıklama yapacak durumda bulunup bulunmadıklarını öğrenmek isterdim..."

Böylelikle tartışma asıl konulara dönmüş oldu. Kühlmann, Almanların işgal ettikleri ülkelerde bulunan hükümetlerle istedikleri gibi anlaşma yapabilecekleri cevabını verdi. Bu hükümetler isterlerse topraklarını işgal kuvvetlerine bile bırakabilirlerdi.. Kühlmann böylece esas niyetini açığa vurmuş oluyordu. Troçki bunu hemen kurnazca yakaladı. Bu nokta üzerinde durarak şunları söyledi: "Alman heyeti başkanının, bunların (yâni kukla hükümetlerin) anlaşma yapmaya ve topraklarını bile başkalarına bırakmaya hakları olduğunu söylemesi self-determination prensibinin tam ve kesin olarak inkâr edilmesi demektir." İttifak Devletleri işgal altında bulunan ülkeler hükümetlerini Brest'e çağırmış değillerdir; yalnız bu bile Almanların bu ülkeleri kendi başlarına karar veremiyecek bağımlı birer ülke haline getirdiklerini göstermeye yeterdi. "Kullandığımız resmî dilde bu gibi durumlara, halkların kendi kaderlerini kendilerinin tâyin etmeleri denmez, bunun başka başka bir adı vardır... ilhak..."

Troçki karşısındakine pes ettirmişti elbet. Ama bu tartışmadan ciddî bir sonuç çıkmadı. Ayrıca, ince bir tartışma olduğu için de Alman halkı üzerinde Troçki'nin umduğu etkiyi yapmadı. Troçki, ihtilâle götürmeye çalıştığı Alman işçilerine ve askerlerine istediği gibi, geniş çapta seslenememişti. Oynadığı oyunun en büyük güçsüzlüğü de buradaydı. Ama ele geçirdiği topraklara bir an önce resmen konmak isteyen General Hoffmann söze karışınca tartışma hemen ilginç bir hal aldı ve, Bolşeviklere göre, siyaset bakımından işe yaramaya başladı. Kühlmann'ın koyduğu sınırlamalara boş veren General yerinden fırlamış şunları söylemişti: "Rus delegeleri sanki zaferi kazanmış ve ülkemize girmiş bir devletin delegeleri gibi konuşuyorlar. Bu heyet üyelerine durumun bunun tam tersi olduğunu hatırlatmak isterim: Zaferi kazanmış olan Alman askerleri şu anda Rus topraklarında bulunmaktadırlar. Sonra şu-

nu da söylemek isterim ki, Rus heyeti bizden, kendi hükümetlerinin tanımadığı bir şekilde ve ölçüde bir self-determination hakkı tanımamızı istemektedir... Alınan Yüksek Komutanlığı Rus hükümetinin işgal edilmiş bölgelerin işlerine karışmasını reddetmeyi gerekli sayar." Hoffmann, ayrıca, tahliye konusunda yapılacak herhangi bir görüşmeye de katılmayacağını bildirdi.

Troçki bayram etti o gün. Hoffmann'ın yalnızca Yüksek Komutanlığı mı, yoksa Alınan hükümetini mi temsil ettiğini alaylı bir şekilde sordu. Kühlmann ile Czernin buna birhayli alındılar. Eğer, önemli olan, Generalin iddia ettiği gibi, askerlerin o gün bulundukları yerlerse, o zaman, Avusturya ve Türkiye topraklarında askerleri bulunan Rusların da, Avusturyalılar ve Türklerle, Almanların karşısında olduklarından başka bir hava içinde konuşmaları gerekirdi; ama onlar bunları yapmıyacaklardı. Troçki, Hoffmann'ın Bolşevik iç politikası konusundaki sert sözlerini de iyi karşılamıştı, çünkü karşısındakileri kasılmadan, açık konuşmaya kendisi kışkırtmıştı. "Generalin hükümetimiz politikasının kuvvete dayandığı üzerindeki sözleri çok yerindedir... Tarihte kuvvete dayanmayan bir hükümetin varolduğunu bilmiyoruz... Ancak bizim gibi düşünmeyenlerin hepsini kanun-dışı ettiğimiz konusunda, gerçeğe olduğu gibi aykırı bir beyanı şiddetle protesto ederim. Almanya'daki Sosyal Demokrat basınının da düşmanlarımızın ve gerici basının bizim ülkemizde yararlandığı özgürlükten yararlanmakta olduğunu bilseydim çok memnun olurdum." (O sırada böyle bir karşılaştırma gerçekten Sovyetlerden yana sonuç verirdi) "Bizim tutumumuzun öteki hükümetleri kızdıran ve onlara aykırı gelen yanı, grev yapan işçileri değil de Lock-out'a giderek işçileri işlerinden atan kapitalistlerle, köylüleri kurşuna dizmeye çalışan derebeyleri ve subayları tutuklamamızdır." Sonra, Kühlmann'ın görüşleriyle Hoffmann'ınkiler arasındaki çelişilere değindi. Kühlmann Alman işgali altında bulunan yerlerde aşağı yukarı bağımsız hükümetler bulundu-

ğunu iddia ettiği halde, Hoffmann bu ülkelerin kendilerine ait yönetimleri bulunmadığını ileri sürerek belirsiz bir süre devam edecek olan Alman işgalini haklı göstermeye çalışmıştı. Öyle olduğu halde gerek General ve gerekse *Staatsekreter* aynı sonuçları çıkarmışlardı. "Yaşayan halkın kaderlerini tâyin edecek kararlarında hukuk felsefesinin ikinci derecede bir yeri" vardı. (*)

İşin içyüzünü böylece ortaya dökmesinin büyük bir etkisi oldu. Hoffmann şöyle diyor güncesinde: "Sözlerim umduğumdan daha az bir etki yarattı." Kühlmann soğukkanlılığını kaybetmişti: Açık diplomasiye râzı olduğuna pişmandır. Hoffmann'ın tartışmaya karışmasının uyandırdığı tatsızlığı silmeye, "asker sertliğini" mâzur göstermeye çalışmaktadır. Troçki, bu özür dileme, der, düşman kampında askerlerle siviller arasında esas üzerinde değil, usul üzerinde bir ayrılık olduğunu gösteriyor. "Bize, yâni Rus Heyetine gelince, diplomat olmadığımız geçmişimizden belli. Biz daha çok devrim askerleri sayılabiliriz. Şurasını kabul etmek zorundayım ki biz her bakımdan kesin ve açık olan sözleri severiz."

Troçki, 5 Ocakta, Almanya'nın tekliflerini kendi hükümetine bildirmek üzere konferansa ara verilmesini istedi. Konferans bir ay sürmüştü. Epeyce zaman kazanılmıştı; artık parti de hükümet de bir karara varacak duruma gelmişti. Troçki Petrograd'a dönerken yeniden siperleri gözden geçirmiştir. Bomboş siperler sanki barış barış diye bağırmaktadır. Ama barışın karşılığı Rusya'nın ve devrimin yenilmesi ve iflâsı olacaktır. Troçki bunu herkesten iyi bilmektedir artık. Brest'te Alman ve Avusturya sosyalist gazetelerini okuduğu zaman bu gazetelerden bir kısmının barış konferansını önceden hazırlan-

(*) Bir ara Troçki, Amerika Kurtuluş Savaşından sonra Amerika Yüksek Mahkemesinin vermiş olduğu bir kararı öne sürerek bu karardan yararlanmak isteyen Kühlmann'a döndü. **Her Staatsekreter,** dedi, George Washington'dan esinleneceği yerde Kral Üçüncü George'tan esinlenseydi daha iyi ederdi.

mış bir oyun saydığını, sonucundan şüphe etmediklerini görmüş ve şaşırmıştı. Bir kısım Alman sosyalistleri de Bolşeviklerin gerçekten Kayzer'in casusları olduklarına inanıyorlardı. Lenin ile Troçki'nin namuslarından şüphe etmeyenler bile bu iki adamın izlediği politikanın "psikolojik bir muamma" olduğunu söylüyorlardı. Partinin üzerindeki lekeyi çıkartmak da Troçki'nin konferans masasındaki tutumuna yön veren en önemli etkenlerdendi. Ama çabalarının artık büsbütün boşa gitmediği anlaşılıyordu: Düşman ülkelerde barış gösterileri ve grevler başlamıştı; Berlin ve Viyana'dan Hoffmann'ın barış şartlarını dikte etmesini protesto eden sesler yükseliyordu. Öyle ise, diyordu Troçki, Sovyetler bu şartları kabul etmemelidir. Vakit kazanmaya bakmalıdır. İttifak Devletleriyle kendi arasında ne savaşa ne de barışa benzeyen bir durum yaratmalıdır. Smolni'ye bu sonuçla dönmüştür. Orada dört gözle beklenmektedir.

Troçki'nin dönüşü, Sovyet hükümeti ile artık nasılsa toplanmış olan Kurucu Meclis arasındaki çatışmalara rastladı. Sağ Sosyal Devrimciler Mecliste çoğunluğu sağlamışlardır. Bolşeviklerle ortakları ise böyle bir sonuç alınacağını hiç ummamışlardı. Bolşevikler Meclisi dağıtmaya karar verdiler. Meclis, Lenin'in toprak, barış ve iktidarın Sovyetlere devredilmesi konusundaki teklifini reddedince bu kararlarını uyguladılar. Dağıtma gerekçesi olarak da başlangıçta seçimin eski kanuna göre yapılmış olduğunu ileri sürdüler. Eski seçim kanunu Kerenski zamanından kalmaydı ve köylünün zengin azınlığını temsil edecek şekilde düzenlenmişti. Sovyetlerde Bolşeviklere çoğunluğu kazandıran, Mecliste ise azınlıkta bırakan garip olayın nedenleri bundan önceki bölümlerde tartışılmıştı. Meclisi dağıtmanın gerçek nedeni, Meclis ile Sovyet hâkimiyetinin birbiriyle uyuşamamasıydı. Ya Meclis ya da Ekim İhtilâli ortadan kalkacaktı. Troçki bütün yüreğiyle Meclisin dağıtılmasından yanaydı. Gerek yazı ve gerekse sözle boyuna bunu sa-

vunuyor, bunun moral sorumluluğunu kendiliğinden üzerine alıyordu. 1905 - 6 da Sovyet biçimi proletarya diktatörlüğünü savunmuş olduğu için diktatörlükle parlâmento arasında bir seçim yapmak zorunda kalınca hiç çekinmeden kararını vermişti, ama olay sırasında hiç bir rolü olmadı. Meclis, Petrograd'a dönmesinden önce, 6 Ocakta dağıtılmıştı. Ayın 7'sinde Petrograd'a döndüğünde Lenin ile bir ara oldukça korkulu dakikalar geçirdiler. Meclisi tutanlar Meclisin dağıtılmasını protesto etmek üzere halkın arasında direnme hareketleri örgütlüyorlardı. İç savaş sırasında Volga'da "Kurucu Meclis için Mücadele" hareketi başlayacaktı. (*)

Meclisin dağıtılmasından iki gün sonra, yâni 8 Ocakta, Merkez Komitesi savaş ve barış tartışmalarının içine artık iyice girmişti. Merkez Komitesi, partinin bu konudaki düşüncesini iyice anlamak için Üçüncü Sovyetler Kongresine taşradan gelmiş olan Bolşevik delegeleri de tartışmalarda bulunmaya çağırdı. Troçki yaptığı işler üzerindeki raporunu verdi. Ve şu sonucu çıkardı: Ne savaş, ne barış. Lenin Alman şartlarının kabul edilmesini istedi. Buharin, Hohenzollern'lerle Habsburg'lara karşı "devrimci bir savaş" açılması fikrini savundu. Yapılan oylama Sol Komünistler denen devrimci savaş taraftarlarına büyük bir başarı sağladı. Lenin'in hemen barış yapılmasını öngören teklifi yalnızca on beş oy alabildi. Troçki'nin görüşü altı oy kazandı. Buharin'in savaş çağrısından yana oy kullananlar otuz iki kişiydi. Oylamaya Merkez Komitesi dışında bulunanlar da karıştıkları için Komite alınan karara

(*) Antonov-Ovseenko bu olayı oldukça alaylı bir şekilde anlatır: Sağ Sosyal Devrimcilerin 100,000 kişiyle Tauride Sarayına doğru bir gösteri yürüyüşüne çıkacakları Lenin'e bildirilmiştir. Troçki'nin karısı gösteriye katılanları görmüş ve bunları 20,000 kişi kadar tahmin etmiştir. Lenin ile Troçki, gerekirse göstericileri dağıtması için Antonov-Ovseenko'ya sinirli sinirli emirler vermişlerdir. Antonov bir alayı alarak Tauride Sarayına gider, ama kimseyi bulamaz. "Meclisten yana olanlar oraya gelmişler, bağırıp çağırdıktan sonra dağılmışlardır. Sayısı 5,000'i geçmemektedir." Antonov-Ovseenko, **Zapiski o Grajdanski Voinie** cilt I, s. 18-19.

uymak zorunda değildi.

Bolşevik partisinin tümü az sonra barış isteyenlerle savaşı savunanlar diye ikiye bölündü. Savaş isteyenleri geniş, ama karmakarışık bir çoğunluk destekliyordu. Bunları Sosyal Devrimciler de desteklemekteydiler. İçlerinde barıştan yana olan bir tek kişi yoktu. Ama savaşı tutan grup dâvasından pek emin değildi. Barışa lâfla muhalefet etmek çarpışmaların yeniden başlamasını istemekten daha kolaydı.

Merkez Komitesinin bundan sonra yapılan 11 Ocak tarihli oturumunda savaşçılar Lenin'e şiddetle saldırdılar. Dzerjinski, Lenin'i tüm devrim programını bir yana bırakmakla suçladı, Zinoviyev'le Kamenev de Ekimde aynı şeyi yapmışlardı. Buharin, Kayzer'in ortaya attığı *Dikta*'yı kabul etmenin Alman ve Avusturya proletaryasını arkadan vurmak olacağını söyledi. Viyana'da savaşa karşı genel bir grev hazırlanmaktaydı. Utriski'ye göre, Lenin, soruna "enternasyonal bir açıdan değil dar Rus açısından" bakıyordu. Aynı yanlışlığı geçmişte de yapmıştı. Kossior, Petrograd örgütü adına Lenin'in tutumunu reddetti. Barışın en zorlu savunucuları Zinoviyev, Stalin ve Sokolnikov'du. Zinoviyev, Ekimde olduğu gibi, şimdi de batıda bir ihtilâl çıkacağını sanmıyordu; Troçki'nin Brest'te boş yere vakit kaybettiğini söyledi; Merkez Komitesini Almanya'nın ileride daha ağır şartlar ileri sürmesi ihtimaline karşı uyardı. Stalin de, biraz daha dikkatle, aynı tezi savundu. Rus devriminin kurtulmasını her şeyin üstünde tutan Sokolnikov, uzak bir gelecekte parti görüşünde yapılacak değişikliği daha o zamandan garip ve özlü bir sözle açıkladı: "Tarih," dedi, "açıkça gösteriyor ki dünyanın merkezi yavaş yavaş doğuya kaymaktadır. On Sekizinci yüzyılda dünyanın merkezi Fransa idi. On Dokuzuncu Yüzyılda Almanya oldu. Şimdi sıra Rusya'da."

Troçki ile savaşçıların çok önem verdikleri Avusturya grevinden Lenin pek fazla bir şey ummuyordu; Rusya'nın askerî bakımdan güçsüzlüğünü çok açık örneklerle belirtti. Savunduğu görüşün Polonya'ya ihanet demek olacağını imâ ede-

rek, böyle bir barışın "utanılacak" bir barış olacağını kabul ediyordu. Ama şuna da emindi ki kendi hükümeti barışı reddeder ve savaşı sürdürürse yıkılırdı ve yerine geçecek hükümet de daha ağır şartlar kabul ederdi. Buna rağmen, Stalin ile Zinoviyev tarafından savunulan, Rus Devriminin **yalnız kendisini** düşünmesi gibi kaba bir fikri de kabul etmiyordu. Batının devrimci potansiyelini bilmiyor değildi, ama barışın bu gelişmeyi daha da hızlandıracağına inanıyordu. Batı şimdilik yalnızca gebeydi, ama Rus devrimi "daha yeni doğmuş, durmadan ağlayan bir bebek" ti. Korumak gerekiyordu onu.

Troçki'nin formülü birbirine karşıt grupları bir ara birleştirir gibi oldu. Ama hepsi de aslında bu formülün kendi işlerine yarayan kısmını kabul etmişlerdi. Savaşçıların bu formülü kabul etmelerinin nedeni, barış yolunu kapaması, Lenin ve grubunun ise, bu formül sayesinde savaşçıların ağızlarını kapamalarıydı. Lenin, hele ihtilâlci bir savaşın o günkü duruma uymadığına Sol Komünistleri inandırmak için Troçki'nin harcadığı çabaları gördükten sonra, kendisinden bir denemeye daha girişmesini ve zaman kazanmasını istedi. Merkez Komitesi, Lenin'in teklifi üzerine, Zinoviyev'in tek karşı oyu ile Troçki'ye oybirliğiyle barış antlaşmasını olabildiği kadar geciktirmek yetkisi verdi. Bunun üzerine Troçki kendi teklifini sundu: "Savaşı kesiyoruz ve barışı imzalamıyoruz... Orduyu da terhis ediyoruz." Dokuz üye bu tekliften yana, yedi üye de bu teklife karşı oy kullandı. Böylelikle Parti Troçki'nin Brest'te kendi politikasını izlemesine resmen yetki vermiş oldu.

Bu arada Troçki Üçüncü Sovyetler Kongresine de raporunu sunuyordu. Kongredeki hava o kadar savaştan yanaydı ki Lenin ister istemez geriye çekilmek zorunda kalmıştı. Troçki bile savaştan çok barışa karşı gibiydi. Kongrede bulunmuş olan bir İngiliz şunları yazıyor: "Akşamın en büyük konuşmasını Troçki yaptı. Herkes Troçki'nin raporunu büyük bir dikkatle dinledi. Bütün gözleri üzerine toplamıştı. Etkisinin en yüksek noktasındaydı... Rusya'nın devrimci iradesini elinde

tutan adam dış dünyaya sesleniyordu... Troçki büyük söylevini bitirdiği zaman Rus işçisinden, Rus asker ve köylüsünden oluşan muazzam topluluk ayağa kalktı... Büyük bir ciddiyetle Enternasyonal'i söyledi. Bu kükreyiş hem içten geldi, hem de bu satırların yazarını olduğu gibi, bu sahneyi görenleri de heyecanlandırdı..." Kongre Troçki'nin raporunu oybirliğiyle onayladı, ama herhangi bir karar almadı. Bu konuda hükümeti serbest bıraktı.

Troçki Brest'e hareket etmeden önce Lenin'le özel bir konuşma yaptı. Bu görüşme sırasında Merkez Komitesinin ve hükümetin aldığı kararlar bir noktada önemli bir değişikliğe uğratıldı. Troçki bazı durumlarda kendi politikasından Lenin'in politikası lehine fedakârlık yapacağına söz verdi. Troçki'nin politikası, Almanlar savaşla barış arasında oynama imkânını kendisine verdikleri sürece yürüyebilirdi. Ama, diye sormuştu Lenin kuşkuyla, ya Almanlar çarpışmaları durdurmaya karar verirlerse, o zaman ne olacaktı? Lenin daha çok böyle olacağını sanıyordu. Troçki ise bu tehlikeyi pek düşünmüyor, ancak Lenin'in korkuları gerçekleştiği takdirde barışı imzalamaya razı oluyordu. Troçki ile Lenin'in, Merkez Komitesi ve hükümet tarafından alınan resmî karardan ayrılma hakkını kendilerine bulmalarının nedeni bu kararın bir noktada pek kesin olmamasındandı: "Ne barış, ne savaş" konusunda alınan kararda Lenin'in kafasında büyük bir ihtimal olarak yer alan nokta gözönünde tutulmamıştı. Ama aralarındaki özel anlaşmada da, ileride göreceğimiz gibi, birtakım belirsiz noktalar vardı: Lenin, Troçki'nin bir ültimatomla ya da yeni bir Alman taarruz tehdidiyle karşılaşır karşılaşmaz barış antlaşmasını imzalamaya söz verdiğini sanıyordu. Troçki ise yalnızca Almanların fiilen yeni bir taarruza geçmeleri halinde kendisini barış şartlarını kabule mecbur hissedeceğini söylemişti. O zaman bile İttifak Devletlerinin sonradan dikte edecekleri daha ağır şartları değil daha önceki şartları kabul edecekti.

Troçki, Ocak ayının ortasında yeniden Brest'teki konfe-

rans masasına döndü. Bu sırada Avusturya ve Almanya'daki grevler ve barış gösterileri kesilmiş bulunuyordu; karşısındaki düşmanlar şimdi kendilerine daha çok güvenmekteydiler. Troçki'nin, formaliteleri bir yana atarak, Alman ve Avusturya sosyalistlerinin de Brest'e çağırılmalarını istemesi hiç bir işe yaramadı (*). Viyana'ya gitmesini ve General Hoffmann'ın tutumunu Avusturya Parlâmentosunda yeren Victor Adler ile görüşmosine izin verilmesini boşu boşuna rica etti. Varşova'ya kısa bir ziyarette bulunmasına izin verildi yalnızca. Troçki Polonya'nın bağımsızlığını savunduğu için orada çok iyi karşılandı.

Tartışmaların bu kısmında Ukrayna ile Polonya sorunu başta geliyordu. Kühlmann ile Czernin perde gerisinde Ukrayna *Rada*'sı ile ayrı bir barış andlaşması hazırlamışlardı. Bolşevikler de bu sırada Ukrayna'da bir Sovyet ihtilâli hazırlıyorlardı. *Rada*'nın kararları Kiyef'te hâlâ uygulanıyordu, ama Harkof Sovyet hükümetinin yönetimine girmişti bile. Harkof'taki hükümetin bir temsilcisi de Troçki ile birlikte Brest'e gelmişti. Ukrayna partileri arasında ters bir durum vardı: Çar ve Kerenski zamanında Rusya ile birleşmek ya da federasyon kurmak isteyenler şimdi Rusya'dan ayrılmadan yanadırlar. Eskiden Rusya'dan ayrılmayı düşünen Bolşevikler ise şimdi Rusya ile federasyon kurmak istemektedirler. Bağımsızlıktan yana olanlar federatifçi, federatifçi olanlar ise bağımsızlıktan yana olmuşlardır. Bu durum Ukrayna ya da Rus yurtseverliğinden ileri gelmemektedir: Her partinin tutumu, Rusya'daki hükümet sisteminden ayrılmak ya da bu sistemle federasyon halinde yaşamak istediğine göre değişmektedir. İttifak Devletleri bu durumdan yararlanabileceklerini ummaktadırlar. Ukrayna bağımsızlık hareketini koruyormuş gibi gözükerek son derecede muhtaç oldukları Ukrayna besin ve ham maddelerine

(*) Alman Hükümeti tam o sırada Sosyal Demokrat liderlerinin Stockholm'e giderek orada Rus Devriminin liderleriyle görüşme isteklerini reddetmişti.

el koyacaklarını düşünmektedirler; ayrıca, bu bağımsızlık hakkını da Rusya'ya karşı kullanabileceklerini sanmaktadırlar. Güçsüz, güvençsiz ve çökmek üzere bulunan *Rada*, İtilâf Devletlerine bağlı kalacağına yemin ettiği halde İttifak Devletlerine yaslandıkça yaslanmıştı. *Rada* heyeti çok genç acemi politikacılardan —Kühlmann'ın değimiyle *Bürschchen*'den— oluşmuştu. Kimsenin tanımadığı bu gençler bu büyük diplomasi oyununda kendilerine verilecek rolleri oynayacak şekilde zehirlenmişlerdi.

Troçki, bu aşamada bile, *Rada*'nın konferansa katılmasına itiraz etmedi. Ancak İttifak Devletleri *Rada* ile ayrı bir anlaşmaya vardıkları takdirde böyle bir anlaşmayı Rusya'nın tanımayacağına dikkati çekti. Sonra Kühlmann ile Czernin'i uyardı ve Ukrayna bağımsızlık hareketinin gücünü fazla büyüttüklerini söyledi. Bunun üzerine, *Rada* delegesi Lubinski, Troçki'ye ve Sovyet hükümetine şiddetle saldırdı. Sovyetleri Ukrayna'nın haklarını çiğnemekle ve Harkof ile Kiyef'de kendi hükümetlerini kurmakla suçladı. Czernin güncesinde şöyle diyor: "Troçki o kadar şaşırdı ki haline acıdım. Sapsarı kesilmiş önüne bakmaktaydı... Alnından terler damlıyordu. Düşmanın karşısında kendi yuttaşları tarafından azarlanmak her halde çok dokunmuştu ona." Troçki ise bu kadar heyecanlandığını sonradan inkâr eder. Ama Czernin'in söylediği doğru olsa gerek. Troçki, düşmanlarının self-determination sorununu bir yere kadar karıştırmayı başardıklarını anlamıştı herhalde. *Rada* sözcüleri, Ukrayna Sovyetlerinin Ukrayna halkını temsil etmediğini söylerlerken Troçki belki de içinden haklı olup olmadıklarını düşünüyordu (*). Troçki'nin de Ukrayna'da Sovyet

(*) Böyle bir şey düşündüğü Troçki'nin iç savaşın sonuna doğru Lenin'e gönderdiği özel bir mesajdan anlaşılıyor. Troçki bu mesajında, Ukrayna'daki Sovyet yönetiminin başında başlangıçtanberi Rusya'dan gönderilen kimselerin bulunduğunu, bu yönetimin mahalli unsurlara dayanmadığını açıkça belirtmektedir. Bundan sonra da bu çeşit hükümet şeklinden kesinlikle vazgeçilmesini istemektedir. Mesaj Troçki'nin Harvard'daki arşivinde bulunmuştur.

yönetiminin kurulması gerektiği konusunda herhangi bir şüphesi yoktu: devrim Ukrayna'ya yayılmadıkça Rusya'da yerleşemezdi. Ukrayna, kuzey ve güney Rusya'nın arasında kalan büyük bir ülkeydi. Ama devrimin çıkarları bağımsızlık prensibi ile ilk olarak burada çatışıyor ve Troçki bu ilkeden artık eskisi kadar açık olarak güçlenemiyordu.

Polonya sorunu konuşulmaya başlayınca yeniden saldırıya geçti ve Polonya'nın neden Brest'te temsil edilmediğini sordu. Kühlmann, mevcut Polonya hükümeti Rusya tarafından tanındığı takdirde bir Polonya heyetinin hemen konferansa çağırılacağını söyledi. Troçki, "Polonya'nın bağımsızlığını tanıyıp tanımadığımız bize tekrar tekrar soruluyor..." dedi, "Sorun böyle konulursa açık olmaz. Irlanda'nın bağımsızlığını tanıyor muyuz? Hükümetimiz tanıyor. Ama Irlanda hâlâ İngilizlerin işgali altında. Her insanın yemek yemeye hakkı olduğunu biliyoruz... Ama bu aç adamı doymuş olarak tanımak demek değildir." Polonya'nın bağımsızlık hakkını tanımak bu ülkenin Avusturya-Almanya vasiliği altında bağımsız olduğunu tanımak demek değildir. Bunun üzerine Radek kalktı ve doğduğu ülkenin Alman-Avusturya işgali altında ne durumda bulunduğunu anlattı: Yüzbinlerce Polonya işçisi Almanya'ya sürülmüştü; bu sürgünler çok feci şartlar altında yapılmıştı; ülkede siyasî baskı vardı; bütün partilerin siyasî liderleri ya hapse atılmış ya da enterne edilmişti; bunlar arasında Almanya ve Avusturya cephelerinde dövüşmüş olan, Radek'in eski düşmanı ve Polonya'nın gelecekteki diktatörü Pilsutski de vardı.

Bu görüşmeler sürüp giderken Troçki 21 Ocakta Lenin'den bir mesaj aldı: *Rada* devrilmiş ve bütün Ukrayna'da Sovyet rejimi ilân edilmişti. Troçki de bu haber üzerine Kiyef'le ilişki kurdu. Gelen haberleri kontrol etti, ve sonra, bundan böyle Konferansta *Rada*'nın temsil edilmesini kabul etmiyeceğini bildirdi.

Troçki'nin Brest'te son günleridir. Karşılıklı suçlamalar

öyle bir noktaya gelmiştir ki konuşmalar artık dayanılmaz bir durum almıştır. Konferans daha fazla devam edemezdi. Oturumlar arasında bir yana çekiliyor, dinlenmek için *Şubat*'tan *Brest-Litovsk*'a adlı eserini yazıyordu. Önemsiz eserlerinden biridir bu. On beş yıl sonra İstanbul'da Büyükada'da sürgün yaşadığı yıllarda yazdığı *Rus Devrimi Tarihi*'nin ilk plânıdır. Sonunda Lenin'e bir mektup gönderiyor. Mektupta şöyle demektedir: "(Görüşmelere) son vereceğimizi, ama bir barış andlaşması imzalamıyacağımızı söyleyeceğiz. Bize karşı taarruza geçemiyeceklerdir. Geçerlerse de durumumuz bugünden daha kötü olmayacaktır... Kararınızı bekliyoruz. Görüşmeleri bir, iki, üç ya da dört gün daha uzatabiliriz. Ama sonra ister istemez kesilecek" (*). Olaylar Petrograd'da, yeni bir karar beklenmesine elverişli değildir; Petrograd'dan ayrılmadan önce aldığı yetki yüzünden düşündüğü çıkışı yapamamaktadır. Kont Czernin hâlâ aracılıkla meşguldür. Troçki'yi de oturduğu dairede ziyaret etmiş, yakında bir Alman taarruzunun başlayacağını haber vermiş ve kendisinden son şartlarını bildirmesini istemiştir. Troçki, kuvvetin önünde boyun eğmeye hazır olduğu, ancak bunun Almanlar için iyi bir ahlâk davranışı olmayacağı cevabını vermiştir. Almanlar, yabancı ülkeleri istedikleri gibi ilhak etsinlerdi, ama Rus Devriminden kendi zorbalıklarını yüceltmesini ya da beğendirmesini bekleyemezlerdi.

Konferans kesilmeden bir gün önce İttifak Devletleri bir oldu-bitti yaptılar: *Rada* ile ayrı bir barış andlaşması imzaladılar. Troçki, "*Rada*'nın ortadan kalktığını karşı tarafa resmen haber vermiştik," diye yakınır. "Buna rağmen varolmayan hükümetle görüşmeler devam etti. Bunun üzerine Avusturya-Macaristan heyetine Ukrayna'ya bir temsilci göndermelerini ve *Rada*'nın artık kalmamış olduğunu kendi gözleriyle

(*) Troçki, bu mektubun doğru olduğunu Mr. Wheeler-Bennett'e söylemiştir. Bakın, **The Forgotten Peace**, s. 185—6.

görmelerini —özel bir konuşmamızda, ama resmî bir hava içinde— teklif ettik... Ancak imzanın ertelenemiyeceği cevabını aldık." General Hoffmann'ın güncesinde yazdığına göre, Troçki, Brest-Litovsk'taki odadan başka bir yerde varolmayan bir hükümetle barış andlaşması imzaladıklarını söyledi. Kühlmann, "doğruluğundan şüphe edilmeyen Alman raporlarının bu bilgi ile tam bir çatışma halinde" bulunduğu cevabını verdi. Buna rağmen General Hoffmann güncesine şunu yazmaktan geri kalmadı: "Önümdeki raporlara göre... Troçki'nin söyledikleri ne yazık ki doğru." İttifak Devletlerinin Ukrayna ile ayrı barış andlaşması imzalamalarının nedeni Ukrayna'ya yayılmaları için bir bahane elde etmekti yalnızca; bu bakımdan, Ukrayna'lı dostlarının yetkileri olup olmaması onları ilgilendirmiyordu. Troçki yalnızca bu yüzden görüşmelere devam imkânı bulunmadığım anladı. Çünkü bunu yapmak demek oldu-bittiye ve bu oldu-bitti'nin sonuçlarına, yâni Ukrayna Sovyetlerinin ortadan kaldırılmasına ve Ukrayna'nın ayrılmasına göz yummak demekti.

Ünlü sahne, ertesi gün, alt komisyonların birinde geçti: General Hoffmann Almanya'nın ilhak etmek istediği yerlerin tümünü gösteren büyük bir harita ortaya çıkardı. Önce de söylediği gibi, Troçki "kuvvete boyun eğmeye hazır" dı, ama Almanların görünümü kurtarmasına yardım etmiyecekti bu. Oysa General, Alman isteklerinin açıkça ortaya atılmasının barışı kolaylaştıracağını sanmıştı. Son gün, 28 Ocak/10 Şubat günü, Siyasî Komisyon yeniden toplandığı zaman Troçki ayağa kalkarak son konuşmasını yaptı:

Alt Komisyonun görevi... karşı taraf tarafından teklif edilen sınırın, Rus halkına, en ufak bir şekilde de olsa, kendi kaderini kendisinin tâyin etme imkânını ne dereceye kadar sağlayacağını tesbit etmekti. Temsilcilerimizin raporlarını dinledik ve... artık karar zamanı geldi. Halklar Brest-Litovsk barış görüşmelerinin sonuçlarını sabırsızlıkla bekliyor. Hâkim sınıflardaki bencilliklerin ve iktidar hırslarının yarattığı bu eşi görülmemiş insan intiharı ne zaman bitecek diye soruyorlar. Eğer taraflardan biri bu savaşı kendisini savunmak için yapmış olsaydı el-

betteki böyle bir söz söylenemezdi. İngiltere, Afrika'daki sömürgelerini, Bağdat'ı ve Kudüs'ü alırken bir savunma savaşı yapmıyordu. Almanya, Sırbistan'ı, Belçika'yı, Polonya'yı, Litvanya'yı ve Romanyayı işgal ederken ve Monsoon adalarını alırken de bir savunma savaşı yapmıyordu. Dünyayı paylaşmak için girişilmiş bir savaştır bu. Bu gerçek, bugün eskisinden daha açık seçik görünüyor...

Malsahibi sınıfların isteklerini açıkça insan kanıyla ödeten yüzde yüz emperyalist bir savaşa katılmak istemiyoruz...

Bütün ülkelerdeki emekçi sınıfların iktidara geçeceği saatin yaklaştığı umuduyla... ordumuzu ve halkımızı savaştan çekiyoruz. Toprağı işleyen askerlerimiz bugün artık kendi topraklarını, devrimin derebeyden alarak köylüye verdiği topraklarını, baharda sürmek için köylerine döneceklerdir. İşçi askerlerimiz, insanları öldürecek silâhlar yapmak için değil, kalkınma araçları yapmak için, toprağı işleyenlerle birlikte yeni bir sosyalist ekonomi kurmak için fabrikalarına döneceklerdir.

İttifak Devletlerinin delegeleri bu coşkun sözleri dinlerken Troçki'yi hâlâ "kükreyen bir aslan" olarak alkışlamaya hazırdılar. O sırada bile bunun son bir kükreme olacağını, ve bunun arkasından teslim iniltisinin geleceğini umuyorlardı. Bu sözlerin asıl anlamı ancak yavaş yavaş içlerine işleyecekti. Sonra, birdenbire, tarihte bir eşine daha rastlanmayan bir dram göreceklerini, solukları kesilerek anladılar. (*)

(Troçki devam etti) Savaştan çekiliyoruz. Bunu bütün halklara ve hükümetlere ilân ediyoruz. Ordumuzu tümüyle terhis ettiğimizi bildiren bir emir çıkarıyoruz... Aynı zamanda, Almanya ile Avusturya-Macaristan hükümetleri tarafından bize sunulan şartların bütün halkların çıkarlarıyla tam bir çatışma halinde bulunduğunu da ilân ediyoruz. Bu şartları, aralarında Avusturya - Macaristan ve Alman halkları da olmak üzere, bütün ülkelerin emekçi kitleleri reddetmişlerdir. Polonya, Ukrayna, Litvanya, Kurland ve Estonya halkları da emellerine büyük bir darbe indirildiğini anlamışlardır. Rus halkı için bu şartlar sürekli bir korkutmadır. Siyasî bilince varmış ya da moral içgüdüye sahip bütün dünya halk kitleleri de bu şartları reddetmektedir... Alman ve Avusturya - Ma-

(*) Ertesi gün, Alman heyetinin Baş Hukuk Danışmanı Krüge, tarihte buna benzer bir olay aradığını, yalnızca ilk çağlarda İran ile Yunanistan arasında böyle bir olay geçmiş bulunduğunu Yoffe'ye söyledi. Mirnye Peregovory'ye ek olarak yayımlanan Yoffe anılarına bakınız. s. 262.

carlstan emperyalizminin yaşayan ulusların vücutları üzerine kılıçla yazdığı şartları kabul etmiyoruz. Milyonlarca insana ezgi, keder ve felâket getirecek bir barış andlaşmasının altına Rus devriminin imzasını atamayız.

Brest-Litovsk'u yazan tarihçi şöyle anlatıyor: "Güçlü sesinin yankıları kesildiği zaman kimse ağzını açıp bir tek kelime söylemedi. Bütün konferans bu tiyatro jesti karşısında susup kaldı. Bu garip sessizliği Hoffmann'ın bir hareketi bozdu: Şaşkın bir halde *"Unerhört"* diye bağırdı. Büyü bozulmuştu. Kühlmann konferansın genel bir toplantı yapması gerektiğine benzer birtakım sözler söyledi. Bolşevikler odadan çıktıktan sonra İttifâk Devletlerinin delegeleri ağır bir sessizlik içinde, hâlâ kulaklarına inanmayarak ve ne yapacaklarını bilmeden dağıldılar."

Ancak, delegeler dağılmadan bir şey oldu ve Troçki bunun anlamını o sırada iyice kavrayamadı; Lenin'in kuşkularını doğrulayan bir olaydı bu: Kühlmann bütün bu olup-bitenlerden sonra çarpışmaların yeniden başlayacağını, çünkü Rusya'nın ilân ettiği terhisin hukukî bakımdan bir anlamı olmadığını, ancak barışı reddetmesinin önemli olduğunu söyledi. Troçki bunu boş bir korkutma saydı: Alman ve Avusturya halklarının herhangi bir savunma nedeninden açıkça yoksun olan böyle bir savaşa hükümetlerinin devam etmesine râzı olacaklarına inanmadığı cevabını verdi. Kühlmann, Sovyet hükümetinin İttifak Devletleriyle hiç olmazsa resmî ve ticarî ilişkiler kurmayı isteyip istemediğini ve Rusya ile nasıl temasta bulunabileceklerini sorduğu zaman Troçki biraz ferahladı ve ortada bir korkutma olmadığı sonucuna vardı. Bu soruya cevap vereceği yerde —ki kendi tutumu bakımından bunu yapması gerekirdi— çünkü bu takdirde İttifak Devletleri "ne savaş ne barış" durumuna saygı göstermeye mecbur kalırlardı—bu sorunu tartışmayı şiddetle reddetti.

Brest'te bir gün daha kaldı ve çarpışmaların yeniden başlamasını isteyen Hoffmann ile ne savaş ne barış durumunu

tercih eden sivil diplomatlar arasında kavga çıktığını anladı. Ama kavga diplomatlar tarafından kazanılmış gibi görünüyordu. Bu bakımdan Troçki Petrograd'a dönerken kendisinden emindi ve başarısıyla övünüyordu. O sırada, Troçki bütün gücü ve güçsüzlüğü meydana çıkmış bir adamdı. "Arkasında anarşi içinde bir ülke ile daha kurulmamış bir rejim, bir yıl önce New York'ta tanınmamış mülteci bir gazeteci, tek başına yarı Avrupa'nın bir araya gelmiş diplomatları karşısında başarıyla (savaşmıştı)" İnsanlığa ilk olarak bir açık diplomasi dersi vermişti. Ama iyimserliğinin de kurbanı olmuştu. Düşmanı küçümsemiş, uyarmalarına bile kulak asmamıştı. O kadar büyük bir artisttir, o kadar kendi içine, kendi ideallerine gömülmüş ve kendi yaptığı işlerin büyüklüğüne hayran kalmıştır ki artık kusurlarını görememektedir. Troçki, daha Petrograd'a giderken, Ludendorff, Hindenburg ve Kayzer tarafından desteklenen General Hoffmann, Alman Ordularına taarruz emrini vermiş bulunuyordu.

Alman saldırısı 17 Şubatta başladı (*). Almanlar hiç bir direnmeyle karşılaşmadılar. Hoffmann şöyle yazıyor: "O güne kadar böyle komik bir savaş görmemiştim. Hemen hemen yalnızca trenlerde ve vagonlarda savaşıldı. Bir trene bir miktar piyade ile makineli tüfek ve top koydunuz mu öteki istasyonu alıveriyordunuz. İstasyonu alınca Bolşevikleri tutukluyor, başka bir birliği trene koyup biraz daha ilerliyordunuz." Taarruz haberi Smolni'ye gelir gelmez Partinin Merkez Komitesi, sekiz oylamadan sonra, duruma çare bulamadı. Komite barış ve savaş taraftarları diye, eşit bir şekilde, ikiye ayrıldı. Çıkmazı, Troçki'nin tek oyu tâyin edecekti. Ama, o gün ve ertesi gün, yâni 17 ve 18 Şubat günleri, bu büyük kararın verilmesi kendisine bağlı kaldığı halde, iki taraftan herhangi birine katılmadı.

(*) Bundan sonraki bütün tarihler Rusya'da 14 Şubat 1918 de kabul edilen Avrupa takvimine göredir.

Gerçekten karışıktı durumu: Savaşı tutanlardan yanaymış gibi davranmış ve konuşmuştu; politika ve moral bakımından da bu gruba Lenin'inkinden daha yakındı. Öteyandan, Almanların yeniden askerî harekâta başlamaları halinde barışı destekleyeceğine Lenin'e özel olarak söz vermişti. Bu sözü tutma zamanının geldiğini hâlâ anlamak istemiyordu. 17 Şubatta hemen, yeni barış görüşmelerine başlanması için Lenin'in verdiği önerge aleyhinde, savaşı tutanlarla birlikte oy kullandı. Sonra da devrimci savaş aleyhine, barıştan yana olanları tuttu. Sonunda kendi önergesini sundu ve hükümete Alman taarruzunun askerî ve siyasî sonuçları belli oluncaya kadar yeni görüşmelere başlamamayı tavsiye etti. Savaş grubu önergesini desteklediği için bir oy farkla —o da kendi oyu idi— kazandı. Bunun üzerine Lenin Alman taarruzunun bir gerçek olduğu ve Almanya ile Avusturya'da bir muhalefetin ortaya çıkmadığı anlaşıldığı takdirde barışın yapılıp yapılmayacağını sordu. Merkez Komitesi bu soruya olumlu cevap verdi.

Ertesi sabah Merkez Komitesinin oturumunu Troçki açtı. Son olayları gözden geçirdi. Bavyera Prensi Leopold bütün dünyaya radyo ile bir mesaj yaymış ve Almanya'nın bütün ulusları, bu arada Batılı düşmanlarını da, Bolşevizm hastalığına karşı savunduğunu söylemişti. Rusya'da batı cephesinden getirtilen Alman tümenlerinin bulunduğu görülmüştü. Dvinsk üzerinde Alman uçakları uçuyordu. Reval'e karşı bir saldırı beklenmekteydi. Bütün bunlar geniş çapta bir taarruzun belirtileriydi, ama gerçek henüz kesinlikle anlaşılmış değildi. Prens Leopold'ün radyo mesajı Almanya ile İtilâf Devletleri arasında gizli anlaşma bulunduğunu akla getiriyordu, ama bu da bir ihtimalden öteye gitmiş değildi. Lenin, Almanlara hemen yaklaşılmasını öngören önergesini bir daha sundu. "Harekete geçmeliyiz," dedi. "Kaybedecek zamanımız yok. Ya savaş, yâni devrimci savaş, ya da barış yapacağız." "Taarruz Almanya'da ciddî bir patlama" yapmıyacak mı diye

soran Troçki, barış peşinde koşmak için daha vaktin erken olduğu kanısındaydı. Lenin'in önergesi yeniden tek oy çoğunluğuyla reddedildi.

O günün, yâni 18 Şubat gününün, sabahı ile akşamı arasında dramatik bir değişme oldu. Troçki, Merkez Komitesinin akşam oturumunu açtığı sırada, Almanların Dvinsk'i aldıkları ve yakında Ukrayna'da taarruza geçecekleri üzerine birtakım söylentiler dolaştığını haber verdi. Hâlâ kararsızdı, ama barış şartlarını bildirmeleri için İttifak Devletlerine başvurulmasını, ancak barış görüşmeleri istenmemesini teklif etti. Lenin, "Halk bunu anlamaz," diye cevap verdi, "Mademki savaş devam edecekti neden orduyu terhis ettik". "Savaşla alay etmek" demekti bu. Devrimi yıkardı bu durum. "Biz yazı yazıyoruz, onlar (Almanlar) bu arada demiryollarımızı ele geçiriyorlar... Yarın tarih bizim için devrimi (Almanlara) teslim ettiler diyecek. Devrim için tehlikeli olmayan bir barış imzalamalıydık." Sverdlov ile Stalin de aynı tezi savundular. Stalin, "Beş dakika yaylım ateş açsalar cephede bir tek erimiz kalmaz," dedi. "Troçki'ye katılmıyorum. Bu sorun yalnız edebiyatta böyle konulursa doğrudur." Barışın en aşırı taraftarı Zinoviyev'in ise o sırada birtakım kuşkuları vardır. Lenin, Ukrayna bile elden gitse barış yapılmasını istemektedir, oysa Zinoviyev bu kadar ileri gitmek niyetinde değildir. (*)

Troçki barış istemenin aleyhinde üç kere söz aldı. Üç kere de yalnız sondajla yetinilmesini teklif etti. Ama Lenin önergesini bir daha verince Troçki, herkesin şaşkın bakışları arasında, kendi önergesine değil Lenin'inkine oy verdi. Barış taraftarları bir oy farkla kazanmıştılar. Yeni çoğunluk düş-

(*) Bu oturum için elde iki kayıt var: Bunlardan birine göre, Zinoviyev barışı savundu ve Almanya'da Bismarck'ın Rusya ile işbirliği politikasının henüz ölmediğini, Almanların barış yapmakta Ruslar kadar çıkarı olduğunu söyledi. Gariptir ki bu hızlı tartışmalarda Sovyet Dış politikasının gelecekteki temalarından birçoğu sırıtıyor ve çekirdek halinde bulunuyordu.

man hükümetlerine gönderilecek barış tasarısı hazırlığını Troçki ile Lenin'e verdi. İktidarda bulunan iki partinin, Bolşeviklerin ve Sol Sosyal Devrimcilerin, Merkez komiteleri geç vakit toplandılar; bu toplantılarda savaştan yana olanlar yine çoğunluğu kazandılar. Ama hükümette Bolşevikler iktidar ortaklarını azınlıkta bıraktılar; ertesi gün, 19 Şubatta, hükümet resmen barış istedi.

Almanların cevabı Petrograd'a gelinceye kadar geçen dört gün içinde başkentte bir bekleme ve panik havası esti. İttifak Devletlerinin yeniden görüşmelere başlamak için herhangi bir şart ileri sürüp sürmiyecekleri, bu şartların ne olacağı belli değildi. Düşmanlar harekete geçmiş bulunuyorlardı. Petrograd yolu açılmıştı. Kentte, Devrim Savunma Komitesi kurulmuş, başına Troçki getirilmişti. Barış istemiş olsalar bile yine de Sovyetler savaşa hazır olmalıydılar. Troçki, Müttefik elçiliklerine ve askerî heyetlerine başvurdu, Sovyetlerin yeniden savaşa girmesi halinde Batılı hükümetlerin kendilerine yardım edip etmiyeceklerini öğrenmeye çalıştı. Eskiden de bu çeşit sondajlar yapmıştı, ama hiç bir sonuç alamamıştı (*). Bu sefer İngilizler ile Fransızlar daha anlayışlı davrandılar. Barış isteğini gönderdikten üç gün sonra Troçki, Merkez Komitesine (Lenin'in bulunmadığı bir sırada) İngilizler ile Fransızların askerî işbirliği teklif ettiklerini bildirdi. Merkez Komitesi böyle bir şeyi hemen reddedince ve bu davranışı onaylamayınca Troçki kötü duruma düştü. Her iki hizip de aleyhine dönmüş-

(*) Albay Robins, Ocak ayında Troçki'nin, Amerikan askerlerinin cepheye gitmelerini ve Ruslara ait maddelerin Almanlar tarafına sızmasının ve hammadde stoklarının Almanyanın iç kısımlarına gönderilmesinin önlenmesine Amerikan subaylarının yardım etmelerini teklif ettiğini anlatır. Troçki o sırada ayrı bir barış imzalasalar bile Sovyetlerin Almanya'yı güçlendirmekte çıkarları olmadığını söylemiştir. Hard, **Raymond Robins' Own Story**, s. 64—65. Robins'in yorumu şu: "Müttefik ve Amerikan hükümetleri Troçki'nin varlığını kabul etmektense Almanların Rus cephesinde bulunan bütün Rus hammaddelerini alıp götürmelerini tercih ettiler." Aynı kitap s. 70—71.

tü: Barıştan yana olanlar, Müttefiklerden yardım alındığı takdirde ayrı barış yapma imkânlarının azalmasından korkuyorlardı; savaştan yana olanlar ise, Almanya ile anlaşmaya varmamak için kullandıkları devrimci mantığın "İngiliz-Fransız emperyalistleriyle" de işbirliği yapmalarına karşı olduğu kanısındaydılar. Bunun üzerine Troçki Dışişleri Komiserliğinden çekileceğini söyledi: Bir Sosyalist hükümetin, bağımsızlığını hiç bir surette bozmamak şartıyla, burjuva devletlerinden yardım alabileceği parti tarafından kabul edilmediği takdirde görevinde kalamazdı. Sonunda Merkez Komitesini kendi görüşüne getirdi ve Lenin de kendisini kuvvetle destekledi.

Günlerce sonra Almanlardan alınan cevap herkes için korkunç bir darbe oldu: Sovyetlere cevap vermek için 24 saat, görüşmelere başlamak için de yalnızca üç günlük bir süre bırakılmıştı. Şartlar Brest'tekinden daha ağırdı: Rusya'da tam bir terhis uygulanacaktı; Letonya ile Estonya Almanya'ya bırakılacaktı; Ukrayna ile Finlandiya boşaltılacaktı. Merkez Komitesi 23 Şubatta toplandığı sırada karar vermek için önünde bir günden az bir zaman kalmıştı. Sonuç yeniden Troçki'nin tek oyuna dayanıyordu. Troçki, Lenin'in yeniden barış isteme tezini kabul etmişti, ama yeni ve daha ağır şartları kabul edeceğine söz vermemişti. Lenin'in, Sovyetlerin kendisini savunacak durumda olmadığı görüşüne katılmıyordu. Tersine, savaştan yana olanlara eskisinden daha fazla yaklaşmaya başlamıştı. "Lenin'in iddiaları doyurucu olmaktan çok uzaktır," dedi. "Eğer aramızda birlik olursa savunmayı örgütlemenin üstesinden gelebiliriz, bu işi başarabiliriz. Petrograd'ı ve Moskova'yı bırakmak zorunda kalsak bile kötü bir iş yapmış sayılmayız. Bütün dünyayı gergin bir hava içinde tutmuş oluruz. Bugün bir Alman ültimatomunu imzalarsak yarın başka bir ültimatomla karşılaşabiliriz... Barışı kazanabiliriz ama proletaryanın ileri elemanlarının desteğini kaybederiz. Kısacası proletaryayı dağılmaya götürmüş oluruz." Barış konusundaki kötümserliğine ve Sovyetlerin kendisini savunaca-

ğından emin olmasına rağmen bir tek oyu ile yine barışçıları kazandırdı.

Troçki'nin bu garip davranışını, grupların sıralanışını, görüşlerini ve itilimlerini daha yakından incelemedikçe anlamaya imkân yoktur: Lenin Sovyetlere bir "soluk alma zamanı" kazandırmaya çalışıyor, böylelikle Sovyetlerin bulundukları yere bir çekidüzen vermesine ve yeni bir ordu kurmasına imkân hazırlamak istiyordu. Bu soluk alma zamanı için herhangi bir karşılık ödemeye, gerekirse Ukrayna'dan ve Baltık ülkelerinden bile çekilmeye ve istenilen tazminatı vermeye hazırdı. Böyle bir "yüz kızartıcı" barışın son çözüm olacağını kabul etmiyordu. Devrimci bir savaştan kaçınılamıyacağını o da biliyordu; ama, Napolyon'un 1807 de Prusya'ya dikte etmiş olduğu Tilsit barışını, ileri görüşlü Prusya devlet adamlarından von Stein ile Gneisenau'ın ülkelerini ve ordularını modernleştirmek ve intikam almaya hazırlamak için nasıl kullandıklarını birkaç kere anlatmıştı; ayrıca, bu soluk alma zamanında Almanya'da ihtilâl olgunlaşabilir, devrimci Almanya Kayzer'in yaptığı andlaşmaları tanımayabilir ve geçersiz sayabilirdi.

Savaşçılar da, bu görüş karşısında, İttifak Devletlerinin soluk alma zamanını Lenin'e kullandırmayacaklarını iddia ediyorlardı. Ukrayna'nın buğday ve kömür, Kafkasların petrol kaynaklarını Rusya'nın elinden alacaklardı; Rusya'nın yarısını ellerine geçireceklerdi; karşı-ihtilâlci hareketler yaratacak, bu hareketleri destekleyecek, devrimi boğacaklardı. Sovyetler bu soluk alma zamanında yeni bir ordu da kuramıyacaklardı. Kendi ordularını savaşlarda yaratmalıydılar; Ordu ancak böyle yaratılabilirdi. Evet, Sovyetler Petrograd'ı, dahası Moskova'yı bile boşaltmaya zorlanabilirlerdi; ama gerilerinde çekilecek ve güçlerini toparlayacak geniş topraklar vardı. Halk eski rejim için nasıl döğüşmediyse, bu sefer devrim için de döğüşmezse —savaşçılar bunu peşin olarak kabul etmiyorlardı— Almanların her ilerleyişi ve bu ilerleyişler sırasında

yapacakları terör ve yağmalar halkın bezginliğini ve uyuşukluğunu giderecek, halkı direnmeye zorlayacak, sonunda devrim savaşı için geniş ve gerçekten halktan gelen bir coşku yaratılmış olacaktı. Bu coşku arttıkça da yeni ve sağlam bir ordu ortaya çıkacaktı. Yüz kızartıcı bir teslime boyun eğmeyen devrim yeniden doğacak; dünyadaki emekçi sınıflara umut verecek ve sonunda emperyalizm kâbusunu dağıtacaktı.

İki taraf da karşısındakinin politikasını tehlikeli buluyor ve tartışma gergin ve heyecanlı bir hava içinde geçiyordu. Troçki teklif edilen politikaların, gerçekçi açıdan, hem aleyhinde hem de lehinde çok şeyler söylenebileceği, prensip ve devrimci ahlâk bakımından ikisinin de reddedilemiyeceği fikrini savunduğu zaman her halde yalnız kalmış bulunuyordu.

O zamandan bu yana bütün tarihçilerin kabul ettiği basma kalıp bir görüş vardır ve olaydan sonra da bu görüşün yerleşmesine bizzat Troçki çalışmıştır: Lenin'in politikasında gerçekçiliğin bütün değerleri vardı; savaşçıların politikası ise Bolşevikliğin Donkişotluk yanını temsil ediyordu. Ancak bu görüşün savaşçılar için pek doğru olduğu söylenemez. Gerçi o günlerde Lenin'in politikacılığı, yaratıcılığı ve cesareti bir dehâ derecesine varmıştı ve olaylar da onun görüşünü —Hohenzollern ve Habsburg hanedanlarının yıkılması, Brest andlaşmasının yılın sonuna varmadan iptali görüşünü— haklı çıkartmıştı. Savaşçıların da sık sık karışık ve duygusal itilimlere göre düşündükleri ve tutarlı bir politika izlemedikleri de bir gerçekti. Ama bu grubun liderleri, ne de olsa, dâvalarını yine de çok kuvvetli bir şekilde ve gerçekçi açıdan sunmuşlardı; olayların bir çoğu onların da görüşlerini doğrulamıştı. Çünkü Lenin'in sağladığı "soluk alma zamanı", aslında yarı yarıya bir hayal olarak kaldı. Kayzer'in hükümeti barışı imzaladıktan sonra Sovyetleri boğmak için elinden geleni yaptı. Ama elbette ki bunu batı cephesinde girişmiş olduğu dev savaşın izin verdiği oranda yapabildi. Sovyetler Brest diktasını kabul etmemiş olsalardı bile Almanlar batıda ayrı bir barış yapma-

dıkça büyük bir başarı elde edemezlerdi. Buharin ile Radek Rusya'nın teslim olmasına muhalefet ederlerken daha o zaman bunu, Almanya'nın hareket serbestliğini son derecede sınırlayan bir durum olarak nitelemişlerdi. Bu bakımdan, savaşın iç yüzü sonradan açıklandığı sırada, savundukları görüşlerin Lenin'inkinden daha doğru olduğu anlaşıldı. Ukrayna ve Güney Rusya'dan ancak bir kısmının işgal edilmesi bile bir milyon Alman ve Avusturya askerini buralara bağlamıştı. Rusya barışı imzalamasaydı, Almanlar olsa olsa Petrograd'ı almaya çalışırlardı. Moskova üzerine yürümeyi pek göze alamazlardı (*). Petrograd'ı ve Moskova'yı alsalardı, gücünün çoğunu bu iki kentten alan Sovyetler çok tehlikeli bir duruma, belki de korkunç bir buhrana sürüklenebilirdi. Ama Lenin ile savaşçılar arasındaki ayrılık buradan doğmuyordu, çünkü Lenin de bir iki büyük kentin kaybedilmesiyle devrime son bir darbe indirilmiş olmıyacağına, gariptir ki, inanmış ve bunu birkaç kere de söylemişti. (**)

Sovyetlerin yeni bir orduyu rahat bir soluk alma döneminde kışlalarda değil savaş alanlarında, kavgalarda yetiştirebilecekleri konusunda savaşçılar tarafından ortaya atılan tez de, gariptir ki, gerçekçi bir tezdi. Nitekim Kızılordu böyle kuruldu; Buharin ile Radek'in partinin Yedinci Kongresinde bu konuda yapmış oldukları konuşma Troçki ile Lenin'in sonraki yıllarda kabul ettikleri ve izledikleri politikanın aynıydı. Rusya savaştan zaten çok bıkmış olduğu için yeni bir orduyu rahat bir dönemde yetiştirecek durumda değildi. Sovyet rejiminin saklı enerjilerini ancak ağır darbeler, kaçınılmaz savaş zorunlulukları, hemen savaşmak gereklilikleri dürtebilir ve

(*) Ludendorff derinlemesine bir Alman taarruzunun "bahiskonusu olmadığını", yalnızca "kısa bir enerjik çıkışın" düşünüldüğünü söyler. **Meine Kriegserinnerungen**, s. 447.

(**) Başkentlerden birinin teslim olmasıyle ihtilâlin çürüyeceğini, "bozulacağını" söyleyen yalnız Stalin oldu; böylece, bir barış savunucusu olarak, Lenin'den daha tutarlı olduğunu gösterdi.

harekete getirebilirdi. Çar'ın, Prens Lvov'un ve Kerenski'nin zamanlarında savaştan bıkmış usanmış olan bir ulus Lenin ve Troçki zamanında, üç yıl kadar sürecek bir iç savaşta ancak bu şartlar altında döğüşebilirdi.

Savaşçı hizbin güçsüzlüğü, dâvasından çok öndersizliğinden geliyordu. Hizbin liderleri şunlardı: Buharin, Djerzinski, Radek, Yoffe, Uritski, Kollantay, Lomov-Oppokov, Bubnov, Piyatakov, Smirnov ve Riyazanov. Bunların hepsi de ünlü partililerdi. Çokları sağlam aydınlardı. İyi konuşurlar ve iyi yazarlardı. Bir kısmı da eylemciydi. Ama hiç birinde devrimci bir savaş liderinde bulunması gereken sağlam irade, moral otorite, siyaset ve strateji yeteneği, taktik kıvraklık yoktu. Başlangıçta, partinin çoğunluğu heyecana gelmiş ve bunların umutsuzca çağrılarına cevap vermiş bile olsa, savaşçı hizipte böyle bir lider bulunmadığı sürece bu hizip bir politikayı değil, bir düşünce durumunu, moral heyecanı, edebî bir umutsuzluk çıkışını temsil etmekten ileri gidemezdi. Savaşçı hizbin liderliği boştu. Bu liderliği Troçki'den bekliyorlardı. Üstelik bu hizbin içinde Troçki ile birlikte Bolşevik partisine katılmış olan birçok kimseler de vardı. Bunların umutlarını boşa çıkarmaktan Troçki'yi alakoyan büyük bir neden de yoktu. Lenin'in savunduğu politikanın, savaşçıların politikası gibi, doğru yanları olduğunu söylüyordu, ama bu politikaya karşı da içinde bir tepki olduğunu gizlemiyordu. İşin asıl garip yanı kritik zamanların çoğunda ağırlığını Lenin'den yana koymasıydı.

Troçki savaşçı hizbin başına geçmek istemiyordu. Çünkü böyle bir davranışın Bolşevikleri telâfi edilmez bir bölünmeye ve belki de kanlı bir çatışmaya götürebileceğini anlamıştı. O zaman Lenin ile, yalnız basit sorunlar üzerinde değil bir ölüm-kalım sorunu üzerinde birbirine düşman iki partinin liderleri olarak karşı karşıya gelecekti. Lenin, ayrıca, Merkez Komitesine şöyle bir uyarımda bulunmuştu: Eğer kendisini barış sorununda azınlığa düşürecek olurlarsa Merkez Komitesinden

ve hükümetten çekilecek, partinin alt kademesini onlara karşı ayaklandıracaktı. O zaman hükümet başkanlığına Lenin'in yerine Troçki'nin geçmesi çok muhtemeldi. Hükümet başkanı zor durumlarda çok tehlikeli bir kavgaya girmek zorunda kalacağına göre Troçki de savaşa karşı olanları susturmak için elbetteki Lenin'e karşı da birtakım tedbirler alacaktı (*). Bütün bu ihtimalleri bilen iki hizip de birbirlerine açıkça tehdit savurmaktan çekiniyordu. Bunlar söylenmiyordu ama tartışmanın havasında vardı. Troçki, kritik zamanlarda partiyi kendi içinde bir iç savaşa sürüklememek için, oyunu Lenin'den yana kullanıyordu.

Troçki başka türlü davransaydı ne olurdu? Böyle bir durumun bir benzerini Fransız İhtilâlinde bulabiliriz: Paris Komünü ile Danton ve Robespierre arasında böyle bir anlaşmazlık çıkmıştı. 1793 de Komün (ve Anacharis Cloots), tıpkı Buharin ve Sol Sosyalistler gibi, Avrupa'daki ihtilâl aleyhtarı hükümetlere karşı savaş açılmasını istiyordu. Danton ise Prus-

(*) Yirmi yıl sonra parti temizlik mahkemeleri kurulduğu sırada Buharin, Brest buhranı sırasında Lenin'e komplo hazırlamakla ve Lenin'i tutuklamaya teşebbüs etmekle suçlandırıldı. Buharin'in Stalin'e karşı bir komplo hazırlamış olduğuna halkı inandırmak için uydurulan bu hikâye doğru değildir. Ama bir noktada savaşçılar grubunun Merkez Komitesinde çoğunluğu kazanmaları halinde neler yapmak zorunda kalacakları düşünülebilir. Böyle bir durumda Lenin'siz bir hükümet kuracaklar ve Lenin savaşa karşı direnecek olursa onu tutuklayacaklardı. Zinoviyev bu ihtimali, Buharin ile Radek'in Sol Sosyal Devrimcilerle ciddî bir şekilde tartıştığını 1923 de söylemiştir. Radek bu iddiayı reddetmiş, Lenin'in tutuklanmasını bir şaka olarak söylediğini iddia etmiştir. Taraflardan hiç biriyle ilgisi bulunmayan ve Bolşevik liderleriyle yakından ilişki kurmuş bulunan Albay Robins, daha 1920 de, Radek ile Lenin arasında geçen şöyle bir sahneyi anlatır: Radek Petrograd'da 500 gözüpek insan olsa Lenin'i hapse atacağını ve devrimci savaşı gerçekleştirebileceklerini söyler. Lenin de önce kendisinin karşısındakileri tutuklayacağı cevabını verir (Hard, **Raymond Robins' Own Story**, s. 94). Lenin'e karşı ciddî bir komplo hazırlanmış olsaydı herhalde Radek bu kompIoyu önceden Lenin'e haber vermezdi. Bu konuşma bir şakaydı, ama o günkü durum buna ciddî bir hava veriyordu.

ya'ya savaş açmaktan ve İngiltere ile anlaşmaktan yanaydı. Böyle bir durumda İngiltere'de Pitt'in yerine Fox geçebilirdi. Robespierre ise Convention'un İngiltere'ye karşı savaş açmasını istiyor; Prusya ile anlaşmaya çalışıyordu. Danton ile Robespierre, Komüne karşı birleştiler; Komün'ün başını yedikten sonra birbirlerine düştüler. Aralarındaki anlaşmazlığı giyotin çözdü.

Rus İhtilâline Fransız İhtilâlinin açısından sık sık bakan Troçki de herhalde bu benzerliği biliyordu. Engels'in Victor Adler'e yazdığı ilginç mektuptan da haberi vardı: Engels bu mektubunda Fransız İhtilâlinin her "nabız atışını" savaş ihtimalleri ve bu savaş ihtimallerinin yarattığı anlaşmazlıklarla açıklamıştı. Troçki kendisinin de Danton'unkine benzeyen bir rol oynayabileceğini, Lenin'in ise Robespierre'e benzeyeceğini herhalde anlamıştı. Lenin'le arasına bir an için giyotinin gölgesi girmiş gibiydi. Bu demek değildir ki çatışma büyümüş olsaydı Troçki, Danton gibi, oyunu kaybederdi; ya da Lenin bir parti-içi çatışmasında Robespierre gibi, giyotine başvururdu. Benzetme burada biter. Ama şurası açık ki savaş taraftarları kazanmış olsaydı karşılarındakileri susturmak zorunda kalacaklardı. Aksi halde görevlerini başaramazlardı. Partideki buhranın barışçı yollarla çözülmesi, ancak, muhalefete daha çok göz yumacak durumda olan barış taraftarlarının kazanmasıyla mümkündü. Troçki'nin en çok üzerinde durduğu nokta buydu. Giyotin ihtimalini ortadan kaldırmak için prensipten ve kendi tutkusundan olağanüstü bir fedakârlıkta bulunmuştu.

Lenin istifa tehdidinde bulunduğu zaman, Troçki verdiği cevapta, Lenin'den çok savaş taraftarlarına seslenmiş ve şunları söylemişti: "Devrimci bir savaşa partide ayrılık yaratarak gidemeyiz... Partimiz bu şartlar altında savaş açacak durumda olamaz, hele savaş isteyenlerin bunun gerektirdiği araçları kabul etmek istemedikleri bir sırada... (yâni batılı devletlerden yardım almak istemedikleri sırada.)" "Savaştan

yana oy kullanma sorumluluğunu üzerime almıyacağım," dedi ve sonra da şunları ekledi sözlerine: "Lenin'in tutumunda birçok sübjektif noktalar var. Kendisinin haklı olduğuna pek emin değilim, ama partinin birliğini bozacak herhangi bir şeye müdahale etmek istemiyorum. Tersine, elimden geldiğince yardım edeceğim. Ama bulunduğum yerde kalamam, ve Dış İşlerini yönetme sorumluluğunu şahsen üzerime alamam."

Savaş hizbinin liderleri Troçki'nin korkularını paylaşmadılar. *Çeka*'nın (*) başında bulunan Dzerjinski, partinin bir bölünmeyi ve Lenin'in çekilmesini karşılayacak kadar güçlü olduğunu iddia etti. Moskova Bolşeviklerinin lideri Lomov-Oppokov, Troçki'ye başvurarak Lenin'in ültimatomlarından korkmamasını söyledi; Lenin olmasa da iktidarı yürütebilirlerdi. Ancak, tartışma sırasında, Troçki'nin ağır basan görüşü ve acele karar verilmesini istemesi savaştan yana olanları o kadar etkiledi ki, Dzerjinski ile Yoffe yeniden düşünmek zorunda kaldılar. Lenin barıştan yana yedi oy kazandı. Merkez Komitesinde hâlâ azınlıktaydı. Ancak Troçki ile savaş hizbinin üç lideri çekimser kaldıkları ve Lenin'e karşı da yalnız dört oy verildiği için, barış taraftarları kazanmış oldu. Savaş hizbinden çekimser kalan üç lider (Yoffe, Dzerjinski ve Krestinski) ağır bir açıklama yaparak "Alman emperyalizmine, Rus burjuvazisine ve Lenin'in başında bulunduğu bir kısım Rus proletaryasına karşı aynı zamanda savaşmayı" göze alamıyacaklarını; bir ayrılığın büyük felâket olacağını, böyle bir duruma en kötü barışı bile tercih ettiklerini bildirdiler. Ama Buharin, Uritski, Lomov, Dubnov gibi savaşın en uzlaşmaz taraftarları (Piyatakov ve Smirnov oturumda yoktular) barıştan yana alınan kararı bir azınlık olarak kabul etmediklerini bildirdiler; kararı protesto etmek üzere partide ve hükümette aldıkları bütün görevlerden çekildiler. Lenin onları kararlarından vazgeçirmek için elinden geleni yaptı. Sol Komünist-

(*) Çeka, Karşı-İhtilâlle Olağanüstü Mücadele Komisyonu demektir. Sonradan bu kurumun yerini G.P.U. almıştır.

lerin yenilmelerine sebep olan Troçki de, savaşçılara büyük bir sevgi gösterdi. İstifa edeceklerini bilseydi oyunu başka türlü kullanmış olacağını söyledi. (*)

Barışçılar kazanmıştı, ama içleri rahat değildi. Merkez Komitesi 23 Şubatta Alman şartlarını kabul etmeye karar verdikten hemen sonra gelecekteki savaş için şimdiden hazırlığa başlamayı kararlaştırdı. Sıra Brest-Litovsk'a gönderilecek yeni heyetin tâyinine gelince burada komedi-dram karışımı bir şey oldu. Bütün Komite üyeleri böyle aşağılık bir şerefi üzerlerine almaktan çekindiler; hiç biri, barışın en ateşli taraftarları bile, andlaşmaya imza koymak istemediler. Sonradan heyete başkanlık eden Sokolnikov'a başlangıçta teklif yapıldığında Merkez Komitesinden çekileceğini söyledi; Lenin kendisini güçlükle kandırabildi. Bu iş de böylece çözüldükten sonra Troçki —Stalin'in sonradan özür dilediği alayları arasında— Merkez Komitesinden, Dışişleri Komiserliğinden istifasını verdi. Zaten Dışişleri Komiserliğini de o sırada fiilen Çiçerin yapıyordu. Merkez Komitesi barış imzalanıncaya kadar yerinde kalmasını istedi. Troçki o zamana kadar istifasını açıklamamayı kabul etti ve bundan böyle de hiç bir hükümet toplantısında görünmiyeceğini söyledi. Lenin'in teklifi üzerine, Komite hiç olmazsa dışişlerinin konuşulduğu oturumlarda bulunmasını istedi.

Bütün bu didinmelerden, başarılardan ve yenilgilerden sonra Troçki'nin sinirleri epeyce bozulmuştu. Brest'teki çabaları sanki olduğu gibi boşa gitmişti. Nitekim birçokları böyle düşünüyor ve bunu söylüyordu bile: Almanların hücuma cesa-

(*) Aynı oturumda garip bir sahne oldu: Lenin yenilgiye uğrayan muhaliflerine barış aleyhine propaganda yapmaya hakları bulunduğunu söyledi. Stalin de, buna karşı, bu adamların parti disiplinine görevlerinden çekilecek kadar aykırı davrandıklarına göre otomatik olarak partinin dışında kaldıklarını söyledi. Gerek Lenin ve gerekse Troçki Stalin'in bu sözlerini şiddetle protesto ettiler, Stalin sözünü geri almak zorunda kaldı. **Protokoli Tsen, Kom.** s. 251

ret edemiyeceklerini söyleyerek partiyi yanlış bir güvenlik duygusu içinde uyuşturduğundan ötürü kendisini suçlayanlar pek haksız değillerdi. Tapınılan adam bir gün içinde suçlu durumuna geçivermişti. M. Philips Price şöyle yazıyor: "27 Şubat akşamı Sovyet Merkez Yürütme Kurulu Tauride Sarayında toplandı. Troçki bir konuşma yaptı... Günlerdenberi ortalıkta yoktu ve ne olduğunu da kimse bilmiyordu. Ama o gece Saraya gelmişti... Rus Devriminin İttifak ve İtilâf Devletlerinin mihrabı önünde kurban edildiğini söyledi. Bu devletlere çattı. Sözünü bitirdiği zaman yeniden ortadan kayboldu. Kederinden dayanamayıp ağladığını söyleyenler vardı."

Sokolnikov Sovyetlerin zor altında hareket ettiklerini açık seçik ve sık sık söyledikten sonra, 3 Martta Brest-Litovsk andlaşmasını imzaladı. Andlaşmanın imzası üzerinden daha iki hafta geçmeden Almanlar Kiyef'i ve Ukrayna'nın büyük bir kısmını işgal ettiler. Avusturyalılar Odesa'ya, Türkler Trabzon'a girdi. İşgal kuvvetleri Ukrayna'da Sovyetleri dağıttı. *Rada*'yı yeniden kurdu. Az sonra da *Rada'*yı hiçe saydı ve kendi kurdukları kukla hükümetin başına *Hetman* Skoropadski'yi getirdi. Günün galipleri Lenin hükümetine durmadan istekler ileri sürdüler ve ültimatomlar verdiler. Hepsi de birbirinden yüz kızartıcı şeylerdi bunların. En berbadı Sovyetlerin "bağımsız Ukrayna" ile hemen bir barış andlaşması imzalamasını isteyen ültimatomdu. Ukrayna'da halk, özellikle köylü, işgalci kuvvetlere ve onların uşaklarına karşı şiddetli bir savaşa girişmişti. Sovyetlerin, Ukrayna'daki Alman uşaklarıyla ayrı bir andlaşma imzalaması demek, Ukrayna'nın her yanına yayılmış olan bu hareketi tanımaması demekti. Troçki Merkez Komitesinde Alman ültimatomunun reddedilmesini istedi. İleride alacağı intikamı durmadan düşünen Lenin bu yüz kızartıcı zehiri de içmeye kararlıydı. Ama barışa muhalefet edenler her Alman kışkırtmasında partide ve Sovyetlerde durmadan başkaldırıyorlardı. Brest Andlaşması daha onaylanmamıştı ve

onaylanacağı da belli değildi.

6 Martta Tauride Sarayında partinin olağanüstü bir kongresi toplandı. Bu kongre yakında toplanacak olan Sovyetler Kongresine andlaşmanın onaylanmasını ya da onaylanmamasını teklif etmeyi kararlaştıracaktı. Oturumlar büyük bir gizlilik içinde geçti ve tutanaklar ancak 1925 de açıklandı. Parti kongresinde ağır bir hava vardı. Taşradan gelen delegeler bir Alman hücumundan korkan hükümet dairelerinin Petrograd'ı boşaltmaya hazırlandıklarını gördüler. Kerenski hükümeti bile bunu yapmaktan çekinmişti. Komiserler "çantalarını hazırlamışlardı." Savunmayı düzenlemek için yalnızca Troçki kalacaktı kentte... Delegeler partinin itibarında genel bir düşme olduğunu bildirdiler (*). Şubat rejimini deviren ve Bolşevikleri iktidara getiren etken yakın zamana kadar barış dâvasının çekiciliği olmuştu. Ama şimdi, barış gelince, barıştan sorumlu olan parti bu sefer suçlanmaya başlanmıştı.

Kongrede tartışmanın ağırlık noktası ister istemez Troçki'nin işleri oldu. Lenin yaptığı açık ve kesin bir konuşmada barış andlaşmasının onaylanmasını istedi. Daha çok savaş taraftarlarına yüklendi, ama Troçki'nin yaptığı "büyük hâtaya" ve "ne barış ne savaş" kuramının dayandığı "Almanların saldıramıyacağı" inancına da şiddetle hücum etti. Savaşçılar Troçki'nin yardımına koştular. Radek, "Şoven Alman basını bile" dedi, "Alman proletaryasının Hindenburg'a karşı olduğunu ve Troçki'yi tuttuğunu kabul etmiştir. Brest'teki politikamız başarısızlığa uğramamıştır. Bir hayal olmamıştır. Devrimci gerçekçiliğin izlediği bir politika olmuştur." Barışın Alman saldırısından sonra yapılmış olması Sovyetler için iyi olmuştu, çünkü bu andlaşmanın dış baskılar altında yapıldığından kimsenin şüphesi yoktu artık. Ama bundan sonra, Radek, savaşçıların Troçki konusunda büyük bir hayal kırıklığına uğ-

(*) Resmî kayıtta şöyle deniyor: "Mahallî örgütler güçsüz ve dağınıktı; bütün partimizin, bütün işçi sınıfının, bütün Rusya'nın durumu kongrede yansımıştı." Sedmoi Syezd RKP, s. 4—5.

radıklarını da açıkladı. "İnsan Troçki'yi yalnızca bundan ötürü, Brest'te bu kadar başarı sağladıktan sonra karşı tarafa geçmesinden ötürü suçlayabilir... Bu yüzden kendisine kızmaya hakkımız vardır ve kızıyoruz da."

Troçki davranışının nedenini bir daha açıkça anlattı. Buharin ile Radek ve arkadaşlarının tek kurtuluş yolunu savaşta gördüklerini ve bu yüzden "resmî parti sakıncalarını bir yana bırakarak, sorunu tehlikeli bir yola sokmaya mecbur kaldıklarını" söyledi. "...Arkamızda güçsüz bir ülke, pasif bir köylü, bezgin bir proletarya, ve bir de kendi içimizdeki ayrılık bizi tehdit etmekteydi... Benim vereceğim oya çok şey bağlıydı... Partide bir ayrılığa sebep olmanın sorumluluğunu üstüme alamazdım. Hayalî bir soluk alma zamanı kazanabilmek için barışı imzalamaktansa (Alman orduları önünde) gerilemeyi tercih edelim derdim. Ama parti liderliği sorumluluğunu üzerime alamazdım..."

Parti tutanaklarından anlaşıldığı kadar, partide Lenin'in yerine geçmekten kaçındığını ilk olarak burada açıklıyordu Troçki. Ayrıca şu sözü de eklemişti: "Avrupa ihtilâli geciktikçe partideki bölünme tehlikesi ne ortadan kalkar ne de azalır." Alman plânlarını yanlış değerlendirdiğini kabul ediyordu, ama görüşmeleri kesmeyi beraberce kararlaştırdıklarını da Lenin'e hatırlattı. Lenin'in izlediği politikaya büyük bir saygısı olduğunu söyledi, ama Lenin hizbinin bu dâvayı halk önüne sunuşunu beğenmiyordu. Gevşeklik ve bozgunculuk körükleniyordu. İşçi sınıfının morali böylelikle bozuluyordu. Hepsinin istediği yeni bir orduyu böyle bir hava içinde kurmak zordu. Kongreye barış andlaşmasının reddedilmesini tavsiye etmedi; teslim olmanın da bir sınırı vardı; Lenin'in istediğini kabul etmemeli ve Almanya'nın kuklalarıyla bir andlaşma imzalamamalıydılar (*). Burada çok korkunç bir ihtimal üze-

(*) Riyazanov tartışma sırasında şunu söyledi: "Troçki Lenin'in eteğine yapışıp kendisini durdurmaya çalıştığı halde, o teslimde ve geri çekilmede sınır nedir bilmiyor." Sedmoi Syezd RKP, s. 9.

rinde kongreyi uyardı: Eğer, dedi, parti Ukraynalı işçileri ve köylüleri kendi hallerine bırakacak kadar güçsüzse o zaman partinin görevi şunu ilân etmek olabilir: "... *Zamansız ortaya atıldık,* yeraltına çekiliyoruz, ve Ukrayna ile hesaplaşma işini... Çernov'a, Guçkov'a, ve Miliukov'a bırakıyoruz... Ama çekilmek zorunda bulunduğumuzu anlasak bile, yine de bir devrimci parti gibi davranmalı ve her mevzi için kanımızın son damlasına kadar savaşmalıyız." Rus devriminin yanlış bir çıkış olması ihtimali üzerinde çok önemli bir imâda bulunmuştu. Bu sözlerin Marksistler için çok korkunç bir anlamı vardı. Marx ve Engels "zamanından önce ortaya atılan" devrimcileri bekleyen kötü alınyazısına birçok kereler değinmişlerdi (*). Dzerjinski ile Yoffe ve Krestinski'nin ve kendisinin Bolşevik birliğini bozmamak için nasıl "kendilerini tuttuklarını" ve "ego'larından nasıl fedakârlık" ettiklerini hatırlattıktan sonra Lenin'in politikasında iyi imkânlar bulunduğu kadar tehlikeler de bulunduğunu, barış hizbinin "yaşayabilmek için hayattaki tek amacından belki de vazgeçtiğini" Lenin'e söyledi.

Lenin bir kere daha çekilme tehdidinde bulundu; Kongre Ukrayna konusunda izleyeceği politikayı sınırladığı takdirde çekileceğini söyledi. Kuşatılan arkadaşlarını kurtaramıyacak kadar güçsüz olduklarını ve kurtarmaya giderlerse kendilerinin de mahvolacaklarını bilen askerlerin, arkadaşlarının yardımına koşmamaları ihanet sayılamazdı. İşte Sovyetlerin Ukrayna karşısındaki durumu da böyleydi. Bu sefer büyük çoğunluk Lenin'i destekledi.

Troçki bunun üzerine Lenin önergesinde barışın "zorun-

(*) "Aşırı bir parti liderinin düşeceği en kötü durum, hareketin kendi temsil ettiği sınıfın hâkim olması ve bu hâkimiyetin gerektirdiği tedbirleri gerçekleştirmesi için, henüz olgun bir hale gelmediği bir zamanda hükümeti ele geçirmek zorunda kalmasıdır... O zaman ister istemez bir çıkmaza girecektir. Yapabileceği şey bütün önceki hareketlerine, bütün prensiplerine ve partisinin o günkü çıkarına aykırı bir yol izlemektir; yapması gerekeni başaramıyacaktır. Bu kötü duruma girenler muhakkak kaybeder." Engels, **The Peasant War in Germany**, s. 135—6.

lu" olduğu sözünün değiştirilmesini istedi—"zorunlu" yerine "olabilir" kelimesinin kullanılmasını teklif etti. Lenin'in politikasını desteklediği halde sonunda neden bir kararsızlık daha gösterdiğini kongrede uzun uzadıya anlatamazdı. Kuliste, Lenin'le tam bir anlaşma halinde olarak, kongre barışı onaylamadığı takdirde İtilâf Devletlerinden yardım alıp alamıyacaklarını araştırıyorlardı. Lenin İtilâf Devletlerinden bu konuda olumlu bir cevap alacağı umuduyla andlaşmayı onaylamaya hazırlanan Sovyetler Kongresini bile geciktirmişti. Amerika Cumhurbaşkanı Wilson yardımda bulunmaya söz verirse Brest andlaşmasını reddedeceğini Başkana neredeyse taahhüt edecekti. Lenin parti kongresinde durumun hızla değişmekte olduğunu bir iki gün içinde onaylama aleyhinde bile konuşabileceğini gizlice söylemişti. Bu yüzden Troçki görüşünü katı bir şekilde ifade etmemeye çalışıyordu. Aslında Lenin, İtilâf Devletlerinden olumlu bir cevap alınacağını pek ummuyordu; nitekim bu sefer de haklı çıktı. Troçki'nin direnmesi üzerine, vicdanı rahat olsun diye sondajlar yapılmasına razı olmuştu. Ama bu arada Kongrenin barış andlaşmasını hiç bir değişikliğe uğratmadan onaylamasını istiyordu. Kongre Lenin'in isteğini yerine getirdi.

Troçki, tartışma sırasında, "kendisini tutmaktan" ve "ego'sundan fedakârlık etmekten" söz etmişti. Bu sözler bir gençlik arkadaşının kendisi için söylediği bir lâfı hatırlatıyordu: "Troçki'nin bütün davranışlarına hâkim olan şey kendi ego'sudur, ama devrim ego'suna da hâkimdir." On sekiz yaşındaki delikanlı için söylenen bu söz otuz sekiz yaşındaki ünlü büyük insan için hâlâ doğruydu. Bu dramdaki davranışı kişisel tutkularını ve eğilimlerini parti çıkarları için feda ettiğini göstermişti; ama Lenin zaferi iyice kazanınca Troçki'nin ego'su hemen depreşti; bu ağır havalı kongrenin kürsüsünden ezik ego'sunun karşılığını istemeye kalkıştı. Barış tartışmalarından sonra Troçki'nin yaptığı hatalar ve Troçki'nin meziyetleri üzerine garip bir çekişme başladı. Bu sırada dostları Krestinski,

Yoffe ve Riyazanov resmen bir önerge verdiler; Troçki'nin Brest'de doğru bir politika izlediğinin onaylanmasını istediler. O anda böyle bir önergenin verilmesi her bakımdan zamansızdı. Kongre barışın bir zorunluluk olduğuna daha yeni karar vermişti. O sırada kongreden tekrar geriye dönerek "Ne savaş ne barış" politikasını övmesi beklenemezdi. Troçki'yi savunanlar savaş hizbinden geldikleri için bu gösteri yenilenlerin son bir saldırısı sayıldı. Kongre Troçki'yi Brest'de yaptıklarından ötürü suçlayacak havada da değildi; geçmişi unutmak istiyordu. Ama bu konudaki fikrini açıkça ifade etmesi kongreden istenince böyle bir harekete kızmaktan başka bir şey yapamazdı. Kongre önergeyi reddetti. Bu hareket Troçki'nin gururunu ve ihtirasını zedeledi. İttifak Devletleri emperyalistlerinin en nefret ettiği adamın kendisi olduğunu, savaşın devamından sorumlu tutulduğunu, partinin şimdi de, bilerek ya da bilmeyerek, düşmanın kendisine karşı yaptığı suçlamalara katıldığını bağıra bağıra söyledi. Bu yüzden partinin kendisine emanet ettiği bütün sorumlu mevkilerden çekiliyordu.

Bu sırada parti iç kurullarında Troçki'nin Savaş Komiseri olması konuşuluyordu, ya da kararlaştırılmıştı. Bu bakımdan kongre kendisini hiç olmazsa biraz avutmak istedi. Bir sürü gürültüler patırtılar arasında bir çok önergeler verildi, oylamalar yapıldı, sonuç belli olmadı. Bu yüz kızartıcı çekişme sırasında Lenin hiç sesini çıkarmadı. Zinoviyev, Lenin'in grubu adına kalktı ve Troçki'nin, Alman işçi sınıfını Brest'ten ayaklandırmak için harcadığı parlak çabaları bütün partinin çok beğendiğini ve işin bu kısmını "tamamiyle doğru" bulduğunu söyledi. Ama Troçki partideki politika değişikliğini anlamalıydı ve artık "ne savaş, ne barış" formülü üzerinde durmamalıydı. Kongre önce Zinoviyev'in karar tasarısını kabul etti. Sonra bu önergenin tam karşıtı olan Radek'in önergeşine oy verdi. Daha sonra da Radek'in önergesiyle çelişen başka bir metni beğendi. Troçki "bir partinin kendi temsilcileri tarafından izlenen politikasını düşmanın gözü önünde suçla-

dığı tarihte görülmemiştir," diye yakındı. Bütün bu olup bitenlere küserek, aşağı yukarı alaylı bir şekilde kendi politikasını yeren bir karar tasarısı sundu. Kongre, tabiî, bu önergeyi reddetti ve Troçki de bu gürültü patırtı arasında çıkıp gitti. Sıra Merkez Komitesi seçimine gelince en çok oy alan yine kendisiyle Lenin oldu. Parti, Troçki'nin politikasını bırakmıştı, ama ona sınırsız bir güveni olduğunu da gösteriyordu.

Sovyetlerin andlaşmayı onaylaması üzerinden dört ay geçmişti: Halk Komiserleri Kurulu Petrograd'dan ayrılmış, Moskova'da Kremlin'e yerleşmiştir. Müttefik diplomasi heyetleri de Petrograd'dan ayrılmışlardır, ama onlar barış andlaşmasını protesto etmek için küçük bir kasaba olan Vologda'ya gitmişlerdir. Troçki savaş Komiseri olmuş ve "devrimi silâhlamaya" başlamıştır. Japonlar Sibirya'ya saldırmışlar, Vladivostok'u almışlardır. Almanlar Finlandiya'daki ihtilâli bastırmışlar ve Rus Donanmasını Finlandiya körfezinden çekilmek zorunda bırakmışlardır. Ayrıca, Ukrayna'yı, Kırım'ı ve Karadeniz kıyılarıyla Azak Denizi kıyılarını işgal etmişlerdir. İngilizlerle Fransızlar Murmansk'a çıkmışlardır. Çek Lejyonu Sovyetler'e başkaldırmıştır. Dış müdahalelerden yüz bulan Rusya'daki karşı-devrimci kuvvetler yeniden bir ölüm-kalım savaşına girişmişler ve her şeyi göze almışlardır. Bolşevikleri Alman casusluğuyla suçlayanların çoğu, bu arada başta Miliukov ve arkadaşları, şimdi Bolşeviklere karşı açtıkları savaşta Almanların yardımına güvenmektedirler. Buğday anbarlarından yoksun kalan Moskova'da ve kuzey Rusya kentlerinde açlık başlamıştır. Lenin bütün sanayiin devletleştirilmesini emretmiş ve kent işçilerini beslemek üzere zengin köylülerin elindeki besin maddelerine el konulması için Yoksul Köylü Komitelerine çağırıda bulunmuştur. Birkaç gerçek ayaklanma ve bir iki de uydurma komplo bastırılmıştır.

Hiç bir "barış" o zamana kadar Brest-Litovsk "barışının" Rusya'ya getirdiği acıyı ve utancı getirmemiştir. Ama

Lenin "çocuğunu" —devrimi— bütün bu sınavlar ve hayal kırıklıkları içinde büyütmeye devam ediyordu. Brest Andlaşmasının birçok maddelerini yerine getirmiyordu ama Andlaşmayı da yırtmış değildi. Almanya ve Avusturya'daki işçileri isyana kışkırtmaktan vazgeçmemişti. Andlaşmada Rusya'nın silâhsızlanmasını öngören bir madde bulunduğu halde Kızılordunun kurulmasını emretmişti. Ama Rusların Almanlara hiç bir şekilde silâhla karşı koymalarına izin vermiyordu. Ukrayna Sovyetlerini yönetmiş olan ve yeraltı hareketiyle işgal kuvvetlerine karşı koymaya çalışan Bolşevikleri Moskova'ya çağırdı. Alman savaş mekanizması, bu arada, bütün Ukrayna'da Almanlara karşı girişilen çete savaşlarını ezdi. Rus Kızıl muhafızları sınırın berisinde çetecilerin son nefeslerini verdiklerini gördüler ve yardımlarına koşmak istediler, ama Lenin onları oldukları yerde tuttu.

Troçki uzun bir süredenberi barışa karşı gelmekten vazgeçmişti. Partinin son kararını ve bu kararın sonuçlarını kabul etmiş bulunuyordu. Hem kabine dayanışması, hem de parti disiplini kendisini Lenin'in yanında yer almaya zorlamıştır. Görevini tam bir bağlılık ve fedakârlık içinde yapmaktadır. Ama bu bağlılığını birçok iç çatışmaları ve ağır bunalım krizleri ile ödüyordu her halde. Lidersiz kalan ve karma karışık bir duruma düşen Bolşevik savaş hizbi susmuştu. Barış aleyhinde bağırıp çağıranlar daha çok Sosyal Devrimcilerdi. Barış Andlaşması Mart ayında onaylanır onaylanmaz Halk Komiserleri Kurulundan çekilmişlerdi. Ama birçok hükümet dairelerinde, bu arada *Çeka*'da ve Sovyetlerin yürütme organlarında hâlâ çalışmaktaydılar. Ancak bütün olup bitenlere kızdıkları için artık yarı muhalefette yarı da sorumlu yerlerde kalamazlardı.

1918 Temmuzunun başında Sovyetlerin Beşinci Kongresi Moskova'da toplandığında durum buydu. Sol Sosyal Devrimciler artık işi bir sonuca bağlamaya ve Bolşeviklerden ayrılmaya karar vermişlerdi. Kongrede barışa karşı yeniden mu-

halefet başladı. Ukrayna'dan gelen delegeler Ukrayna çetecilerinin umutsuz durumunu anlata anlata bitiremediler ve yardım istediler. Sol Sosyal Devrimcilerin liderleri, Kamkov ve Spiridonova, Bolşevikleri ihanetle suçladı. Ve bir kurtuluş savaşına girişilmesini istedi.

Gerek Kamkov ve gerekse Spridonova eski *Narodnik*'ler tipinde büyük ihtilâlcilerdi. Ellerinde bombalarla Çarlığa karşı savaşmış, bu yüzden yıllarca hücrelere kapatılmış ve ağır hizmete mahkûm edilmişlerdi. Liderliklerinden ve politikacılıklarından değil de daha çok kahramanlıklarından aldıkları otoriteyle konuşuyorlardı. Herhangi bir tarafa ağırlıklarını koymak niyetinde değillerdi. Yalnızca, başlattıkları kahramanlığı ve cesareti başarıya ulaşan devrimden de bekliyorlardı. Bolşevikler ise, bir kurum olarak, bu kadar akıl-dışı bir heyecandan uzaktılar. Buna rağmen Spiridonova ve Kamkov'un çağırıları birçok Bolşeviğin ve elbette ki Troçki'nin de bam teline dokundu. Kamkov, Kongrede, Alman elçisi Kont Mirbach'ın bulunduğu diplomat locasına doğru yürüyerek ve elçiyi göstererek Kayzer'e ve elçiye tahkirler savurunca Kongre onun bu cesaretini alkışladı. Troçki'ye de kalsaydı aynı şeyi yapardı. Eninde sonunda Kamkov da, Troçki'nin Brest'te yaptığını tekrarlamıştı; Kamkov'un ve Spiridonova'nın ağızlarından sanki kendi sesini işitiyordu. Bolşeviklerin, devrimin namusunu "kanlarının son damlasına kadar" savunacaklarını ve Sol Sosyal Devrimcilerin de elbetteki aynı şeyi yapacaklarını daha birkaç ay önce açıkça, resmen ve inanarak söyleyen kendisiydi. Ukrayna'dan çekilmektense, zamanından önce ortaya atıldıklarını ve eşit olmayan bir savaşa giriştiklerini ilân etmelerinin daha doğru olacağını arkadaşlarına daha yeni söyleyen de yine kendisiydi. Bu arada devrimin ancak barış politikasıyla kurtulabileceğini umarak Lenin'e katılmıştı. Ama yüreği, katılmıyanları bir türlü suçlayamıyordu.

Bu yüzden, 4 Temmuzda, Savaş Komiseri olarak çıkarmak istediği bir emir için yetki alırken çok ağır, çelişik bir

rol oynuyordu: Emirde, Alman askerlerine kendi bildikleri gibi saldırıp barışı bozan Rus çetecilerine şiddetli disiplin cezalarının verilmesini istemekteydi. Metin şöyleydi: "Aşağıdaki hususlar benim emirlerimdir: Bu emrin verilmesinden sonra başkalarını Sovyet Hükümetine karşı itaatsızlığa kışkırtanlar hemen yakalanacak, Moskova'ya getirilecek ve olağanüstü mahkemede yargılanacaktır. (Almanlara karşı) taarruz çağırısında bulunan ve Sovyet makamlarına karşı silâhlı direnme gösteren bütün yabancı emperyalizm ajanları kurşuna dizilecektir."

Bu emri çıkartmak gerektiği tezini usta bir mantıkla savundu. Hangisinin, barışın mı savaşın mı, doğru bir politika olduğunu tartışmıyacağını söyledi. Devletin en yüksek yetkili makamı olan bir önceki Sovyetler Kongresi bu konuda son sözünü söylemişti. Onun söylemek istediği şey, hiç kimsenin hükümet görevlerini yapmaya, savaşı kendi eline almaya hakkı olmadığını anlatmaktı. Kızıl Muhafızlar ve partizanlar arasında yürütülen barış aleyhtarı propaganda tehlikeli şekiller almaya başlamıştı; barıştan yana olan komiserler öldürülmüştü; Moskova'dan gönderilen tahkikat komisyonlarına ateş edilmişti; bir ara *Rada* ile görüşmeye giden heyetin başkanı arkadaşı Rakovski bombalarla tehdit edilmişti. "Görüyorsunuz ya, yoldaşlar, işin şakası yok. Kızılordunun davranışından sorumlu bir şahıs olarak bugün..."

Bu sırada Kamkov "Kerenski!" diye bağırarak Troçki'nin sözünü kesti. Başka bir Sosyal Devrimci de "Kendini yeni bir Napolyon mu sanıyorsun?" diye bağırdı. Troçki, "Kerenski," diye cevap verdi, "burjuva sınıflarının adamıydı. Bense burada, size, yani Rus işçi ve köylüsünün temsilcilerine karşı sorumlu bulunuyorum. Eğer bana sansür koyarsanız, katılabileceğim ya da katılamıyacağım başka bir karar çıkartırsanız o zaman da, ihtilâlin bir eri olarak, sizin kararınıza uyar ve onu uygularım." Böylece muhalefetle arasında temel bir anlaşmazlık olup olmadığına göre değil de daha çok içinde

bulunduğu hükümetle arasındaki dayanışmaya göre davrandığını belirtmiş oldu. Muhalefeti de şu konuda uyardı: Bu aşamada barışın bozulması yalnızca İtilâf Devletlerinin ya da Brest diktasından bile memnun kalmayan Alman militaristlerinin işine yarayabilirdi. Kendisine karşı yapılan ağır saldırılara rağmen Sol Sosyal Devrimcileri yumuşak bir dille yola getirmeye çalıştı, onları herhangi bir savaş kışkırtıcılığıyle suçlamadı (*). Spiridonova kendisine: "Bonapart stili militarist" dediği zaman Troçki yarı özür dileyerek şöyle cevap verdi: "Ben yoldaşlar, şahsen militarist stilini hiç sevmem. Gazeteci stili kullanmaya alışkınımdır; bu stili ötekilere tercih ederim. Ama her eylemin, stiline uygun olanların bile, birtakım sonuçları vardır. Temsilcilerimize ateş eden başı bozuk kimselere dur demek zorunda bulunan bir Savaş Halk Komiseri olarak gazeteci stili kullanamam ve Spiridonova yoldaşın konuştuğu edebiyat üslûbu içinde de meramımı anlatamam artık."

Spiridonova da "edebiyat stilini" bırakmıştır artık. Ufak tefek, zayıf yapılı kadın kürsüye çıkmış Lenin'i ve Troçki'yi ihanetle suçlamakta ve onlara tehditler savurmaktadır: "Bir zamanlar yaptığım gibi tabancayı ve bombayı elime alıp ortaya çıkacağım," diye bağırmaktadır. Hemen iki gün sonra başlayacak olan isyanın ilk uyarımıdır bu. Sadoul, sahnenin ve Lenin ile Troçki'nin bu tehdit karşısında gösterdikleri değişik tepkileri canlı bir şekilde anlatmıştır:

"Lenin ayağa kalkıyor. Keçiye benzeyen garip yüzü, her zaman olduğu gibi, yine sâkin ve alaycı: Kendisine karşı savrulan tahkirler, yapılan saldırılar ve dolaysız tehditler karşısında hiç bir zaman gülümsemekten vazgeçmiyor ve geçmeye-

(*) Troçki ancak tartışmanın sonuna doğru Sol Sosyal Devrimcileri suçladı; o zaman bile suçlamalarının tüm olarak partiye karşı değil şahıslara karşı olduğunu belirtti. Aslında, tüm olarak parti, barışı bozmak için son umutsuz bir teşebbüsün hazırlıklarıyla meşguldü. Troçki, **Kak Vorujalas Revolutzsia**, cilt I, s. 275.

cek de. Eserinin, fikirlerinin, hayatının, birtakım kimselerin yersiz bulduğu bu geniş ve içten gülümsemesinin tehlikeye girdiği bu dramatik durumlarda Lenin bende olağanüstü bir güce sahip bir insan izlenimini bırakıyor. Arada sırada... daha keskin bir hakaret bir an bu gülüşü donduruyor, bu hali karşısındaki için daha ağır, daha sinir bozucu oluyor.

Lenin'in yanında, Troçki de, gülmeye çalışıyor. Ama kızgınlığı, heyecanı ve sinirliliği yüzünden suratını acı bir şekilde buruşturuyor. Canlı ifadeli yüzü kalmıyor... Korkunç bir Mefistofel maskesi altında kayboluyor. Ustanın büyük iradesi, soğukkanlı düşüncesi kendisine olan tam hâkimiyeti onda yok. Ama... yine de azimli."

Lenin düşmanlarının karşısına güvenle çıkmaktadır; çünkü ihtilâlin ancak barışla kurtulabileceğine her zaman inanmıştır. Troçki'nin yüzündeki ezilip büzülmeler ise kafasındaki çatışmaların belirtileridir.

6 Temmuzda Alman elçisi Kont Mirbach öldürülünce bu gürültülü tartışmalar da kesildi. *Çeka*'da yüksek bir mevkide bulunan Blumkin ile Andreev adında iki Sol Sosyal Devrimci, Almanya ile Rusya arasında savaşı körükleyeceklerini sanarak, Spiridonova'nın verdiği emir üzerine bu cinayeti işlemişlerdi (*). Bu olaydan hemen sonra Sol Sosyal Devrimciler Bolşeviklere karşı hazırladıkları ayaklanmayı sahneye koydular. İsyancıların karargâhına muhafızsız giden Dzerjinski ile öteki *Çeka* şeflerini yakaladılar; postaneleri işgal ettiler ve Lenin hükümetinin devrildiğini bütün Rusya'ya duyurdular. Ancak başlarında bir lider ve ellerinde de bir hareket plânı yoktu; iki

(*) Blumkin sonradan pişman oldu, Bolşevik partisine girdi, iç savaşta kendisini gösterdi ve yeniden Çeka'da vazife aldı. 1920 yılında Troçki muhalefetine karşı sempati besliyordu. Ama Troçki'nin verdiği öğüt üzerine G.P.U. daki görevine devam etti. Troçki Büyükada'da sürgün bulunduğu sırada kendisini gizlice ziyaret etti ve Troçki'den muhalefete bir mesaj alarak Moskova'ya döndü. Mesajını veremeden tutuklandı ve kurşuna dizildi. (**Troçki Arşivleri**, Harvard).

gün süren çarpışmalardan sonra teslim oldular.

9 Temmuzda Sovyetler Kongresi yeniden toplandı. Troçki kongreye ayaklanmanın bastırıldığını bildirdi. Bu saldırının hükümet için bir sürpriz olduğunu söyledi. Hükümet elinde bulunan birkaç birliği doğuda isyan eden Çekoslovak Lejyonuna gönderdiği için başkent savunmasız kalmıştı. Hükümetin güvenliğini Sol Sosyal Devrimcilerden oluşan Kızıl Muhafızlar sağlıyordu. Ayaklanmayı hazırlayanlar da bunlardı. Troçki'nin isyancılara karşı koyabilmesi için elinde yalnızca bir Letonya Alayı vardı. Alayın başında da, ileride Kızılordunun komutanlığına getirilecek olan eski Kurmay Albaylardan Vatzebis bulunuyordu. Troçki'nin harekete geçirdiği başka bir birlik de ihtilâlci fikirler aşılanmış olan Avusturya Macaristan savaş esirleriydi. Bunların başında da, ileride Macar Komünist Partisini kuracak olan Bela Kun vardı. Ancak ayaklanma politik bakımdan değilse bile askerî bakımdan hemen hemen bir komedi olmuştu. İsyancılar birtakım gözü pek adamlar ve disiplinsiz partizanlardı. Saldırılarını koordine edemediler. Bolşevikler onları kuvvetten çok sözle yola getirerek teslim aldılar. O sırada Kızıl Muhafızları ve çetecileri bir Kızılordu haline getirmeye ve disipline sokmaya çalışan Troçki bu ayaklanmayı kendi askerî politikasının doğruluğunu göstermek için kullandı. Troçki sonradan da isyancılardan söz ederken onlara acıdığını, kendisinin ve başkalarının bu adamları hükümet içinde "yaramaz çocuklar" ı korur gibi koruduklarını söyledi; ancak "bu çocukların aramızda yeri olamazdı" dedi. İsyanın elebaşıları yakalandı. Ama birkaç ay sonra affedildiler. Ancak *Çeka* içinde görevlerini kötüye kullananlardan bir kısmı idam olundu.

Brest-Litovsk konusundaki tartışma, Troçki'nin önceden barış aleyhine söylediği heyecanlı sözlerin yankıları bastırılmak suretiyle kapandı gitti.

ON İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYETİN SİLÂHLANDIRILMASI

"Savaş bir politika aracıdır; ister istemez politikanın karakterini taşıyacak, politikaya göre ayarlanacaktır; bu bakımdan, savaşın yönetilmesi, geniş yanlarıyla, politikanın ta kendisidir; kalemin yerine kılıç geçmiştir. Ama bu yüzden savaşı kendi kanunlarına göre düşünmekten vazgeçmemelidir." Savaşın Clausewitz tarafından yapılmış olan bu tanımı ulusların arasındaki savaşlar içindi; çünkü bu savaşlarda strateji ile politikanın birliği genellikle karanlıkta kalmıştı, kesinlikle belirmemişti. İç savaşlarda ise strateji ve politika birliği dolaysız ve çok açıktı. Her aşamaya hâkim olan ve savaştaki tarafların davranışlarını yüzde doksan şartlandıran, savaş alanlarında son sözü söyleyen, politika kanunlarıydı. Troçki 1918 Mar-

tında Savaş Komiseri ve Yüksek Savaş Kurulu Başkanı tâyin edildiği zaman kılıcını eline alırken kalemini bırakmadı... ikisini de kullandı.

Bir orduyu yoktan yaratmakla görevlendirilmişti. Eski rejimin silâhlı kuvvetleri dağılmıştı. İlk Beyaz Muhafızlarla savaşanlar, Don bölgesinde ve Kuzey Kafkasya'da eski ordudan kalma Bolşevik taraftarı birkaç birlikti. Ama bu birlikler askerî bakımdan o kadar değersizdiler ki hükümet bunları yeni kurulacak orduda kullanmaktansa silâhlarım ellerinden alıp serbest bırakmayı tercih etti. Hükümet ordu kalıntılarının kötü alışkanlıklarını yeni orduya aşılamasından korkuyordu. Böylece koskoca bir askerî güç olduğu gibi yok olmuştu, ortada, kala kala savaşma gücünü hâlâ sürdüren bir tek Letonya Piyade Tümeni kalmıştı. Bu birliğin başında Albay Vatzetis bulunuyordu. Bir de Kızıl Muhafızlarla çeteciler vardı. Heyecanlıydılar ve pek disiplinsiz de sayılmazlardı. Ama eğitim ya da örgütten yoksundular, ya da pek az vardı. Sayıları da çok değildi. 1917 Ekiminde Petrograd'da eğitim görmüş, silâhlı Kızıl Muhafızların sayısı 4,000'i, Moskova'dakilerin ise 3,000'i geçmiyordu. Ekimdenberi sayıları büyük bir artış göstermemişti. İşte Kızılordu böyle ufak bir sayı ile işe başladı ve iki buçuk yıl içinde beş milyona çıktı.

Sayı, o gün karşılaşılan zorlukların en hafifiydi. En büyüğü moral ve politika idi. Troçki, Kızılorduyu kurmaya başladığı zaman sanki o zamana kadar taptığı her şeyi yıkıyor, her yıktığı şeye de tapmaya başlıyordu: Bolşevikler militarizmi atmışlar, askerlere disipline karşı gelmeyi ve subayları düşman saymayı öğretmişlerdi. Orduya düşman olduklarından değil, eski orduyu kendilerine karşı çıkanların aracı saydıklarından yapmışlardı bunu. Propagandaları o kadar büyük bir başarı sağlamıştı ki aynı propaganda eninde sonunda dönüp dolaşıp kendilerini de vurmuştu. Bu bakımdan kendileri için bir ölüm-kalım sorunu olan orduyu kurmadan önce yarattıkları anlayışı silmeleri gerekiyordu. Halkın arasında çeşitli eğilim-

ler vardı: Kimileri savaştan pasif bir tiksinti duyuyordu; kimileri ihtilâlin Kızıl Muhafızlara ve çetecilere dayanması gerektiğine, muvazzaf orduya lüzum kalmadığına inanıyordu; kimileri de erlerin kendi komutanlarını ve er komitelerini seçme hakkından vazgeçilemiyeceğini söylüyordu. Troçki işe başladığı sırada ilk sözü şu oldu: Asker Komiteleri savaşları yönetemez; bir orduda merkezci yönetim ve askerî disiplin olmalıdır. Troçki'nin bu sözü ihtilâlde tapılan fikirlere karşı savrulmuş bir küfür gibi geldi herkese...

Bunlardan başka, hükümet mekanizması o kadar bütünüyle çökmüştü ki yeni bir ordunun yaratılması tastamam bir hayaldi sanki. Troçki doğru dürüst çalışmayan bir Kollegium'dan devralmıştı görevini. Kollegium'da üç Komiser vardı: Podvoyski, Antonov-Ovseenko ve Dibenko, Troçki zaten Kasım ayındanberi resmen "Rusya Savaş İşleri Dairesi Kollegium" unun başkanıydı, ama Brest buhranı bu kurumla fazlaca meşgul olmasına imkân vermemişti. Kollegium, 15 Ocak 1918 de, bir gönüllü ordusunu kurulmasını öngören bir kararname hazırladı. Bu dönemde çıkarılan kanunların ve kararnamelerin çoğu gibi bu da bir prensip açıklamasından ileri gidemiyecekti, çünkü hükümet bunları uygulayacak durumda değildi. Gönüllüleri toplayacak, kışlalara yerleştirecek, onlara elbise ve yiyecek verecek devlet büroları yoktu. Gelecek gönüllüleri eğitecek çavuşlardan ve subaylardan da yoksundu. Nisan ayında Troçki, işe başladıktan bir ay sonra, komiserliğine bağlı mahallî bürolar, yâni asker toplama büroları kurmaya başladı; ama kararname ile uygulama arasında yine büyük bir uçurum vardı. Ekim İhtilâlinden sonraki beş ay içinde bütün başarılan iş birkaç kentte birkaç yüz Kızıl Muhafızın komuta mevkileri için eğitim görmesinden ibaret kaldı.

Troçki'nin, işe başladığı sırada yaptığı konuşmalarda askerî politikasının bütün ana hatları vardır. Önce parti ve Sovyet üyelerine seslenmektedir: Ancak onların desteğiyle bu işi başarabilecektir. Devrimin ilk yıkıcı aşamasından sonra yapı-

cı bir aşamaya geçmesi gerekmektedir. Okuduğu metinde şu söz vardır: "Sovyet Cumhuriyetini çalışma, disiplin ve düzen kurtaracaktır." Yeni aşamaya geçiş önce askerî alanda olacaktı, çünkü devrimin yaşaması buna bağlıydı. İlk yıkıcı aşamayı, bir oportünist gibi, yerin dibine batırmıyordu; bu aşama "Rus kişiliğine büyük bir uyanış" getirmişti. İlk devrim aşamasının tarihsel önemi ve büyüklüğü de buradaydı. Ama eski baskıya tepki gösteren "uyanmış kişilik" içindeki egoist ve toplum düşmanı yanını da ortaya dökmüştü: "Dün kitle adamı hiç bir şeydi. Çarın, soyluların, bürokrasinin bir esiri... makinenin... bir parçası... bir yük hayvanıydı... Kurtulduktan sonra artık kendisini iyice tanıdı ve... dünyanın merkezi olduğunu sanmaya başladı." Partinin görevi uyanan bu kişiliği bilinçli yeni bir sosyal disipline sokmaktı. Bunu başarabilmesi için anti-militarist saplantılardan vazgeçmeliydi. Birçok partililer orduyu hâlâ devrim düşmanlarının bir aracı saymaktaydılar. O gün için yapılacak şey hemen büyük bir ordu yaratmak değildi; gönüllüleri toplamak ve eğitmek gerekiyordu her şeyden önce. Parti, aynı zamanda, komutanları seçmek ve er komiteleri kurmak gibi saplantılardan da vazgeçmeliydi, bunlar devrimci demokrasinin özü olamazlardı. Demokrasi ilkesi, hükümetin halk kitleleri tarafından seçilmesi ve denetilmesi demekti, ama halkın hükümet işlerine burnunu sokması, hükümetin elinden tâyin yetkisini alması demek değildi. Kızılordu eski Çar subaylarının hizmetlerinden yararlanmalıydı. Savunma işlerinde, cesaret, devrimci heyecan ve fedakârlık yetmezdi. "Sanayi nasıl mühendissiz, çiftçilik nasıl çiftçisiz yapılamazsa, savunma da askerî uzmanlar olmadan başarılamaz."

Devrim eski rejim zamanından kalma generallerden ve albaylardan emir almak istemediğini açıkça söylediği halde, bu generaller ve albaylar bilgi ve tecrübelerini Bolşeviklerin emrine vermekten çekinmiyorlardı. Birkaç istisnası vardı elbet. Yeni kurulacak orduya girmek isteyen yüksek subayların ilki,

eski Kuzey Cephesi Komutanı Bonç-Bruevic'di. Tanınmış bir Bolşevik yazarı olan kardeşi kendisini devrime kazandırmıştı. Genel Kurmayın örgütlenmesi işini Troçki bu generale verdi. Devrimin ilk günlerinde başkomutanlığa getirilen gedikli çavuş Krilenko elbette bu işi başaramazdı. Ama Bonç-Brueviç'i pek az subay izledi. Yeni orduya girebilenlerin çoğu, yeni görevlerinin başında, eski huylarından vazgeçemiyorlardı. Bunlar elbetteki normal bir ordunun iyi düzenlenmiş sıkı örgütü içinde çok iyi çalışabilirlerdi. Ama devrim havasına uyamıyorlardı. Radek, Troçki'nin 1918 Nisanında bu subaylarla yaptığı ilk toplantıyı anlatır: Toplantının başında subaylar görüşlerini açıklamışlar, tartışmışlar, Troçki de hiç sesini çıkarmadan dinlemiştir onları. Eski orduyu diriltmek için çeşit çeşit planlar ortaya atılmıştır, ama içlerinde günün psikolojik durumunu hesaba katan bir tek kişi yoktur. Bunun üzerine Troçki gönüllü toplamak için düşündüğü planı açıklar. Aldığı cevap yalnızca sessizlik ve omuz silkmedir. Subaylar eski ordunun yıkılışını disiplinsizliğe yormakta ve bir gönüllü ordusunda disiplin bulunamayacağını iddia etmektedirler. Troçki'nin planı onlar için ihtilâlci bir amatörün aklına geliveren bir fantazidir.

Ama Troçki'nin açıkladığı planın esas noktası askerî harekâtın politikaya göre ayarlanmasıydı. Önce devrime bağlı olanları askere alacaktı; ancak bunlar görevlerini tam bir disiplin içinde yapabilirler ve ileride de başkalarını disipline sokabilirlerdi. Gönüllü toplamak pek kolay olmadı. Gönüllü bürolarına serüvenciler ve açıkgözler saldırdı. Bunları ince eleyip sık dokumak gerekiyordu. Troçki ancak 1918 yazında bu gönüllü işinde birtakım denemeler yapmaya başladı; Petrograd ve Moskova'daki sanayi kollarından az sayıda işçiyi askere aldı. 10,000 işçinin askere alınmasından sonra bu iş bir kahramanlık görevi sayılmaya başlandı. Yavaş yavaş daha çok işçi alınmaya başladı, ama işler genişleyince işçiler biraz çekingenlik göstermeye başladılar. Önce yoksul köylüler son-

ra da *seredniyak*'lar (orta köylüler) askere alındı. Çokları kitle halinde askerden kaçtı ve sonradan da moralleri iç savaşın iniş çıkışlarına göre büyük dalgalanmalar gösterdi (*).

Eldeki ordular, Sovyetlerin hâkim oldukları toprakların sık sık ve birdenbire daralıp genişlemesine göre, zaman zaman küçüldüğü, zaman zaman da büyüdüğü için asker toplama işinin çeşitli zamanlarda çeşitli bölgelerde tekrarlanması gerekiyordu. Bu bakımdan iç savaşın sonlarına doğru bile Kızılordunun pek düzenli bir hali yoktu. Ordu örgütlemesinin çeşitli aşamaları durmadan birbirine karışıyordu. Sağlam ve iyi disiplinli birlikler silâhsız başıbozuklardan farkı olmayan birliklerle yanyana savaşmak zorunda kalıyorlardı. Bu durum, genel bir huzursuzluk içinde kurulmuş her devrimci orduda bulunan kararsızlığı ve sinirliliği arttırmaktaydı. Buna rağmen, ve ayrıca, sık sık ortaya çıkan cephane, elbise ve ayakkabı kıtlığına ve dahası açlığa ve salgın hastalıklara rağmen, Kızılordu bu büyük sınvdan başarıyla çıkabildiyse, bunun nedeni Kızılordunun, her biri ayrı sosyal tabakalardan gelen, her birinin devrime bağlılığı ayrı ayrı olan insanların tek bir merkezden yönetilen ve yavaş yavaş genişleyen birçok halkalardan kurulmuş olmasıydı. Her tümen ve alayda bulunan Bolşevik çekirdeğinin çevresinde proleter unsurlar bulunuyor, kaypak ve güvenilmeyen köylü kitleleri ise bunların çevresinde toplanıyordu.

Troçki projesini 22 Nisan 1918 de Merkez Yürütme Kuruluna sundu (**). Konu eski subayların görevlendirilmesine

(*) Kulak'lar da, kentli burjuvalar gibi, yalnızca geri hizmetler ve çalışma birliklerinde çalıştırılmak üzere askere alındılar. Dinsel nedenlerden ötürü askerlik yapmak istemeyen dindar kimseler askerlikten muaf tutuldu.

(**) Troçki'nin Merkez Komitesine sunduğu kararname şöyleydi: "İnsanlığı militarizmden ve halklar arasındaki kanlı savaşma barbarlığından kurtarmak sosyalizmin ana görevlerinden biridir. Sosyalizmin amacı silâhsızlanmayı, sürekli barışı, dünyada yaşayan halklar arasında kar-

gelince Menşevikler kıyameti kopardılar. Dan, "Napolyonlar hep böyle çıkmıştır!" diye haykırdı. Martov, Troçki'yi yeni bir Kornilov'a zemin hazırlamakla suçladı. Bütün bu suçlamalar devrimi Kornilov'a teslim etmekten başka bir şey yapmamış olan bir partiden geldiği için pek inandırıcı olmadı. Sol Sosyal Devrimciler bunun yalnızca bir tartışma konusu olmadığını söylediler. İtirazları daha ciddî oldu. Ama en sıkı ve etkili itiraz yine Bolşevik partisinin kendisinden geldi. Bu konudaki muhalefetlerinin çok çeşitli nedenleri vardı; Brest'teki barışa karşı gelmiş olan Sol Komünistlerin çoğu Troçki'nin politikasını devrimin özgürlük anlayışına aykırı buluyorlardı. Çarlık zamanından kalma generallerin ve albayların bulunduğu bir orduyu tutmak şöyle dursun, merkezden yönetilen daimî bir orduyu bile istemiyorlardı. İ. N. Smirnov, Buharin, Piyatakov ve Dubnov'un başında bulunduğu Sol Komünistler,

---

deşçe işbirliğini gerçekleştirmektir." **Kak Vorujales Revolutsia,** cilt I, s. 123—4. Bu arada Merkez Komitesi, Troçki tarafından yazılmış olan Kızılordu yemininin metnini de onayladı:

"Sovyet Cumhuriyeti emekçi halkının bir evlâdı ve bir yurttaşı olan ben, İşçi ve Köylü Ordusunun eri ünvanını almış bulunuyorum.

"Bu ünvanı şerefle taşıyacağıma, silâhları kullanmayı dikkatle öğreneceğime, Rusya'nın ve bütün dünyanın emekçi sınıfları önünde söz veriyorum...

"Devrimci disipline tamamiyle ve hiç düşünmeden itaat edeceğime söz veriyorum...

"Sovyet Cumhuriyeti yurttaşlarına zarar verecek ve onları kötü duruma düşürecek işleri yapmıyacağıma ve öteki arkadaşlarıma da yaptırmayacağıma, bütün hareketimi ve düşüncemi bütün emekçi sınıfların kurtulması amacına yönelteceğime söz veriyorum...

"İşçi ve Köylü Hükümetinin Sovyet Cumhuriyetini korumak için yapacağı ilk çağrıya uyacağıma... Rus Sovyet Cumhuriyeti ve sosyalizm dâvası, ve halkların kardeşliği mücadelesinde kendi gücümü ve hayatımı harcamaktan çekinmiyeceğime söz veriyorum.

"Eğer herhangi bir kötü niyetle bu büyük sözümden dönecek olursam, herkesin lânetine uğrayayım ve devrimci kanunun kuvvetli eli beni cezalandırsın" Aynı kitap, cilt I, s. 123—4.

Brest tartışmalarında Lenin'e karşı ne kadar şiddetli çıkışlarda bulundularsa bu sefer de Troçki'ye karşı o kadar açıkça ve şiddetle çattılar; o günkü mücadelelerini bir önceki mücadelelerinin devamı sayıyorlardı: Dış politikada olsun, iç politikada olsun eski rejimin güçleriyle herhangi bir uzlaşmaya gitmek niyetinde değillerdi.

Muhalefetin bir kısmı da Bolşevik hiyerarşisinin iç çevresinden geliyordu. Bu çevredekiler genellikle merkezci bir otoriteden ve sıkı bir disiplinden yanaydılar; Sol Komünistleri sorumsuz birer baş belâsı sayıyorlardı. Aslında Troçki'nin yeni ordu fikrine karşı da değillerdi; ancak Troçki'nin eski ordu subaylarına başvurmasını kuşkuyla karşılamaktaydılar. Haksız da sayılmazlardı: Subaylar Kızılorduyu içinden yıkmak için orduya gireceklerdi; Troçki'ye itiraz edenlerin bir kısmı da ordudaki büyük mevkilere göz dikmiş olanlardı. Bu yerlere eski düşmanlarının çağrılmasını kıskanmaktaydılar. Bu kıskançlık ve kuşku güçlü bir duygu haline gelmiş ve parti Merkez Komitesinde kendisini göstermişti. Subayların kullanılmasını doğru bulan Bolşevikler bile bu düşüncelerini ancak bir takım sakıncalarla belirtiyorlardı; ama yine de ikide birde, gizledikleri duyguları açığa vurmaktaydılar. Böylece Troçki'nin politikasına dolambaçlı yollardan itiraz ettiler, prensibi değil ayrıntılarını ve uygulanmasını eleştirdiler.

İki muhalefet sonradan birbirine karıştı. Aralarında belli belirsiz bir ittifak kuruldu. Her iki muhalefet, ihtilâlin ilk haftalarında ün kazanan, kahraman sayılan ve Çar generallerine ve herhangi askerî bir otoriteye boyun eğmek istemeyen Kızıl Muhafızların ve partizan grupların komiserlerine ve komutanlarına, basit işçilere ve gediklilere başvurdular, onların desteğini sağladılar.

Ama bu tartışmada asıl bahis konusu olan daha geniş bir sorundu: İhtilâlden önceki uygarlığın olumlu değerlerini, eski düzenden kalan fikirlerin ve yüksek bilgilerin tümünü temsil eden aydınlara karşı yeni devletin tutumu ne olacaktı? Bu

sorun en tehlikeli bir şekilde askerî alanda ortaya çıkmıştı. Ama sorun Sovyet hayatının bütün alanları için büyük bir önem taşıyordu: Bolşeviklerde ve basit işçilerde meslek adamlarına karşı büyük bir öfke vardı, çünkü devrimciler en güzel yıllarını hapislerde, sürgünlerde geçirirlerken bu adamlar özgürlüklerden ve imtiyazlardan yararlanmışlardı. Bolşeviklerle işçiler, Çarın "uşaklarına" ve "burjuva çıkarcılarına" yeniden eski itibarlarının ve etkili durumlarının geri verileceğini işitince şaşırdılar. Ama devrim bunu yapacaktı, çünkü aydınlardan intikam almaya kalkacak olursa kendi geleceğinin temelini sarsacaktı. Zaten ülkede pek çok olmayan doktorlar, bilginler, araştırmacılar ve teknisyenler ile yazarlar ve sanatçılar ortadan kalkarsa ulus sonunda barbarlığa dönerdi. Devrim bu duruma zaten çok tehlikeli bir şekilde yaklaşmış bulunuyordu. Bu bakımdan, "uzmanlar" konusundaki tartışma, dolaylı olarak, "sosyalizm kuruluşu" nun hangi uygarlık düzeyinde başlaması gerektiği konusundaki bir mücadeleydi. Troçki bu sorunu geniş açıdan tekrar tekrar ele alıyor, işi yalnızca askerî bir tedbir açısından görmemeye çalışıyordu. Devrimin ele geçirdiği "kültür mirasını" koruması, beslemesi ve geliştirmesi gerektiğini savunuyordu: Devrim kendisini korumak zorunda bulunduğu sürece askerî tecrübe de, bilgi de bu mirasın bir parçası sayılmalıydı. Troçki'nin bu konudaki öğütleri ciltler tutan askerî yazılarının birçok sayfalarında vardır ve bu sayfalar Sovyet askerî tarihinin olduğu kadar kültür tarihinin de malıdır.

Lenin, sivil "uzmanların" dikkatli ve iyi bir şekilde kullanılmasını isteyenlerin başında geldiği halde subayların kullanılması konusundaki görüşünü uzun bir süre açıklamadı. Bu yüzden Troçki'nin tutumuna muhalefet eden grupların saldırıları çok daha şiddetlendi. Bu politikanın yürütülmesi için işbirliğine en çok güvenilen Parti Askerlik Kolu bile bir noktada Troçki'ye kesin olarak cephe aldı. Komitenin Başkanı, Merkez Komitesi üyelerinden ve Zinoviyev'in yakın arkadaşla-

rından, Laşeviç, partinin, eski generallerin yalnızca "limon gibi suyunu sıkıp posasını atacağını" açıkça ve övünerek söyleyince kavga artık iyice kızıştı. Zinoviyev de aynı şekilde, yâni, subayların onurunu kıracak ve Troçki'nin eski subayları Kızılordu'ya almak için giriştiği teşebbüsleri engelleyecek şekilde konuştu. Bunun üzerine Bolşeviklere hizmet etmeye hazır olduğunu kendiliğinden söyleyen Novitski adında bir general Troçki'ye açık bir mektup yazdı, "limon gibi suyunun sıkılıp posasının atılmasını" istemediği için işbirliği yapamıyacağını bildirdi. Troçki bu mektuba verdiği cevapta, subaylara yapılan saldırıları şiddetle reddetti: "Bugünkü zor şartlar altında namuslu bir şekilde çalışan eski generaller, tutucu görüşlere de sahip olsalar, entrikalar çeviren sahte-sosyalistlerden daha çok emekçi sınıfının saygısına hak kazanmışlardır..." dedi. (*)

Troçki yalnız subayları yatıştırmakla yetinmek niyetinde değildi. Zinoviyev ile Laşeviç'in kullandığı dile gerçekten çok kızmıştı. İç savaştan sonra, eski subayları kullanma sorunu artık önemini yitirdiği sıralarda bile, Troçki eski subaylara iyi davranılmasını söylemeye devam edecektir. Yeni subay kadroları yetiştikten sonra bile bu subayların kullanılması gerektiğini, çünkü hiç bir aklı başında hükümetin bilgi, tecrübe ve meziyet sahibi insanları harcamıyacağını söyleyecektir. Ayrıca devrimin mânevî büyüklüğüne inandığını, tutucu olarak yetişmiş insanların bile devrimin etkisinde kalabileceğini anlatacaktır; bir insanın bir kere Çar subayı olduktan sonra ölünceye kadar sosyalizmin çağrısına kulak tıkayacağını sanan Bolşevikleri korkaklıkla suçlayacaktır.

O sırada subaylara devrimin büyüklüğünü aşılamaya, kötü yanlarını göstermemeye çalışan yine Troçki'ydi. Bu bakımdan subaylara yaptığı çağrıların bir kısmı devrimin en canlı savu-

(*) Troçki bu sözleri görünüşte Bolşevik olmayan muhaliflere söylemişti, ama asıl amacı Zinoviyev ile Laşeviç'ti. Bunların "limon gibi sıkıp posasını çıkarmak" sözünü açıkça reddetti.

nularıdır. İşte bir örnek. 1918'de Askerî Akademide yaptığı açılış konuşmasından bir parça. Bu konuşma daha çok akademinin ders programlarıyla ilgiliydi, ama askerî bir akademinin duvarları arasında kalamıyacak kelimeler de vardı içinde.

Halk devrime ve devrimin psikolojisine alışmamıştır... Elbetteki biraz korkuyla karşılıyor... devrimci olayların yüzeyindeki bu kırıcı, başıboş ve şiddetli anarşiyi... ama bütün bu kırıp döken anarşinin altında, en olumsuz görünümlerde bile, dünün esiri olan askerin, birdenbire kendisini bir trenin birinci mevkiinde buluşunda ve dolak yapmak için kanapenin kadifesini kesmesinde bile, bu kadar ufak bir davranışında bile, bir kişilik uyanışının ortaya çıkışı vardır. Hor görülmüş, ezilmiş bir Rus köylüsü, tokat yemeye ve en ağır küfürleri işitmeye alışmış olan bu köylü, belki ömründe ilk olarak birinci mevkie binmektedir; kadife bir kumaş görmektedir; ayaklarını dalayan paçavralar vardır postallarının içinde; kadifeyi yırtarken, kendisinin de iyi bir şey giymeye hakkı olduğunu düşünmektedir. İki gün sonra, bir ay sonra, bir yıl sonra—hayır, bir ay sonra, davranışının kötü olduğunu anlayacaktır. Ama uyanan kişiliği... insanlık kişiliği, onun içinde ölümsüzlüğe kadar yaşayacaktır. Bizim görevimiz bu kişiliği topluma göre ayarlamak, eskisi gibi, yalnızca bir sayı olmadığını, bir esir olmadığını, sadece bir İvanof ya da bir Petrof olmadığını, kişilik sahibi İvanof olduğunu ona hissettirebilmektir.

Kendi zekâsının üstünlüğüne güvenen Troçki ordusuna aldığı generallerin rutin işlere bağlılıklarını, dar görüşlülüklerini, ve arada sırada da cahilliklerini yüzlerine vuruyordu. Eski subayları kullanmak için bu kadar direnirken, öteyandan, gönüllülerden ve basit işçilerden yeni bir subay kadrosu yetiştirmek için elinden geleni yapıyordu. Gönüllülere "Sovyet Cumhuriyeti subay kadrosunun gelecekteki sarsılmaz unsurları" olduklarını söylüyor, onlara, Fransız Devriminde olduğu gibi, Rus Devriminde de mareşal âsâlarını arkalıklarında taşıdıklarını söylüyordu. İç savaşın sonuna doğru, Kızılordu'nun komuta kadrolarındaki "Çarlık" subayları sayısı üçte bire inmişti; üçte ikisi alttan yetişmişti. Yetişenler arasında İkinci Dünya Savaşının birçok generalleri de vardı. Ama 1918 de Kızılordu'nun komuta ve yönetici kadrolarının dörtte üçü eski rejim subaylarından oluşmuştu; yüksek mevkilerde bu

oran daha da yüksekti.

Subaylar arasında elbetteki hainler ve hainlik yapmak isteyenler de vardı. Bir kısmı Beyaz Muhafızlara katılmak için fırsat kollamaktaydı. Bir kısmı emirlerindeki askerleri savaşı kaybedecek ve yenilecek şekilde yayıyordu; başka bir kısmı da önemli sırları düşman merkezlerine veriyordu. Troçki Savaş Komiseri olduktan az sonra Amiral Şçastni, Troçki'nin gösterdiği delillerin kuvveti karşısında idama mahkûm edildi. Bu dâvada Troçki başlıca tanık olmuş ve Amirali sabotaj yapmakla suçlamıştı. Aslında mahkemenin amacı her orduda normal sayılan şu fikri yeni kurulmakta olan ordunun kafasına yerleştirmekti : Birtakım davranışlar ihanet sayılır ve cezalandırılırdı. Beyazlara sempati besleyen subaylar böylece korkutulmuş oluyorlardı. İç savaşlarda ölüm cezalarından başka cezalar pek etkili olmaz. Hapis cezası ihaneti aklına koyanı fikrinden vazgeçirmez, çünkü karşı tarafın bir gün gelip zaferi kazanacağını, gelip kendisini kurtaracağını, itibarını iade edeceğini ve mükâfatlandıracağını umar; böyle olmasa bile iç savaşın sonunda bir af çıkacağını umabilir. Troçki'nin günlük emirleri Beyaz Muhafızların ajanlarına karşı savurduğu korkunç tehditlerle doluydu. Ama savaş alanlarındaki subaylara ölüm cezası bile az geliyordu. Bunun üzerine Troçki subay ailelerinin bir deftere yazılmasını emretti. Böylece ihanet etmek isteyenler düşman tarafına geçecek olurlarsa karılarıyla çocukları rehine olarak alınacaklardı. Korkunç bir tedbirdi bu. Ancak, Troçki bu tedbirin yalnızca bir korkutma olarak kalması için bütün tiyatroculuğunu kullandı. Böyle bir tedbir almadığı takdirde devrimin yenilgiye uğrayacağını, ve devrimi destekleyen sınıfların Beyaz Muhafızların intikamıyla karşılaşacağını iddia etti. Davranışını haklı göstermeye çalıştı. İç savaşın panikleri, büyük kuşkuları ve heyecanları arasında birçok masum insanlar da bu tedbirin kurbanı oldular. Troçki, emrindekilere, terördeki amacın düşmanlık edebilecek kimselerin imhası olmadığını, onları devlete hizmet etmeye zorla-

mak gerektiğini sık sık söylüyordu.

Her subayın yanına bir de komiser vermişti. Öteki birçok kurumlar gibi bunun da benzeri Fransız Devriminde vardı. Kerenski de orduya komiserler tâyin etmişti. Ancak bu komiserler doğrudan doğruya yüksek komutanlıklara bağlıydı ve görevlerinin ne olduğu da pek belli değildi. Troçki, bölük komutanlıklarından başkomutanlığa kadar her kademeye komiserler tâyin etti. Ayrıca komutanla komiserin görevlerinin ve sorumluluklarının neler olduğunu açıkça tanımlamaya çalıştı: Komutan askerî eğitimden ve harekâtın yönetilmesinden, komiser de komutanın bağlılığından ve askerlerin moralinden sorumluydu. Hiç bir askerî emir ikisinin imzası olmadıkça geçerli sayılmıyordu. Ancak görevler kâğıt üzerinde ne kadar açıkça belirtilmiş olursa olsun askerî otorite bir kere ikiye bölünmüştü. Rekabeti ve kıskançlığı önlemeye imkân yoktu. Subay, komiserin kendisini denetmesine kızıyordu; komiser ise, bir albayı ya da generali, siyasî bakımdan aşağı, askerî bakımdan ise üstün sayan bir sisteme uymak istemiyordu. Troçki, bu iki hiyerarşi arasında dengeyi sağlamaya çalışıyordu. Arasıra komiserlere karşı subayları koruyor, arasıra da subayları komiserleri kışkırtmakla suçluyordu; Troçki, işlerini hiç bir şahıs kayırmadan yaptığı için çok düşman kazanmıştı. Öteyandan, subaylar arasında çok iyi dostları vardı. Subaylar itibarlarının iade edilmiş olmasından ötürü kendisine minnettardılar. Kızılordu'daki siyasî birliği ve gücü Troçki'nin planına borçlu olduğunu bilen birçok komiserler de onu tutuyorlardı. Arasıra sürtüşmeler olmuyor değildi. Ama genellikle sistem fena işlemiyordu (yerine konulacak başka bir sistem yoktu zaten). Kızılordu, eski subayların emrine denetilmeden verilseydi çökerdi; yalnız Bolşevik heveslilerin komutasında kalsaydı savaş alanlarında boyuna yenilirdi. Bu sistemin ne kadar verimli çalıştığını, Kızılordu'ya yenilmiş olan Denikin'den daha iyi —istemiyerek— kimse anlatamamıştır: "Sovyet hükümeti, Rus generallerinin ve subaylarının iradele-

rini ve kafalarını avucunun içine almak ve onları zorla kendisine bağlı birer araç haline getirmek bakımından gösterdiği hünerle övünebilir..."

Ancak, Kızılordu'yu bir merkeze bağlamak ve tek bir komutanlık kurmak işi henüz başarılamamıştı. Troçki, Kızıl Muhafızları ve çetecileri dağıtmaya devam ediyordu. Çetecilerin orduya alınmaları iyi sonuçlar verememekteydi; çünkü bu çeteciler nizamî birliklere "çetecilik ruhu" aşılıyorlardı. Sonunda çeteci birliklerin büsbütün dağıtılmasını emretti, ve bu birlikleri nizamî orduya alacak komutanlarla komiserlere ağır cezalar vereceğini bildirdi. Bütün ordunun düzenli bir şekilde tümen ve alaylardan kurulu bir örgüt haline getirilmesini istedi. Bu karar yüzünden çetecilerle, özellikle Mahno'nun başında bulunduğu anarşist partizan ordusuyla sayısız çarpışmalar oldu (*). Bolşeviklerin yönetiminde bulunan birliklerde bile merkezciliğe ve nizamî örgüte aldıran yoktu. Bolşeviklerin çoğuna göre merkezleştirme sistemi uygulandığı ve hele bir de "Çar" generaline bağlanılması gerektiği takdirde çok daha feci durumlar doğabilirdi. Sol Komünistler bu işe durmadan muhalefet etmekteydiler. Muhalefetin pek açıkça olmasa bile, en etkili hedefi, geleceğin Stalingrad'ı olan Çariçin'de Voroşilov'un komutasındaki Onuncu Ordu idi.

1918 ortalarında Sovyet Cumhuriyetinin hâlâ esaslı bir ordusu yoktu. Eğer bu sırada, sonradan girişilen çapta bir yabancı müdahale olsaydı, ya da Beyaz Muhafızlar hazırlıklı bulunsalardı, Sovyetler feci bir duruma düşerlerdi. Ama olayların akışı Bolşeviklere yardım etti. Her iki tarafa da silâhlı

(*) Mahno'nun partizanlarıyla uzlaşmak için birçok teşebbüslerde bulunuldu. Bu teşebbüslerin birinde Troçki, Mahno'ya Beyazların adamı olduğu şeklinde yapılan suçlamaların yalan olduğunu açıkladı, ama Mahno partizanlarının tutumlarını askerî ve siyasî bakımdan eleştirdi. Sonunda Budyeni'nin süvari kuvvetleri Mahno'nun birliklerini dağıttı ve imha etti.

kuvvetlerini toplamaları ve düzenlemeleri için hemen hemen aynı ritmi ve tempoyu sağladı. Beyaz Muhafızlar da, Kızılordu gibi, ancak yeni kurulmaya başlamıştı. Almanların ilerlemesi güneydeki çıkıntıda durmuştu; İtilâf Devletlerinin askerleri de ancak Murmansk, Arkanjel ve Vladivostok gibi uzak ileri karakollara çıkarılabilmişti. Bolşevikler Orta Rusya'da kuvvetlerini oldukça emin bir hava içinde geliştiriyorlardı. Bu gevşek durum askerlik alanındaki yavaş gelişmeye de yorulabilir. Bu gelişmeyi o sırada hemen ortaya çıkacak büyük bir tehlike hızlandırabilirdi ancak. İşte ilk alınan savaş esirlerinden Avusturya - Macaristan'a karşı dövüşmek üzere kurulan Çekoslovak Lejyonu bu tehlikeyi yarattı, o sırada.

Brest Andlaşmasına göre Sovyet Hükümeti, Lejyon'un elindeki silâhları almak zorundaydı. Silâhsızlandırma işi çok gönülsüzce ve başıboş yapıldığı için silâhların büyük bir kısmı Lejyon'un elinde kaldı. İngilizlerle Fransızlar, önce Lejyon'un Rus limanlarından birinde gemilere bindirilmesini istediler; Sovyet Hükümeti buna râzı oldu. Ancak sonradan İtilâf Devletleri tahliye için gereken gemileri göndermedi ve Lejyon'un Rusya'da kalmasını daha doğru buldu; Lejyon Rusya'da kalırsa Bolşeviklere ya da Almanlara, ya da her ikisine karşı kullanılabilirdi. Troçki Lejyon'a tam bir güvenlik garantisi verdi. İsterlerse Rusya'da kalıp çalışabileceklerdi. Lejyon'un Urallarla Sibirya arasında amaçsızcasına oradan oraya gitmesi sırasında bir söylenti çıktı: Bolşevikler gûya Lejyon'u Almanlara teslim edeceklerdi. Bu havadis üzerine Lejyon hemen silâha sarıldı. Asya Rusya'sının askerî bakımdan bomboş kalan geniş alanlarını işgal etti, Sovyetleri attı ve Kolçak'ın Beyaz Muhafızlarını desteklemeye başladı.

Çekler Volga nehri üzerinde Samara'yı ellerine geçirdikleri sırada Troçki işçileri ilk olarak mecburî askerliğe tâbi tuttu. Moskova'da topladığı askerleri alelâcele Çeklere karşı gönderdi. Bunların çoğu askerî eğitim görmemişlerdi. Kendilerine ancak yolda silâh verildi. Çekler ilerlediği sırada Sol Sosyal

Devrimciler de Bolşeviklere karşı başkaldırdılar. Yukarıda söylediğimiz gibi, Moskova'da Bolşeviklerin elinde yalnızca Vatzetis'in Komutasındaki Leton kuvvetleri ile Bela Kun'un elindeki ihtilâlci savaş esirleri vardı. Moskova'daki isyanın bastırılmasından sonra Leton kuvvetleri de Çeklere karşı gönderildi. İddiaya göre, Muraviev'in ihaneti yüzünden Volga'da durum büsbütün bozuldu (Albay Muraviev, Kerenski'nin Petrograd'ı almak için giriştiği saldırıyı püskürtmüş, o sırada güneydeki savaşlarda kendisini göstermiş, bunun üzerine Doğu Cephesi Komutanlığına getirilmişti). Muraviev Sol Sosyal Devrimcileri tutuyordu, ya da kendisinin onları tuttuğu söyleniyordu; Bolşevikler Muraviev'i Kolçak'a gizli gizli yardım etmekle suçladılar. Bir söylentiye göre, gizli işleri ortaya çıkınca intihar etti; başka bir söylentiye göre idam edildi. Bu arada Çekler Ufa'yı, Simbirsk'i ve Ekaterinburg'u aldılar.

Bolşevikler Çarla ailesini Ekaterinburg'ta muhafaza altında tutuyorlardı. İngiltere ve Fransa'da Birinci Charles ile On Altıncı Louis nasıl yargılandılarsa, Çar da ihtilâlci bir mahkeme tarafından öylece yargılanacaktı; Çarın mahkemesinde başsavcılığı Troçki yapacaktı. Ama Çeklerle Kolçak'ın ilerlemesi Ekaterinburg'daki Bolşevikleri telâşlandırdı. Bunlar sonradan Çarla ailesini güvenli bir şekilde tahliye etmeye imkân bulamadıklarını söylediler. Ayrıca, Beyazların Çarı kurtarmalarından, ve birleştirici bir otorite olmadığı için aralarında bölünmüş olan karşı-ihtilâlcilerin Çarın çevresinde toplanmalarından korkmuşlardı. Belki de Mara'nın şu sözünü hatırlamıştılar: "Eski rejim sembolünün kafasını kesecek cesareti olmayanlar ihtilâle kalkışmasınlar." Böylece Bolşevikler çekilirlerken Çarla ailesini idam ettiler. Resmî Bolşevik açıklamasına göre idamı mahallî Bolşevikler kararlaştırmıştılar; olay sonradan Moskova'ca da onaylanmıştır. Bu açıklamanın su götüren birtakım yanları var. Anlaşıldığına göre mahallî Bolşevikler Politbüro'nun fikrini sormuşlar, Troçki de Çarın yargılanmasında direnmiştir. Ancak sonradan Polit-

büro herhangi bir rizikoyu üzerine almaktan çekinmiş ve idamı emretmiştir. Bu yüzden dünya, Troçki ile Çarın karşı karşıya gelecekleri çok dramatik bir yargılama sahnesinden yoksun kaldı.

Çeklerle Beyaz Muhafızların ilerlemesi devam ediyordu. 6 Ağustosta Kızılordu Kazan'dan panik halinde çekildi. Kazan Yukarı Volga'nın doğu kıyısında son önemli kentti. Çekler bu noktada nehri geçerlerse Moskova'ya giden açık stepte hiç bir engele rastlamadan rahatça ilerleyebileceklerdi.

Sovyet Yürütme Kurulu, Cumhuriyetin tehlikede olduğunu ilân etti. Troçki, ilk defa, muvazzaf olsun olmasın, bütün subayların mecburî olarak askere alınacağını söyledi; orduda gevşek davranan ya da mevki kapmaya çalışan Komünistlere karşı ağır tedbirler aldı. Kazan'ın düşmesinden iki gün sonra da kendisi özel vagonuna binip cepheye gitti (Bu özel vagon bundan böyle iki buçuk yıl yatıp kalkacağı ve karargâh olarak kullanacağı bir yer olacaktır.) Hareketinden bir gün önce çıkarttığı günlük bir emirde şöyle demişti:

Çekoslovak cephesine hareket ettiğim şu sırada... emekçi sınıfın özgürlüğü ve bağımsızlığını namuslu ve cesur olarak korumuş olan herkese selâmlarımı gönderirim...

Bütün yürekli savaşçılara saygılar ve şerefler!

Aynı zamanda şöyle bir uyarımda da bulunuyorum: Halk düşmanlarına, yabancı emperyalizm ajanlarına, burjuvaziye satılmış olanlara hiç bir yer kaptırılmayacaktır. Bu emrin yazıldığı yerde, yâni Savaş Halk Komiserliği treninde, Askerî Devrimci bir mahkeme toplantı halindedir... (Mahkeme) bu trenin güzergâhında bulunan bölgelerde sınırsız yetkiye sahiptir. Bu bölgede sıkı yönetim ilân edilmiştir. Moskova-Kazan hattının korunmasıyla görevlendirmiş olduğum Kamenşikov Yoldaşa, Murom, Arzamas ve Svyajk'da toplama kampları kurması için emir verilmiştir. Bütün askerî harekât bölgelerinde bulunan sorumlu Sovyet memurlarının üzerinde bir kat fazla titizlikle duracağımı bildiririm. Sovyet Cumhuriyeti gevşek ve suçlu hizmetkârlarına düşmanlarına verdiği cezalardan daha azını verecek değildir... Cumhuriyet tehlikededir! Bu tehlikeyi dolaylı ya da dolaysız arttıranların vay haline!

Troçki Svyajk'a gelmişti. Volga'nın batı kıyısında, Ka-

zan'ın karşısında küçük bir kasabadır Svyajk. Kızılların nehre kadar çekildikten sonra ellerinde kalan son mevzi. Cephe tam bir çöküntü halindedir; askerden kaçan kaçana. Komutanlar ve komiserler her şeye boş vermişlerdir. Troçki düşmanın ateş hattı dışında durmuş olan treninden iniyor, paniğe kapılmış askerlerin arasına karışıyor, durmadan parlak nutuklar veriyor ve askerleri çevresine toplayarak onları ateş hattına sokuyor. Çok kritik bir zamanda kendi maiyeti de savaşa katılıyor ve kendisi vagonunda yalnız kalıyor; mahallî komiserler Volga üzerinde bir vapura binip daha emin bir yere gitmesini söylüyorlar; ama bunun askerler üzerinde yapacağı tepkiyi düşünerek teklifi reddediyor. Volga'ya küçük bir filotilla getirmiş olan Kronştad bahriyelileriyle birlikte külüstür bir tekneye biniyor, geceleyin Kazan'a yapılan bir baskına katılıyor. Filotilla'nın büyük bir kısmı imha ediliyor, ama düşman bataryaları da susuyor. Troki de sağ olarak üssüne dönüyor.

Bu savaşa katılmış olan kuvvetler son derecede azdı (*). Bütün iş savaşların başlangıcında olduğu gibi, bu savaşta da büyük bir devrimin alınyazısı, çok ufak farklarla, her an değişmekteydi. Bu çeşit bir savaşta askerlerin gözü her zaman liderin üzerindedir; liderin inancı, kafası, cesareti mucizeler yaratabilir. Ayrıca, lider ancak örnek olursa asker üzerinde otorite kurabilir. Normal bir ordunun liderlerinden pek beklenemez bu. Öteyandan, böyle bir savaşta mahallî komutanların da gözü liderin üzerindedir; liderin bulunduğu yerde kazanacağı itibar kendisine akıl ve hayale gelmeyen ün sağlar. Troçki'nin Vatzetis ile dostluğu Svyajk'dan başlamıştır. Troçki onu Kızılordu'ya Başkomutan yapmıştır. Genç Tuhaçevski de dikkatini çekmektedir. Kronştad bahriyelilerinin komutanı Raskolnikov ve İ.N. Smirnov ile Arkadi Rosengolç adındaki komiserlerle de dostluğunu burada arttırmıştır. Yine Svyajk'da V. Mejlauk'un örgütleme yeteneğine hayran kalmış ve bü-

(*) Zaferden sonra, Kızılların sayısı epeyce arttığı halde, ancak 25,000'i buldu. Troçki oraya geldiği sırada herhalde çok azdılar.

tün iç savaş boyunca onu terfi ettirmiştir (Mejlauk, Stalin zamanında Troçki'nin düşmanı ve Başbakan yardımcısı olacaktır). Eski Beşinci Ordudan kalan bu adamlar iç savaş sırasında hep Troçki'ye yakın yerlerde bulundular; Stalin'in dostluk kurduğu Çariçin grubunun bir çeşit karşıtını teşkil ettiler.

Troçki, cesaretleri ve yetenekleriyle kendilerini gösterenleri bol bol överken, görevlerini yapamıyanlara da çok ağır davranıyordu. Savaşın en kızgın zamanında askerleriyle birlikte geriye çekilen bir alayın komutanıyla komiserini —Komiserin adı Pantaleev'di— askerî mahkemeye vermişti: Komutan da, komiser de kurşuna dizildiler. Troçki bu olayı şöyle yorumladı: "Kızılordu erleri ne korkak ne de alçaktırlar. Onlar emekçi sınıfın özgürlüğü için savaşmak istiyorlar. Eğer kötü şekilde çekiliyor ya da dövüşüyorlarsa bundan komutanlar ve komiserler sorumludur. Şu uyarımı yapıyorum: Emir almadan çekilen bir birliğin önce komiseri, sonra da komutanı kurşuna dizilecektir... Korkaklar, alçaklar ve hainler kurşundan kaçamıyacaklardır. Bütün Kızılordu'nun önünde buna yemin ediyorum."

Lenin'le Troçki arasındaki yayımlanmamış yazışmalar savaşın ayrıntıları üzerinde Troçki'nin ne kadar titizlikle durduğunu göstermektedir. Troçki gönderdiği mesajların birinde takviye istiyor. Başka birinde de, Volga'ya "ölmeye hazır" disiplinli komünistleri gönderin, "burada hafif siklet propagandacılara lüzum yok" diyor. Başka bir mesajında da tabanca ile askerî bir bando istiyor. Askerlerin hayallerini ve gururlarını okşamak için halk taşlama şairi Demian Bedniyi'yi cepheye gönderin, hükümet kahramanlık madalyalarını yeniden ihdas etsin, diyor. Bütün eski madalyaları kaldıran Bolşeviklerin bu son teklif karşısında ne kadar büyük bir şaşkınlığa uğradığı, Troçki'nin bu teklifi üç kere sabırsızlıkla tekrarlamasından anlaşılıyor. Yazışmalarda Troçki'nin merhametsizliğini gösteren garip bir örnek var: Lenin 17 Ağus-

tosta, Fransız ve Amerikan konseyleri tarafından desteklenen Kızılhaç örgütünün, Bolşevikler elindeki Nijni-Novogorod'dan Beyazların bulunduğu Samara'ya besin maddeleri nakletmek üzere izin istediğini bildiriyor. Lenin bu isteğin kabulünde bir sakınca görmüyor. Ama Troçki, Kızılhaçın savaş hatlarından geçmesine izin vermiyor. "Budalalar ve şarlatanlar" Beyazlarla uzlaşılabileceğini söylemeye başlayacaklar, diye cevap veriyor Lenin'e. Sonra da Kızılhaçın Kazan'daki "burjuva mahallelerinin" bombardıman edildiğini ("yandığı ve yakıldığını") görmesini istemediğini mektubuna ekliyor. Ama Troçki bombardımandan önce Kazan'daki emekçi halka şöyle bir genel uyarım yapmıştır: "Topçularımız... fukaraların oturdukları ve yaşadıkları mahallelere zarar vermemek için ellerinden geleni yapacaklardır. Ama yaban bir savaşmada kazalar olabilir. Sizi tehlikeye karşı uyarıyoruz... Çocuklarınızı kentten çıkarınız.. ve Sovyet toprağına sığınınız. Bütün emekçi ve muhtaç halka kardeşçe bir konukseverlik gösteriyoruz."

Kızıllar 10 Eylülde saldırıya geçtiler ve Kazan'ı aldılar. İki gün sonra da Tuhaçevski, Simbirsk'i aldı ve Troçki'ye şu kısa mesajı gönderdi: "Emir yerine getirilmiştir. Simbirsk alınmıştır." Ekimin başında bütün Volga bölgesi Sovyet yönetimine geçmişti.

Bu başarı, hele ciddî siyasî bir buhrana rastladığı için elektrikli bir hava yarattı. Moskova'da F. Kaplan adında bir Sosyal Devrimci Lenin'i o sırada öldürmeye kalkıştı. Başka bir Sosyal Devrimci de Petrograd'da Uritski'yi öldürdü. Bu hareketlere karşı Bolşevikler de Kızıl Terör ilân ettiler ve rehinelerin kurşuna dizilmesi için emir verdiler. Troçki bu olaylar sırasında Moskova'ya çağırıldı. Lenin'in yarası iyileşiyordu; Troçki askerî harekâtın sonuçları üzerine Lenin ile Sovyetler Yürütme Kuruluna teminat verdikten sonra cepheye döndü. Yine bu sıralarda Sağ Sosyal Devrimciler bir süre önce dağıtılmış olan Kurucu Meclisi toplamaya ve Samara'da Çeklerle Kolçak'ın himayesinde karşı bir hükümet kurmaya çalı-

şıyorlardı. Sosyal Devrimciler Volga köylüleri üzerinde geniş bir etki sağladılar; Kurucu Meclisin sembolik bir şekilde de olsa yeniden dirilmesi Bolşevikleri korkuttu. Kızılordu Volga bölgesini ele geçirerek bu tehlikeyi ortadan kaldırdı. Köylülerin desteğini kaybeden Kurucu Meclis Hareketi böylece sıfır oldu. Sosyal Devrimciler, bu sefer diktatörlüğünü ("Yüksek Yöneticiliğini") ilân eden Kolçak'ın eline düştüler. Kolçak sahte meclisi dağıttı. Liderlerinden bir kısmını idam etti ve kalanları da Sovyet topraklarına sığınmaya zorladı. Böylece Meclis taraftarları Sovyetlerle Beyaz Muhafızlar arasında eriyip gittiler.

Volga başarısı Kızılordu'nun büyümesine çok yardım etti. Ortaya çıkan tehlike Sovyetleri gevşeklikten kurtarmıştı; zafer de kendi güçlerine güven sağlamıştı. Savaş Komiserliğince yürütülen ilk örgütleme işi sonuçlarını vermeye başlıyordu: Komuta kadroları kurulmuş, askerlik şubeleri işlemeye başlamış, bir ordunun iskeleti kabaca hazırlanmıştı.

Troçki Eylülün sonunda Moskova'ya döndü. Yüksek Savaş Kurulunu, Cumhuriyet Devrimci Savaş Kurulu şeklinde yeniden düzenledi. Askerî politika konularındaki kararları bu kurul alacaktı (*). On dört ordunun Devrimci Savaş Kurulları bu kurula bağlıydı. Her Devrimci Savaş Kurulunda da Ordu Komutanı ile iki ya da üç Komiser bulunuyordu. Cumhuriyet Savaş Kurulunun başında Troçki vardı. Troçki'nin cepheleri denetmesi sırasında kurulun günlük işlerini yöneten yardımcısı E.M. Sklyanski idi. Troçki bu yardımcısının yeteneklerine, enerjisine ve çalışkanlığına büyük bir saygı gösteriyor, ona Rus Devriminin Carnot'su diyordu. Sklyanski Troçki ile Stalin arasındaki kavgaya karışmadığı ve 1925 de de öldüğü halde Stalin zamanında yazılan iç savaş tarihlerinde Sklyanski'nin adı geçmez. Ama Lenin'in yayımlanan mektupları ve, da-

(*) Devrimci Savaş Kurulu, askerî ve sivil işleri koordine eden (Lenin'in başkanı, Troçki'nin de başkan yardımcısı olduğu) İşçi ve Köylüler Savunma Kurulu ile karıştırılmamalıdır.

ha çok, yayımlanmayan belgeler, Sklyanski'nin askerî işleri yönetmede büyük bir rol oynadığını gösteriyor. Zamanın en önemli bir görevini üzerine almıştı. İhtilâlden önce Kiyef Tıp Fakültesinden çıkmış olarak orduya alınmış, orduda doktorluk yaparken Bolşeviklerin gizli askerî örgütüne girmişti. Troçki kendisine 1917 sonbaharında rastladı; Sklyanski'nin "ayrıntılar üzerindeki yoğun titizliğiyle birleştirdiği büyük yaratıcı *élan*'ının" etkisinde kaldı ve onu kendisine yardımcı yaptı.

Kurulun öteki üyeleri arasında şunlar vardı: Başkomutanlığa yeni tâyin edilmiş olan Vatzetis; Volga'da Vatzetis'in yanında komiser olarak bulunmuş olan İ. N. Smirnov ve A. Rosengolç; Kazan'da Kızıl Filotilla'yı yöneten Raskolnikov; Muralov ve Yureniev. Böylece Kazan galipleri askerî işlerin başına geçmiş bulunuyorlardı.

Troçki bunların yardımıyla güney cephesini yeniden gözden geçirmeye ve merkezleştirmeye koyuldu. O sırada Beyaz Muhafızların başlıca dayanak noktaları güneydeydi. Güneydeki Bolşevik ordularının en kuvvetlisi ise Voroşilov'un Onuncu Ordusuydu. Ancak Voroşilov kendi askerlerini Troçki'nin istediği tekdüze kalıba sokmak niyetinde değildi. Aralarındaki çatışma bir süredir sessizce cereyan ediyordu. Stalin yaz aylarının büyük bir kısmını Voroşilov'un Çariçin'deki karargâhında geçirmiş, Voroşilov'a yardım etmişti. Stalin sonradan Eylülde bütün güney cephesinin Baş Siyasî Komiserliğini yaptı; cephe ile Moskova'daki karargâh arasında devamlı bir çekişme vardı. Troçki artık buna bir son vermeyi kararlaştırdı. Ekimin başında eski ordudan kalma generallerden Sitin'i güney cephesi komutanlığına tâyin etti; Voroşilov'dan da bu generale itaat etmesini istedi. Ayrıca güney cephesinde yeni bir Devrimci Savaş Kurulu kurdu. Kurulda ünlü Bolşeviklerden Şlyapnikov Stalin'in yerine Baş Komiser oldu. Troçki bu tâyinleri yaparken bir de tehdit savurdu: "Disiplini bozan komutanlar ve komiserler, geçmişteki hizmetleri ne olursa olsun,

güney cephesindeki Devrimci Askerî Mahkemeye hemen sevk edileceklerdir." Yine bu sırada Troçki Stalin'in Cumhuriyet Savaş Kuruluna tâyin edilmesini teklif etti. Stalin'i ya okşamak ya da Stalin'in elini kolunu bağlamak istiyordu: Stalin, Troçki'nin güney cephesindeki tutumunu beğenmediğini Lenin'e söyleyip duruyordu.

Stalin bu tâyinler üzerine Moskova'ya döndü; burada iki düşman arasında tam bir uzlaşma oldu. Ama, Stalin'in direteceğinden emin olan Voroşilov yüksek makamlara kafa tutmakta devam etti ve yeni komutanın emirlerini yerine getirmedi. Az sonra Stalin Çariçin'e döndü. Ama çatışmanın gittikçe sertleştiğini gören Lenin, Stalin'i Moskova'ya çağırdı. Troçki de cepheyi denetlemeye gitti. Troçki'nin, Çariçin'i ziyareti birçok kereler hem kendisi hem de başkaları tarafından anlatılmıştır: Troçki Çariçin'de Voroşilov'u askerî mahkemeye vermekle tehdit etti. Çıkardığı günlük bir emirde Voroşilov'un kendi kişisel ihtiraslarını bütün cephenin çıkarlarından üstün tuttuğunu bildirerek otoritesini zedeledi. Bu tehdit karşısında Voroşilov itaat edeceğine söz verdi; bunun üzerine Troçki artık yeni bir tedbir almaya lüzum görmedi. Yalnız Voroşilov'u kontrol altında tutmak için Onuncu Ordu Komutanlığına güvendiği kimselerden Okulov'u getirdi. Troçki, İhtilâlin Birinci Yıldönümünde Sovyetler Kongresinde askerî durumu anlatırken Onuncu Ordudaki durumu da en ince ayrıntılarına kadar açıkladı. Çariçin grubu Troçki'nin bu davranışını hiç bir zaman unutmadı. (*)

Sonbaharın büyük bir kısmını ve kışın başını güney cephesinde geçirdi. Bu sırada düşmanları, özellikle Stalin ile Zi-

(*) Troçki, yıllık raporunun büyük bir kısmında merkezciliği eleştirenleri çürütmeye çalıştı. Bu sırada Kızılordu'nun gücünü bile bile fazla gösterdi, orduyu yarım milyon kadar tahmin eden **Times** gazetesinin tahmininde çok yanıldığını söyledi. Aslında ordu hâlâ 350,000 kişiyi geçmiyordu. **Kak Vorojales Revolutsia**, cilt I, s. 332—41; **Pyat Let Vlasti Sovietov**, s. 156.

noviyev, Moskova'da aleyhine çalışıyorlar ve Lenin'i etkilemeye uğraşıyorlardı. Bu çabaları pek de boşa çıkmıyordu. Troçki'nin sonradan anlattığına göre, kendisi cephede bulunurken, ilerinin G.P.U. Başkanı, Menjinski çevrilen "entrikaları" Troçki'ye haber vermişti: Stalin, Troçki'nin çevresine Lenin aleyhtarı birtakım elemanları topladığına Lenin'i inandırmaya çalışıyordu. Troçki, bu sorunu Lenin'in önünde açığa vurduğunu, bunun üzerine Lenin'in şaşırarak, entrikayı inkâr etmediğini, Troçki'nin bağlılığına olan tam güvenini tekrar belirttiğini söylüyor. Her ne ise, Lenin bu kavgaya karışmak istemiyor, aralarını bulmaya çalışıyordu. Az bir zaman sonra Lenin, Voroşilov'u göz altında bulundurmak için Troçki'nin Çariçin'e bıraktığı Okulov'u geri çağırmak istedi. Troçki bunu kabul etmedi ve bu sefer işi sonuna kadar götürdü: Voroşilov'un komutanlıktan alınmasını, Ukrayna'ya nakledilmesini, Onuncu Orduya yeni komiserlerin tâyinini istedi. Lenin teklifi kabul etmek zorunda kaldı, Voroşilov'u yerinden almaya karar verdi.

Çariçin grubu intikam almaya çalışıyordu. Troçki'nin, Çar generallerinin dostu olduğu, ordudaki Bolşevikleri yok ettiği kulaktan kulağa fısıldanıyordu. Suçlama Buharin'in başyazarlığını yaptığı *Pravda* gazetesinin sütunlarına kadar geldi. *Pravda*'nın 25 Aralık sayısında Voroşilov'un yanında bulunanlardan birinin Troçki aleyhinde çok acı bir yazısı çıktı. Yazı, Sol Komünistlerin askerî politikanın yeniden gözden geçirilmesi için giriştikleri yeni bir teşebbüs ile aynı zamana rastladı. Eski subayların kullanılmasına karşı giriştikleri kampanyada başarı sağlayamayan Sol Komünistler, taktiklerini değiştirmişler, bütün komuta yerlerine komiserlerin geçmesini, subayların bunların emrinde yalnızca bir danışman gibi hizmet görmelerini istemekteydiler. Troçki'ye karşı açılan fısıltı kampanyası daha da korkunçtu: Komünistlerle komiserleri kurşuna dizdirdiği söyleniyordu. Bu suçlama, orduda önemli siyasî mevkiler işgal eden Smilga ve Laşeviç adındaki iki komite üye-

si tarafından Politbüroya ve Merkez Komitesine getirilmişti (Laşeviç'in "subayların limon gibi sıkılacağı" sözü yüzünden Troçki ile arasının açık olduğu hatırlanacaktır). Svyajk'da askerî mahkemeye verilen ve kurşuna dizilen Komiser Pantaleev olayı ile idam edilmekten güçlükle kurtulduğu iddia edilen Zalutski ve Bakaev adındaki iki komiser olayına Merkez Komitesinin dikkati çekilmiştir.

Troçki, Komiteye gönderdiği gizli mektupta bu suçlamalara cevap veriyordu. Savaştan açıkça kaçtığı için askerî mahkemeye verilen Pantaleev'in kurşuna dizilmesinden ötürü özür dilemiyordu; ama, kendi bildiği kadar, bunun tek olay olduğunu da sözlerine ekliyordu. Son günlerde de, subayların ihanet etmeleri halinde ailelerinin kötü duruma düşeceklerini bilmeleri için komiserler tarafından subay ailelerine mahsus bir defter tutulmasını isteyen kendisiydi. Bunda bir anlaşmazlık olmuştu: Bir ara, birkaç subay, Beyazların tarafına geçmişlerdi; bu sırada komiserlerin subay aileleri için defter filân tutmadıkları anlaşılmıştı. Troçki bunun üzerine bu çeşit ihmal suçları işleyen Komünistlerin kurşuna dizilmesini emretmişti. Smilga ile Laşeviç Troçki'nin bu tehdidiyle kendilerini kasdettiğini sanmıştılar. Troçki, bunun saçma olduğunu kendilerine anlatmıştı. Smilga ile Laşeviç'i ordunun en iyi komiserlerinden sayıyordu. Troçki bu korkutmanın "genel" olduğunu, belirli kimseleri kasdetmediğini söylüyordu.

Eldeki belgelere göre Troçki'nin açıklaması doğru gibi. Düşmanları, Pantaleev olayı dışında kalan suçlamalarını belirli olaylarla ispat edemediler. Ancak, Troçki'nin verdiği emirlerde kanlı korkutmalar olduğu da bir gerçekti; bunları emrinde çalışanları korkutmak için çıkartmıştı. Ama bu yüzden Troçki'nin itibarı sarsıldı. Bu emirlere ilişkin suçlamalar iç savaştan sonra Stalin tarafından kendisi aleyhine kullanıldı.

Troçki, Merkez Komitesinin, kendi izlediği askerî politika karşısındaki tutumunu açıklamasını ve inceleme yapmadan suçlamaları bastığı için de *Pravda*'ya uyarımda bulunmasını

istedi. Subaylara karşı güvensizlik ve düşmanlık yayan "kendini beğenmiş, yarı-okumuş parti şarlatanlarına" *Pravda'*da önce kendisi cevap verdi: "Halk hemen hemen her ihaneti biliyor Ama hayatlarını namuslarıyla ve isteyerek Rus işçi ve köylülerinin dâvası uğruna vermiş olan muvazzaf subaylar konusunda partinin dar çevrelerinde bile çok az şey biliniyor." İhanet olayları için elbetteki halka bilgi verilmeliydi; ama, ayrıca, bir emri anlamaktan ya da bir haritayı okumaktan âciz amatörlerin yönetimindeki bütün bir birliğin nasıl imha edildiğini de bilmeliydi. Subayların yalnızca komiserlere danışmanlık etmesi için yapılan yeni teklifleri kesinlikle reddediyordu; bunlar "intikamcı emellerin doyurulması için hesaplanmıştı." Kızıl terörün amacı aydınları ortadan kaldırmak ya da yozlaştırmak değildi; hiç olmazsa onları korkutmak ve böylece işçi devletine hizmet etmeğe onları zorlamaktı.

"Bir Dosta Mektup" adlı yazısında bu konuyu işledi. Yazı 1919 Şubatında *Voennoe Delo* (Askerî İşler) dergisinde çıktı. Troçki bu mektubunda çatışmayı bütün açıklığıyla ortaya koyuyordu: "Görev karşısında tiril tiril titreyen", eğitim ya da tecrübe bakımından kendisinden üstün herkese karşı kıskançlık ve kin besleyen "yeni Sovyet bürokratından" tiksiniyordu. Öğrenmek istemediği için başarısızlıklarının nedenini hiç bir zaman anlamıyacak, her zaman suçu başkalarına yükleyecek ve her zaman ihanet diye çığlığı basmaya hazır olacaktır. Tutucu ve tembel olan, öğrenmesi gereken şeyleri kendisine hatırlatanlara kızan bu bürokrat yeni devletin zararlı bir "safrası" idi. Komünist ihtilâl için gerçek tehlike buydu. Bunlar bir komploya karışmış olmasalar bile karşı-devrimin gerçek maşalarıydı. Devrimin tek sonucu birkaç bin işçinin devlette görev almasından ve yönetici olmasından ibaret değildi. Yoksa devrim saçma bir şey olurdu. "Devrimimiz ancak, her erkek ve kadın emekçinin hayatı daha kolay, daha özgür, daha temiz ve daha şerefli görmeğe başladığı zaman haklı çıkacaktır. Öz ve tek amacımız ile bizim aramızda daha çok zor bir yol var."

Troçki'nin sonradan Satlin'le yapacağı kavganın "nakaratı" burada çekirdek halindedir; ve ilk olarak Ekim İhtilâlinden bir yıl sonra ortaya atılmaktadır.

Avusturya - Macaristan ile Almanya İmparatorlukları yenilgilerden ve ihtilâllerden sonra, 1918 Kasımında, darmadağın oldu. Brest Andlaşması kaldırıldı. İttifak Devletlerinin orduları, askerî bir boşluk bırakarak, Rusya'dan ve Ukrayna'dan çekildiler. Troçki, Kızılorduyu bu boş alana göndermek istiyordu. Ama Urallarda Kolçak, güney Rusya ve Don'da Denikin ve Krasnov ordunun büyük bir kısmını bağlamıştı. Batı ve güney-batı cephelerinde durum ihtilâlden hemen sonraki durumun aynıydı: Bolşevikler yalnızca Kızıl Muhafızlara ve çetecilere güvenebiliyorlardı. Bunların elinde bile doğru dürüst cephane yoktu; makine yağı bulunmadığı için silâhları paslanmıştı. Atları yemsizlikten ölüyordu. Askerî nakliyat saatte iki buçuk kilometre giden trenlerle yapılıyordu. Bolşeviklerin köylerde aldığı sert tedbirler —besi maddelerine el konulması— askerin moralini düzelteceği yerde bozmuştu.

Lenin bu şartlar altında Ukrayna'nın bir an önce işgal edilmesi için direnmek niyetinde değildi. Don'un ve Kuzey Kafkasya'nın Bolşevik düşmanı kuvvetlerden arınmasına daha çok önem veriyordu. Troçki ise Ukrayna işgalinin öne alınmasından yanaydı. Karadeniz kıyılarına Müttefik seferî kuvvetlerinin çıkarılacağını sanıyordu; Ukrayna'yı Sovyet kontrolüne almak, böylece seferî kuvvetleri Moskova'dan olabildiği kadar uzakta tutmak istiyordu. Bu arada Kolçak kuvvetleri ikinci taarruzlarına geçtiler; Ufa ile Perm'i ele geçirdiler. Kolçak'la Denikin ve Krasnov'un Volga üzerinde birleşmelerinden korkan Lenin, Troçki'ye başka cephelerin zararına Ukrayna plânlarının "peşinde koşmamasını" söyledi. Ama, az sonra, Kolçak'ın ilerlemesi durduruldu. Lenin'in kafasında en büyük yeri işgal eden tehlike böylelikle gerçekleşmedi. Öteyandan, Troçki'nin korktuğu başına geldi: Fransızlar Odesa ve Nikolayev'de karaya çıktılar. Ukrayna'daki Bolşevik çetecileri sonunda

Petlura'yı yenecek kadar güçlü olduklarını gösterdiler. Harkof'u ellerine geçirdiler, ihtilâli bütün ülkeye yaydılar. Ama bu sırada Denikin Kuzey Kafkasya steplerinde kuvvet topluyordu.

Kış başlarken çarpışmalara bir durgunluk geldi; bir an için bu durgunluğun resmî bir ateş-kesle sona ereceği sanıldı. Fransızların müdahalesinden bir sonuç alınamamıştı: Odesa'daki Fransız garnizonu Bolşevik propagandasının etkisinde kalarak isyan etmişti. Az sonra bütün Fransız seferî kuvveti Rusya'dan çekilince Beyazlar hayal kırıklığına uğradılar. Ama Clemanceau ile Foch müdahale politikalarından vazgeçmediler. Bunlara karşılık Başkan Wilson da birbirleriyle savaşan Rus partileri ile hükümetleri arasında bir ateşkes anlaşması imzalanmasını ve Büyükadada bir konferans toplanmasını teklif etti. Sovyet hükümeti bu teklifi kabul etti. 24 Ocak 1919 da Lenin Troçki'ye şu telgrafı çekti: "Çok üzgünüm, ama Wilson'a kadar gideceksiniz." Büyükada konferansında durumunu kuvvetlendirmek üzere birkaç kent daha almasını Troçki'den istedi. Lenin'in ateşkes anlaşmasına varmayı ciddî olarak düşündüğü bundan da anlaşılıyor. Troçki harekâtı hızlandırmayı kabul etti, ama diplomatik görevi kabul etmedi; herhalde Brest'ten oldukça canı yanmıştı. Çiçerin'le Rakovski'nin gönderilmesini teklif etti. Ateşkes haberinin arkası gelmedi. Beyazların şefleri, Fransızların etkisinde kalarak, Bolşeviklerle görüşmeyi istemediler. Başkan Wilson'un aracılık teşebbüsü de böylece suya düştü.

Yeni sefer mevsimi yaklaşıyordu; ama o sıralarda bile, yâni Troçki'nin Savaş Komiseri olmasının üzerinden bir yıl geçtiği halde, askerî politikası partinin takdirini kazanmış değildi. Troçki bütün sorumluluğu kendi üzerine almış gibidir. Düşmanları Martta toplanacak Sekizinci Parti Kongresinde izlediği politikaya karşı meydan okumaya hazırlanmıştırlar. Lenin de merkezciliğe ve sıkı disipline en az Troçki kadar taraftardır, ama subayların kullanılması konusunda henüz bir ka-

rar vermiş değildir. Sık sık ihanetler olmaktadır; ve muhalefet bu olaylardan elinden geldiğince yararlanmaktadır. Kongreden az önce Lenin, Troçki'ye bütün subayları atmasını ve Çar ordusunda başçavuş olan Laşeviç'i Başkomutan tâyin etmesini teklif etti. Troçki, bunun üzerine, o sırada Kızılorduda 30,000'den fazla subayın görev aldığını kendisine söyleyince şaşırdı. Ancak o zaman problemin önemini anladı ve görev alan subayların sayısına oranla ihanet olaylarının az olduğunu kabul etti. Subayların atılmasına imkân olmadığını o da anladı; Troçki'nin, eski düzenin yıkıntılarından arta kalan tuğlalarla "komünizmi kurmakta" gösterdiği yaratıcılığa hayran kaldı. (*)

Lenin'in kendisini destekleyeceğinden emin olan Troçki tartışmalara iyice hazırdı. Muhalefet ise, taraftarlarını ordudan topladı ve bunları kongreye olabildiği kadar çok seçtirdi. Ama kongre başlamadan önce Kolçak genel bir taarruza geçti. Doğu cephesinde durum yeniden gerginleşti. Böyle bir anda savaş işlerinin başında bulunan bir insanın uzun tartışmalarla politikasını savunarak vakit kaybetmesi ve komiserlerin de kongrede bulunmak için cepheyi bırakmaları doğru görülme-

(*) Lenin, **Sobranie Soçineniy** (Birinci Baskı, 1920—6), cilt XVI, s. 73. İhtilâfın başlamasından bir yıl sonra Lenin'in hâlâ orduya ne kadar subay alınmış olduğunu bilmemesi kendisinin o zamana kadar siyasî ve ekonomik işlerle çok meşgul olduğunu, askerî işlerin yönetimiyle çok uzaktan ilgilendiğini gösteriyor. O sırada Troçki'nin kendisine anlattıklarının etkisinde kalarak yeniden Bolşeviklere çekmeye çalıştığı Gorki'ye şunları söylemişti: "Bir tek yıl içinde örnek bir ordu örgütleyen ve askerî uzmanların saygısını kazanan başka bir adam gösterin bana. Elimizde böyle bir adam var. Her şeyimiz var. Ve hârikalar yaratacağız." M. Gorki, **Lénine et le Pysan Russe**, s. 95—96. Gorki bunları Lenin'in ölümünden sonra, Troçki'ye karşı açılan kampanya en yüksek noktasında bulunduğu bir sırada yazmıştır. Bu kitabın Troçki'nin Rusya'dan kovulmasından sonra çıkan başka bir baskısında Gorki bu övücü sözlerin havasını, eski anlattığının doğruluğunu bozmıyacak bir şekilde yumuşatmıştır. Bakınız: Gorki, **Days with Lenin,** s. 56—57. Lenin'in Troçki'yi öven sözleri Lenin eserlerinin sonraki baskılarından çıkarılmıştır.

di. Bu bakımdan, Merkez Komitesi Troçki'nin yeniden doğu cephesine gitmesine ve asker olan delegelerin de cepheye dönmelerine karar verdi. Muhalefet bu karara karşı çıktı; Troçki'nin acele durumları muhalefeti susturmak ve politikasını eleştiriden kaçırmak için bir bahane olarak kullandığını ileri sürdü. Bunun üzerine Merkez Komitesi kararını geri aldı ve asker delegelerin Moskova'da kalmalarına izin verdi. Ama Troçki ile ordudaki taraftarları hemen cepheye hareket ettiler. Troçki hareketinden önce politikasının ana çizgilerini anlatan birtakım "tezler" bıraktı; bu tezleri Sokolnikov onun adına kongreye sundu.

Askerî işler konusundaki önemli tartışmalar Kongre Askerî Bölümü'nün yaptığı gizli oturumlarda geçti. Elimizde bu tartışmaların tutanakları yok, ancak tartışmaların izlediği geniş yol Politbüro'nun evrakından ve Troçki ile Zinoviyev ve Stalin arasındaki yazışmalardan anlaşılıyor: Sol Komünistlerle Voroşilov Troçki'yi şiddetle eleştirmişlerdir; komiserlerin kurşuna dizilmeleri konusu bile ortaya atılmıştır. Lenin, Troçki'yi savunmak üzere sert bir çıkış yapmış ve sonra başka işlerle uğraşmak üzere kongreden çıkıp gitmiştir. Bundan sonra tartışmayı Zinoviyev ile Stalin yönetmişlerdir. Lenin'in müdahalesinden sonra muhalefetin yenileceği bellidir. Zinoviyev de, Stalin de, Lenin'den yana oldukları izlenimini yaratmaya özellikle dikkat etmektedirler; ama Troçki'yi de olduğu gibi desteklememektedirler; muhalefete de ufak tefek tâvizlerde bulunmuşlardır. Bunlar Troçki'nin zaferini kirletmeye yetmiştir. Muhalefet oyların aşağı yukarı üçte birini almıştır. Zinoviyev'in sonradan Politbüro'ya bildirdiği gibi, muhalefetin gücünü belki de muhalefete verilen tâvizler azaltmıştı. Genel bir oylamada kongre Troçki'nin yaptığı işleri tümüyle onayladı ve "tezlerini" kabul etti. Ama bu onaylama partinin Askerî Bölümünde gizli olarak kararlaştırılmış olan bir şarta bağlıydı: Troçki orduda komünistlerin görüşlerine daha çok yer verecekti ve her ay önemli komiserlerle toplantı

düzenleyecekti v.b. Böylece halk, partinin Troçki tarafından yürütülen politikayı bütün kongrenin onayladığını öğrenirken Troçki'nin Bolşevik hiyerarşisindeki düşmanları da Troçki'ye karşı yapılan suçlamalar büsbütün ortadan kalkmadığı için memnundular, Troçki'nin alnına üniformalı bir parti düşmanı olduğunu gösteren bir leke sıvanmıştı bir kere. (*)

Troçki kongrenin kendi politikasını onayladığını önce Stalin imzasını taşıyan bir telgraftan öğrendi. Telgraf bulunduğu cepheye 22 ya da 23 Martta gelmişti. Az sonra Merkez Komitesinden başka bir mesaj geldi. Zinoviyev tarafından yazılmıştı. Mesajda muhalefete verilen tâvizler bildiriliyor, bunu bir "uyarma" sayması kendisinden rica ediliyordu. Troçki bu "uyarma" yı kabul etmedi. Gönderdiği yazılı cevapta her ay kendisiyle toplantı yapmaları için cepheden komiserleri çağırmayacağını bildirdi. "Uyarma" yı "terbiyesiz, kaba, aşağılık bir eğilim" dikte etmişti ve içinde de Voroşilov'un bütün saldırıları vardı. Voroşilov'a karşı yumuşak davrandığı için kendisini suçladı, çünkü "orduda her memnun olmayan insan silâhlı insandır" dedi. Sivil Bolşevik örgütünde bile, tartışmadan eyleme geçilmesinden sonra bir konunun üzerinde konuşulabilmesi imkânı çok azdı. Bu imkân orduda daha da azdı; resmî disiplini uygulamak zorundaydı. Bundan sonra, yazısında, disiplini bozduklarından ötürü tutuklamak ve cezalandırmak zorunda kaldığı birçok komutanlar ve komiserlerle yaptığı görüşmeleri çok canlı olarak anlattı. Bunların disiplinin gerekliliğini anlayacaklarını ve ileride karşısına kızmadan çıkacaklarını umuyordu. Yazısının sonunda, komiserlerin kurşuna dizilmesi konusunda resmî bir tahkikat açılmasını iste-

(*) Sonraki tartışma sırasında Troçki kongrenin açık oy kullanmasını istedi. Stalinci kaynaklar ise kongrenin gizli oylama ile politikasını reddettiğini söylemektedirler. Her iki anlatım da doğrudur, ama her ikisi de gerçeğin başka bir yüzünü göstermektedir.

di (*). Lenin ile Zinoviyev'in cephedeki şartları iyice bilmediklerini dolaylı olarak anlatmaya çalıştı. Muhalefetin tutumu yorgunluğundan ve sinir gerginliğindendi; parti liderlerinin de bu havaya girmelerinden korkuyordu.

O gün için mesele kapandı. Kongrede yenilen Sol Komünistler artık meydan okuyamazlardı, sadece küskünlüklerini sürüyorlardı, o kadar. İç savaşın bundan sonra çıkan buhranlarında disiplin, merkezcilik ve askerî işlerde uzmanların liderliği, genel bir ilke olarak kabul edildi. Ama, parti hiyerarşisinde, Stalin ile Zinoviyev'in başında bulunduğu muhalefet, eskisi kadar güçlüydü yine; yanlış politikasını tartışılıp kapanmış sorunlardan, strateji ve harekât plânlarına çevirmişti.

İç savaşta izlenmesi gereken stratejiyi şu gerçek tâyin ediyordu: Kızılordu, çevresi 2700 kilometreyi geçen bir sürü cephelerde dövüşmek zorundaydı. Teçhizatı mükemmel, eğitimi iyi, çok sayıda bir orduyla bile bütün bu cepheyi aynı zamanda tutmaya imkân yoktu. Savaş, Beyaz Muhafızların zaman zaman şurada buradaki bir çıkıntıdan içeriye doğru derinlemesine yaptıkları birçok akınlarla, Kızılların daha derinlere kadar giren karşı-akınlarından ibaretti. Çek Lejyonu'nun yenilmesinden sonra 1919 daki iç savaşın en yüksek noktaları şu üç büyük sefer oldu: Sibirya'daki üslerden başlayan ve ilkbaharda Volga ve Moskova'ya doğru gelişen Kolçak taarruzu; güneyden başlayan ve yine Moskova'yı amaçlayan Denikin'in yaz ilerleyişi; Yudeniç'in Sonbaharda Petrograd'ı alma teşebbüsü. Bütün bu taarruzlar Sovyet iktidarının merkezini aynı zamanda hedef olarak almış olsalardı karşı-devrim savaşı kazanırdı. Ama Beyazların harekâtı "açık hatlarda" cereyan ediyordu; birbirlerinin arasında binlerce kilometrelik mesafeler

(*) Bir tahkikat komisyonu kuruldu, ama komisyon malûm Pantaleev olayından başka bir olay, suçlamaları doğrulayacak başka bir tanıt bulamadı. Komisyon kararının halka açıklandığı anlaşılıyor, ama ben bu kararın izine rastlamadım.

vardı. Beyaz ordulardan her biri birbirinden bağımsız olarak ve ayrı ayrı hızlarla gelişmekteydi; her ordunun başındaki komutan da zaferi yalnızca kendisinin kazanmasını istiyordu. Kızılordu ise, tersine, harekâtını "kapalı hatlarda" yürütmekten yararlanmaktaydı. Mahallî bir üstünlük elde etmek amacıyla kuvvetlerini bir cepheden ötekine kolaylıkla kaydırabiliyordu. Dolayısıyla harekâtı plânlıydı ve kaynaklarını tek merkezden denetleyebiliyordu. Ama stratejik öncelikler özellikle, ve belki de alınacak her kararın politika ve strateji bakımından birtakım seçmeleri gerektirmesi yüzünden, elbetteki çeşitli sürtüşmeler ve tartışmalar yaratıyordu.

Mart ve Nisan aylarında Kolçak'ın kuvvetleri geniş bir cephe üzerinde bir daha Volga'ya doğru ilerledi ve bir yaz önce güçlükle önlenen Moskova yürüyüşü yeniden başladı. Doğuda Kızılordu askerleri azalmıştı; en iyi birlikler güneyde Denikin üzerine gönderilmiş bulunuyordu. Troçki doğu cephesinde iki ay kaldı. Bu sırada gerileyen orduyu sağlamlaştırdı ve karşı-hücuma hazırladı. O sırada elindeki imkânlara Çek seferindeki imkânlarından fazla güveniyordu. Yarım milyondan çok insanı silâh altına almıştı; sendikalar kendi üyelerinden %50 sini askere gönderdiği için ordunun mevcudu bu seferin bitmesinden önce bir buçuk milyona yükselmişti.

Nisanın sonuna doğru, Çarlık zamanı kurmay albaylarından Doğu Cephesi Komutanı S. Kamenev, Kolçak'ın güney kanadına karşı giriştiği cesur bir çevirme hareketini başarıyla sonuçlandırdı ve fazla açılmış olan hatları dağıttı. Az sonra Beyazlar Urallara doğru panik halinde kaçmaya başladılar.

Bu sırada Başkomutan Vatzetis ile Cephe Komutanı Kamenev arasında bir çatışma çıktı. Kamenev elde ettiği zaferi kullanmak ve Kolçak'ı Sibirya'ya kadar kovalamak istiyordu. Kuvvetlerinden bir kısmı güney cephesinin takviyesinde kullanılsa bile geri kalan kuvvetleriyle Kolçak'ın son yenilgisini sağlayacağından emindi. Vatzetis ise, Kamenev'in plânını kabul etmemişti. Kolçak'ın Sibirya'da kuvvetli ihtiyatları oldu-

ğunu sanıyordu. Bu kadar derinlere kadar yapılacak bir takibin büyük bir riziko olacağını düşünerek Kamenev'e Urallarda durmasını emretti. Troçki Başkomutanı destekledi. O da doğudaki orduların Kolçak tarafından hazırlanan bir tuzağa düşmesinden korkuyordu. Bu sırada Troçki Sovyet rejimini Sibirya'ya kadar uzatmaktansa Rusya'nın Avrupa bölgesini beyazlardan temizlemeyi daha doğru buluyordu. Yeni cepheler de açılmıştı: Macaristan'da ve Bavyera'da son günlerde Sovyet Cumhuriyetleri ilân edilmişti. Lenin Kızılordu'nun Sovyet Macaristan'ı ile ilişki kurmasını istiyordu. Oysa doğu Galiçya'daki Polonya orduları bunu önlemekteydiler. Bütün bu nedenlerden ötürü Troçki doğu cephesindeki harekâtı olabildiğince daraltmayı düşünüyordu. Kamenev plânından vazgeçmeyince Troçki kendisini komutanlıktan aldı. Bunun üzerine doğudaki komiserlerden Laşeviç, Smilga ve Gusev görevinden alınan komutanla birlik olduklarını açıkladılar. Yeniden komutanlığa getirilmesini ve komutanın işine karışılmamasını istediler. Komiserler önce Stalin'e sonra da Lenin'e başvurdular. Sonunda hem Vatzetis'in hem de Troçki'nin kararlarını değiştirttiler. Kamenev karşısındaki kuvvetleri Uralların ötesine kadar kovaladı ve Kolçak'ı ezdi. Kolçak'ın Sibirya'da yedek kuvvetleri olmadığı anlaşıldı. Bu yüzden Troçki'nin düşmanları esaslı bir puvan kazanmış oldular.

O sırada Troçki güney cephesine gitmiş ve yaz mevsiminin büyük bir kısmını orada geçirmişti. Kolçak'ın gerilemesi daha yeni başladığı zaman Denikin de Ukrayna'ya doğru ilerlemiş, burada pek az bir direnmeyle karşılaşmıştı. Ukrayna'ya Sovyet rejimi daha yeni girmiş ve daha yerleşmemişti. Düzenli bir ordu yoktu. Kızıl Muhafızlarla partizan çeteleri ülkeyi dolaşıp duruyorlar, yağmalar yapıyorlar, anarşi yayıyorlardı. Ülkenin bir kısmı Mahno anarşistlerinin eline geçmişti. Rusya'da yenilgiye uğratılan Sol Komünistler Ukrayna'daki ihtilâl havasını kendilerine daha elverişli bulmuşlar, bu cepheye sığınmışlardı. Troçki, Antonov-Ovseenko ile Padovoyski ve Bubnov'u

Ukrayna'daki askerî işlerin başına getirmişti; ama Bubnov Sol Komünistlerin liderlerindendi. Antonov-Ovseenko da Kızıl Muhafızlarla partizanlara harekât serbestliği tanınmasından yanaydı. Troçki başlangıçta bu eğilime karşı sert bir şekilde harekete geçilmesini teklif etti ve bu üç komiserin Ukrayna'daki görevlerinden alınmasını, yerlerine gerçek disiplin taraftarlarının getirilmesini Moskova'dan istedi. Ayrıca, Sovyet Ukrayna hükümetinin başına getirilmiş bulunan arkadaşı Rakovski'nin yumuşaklığından yakındı. Ukrayna cephesine ya S. Kamenev'in ya da Voroşilov'un getirilmesini ve buralardaki çetecileri yola getirmeleri için kendilerine kesin emirler verilmesini istedi. (*)

Moskova'dan başlangıçta hiç bir cevap çıkmadı. Öteyandan Troçki Ukrayna'da daha fazla kalırsa ülkedeki anarşinin altında ezileceğini anladı. Ukrayna'daki iktisadî ve siyasî şartlar normale dönmedikçe askerî düzensizliğin önlenemiyeceğini düşünmeye başladı. Askerleri beslemek, giydirmek ve silâhlamak imkânlarından yoksun bulunduğunu, askerleri bir merkeze bağlayamıyacağını ve disipline sokamıyacağını bildirdi. "Ne propaganda, ne de başka bir şey, ayakları ve üstübaşı çıplak, aç ve bitli bir orduyu savaş durumuna getiremez." Rusya'dan ikmal istiyordu, ama boşunaydı. Ayrıca Ukrayna köylüsü de Sovyetlere açıkça düşmandı; ülkede Bolşevik liderleri hemen hemen yenilgiye uğramıştılar. Teklif ettiği şekilde komutanların değiştirilmesi de bu durumun bir çaresi olamazdı. Bu arada Lenin, Troçki'den, Ukrayna komutanlığında yapılmasını teklif ettiği değişikliği bir an önce gerçekleştirmesini istemeye başladı.

Troçki Temmuz başlarında Moskova'ya döndü. İç savaş-

(*) Troçki bu arada Voroşilov'un kendi politikasının doğruluğuna inandığım sanmıştı. (Harkof'tan Merkez Komitesine gönderilen 17 Mayıs tarihli telgraf. Troçki Arşivi.) Voroşilov'u ordu stoklarını vb. yi "çalmakla" suçlayan Lenin'di. (Lenin'in Troçki'ye gönderdiği 2 Haziran günlü telgraf).

taki talihi en kötü noktasındaydı: Kolçak'ın kovalanmasına karşı geldiği için doğu cephesindeki durumu iyi değerlendirememiş olduğunu kendisi de kabul ediyordu. Şimdi de Ukrayna cephesindeki yönetimine karşı yapılan eleştirileri cevaplamak zorundaydı. Terfi ettirdiği ve desteklediği başkomutan acı hücumlara uğramıştı. Stalin Vatzetis'in atılmasını istiyor, dahası generali ihanetle suçluyordu. Stalin, Troçki'nin son günlerde önemsiz bir göreve tâyin ettiği Kamenev'in (Kolçak'ı yenen) başkomutan olmasını teklif etti. Stalin de, o sırada bir rastlantıyla Petrograd'ın Yudeniç kuvvetlerine karşı savunmasını başarılı şekilde yönetmiş bulunuyor ve bu taze zaferin verdiği bir güçle dolaşıyordu. Merkez Komitesi 3 Temmuzda Stalin'in teklifini kabul etti: Vatzetis görevlerinden alındı ve Kamenev Başkomutan tâtyin edildi. Troçki bu değişmeye karşı koydu ve kızdı; ama sonradan yazdığına göre, "Kamenev'in," diyor, "doğu cephesindeki başarısı Lenin'e bir rüşvet oldu ve benim direnmemi kırdı." Bu dönüş oldukça acıydı, ama arkasından bir başkası daha geldi: Merkez Komitesi, Cumhuriyet Devrimci Savaş Kurulunda değişiklikler yapmaya karar verdi. Troçki yine kurulun başkanı olarak kalıyordu, ancak arkadaşları (Smirnov, Rosengolç ve Raskolnikov) yerlerinden alınacaklar, onların yerlerine Smilga ve Guşev getirilecekti. Bu komiserler yeni başkomutanı savunmuşlardı ve Stalin de 'ların kurula üye olmasını istemişti.

Bu uyarmalar Troçki'ye çok acı geldi. Politbüro'dan, Savaş Komiserliğinden ve Savaş Kurulundan istifasını verdi. Ama Politbüro bu anlaşmazlığın meydana çıkmasını önledi. Troçki Kremlin'in iç çevrelerinde neyle suçlandırılmış olursa olsun, yine de halkın gözünde Ekim İhtilâlinin lideri, ordunun kurucusu ve zaferlerinin mimarıydı. Yeni bir kalkınma hamlesinin ortasında Troçki'nin istifası orduyu ve partiyi karıştırabilirdi. Lenin, kurduğu hükümetin, ne olursa olsun Troçki'nin hizmetlerinden yoksun kalmamasını gerçekten istiyordu. Politbüro Lenin'in teklifi üzerine Troçki'nin istifasını kabul

etmedi ve şöyle bir karar aldı: Politbüro Troçki'ye karşı derin bir saygı beslemektedir; kendisine güveni vardır; güney cephesindeki "son derece zor, tehlikeli ve önemli" görevine devam etmelidir. Bu olaya çok canı sıkılan Lenin, Troçki'ye olan güvenini göstermek için Troçki'nin yazacağı herhangi bir emri gözü kapalı imzalayacağını bildirdi (*). Bunun üzerine Troçki yine eski görevlerinde kaldı.

Denikin'e karşı girişilen sefer üzerinde de hemen başka bir anlaşmazlık çıktı; Troçki'yi düşmanları bu tartışmada da yerden yere vurdular: Denikin bu sırada Çariçin'i, Donetz kömür havzasını ve Harkof'u almıştı. Bolşevik düşmanlarının cephesi Volga'dan ve Don'dan Ukrayna'nın batı steplerine kadar yayılmıştı. Cephenin Volga ile Don arasındaki doğu sektörünü Don Kazakları tutuyordu. Beyaz Muhafızlar da merkez ve batı sektörlerinden ilerlemekteydiler. Çözülmesi gereken sorun Kızılordu'nun karşı-darbeyi nereden indirmesi gerektiğiydi. Yeni başkomutan bu saldırının doğu sektöründe, Don vâdisi boyunca Çariçin ile Denikin'in kuzey Kafkasyadaki üsleri doğrultusunda olmasını teklif etti. Yalnızca askerî bakımdan doğru olan bir plândı bu. Amacı Denikin kuvvetlerini çevirmek, bu kuvvetleri ana üslerinden koparmaktı. Bu takdirde Denikin'in ordusu Kolçak'ın ordusundan ayrılacak, Kolçak teşebbüsü tekrar ele alarak ilerlese bile Denikin ile birleşemiyecekti. Taarruzu Urallardan çekilen Kızılordu başaracaktı; bu orduları ta batıya götürmektense Denikin'in doğu kanadına sürmek daha doğru olacaktı.

Troçki bu plâna itiraz etti. Beyaz Muhafızlarla Don Kazakları arasında mevcut ayrılıklar Denikin'i zayıflatmıştır, dedi. Beyaz Muhafızların başındaki Rus subaylarının istedik-

(*) Lenin'in resmî mühürünün altındaki tasdik şöyledir: "Troçki Yoldaşın sert karakterini bildiğim için verdiği emrin doğruluğuna, yerinde olduğuna ve dâvanın başarısı için gerekliliğine o kadar eminim, o kadar kesinlikle eminim ki bu emri hiç bir sakınca gözetmeden tasdik ediyorum." Troçki arşivlerinden.

leri daha çok Bolşevikleri bir an önce Moskova ve Petrograd'dan atmaktı. Mahallî çıkarlarını düşünen Kazaklar ise, yalnızca Bolşevikleri kendi *stanitsa*'larına yaklaştırmamak istiyorlardı. Burunlarını Don Vadisinin ötesine uzatmak niyetinde değillerdi. Denikin'in Moskova üzerine taarruz plânı onları hiç ilgilendirmiyordu. Troçki şöyle düşünüyordu: Kızılordu kuvvetinin büyük bir kısmıyla Don vadisine yüklenirse Kazakları ayaklandırır, onları sert bir savaşa sürüklemiş olur, böylece düşmanın açığını yine düşmana istemiyerek kapattırırdı. Böyle bir teşebbüs başlangıçta başarı sağlasa bile Kızılordu ulaşımı pek olmayan bir toprakta, düşman bir halk arasından geçmek zorunda kalırdı. Bu arada Denikin zayıf kalan merkez kesiminde hücuma geçebilirdi, çünkü burası Moskova'ya giden en kısa yoldu. Troçki, Kızılordu'nun ağırlık noktasını merkez kesimine vermesini, Harkof'u ve Donetz havzasını hedef almasını istiyordu. Kızıllar bu çizgi üzerinde ilerledikleri takdirde Denikin ordusunu bölebilirler, Kazakları Beyaz Muhafızlardan ayırırlar ve onları tarafsızlaştırırlardı. Sonra da bu hücumu yapanlar Sovyetleri tutan sanayileşmiş bir bölgede harekât yürütmüş olurlardı. Ayrıca bu bölgede yoğun bir kara ve demiryolu şebekesi vardı, bundan da yararlanabileceklerdi. Bu bakımdan taarruzun doğrultusunu tâyin edecek şey arazinin sosyal ve politik durumu olmalıydı. Kamenev'in plânı salt strateji bakımından doğruydu, ama onun plânında iç savaşta rol oynayan politik ve stratejik etkenlerin birbirini karşılıklı etkilemelerine yer verilmemişti.

Savaş Komiseri ile Başkomutan arasında çıkan bu anlaşmazlık Politbüro'ya getirildiğinde Başkomutanın düşünceleri daha çok taraftar kazandı. Politbüro büyük taarruzun doğu cephesinde yapılmasına karar verdi.

Troçki bakımından ters giden işler böylece garip bir şekilde birbirini kovaladı. Troçki güney cephesine giderken biraz üzgündü. Kozlov'daki sahra karargâhına döner dönmez eline anlaşılmayan bir telgraf tutuşturdular: Telgrafı Dzerjinski,

Krestinski, Lenin ve Sklyanski imzalamışlardı; Başkomutanın (yâni, Vatzetis'in) ihanetle suçlandırılarak hapse atıldığı bildiriliyordu. Troçki için büyük bir darbe oldu bu. Hep Stalin'in başı altından çıkıyordu bunlar. Zaten Vatzetis'i önce de ihanetle suçlamıştı ve bu davranışının amacı da elbetteki Troçki idi. Troçki'nin bu darbe karşısında nasıl bir tepki gösterdiğini bilmiyoruz. Yalnız hapsedilen şahsı kuvvetle savunduğunu ve namusuna şahsen kefil olduğunu biliyoruz, çünkü buna benzer olaylarda, önemsiz subayların suçlandırılmaları halinde bile, hep böyle davranmıştı (*). Nitekim Vatzetis birkaç gün sonra serbest bırakıldı ve itibarı iade edildi. Yapılan suçlamalar bakımından o sırada kulağına gelen iki söylentiyi Troçki şöyle anlatıyor: Bir söylentiye göre Vatzetis maiyetinde bulunan ihtilâl düşmanı subaylara yeterince sert davranmamıştı; başka bir söylentiye göre de, ileride bir Napolyon olmayı düşünüyormuş. Yumuşak olduğu, özel tutkuları bulunduğu iddiaları ise ihanetini ya da hapsini gerektirecek kadar büyük değildi. Vatzetis serbest bırakıldıktan sonra, Stalin döneminde kendisi uzun zaman orduda yüksek mevkilerde bulundu. Bu bakımdan 1919 yılındaki tutuklanması Troçki'nin son zamanlarda aldığı kötü puvanlardan sonra onurunu bir daha kırmak içindi.

Yazışmalardan anlaşıldığına göre o haftalarda Troçki ile Lenin'in arası son derecede açıktı. Bunun nedeni kısmen strateji üzerindeki anlaşmazlıklar, kısmen de, yine ötekine bağlı olarak, Troçki'nin Denikin'e karşı Ukrayna'ya gönderilmesinden bir sonuç alınamamasıydı. Lenin, Troçki'nin yeni başkomutanı güney cephesindeki subayların gözünden düşürmeye

(*) Örneğin, bir yıl önce General Zagin'ın de tutuklanmasını kesin olarak protesto etmiş, generalin Sovyetlere, kendisini parmaklıklar ardında tutanlardan fazla yardım etmiş olduğunu yazmıştı. Bu gibi keyfî davranışlar subayların moralini bozuyordu. Yazısında Generalin serbest bırakılmasını istiyor, mahkeme de aynı kanıya varıncaya kadar kendisine şahsen kefil olduğunu bildiriyordu. **Troçki Arşivleri.**

çalıştığını da sanıyordu. Troçki güneyden gönderdiği raporunda cephe komutanı Yegoriev'in, Kamenev taarruz plânını eleştirdiğini, Kamenev'in emirlerini inanmadan uyguladığını bildirdi. Troçki sözlerinin nereye varacağını düşünmeden, bunun anormal bir durum olduğunu da yazdı ve cephe komutanlığına başkomutanın görüşlerini benimseyen yeni bir subayın tâyin edilmesini teklif etti. Aslında Troçki'nin bağlılığını göstermesi gereken böyle bir teklif Kremlin'de kuşkular uyandırdı. Politbüro cephe komutanını değiştirdi, ama ayrıca Troçki ile arası iyi olmayan Smilga ile Leşeviç'i de Ukrayna'ya gönderdi. Sonra da, çok anlamlı olarak, Troçki'ye yeni başkomutanın otoritesini kuvvetlendirmek için elinden geleni yapması gerektiği bildirildi. Troçki bu uyarmalara şiddetle itiraz etti. Gönderdiği mesajlara, Lenin ile Politbüro'nun verdikleri cevaplardaki "lâübali" havayı tekrar tekrar belirtti. Lenin ise bütün bunlara karşılık Troçki'yi durmadan azarlıyor ve suçluyordu: Neden raporlarında bu kadar az başarı vardı? Hani Ukrayna'da girişilecek taarruz, nerede kalmıştı?

Ama Ukrayna'daki karışık durum Troçki'ye orada askerî harekâta girişmek imkânını pek değil, belki de hiç vermiyordu. Kızılordu başlıca gücünü cephenin doğu kesimine yığmıştı; merkez ve batı kesimlerinde bulunan Ukrayna ise kendi başının çaresine bakacaktı. Troçki bu duruma Moskova'nın dikkatini durmadan çekiyor, hâlâ doğru dürüst bir örgütü olmayan Ukrayna kuvvetlerinin yetersizliğinden yakınıyor; takviye ve ikmal istiyordu. Politbüro ise Troçki'nin bu istekleri, Kamenev harekât plânını dolambaçlı yoldan değiştirmek ve birliklerin yayılmasını başka bir biçime sokmak için ortaya atmış olabileceğini düşünüyordu.

Troçki'nin 11 Ağustosta Politbüro'ya yazdığı öfkeli ve saldırgan rapora bir göz atacak olursak durumu daha iyi anlarız: Ukrayna'daki Kızılordu, diye yazıyordu Troçki, sefalet içindedir. Yarısından çoğunun postalı ve çamaşırı yoktur. İçlerinde kaputu olanlar çok azdır. Silâh ve cephane durumu da

bundan iyi değildir. Askerlerden başka herkesin silâhı vardır. *Kulak*'ların elinde asker kaçaklarından toplanmış çok sayıda silâh mevcuttur. Aç ve silâhsız Kızılordulu karnı tok tefeciyle karşılaştığı zaman güvenini yitirmektedir. *Kulak*'lar zorla yola getirilmeli ve silâhları ellerinden alınmalıdır. İki üç bin iyi teçhizatlı, güvenilir komünist cepheyi düzeltebilir. Ama Moskova Troçki'ye istediği kuvvetleri göndermeyi reddetmektedir. Ukrayna Bolşeviklerinde bozguncu bir hava vardır; Ukrayna'nın bir süre için Beyazlar yönetiminde kalmasının fena olmayacağı kanısındadırlar. Halk o zaman hayallerinden kurtulur, yeniden Bolşeviklere döner demektedirler. Troçki bu çeşit düşüncelere şiddetle karşı koyduğunu Politbüro'ya temin ediyordu. Ama Ukrayna'daki tümenlerin gerçekten dinlenmeye, "taarruz için hazırlanmaya, yıkanmaya ve giyinmeye ihtiyaçları" vardı.

Oysa, Denikin bu fırsatı onlara vermemekteydi. On beş gün kadar önce Kiyef'i ve Ukrayna'nın hemen hemen yarısını ele geçirmişti; Ordunun en zayıf kesimi olan merkez kesimine, Voronej ve Kursk üzerine, yâni Moskova'ya giden en yakın yola baskı yapıyordu.

Bu sırada Troçki harekât plânının yeniden gözden geçirilmesi fikrini ortaya attı. Yüksek Komutanlığın elindeki yedek kuvvetleri doğu cephesinden Voronej ve Kursk'a göndermesini istedi. Bu isteğini durmadan tekrarladı; ve Politbüro ile Genel Kurmay da bu dilekleri durmadan reddetti. Bu sırada Kızılordu Don'da kesin bir ilerleme kaydedememiş, Denikin Kursk'u, Voronej'i ve Orel'i almıştı. Ekim ayının başlangıcında Moskova üzerindeki tehlike artınca başkomutan fikrini o zaman değiştirdi ve yedeklerini merkez kesimine yığmaya başladı. Ama bu sırada Denikin kuvvetleri, Moskova önünde en önemli kent olan Tula'ya doğru ilerliyordu. Aynı zamanda, İngilizlerin silâhladığı ve İngiliz Donanmasının desteklediği Yudeniç kuvvetleri de Estonya'dan Petrograd'a hızla ilerlemiş ve kentin banliyösüne varmıştı.

Durum o kadar tehlikeli olmasaydı Troçki olayların kendisini haklı çıkarmasından ve bütün düşmanları kendi görüşüne getirmesinden memnun olabilecekti. Artık Stalin bile Kamenev plânının olduğu gibi bir yana bırakılmasından yanaydı ve Kamenev'e ağzına geleni söylerken Troçki'nin savunduğu fikirleri de kelime kelime tekrarlıyordu. (*)

Bu genel moral çöküntü sırasında Troçki'nin iyimserliği ve enerjisi artık sınır tanımaz oldu. Kuvvetlerin yeniden gruplandırılması az sonra sonuçlarını verecekti: Cephe fiilen revizyona tâbi tutulmuş, yedek kuvvetler kurulmuştu; ulaşım yolları kısaldığı için birliklere bol ikmal yapılabiliyordu. Düşman çok yayılmıştı; Kızılordu'nun gücü ise yayından fırlamaya hazır bir oktu. Troçki Sovyetlerin elinde hâlâ darbe indirecek kadar maddesel ve moral kaynak bulunduğuna kesin olarak inanıyordu. Politbüro'nun hiç bir üyesi iç savaş cehenneminde onun kadar sürekli bulunmamıştı. Soğuktan titreyen yarı çıplak askerlerin, doktor olmadığı için toptan ölen yaralıların hayalleri gözünün önünden gitmiyordu. Sonra ordunun sinirindeki oynaklığı da çok iyi ölçmüştü. Ama ölüm-kalım durumlarında ordunun birdenbire parlayıvereceğine, her türlü fedakârlığı göze alacağına, komutanların ve erlerin büyük bir teşebbüs yeteneği göstereceğine, devrimi zaman zaman içine düştüğü anarşiden kurtaracağına inanıyordu.

İşte bu sırada Troçki yalnız ordunun en büyük yöneticisi ve örgütücüsü olarak değil aynı zamanda savaş ruhunun yaratıcısı, ve bir fikrin peygamberi olarak da ortaya çıktı. Devrimin gizli moral kaynaklarına durmadan başvurdu. Beyazlar tam Moskova ve Petrograd'a yaklaştıkları sırada Komsomol'-

(*) Bu yüzden, sonraki Sovyet tarihçileri, Troçki'nin taarruz plânını Stalin'e yorarlar. Ancak Stalin'in vurucu kuvvetinin merkez sektörüne toplanması için Lenin'e yazdığı mektubun tarihi 15 Ekim 1919 dur (Bakınız. Stalin, **Soçinenya,** cilt IV, s. 275—7). Oysa Troçki kendi muhtırasını Eylülde yazmıştı. Troçki, **Soçinenya** cilt, XVII, kitap 2, s. 556—9, Voroşilov, **Stalin i Krasniya Armia,** s. 21—22.

ların, yâni Genç Komünistlerin bir kongresinde yaptığı konuşma Troçki'nin o zamanki çağrıları bakımından bir fikir verebilir: Gençlere, "Kızılordu'ya kalan dar alanda" yapacakları görevleri anlatmaktadır. Seferberliğe yardım etmeliydiler; cephedeki birlikler arasında haberleşmenin sağlanmasına yardım etmeliydiler, vb. Ama bu tehlikeli işlere başlamadan önce dünya olayları içindeki yerlerini de bilmeliydiler. Troçki uluslararası durumu bütün açıklığıyla ve basit bir şekilde, hiç bir üstünlük taslamadan anlattı. Evet, dünya tarihindeki yerlerini bilmeliydiler. İnsanlığın, "karanlık hayvan çağından" akla gelmeyecek kadar yüksek uygarlıklara ve oradan sosyalizme çok yavaş, ama muhteşem, bir gidişi vardı; bu akışta oynadıkları rolü bilmeliydiler. Troçki, dinleyicilerin gözlerini ilkel insana çevirmiştir: O insan ki "sessiz ormanlarda sekerek ve topallayarak dolaşmaktadır. Binbir türlü uydurmaların esiridir. Kendisine küçük tanrılar, çarlar ve prensler yaratmıştır. Sonra "insanlar birçok tanrıların yerine tek Tanrı'yı, birçok küçük çarların ve prenslerin yerine tek Çar'ı koydular." "Ama burada da durmadılar, Çarları ve Kralları da attılar, kendi yaşamlarının efendisi olmak istediler. Biz şimdiye kadar tarihte bir eşi olmayan bir girişime katılmış insanlarız." "Yeni bir toplum yaratamazsak ve bütün insan ilişkilerinin... işbirliğine dayandığı, insanın insana düşman değil, kardeş olduğu bir toplum yaratamazsak. insanın binlerce ve binlerce yıldanberi kaydettiği gelişme ve yaptığı kavga rezil olacaktır." Sonra, "tarihin o muazzam fırınını" anlatıyor: Ruslar millî karakterlerini oluşturan tembelliklerini ve gevşekliklerini bu fırında yakmışlar, onu yeni bir potaya dökmüşlerdi. "korkunç bir fırın bu. alevleri bizi yalamakta ve yakmakta, ama... millî karakterimizi de çelikleştirmekte." Troçki, bağırıyor: "Büyük çağımızın elektrik akımını kafalarında ve yüreklerinde duyanlara ne mutlu!..."

Politbüro 15 Ekimde toplandığı zaman durum en feci noktasına varmıştı: Orel'de savaşın nasıl sonuçlanacağı hâlâ

belli değildir; Moskova'nın alınyazısı bu savaşın sonucuna bağlıdır. Petrograd savunmasından pek umut yok gibidir. Lenin durumu çok karanlık görüyor ve Petrograd'ın bırakılmasını, bütün eldeki kuvvetlerin Moskova çevresinde toplanmasını teklif ediyordu. Moskova'nın düşmesi ve Bolşeviklerin Urallara çekilmesi ihtimalini de düşünmektedir.

Troçki bu teklife şiddetle karşı koydu: Devrimin beşiği olan Petrograd beyazlara bırakılmazdı. Kentin teslim olması bütün ülke üzerinde korkunç bir etki bırakırdı. Petrograd'a gitmeyi ve savunmayı eline almayı teklif eden kendisi oldu. Politbüro'ya topyekûn seferberliği öngören birtakım olağanüstü kararnameler teklif etti: Moskova'da bulunan bir kısım lüzumsuz hükümet daireleri ve büroları dağıtılacak ve herkes silâh altına alınacaktı. Cephenin hareketsiz yerlerinden, Beyaz Deniz kıyılarından ve Polonya bataklıklarından hemen takviyeler gönderilecekti.

Her zamanki düşmanı bu sefer kendisini destekledi. Her iki başkentin savunulmasını Stalin de istedi (*). İki adamın bu davranışları batan gemiyi kurtarmak için birleşen düşmanların aralarındaki anlaşmaya benziyordu. Troçki Petrograd'ı kurtarmak için gönüllü yazılırken Stalin de onun yerine güney cephesine gidecekti. Politbüro, Troçki'nin sunduğu karar tasarılarını kabul etti; bu kararları uygulamak üzere dörtlü bir komisyon kurdu (Komisyon Lenin, Troçki, Kamenev, ve Krestinski'den oluşmuştu). Ayrıca Troçki'ye Petrograd'a gitmesi için yetki verildi. Kentin savunmasına ilişkin plân üzerinde karar verme hakkını hâlâ muhafaza ediyordu.

16 Ekimde Troçki kendi treniyle Petrograd'a giderken durum üzerindeki düşüncelerini yazdırttı; Churchill'in on dört ulusu toplayarak Sovyetlere karşı bir Haçlılar seferi ilân etmesiyle alay etti. Bunlar, diyordu, "On dört coğrafya kavra-

(*) Bunu Troçki anlatıyor. Kayıtlara bakılırsa Stalin Politbüro'nun bu oturumunda yoktu. Stalin 15 Ekimde güney cephesinde Lenin'e bir mektup gönderdi. Belki de fikrini ayrılmadan önce söylemişti.

mından" başka bir şey değildir. Kolçak'ı ve Denikin'i on dört İngiliz - Fransız tümeni kurtarırsa Sovyetler çok memnun kalacaklardı. Burjuva Batının, Sovyetlerin yakında yıkılacağını bağıra bağıra ilân ederek sevinmesi biraz zamansızdı. Kızılordu Yudeniç'i Petrograd dışında yenmeyi başarmasa bile onu kentin duvarları içinde yok edecekti. Petrograd içinde yapılacak savaşma için kaba bir plân hazırladı. Çok gariptir ki bu plân İkinci Dünya Savaşında Stalingrad savaşmasına çok benziyordu.

Bu koskoca kente girecek Beyaz Muhafızlar taş labirentinin içinde kendilerini kaybedeceklerdir. Her ev bir bilmece, bir korku ya da korkunç bir tehlike olacaktır. Kurşun nereden gelecek? Pencereden mi? Çatı katından mı? Bodrumdan mı? Köşe başından mı? Her yerden... Bir kısım caddeleri dikenli telle kapatacağız. Öteki yolları açık bırakacak, buraları bir tuzak haline getireceğiz. Gerekli olan tek şey teslim olmamaya kararlı birkaç kişidir... İki üç gün sürecek böyle bir sokak savaşması istilâcıları sindirecek ve korkutacak, onları bir korkaklar sürüsüne çevirecektir. Yollardaki silâhsızlara ve kadınlara gruplar halinde teslim olacaklardır... Ama sokak çarpışmaları umulmayan hasarlara sebep olur ve kültür değerlerinin ortadan kalkmasıyla sonuçlanır. Sahra komutanlığının düşmanı Petrograd'a sokmaması için gereken tedbirleri almaya zorlayan nedenlerden biri de budur.

Petrograd'da kötü haberlerle karşılaştı: Yudeniç kentin yakınlarındaki Krasnoye Selo'yu ele geçirmişti. Askerî birliklerin güney cephesine gönderilmiş olması yüzünden kentin savunması zayıflamış, yüksek kurmay subaylar arasındaki ihanetler örgütün dağılmasına sebep olmuştu. "Kuzey Komünü" başkanı Zinoviyev bitkin bir durumdaydı. Onun kararsızlığı yanındaki adamlara da geçmişti. Ama Moskova'dan Lenin'in bir yazısı gelmişti: Troçki'nin sunduğu plânın Politbüro tarafından onaylandığı ve kendisine, gerektiğinde, kent içinde de savaşmayı yönetme yetkisinin verildiği bildiriliyordu. Lenin, Troçki'nin bir çekilme hareketi hazırlamasını, resmî belgeleri kentten çıkarmasını, elektrik santrallerini havaya uçurmasını ve Baltık Donanmasını geri çekmesini, özellikle ve di-

renerek, istiyordu. Troçki gizli bir raporla cevap verdi; raporuna meydan okuyucu bir hava vermek ister gibi, Yudeniç'i ilk harekete geçtiği yer olan Estonya'ya kadar kovalamasına izin verilip verilmiyeceğini sordu. (*)

1905 ve 1917 de yaptığı gibi Petrograd Sovyetine bir çağrıda bulundu. Yaklaşan felâketi bütün açıklığıyla anlattı, büyük bir çaba harcanmasını istedi ve kent üzerindeki kişisel duygusunu açıkladı:

Bu karanlık, soğuk, aç, korkulu ve kötü sonbahar günlerinde Petrograd bize yeniden güven, heyecan ve kahramanlık çevresinde toplanmanın muazzam görünüşünü sunuyor. Çok acılar çekmiş olan, çok güçlü bir alevle için için yanmış ve birçok tehlikelere göğüs germiş olan, şimdiye kadar hiç bir şeyi esirgememiş, bu yüzden birçok yıkıntılara uğramış olan kent, bu güzel Kızıl Petrograd, yine eskisi gibi... devrimin meşalesi...

Troçki'nin Petrograd savunmasında yaptığı işleri birçok tanıklarından öğrenebiliriz. Örneğin, aşağıdaki satırları Laşeviç'ten alalım. Laşeviç, bildiğimiz gibi, o sırada Troçki ile dosttu ve olaylarda önemli rol oynamıştı.

Troçki'nin varlığı... taze kuvvetler gelmiş gibi, hemen kendini gösterdi: sıkı bir disiplin kuruldu, askerî ve idarî makamlar görevlerinin başlarına koştular. Yetersiz olanların rütbeleri indirildi. Yüksek ve orta kademedeki komuta personeli değiştirildi. Troçki'nin verdiği emirlerin açık ve kesin havası, emirlerinde hiç bir istisna tanımaması ve herkesten elinden gelen çabayı ve titizliği göstermesini ve verilen emirleri he-

(*) Bu sorun Lenin, Troçki ve Dışişleri Komiseri Çiçerin arasında uzun birtakım yazışmalara yol açtı. Uluslararası komplikasyonlardan çekinen Çiçerin takibin Estonya'ya kadar uzamasını istemedi. Bunun üzerine Troçki Estonya hükümeti kaçan Beyazların elinden silâhlarını alamadığı takdirde Kızılordu'nun sınırı geçeceği tehdidiyle yetinmesine razı oldu. Baltık devletlerinin tutumları Politbüro ile Troçki'yi biraz kuşkulandırıyordu. Troçki Fin hükümetinin Petrograd'a karşı harekete geçmesi halinde Başkir tümenlerini Helsinki üzerine saldırtacağını açıkça söylemişti. İtilâf devletleri Baltık hükümetlerini Yudeniç taarruzuna katılmaya gizlice zorlamışlardı; ama Baltık devletleri Troçki'nin savurduğu tehditten korkarak bekleme durumunu tercih etmişlerdi.

men yerine getirmesini istemesi hemen sert bir yönetimin işe el koyduğunu gösterdi... İç toparlanma başlamıştı. Memurlar çalışma düzenine girdiler. O zamana kadar berbat bir durumda olan haberleşme düzeldi. İkmal daireleri tıkır tıkır işlemeye başladı. Cepheden kaçmalar azaldı. Bütün birliklerde sahra mahkemeleri durmadan çalışıyorlardı... Artık tek bir yol kaldığını herkes anlamıştı: geriye dönmek yoktu. Bütün dönüş yolları kapanmıştı. Troçki ayrıntılara kadar iniyor, hareketli, taşkın enerjisini ve korkunç azmini işin her yanına uyguluyordu.

Yudeniç'in ilerlemesi birkaç gün daha devam etti. Kentin varoşlarında İngiliz tanklarının görülmesi bir panik havası yarattı. Korkudan çekilen erleri Troçki atına binerek yeniden topladı ve ateş hattına soktu. Yudeniç toplarının ateş menzili içinde bulunan fabrikalar bir yaratıcılık göstererek tanka benzeyen araçlar yapmaya başladılar ve panik bitti. Muvazzaf askerler, alelâcele toplanan Kızıl Muhafızlar, dahası kadın taburları bile, Yudeniç'in kendi ifadesiyle, "delice bir kahramanlıkla" savaştılar. Troçki'nin gelmesinden bir hafta sonra savunucular taarruza geçti. İhtilâlin İkinci Yıldönümünde —o gün Troçki'nin de kırkıncı doğum günüydü— Troçki Sovyetler Merkez Yürütme Komitesine zafer konusunda rapor vermek üzere Moskova'ya gidiyordu.

İç savaşın son perdesi başlıyordu. Güney cephesinde de Beyazlar gerilemekte ve dağılmaktaydılar (*). Kızılordu Harkof, Kiyef ve Poltava'ya doğru ilerliyordu. Sibirya'da Kolçak iyice yenilgiye uğramıştı. İşler çok kısa bir zamanda tersine dönmüş, Politbüro'nun yenilgi ile karşı karşıya bulunduğu günün üzerinden daha üç hafta geçmeden Moskova'da zafer şenliklerine başlanmıştı. Sovyetler Yürütme Kurulunda yapılan

(*) Beyaz orduların yenilgi nedenlerini, Denikin'in kendisinden daha açıkça ve gerçeğe uygun bir şekilde anlatan olmamıştır: "Geniş toprakların bizim tarafımızdan kurtarılması... ancak Sovyet iktidarına düşman olan bütün unsurların ayaklandırılmasıyla mümkün olabilirdi... Bütün sorun şuydu: halk kitleleri Bolşevizmden bıkmışlar mıydı?... Halk bizimle birlik olacak mıydı?. Hayat bu soruna önce belirsiz sonra da olumsuz bir cevap verdi." Denikin, **Oçerki Russkoi Smuti,** cilt V. s. 118.

Yıldönümü töreninde Troçki zaferi yaratan adam olarak alkışlandı ve kendisine Kızıl Bayrak Nişanı verildi. (*)

Troçki siyasî ve askerî hayatının artık doruğuna erişmişti. Bir devrime önderlik etmiş, büyük bir ordu kurmuş ve bu orduyu zafere ulaştırmıştı. Devrime gönül bağlamış olan büyük halk kitlelerinin hayranlığını kazanmış, devrim düşmanlarının ise, zorla takdirlerini kazanmış, aynı zamanda, affetmeyen nefretini üzerine çekmişti. Bütün öteki Bolşevik liderleri gibi, o da, iç savaşın getirdiği ıstırapların ve terör havasının artık son bulacağına ve barış içinde sosyalist bir kalkınma döneminin başlayacağını umuyordu. Bu dönemde de, askerî işlerde olduğu gibi, önemli bir rol oynayacağını sanmaktadır. 1919 Aralık ayında yapılan Yedinci Sovyetler Kongresinde iç savaşın bir bilânçosunu çizdi: Çarpışmalar hâlâ devam ediyordu, ama sonuç artık belli olmuştu. Son yılların bütün ağırlığı-

"Güney ordusundaki birlikler genel hastalıktan kurtulamadılar ve Yahudi kıyımlarıyla kendi itibarlarını lekelediler... İçerdeki yaralar kin ve nefret havası içinde iltihaplandı. Kıyımlar Yahudi halka büyük ıstırap verdi, ama aynı zamanda askerlerin moralini de bozdu, akıllarını saptırdı ve disiplini yok etti..." Aynı kitap, s. 146. Wrangel de bu seferlerden şu moral sonucu çıkarıyor: "Gönüllü Ordusu yağmalar ve zorbaca davranışlarla kendi itibarını yok etti. Buralarda her şeyimizi kaybetmiş bulunuyoruz. Aynı yollarda, aynı bayrak altında artık bir daha yürüyemiyecek durumdayız." Aynı kitap, s. 263. Denikin ordusundaki bozuklukları anlatırken şunları söylüyor: "Bir salgın zamanında yapılan bu festival dışardan durumu görenlerde öfke ve tiksinti uyandırdı..." Ve son olarak: "İkmal merkezlerimizden bize hâlâ İngiliz cephanesi ve Kuban ekmeği geliyordu, ama moral üslerimiz tahrip edilmişti." Aynı kitap, s. 314.

(*) Aynı Nişan, Petrograd kentine ve törende bile bulunmayan Stalin'e verildi. Troçki'nin sonradan anlattığına göre törende bulunanlar Stalin'e böyle bir şerefin verilmesine şaştılar. Kimse alkışlamadı. Troçki de kendisine nişan verilmesine herhalde şaşmıştı, çünkü sonradan şöyle yazdı: "Petrograd'a Kızıl Bayrak Nişanı verildi. Gerçekten de Petrograd bunu namusuyla hak etmişti. Ama nişanlar bireylere verilince yanlışlıklar ve birtakım imtiyazlar her zaman olabilir. Petrograd'a verilmesinde ise bir yanlışlık ve bir düşünce olamazdı." Soçinenya, cilt XVII, kitap 2, s. 310.

nı omuzlarında taşımış olanları büyük bir saygı ile andı. Komiserleri övdü, oysa kendisine komiser düşmanı denilmişti: "Komiserlerimizde... yeni bir Komünist Samurai mezhebi görüyoruz. Bu yeni mezhebe girenler hiç bir kast imtiyazından yararlanmadıkları halde, işçi sınıfı dâvası için ölmekte ve başkalarına da ölmeyi öğretmektedirler." Çar ordusunda generallik yapmış olan, aşağı kademelerden yukarı çıkan, sivil hayatta metal işçisi ya da berber olup iç savaşta yükselen bütün komutanlara bol bol teşekkür etti. Üç ordu komutanının başarılarını özellikle övdü: Bunlardan biri metal işçiliğinden gelen Frunze, İkincisi, Muhafız subayı Tuhaçevski, Üçüncüsü de ihtilâl gazetecisi Sokolnikov'du. Sonra, daimî ordunun kaldırılması ve bu ordunun Jaurés'in bir zamanlar düşündüğü gibi sosyalist idealden esinlenen demokratik bir milis kuvveti haline getirilmesi imkânlarının ana çizgileri üzerinde durdu. Daha sonra, son anda Sovyetlerin çevresinde toplanan ve Kongrede bulunan Menşevikler için de birkaç dostça kelime söyledi: "Öteki partilerin de, muhalefet partilerinin de..." dedi, "üyelerinden bir kısmını ordu için seferber hale getirmiş olmalarını takdirle karşılıyoruz. Ordu onları kardeş gibi bağrına basmıştır." Birkaç ay önce ise, savunmaya engel oldukları takdirde hepsini "darmadağın" edeceğini söylemişti. Ama şimdi, askerlik ve diplomasi alanlarındaki başarılarından ötürü Bolşevikleri öven Martov'a seslenmektedir: "Herhangi bir ard-düşünce olmadan ve en ufak bir iğneleme yapmayı düşünmeden... gerçekten sevinçli" dir, çünkü "Martov *bizim* ordumuz, *bizim* uluslararası kavgamız demiştir *bizim* kelimesini kullanmış ve böylelikle dâvamıza politik ve moral bir güç katmıştır."

Troçki de, bütün Bolşevikler gibi, hiç olmazsa sosyalist muhalefetin yeniden açıkça çalışmasına imkân verecek bir iç politika güdüleceğini ummaktadır. 1920 de *Çeka*'nın yetkileri azaltılırken ve idam cezası kaldırılırken güdülen amaç bu doğrultuda ilk adımları atmaktı. Ama ne yazık ki bu umutlar gerçekleşmiyecekti. Savaşın yarattığı felâketler daha bitmemişti.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İHTİLÂL VE İSTİLÂ

Bütün bu yıllar içinde Bolsevik liderler Avrupa'daki ihtilâl belirtilerini heyecanla izlediler. Avrupa'nın sosyal politik mücadelelerindeki her aşama iç savaşın akışını doğrudan doğruya etkiledi. Hohenzollern'lerle Habsburg'ların devrilmesi Sovyetlere Brest-Litovsk Andlaşmasıyla kaybettikleri yerleri yeniden almak fırsatını verdi. Ama az sonra zaferi kazanan İtilâf Devletleri Rusya'nın ablukaya alındığını ilân ettiler, arkasından "on dört devletin Haçlılar Savaşı" başladı. İtilâf Devletlerinin Rus İhtilâline müdahale edeceklerini söylemeleri bile Rusya'daki durumu derinden etkiledi: Eski hâkim sınıflar ihtilâldenberi büyük bir çöküntü içindeydiler; kendilerini halktan ayıran uçuruma baktıkça korkuyorlardı; kendi örgütleri-

ne ve dâvalarına güvenleri yoktu; aralarında bölünmüşlerdi; herhangi bir hareket plânı yapacak durumda değillerdi (*). İtilâf Devletleri Rusya'daki işlere müdahale edeceklerini söyleyince kendilerini toparladılar. Bu vaat yapıldıktan, İngiliz, Fransız ve Amerikan irtibat subayları Beyaz generallerin karargâhlarında göründükten ve ilk yabancı silâh ve cephane sevkiyatı Rus kıyılarına vardıktan sonradır ki Beyaz orduların safları şişmeye ve iç savaş ciddî bir şekilde alevlenmeye başladı. Bolşevikler bu müdahalenin yalnız dışarıdan yapılacak yoğun bir ihtilâl propagandasıyla durdurulabileceğini düşünüyorlardı. Kavgayı düşman kampının içine kadar götürmekten başka çare yoktu; Avrupa'daki hâkim sınıfların Rus devrimi ile uyuşamıyacağını, devrimi yaşatabilmek için, kendi işçi sınıflarının darbeleri altında ezilmek üzere bulunan Avrupa kapitalist düzenine saldırmaya ergeç mecbur kalacaklarını düşündükçe bu yola gitmek zorunda kalacaklarını daha iyi anlıyorlardı. Tahminlerinin çoğu doğru çıkmıştı: İtilâf Devletlerinin hâkim sınıfları Bolşevizme karşı savaş ilân etmişlerdi; öte yandan, zaman zaman Avrupa proletaryasının ayaklanmak üzere bulunduğunu gösteren belirtiler de oluyordu.

Almanya, ve Orta Avrupa'nın büyük bir kısmı, 1918 Kasımındanberi kaynamaktadır. Berlin'de, Viyana'da ve Varşova'da kurulan İşçi Delegeleri Kurulları Sosyal Demokrat hükümetlerle bir arada yaşamaktadırlar. Olaylara kendi denemelerinin açısından bakan Bolşevikler bütün bunlarda, Şubat İhtilâlinde Rusya'da kurulmuş olan "ikili rejimin" tekrarını görüyorlardı. "Alman Şubatı" ından söz etmektedirler; ve bu ikili rejimin ergeç dağılacağını, İşçi Delegeleri Kurullarının iktidarı ele alarak "bir Alman Ekim İhtilâli" yapacaklarını ummaktadırlar.

(*) Beyaz Orduların ilk liderlerinden General Kaledin 1918'in başında intihar etmeden önce şöyle söylemişti: "Durumumuz umutsuzdur. Halk bizi desteklememekle kalmıyor—aynı zamanda bize düşman da. Kuvvetimiz yok, direnme boşuna." Denikin, adı geçen kitap, cilt II, s. 220.

Tarihin bu kadar tastamam ve bu kadar hızla başka ülkelerde tekrarlanacağı düşüncesi son derecede basit bir görüştü. Ama klâsik halk ihtilâllerinin mekaniğinde çok ortak yanlar vardır: Hepsi de kurulu hükümet sisteminin bir kısmım yıkmakla başlar; hepsi de ikili geçici bir rejim aşamasından geçer; hepsinde de birbiriyle çarpışan tutucu, ılımlı ve uzlaşıcı partiler yavaş yavaş yorulurlar ve birbirlerini halkın gözünden düşürürler. Bolşevikler bu aşamaların geniş çapta başka ülkelerde de tekrarlanacağını umuyorlar. Tahminlerinde yanıldıkları nokta yalnızca ihtilâl olaylarının zamanı değildi, ana bir tahminde de yanılmışlardı. Avrupa kapitalizminin artık sınırına gelmiş olduğunu sanmışlardı. Avrupa kapitalizminin yaşama gücünü, değişen şartlara uyma ve işçi sınıfım kendisine bağlama yeteneğini çok küçümsemişlerdi. Gerçi, Avrupa'daki ihtilâl ateşi işçi sınıfının bir kısmını Bolşeviklerin tuttuğu yoldan gitmeye karar verdirecek kadar kuvvetliydi; ama işçi sınıfının çoğunluğu hükümetlerinden ve malsahibi sınıflardan birtakım reformlar koparmaya çalışıyordu. Rus devrimine karşı bir sevgi beslese bile anayurdunda bir ihtilâl ve iç savaşa gidecek, elde ettiği ve edeceği yaşama standardını, kişisel emniyetini ve reformlarını feda etmeyi göze alacak durumda değildi.

Bolşevizmin kahramanlık dönemindeki tarihsel dramı, yalnız bu gerçeği kabul etmemesinden değil, aynı zamanda bu gerçeği olduğu gibi reddetmesinden doğdu. Bolşevik liderleri Avrupa'daki işçi hareketinin oldukça tutucu davranışını politikanın yüzeyindeki aldatıcı bir görünüm saydılar; bunun altında proletaryanın ihtilâlci içgüdüsünün nabzı atıyor, dediler. Bütün iş bu ince kabuğu kırmakta, ani-kapitalist gizli enerjiyi ortaya çıkarmaktaydı. Bu dünya görüşü siyasî bir yargı yanlışlığından da ileri bir şeyin sonucuydu: Bolşevizmin başlangıçta dünyada yalnız kaldığını anlamamakla işlediği büyük psikolojik yanılgıyı yansıtıyordu. Bütün devrim liderleri bu konuda yanılmışlardı, ama bu yanılgı hiç birinde Troçki'de ol-

duğu kadar derin ve tam değildi. Devrimin tek başına kalması korkusu içgüdüsel olarak bütün varlığına, kafasına ve yüreğine işlemişti. Bolşevik liderlerinden hiç biri o zamana kadar "tek ülkede sosyalizm" konusunda en ufak bir imâda bile bulunmamışlardı. Ama Troçki için Bolşevizmin yalnız kalması daha o zamandan düşünülemiyecek kadar korkulu bir düştü. Çünkü böyle bir şey, sosyalizmi kurmak için girişilen ilk, ve henüz tek, teşebbüsün, en kötü şartlarda, yâni sosyalizme doğru atılan her adımı köstekleyecek ve bozacak kadar maddesel ve kültürel gerilik, ilkellik ve yabanlık içinde bulunan, eski ve değişik kültürlerin besleyici etkilerinden yoksun bir ortamda yapılmış olması demekti. Bu tek başına kalmak korkusu ergeç gerçeklilikle çatışacaktı; ve bu çatışma yüzünden Bolşevikler kendi zihinlerinde yarattıkları dünya imgesiyle çılgıncasına güreşeceklerdi.

Bu açmaz Troçki'nin iç güvenliğini Brest'ten sonra altüst ettiği zaman Troçki kurtuluşu iç savaşın ağır yükleri altına girmekte buldu. Bu arada yalnız başına kalmak korkusunu tam ters bir şekilde ifade ediyor, arada sırada yaptığı çıkışlarla ihtilâlin yakın olduğunu haykırıyordu; 1919 Şubatında Berlin sokaklarında barikatlar kurulduğu zaman şunu yazmıştı: "Avrupa'nın uykusunu kaçıran artık komünizm değildir... Komünizm artık kıtadan kanı ve canıyla fışkırmaktadır." Ona göre, gerçeklere hiç uymayan şeyler hep burjuvazinin fikirleri ve umutlarıydı. Başkan Wilson'un Avrupa'da görünmesi bir hayaletin görünmesinden farksızdı: "Oruç tutan bir adamın sofrasına Tartuff gelmiş gibi bir şey. Ahlâkın en üstün temsilcisi Amerikan dolarının Mesih'i halinde kan ağlayan Avrupa'yı dolaşıyor, ulusları cezalandırıyor, ya da affediyor ve alınyazılarını çiziyor." Avrupa'nın kurtuluş yolunun kıta çapında bir Sovyet Cumhuriyetleri Federasyonundan geçtiğini görmemezlik edemezdi; Almanya bir kere bu federasyona girdi mi arkasından "Sovyet İtalya, Sovyet Fransa, bir ay, önce ya da sonra, bu federasyona girecektir."

1919 Martının ilk haftasında Kremlin'in duvarları arasında önemli bir olay oldu: Lenin, imparatorluktan kalma eski bir mahkeme salonunda, bir kısım yabancı Sol Sosyalist delegelerden oluşan bir toplantıyı açtı. Bu delegelerin oraya gelmesi bir anlamda ablukanın ilk olarak aşılması demekti. Delegelerin çoğu sınırlardan kaçak olarak girmişlerdi; delegelerden bir kısmına hükümetleri izin vermemişti; bir kısmı da yolda tutuklanmışlardı. Uzun bir süredenberi batıdan büsbütün koparılmış olan Bolşevikler, delegelerin dışardaki durum üzerine anlattıklarını can kulağıyla dinlediler. Anlatılanlar karışık ve çelişikti; ama sonunda bütün anlatılanlar ihtilâlin yakın olduğu umudunu doğrulayacak nitelikteydi.

Konferansın amacı pek açık değildi: ya Üçüncü Enternasyonal'in kurulduğunu ilân edecekler, ya da bu enternasyonalin hazırlığını yapacaklardı. Bolşevikler Üçüncü Enternasyonal'i hemen orada kuruvermek istemişlerdi. Ama bunu yapmadan önce yabancı delegelerin de fikirlerini almayı daha doğru bulmuştular. Bu delegelerin en önemlilerinden olan Almanlar, konferansta temsil edilen grupların, Rus partisi hariç, geniş bir enternasyonalin temelini kuracak kadar güçlü olmadığını söylediler. Öteyandan, tehlikeli bir yolculuktan sonra görüşmelerin ortasında konferansa katılan Avusturya delegesi, ihtilâl içinde kaynayan Avrupa'nın güzel bir panoramasını çizdi, ve heyecan içinde, konferansı hemen yeni bir enternasyonalin bayrağını açmaya çağırdı. Konferans, bu çağrıya cevap verdi, kendisine Komünist Enternasyonal'in Kuruluş Kongresi dedi. Babası özlem, anası anarşi olan ve rastlantılarla beslenilip büyütülen bu büyük kuruluş işte böylece ortaya çıktı.

Kuruluşun doğumu Avrupa'da ihtilâlin sönme dönemine rastladı. Berlin'de girişilen Ocak Ayaklanması bastırılmıştı; ayaklanmanın isteksiz liderleri Rosa Luxemburg ile Karl Liebknecht öldürülmüşlerdi. Bu olaylar Avrupa tarihinin dönüm noktasını teşkil etti, çünkü bunlardan sonra gelen ihtilâl dalgalarının hiç biri 1918'deki dalga kadar geniş ve derin ol-

madı. Ama Bolşevik liderleri bunun bir dönüm noktası olduğunu kabul etmediler. Berlin'deki Ocak ayaklanmasının yenilmesini, 1917 Temmuzunda kendi durumlarına benzeyen geçici bir gerileme saydılar. Bunun arkasından sosyal çatışmanın daha da keskinleşeceğini umdular. Kremlin'de yabancı delegeleri kabul eden Lenin onlara şunları söyledi: "Yalnız Rusya'da değil, en ileri kapitalist ülkelerde bile, örneğin Almanya'da, iç savaş artık bir gerçektir. Devrim bütün ülkelerde başlamıştır ve gün geçtikçe güçlenmektedir Sovyet sistemi yalnız geri kalmış Rusya'da değil Avrupa'nın Almanya gibi en ileri ülkelerinde, İngiltere gibi en eski kapitalist bir ülkede bile, kazanmıştır." Lenin de bu hayale Troçki'den az kapılmış değildi, ama Troçki insanın soluğunu kesen tahminlere çok düşkün olduğu için onun yaptığı yanlışlık daha saçma sapan görünüyordu.

Lenin ile Troçki o sırada Avrupa'nın durumunu daha iyi bilselerdi acaba Enternasyonal'i yine kurarlar mıydı? Pek sanmıyoruz. Ama, ne olursa olsun, 1914'denberi yaptıkları gibi, yine de yeni bir Enternasyonal fikrini savunmaya devam ederlerdi. Ancak bir fikrin ortaya atılmasıyla o fikrin bir gerçeklilik olduğunu düşünmek arasında dağlar kadar fark vardı. Zimmerwald ve Kienthal döneminde, gerek Troçki ve gerekse Lenin, yeni Enternasyonal'i, eski "sosyal şoven" Enternasyonal'e rakip ihtilâlci bir azınlığı temsil eden bir kurum olarak değil, işçilerin çoğunluğuna önderlik edecek ve eski Enternasyonal'in yerine geçecek bir örgüt olarak düşünmüşlerdi. Troçki, azınlıkta kaldıkları takdirde, ihtilâlci Marksistlerin eski Enternasyonal'e dönebileceklerini ve bu Enternasyonal'in sol kanadını oluşturacaklarını açıkça söylemişti. Küçük birtakım siyasî mezheplere koskoca bir Enternasyonal yaftasının yapıştırılması Troçki'nin de Lenin'in de düşüncelerine aykırıydı.

Ama 1919 da yapıldı bu. Kendilerini Komintern'in babaları sayanların çoğu Avrupa'daki işçi hareketinin köşe bucağında

saklanmış ufak tefek Marksistler ya da Pasifistlerdi. Ama gerçek bir ihtilâl durumunda bunun pek önemi yoktu, çünkü bu gibi durumlarda aşırı "mezhepler" genellikle etkilerini hızla arttırırlar ve liderliği alırlardı. Bolşevikler yabancı dostlarının güçsüz olduklarını bilmiyorlardı; bilselerdi bile uluslararası devrimin gelişmesiyle bu adamların güçleneceklerini yine de umarlardı. Nitekim kendileri de 1917'nin başlarında küçük bir "mezhep" ten başka bir şey miydiler? İkinci Enternasyonal yeniden dirilemiyecek kadar itibarını yitirmiş olduğuna göre bu umutlarında pek de haksız sayılmazlardı. Ancak işçilerin İkinci Enternasyonal'e karşı giriştikleri geniş çaptaki muhalefet işçilerin devrimci davranışlarından değil, savaşı ve sosyal şovenliği reddetmelerindendi. Bolşevikler herhalde bu nedenleri birbirine karıştırmışlardı. Ancak öyle de olsa yine de büsbütün haksız görünmüyorlardı; nitekim yeni Enternasyonal Avrupa işçi hareketinde bir yıl gibi kısa bir zaman içinde iyice yerleşti.

Troçki Kuruluş Kongresinde çok az bulundu. Kolçak'ın ilkbahar taarruzu başlamıştı. Bir ara savaş alanlarındaki denetimini keserek, üniformasıyla treninden indi ve doğruca konferansa geldi. İç savaşa da biraz ara vermiş oldu. Troçki'yi Zimmerwald'ın sözcüsü olarak tanıyan delegeler bir ordunun başına geçmiş olan hızlı bir militaristi karşılarında görünce hayret ettiler ve kendisini heyecanla seyrettiler. Troçki askerî politikasının ana çizgilerini konferansa acele acele anlattı ve yeni Enternasyonal'i dünyaya tanıtmak için yazdığı bir bildiriyi sundu. Bildiri son zamanlarda kapitalizmde olagelen değişikliklerin kısa ve kesin bir açıklamasıyla başlıyordu. Savaş, liberal ekonomiyi sarsmıştı. Devlet ekonomik hayata hâkim olmak istiyordu. Kim hâkim olacaktı? Burjuvazi mi, proletarya mı? İşte bütün iş buradaydı. Reformistler ve sosyal şovenler bu sorunu çözmekten kaçınmışlar, uzlaşma yoluna gitmişlerdi. "Emekçi sınıflar bu fikirlere kapılacak olurlarsa, yeni kapitalist gelişim, birkaç kuşağın daha kemik-

leri üzerinde, daha yoğun, daha korkunç biçimlerde, ve kaçınılmaz bir dünya savaşı ihtimali ile birlikte, yeniden başlıyacaktır." Sosyalizm Avrupa'da kazanacak olursa, sömürgelerdeki ulusları da kurtaracak, bu ulusların örgütlü sosyalist bir ekonomiye geçmelerini hızlandırmak için onlara teknik, örgüt ve kültür etkileri yapacaktı. "Afrika ve Asya'daki sömürge esirleri! Avrupa'da proletarya diktatörlüğünün kurulduğu saat sizin de kurtuluş saatiniz olacaktır." Bildiride, proletarya diktatörlüğü, devrimci partinin rolü ve bu partinin burjuva demokrasisisine şiddetle karşı olması üzerinde önemle duruluyor, bu bakımdan bildiri eski klâsik Marksist politikadaki açıklamalardan ayrılıyordu. Ama bu ayrılığın prensiplerden çok önem verilecek noktalar üzerinde olduğu farzedilebilirse Batıdaki sosyalist devrimin Doğudaki sömürge halklarına bağlanması yeni bir fikir sayılabilirdi. Üçüncü Enternasyonal'i ötekilerden ayıran nokta burası olabilirdi. Bununla birlikte bildiride yine de her yerden önce Avrupa'ya sesleniliyordu:

> Tüm burjuva dünyası Komünistleri, özgürlüğü ve sosyal demokrasiyi yok etmekle suçluyor. Yanlış. İktidara geçen proletarya burjuva demokrasisini... tüm olarak uygulamaya imkân olmadığına görüyor, ve daha yeni, daha yüksek bir işçi demokrasisinin koşullarını ve biçimlerini yaratıyor... Burjuva dünyasının iç savaş ve kızıl terör karşısındaki çığlıkları tarihteki riyakârlıkların en büyüğüdür... İnsanlığı felâketin eşiğine kadar getirmiş olan sömürücü çevreler emekçilerin ileriye doğru attıkları her adımın karşısında direnmeselerdi, komplolar, cinayetler örgütlemeselerdi, dışardan silâhlı yardım istemeselerdi iç savaş çıkmazdı... İç savaşı hiç bir zaman zorla çıkarmak istemeyen komünist partileri bu çeşit savaşların süresini olabildiğince kısaltmaya... Kurbanlarının sayısını azaltmaya ve her şeyden önce emekçi sınıfına zafer sağlamaya çalışmalıdırlar.

Birtakım komplocuların bir araya gelerek kurduğu bir grup halinde kalmak ve Avrupa sosyalizminin mirasını reddetmek istemeyen Enternasyonal "Babeuf'ten Karl Liebknecht'e ve Rosa Luxemburg'a kadar" uzun bir devrimci kuşaklar serisinin kahramanca çabalarına ve fedakârlıklarına mi-

rasçı olmakla övünüyordu.

Bu bildirinin yayımlanması üzerinden daha bir ay geçmeden Avrupa'da devrim önemli kazançlar elde etti: Macaristan ve Bavyera'da Sovyet Cumhuriyetleri ilân olundu. Bolşeviklerin umutları daha da arttı: İhtilâl Münih'ten ve Budapeşte'den hemen Berlin'e ve Viyana'ya sıçrayacaktı. Troçki, Uralların yamaçlarında yeni bir taarruza hazırlanırken bu haberleri duydu; Batı'dan gelen bu kurtuluş umudunu Asya steplerinde kutladı. Olayların taze tepkileri altında yazılmış olan "Proletarya Devriminin İzlediği Yol Üzerinde Düşünceler" yazısında şöyle diyordu: "Bir zamanlar Kilise *Ex Oriente Lux*... derdi. Nitekim bizim çağımızda da devrim Doğudan başlamaktadır.": Ama "İçinde bulunduğumuz devrim bir proleter devrimidir ve proletarya eski kapitalist ülkelerde daha güçlü, daha örgütlü ve daha bilgilidir." Ancak olayların garip gidişatı kendisini kuşkuya düşürmüştür: Macaristan, Avusturya - Macaristan İmparatorluğunun en geri ülkesiydi; Bavyera ise Almanya'nın en geri bölgesi. Her iki ülkede de işçiler değil köylüler hâkimdi; her iki ülke de gericiliğin kaynağı sayılıyordu. Devrim neden buralarda olmuştu? Neden proleter sosyalizminin merkezlerinde olmamıştı?

Kendi koyduğu şu soruya yine kendisi cevap veriyordu Proletarya geri ülkelerde güçsüzdü, ama bu ülkelerdeki hâkim sınıflar da güçsüzdü. "Tarih en az direnme ile karşılaştığı yolu izler. Devrim çağı barikatların yol verdiği yerlerden girer." Bu benzeti Troçki'nin anlatmak istediğinden daha başka şeyleri akla getiriyordu. Troçki'nin devrimin kaleyi fethedeceğinden şüphesi yoktu: "Bugün Üçüncü Enternasyonal'in merkezi Moskova'dadır. Yarın —bizim kesin inancımız bu— merkez Batıya, Berlin'e, Paris'e, Londra'ya kayacaktır. Rus proletaryası dünya emekçi sınıflarının temsilcilerini Kremlin'in duvarları içinde kabul ettiği zaman çok sevinecektir. Kendi temsilcilerini de Avrupa merkezlerinin birinde yapılacak İkinci Komünist Enternasyonal Kongresine gönderdiği zaman daha da çok sevi-

necektir. Berlin'de ya da Paris'te yapılacak uluslararası bir kongre proleter devriminin Avrupa'da ve dolayısıyla dünyada zafere kavuşması demek olacaktır... Böyle bir zamanda yaşamak ve döğüşmek ne büyük bir mutluluk!"

Büyük ihtimaller ve büyük umutlar üç ay bile sürmedi, tuzla buz oldu hepsi. Sovyet Bavyera, Troçki'nin Brest'teki düşmanı General Hoffmann'ın askerlerine teslim oldu. Sovyet Macaristan'ının yıkıntıları üzerinde sağcı terör başladı. Berlin ve Viyana işçileri iki Komün'ün de yok edilmesine seyirci kaldılar. Almanya ile Avusturya, ve bütün Avrupa, yeni imzalanmış olan Versailles Andlaşmasının kurduğu düzen içinde tutucu yoldan yeni bir denge arıyordu sanki. Bu olaylar iç savaşın en zor zamanlarına rastlamıştı: İngiliz ve Fransızların müdahaleleri en yüksek noktasında idi; Denikin Ukrayna'yı almış, Moskova'ya doğru yürüyordu.

Bolşevizm tarihinde garip bir ândır bu: Anti-Sovyet müdahale gücünü toplamış ve Batıdaki emekçi sınıfların çok az —ya da hiç— direnmesiyle karşılaşmamıştır. Devrim Orta Avrupa'daki köprübaşını kaybetmiştir. Rusya'da bile, oldukça zengin ve uygar olan batı ve orta bölgeleri kaybetmek ve doğudaki boş steplere çekilmek tehlikesiyle karşı karşıyadır. Kızılordu'nun talihi ancak buralarda iyi gitmektedir. Ama talih batıda Bolşeviklerin yüzüne gülmediği halde doğuda yeni fırsatlar yaratmaktadır. Ural dağları Sovyetler için yalnızca bir sığınak ve emin bir yer değildir; Uralların ve Sibirya'nın ötesinde, koskoca bir Asya, burjuva Batıya karşı ayaklanmıştır. O günlerde Amritsar'da Gandi'nin sivil itaatsizlik kampanyası ulus çapında İngiliz aleyhtarı bir ayaklanma haline gelmiştir. Olaylar arasındaki bu bağıntı Troçki'nin politik hayalini harekete getirmiş ve bu hayale garip bir yön vermiştir.

5 Ağustos 1919'da Troçki, Merkez Komitesine, cepheden gizli bir rapor göndererek uluslararası alanda köklü bir şekilde "yeni bir doğrultu" ya gidilmesini istedi, devrimin geriye, doğuya doğru kaydığını yazdı. Avrupa'daki ihtilâlin hâlâ bir

ya da beş yıl kadar gecikeceğini sanıyordu; Denikin'in Ukrayna'da tutunacağına inanmıyordu. Bununla birlikte Kızılordu Avrupa'da, saldırgan ya da savunucu bir kuvvet olarak, bir süre için yalnızca ikinci derecede bir rol oynayabilirdi. Ama ona Asya'nın kapıları açılmıştı! Burada Kızılordu'nun karşısında yalnızca, Sibirya steplerinde çok küçük kalan ve Amerika'nın rekabetinden korkan Japon kuvvetleri vardı (*). Asya'daki Sovyet rejiminin ağırlığı Bolşeviklere yalnızca Avrupa'daki gelişmeleri beklemek imkânını değil, aynı zamanda, Doğudaki yoğun kaynaşmaya karışmak imkânını da sağlayacak çaptaydı.

Troçki yeni kurulan Enternasyonal'in kendisini hayal kırıklığına uğrattığını gösteren bir hava içinde, Asya'daki devrimi yönetecek bir kurumun az sonra Komintern'in Yürütme Kurulundan daha büyük bir önem kazanacağını yazıyordu. Kızılordu'nun Hindistan'a girmesi Sovyet Macaristan'a girmesinden daha çabuk ve daha kolay olurdu. "Ciddî bir asker" kendisine bir plân sunmuş ve Hindistan'da kullanılacak seferî bir süvari kolordusunun nasıl kurulabileceğini göstermişti. Troçki, Paris ve Londra'daki devrime giden yolun Kâbil, Kalküta ve Bombay'dan geçebileceğini tekrar ediyordu. Çok acele olarak şöyle bir teklifte bulunuyordu: Stratejik bakımdan düşmanlara açık bulunan Donetz havzasından Sovyetleri kurtarmak için Urallarda bir sanayi merkezi kurmalıydı; Asya'daki kavgayı yürütecek siyasî ve askerî personel yetiştirmeliydi; bu iş için gereken teknisyenler, plâncılar, dilciler ve daha başka uzmanlar, özellikle Ukraynalı komünistler arasından yetiştirilmeliydi. Çünkü bunlar Ukrayna'yı kaybettikten son-

(*) Troçki, Amerika'nın Sibirya'da Japon hâkimiyetinden korktuğunu, "Washington alçaklarının" (Kolçak'ı ajan olarak hâlâ kullanmalarına rağmen) Sovyetleri Japonlara karşı destekleyebileceklerini söyledi. Lenin de, bir süre sonra, aynı şekilde, Amerika ile Japonya arasındaki rekabet üzerinde durdu. Lenin, Soçinenya, cilt XXXI, s. 433—40.

ra Sibirya'da devrimin yerleşmesine yardım edebilirlerdi. (*)

Bu tekliflerin askerî bir felâketi önlemek için hemen alınması gereken tedbirlerle pek ilgisi yoktu. Troçki bu rapora ek olarak iki mesaj da göndermişti. Bu mesajlarda güney cephesinin yeniden örgütlenmesi için yaptığı teklifler vardı. Tahmin edileceği gibi Politbüro "Asya'daki yeni doğrultu" dan çok bu teklifler üzerinde durdu. Zaten öteki teklifteki fikir Troçki'nin de kafasına iyice yerleşmiş değildi. Ölağanüstü bir durum karşısında birdenbire aklına gelivermişti; hem böyle bir fikir kendi esas, Avrupa'lı düşünce doğrultusuna da aykırı düşüyordu. Bununla birlikte gelecek için öğretici bir göstergeydi: Bu çeşit düşünceleri (Rusya'nın Batıdan ayrılması ve Avrupa'da devrimden bir süre vazgeçmesi) yaratan durumlar müdahalelerden ve iç savaşlardan sonra da hafif hafif devam edecek, ve bu durumlara karşı gösterilen tepki Troçki'nin geniş olarak çizdiği çizgiyi izleyecek, Sovyet iktidarının ağırlık merkezi Doğuya, Urallara ve Uralların ötesine kayacaktır. Ancak, devrim düşüncesinin ve siyasî ikliminin ister istemez "yeni doğrultusunu" gerektirecek olan bu çabuk değişimin başlıca etkeni ve uygulayıcısı Troçki değil Stalin olacak, Troçki bu yeni doğrultuya uyamıyacaktır. Kalküta ve Bombay olmasa bile, Pekin, ve Şanghay'a giden devrim yolunun Paris'e ve Londra'ya giden yollardan daha kısa, buralara gitmenin Berlin ve Budapeşte'ye gitmekten daha kolay olduğu o zaman anlaşılacaktır.

Çağdaş düşünürlerden bir çoğunun anlayışını aşacak olan bir gelecekte, yeni ufuklar açacak bir fikri, Troçki'nin bereketli kafasından geçiveren bir esintiye borçluyuz.

1919 yılının sonuna doğru Bolşevikler yeniden büyük bir umutla Batıya döndüler. Ukrayna ile Avrupa Rusya'sının gü-

(*) Troçki'nin ortaya attığı fikirlerin etkisi Komintern'in İkinci Kongresinde ve bir yıl sonra Bakû'da toplanan Doğu Halkları Kongresinde görülebilir.

ney bölgeleri yeniden ellerine geçmişti. Beyaz Ordulara son darbe indirilecekti. Batı Avrupa işçilerinin protestoları sonunda İngiliz-Fransız müdahalesi zorlaşmaya başlamıştı. Yalnız Polonya ile ilişkilerin nasıl olacağı daha belli değildi: Fransızlar bir Polonya yaratmışlardır ve bu Polonya'yı kendi başlattıkları Haçlılar Seferinde öncü bir kuvvet olarak kullanmak niyetindedirler. Ancak Polonya'nın başına geçmiş, ama diktatörlüğünü henüz ilân etmemiş olan Pilsudski kaypak bir politika izlemektedir. Ukrayna'yı ele geçirmeyi, Polonya'nın himayesinde bir Polonya - Ukrayna Federasyonu kurmayı tasarlamaktadır. Ukrayna'da Polonya derebeylerinin büyük malikâneleri vardır. Ama Polonya, Beyazlarla Bolşevikler dövüştüğü sürece bu emellerini gerçekleştirmeye çalışmadı, çünkü biliyordu ki Denikin'in ya da Yudeniç'in kazanması Polonya'nın bağımsızlığını kaybetmesi demekti. Pilsudski, Polonya ordusunu silâhlayan ve teçhiz eden Fransızlardan gizli olarak, Bolşeviklerle gayrı-resmî bir ateşkes anlaşması imzalamıştı. Bir ara bu ateşkes anlaşmasının resmî bir ateşkes ve barış andlaşmasıyla sonuçlanacağı sanıldı. 1919 Kasımında Politbüro Polonyalıların teklif ettikleri anlaşma şartlarını inceledi. Şartları kabul edilebilir buldu ve ayrıntıları üzerindeki çalışmalar için Troçki ile Çiçerin'i görevlendirdi.

Bolşevik liderleri barışın yakında imzalanacağından o kadar emindiler ki savaş kesiminde bulunmayan ordularını hemen barış dönemine soktular ve bunları çalışma orduları haline getirdiler. 10 Ocak 1920 de İtilâf Devletleri Rusya üzerindeki ablukayı kaldırdılar; Sovyetler Merkez Yürütme Kurulu bunun üzerine vaadedilen reformları hemen uyguladı: İdam cezasının kaldırıldığını ve *Çeka* yetkilerinin azaltıldığını ilân etti. Ama birkaç gün sonra, 22 Ocakta, Troçki Pilsudski'nin savaşa hazırlandığını Politbüro'ya bildirdi ve, Lenin'in isteğine uyarak, Polonya cephesindeki Kızılorduları takviye etmeye başladı.

Polonyalılar Martın başında saldırıya geçtiler. Troçki, o

sırada, Urallardaki çalışma ordularını denetliyordu. Saldırı üzerine hemen Moskova'ya döndü. Barış reformları hemen durduruldu ya da kaldırıldı. Ülke yeniden savaş durumuna girdi.

Sonraki gelişmeleri gözönünde tutarak, Troçki'nin o sırada Polonya'ya karşı sert davranma politikasından yana olduğuna burada işaret etmeliyiz. Çiçerin aylardanberi Varşova'ya gizli barış teklifleri göndermiş, sınır anlaşmazlıklarının Polonya'nın işine gelecek şekilde çözülmesini istemişti. Pilsudski yapılan tâvizleri anlamamazlıktan gelmiş, bunları Polonya halkoyundan saklamıştı. Polonya saldırıya geçtikten sonra bile Çiçerin uzlaşıcı teklifler ileri sürmeye devam etmişti. Öteyandan Çiçerin'in politikasını Dışişleri Komiserliğinde tutmayanlar da vardı. Özellikle yardımcısı Litvinov, Çiçerin'in politikasına karşıydı. Troçki işe müdahale etti ve Litvinov'u destekledi. Politbüro'dan zemin yoklamayı bırakmasını istedi. Çünkü Pilsudski bütün bunları Sovyetlerin güçsüzlüğüne yoruyordu; sonra, teklifler gizli yapıldığı için Polonya halkoyunu barışa çekemiyordu. Troçki açık politikaya dönülmesini, böylelikle Polonya halkının savaştan kimin sorumlu olduğunu anlamasına imkân verilmesini istedi. Pilsudski bu anlaşmazlık üzerinde durmadı, çünkü bundan hemen sonra görüşmeleri kesmek için bir bahane bularak Ukrayna'yı istilâ etti ve Kiyef'i aldı. Troçki 1 Mayıs 1920'de Kızılordu'ya bir çağrıda bulunarak istilâcıya "Varşova caddelerinde ve bütün dünyada yankılar uyandıracak" bir darbe indirilmesini istedi.

Polonya istilâsı Rusya'yı allak bullak etti. Bolşevikler ilk olarak millî bir savaşa başlıyorlardı. Bir iç savaş değildi bu. Aslında bu savaş, onlara göre, "Polonya derebeylerine ve kapitalistlerine karşı girişilmiş" bir kavga, millî savaş perdesi altında yürütülen bir iç savaştı. Ama gerekçesi ne olursa olsun bu çatışma yüzünden yurtseverlik içgüdüleri ve millî heyecanlar kontrol edilemiyecek bir şekilde dökülüp saçıldı. Rusya'daki tutucu unsurlara göre eski bir düşmana karşı açılmış

bir savaştı bu. Bir Rus savaşı idi. Bolşevik enternasyonalistler tarafından yürütülmüş olsa bile ne çıkardı. Yunan Ortodoks Kilisesine göre ise, Roma'daki Katolik Kilisesine sımsıkı bağlı bir halka karşı yürütülen bir savaştı bu. Tanrısız Komünistler bile yürütmüş olsa yine bir Hıristiyan Haçlı Seferi sayılırdı. Bu tutucu unsurların çoğu içten içe Beyazlara bağlıydılar. Ama Beyazlar artık ortadan silindikleri için, yurtseverlik ve Ortodoksluk "imanlarını" yitirmeden, Sovyetlerin arasına karışmanın yolunu arıyorlardı. İşte Polonya istilâsı onlara bunu sağlamıştı. Eski rejim zamanında Başkomutanlık yapmış olan General Brusilov bu dönüş hareketinin başındaydı. Brusilov, Troçki'nin emrine girdi ve bütün iyi Rusların arkasından gelmesini istedi. Böylece savaşın devrimci havasına bir de milliyetçi hava karıştı. Pilsudski'nin askerleri de Polonya düşmanlığını arttırmak için ellerinden geleni yaptılar. İşgal ettikleri Ukrayna'da yaptıkları işlere göz yummaya imkân yoktu; Polonya Derebeylerini eski topraklarına yerleştirmeye kalkıştılar, ve zaferlerini savaş esirlerini kurşuna dizerek, kıyımlara girişerek kutladılar.

Millî birlik seline sürüklenmek Bolşevikler için yeni ve ilginç bir deneme oldu. Troçki partinin enternasyonalciliğini yitirmemesi için elinden geleni yapıyordu. Brusilov'un, Kızılordu ile dayanışmasını törenle ilân etmesini iyi karşılamıştı; ama Brusilov'un şoven ve anti-Katolik görüşlerini kabul etmiyordu. Bunu açıkça da söyledi. Polonyalılar karşısında savaşan Kızılorduların başına Brusilov'un getirileceği söylentisi yayılınca Troçki bu haberi hemen yalanladı ve Polonya cephesinin Tuhaçevski ile Yegorov'un komutasında bulunduğunu açıkladı. Bu komutanların devrimdeki enternasyonalist fikirlere bağlılığı iç savaşta denenmişti. Çarpışmaların alevlendiği bir sırada *Voenno Delo* (Askerî İşler) adındaki derginin kapatılmasını resmen emretti. Genelkurmay tarafından çıkarılan bu dergide çıkan bir yazıda Pilsudski için "Polonya halkının millî duygularını inciten" bir dil kullanılmıştı. Troçki ayrıca

tahkikat açılmasını da emretti. Suçlulara bir daha "Kızılordu'nun kafasını etkileyecek bir görev" verilmiyecekti. ("Uygar" devlet adamlarının ve yazarların, savaşta düşmanın millî karakterinden söz ederlerken Yaban, Hayvan ya da Alçak kelimelerini utanmadan kullandıkları bir çağda böyle bir davranış garip bir soyluluk gibi kaldı). Cephede yaptığı ziyaretler sırasında Polonyalıların savaş esirlerini kurşuna dizmeleri üzerine orduda artan öfkeyi elinden geldiğince yatıştırmaya çalıştı. Cephede ileri mevzilerde savaşan askerlerle yaptığı toplantılarda; "düşmana bile yalan söylememek gerekir", diyordu. Polonya esirlerine herhangi bir misilleme yapılmasını şiddetle yasakladı. "Bir esire, silâhsız, hasta ve yaralı bir insana bıçağını kaldıran herhangi bir Kızılordulunun eli kırılsın," diye yazmıştı günlük emirlerinin birinde. Savaşta merhametsiz olan Kızılordulu, esire ve çaresiz kalmış düşmana şefkat göstermeliydi.

Pilsudski'nin Ukrayna'daki zaferi uzun sürmedi. Birkaç haftalık Polonya işgali Ukrayna köylülerini istilâcılara karşı ayaklandırmaya yetti. Cephenin kuzey kesiminde bulunan Tuhaçevski orduları ile güney kesimindeki Yegorov orduları Denikin ve Kolçak'tan serbest kalan tümenlerle takviye edildi. Kızılordu'nun teçhizatı azdı, ama o sırada gücünün en yüksek noktasında bulunuyordu: Seferlerin bitiminden önce ordudaki asker sayısı beş milyona yükselmişti. Bolşevikler 12 Haziranda Kiyef'i geri aldılar; Pilsudski'nin askerleri etnik Polonya sınırlarına doğru panik halinde kaçmaya başladı.

Bu sırada önemli sorunlar girdi araya ve savaşın gidişatını değiştirdi. Bunların bir kısmı Rusya ile İngiltere arasındaki ilişkilere bağlıydı; bir kısmı da Rusya'nın Polonya karşısındaki tutumuyla ilgiliydi; ikiye ayrılan bu sorunlar bir kısım noktalarda birbirlerine bağlıydılar.

İngiliz İşçi Partisinin muhalefeti ve Beyazların yenilmesi Winston Churchill'in başında bulunduğu müdahale taraftarlarını zayıflatmıştı. Hükümet kendi içinde bölünmüştü. Baş-

bakan Lloyd George müdahaledcn vazgeçmek ve Rusya ile yeniden ticarete başlamak istiyordu. 1920 Mayıs ayının sonunda bir Sovyet Ticaret Heyeti, başlarında Krasin olmak üzere Moskova'dan Londra'ya geldi. Ancak, bu arada Pilsudski'nin zaferleri müdahale grubunu yeniden harekete getirmişti. Politbüro, İngiliz hükümetinin de, Fransa gibi, Pilsudski'yi tamamiyle desteklediğini sanıyordu. Dışişleri Komiserliği ile Komintern, Troçki'nin bir yıl önce söylediği gibi, İngiltere'yi arkadan yâni Asya'dan, özellikle İran ve Afganistan'dan, vurmak istiyordu. Ama çok geçmeden resmî İngiliz politikası yeniden oynamaya başladı: İşçi Partisinin müdahale aleyhtarlığı en yüksek noktaya vardı ve Kızılordu'nun Polonyalılar karşısındaki başarısı müdahalenin gereksizliğini ispat etti. 11 Temmuzda İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, hükümetinin, Sovyetlerle Polonya ve Sovyetlerle Baron Wrangel'in başkanlığında Kırım'da yerleşmiş olan Denikin orduları kalıntıları arasında arabuluculuk yapmak istediğini bildirdi.

Haziran ve Temmuz ayları içinde Politbüro ile Dışişleri Komiserliği İngiliz politikasının yönünü tâyin etmeye çalıştı. Troçki sık sık tartışmalara karışıyor, ama çoğunluğun görüşüne aykırı düştüğünü görüyordu. Troçki'nin Çiçerin'in, Lenin'e ve öteki Politbüro üyelerine gönderdiği, *Troçki Arşivlerinde* bulunan gizli raporlarda ve Lenin'in kısa değinmelerinde bu tartışmanın canlı bir hikâyesini bulmak mümkündür: Troçki 4 Haziran tarihli muhtırasında İngiltere'ye karşı uzlaşıcı bir politika izlenmesini direnerek istemektedir. İngiliz politikasının müdahale konusunda tek bir yol izlemediğini, bu yolu bu şekilde oynak olarak sürdürmenin Sovyetlerin çıkarına olduğunu söylemektedir. Orta Doğuya bir Sovyet seferî kuvvetinin gönderilmesi şöyle dursun, Sovyetlerin Orta Doğuda İngiliz aleyhtarı isyanlar çıkarmaya çalışması bile İngiliz politikasını tastamam Sovyetlere düşman bir yola sokacaktır. Geçen Ağustosta Asya'daki ihtilâl hareketlerine büyük bir yer veren kendisiydi; ama şimdi, yeni bilgilerin ışığı altında, Orta

Doğu'daki bu hareketlerin, ne de olsa, gereğince güçlü olmadığını söylüyordu (*). Bolşevikler, ihtilâl propagandasını ve gizli örgütleri arttırmalıydılar, ama tehlikeli askerî serüvenlere gidecek herhangi bir adım atmaktan kaçınmalıydılar. Orta Doğu'daki ihtilâl tehdidi, daha çok İngiltere ile yapılacak diplomatik alışverişlerde koz olarak kullanılmalıydı. Öteyandan İngilizlerle Doğuda bir anlaşmaya varmak istediklerini göstermeli ve bunun için de hiç bir fırsatı kaçırmamalıydılar.

Bu belgenin kenarına Lenin bir not düşmüş, ve biraz alaylı bir şekilde, Troçki'nin de Krasin gibi İngiliz politikası konusunda yanıldığını yazmıştır; ona göre İngiliz politikası kesin olarak çizilmişti; İngiltere'nin hem Polonyalılara hem de Wrangel'e yardıma devam edeceği "çok açık" tı.

Temmuz ayında Lord Curzon'un arabuluculuk teklifinden sonra, bu konu yeniden tartışıldı. Lenin bu teklifi cephede bulunan Troçki'ye bildirdi. Aynı gün, yâni 13 Temmuzda, Troçki iki mesajla cevap verdi; Politbüro ile Çiçerin'in Rusya ile Polonya arasında arabuluculuk teklifini kabul etmelerini ve böylece hem İtilâf Devletleriyle hem de Polonya ile barış andlaşmasının imzasına kadar gidecek bir ateşkes anlaşmasına varmalarını istedi (**). İngiliz halkoyundaki ve politikasındaki çeşitli eğilimleri daha dikkatle incelemelerini Politbüro'ya bir daha öğütledi.

Politbüro hem Troçki'nin tekliflerini, hem de dolayısıyla, İngilizlerin arabuluculuk teklifini reddetti. Gariptir ki Lord Curzon'a verilecek red cevabının yazılmasını da kendisinden istedi. Troçki kabine dayanışmasını düşünerek istenileni yaptı. Düşündüğü sakıncaları, kimsenin tahmin edemiyeceği ince

(*) Troçki, bir hayli kalabalık sanayi işçisi bulunan ve Rusya ile eski bağları olan Kafkasya'da Sovyet Azerbaycan'da bile Sovyet rejiminin kendi başına ayakta duracak güçte olmadığını sözlerine ekledi.

(**) Bununla birlikte Troçki İngiltere'nin Sovyetlerle Wrangel arasında arabuluculuk yapmasına karşıydı; bunu Rusların kendi içişleri sayıyordu.

alaylarla dolu bildirisinde, şimdiye kadar yaptığı müdahalelerden ötürü İngiltere'nin çatışmaya karışan taraflardan biri olduğunu ve tarafsız bir arabuluculuk hizmetinin kendisinden beklenemiyeceğini anlattı.

Bu görüş ayrılığı, eninde sonunda, diplomasi taktikleri üzerindeydi. Ama, aslında başka ve daha esaslı bir görüş ayrılığına bağlıydı. Lenin, Lord Curzon'un teklifini reddederken "Polonya'daki taarruzun hemen şiddetlendirilmesini ve hızlandırılmasını" istemişti. Troçki buna karşıydı. O sırada Kızılordu bütün Ukrayna'yı ve Beyaz Rusya'yı yeniden eline geçirmiş ve aşağı yukarı Curzon hattına kadar gelmişti. Lord Curzon, Denikin zaferini hâlâ tanıdığı sırada bu hattın Rusya ile Polonya arasında sınır olarak kalmasını istemişti. Troçki, Kızılordu'nun bu hatta durmasını ve açık bir barış teklifinde bulunmasını istiyordu. Lenin ile Politbüro çoğunluğu ise, Polonyalıları Varşova'ya, ve daha ötelere kadar kovalamak niyetindeydi.

Politika ile strateji bu konuda bir daha çatıştı. Troçki'nin ortaya attığı teklifin askerî bakımdan tehlikesi vardı: Pilsudski "Curzon Hattı" nı sınır olarak kabul etmek istemiyordu. Ateşkesin sağlayacağı zamandan yararlanarak yeniden saldırıya hazırlanabilirdi. Troçki bu tehlikenin göze alınmasını istiyordu. Savunduğu tutumun politik ve moral yanı ile Lenin politikasının tehlikelerini düşünüyordu. Sovyetlerin Polonya bağımsızlığına dokunmak istemediklerini ve gerçek Polonya topraklarından hiç bir şey almayacaklarını dosdoğru ve açıkça bildirecek bir barış teklifinin Polonya halkı tarafından çok olumlu karşılanacağı kanısındaydı. Pilsudski bu teklifi kabul ederse ne âlâ, etmezse, o zaman Polonya halkı ve bütün dünya savaşın sürmesinden kimin sorumlu olduğunu görecekti. Kızılordu'nun, bir barış teklifi yapmadan Varşova üzerine yürümesi Rus devriminin Polonya halkına karşı beslediği iyi niyeti ortadan kaldıracak ve bundan Pilsudski yararlanacaktı. Polonya'nın büyük bi:· kısmı hemen hemen yüz elli yıldanberi

Çarların elinde kalmıştı. Polonya, Rus devriminin resmen garanti ettiği bağımsızlığını yeniden kazanalı daha iki yıl olmamıştı. Pilsudski'nin kışkırtması yüzünden bile olsa, Kızılordu bayrağı ile yürüse de, Polonyalılar topraklarını istilâ eden bir orduyu, babalarını, büyükbabalarını ve kendilerini esaret altında bulunduran Çarlık Ordularının bir devamı gibi göreceklerdi. O zaman Polonyalılar kendi anaryurtlarını canla başla savunacaklardı. (*)

Lenin bu ince hesaplara ve kuşkulara katılmadı. Bile bile ve açıkça saldırgan olan Pilsudski idi. Lenin savaşı önlemek için elinden geleni yapmıştı. Şimdi savaş talihi Kızılordu'nun yüzüne gülünce, Lenin'e göre, zaferin meyvalarını toplamak da Kızılordu'nun hakkı ve göreviydi. Zafere kavuşan esaslı bir ordu hemen hemen bozguna uğramış bir düşmanı kovalamaktan vazgeçmez, yarı yolda duramazdı; kovalama sırasında bir orduyu saldırganın toprağına girmekten alakoyacak hiç bir moral, politik ya da stratejik bir ilke olamazdı.

Dahası vardı: Lenin Polonya işçilerinin ve köylülerin istilâcıları birer kurtarıcı gibi karşılayacaklarına inanıyordu. Oysa, aralarında Troçki de olmak üzere, bütün Bolşevik liderleri abluka yüzünden Polonya'daki durumu iyice bilmiyorlardı, sanki Polonya binlerce kilometre uzaktaydı. Yalnız Polonya'da Sovyetlerin kurulduğunu, ve Komünistlerin Sovyetlerde etkili olduğunu işitmişlerdi. O sırada da Sovyetlerin hâlâ yaşadığına inanıyorlardı. Ne yazık ki bilgilerinin üzerinden bir yıldan fazla bir zaman geçmişti. Bu arada, bütün Orta Avrupa'da olduğu gibi, Polonya'da da işler tersine dönmüştü: Pilsudski, Sovyetleri ve Komünist Partisini dağıtmıştı. Bolşeviklere katılmış olan ünlü Polonya sosyalistlerinden bir grup Moskova'da bulunuyordu: Politbüro bu konuda bilgi almak için onlara başvurdu. Bu sosyalistler aralarında garip bir şekilde

(*) Baltık uluslarında da durum aynıydı. Troçki bütün bir yıl boyunca bu uluslarla da bir barış anlaşması yapılmasını isteyip durdu. Sonradan yapıldı.

bölünmüşlerdi: Polonya sosyalizminin enternasyonalist koluna bağlı olan ve Polonya'nın bir ulus olarak yeniden ortaya çıkamıyacağına inanan Radek, Marhlevski ve (herhalde) Dzerjinski Politbüro'ya Polonya'da uyanacak kuvvetli millî bir heyecanın Kızılordu'nun Polonya'yı işgaline imkân vermiyeceğini söylemiştiler. Troçki kendi görüşünü tesbit ederken kısmen bunların etkisinde kalmıştı. Lenin'in daha çok Lapinski'nin verdiği raporun etkisinde kaldığı anlaşılıyor. Lapinski Polonya sosyalizminin daha milliyetçi bir kanadından gelmiş ve Polonya'da komünizmin gücünü çok büyütmüştü. Kızılordu'nun Polonya'da ilerlemesi sonucunda Polonya'da bir ihtilâlin başlayacağına inanan Lenin Politbüro'yu kendi tarafına çekti. Varşova üzerine yürümek fikrine hiç bir şekilde yanaşmayan Stalin bile yan değiştirdi; ve Troçki yalnız başına kaldı.

Lenin daha da büyük işlere girişti: Polonya, Rusya ile Almanya arasında bir köprüydü; Polonya'yı geçtikten sonra Almanya ile ilişki kuracaktı. O da Almanya'nın büyük bir ihtilâl havası içinde bulunduğuna inanıyordu. Bu hayal dumanının altında biraz ateş de yok değildi: 1920 Martında Alman ordusunun bir kısmı, parlâmenter rejimi yıkmak ve askerî bir diktatörlük kurmak amacıyla Berlin'de bir hükümet darbesine kalkışmıştı. *Kapp Putsch* adı verilen bu darbe teşebbüsü Alman işçilerinin yaptıkları iki günlük grevle önlenmişti. Alman işçisinin ne kadar güçlü olduğu bundan da anlaşılıyordu. Aslında grev teşebbüsü komünistlerden değil sendikalardan gelmişti. Yalnız bundan az sonra Alman komünizmi aldı yürüdü, ama işçi sınıfı çoğunluğunu ardından sürükleyemedi. Lenin, bu sırada, Kızılordu'nun Alman sınırında görünmesi ihtilâli kışkırtabilir ve yoğunlaştırabilir fikrini ortaya attı. "Avrupa'yı Kızılordu'nun süngüsüyle neşterlemek" istiyordu. Pomeranya "koridoruna" girmiş olan Kızılordu'nun, bu koridoru, Polonyalılara Danzig'i kapatacak şekilde kesip kesmiyeceğini araştırıyordu. Polonya'ya gönderilen batı malzemesi Danzig limanına çıkmaktaydı. Burası, aynı zamanda, Almanya ile bir

temas noktasıydı da.

Troçki felâketi önceden haber vermişti, ama sonunda çoğunluğun kararına uydu. Bürosunda kaldı ve yürüyüş emirlerini çıkarttı. Günlük işlerine daldı. Cephe denetimlerini yapmıyordu. Taarruzlar ilerleyince Polonya Devrimci Savaş Kurulu adında bir örgüt kuruldu. Fiilen geçici bir hükümetti bu. Başında bu serüvene karşı olan Polonya Bolşevikleri vardı. Kızılordu ilerledikçe bu Kurulun da Moskova'ya gönderdiği raporlar gittikçe şaşırtıcı olmaya başladı. Polonya işçileri ve köylüleri istilâcıları kurtarıcı gibi değil saldırgan gibi karşılıyorlardı. Ama Kızılordu kendi hızıyla önüne geçilmez bir şekilde ilerliyor, ulaşım hatlarını genişletiyor ve kendisini yoruyordu. Tuhaçevski'nin komutasında Varşova'ya doğru yürüyen kuzey ordularıyla, Yegorov ve Budyeni'nin komutasında güney doğuda Lvov'a doğru ilerleyen güney orduları arasında tehlikeli bir boşluk ortaya çıkmıştı. Troçki'nin direnmesi üzerine güney ordularına gönderilen baş siyasî komiser Stalin, Tuhaçevski ile boy ölçüşmeye, Lvov'a girmeye çalıştı. Tuhaçevski Varşova'ya girerse o da Lvov'u almış olacaktı. Açılan boşluktan Pilsudski kısa zamanda yararlanacak ve Tuhaçevski'nin yanına ve gerisine vurmak üzere hızla hücuma geçecekti. Boşluk bir an Lenin'i telâşlandırdı; Genelkurmay, biraz geç olarak, güney orduları komutanlarından bu boşluğu kapatmalarını istedi. Ama Kızılordu hâlâ yürüyordu ve bütün Moskova sevinç içindeydi.

Seferin, Temmuz ortasından 7 Ağustosa kadar süren bu aşamasında Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongresi Petrograd'da ve Moskova'da toplandı. Geçen yıl içinde Avrupa'daki işçi hareketleri Enternasyonal'e yaklaşmaya başlamıştı; eski büyük Sosyalist partilerin liderleri nerede ise Enternasyonal'in kapılarını çalacaklardı. Kongre, üyelik şartlarını, Lenin ile Zinoviyev'in yazdığı ünlü "21 Madde" yi, komünist partilerinin görevlerini, sömürgelerdeki ulusların geleceklerini vb. tartıştı. Polonya'daki askerî harekâtın Avrupa devrimine ve-

receği yeni ve kuvvetli hıza bağlanan büyük umutlar kongredeki tartışmalara hâkimdi. Lenin büyük bir savaş haritasının önünde Tuhaçevski'nin ilerleyişi üzerindeki düşüncelerini yabancı delegelere hergün anlatıyordu.

Kongrenin başlangıcında Troçki, tartışılan "21 Madde" nin onaylanmasında bulunmak üzere kongrede şöylece bir göründü. Sonra kongre kapanmadan hemen önce de —Kızılordu bu sıralarda Varşova kapılarındaydı— Enternasyonal adına yazdığı bildiriyi sunmak üzere bir daha geldi. Delegeler kendisini alkış tufanına tuttular. Troçki, uluslararası durumun Versailles Andlaşmasının ilk yılı içindeki görünüşünü, göz kamaştırıcı cümleler ve imgelerle anlattı: Çürüyen kapitalizmin "Babil" ini öfke ile suçladı ve "demokrasinin maskesini" yüzünden attı. "Alman parlâmenter demokrasisi," dedi "iki diktatörlük arasındaki bir boşluktan başka bir şey değildir." Delegeler kendisini soluk almadan dinlediler; Troçki'nin önayak olduğunu sandıkları savaş en yüksek noktasında bulunduğu için kelimelerinin ve imgelerinin de sihri en yüksek noktasına vardı. Buna rağmen Troçki hiç övünmedi ve bildirisinde Kızılordu'nun adını hiç etmedi. Delegeler Troçki'nin nerelerde sustuğuna dikkat bile etmediler. Kendisine güvenen görünüşünün ve parlak sözlerinin ardında nasıl gergin bir hava gizlendiğini sezmediler. En kuşkulu insanların bile genel sevince katıldığı bu toplantıda zaferi kutlamak istemeyen yalnızca oydu. Oysa herkes bu zaferi onun yarattığını sanıyordu. (*)

Bir hafta son Vistül savaşı başladı. Savaş yalnızca üç gün sürdü. Bu savaş çağdaş yazarların sandıkları gibi tarihin akışını değiştirmedi: Yalnızca bir çeyrek yüzyıl ka-

(*) Troçki savaştan sonra Askeri Akademinin ve öteki okulların parti hücreleri karşısında konuşurken Kızılordu'nun Varşova'yı alacağına bir an bile inanmamış olduğunu söyledi. O kadar bile ilerleyeceğini ummamıştı. Gerek o sırada ve gerek birçok zamanlarda Troçki Varşova üzerine yürüyüş konusundaki anlaşmazlıkları açıkça anlatmış ve anlattıkları herhangi başka bir kaynak tarafından yalanlanmamıştır.

dar geri bıraktı. Savaşın sonunda Kızılordu çekilmeye başladı. Savaşın en kızgın zamanında Politbüro Troçki'den hemen cepheye gitmesini ve durumu düzeltmesini istedi. Troçki kabul etmedi. Yerinde yapılacak ufak bir kişisel müdahale ile çekilmeyi artık önleyemiyeceği ve bu konuda kendisini aldatmıyacağı cevabını verdi.

Bir an için felâket tahmin edilenden de büyük göründü: Kızılordu'nun Polonya'lılarla savaştığını gören Wrangel askerleri Kırım'dan harekete geçmişler, Kafkasya'yı almışlardı. 19 Ağustosta yapılan Vistül savaşından iki gün sonra Troçki ile Stalin Politbüro'ya askerî durum konusunda ortak bir rapor sundular; Polonya'daki yenilgiyi kabullendiği anlaşılan Politbüro Wrangel'e karşı girişilecek sefere öncelik tanıdı; Parti üyeleri arasında ilân edilecek yeni seferberliğin başına hem Stalin hem de Troçki getirildi. Yeni askere alınacakların çoğu Kırım'a gönderilecekti. Budyeni komutasındaki süvarilerin büyük bir kısmı da Polonya cephesinden alındı. Stalin'e, aynı zamanda, Wrangel ordularının yeniden ilerlemeleri halinde alınacak tedbirler üzerinde çalışması için tâlimat verildi. Wrangel'in askerleri çok iyi teçhiz edilmiş oldukları halde sayıca çok azdılar, ve ciddî bir tehlike teşkil etmiyecek kadar da yüreksizdiler. Az sonra Kırım'a çekildiler. Perekop yarımadasının tahkim edilmiş olan dar geçidinin ardında dayanabileceklerini umdular. Frunze ile Stalin'in yönettiği korkunç ve yabanca bir savaştan sonra Kızılordu yarımadaya girdi ve Wrangel'i denize döktü. İç savaş bitmişti.

Sovyetler 12 Ekimde Polonya ile geçici bir barış andlaşması imzaladılar. Ama savaş havası biraz daha sürdü. Polonya'da iktidarda bulunan partiler aralarında bölünmüşlerdi. Köylü partisi —başlarında hükümet başkanı Witos vardı— barış istiyordu. Pilsudski'nin askerî partisi ise Rusya ile yapılan görüşmeleri bozmak için elinden geleni yapmaktaydı. Moskova'da da görüşler bölünmüştü: Politbüro'nun çoğunluğu savaşa yeniden başlanmasından yanaydı. Bunu söyleyenlerin

çoğu Pilsudski'nin barışı hiç bir zaman muhafaza etmiyeceği kanısındaydılar; bir kısmı da intikam alınmasını istiyordu. Genelkurmay yeni bir taarruz hazırlıyordu. Tuhaçevski bu sefer muhakkak Varşova'ya gireceğini söylüyordu. Troçki, Lenin'in başlangıçta savaşa çok yatkın olduğunu, ancak tutumundan pek emin bulunmadığını söyler. Troçki ise, ne olursa olsun barışı ve Polonya ile yapılan geçici barış andlaşmasına bağlı kalınmasını istiyordu; Troçki yeniden azınlıkta kalmak ve tutmadığı bir politikanın uygulanmasıyla yetinmek tehlikesi karşısındaydı. Bu sefer patladı. Görüş ayrılıklarının artık çok derinlere indiğini, herhangi bir çoğunluk kararı ile ya da Politbüro dayanışması ile kendisini bağlı saymıyacağını, azınlıkta kaldığı takdirde lider kadrosu aleyhinde partiye başvuracağını söyledi. Bu tehdidini Brest tartışmalarında Lenin'in yaptığı kadar büyük bir jestle yaptı; sonunda da, istediğini yaptırdı. Eski tartışma ile o günkü tartışma karşılaştırıldığı zaman rollerin gerçekten ters olduğu görülür. Ama sonuç yine öncekine benzedi: Lenin savaşı tutanlardan ayrıldı, ağırlığını Troçki'den yana koydu. Barış kurtulmuştu.

Ama ayrılığın kökü daha derinlerdedir: Bolşevik liderlerinin aralarında Troçki de olmak üzere, bu ayrılığın tarihsel önemini iyice kavradıkları ya da kavrayabildikleri şüphelidir. Çünkü bu ayrılığa ancak içinde bulunduğumuz yüzyılın ortarında geçen birtakım olaylar keskin ve aydınlatıcı bir ışık tutabilmiştir: İhtilâlin yabancı ülkelere süngü zoruyla götürülemiyeceği ve götürülmemesi gerektiği Marksist politikanın bir kuralıydı. Bu kural Fransız İhtilâlindeki olaylardan alınmış bir dersti... Napolyon ihtilâli yaymaya çalışmış, sonunda bir imparatorluk kurmuştu. Bu kural Marksizmin şu ana fikrinden geliyordu: Marksizm bütün ulusların emekçi sınıflarını sosyalizmin bağımsız etkenleri saydığı için elbette ki sosyalizmi başka halklara dışardan zorla kabul ettirmeyi düşünemezdi. Bolşevikler ve Troçki, Kızılordu'nun komşu bir ülkeye müdahale edebileceğini sık sık söylemişlerdi. Ancak bunu bağımsız ve

kesin bir araç olarak değil de fiilen yapılmakta olan bir halk ihtilâlinin müttefiki ve yardımcısı olarak yapabilirlerdi. Lenin, örneğin, Macaristan'daki Sovyet ihtilâlinde Kızılordu'nun böyle bir yardımcı rol oynamasını istemişti. Kızılordu ya da Kızıl Muhafızlar, yine bu rolü oynayarak, Finlandiya'da ve Letonya'da halkın desteklediği, ama her şeyden önce yabancı ve daha çok Alman müdahalesiyle yenilgiye uğratılan fiilî Sovyet ihtilâllerine yardım etmek üzere ufak tefek müdahalelerde bulunmuşlardı. Kızılordu bu olayların hiç birinde ihtilâli dış ülkelere götüremedi. Polonya savaşında ise Bolşevikler bir adım daha ileri gittiler. Lenin o sırada bile ihtilâlin ordu gücüyle başka ülkelere yayılabileceğine inanmış değildi. Polonya emekçi sınıflarında bir isyan gücü bulunduğunu biliyordu; bu bakımdan Kızılordu'nun bu isyanda katalizörlük edeceğini ummuştu. Ama fiilen yapılmakta olan bir ihtilâle yardım etmek demek değildi bu. Lenin'in kişisel inançları ve itilimleri ne olursa olsun, Polonya savaşı Bolşevizmin devrimi istilâ yoluyla yaymak konusundaki ilk önemli denemesi oldu. Gerçi Politbüro, savaşın öfkeli havası içinde, her yandan gelen kışkırtmaların etkisinde kalarak verdiği kararın bütün sonuçlarını hesaba katmadan savaşa girmişti. Ama tarihteki bütün büyük dönemeçlere zaten böyle girilirdi: Bu dönüşü yapanlar genellikle nereye döndüklerini bilmezlerdi. Yücelttikleri ilkeleri bir yana bırakan ve kendi karakterlerini değişime uğratan devrimci partilerde özellikle olağan şeydi bu. Kızılordu Varşova'ya girseydi sosyal ayaklanmada Polonya işçi sınıfının yerini Kızılordu almış olacaktı. Troçki'nin gençlik yazılarında Lenin'i "başkasının yerine geçme" cilikle suçladığı hatırlanacaktır. Yani, ona göre, Lenin partiyi işçi sınıfının yerine koymak istiyordu. Bu yerine geçme eğilimi bu sefer de uluslararası alanda görülüyordu, yalnız burada yabancı proletaryanın vekilliğini üzerine alan, partiden çok orduydu.

Lenin'in yirmi yılı geçen bir süredenberi, kendi yetiştirdiklerine ve partisindekilere, her ulusun, hele Polonya'nın, ken-

di kaderini kendisinin tâyin etme hakkına hemen hemen bağnazcasına saygı gösterilmesini durmadan öğrettiği düşünülecek olursa böyle bir tutum daha da garip gelir insana. Dahası, Lenin bu konuda kendisinden az doğmatik olan yoldaşlarıyle ve arkadaşlarıyla ilişkisini bile kesmişti. Polonya'nın hâlâ bölünmüş bir durumda olduğu sırada, enternasyonalistlikleri dolayısıyla bir Polonya devleti fikrini savunmak istemeyen Polonyalılara karşı —Rosa Luxemburg, Radek ve Dzerjinsky— acı suçlamalarla dolu yüzlerce yazı yazmıştı. Şimdi ise kendi yaptıklarını yine kendisi bozuyor ve bir devrim adına olduğu takdirde herhangi bir ulusun bağımsızlığı çiğnenebilir, diyordu, rahatça.

Lenin tutarsızlığını kendisi de anladı. Hatasım kabul etti. İhtilâli süngü ile öteki ülkelere yaymak fikriyle mücadeleye başladı. Barışın savunulmasında Troçki ile elele verdi: Büyük devrimci, devrim üzerine kumar oynamak isteyen eğilimini yenmişti. Bununla birlikte bu "hata" bir raslantı olmadığı gibi geçmişle de ilgisiz değildi. Bu "hata" Bolşeviklerin dünyada yalnız başlarına kalmaktan korkmalarından ileri geliyordu. Parti liderlerinin hepsinde bu korku vardı ve hepsinin de eyleminde başka başka biçimlerde ortaya çıkmıştı. Varşova üzerine yürüyüş bu yalnız kalma ihtimalini önlemek için girişilmiş son teşebbüstü, bu teşebbüs de suya düştü, ama partinin görüşünde derin izler bıraktı. Ordu zoruyla ihtilâli yayma fikri Bolşeviklere aşılanmıştı bir kere, nitekim bu aşı sonradan hep cerahatlendi durdu. Bu deneme üzerinde düşünen birtakım Bolşevikler, ister istemez şu sonuca vardılar: Yakınılacak şey ihtilâli başka ülkelere ordu zoruyla götürme teşebbüsü değil, yalnızca bu teşebbüsün başarısızlığa uğramış olmasıdır. Kızılordu Varşova'yı alsaydı, Polonya işçileri istesin istemesin orada bir proletarya diktatörlüğü kuracaktı. Yalınzca halkın emellerine ve isteklerine uyan bir devrimin sağlam temellere oturacağı fikri bir küçük burjuva saplantısıydı. Önemli olan daha iyi silâhlanmış olmak, ileride girişilecek bu çeşit bir serüvene

daha iyi hazırlanmaktı. (*)

Bolşeviklerde, bu çeşitten düşünceleri besleyen ve destekleyen iç politika denemelerini bundan sonraki bölümde ele alacağız. Şimdilik bu eğilimin, Polonya ile yeniden savaşa başlamak fikrini savunan Politbüro üyelerinin davranışlarında kendisini gösterdiğini söylemekle yetineceğiz. Yalnız şu var ki, eski Bolşevikler bu çeşitten fikirleri ancak özel konuşmalarında ve çekine çekine söylemekteydiler. Bunları daha resmî bir şekilde anlatacak ya da bunları birer ilke şeklinde ifade edecek durumda değillerdi. Herkesin önünde de açıklamak doğru olmazdı: Marksist gelenek açıkça eleştirilemezdi. Bu gelenek Bolşevik liderlerinin kafalarında o kadar canlı yaşıyordu ki bunun dışına çıkamıyorlar, yeni fikirleri sonuna kadar götüremiyorlardı.

Otuz yıl sonra Stalin bile başka ülkeleri istilâ ederek ihtilâli yaymayı geniş çapta uyguladığı halde bu fikri hiç bir zaman kabul etmiyecektir. Hele 1920 de böyle bir gerçeği Bolşeviklere kabul ettirmek kim bilir ne kadar zordu!

Buna rağmen havada kalan bu fikir az sonra bir sözcü buldu: Polonya savaşından biraz sonra Tuhaçevski ortaya atıldı istilâ yoluyla ihtilâl kuramını savunmaya başladı. Tuhaçevski, Vistül'deki yenilgisini bir türlü unutamamıştı. Bu, onun Kızılordu kademelerindeki hızlı yükselişi sırasında uğradığı tek —hem de nasıl— yenilgiydi. Bolşevikliğe daha genç bir subayken 1918'de girmişti. Şimdi, yirmi altı yaşında, Kızılordunun en parlak ve en ünlü generaliydi. Sovyetlere bağlı oldu-

(*) Parti tarihçisi N. Popov şöyle yazıyor: "Troçki, kuvvetlerimizin yetersizliğinden ötürü değil... İhtilâli bir ülkeye dışardan sokmanın yanlış olduğu konusundaki Sosyal Demokratik bir saplantıdan ötürü Varşova üzerine yürünmesine karşıydı. Troçki aynı nedenlerden ötürü 1921 Şubatında Kızılordu'nun Gürcü asilere yardım etmesinin de karşısındaydı. Troçki'nin anti-Bolşevik, Kautsky'ci düşüncesini Merkez Komitesi, hem 1920 Temmuzundaki Polonya olayında hem de 1921 Şubatındaki... Gürcistan olayında şiddetle reddetti." (**Outline History of the C.P.S.U.** cilt II s. 101.)

ğundan hiç şüphe yoktu. Ama Tuhaçevski devrimci değildi, devrimin askeri idi. Partinin gelenekleri içinde yetişmemişti; Marx'tan çok Napolyon'dan esinlenmişti. Bolşeviklerin ihtilâli neden süngü zoruyla yaymaktan çekindiklerini, buna neden kızdıklarını bir türlü anlayamıyordu. Görüşlerini Askerî Akademide yazdığı yazılarda ve verdiği konferanslarda açıklıyor, Kızılordu'nun ihtilâli kapitalist ülkelere "dışardan" sokabileceğini vc bunun meşru olduğunu iddia ediyordu. Bir süre sonra da bütün ülkelerdeki devrimci askerî çalışmalara yön verecek bir Uluslararası Kızılordu Genelkurmayı'nın kurulmasını bile teklif etti. Kendisinde bir aydın tedirginliği ve özgenliği bulunduğu ve cesur da olduğu için partinin taptığı fikirlere açıkça meydan okudu. Ama dâvasını çok aşırı bir şekilde açıkladığı için büyük bir destek sağlıyamadı. İç savaşın öteki liderleri de onun görüşünü biraz daha hafifleterek kabul ediyorlardı. Ama, ne de olsa, Tuhaçevski'nin görüşüyle onların istekleri, yani Kızılordu'nun açıkça saldırgan askerî bir doktrin kabul etmesi gerektiği fikri, arasında gene de mantıksal bir bağ vardı.

Troçki bu yeni hava ile mücadele etti. Polonya savaşından sonra ihtilâli dışarıya silâh gücüyle yayına eğiliminin artacağını söylemişti. Bu uyarım o dönemde yazdığı bütün yazılara ve yaptığı konuşmalara sinmişti. İhtilâlin istilâ yoluyla yayılma fikrine karşı Troçki'nin yürüttüğü rasyonel muhalefet, Avrupa işçi sınıflarının devrimciliği ve onların bunu başarabilecek nitelikte bulundukları konusundaki, hemen hemen akıldışı, inancının, bir anlamda ters bir yanıydı. Avrupa ve Amerika'daki proleterlerin, kendi durumlarından ötürü Bolşevizmin arkasından gideceklerine o kadar kesinlikle inanmıştı ki onlar adına ihtilâl yapmaya ya da onları süngü ile dürtüklemeğe lüzum yoktu. Çok yanlış bir davranış olurdu bu. Dünyanın Sosyalizme gebe olduğunu görüyordu; doğumun çok gecikmiyeceğine de inanmıştı, vaktinden önce yapılacak bir müdahalenin çocuğun hayatına mal olmasından korkuyordu. Rus

İhtilâli öteki ülkelerdeki işçi sınıflarına borçlu olduğu dayanışmayı, bu ülkelerin sosyal ve siyasal denemelerini ve görevlerini onlar hesabına çözerek değil, onların bu görevleri anlamalarına ve yorumlamalarına yardım ederek göstermeliydi. Bir tartışma sırasında dış ülkelerde ihtilâl fikrinin yerine Kızılordu harekâtını koymak isteyen bir adamdan söz ederken kızmış ve şöyle demişti: "Bunu yapacağına boynuna bir değirmen taşı assın da kendisini denize atsın."

Ama yeni Bolşevik eğilimi çok güçlüydü ve bunu önlemeye kolay kolay da imkân yoktu. Bu eğilim az sonra Kızılordu'nun Gürcistan'ı istilâsında kendisini belli etti.

1921 Şubatına kadar Gürcistan'da Menşevik bir hükümet vardı. Sovyetler Polonya savaşı sırasında bu hükümetle bir andlaşma imzalamışlardı. O sırada hemen hemen bütün Kafkasya Sovyetlerin elindeydi. Bu bakımdan Menşevik Gürcistan buralarda bir diken gibi kalıyordu sanki. Gürcistan Menşeviklerinin bağımsızlık istemeleri de pek yerinde sayılamazdı; çünkü Ekim İhtilâlinden önce Rusya ile birlikte yaşamanın en ateşli taraftarıydılar. İstedikleri şey bir dereceye kadar mahallî bir özerklik elde etmekti. Son ayrılma hareketleri iyi bir bahane sayılabilirdi. Menşevik Gürcistan'ın varlığı bile Bolşeviklere Kafkasya'nın geri kalan bölümlerinde rejimlerini yerleştirmelerini zorlaştırmıştı. Sonra da, Bolşevikler, Gürcü Menşeviklerin, Alman, sonra da İngiliz işgallerine ses çıkarmadıklarını, Bolşevik Gürcülere yaptıkları eziyetleri unutmamışlardı. Buna rağmen Sovyet hükümeti Gürcistan'ın bağımsızlığına saygı göstermeye resmen söz vermiş ve buradaki Menşevik hükümeti tanımıştı. Politbüro, Gürcistan'ın Sovyet Kafkasya'nın baskısına sonunda dayanamıyacağını, Menşevik yöneticilerin bütün komşularının isteklerine aykırı olarak ülkeyi yönetemiyeceklerini ve sonunda hükümetin yerli devrimci kuvvetler tarafından devrilecek bir duruma geleceğini umuyordu. Bu bakımdan, Politbüro bu denemenin normal akışını sabırla izlemeyi daha doğru bulmuştu.

Bu yüzden, Troçki 1921 Şubatının ortasında Urallarda denetim yaparken Kızılordu'nun Gürcistan'a yürüdüğünü duyunca çok şaşırdı. Merkez Komitesinin bir toplantısında bulunmak için Moskova'ya hareket etmek üzereydi; trene binmeden önce Sklyanski ile temas etti; yürüyüş emrini kimin ve neden verdiğini sordu. En ufak subayından Başkomutana kadar kimsenin bu istilâ hareketinden haberi yoktu. Troçki bu serüvenin Genelkurmaya ve Politbüro'ya haber verilmeden sorumsuzcasına düzenlenmiş olmasından kuşkulandı; "Bu konuyu Merkez Komitesinin genel bir oturumunda ortaya atmayı" ve bu işe girişen serüvenciyi meydana çıkartmayı düşündü. Ama yürüyüşe emirlerini Politbüro'nun onayını aldıktan sonra Kafkasya Devrimci Savaş Kurulu vermişti. Stalin gibi Gürcü olan arkadaşı Orconikidze bu kurulda baş komiserdi. Politbüro bu konuyu Troçki'nin bulunmadığı bir sırada ele almıştı. Stalin ile Orconikidze, Gürcistan'da halkın desteği ile bir Bolşevik ihtilâlinin patladığını, sonucundan şüphe edilemiyeceğini, Kızılordu'nun kavgayı yalnızca kısaltacağını bildirmişlerdi. Stalin ile Orconikidze'yi Gürcistan işlerinde ister istemez uzman sayan Politbüro da bunların sözlerini doğru olarak kabul etmişti.

Oysa Gürcistan'daki ayaklanma halkın desteğini sağlamış değildi; Kızılordu Gürcistan'ın başkenti Tiflis'e ağır çarpışmalardan sonra, ancak on beş günde girebildi. Birçok küçük uluslar gibi Gürcüler de Çarlık zamanının acı anılarını unutmamışlardı. Zorla yapılan ilhak teşebbüsü büyük bir öfke yaratmıştı. Bu öfke ilhaktan sonra da devam etti ve Gürcistan Bolşeviklerinin Moskova'ca izlenen merkezleştirme karşısındaki muhalefetlerine de dolaylı bir şekilde karıştı. Lenin'in son liderlik yılında Stalin ile Troçki arasında çözülmeyen ana sorunlardan biri de bu olacaktı. Ama, o sırada, Troçki bu oldubittiyi bir süre için kabul etti. İstilânın geri alınmasına imkân yoktu. Yalnız yaptığı sarsıntı hafifletilebilirdi. Lenin de zaten bunu kendiliğinden yapıyordu. Orconikidze ile öteki Kafkas

komiserlerine, "Gürcistan'ın kendi bağımsız organlarına özel bir saygı göstermelerini ve Gürcü halkı ile yaptıkları temaslarda özellikle dikkatli davranmalarını" yazmıştı. Verdiği talimatı bozanları ve Gürcülerle çıkacak en ufak bir anlaşmazlığı kendisine bildirmelerini istemişti. Ayrıca, Menşeviklerle, dahası Sovyet rejimine büsbütün düşman olan Menşevik Hükümet Başkanı Yordania ile uzlaşmasını da Orconikidze'den istedi. Troçki de o sırada bundan daha çoğunun yapılmasını pek isteyecek değildi. Ancak Lenin'in verdiği emirler pek etkili olmadı, çünkü Gürcistan'ın bağımsızlığını olduğu gibi elinden alan istilâcılar bu emirlere harfi harfine itaat edecek durumda değillerdi. Ama çok sonra anlaşıldı bu.

Troçki ihtilâlin ordu zoruyla yayılması fikrini genel olarak kabul etmemeye ve bu fikri eleştirmeye devam etti. Ancak, halkın karşısında Gürcistan konusundaki somut ayrılıkları tartışmayı, ve Politbüro'nun ortak sorumluluğunu bir daha bozmayı doğru bulmadı. Ayrıca, Batının sosyalist liderleri, Kautsky, Mac Donald, Henderson ve başkaları, Kızılordu'nun Gürcistan'ı boşaltması için kıyametleri koparırlarken Troçki de bu curcunaya karıştı; bir broşür yazdı ve bu broşürde istilâya ufak bir parça ayırdı. Ayrıca gelişen bir ihtilâle Kızılordu'nun müdahale hakkı olduğunu iddia etti; ancak Gürcistan'da böyle bir ihtilâl olduğundan hiç söz etmedi. Bunun yerine, daha çok Sosyal Demokrat eleştiricilerin Rus Devrimi, sömürge halkları vb. karşısındaki tutumlarında görülen tutarsızlıkları acı bir şekilde ortaya döktü. Sovyetleri, düşmanlarına ve yüreksiz dostlarına karşı bütün gücüyle, iyi kötü, savundu. Böylelikle dünyanın gözünde Gürcistan istilâsının en büyük sorumluluğunu üzerine almış oldu.

Troçki, Politbüro'nun Polonya'da ve Gürcistan'da izlediği politikanın yanlış olduğunu görmüştü. Parti sanki sersemlemiş gibi tökezliyordu. Her iki "hata"ya da karşı gelmişti, ama her iki olayda da o bir iç bağlantı ve daha derin bir anlam görememişti. Bir yere kadar haklıydı, çünkü parti tüm olarak

ordu zoruyla ihtilâli yayma yoluna ne bilerek ne de isteyerek girmişti. Gürcistan'ın istilâsı bu yolda atılmış tek başarılı adımdı ve hafifletici gerçeklerden de yoksun değildi. Çünkü Gürcistan eninde sonunda Rusya'nın eskiden de bir parçasıydı: Sovyet Kafkasya'sında bir "burjuva adası" gibi kalamazdı. Ancak Polonya ile Gürcistan seferleri arasında bir iç bağlantı vardı ve her ikisi de Bolşevizmde yeni bir akımın başlangıcını gösteriyordu.

Birinci Dünya Savaşının açtığı ihtilâl dönemi artık kapanmak üzereydi. Bu dönemin başlangıcında Bolşevizm gerçek bir devrimin doruğuna çıkmıştı; sonuna doğru da Bolşevizm silâh zoruyla ihtilâli yaymaya başlamıştı. Bu dönemi, İkinci Dünya Savaşının açtığı sonraki ihtilâl döneminden çeyrek yüzyıl süren uzun bir aralık ayırmaktadır. Bu aralıkta Bolşevizm yayılmadı. İkinci dönem açıldığı zaman birinci keresinde nerede bıraktıysa oradan yâni silâh zoruyla ihtilâli yaymaktan başladı. Bir savaşı kapayan aşamayla sonraki savaşın başlama aşaması arasında bir devamlılık olduğu askerlik tarihinde çok bilinen bir gerçektir: Silâhlı bir çatışmanın sonuna doğru yaratılan fikirler ve silâhlar ondan sonraki çatışmanın ilk aşamasına hâkim olur. İki ihtilâl dönemi arasında da buna benzer bir devamlılık görülebilir. 1945—6 da, ve kısmen de 1930—40 da, Stalin, kendisinin, ve bir anlamda kendisiyle Lenin'in, 1920—1 de bıraktığı yerden başladı. Troçki, Stalin'in yeni çağ tarihine yazdığı muazzam ihtilâlci istilâ sayfalarını göremeden öldü. Bu eğilimin ilk belirtileri karşısında Troçki'nin tutumu inandırıcı değildi. İhtilâlden yanaydı, ama istilâya karşıydı; ancak istilâya başlayınca ve istilâ da ihtilâli kışkırtınca bir çıkmazla karşılaştı. Kendi görüşüne göre bunun doyurucu bir çözümü yoktu. İhtilâlci istilâlara karşı olan muhalefetini açık bir çatışmaya kadar götürmedi. Yalnızca arkasından, yarı uyarıma, yarı küfre benzeyen şu sözü bıraktı: "İhtilâli süngü zoruyla uzaklara götürmek isteyen boynuna bir değirmen taşı bağlasın daha iyi..."

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BAŞARIDA YENİLGİ

Troçki, klâsik bir tragedya kahramanı gibi, iktidarının doruğunda tökezledi. Kendi koyduğu ilkelerin tersini yaptı ve çok önem verdiği moral değerlerini bir yana bıraktı. O günkü şartlar, devrimi koruma kaygusu ve kendini beğenmişliği onu bu duruma düşürdü, ama bir kere ortaya atılmış olduğu için bu sonuçlardan kendisini kolay kolay kurtaramadı. Adımları ister istemez bir önceki adımlarını izledi; bulunduğu yüksek noktadan yuvarlanmasını önleyen tek şey, ilkeleri inkâr ederken bile ilkelere göre davranması oldu. Ama bu davranışında devam ederken bastığı toprak çatırdamaya başladı.

İç savaşın sonuna doğru öyle bir yola girdi ki, bu yolu, hem kendisi hem de Bolşevik Partisi, devrimi yaratan ya da

destekleyen sosyal sınıfların direnmelerine bakmadan izlemek zorunda kaldı. Bolşevikler burjuva demokrasisini sosyal sınıfların eşitsizliğini ve burjuva hâkimiyetini gizleyen kötü bir şey saymışlardı. Öteyandan, işçi sınıfına ve yoksul köylülere söz ve örgüt özgürlüğünü garanti eden bir proleter demokrasisi kuracaklarını da vaadetmişlerdi. Hiç bir Bolşevik lideri bu vaadi Troçki kadar sık sık ve şiddetle tekrarlamamıştı. Ama hiç kimse de bunu onun kadar açıkça inkâr etmemişti. İhtilâlin süngü zoruyla başka ülkelere yayılmasına içtenlikle karşı olduğu için bu çelişkisi daha da belirgindi. Bu konudaki muhalefeti proletarya demokrasisi fikrine uygundu: Mademki herhangi bir ülkenin işçi sınıfı kendisinin efendisi olacaktı, o halde herhangi bir sosyal düzeni de herhangi bir ülkeye "dışardan" zorla kabul ettirmek de çok saçma ve dahası alçakça bir davranış olurdu. Ama bu düşüncenin herşeyden önce Rus işçi sınıfına uygulanması gerekti: onun da kendi ülkesinin efendisi olmak hakkıydı. Böyle olduğu halde Troçki'nin o sırada ana çerçevesini çizdiği politika, yirmi yıldanberi kendisinin yorulmadan savunduğu, ve sonradan Stalin'e karşı açtığı on yedi yıllık açık savaşta da yeniden ortaya attığı işçi sınıfının siyasî kaderini kendisinin tâyin etmesi ilkesiyle uzlaşmıyordu.

Yeni politikasını açıklamadan önce Lenin'in onayını almıştı. Ama bu işte ileri gittikçe Lenin'in ve daha birçok Bolşeviklerin kendisine karşı cephe aldıklarını ve proleter demokrasisi ilkesini ileri sürdüklerini gördü. O sırada düşünceleri, bir zamanlar Bolşevizmin en kötü yanı, daha doğrusu Rus devrimci politikasının geleneksel güçsüzlüğü dediği "yerine geçmecilik" in ta kendisiydi. Çünkü, ona göre, "çağının görevlerini" ve "tarihsel misyonunu" iyice anlayan bir parti, bu anlayışını ve misyonunu ihtilâlde yönettiği geniş sosyal güçlerin istek ve dileklerinin yerine koymalıydı. Böylece Troçki bir zamanlar Lenin için çizdiği karikatüre benzemeye başlamıştı.

Bu olağanüstü değişme nedendi? İhtilâlin bu silâhlı ve zaferi kazanmış önderi neden kendi kehanetleriyle çelişiyordu? Bu soruya bir cevap vermeye çalışmadan önce, Rusya'nın o sıradaki ekonomik ve sosyal durumunu kısaca gözden geçirmeliyiz, çünkü o sırada dram bu sahnede oynanıyordu.

1919 yılından sonra Troçki askerî işlerle pek uğraşmamaya başladı. İç savaş sorunu artık pek önemli değildi; sonuç belli olmuştu; sonra, 1920'nin sonuna doğru Politbüro ile Polonya sorunu üzerindeki görüş ayrılıkları yüzünden askerî politikanın yönetilmesine pek karışmak istemiyordu. Bundan önce de iktisadî kalkınma sorunlarıyla uğraşmaya başlamıştı: Savaş Komiserliğindeki başarısının kendisine sağladığı büyük güvenle bu alana da dalmıştı; askerî alanda geliştirdiği ve denediği metodları ve çözümleri bu alana da uygulamak niyetindeydi. 16 Aralık 1919 da savaştan barışa iktisadî geçiş konusu üzerinde Merkez Komitesine seri halinde birtakım teklifler ("tezler") sundu. Bu tedbirler arasında en önemlisi çalışma seferberliği idi. Teklifini yalnızca Merkez Komitesi üyeleri için kaleme almıştı. Tartışmanın yalnızca bu üyeler arasında geçmesini istiyordu. Ama Buharin projeyi hemen *Pravda*'da yanlışlıkla yayımladı. Bu usulsüz davranış halk arasında geniş bir tartışmaya yol açtı ve tartışma 1921 ilkbaharına kadar sürdü.

Dünya savaşı, ihtilâl, iç savaş ve dış müdahale Rus ekonomisini iyiden iyiye harap etmiş, sosyal örgütü dağıtmıştı. Bolşevikler iç savaş için gereken araçları bu harap ekonomiden sağlamak zorunda kalmışlardı. 1919'da Kızılordu bütün silâh ve malzeme stokunu kullanıp bitirmiş bulunuyordu. Sovyet denetimi altında çalışan sanayi bunlardan ancak bir kısmını yerine koyabilirdi. Normal olarak, orta ve kuzey Rusya'daki sanayi için gereken yakıt, demir, çelik ve ham maddeler güney Rusya'dan geliyordu. Ama, önce Almanlar, sonra da Denikin kuvvetleri tarafından işgal edilen güney Rusya ancak

zaman zaman ve kısa aralıklarla, Sovyet denetimine girmişti. Sonunda, 1919 yılı biterken, Bolşevikler bu bölgeyi büsbütün ellerine geçirince Donetz vâdisindeki kömür madenlerinin sel altında kalmış olduğunu ve öteki sanayiin de tahrip edildiğini gördüler. Yakıtsız ve hammaddesiz kalan öteki sanayi merkezleri işleyemez duruma gelmişlerdi. Kömür madenleri 1920 nin sonuna doğru bile savaş öncesi üretimlerinin onda birinden, demir ve çelik fabrikaları da yirmide birinden azını üretiyordu. Tüketim mallarının üretimi ise normalin dörtte biri kadardı. Ulaşımdaki tahribat daha da büyüktü. Ülkenin her yanında demiryolları ve köprüler uçurulmuştu. Yeni vagonlar yapılmamış, eskileri de 1914'tenberi esaslı bir tâmir görmemişti. Ulaşım neredeyse duracaktı. (Kızılordu'nun Polonya'da yenilmesinin nedenlerinden biri de budur. Sovyetler silâh altına aldıkları üç milyon askerin ancak 300,000'ini Polonya seferinin son aşamına sokabilmişlerdi. Ordular ilerledikçe takviyeleri ve malzemeyi demiryollarında uzun mesafelere taşımak daha da zorlaşmıştı.) Çiftlikler de harap durumdaydı. Köylüler araçlarını altı yıldanberi yenileyememişlerdi. Boyuna ilerleyip gerileyen ordular tarlaları bozmuşlar, atları alıp gitmişlerdi. Ama çiftçilik teknik bakımdan zaten ilkel bir karakter taşıdığı için sanayiden daha çabuk kendisini toparlayabilirdi. Mujik kendi yaptığı ve kendi tâmir ettiği tahta sapanla çalışıyordu daha.

Bolşevikler ellerinde bulunan az kaynakları sıkı bir kontrol altına almışlardı; bu çabalarından savaş komünizmi diye bir şey ortaya çıkmıştı. Sanayi kamulaştırılmıştı. Özel ticaret yasaklanmıştı. Köylere işçi grupları gönderiyorlar, orduya ve kentlilere gereken yiyecek maddelerini böyle sağlıyorlardı. Hükümet normal şekilde vergi toplayacak durumda değildi; elinde vergi toplayacak bir örgüt yoktu. Hükümet masraflarının karşılanması için matbaalar durmadan gece gündüz banknot basmaktaydılar. Para o kadar değerini kaybetmişti ki gündelikler ve maaşlar artık mal olarak veriliyordu. Gündeliklerin

büyük bir kısmı yiyecek maddesi vesikası halindeydi. İşçiye, aynı zamanda, kendi çıkardığı ürünün bir kısmı, bir çift kundura ya da birkaç kumaş parçası olarak veriliyor, o da bunları, genellikle yiyecek maddeleriyle değiştiriyordu.

Parti, bu kötü gelişmeleri ve durumları, programının umulmayan bir hızla gerçekleşmiş olmasına yoruyordu. İç savaş çıkmasaydı sanayideki sosyalizasyon daha yavaş ve daha dikkatli yapılabilecekti; ancak, ne de olsa bu hareket de devrimin büyük amaçlarından biriydi. Yiyecek maddelerinin vesikaya bağlanması, özel ticaretin kaldırılması, gündeliklerin mal olarak ödenmesi, paranın önemini yitirmesi, hükümetin iktisadî kaynakları eline almak istemesi, kapitalizmi besleyen pazar ekonomisinin ortadan kaldırılması gibi bir şey sayıldı. Çünkü, Marksist kitapların yazdığı tam gelişmiş komünist ekonomisi de doğal bir ekonomi olacak, bu ekonomide sosyal olarak plânlanan üretim ve dağıtım, pazar için yapılan üretimin ve paranın aracılığıyla yapılan dağıtımın yerini alacaktı. Bu bakımdan, Bolşevikler 1919—20 yıllarının savaş ekonomisinde tam gelişmiş komünizmin ana çizgilerini görmek eğilimindeydiler. Savaş komünizmine romantik ve kahramanca bir hava veren, partileri tarafından savunulan ve uygulanan sert eşitçilik de bu görüşlerini güçlendiriyordu.

Aslında, savaş komünizmi Marksizmin gelecekteki toplum konusunda ortaya attığı görüşün çok kötü, romantik bir taklidiydi. İlerdeki toplum, çok gelişmiş ve örgütlenmiş üretim kaynaklarına, büyük bir mal bolluğuna dayanacaktı. Kapitalizmin örgütleyemediği ve geliştiremediği, rasyonel bir şekilde denetemediği, dağıtamadığı ve arttıramadığı sosyal zenginliği örgütleyecek ve geliştirecekti. Komünizm yaşam standardını aynı düzeye getirecek, böylece ekonomik eşitsizliği ölümsüzlüğe kadar ortadan kaldırmış olacaktı. Savaş komünizmi ise, tersine, sosyal bir çözülmeden, üretim kaynaklarının harap olmasından ve örgütünün bozulmasından, malların ve hizmetlerin görülmemiş bir şekilde azalmasından doğmuştu. Gerçekten

de eşitsizliğin ortadan kaldırılmasına çalışılmıştı; ama eşitlilik, ister istemez, yaşam standardının düşürülmesi ve yoksulluğun bütün topluma yayılması yoluyla sağlanmıştı.

Böyle bir sistemin uzun zaman yaşaması imkânsızdı. Hükümet, yiyeceğin vesikayla dağıtılmasından, özel ticaretin yasaklanmasından yararlanarak bir süre için korkunç zorlukları atlatabilmişti. Ama bu politika uzun sürünce ekonomik sıkıntı ve çözülme de artmaya ve çabuklaşmaya başladı. Köylü ancak kendi ailesini yaşatmaya yetecek kadar toprağı sürdü. Çıkaracağı ürünü iaşe müfrezelerinin elinden alacağını bildiği için fazla ürün çıkarmadı. Köylü, kentli için artık-ürün çıkarmadıkça kent uygarlığından eser kalmayacaktı. Bu yüzden Rus kentlerinin nüfusu azalmaya başladı. İşçiler kıtlıktan ölmemek için köylere kaçtılar. Kentlerde kalan işçiler makine başlarında bayılıyor, çok az ürün çıkarıyor, ve genellikle kendi çıkardıklarını yiyecek maddesiyle değiştirmek için çalışıyorlardı. Eski, normal pazar gerçekten ortadan kalkmıştı. Ama namussuz karaborsa bütün ülkeyi kasıp kavuruyor, insan ilişkilerini intikam alırcasına bozuyor, yozlaştırıyordu. Bu durum ancak bir yıl kadar sürebilirdi; ama sonunda bütün hükümeti yıkacak ve toplumu dağıtacaktı elbette.

1919 yılının sonunda Troçki bu soruna eğildiği zaman Rusya işte bu durumdaydı. Hükümet iki yoldan birini seçecekti: Ya köylünün elinden yiyecek maddelerini almaktan vazgeçecek, bir tarım vergisi koyacak ve bunu mal olarak ya da para olarak alacaktı; o zaman vergisini veren köylü elindeki ürünü isterse tüketecek isterse satacak ya da başka bir şeyle değiştirecekti. Böylece köylü kentlerde tüketilmek üzere artık-ürün çıkartmaya teşvik edilmiş olacaktı. Köyden kente yiyecek akışı da başlayınca herhalde devletin elindeki fabrikalar da yeniden çalışmaya başlayacaktı. Başka çare de yok gibiydi. Ama bu çeşitten bir reform özel ticaretin yeniden başlaması demekti; ve tedbirler Bolşeviklerin övündükleri savaş komünizmini kökünden kazıyacaktı.

İkinci yola gelince: Bu da sorunu savaş komünizminin fâsit dairesi içinde çözmek demekti. Hükümet yiyecek maddelerine elkoymaya ve ticareti yasaklamaya devam ederse, köylü üzerindeki baskısını arttırmak zorunda kalacak, önce köylüyü daha fazla üretmeye zorlayacak, sonra da yiyecek maddelerine el koyacaktı. Yiyecek maddeleri yetiştirenleri özel şekilde doyurması da gerekiyordu. Bunlara giyecek, ayakkabı, tarım araçları verecekti. Oysa kıtlık içinde bunalan işçiler, tahrip edilmiş ve paslanmış fabrikaları tâmir etmeden ve bu fabrikaları çalıştırmadan köylünün ihtiyacı olan malları çıkarmaya başlamadan bunları sağlayamazlardı. Bu yüzden, hükümet sanayi üretiminin arttırılması için baskı yapmak zorunda kalacaktı. Çıkmaza girinceye kadar gerçekleri görmemek, zor dozunu arttırarak durumu sürdürmek savaş komünizmindeki ütopik karakterin değişmez belirtisiydi.

Troçki önceleri kabul edilmiş politikanın dışına çıkmadı. Dağılmış olan işçileri yeniden toplamak ve sanayie çekmek için alınacak tedbirleri düşündü: İşçilerin bir kısmı köye kaçmıştı; bir kısmı da yiyecek bulabilmek için ustalık isteyen işleri bırakmış, basit işlere girmişti; bambaşka bir kısım işçiler de işi karaborsacılığa dökmüş, sanayide çalışmaz olmuşlardı. Bütün bu işçiler yeniden normal bir ortama nasıl çekilecekler ve üretici güçlere nasıl katılacaklardı? Troçki'ye göre, bunları daha iyi hayat şartları vaadederek yeniden sanayie çekmeğe imkân yoktu. Onun için bunları asker gibi toplayıp fabrikalarda çalıştırmalıydı. Böylece Troçki, çalışma hayatının askerileştirilmesi sonucuna yavaş yavaş vardı. Devrimde, her yurttaşın çalışmak zorunda bulunduğu bağıra bağıra ilân edilmiş ve "çalışmayana ekmek yok" denilmişti. Troçki'ye göre, artık bunu uygulamanın zamanı gelmişti. Devrim yüzbinlerce evlâdını savaş alanına göndermişti. O zaman devrimin halkı da pekalâ atölyelere ve madenlere göndermeye hakkı vardı. Buraları ölüm-kalım savaşının verileceği yeni alanlardı.

Troçki, *Pravda* gazetesinde 27 Aralık 1919 günü, zama-

nından önce yayımlanan "Tezler" inde projesini, orduyu bir milis sistemi haline getirmek suretiyle yapmayı düşündüğü askerî reforma bağlamıştı. Askerî seferberlik mekanizmasının sivil çalışma seferberliği için de kullanılmasını teklif etmişti. Orduda yapılacak aşırı demokratik bir reformu, mecburî çalıştırma sisteminin bu en aşırı şekliyle birleştirmek istemesi çok gariptir. Orduya sivil ruhu aşılanacaktı. Askerî birlikler üretici birlikler halinde örgütleneceklerdi. Öteyandan da sivil işçilere askerî disiplin uygulanacaktı. Askerî yönetim sanayi birliklerine insan gücü sağlayacaktı; Savaş Komiserliği Çalışma Komiserliği görevini üzerine alacaktı.

Lenin, Troçki'nin politikasını her bakımdan destekledi. Troçki'nin teklif ettiği tedbirler başarılı olmak şartıyla, verimli bir savaş komünizmini destekliyordu. Lenin, Savaş Komiserliğinin sanayie işçi sağlama görevini üzerine almasına da itiraz etmedi. Kendi emrindeki sivil daireleri zorlukla bulduğu insanlarla doldurmuştu; ve iç savaş yıllarından sonra bile bu yönetim hâlâ sadece bir çekirdek halindeydi. En iyi memurları Savaş Komiserliği çekmişti; Savaş Komiserliğinin hükümet kaynaklarından yaptığı isteklere öncelik tanınmıştı; başında yönetimin en keskin zekâlı adamı vardı. Savaş Bakanlığının kuvvetli ve verimli çalışan mekanizması Lenin yönetiminin en sağlam yeriydi, can damarıydı. Komiserliğin sivil işlerle görevlendirilmesi sadece bir yönetim sorunu sanılıyordu.

Bu teklifler herkesçe öğrenilince arka arkaya protestolar yağmaya başladı. Parti üyelerinin, yöneticilerin ve sendikaların yaptıkları toplantılarda Troçki'ye "Yeni Arakçev" diye bağırılmaya başlandı. Arakçev, Birinci Aleksandr ve Birinci Nikola zamanında askerî çiftlikler kurmuş ve bu çiftlikleri sert bir disiplinle yönetmiş bir Savaş Bakanıydı. O zamandanberi askerî bürokratik hayallere ve bu hayallerin sosyal politika alanlarına kadar yayılmasına *Arakçevişçina* denirdi. Troçki de Arakçev'i taklide kalkışmıştı. Bolşevik gazetelerinde protestolar ayuka çıktı. Eski arkadaşlarından Riyazanov ve Larin

ile ünlü Bolşeviklerden Rikov, Miliutin, Nogin, Goltzman ve başkalarından protestolar yağıyordu. Bu protestolarda iç savaş bıkkınlığı ile zaferi kazanana karşı duyulan tahammülsüzlük birbirine karışmıştı. Savaşın sıkıntılarından ve binbir fedakârlıktan sonra başlayan her dönemde olduğu gibi, Rusya'da da halk zaferi kazananın başına elbetteki hak ettiği tacı koymak istiyordu, ama her şeyden önce savaş zamanının sıkı disiplininden kurtulmak, biraz soluk almak da istiyordu. Bu yüzden biraz daha az sert, daha az parlak, ve yumuşak bir politika izlemek isteyenleri arıyordu. Savaşlardan çıkmış eski sert Bolşeviklerin sıkı ordu emirlerinden halk bıkıp usanmış gibiydi. Savaş Komiserliği ülkeyi yeterince terör altında tuttu ve kanını emdi deniliyordu. Troçki'nin ihtirasları da hiç beğenilmiyordu.

Lenin ile Troçki, 12 Ocak 1920 günü, sendikalardaki Bolşevik liderlerin önünde konuştular. Görüşme sırasında sendikalardan askerleşmeyi kabul etmeleri istendiği zaman tartışma en yüksek noktasına çıktı. Troçki kendi tutumunu savundu: Komiserliği ülkede "her şeye el koymuşsa" ve sıkı bir disiplin kurmuşsa bunu savaşı kazanmak için yapmıştı. Bunun şimdi kendisine karşı kullanılması ve işçi sınıfının orduya karşı kışkırtılması ayıptı ve "ihtilâlin ruhuna karşı işlenmiş bir günah" tı. Düşmanları ülkenin iktisadî durumundan memnundular. Gazeteler gerçek durumu saklıyordu. "İktisadî durumumuzun askerî durumumuzdan bin kat beter olduğunu bütün ülkenin işiteceği bir şekilde, açıkça ve içtenlikle açıklamak gerekir... Bir zamanlar nasıl 'Proleterler atlara binin!' emrini çıkardıksa, bugün de şöyle bağırmalıyız: 'Proleterler, fabrikalara dönün! Proleterler üretime dönün!' " Ulusun iş gücü daralmakta ve yozlaşmakta devam ediyordu. Sıkı tedbirler alınmadığı takdirde bu durumdan kurtulamaz, kalkınamaz, eski durumuna dönemezdi. Lenin de aynı şekilde konuştu. Buna rağmen konferans hem Lenin'in, hem de Troçki'nin ortaklaşa sundukları teklifi hemen hemen oybirliğiyle reddetti. Altmış

Bolşevik liderden ancak ikisi tekliften yana oy kullandı. Ne Troçki ne de Lenin o zamana kadar bu kadar büyük, olumsuz bir tepkiyle karşılaşmamışlardı.

Troçki kendisini eleştirenlere kızarken haksız değildi: Karşısındakiler kendisine başka bir yol göstermiyorlar ve gösteremiyorlardı. Onlar da savaş komünizmine karşı değildiler, ama Troçki'nin bu politikadan çıkarttığı sonuçları beğenmiyorlardı. Bu yüzden Troçki onların tutarsızlığını kolaylıkla ortaya koyabiliyordu. Bununla birlikte tutarsızlıklarında belli bir gerçekçilik ve hoş bir kararsızlık da vardı. Troçki'yi eleştirenler iktisadî hayat çarkının yalnızca askerî komünlerle döndürüleceğine inanmıyorlar, bir işçi sınıfı devletinin kendi emekçi sınıfına karşı bir baskı grubuymuş gibi davranmasını doğru bulmuyorlardı.

Bu arada ilk çalışma ordusu kuruldu. Bu ordu sivil işçileri askerleştirerek değil muvazzaf orduyu bir çalışma gücü haline getirerek kurulmuştu. Hareketin öncüsü Urallar'daki Üçüncü Ordunun Devrimci Savaş Kuruluydu. Bu ordu Kolçak'ı yendikten sonra işsiz kalmış, enerjisini ve vaktini harcayacak yer bulamamıştı. Ulaşım araçları da olmadığı için askerlerini terhis edemiyor, yerlerine gönderemiyordu. Devrimci Savaş Kurulu bu arada ordunun orman işleriyle, çiftçilikle ve daha başka işlerle uğraşmasını teklif etti. Lenin ile Troçki bu teklifi kabul ettiler. Böylece herhangi bir muhalefetle karşılaşmadan politikalarını uygulamak fırsatı geçti ellerine. Sendikalar da yapacak işi olmayan askerî birliklerin üretim işlerinde çalıştırılmalarına itiraz etmediler.

Troçki bu denemenin sivil işçilerin de askerleştirilmesine bir başlangıç olacağını umdu. Bir ordunun askerlerini terhis etmeden önce mesleklerine göre ayırmasından ve bunları terhis noktalarından çalışma yerlerine göndermesinden daha kolay bir şey olamazdı. Troçki askerin hizmet defteri ile işçinin hizmet defterini birleştirmeyi düşündü. Böylece milislerin de üretim esaslarına göre kurulması kolaylaşmış olacaktı: Hayalî bir fi-

kirdi bu. Plânın sakat noktası şuradaydı: Terhis edilen asker ailesine bir an önce kavuşmak ya da daha iyi yaşamak isteyeceği için gönderildiği iş yerinden kaçmaya çalışacaktı. Troçki işçileri çekebilmek için yemekhanelerini örgütlemeyi düşündü; ama bu çeşit plânları bir kıtlık ve düzensizlik zamanında uygulamaya imkân yoktu. Troçki'nin düşünceleri çok orijinaldi, ama hayalini havada çalıştırmıştı ve fikirlerinin gerçeklilikle hiç bir bağı yoktu.

Urallardaki ordudan sonra Kafkasya ve Ukrayna orduları da madenlerde, ormanlarda ve tarlalarda çalıştırılmaya başlandı. Örgütlerin başında Troçki'nin kendisi vardı. Kurmay Başkanı General Bonç-Bruevіç'di; Urallardaki temsilcisi Piyatakov; Ukrayna'daki çalışma ordusunun Baş Komiseri de Stalin'di. Örgütte askerî bir disiplin uygulanıyordu. Her iş ordusu devamlı olarak "cepheler" deki çalışmalarını bildiren raporlar veriyordu. (Askerî terimleri, sembolleri ve benzetileri sivil iktisadî konularda ilk kullanan Troçki'dir. Bu üslûp sonradan gösterişi seven bürokratlarda yerleşti ve başka dillere de yayıldı.) Çalışma ordularının iktisadî verimliliği üzerinde çeşitli görüşler vardı. Bununla birlikte bu orduların verimlilikleri o sırada sivil işçilerin verimliliklerinden daha düşük sayılmazdı. Özellikle Troçki, sendikaları bir dereceye kadar yatıştırdıktan ve çalışma ordularından sendikalarla dostluk içinde işbirliğine gitmelerini istedikten sonra, Bolşevikler çalışma ordularını örgütlediler.

Troçki kendi heyecanını ve tiyatro enerjisini bu işe vermişti. Bu yüzden yaptığı işin önemini çok büyütüyor, eninde sonunda acı bir havası olan bu işe yanlış olarak parlak bir görünüm vermiş oluyordu. Çalışma ordularına verdiği emirlerden bir örnek:

Bulunduğunuz işde, sanki yürüyüşe geçmişsiniz ya da savaşa girmişsiniz gibi yorulmaz bir enerji gösteriniz... Komutanlar ve komiserler savaşta olduğu gibi kendi birliklerinden sorumludurlar... Siyasî kısımlar askerlerde işçi ruhu yaratmalı, işçide de asker ruhunu sürdürmelidir...

alçaktır. İkisine de ağır ceza verilecektir... Nerede olursanız olunuz sos- Çalışmadan kaçanlar savaşma alanından kaçan askerler kadar suçlu ve yalist türkülerde adınız geçecekmiş gibi işe başlayınız ve işi tamamlayınız. Yaptığınız iş köle çalışması değildir, Sosyalist Ana Yurda yapılan en büyük hizmettir.

Çalışma ordularını, ilk olarak denetlemek üzere 8 Şubatta kurmayı ile birlikte Urallara hareket etti. Trende basılan *En Rout* gazetesinde kurmayına şöyle seslenmektedir:

Eski kapitalist çalışma örgütü bir daha geri gelmeyecek şekilde, ebediyen yok edilmiştir. Yeni sosyalist örgüt daha yeni biçimlenmeye başlamıştır. Sosyalist ekonominin bilinçli, fedakâr kurucuları olmalıyız. Ancak bu yola gidersek bir çıkış, bir kurtuluş ve bir mutluluk bulabiliriz. Temelden başlamalıyız işe... Trenimiz Urallara doğru yol almaktadır... Urallarda Ural işçileriyle, Ural köylülerinin ve Kızılordu askerlerinin... elele verecekleri bir çalışma örgütünü gerçekleştirmek için bütün gücümüzü harcıyacağız! Açlara ekmek! Soğuktan titreyenlere yakıt! İşte ekibimizin bu seferki sloganı bu.

Tam bu yazıyı bitirdiği sırada tren birdenbire sarsıldı: Şiddetli bir kar fırtınası ortasında treni yoldan çıkmıştı. İleride küçük bir istasyon bulunduğu halde bütün gece ve ertesi gün tren olduğu yerde karlar içinde kaldı. Bir tek kişi bile merak edip gelmedi. İstasyon şefleri trenlere artık bakmaz olmuşlardı. Yüksek Savaş Kurulu Başkanının bulunduğu tren bile kimsenin dikkatini çekmeden yol almıştı. Askerî mahkeme tehdidine rağmen kimse tren yollarındaki karı temizlemek zahmetine katlanmıyordu. Bu kaza, hükümet politikası ve plânları ile halkın arasında bir uçurum olduğunu birdenbire Troçki'ye hatırlattı. Halk sonsuz bir umursamazlık içindeydi. Troçki bu olay üzerine kızdı; yerinde tahkikat yaptırdı ve hemen askerî bir mahkemenin kurulmasını emretti. Öteyandan, yalnızca baskı tedbirlerinin halkın sağırlaşmış duygularına bir çare olmıyacağını düşünmekten de kendisini alakoyamadı. Ural ovalarındaki gezisi sırasında kötümser düşünceleri daha da karardı. Artık çok iyi biliyordu ki ulusun enerji ve canlılık kaynağının ta kendisi kurumaya yüz tutmuştur: Yâni, köylü çök- için bizzat kendisi elinden geleni yapıyordu. Politikada her za-

mektedir.

Troçki savaş komünizminin ötesinde birtakım çareler aramaktadır artık. Moskova'ya şöyle bir sonuçla dönüyor: Köylülere yeniden iktisadî özgürlük sağlayacak birtakım tedbirler alınmalıdır. Ulusu içinde bulunduğu çıkmazdan kurtaracak tek reform yolunun açık ve kesin çizgisini çiziyor: Köylünün elinden ürünü alınmıyacaktı artık. Köylüler ürün yetiştirmeye, satmaya ve kâr etmeye teşvik edilecekti. Hükümet ve parti felâketin ne kadar büyük olduğunu bilmiyordu, çünkü son olarak köylünün elinden toplanan ürün bir yıl öncekinden daha fazla besin maddesi sağlamıştı. Bunun nedeni, diyordu Troçki, Beyazların çekilmesinden sonra müsaderenin daha geniş bir bölgede yapılmış olmasıdır. "Genel olarak yiyecek maddeleri stokları tükenmektedir ve müsadere mekanizmasının düzeltilmesi bunu önleyemez." Yeniden çatlamalar işgücü eksikliği ve son bir iktisadî ve siyasî yozlaşma olabilirdi. (*)

Ortaya attığı görüşleri Merkez Komitesinde tutan olmadı. Lenin müsadereleri durdurmaya hazır değildi. Troçki'nin teklif ettiği reform karanlıkta el yordamıyla yürümek gibi bir şey geliyordu ona. Lenin'e göre hükümet barış dönemine geçmekte çok acele etmişti: Troçki bile Polonya'nın hücuma hazırlandığını Merkez Komitesine bildirmişti. Eninde sonunda köylülerin ürünlerine el koymakla sağlanan ordu iaşesi ile oynamaktansa alışılmış olan politikaya bağlı kalmak ona daha sağlam geliyordu. Dahası vardı: Lenin ile Merkez Komitesi savaş komünizminin yarattığı hayalleri daha yitirmemişlerdi. Savaşta çok işe yarayan bu sistemin barışta daha da yararlı ola-

(*) Troçki, **Soçinenya**, cilt XVII, kitap 2, s. 543—4. Ancak, Troçki tekliflerinin kabulü halinde, kendi savunduğu tedbirler de dahil olmak üzere, savaş komünizmi politikasının ister istemez son bulacağını biliyor muydu, bilmiyor muydu belli değil. Sonraki yıllarda işçilerin askerleştirilmesini savaş komünizminin içinde düşündüğünü söylemiştir. N.E.P. politikasının onaylandığı Onuncu parti kongresinde ise çalışma politikasının hâlâ geçerli olduğunu, bu politikanın ister istemez savaş komünizmine bağlı bulunmadığını söylemiştir.

cağına hâlâ inanmaktaydılar. Oysa Troçki ekonomiye yeniden serbest piyasanın kötülüklerini getirmek istiyordu. Menşevikler de bunu istiyorlardı zaten. Yoksa Troçki onlarla mı birlik olmuştu? Özel teşebbüsü mü koruyordu? Troçki'ye şöyle demişlerdi: Parti örgütlü ve denetimli bir ekonomiye doğru ilerlemiştir, eskiye dönülmesine izin vermiyecektir.

Merkez Komitesi tekliflerini reddetti. Ancak savaş komünizminin iflâs ettiği bir yıl sonra, bütün feci sonuçlarıyla birlikte, anlaşılınca Lenin bu teklifleri yeniden ele aldı ve Yeni Ekonomi Politikasını (N.E.P.) adı altında uygulamaya başladı. Bu politika o zaman, Lenin dehâsının bir eseri, az rastlanan bir cesaretin ve doğmatik olmayan bir devlet adamının yaratısı sayıldı ve hâlâ da sayılmaktadır. Gerçekleri gözönünde tutacak olursak bu hareketin de biraz fazlaca göklere çıkarıldığı anlaşılır. Troçki, sonradan, Lenin ile Merkez Komitesinin iktisadî politikada çok önemli değişiklikler yapmakta bir, ya da iki yıl, geç kaldığını söylediği zaman pek haksız değildi. Bu olay, aynı zamanda, Stalin'ci tarihlerin, Lenin'i köylünün dostu, Troçki'yi ise düşmanı olarak göstermekle gerçeğe ne kadar aykırı davranmış olduklarını da gösterir. Lenin'in Mujik dostu olarak gösterilmesi her şeyden önce Yeni Ekonomi Politikasından ötürüdür.

Troçki'nin yakın arkadaşı olduğunu bildiğimiz Yoffe, 1927 de intihar etmeden önce yazdığı mektubunda, Troçki'nin başlıca hâtasını şöyle anlatıyor: Troçki, özellikle görüşünü yalnız başına ortaya atmak zorunda kaldığı zaman, fazla direnmezdi. Şunu da eklemek gerekir ki, Troçki görüşünden ötürü azarlandığı zaman eskidenberi kabul edilegelen budalaca davranışa hemen döner, budalaların bile budalaca bulacağı bir şiddetle o yolda direnirdi. Merkez Komitesi teklifini reddettikten sonra Troçki bu konudaki görüşünü bir daha ortaya atmadı. Bir ay sonra, 1920 Martının sonunda toplanan dokuzuncu parti kongresinde ağzını açıp bir tek kelime söylemedi. Tersine, kongrede hükümetin ekonomik politikasına yön veren başlıca adam

olarak ortaya çıktı ve savaş komünizminin sonraki aşamasında uygulanacak büyük plânı açıkladı. Teklif ettiği politikanın yeniden gözden geçirilmesinin doğru olmadığına inanmış mıydı? Menşeviklerin de istediği bir reformu savunmayı politikaya uygun bulmamış mıydı? Partinin bir bütün olarak, fikirlerini anlayacak durumda olmadığını mı sanmıştı? Herhalde kendisini o şekilde bir davranışa iten etkenlerin arasında bunların hepsi vardı.

Ulusun ekonomisi bozulmakta devam etti. Bir an önce köklü bir harekete başlamalıydı. Parti savaş komünizminin sertliklerini yumuşatmak niyetinde değildi, o halde tedbirlerini daha da arttıracaktı. Troçki işin sorumluluğunu üzerine almayı kabul etmişti. Politbüro bozuk ulaşım sistemini hemen düzeltmesini kendisinden istedi ve ne kadar sert tedbirler alırsa alsın her hareketini sonuna kadar destekleyeceğini bildirdi. Troçki başaramıyacağını söyledi, ama savaş işlerine ek olarak ulaşım işlerini de geçici bir şekilde üzerine aldı. Bu sefer işçilerin askerleştirilmesi işine yeniden ve daha fazla bir güvenle sarıldı. Bu, dedi kongrede, ulus kaynaklarının bir tek ekonomik plân içinde bir araya getirilmesi ve geliştirilmesi için gereklidir. Plânlı ekonomi daha ortada yoktu; ama parti ve ulustan çekingen ve ölçülü adımlarla ilerlemesi istenemezdi. Geçmişte de Rusya her zaman sert adımlarla ve sıçramalarla ilerlemişti; yine öyle yapacaktı. Tam gelişmiş bir sosyalist rejimde elbetteki zorla çalıştırılmak diye bir şey olamazdı; ama zorla işçi çalıştırmak *"kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminde en yüksek yoğunluk derecesine ulaşacak"* tı. "Alınacak tedbirlerin sertliği ekonomik durumumuzun korkunçluk derecesine uygun olmalıdır," dedi, "İşten kaçanlar" ceza taburlarına verilecek ya da toplama kamplarına gönderilecekti. İyi çalışan işçilere teşvik edici gündelikler verilmesini ve işçiler arasında "sosyalist yarışma" usulü konulmasını istiyordu; "Taylorizm" in ilerici özünü almak gerekiyordu. Taylorizm, kapitalistler tarafından kötüye kullanılmış ve haklı olarak işçile-

rin nefretini kazanmış bilimsel bir Amerikan işletme ve çalışma kavramıydı. Ama sosyalizm bunu rasyonel bir şekilde kullanabilirdi, ve kullanması da gerekirdi. O zaman için bunlar birtakım şaşırtıcı fikirlerdi. Kongrede bir azınlık kendisini suçladı ve Troçki'nin politikasındaki disiplin eğilimine şiddetle karşı koydu. Azınlığın başında "hürriyetçiler", "aşırı solcular", "demokratik merkezciler" den Osinski, Sapronov, ve Preobrajenski vardı. Gariptir ki günün birinde Troçki Stalin'e karşı bu adamlarla işbirliği yapacaktı. O sırada ise bunların en büyük düşmanları Troçki'ydi, Troçki ise kongreyi istediği yola getirmişti.

Politikasını az sonra sendikalar kongresinde de açıkladı ve geliştirdi. İşçileri disipline sokmalarını ve işçilere üretim çıkarlarını kendi ihtiyaçlarından önce düşünmeyi öğretmelerini sendikalardan istedi. Sendikalar Merkez Kurulu zaten iki gruba ayrılmıştı: Bir kısmı "üretimci" idi. Bir kısmı da, başlarında Tomski olmak üzere işçilerin "tüketici" isteklerini savunmalarının önlerine geçilemiyeceğini söylemekteydiler. Troçki, işçilerin her şeyden önce kendi isteklerini karşılayacak kaynakları üretmeleri, eski malsahibi sınıflar için değil işçilerin kendi devleti için çalıştıklarını unutmamaları gerektiğini söyledi. Bu büyük lâfların aç adamlara vız geleceğini Bolşeviklerin çoğu kendi tecrübeleriyle biliyorlar, ama parti Troçki'nin politikasını onayladığı için bu politikaya da karşı koyamıyorlardı. Kongrede Menşevikler muhaliflerin sözcülüğünü yaptılar. Çalışma ordularını eleştirdiler. Hükümetin işçi toplamaya ve işçileri kendi çıkarlarını savunmaktan alıkoymaya hakkı olmadığını söylediler. Zorla çalıştırmanın verimsiz olacağını ileri sürdüler. Menşeviklerden Abramoviç şöyle bağırdı: "Firavunların piramitleri yaptıkları metodlarla plânlı bir ekonomi gerçekleştirilemez." Abramoviç'in bu sözü Troçki'nin aklında kalacak ve yıllarca sonra bu sözü Stalin'e karşı kullanacaktır. Menşeviklerin tutumu sağlamdı. İhtilâldeki yanlış, dahası kötü tutumları, onları mantıklı ve doğru düşünmekten alıkoymu-

yordu. Troçki de, herhalde onların şu düşüncelerini içten içe kabul etmekteydi: Köylülere ürünlerini serbestçe satmalarına izin verilmedikçe sanayideki iş gücü israfının önüne geçilemez.

Troçki'nin bu eleştirilere verdiği cevap tam bir safsatadan başka bir şey değildi. Söylediği sözlerin tarih bakımından önemi şuradaydı: Bu sözler, modern çağda zorla çalıştırmanın mantıkla haklı gösterilmesi için girişilmiş tek içten teşebbüstü. Oysa bu işin ustaları ve kurtları bu çeşitten gerekçeler aramaya bile lüzum görmezlerdi. Troçki görüşünü şöyle bir temele dayamıştı: İnsanlar "ölmemek için herhangi bir sistemde çalışmak zorundadırlar." Bu bakımdan çalışmak her zaman zorla olmuştur; komünistler konuyu hiç korkmadan ele almalıdırlar, çünkü çalışmayı bütün toplumun çıkarına ilk örgütleyen onlardır. Doğal çalışma zorunluluğunun çeşitli sosyal sistemlerde çeşitli biçimler ve dereceler almasından doğan sonuçları bir yana bıraktı. İnsanlar köle, serf, özgür zenaatçı, bağımsız köylü ve gündelikçi olarak çalışmışlardı. Doğal çalışma zorunluğu sosyal ilişkilere göre artmış ya da azalmıştı. İnsanlar çalışma zorunluğunu hafifletmek için köleliğe, serfliğe ve kapitalizme karşı savaşmışlardı. Rus devrimi de bunu rasyonel ekonomik örgütten yararlanarak kökünden kolaylaştıracaktı. Devrim, eskiden miras kalan yoksulluk, savaşlar ve abluka yüzünden bu vaadini yerine getirememişse bu onun suçu değildi. Ama Bolşeviklerin bu vaadi açıkça reddetmeleri de gerekmezdi. Troçki sendikalara şiddetle ve askerleştirme tedbirlerinin artık olağanüstü tedbirler olmadığını, işçi devletinin herhangi bir yurttaşı istediği yerde zorla çalıştırma hakkının normal olduğunu söylediği zaman aslında bu vaadi inkâr ediyordu:

Şimdi biz (dedi) bir iktisadî plâna göre sosyal olarak düzenlenen bütün ülke için zorunlu ve her işçi için mecburî olan bir çalışma düzenine yönelmiş bulunuyoruz. Sosyalizmin temeli budur... Çalışmanın askerleştirilmesi, yukarıda anlattığım ana anlamında, çalışma güçlerimizin örgütlenmesi için gereken ana metotdur... Mecburî çalışmanın her

zaman verimsiz olduğu doğru mudur?... Liberal saplantıların en kötüsü ve sefilidir bu: kölelik de verimsizdi... Serflerin zorla çalıştırılmaları da derebeylerin kötü niyetlerinden değildir... Zamanında o da ileri bir adımdı.

Sürekli devrim kuramım ortaya atan isyancı Troçki, alacağı tedbirleri haklı göstermeye çalışırken neredeyse eski çağların zorbalık ve sömürü sistemlerini savunacaktı.

Polonya savaşı bu tartışmayı bir süre için ikinci plâna attı. Dış tehlike halkı, hiç sevmedikleri bir politikaya ses çıkarmadan boyun eğmeye zorladı. Troçki, savaşın en ateşli bir zamanında, çevresine bir miktar teknisyen topladı ve demiryollarını normal bir şekilde çalıştırmaya karar verdi. Lokomotifler hemen hemen çalışamıyacak durumdaydılar. Mühendisler bütün Rusya'da bir tek trenin bile işlemiyeceği günü —birkaç ay sonra— kesinlikle söylemiştiler. Troçki demiryolları personelini ve tamir atölyelerinde çalışan işçileri sıkı bir disiplin altına aldı; araçların sistemli ve hızlı bir şekilde tamir edilmesi işini örgütledi: Tamir atölyelerine koşuyor, tembelliklerini ülkenin kanla ödediğini işçilere anlatmaya çalışıyordu: "İşçinin durumu," diyordu, "her bakımdan acıklıdır... Her zamankinden kötüdür. Yarının da daha iyi olacağım söylersem yoksulluktan ve bitkinlikten kurtarıncaya kadar, ekmek tayınımızı hassas terazilerle tartmaktan vazgeçinceye kadar bu durum devam edecektir." Demiryolları sendikası bu tutuma karşı koyunca sendikanın başındakileri attı, emirlerini yerine getiren sendikacıları iş başına getirdi. Bu işlemi öteki ulaşım işçileri sendikalarına da uyguladı. Eylülün başında *Tsektran*, yâni Merkez Ulaşım Komisyonu, adında bir örgüt kurarak bütün ulaşım alanını denetimi altına aldı. Politbüro sözünü tutarak onu sonuna kadar destekledi. Sendikalarda seçim işlemlerini uygulamak vebaya uğramış bir kentte dürüst seçim yapmaya benzerdi. Çabaları bütün umutları aşan sonuçlar verdi: Demiryolları plânlanan tarihten önce düzeldi —"ekonomi or-

ganizmasının kan dolaşımı canlandı"— başarısı övüldü. (*)

Ama Polonya savaşı biter bitmez kavgalar yeniden başladı. Patlamayı kışkırtan yine kendisi oldu: Başarısından başı dönen Troçki, ulaşım işçilerini "yola getirdiği" gibi başka sendikaları da "yola getireceğini" söyledi. Seçimle gelmiş olan sendika liderlerini yerlerinden atmakla, ulusun ekonomik çıkarlarını işçilerin teker teker çıkarlarından üstün tutanları onların yerine getirmekle tehdit etti. Artık tadını kaçırmıştı, Lenin Troçki'den resmen ayrıldı ve Merkez Komitesini de aynı yola sürükledi. Komite partiden "askerleştirilmiş bürokratik çalışma düzenine karşı" enerjik bir direnme göstermesini istedi: İşçilerin seçilmiş temsilcilerini hiçe sayan bu çeşit "dejenere merkezciliği" suçladı. Sendikalarda proleter demokrasinin yeniden kurulmasını ve bu görevin bütün öteki işlerden önce ele alınmasını istedi. Bu kararların uygulanmasını denetlemek için de özel bir komisyon kuruldu. Zinoviyev komisyon başkanı seçildi. Komisyonda Troçki de bulunuyordu, ama, öteki üyelerin hepsi onun düşmanlarıydı (**). Merkez Komitesi, son bir tedbir olmak üzere, Troçki'nin halk önünde sendikalarla devlet arasındaki ilişki konusunda herhangi bir konuşma yapmasını yasakladı.

Troçki sustu, ama yaptığına pişman değildi. Aralık ayının başında, *Tsektran*'ın kapalı bir oturumunda sendikalara yeniden saldırdı. Sendikaların eski günlerde grevleri yönetme bakımından yararlı olduğunu, ama o sırada sosyalist bir ekonominin gerekliliklerini anlamadıklarını söyledi. Sendikaları devletin yönetmesi politikasını savundu, seçim isteklerine

(*) O yılın sonuna doğru Troçki, Donetz vâdisindeki ve Urallardaki sanayiin kalkındırılması için kurulan özel komisyonların başına getirildi.
(**) Komisyonda şunlar vardı: Zinoviyev, Tomski, Rudzutak, Rikov ve Troçki. Sonradan Şlyapnikov, Lutovinov, Lozovski ve Andreev de komisyonla işbirliği yaptılar. Bu üyeler arasında Troçki'nin görüşüne katılan yalnız otuz yıl sonra yine Stalin'in Politbüro'sunda üye olan Andreev'di.

önem vermedi, yeni bir bürokrasinin Çarlığın hükümet metodlarını diriltti̇ğini söyleyenleri suçladı. "Bürokrasiyi..." diye cevap verdi, "Çarlık keşfetmedi. Bürokrasi insanlığın gelişmesinde koskoca bir çağı temsil eder." Kapalı bir çağ değildi bu. Bilgili, hiyerarşik şekilde örgütlenmiş bir devlet hizmetinin erdemleri vardı; Rusya bürokrasinin aşırılığından değil bürakrasinin verimli olmamasından çekiyordu ne çekiyorsa. Verimliliği arttırmak için bürokrasiye birtakım sınırlı imtiyazların tanınması gerektiğini söyledi ve bu nokta üzerinde tekrar tekrar durdu. Böylelikle yönetici grupların sözcülüğünü yapmış oluyor, ileride Stalin'in haklı olarak kendisiyle "bürokrat babası" diye alay etmesine fırsat veriyordu. Troçki politikasını halkın destekleyeceğinden emin olduğunu söyledi. Ekonomik ve sosyal iflâs, demokrasinin uygulanmasına imkân vermiyordu; ayrıca, halk kitlelerinin kültür ve siyaset düzeyi düşük olduğundan demokrasi son derecede yavaş işlemekteydi. "Temsilciler aracılığı ile yönetme ve çalışma dediğiniz şey kitlelerin uyanıklığı, kültür standartları, siyasal bilinçliği, ve yönetim mekanizmamızın güçlülüğü ile ters orantılıdır."

Merkez Komitesi Troçki'yi bir daha tersledi. Bunun üzerine Troçki Lenin'e ve öteki üyelere sinirli sinirli şunları hatırlattı: Demokrasiye aldırmamasını, sert davranmasını kendisinden, yâni "zorlukları yenen adam" dan isteyenler onlardı. Halkın karşısında demokrasi ilkelerini savunur gibi görünmeleri çok ayıptı.

Hükümet sisteminin her yanını saran hastalığın nedeni halkın devrimde aradığını bulamamasındandı. Bu şiddetli çekişme bu umutsuzluğun yalnızca bir belirtisiydi. 1917'denberi, köylüyü bir yana bırakalım, işçi sınıfının büyük bir kısmı ilk olarak kesin bir şekilde Bolşeviklere karşı cephe almaya başlamıştı. Bütün yönetici çevrede bir yalnız kalma, bir izole olma korkusu baş göstermişti. Aslında işçi sınıfı ihtilâl yaptığına pişman değildi. Kendisini devrimle bir tutmakta devam edi-

yordu; karşı-ihtilâl kışkırtmasını yoğun bir düşmanlıkla karşılıyordu. "Ekim İhtilâli" halkın kafasına o kadar yerleşmişti ki Menşeviklerle Sosyal Devrimciler bile hükümete karşı yönelttikleri eleştirilerine "Ekim İhtilâli" nin başarılarını övmekle başlıyorlardı. Öyle olduğu halde o günkü Bolşevik politikasına karşı yoğun ve geniş bir muhalefet vardı. Üç yıldanberi ortalıkta pek görülmeyen ve başkaldırmaya cesaret edemeyen Menşeviklerle Sosyal Devrimciler o sırada halka hoş gelmeye başlamışlardı. Bolşevik rejimini şiddetle suçlayan anarşist kışkırtıcıları bile halk eskisinden daha sempatik buluyordu. Bolşevikler o sırada Sovyetlerde serbest seçime izin verselerdi iktidarda pek kalamazlardı. (*)

Bolşevikler olayların bu yola dökülmesini önlemeye kesinlikle kararlıydılar. Salt iktidarda kalmak için iktidara yapışmış olduklarını söylemek yanlış olur. Parti yeraltı mücadelesinde ve iç savaşta bol bol gösterdiği ihtilâlci idealizmini daha yitirmemişti. İktidara sarılmıştılar, çünkü cumhuriyetin geleceğini partinin geleceği ile bir tutuyorlar ve partiyi devrimi koruyabilecek tek güç olarak görüyorlardı. Bolşevikler, bu inançlarında yerden göğe kadar haklıydılar. Bu, devrim için iyi bir şeydi, ama, aynı zamanda, kötüydü de. Devrime, Bolşevikler kadar sıkı sıkıya bağlı bir parti olmasaydı devrim biraz güç yaşardı. Ama devrime Bolşevikler kadar bağlı, eylemleri onlarınki kadar sağlam başka bir parti olsaydı böyle bir parti bir seçim sonunda Lenin'in hükümetini, genç devleti sarsmadan devirebilirdi. Ancak, böyle bir parti yoktu ortada. Menşeviklerin ve Sosyal Devrimcilerin geriye gelmesi Ekim İhtilâlini mahvedebilirdi. En azından Beyazları heveslendirebilir, onları talihlerini bir kere daha denemeye ve silâhlı bir ayaklanmaya götürebilirdi. Bolşevikler hem kendilerini korumak

(*) Bolşevik liderlerinden birçoğu bunu dolaylı ya da dolaysız olarak kabul ediyordu. Troçki, Lunaçarski'ye yazdığı 14 Nisan 1926 tarihli mektubunda, 1920—1 yıllarındaki tartışmaların temelinde işçi sınıfındaki "korkunç memnunsuzluk" olduğunu anlatıyor. Troçki Arşivi.

için hem de daha geniş nedenlerden ötürü böyle bir ihtimali akıllarına bile getirmek istemiyorlardı. İç savaşların daha yeni bittiği bir sırada demokrasiyi düşünerek geri çekilmeyi ve ülkeyi yeniden iç savaşlara sürüklemeyi kabul edemezlerdi.

Sovyetler için yapılacak serbest bir seçimin muhalefete çoğunluk sağlaması ihtimali de pek yoktu. 1917'de Kerenski'yi desteklemiş olanlar sindikleri yerlerden daha çıkmamışlardı. "Üçüncü İhtilâl" i savunan anarşistlerle anarho-sendikalistler işçi sınıfı içinde çok tutuluyorlardı. Ama bunlar da muhalefet için esaslı bir ağırlık noktası teşkil edecek durumda değillerdi; iktidara geçecek halleri yoktu; eleştiri bakımından kuvvetliydiler, ama olumlu siyasî bir programları bulunmadığı gibi, ne mahallî ne de millî, ciddî bir örgütleri, geniş bir ülkeyi yönetme istekleri yoktu. Namuslu ihtilâlcilerle, bir sürü zırzop kabadayı omuz omuzaydı. Büyük, bir karşı-ihtilâli önleyen Bolşevik rejiminin arkasından yeni bir anarşiye göz yumulamazdı. Lenin'in partisi, şaşkınlıktan ne yaptığını bilmeyen açlık içinde bir ülkenin vereceği oyla iktidarı bırakmak ve ülkeyi kanlı bir anarşiye sürüklemek niyetinde değildi.

Bolşevikler zaferlerinden sonra doğacak böyle garip bir duruma kafaca da hazır değillerdi. İhtilâlde kendilerini destekleyen işçi sınıfı çoğunluğunun, sosyalizm programı tamamiyle yerine getirilinceye kadar kendilerini desteklemekte devam edeceğini sanmıştılar. Bu basit tahmin, sosyalizmin proletere tastamam uygun olduğu, bu fikri kavrayan proletaryanın bir daha ondan vazgeçmiyeceği düşüncesinden doğuyordu. Avrupa'daki bütün sosyalist akımlarda da aynı düşünce hâkimdi. Bu akımların geniş siyaset kitaplarında ve yazılarında sosyalistlerin iktidara geçmeleri halinde, işçilerin güveni kaybedildiği zaman ne yapılacağı pek düşünülmüş değildi. İşçi sınıfı istemediği takdirde sosyalizmi kurmaya çalışmanın mümkün olup olmıyacağı, ya da bunun doğru olup olmadığı, Marksistler tarafından bir an bile düşünülmemişti. Onlar bunun böyle olacağını bir kere peşinen kabul etmişlerdi. Aynı dü-

şünceden ötürü, Bolşevikler proletarya diktatörlüğü ile proletarya (ya da Sovyet) demokrasisini aynı şeyin birbirini tamamlayan ve birbirinden ayrılmayan iki yüzü saymışlardı: Diktatörlüğün görevi malsahibi sınıfların direncini ortadan kaldırmaktı; diktatörlük gücünü ve tarihsel meşruluğunu emekçi sınıfların serbestçe ve demokratik yoldan ifade edilen oylarından alacaktı. Oysa şimdi Sovyet sisteminin bu iki yüzü arasında bir çatışma çıkmıştı. Emekçi sınıflara serbestçe konuşmak ve oy vermek hakkı tanınırsa bu sınıflar diktatörlüğü ortadan kaldıracaklardı. Öteyandan, proleter demokrasisini açıkça ortadan kaldıran diktatörlük, kendi gözünde bile tarihsel meşruluğunu yitirecekti. Kesin anlamında bir proletarya diktatörlüğü olmaktan çıkacaktı. Bundan sonra kendisine proletarya diktatörlüğü demesi için şunu söylemesi gerekecekti: Diktatörlük, işçi sınıfının kendi çıkarlarını düşünerek, dolayısıyla kendisine mal etmesi gereken, ama henüz mal etmediği, bir politika izlemektedir. O zaman bu diktatörlük, sınıfın kendisini değil, olsa olsa, sınıf fikrini temsil edecekti.

Devrim, artık Makyavelin çok iyi bildiği bir dört yol ağzına gelmiştir: Halkı devrimciliğe sürüklemek zor ve belki de imkânsızdır. O halde halkın artık devrime inanmadığı bir sırada, "halkı zorla inandıracak tedbirler" alınacaktır. Bolşevik partisi bu durumda bir "devrime bağlılık" çatışması içine girecektir. Bu çatışma birtakım bakımlardan o zamana kadar düşünüldüğünden de derin olacak ve on yıl içindeki fırtınalı tartışmaların ve ağır temizlik hareketlerinin tohumlarını atacaktır.

Bolşevizm, bu dört yol ağzında moral bir felâkete uğradı. Tarihte pek yoğun olmayan ve daha heyecansız hareketlerde bile bir eşine rastlamak zordur bunun. Parti, 1920—1 kışında, "devletin sendikalardaki rolü" üzerinde fırtınalı tartışmalarla meşguldü. Lenin, sonradan buna "hastalık ateşi" ve "moral hastalık" demişti. Önemli bir sorundu bu elbette, ama ne de olsa ikinci derecede bir sorundu, çünkü devletin niteliği üze-

rindeki temel soruna cevap verilmeden bu konuyu çözmeye imkân yoktu. Ama bütün parti bu ikinci derecedeki sorunla meşguldü, çünkü birinci derecedeki sorunu pek iyi bilmiyor ve kendi kafasında da bunu açıkça formüle etmekten çekiniyordu. Ama tartışma devam ettikçe bu ana sorun ikide birde ortaya çıkıyor ve tartışmaya katılanlar bu konudaki düşüncelerini açıklamak zorunda kalıyorlardı.

Devrim dramının, çağın ruhuna uygun olarak, daha çok ekonomik konularda geçen tartışmalar üzerinde oynandığını bildiğimiz halde, sendikalarla ilgili ve daha çok teknik olan ayrılıklara burada girmiyeceğiz. Geniş anlamda üç davranışın belirdiğini söylemekle yetinmek istiyoruz: Troçki'nin (sonra da Troçki ile Buharin'in) başında bulunduğu grup sendikalardan özerkliğin kaldırılmasını ve sendikaların hükümete katılmasını istiyordu. Troçki sendikalarla yaptığı çatışmalar sonunda bu sonuca varmıştı. Bu yeni düzenlemeden sonra, sendikaların liderleri, işçiler adına devletle değil, birer hükümet memuru olarak devlet adına işçilerle karşı karşıya geleceklerdi. Sendikalar çalışma alanında verimi arttıracak ve disiplini koruyacaktı; işçileri fabrika işletmecileri haline getirecekti; işçiler ülkenin ekonomik doğrultusunda yürüyeceklerdi.

Karşı uçta ise İşçi Muhalefeti vardı. Başlarında Şlyapnikov ile Kollantay bulunuyordu. Bunlar hükümetin ve partinin sendikaları vesayet altına alma politikasına karşıydılar. Troçki ile Lenin'i işçileri askerleştirmekle ve işçiler arasında eşitsizlik yaratmakla suçluyorlardı. Yarı sendikalist bir tutum olarak, sendikaların, fabrika komitelerinin ve bir Millî Üreticiler Kongresinin bütün ekonomi alanını denetlemesini istiyorlardı. Troçki, sendikaların mantıksal olarak işçileri işçi devletine karşı koruyamıyacaklarını söylerken, Şlyapnikov ile Kollantay Sovyet devletini yeni imtiyazlı bir bürokrasinin kalesi olarak damgalamaktaydılar.

Bu iki aşırı uç arasında Lenin, Zinoviyev ve Kamenev Bolşevik çoğunluğun adına konuşuyor ve bir denge bulmaya çalı-

şıyorlardı. Onlar da, sendikaların görevi, işçileri iş yerlerinde tutmak ve işçilerde devlete ve devletleştirilmiş ekonomiye karşı bir sorumluluk duygusu yaratmaktır, diyorlardı. Partinin sendikalar üzerinde hak iddia edebileceği kanısındaydılar. Ama, aynı zamanda, sendikaları, devlete ve sanayi işletmelerine ağırlıklarını koyabilecek özerk birer kitle örgütleri olarak da muhafaza etmek niyetindeydiler.

Bu tutumlar çeşitli devlet ve toplum kavramlarından geliyordu. İşçi Muhalefeti ile *Desemist*'ler (Demokratik Merkezcilik Grubu) denen grupta diktatörlük karşısında "proleter demokrasisini" savunan yiğit insanlar vardı. "Halkı zorla inandırmayı" amaç bilen bir hükümet metoduna ilk başkaldıran Bolşevikler bunlar oldu. Onlara göre, parti, kendi "kaderini", partiyi iktidara getiren emekçi sınıfına teslim etmeliydi. Bütün partinin 1917 de kullandığı dili kullanıyordular. Devrimin gerçek idealistleri, yüksek ruhlu insanlardı bunlar. Ütopyacıydılar. Parti ise soylu, ama sonradan affedilmiyecek, bir intiharı göze almadan bu adamların söylediklerini kabul edemezdi. İç savaşlar, kıtlıklar ve karaborsa yüzünden dağılmış, yorulmuş ve morali bozulmuş bir emekçi sınıfının eline partinin ve cumhuriyetin kaderi teslim edilemezdi. İşçi Muhalefetinin Don Kişotça bir görüşü olduğu ekonomik isteklerinden de belliydi: İşçi dileklerinin hemen yerine getirilmesini, eşit gündelik ve prim ödenmesini, işçilere bedava yiyecek, giyecek ve ev ile bedava doktor, bedava seyahat, bedava eğitim sağlanmasını istiyorlardı. Kuramsal olarak ancak bolluk ekonomisinde uygulanabilecek olan böyle bir gelişmiş komünist çağı programının hemen o günden gerçekleştirilmesini istiyorlardı. Hükümetin bu istekleri o gün nasıl yerine getirebileceğini düşünmüş değillerdi. Ekim İhtilâlinden hemen sonra ulusun zenginliğini har vurup harman savurmaktan başka bir şey düşünmeyen Fabrika Komiteleri de, sanayiin, ya da sanayi diye ne kalmışsa onun, kendi denetimlerine bırakılmasını partiden istemekteydiler. Ne yazık ki proleter demokrasisinin yeniden kurulmasını isteyen-

ler hemen hemen yalnızca bu çeşit hayallere kapılmış olan insanlardı.

Troçki, bunların karşısında partiyi bir süre için proleter demokrasisini savunmaktan ve uygulamaktan vazgeçirmeye çalışıyor, onun yerine bir Üreticiler Demokrasisinin kurulması fikri üzerinde durulmasını istiyordu. Parti ise, daha açık söylemek gerekirse, işçilerin ellerinden siyasî haklarını almaya çalışıyor, onun yerine ekonomik kalkınmada işçilere söz hakkı tanımak ve yönetim sorumluluğunu yüklemek istiyordu. Onuncu Kongrede (Mart 1921) bu tartışma en yüksek noktasına vardığı sırada Troçki şunları söyledi:

İşçi Muhalefeti tehlikeli sloganlarla ortaya atılmıştır. Demokratik ilkeleri bir fetiş haline getirmiştir. Parti diktatörlüğü işçi demokrasisinin geçici havasıyla geçici bir şekilde çatıştığı zaman, sanki partinin kendi diktatörlüğünü koymaya hakkı yokmuş gibi, işçilerin temsilci seçme hakkını partinin üstünde tutmaktadır... Partinin tarihte kazanılmış devrimci hakkını aramızda tanımalıyız. Parti, halk kitlelerinde kendiliğinden ortaya çıkan dalgalanmalara bakmaksızın, işçi sınıfındaki geçici kararsızlıkları bile düşünmeden kendi diktatörlüğünü yürütmeye zorunludur. Bunun bilinci bizim için vazgeçilmez birleştirici bir etkendir. İşçi demokrasisi, elbetteki, kitleleri siyasî hayata çeken tek metod olduğu halde, diktatörlük de gücünü her zaman bir işçi demokrasisinin biçimsel ilkesinden almaz.

Oysa Troçki, bir zamanlar Sovyet hükümet sisteminin burjuva parlâmentoculuğuna üstün olduğunu, çünkü bu sistemde seçmenlerin, birçok haklardan başka, temsilcilerini yalnızca düzenli aralıklarla değil, herhangi bir zamanda seçebileceklerini; bu metottan yararlanacak olan Sovyetlerin, halktaki hava değişikliğini, hiç bir parlâmentoda olmayan şekilde, daha yakından ve hemen yansıtacağını söylerdi. Şimdi ise proleter demokrasisine inancını açıklayan bu basma kalıp sözler yalnızca bir istisna gibidir. Asıl olan "partinin tarihte aldığı hak" tır ve bunun "vazgeçilmez birleştirici bir etken" olduğunu partinin bilmesidir. Troçki artık, düşman ya da tembel bir ulusun karşısında, egemen çevrenin ortak dayanışmasını hafif-

ten hafiften, ama açık bir şekilde yüceltmektedir.

Lenin diktatörlük ile proletarya demokrasisi arasında bir kopma olmasını istememektedir. Hükümet ile partinin halkla çatışma durumuna girdiğini o da bilmektedir; ama Troçki'nin izlediği politikanın bu çatışmayı sürekli hale getireceğinden korkmaktadır.Parti, sendikaları ele almalı, dik başlı liderlerini uzaklaştırmalıydı. Halkın direnmesini kırmalı ya da yok etmeli ve Sovyetlerde özgür bir düşüncenin ortaya çıkmasını önlemeliydi. Lenin'e göre devrim ancak bu yoldan kurtarılabilirdi. Ama bu uygulamaların kendi kurduğu hükümete bir soluk alma zamanı vereceğini—Lenin'in politikası hep soluk alma zamanı için mücadele etmekle geçmiştir—, bu süre içinde politikalarını değiştirebileceklerini, ülkenin kalkınmasına başlayabileceklerini, emekçi halkın durumunu düzeltebileceklerini ve onlara Bolşevizmi yeniden sevdireceklerini umuyordu. Ondan sonra diktatörlük yavaş yavaş yeniden proleter demokrasisine dönebilecekti. Troçki'nin de kabul ettiği gibi, amaç bu olduğu takdirde parti hemen demokrasi sorununu yeniden ele almalı ve demokrasinin kaldırılmasını öngören geniş tedbirlere hemen başvurmalıydı. Lenin ise, rejim sık sık şiddet tedbirlerine baş vursa bile, şiddetin son bir tedbir, inandırmanın ise ilk başvurulacak çare olmasını istiyordu. Bu bakımdan sendikalar devletin arkasına takılmış bir kuyruk olmamalıydı. Bir dereceye kadar özerklikleri bulunmalıydı. Hükümetin işine gelmese bile işçiler adına konuşmalıydılar. Sendikalar komünizm oyunu oynanan bir yer değil, birer okul olmalıydılar. Yönetici —Troçki problemi yönetici açısından görüyordu— sendikaların isteklerini beğenmiyebilirdi; somut durumlarda işçilere de karşı gelmekte haklı olabilirdi; ama denge sağlamak bakımından gerçek sosyal baskılar ve etkilerle karşılaşması ve bunları hesaba katması gerekirdi. İşçilere, işçi devletine muhalefet etmeyin demenin bir yararı yoktu. Devlet işçi için bir soyutlama idi. Aslında, diyordu Lenin, yönetici, işçilerin olduğu kadar köylülerin de çıkarlarını gözönünde tut-

mak zorundaydı; ama devletin çalışmasını birtakım karmakarışık işler, büyük "bürokratik çarpıklıklar", iktidarın gelişi güzel kullanılması bozuyordu. Bu bakımdan, işçi sınıfı, kendisini ne kadar frenlerse frenlesin, kendisini korumak ve istekleri için devlete baskı yapmak zorundaydı. Devlet, Lenin'in dediği gibi, birçok çıkarlara ve etkilere ister istemez yer verecekti. Troçki'nin devleti ise dolaylı olarak monolitik bir devletti.

Onuncu Kongre ezici çoğunlukla Lenin'in karar tasarılarına oy verdi. Bolşevizm proleter demokrasisinden ayrılmıştı; ama öteki yolu, yâni monolitik devleti de kabul etmeye daha hazır değildi.

Kongre toplantı halindeyken Kronştad'daki Donanma Üssünde Rusya'daki isyanların en garibi patlak verdi ve, Lenin'in deyimiyle, birdenbire gerçeği şimşek gibi aydınlattı.

Kızıl Donanmadaki isyancıların başında anarşistler vardı. Şubat ayının sonundanberi Kızıl Donanmada bir tedirginlik görülüyordu. Petrograd'ın dolaylarında grevler oluyordu; genel bir grevin çıkacağı söylenmekteydi; Kronştad'da, Petrograd işçileriyle askerler arasında çarpışmalar olacağı da söylentiler arasındaydı. Zırhlılardaki bahriyelileri, 1917'dekine benzeyen siyasî bir hava sarmıştı. Toplantılarda, işçilere özgürlük verilmesini, köylülere yeni rejimin uygulanmasını ve Sovyetler için serbest seçimler yapılmasını isteyen kararlar alınıyordu. Bütün toplantılarda üçüncü bir ihtilâl çağrısı havası vardı. Bu ihtilâlde Bolşevikler devrilecek, yerine Sovyet demokrasisi kurulacaktı. Sovyet Cumhuriyeti Başkanı Kalinin Donanma üssünü ziyaret etti. Bahriyelileri sert bir şekilde "isyancılıkla ve sorumsuzlukla" suçladı ve verilen emirlere itaat edilmesini istedi. Petrograd'a gönderilen bir bahriye temsilci heyeti orada tutuklandı.

Bunun üzerine bütün Kronştad'da "Kahrolsun Bolşevik zulmü!" diye bağırılmaya başlandı. Üs'de bulunan Bolşevik ko-

miserleri yerlerinden atıldı ve hapsedildi. Anarşistlerden ibaret bir komite komutanlığı ele aldı; bahriyeliler yeniden isyan bayrağını çektiler. Bu isyanı anarşist açıdan anlatan bir tarihçi şöyle yazıyor: "Kahraman ve yiğit Kronştad Rusya'nın kurtulacağını umuyordu... Kesin hiç bir programı yoktu. Dünya halklarının özgürlüğü ve kardeşliği hep lâfta kalmıştı. Üçüncü ihtilâlin son kurtuluşa yavaş yavaş gidecek tek değişim yolu olduğu sanılıyordu; bağımsız Sovyetler için yapılacak hür seçimler bu yolda atılan ilk adım olacaktı. Sovyetler, elbetteki, siyasî partilerin dışında kalacaktı ve halk iradesinin ve çıkarlarının özgür bir ifadesi olacaktı."

Bolşevikler Kronştad'dakileri Beyaz bir general tarafından yönetilen karşı-ihtilâlci birtakım isyancılar saydılar. Oysa böyle bir suçlama yersizdi. Ama Bolşevikler, her biri Beyaz bir general tarafından yönetilmiş olan bir sürü isyanı bastırdıktan sonra, bu isyanda da Beyazların parmağı olmadığına inanamazlardı. Nitekim, bir süre önce, Beyaz mültecilerin yurt dışındaki basını Kronştad'da birtakım kargaşalıkların çıkacağını bildirmişti; bu haber de onlarda kuşkular yaratmıştı. Politbüro önce görüşmelere gidilmesinden yanaydı, ama sonunda isyanı bastırmaya karar verdi: Donanmanın meydan okumasına göz yumulamazdı; bu isyanın ihtilâle kadar gitmesi mümkün değildi, ama o günlerdeki anarşiyi arttırabilirdi. Beyazların yenilgiye uğratılmasından sonra bile bir sürü çeteci ve eşkiya kuzey kıyılarından Hazer denizine kadar uzayan geniş bölgede başıboş dolaşıp duruyor, kentlere akınlar yaparak yağmalarda bulunuyor, ve hükümet memurlarını öldürüyordu. Üçüncü bir ihtilâl çağrısını duyan kıtlık içindeki Volga köylüleri Seratov *gubernia*'sını ele geçirmişlerdi. O yılın sonunda Tuhaçevski bu köylüleri yola getirmek için yirmi yedi piyade tümeni kullanmak zorunda kalmıştı (*). Bu kargaşalık içinde

(*) S. Kamenev, Şapoşnikov, Smidoviç ile Saratov bölgesi komutanı arasında geçen yazışmalara ve Tuhaçevski'nin 16 Temmuz 1921 de Lenin'e gönderdiği rapora bakınız. Troçki Arşivi. Kutba yakın bölgede bu-

Kronştad isyancılarına karşı yumuşak davranılması bir güçsüzlük belirtisi sayılabilir ve işleri daha da bozabilirdi.

Troçki 5 Martta Petrograd'a vardı ve isyancılardan kayıtsız şartsız teslim olmalarını istedi. "Ancak bu şekilde davrananlar Sovyet Cumhuriyetinin merhametine sığınabilirler," dedi. "Bu uyarımla birlikte isyanın silâh zoruyla bastırılması için gereken hazırlıklara girişilmesini emretmiş bulunuyorum... Bu son uyarmadır." Bu sözlerin Troçki tarafından söylenilmiş olması tarihin başka bir garip cilvesidir: Kronştad onun kalesiydi. Kronştad için "devrimin namusu ve şerefi" demişti. 1917 nin o ateşli günlerinde Donanma üssüne kaç kere gitmiş, kaç konuşma yapmıştı! Bahriyeliler kaç kere onu omuzlarına almışlar, bahriyelilerin dostu ve lideri olarak kendisini alkışlamışlardı! Tauride Sarayına onun arkasından nasıl yürümüşler, Kresti hapisanesindeki hücresine gelmişler, Volga üzerindeki Kazan surlarına nasıl saldırmışlardı! Onun verdiği öğütleri her zaman nasıl dinlemişler, ve emirlerini nasıl körü körüne yerine getirmişlerdi! Birlikte ne kadar büyük tehlikelerle karşılaşmışlar ve kaç tehlike atlatmışlardı! Ama eski savaşçılardan artık pek azı hayattaydı, hele Kronştand'da daha da azalmıştı.

Aurora, Petropavlovsk ve öteki ünlü zırhlıların mürettebatı o sırada Ukrayna köylülerinden toplanmış acemilerdi. Troçki'nin anlattığına göre, eski sınıfların fedakâr ihtilâlci ruhu bunlarda yoktu. Ona rağmen bir bakıma devrimin durumunu da gösteren bir belirti sayılabilirdi bu. İhtilâli yapan basit erkekler ve kadınlar eskisi gibi değillerdi ya da eski yerlerinde yoktular artık. En iyileri ölmüştüler; ötekiler de memur ol-

---

lunan komünistlerin Lenin'e gönderdikleri 25 Mart 1921 tarihli ilginç mesaj "Kuzeydeki Tobolsk bölgesinin komünistleri kan ağlıyor ve yenilmez Rus Komünist Partisine, sevgili yoldaşlarımıza ve liderimiz Lenin'e hararetli vedalarımızı sunuyoruz. Burada bir yandan mahvolurken, öte yandan, son zafere olan değişmez inancımızla partiye ve Cumhuriyete karşı görevimizi yerine getirmekteyiz."

muşlardı; daha başkaları ise dağılmışlar, sinmişler, ve küsmüşlerdi. Ama Kronştad bahriyelilerinin o günlerde de istedikleri şeyler, Troçki'nin, onların ağabeylerine vaadettiği, kendisinin ve partisinin veremediği şeylerdi. Başkalarının ağızlarından kendi söylediği sözlerin acı ve düşmanca yankısını, Brest-Litovsk anlaşmasından sonra olduğu gibi, bir daha işitiyordu; ve bir daha bu sesleri susturmak zorunda kalıyordu.

İsyancılar Troçki'nin uyarmasına kulak asmadılar. Zaman kazanmaya çalıştılar. Mart ayının ortasında bulunuyorlardı. Finlandiya Körfezi daha buzla kaplıydı. Ama birkaç güne kadar buzlar çözülebilirdi; o zaman ağır toplarla çevrili olan üssü Baltıktaki Kızıl Donanma iyice savunur, isyancılar Finlandiya'dan ya da öteki Baltık ülkelerinden yardım alarak daha da güçlenirlerdi. Üsse de hemen hemen hiç yaklaşılamazdı. Bu sırada Kronştad'daki komünistler de "cellât Troçki'nin partisinden" ayrıldıklarını açıklayarak isyana katıldılar. Bunun üzerine Troçki (belki de Tuhaçevski), üsse giden yol buz parçalarıyla tıkanmadan Kronştad'a girmeye karar verdi. Askerî birlikleri ve hazır kuvvetleri alelâcele toplayarak takviye olmak üzere Petrograd'a gönderdi. İsyan haberi Onuncu Kongreye ulaşır ulaşmaz Kongrede büyük bir heyecan ve öfke yarattı. Bütün eli silâh tutan delegeler Kremlin'deki konferans salonunu bıraktılar, Finlandiya körfezindeki üsse saldıracak hazır kuvvetlerin başına geçmek üzere Petrograd'a koştular. Kongrede bulunan ve isyancılardan pek farklı istekler ileriye sürmeyen İşçi Muhalefeti üyeleri ve *Desemist*'ler bile savaşmaya koştular. İsteklerinin çoğu haklı da olsa bahriyelilerin ellerine silâh alarak bu istekleri zorla kabul ettirmelerini onlar da doğru bulmuyorlardı.

Bolşevik askerleri Tuhaçevski'nin komutasında, üzerlerinde beyaz pelerinlerle, körfezdeki buz katında Kronştad'a doğru ilerlemeye başladılar. Kronştad tabyalarından üzerlerine salvo ateşi açıldı. Bolşeviklerin ayaklarının altındaki buz çatladı; beyaz örtülere bürünmüş akıncı dalgaları arka arkaya

buz cehennemine gömüldüler. Ölüm yürüyüşü devam etti. Taze hücum kolları buz üzerinde üç yönden sürüne sürüne, sıçraya sıçraya, düşe kalka yürümeye çalıştılar ve sonunda onlar da ateş, buz ve su içinde eriyip gittiler. Birbiri ardınca saldıran insan kümeleri eridikçe Kronştad'daki erler de, sapık Bolşevik ihtilâlinin de bu insanlarla birlikte yok olduğunu ve kendi temiz, bozulmamış ihtilâllerinin zafer günü yaklaştığını sandılar. Bolşevikleri sert davranmakla suçlayan ve amaçları sadece devrime insan yüreğini katmak olan bu isyancılar, iç savaş tarihinde o güne kadar görülmemiş kanlı bir savaş vermek zorunda kaldılar. Saldıranlar da sertlik ve öfke bakımından onlardan aşağı kalmamıştılar. 17 Martta, kar fırtınası altında gece yapılan uzun bir yürüyüşten sonra Bolşevikler üssün duvarlarına tırmanmayı başardılar. Üsse girince intikamdan gözleri kararmışçasına savunucuların üzerine yüklendiler.

3 Nisanda Troçki zaferi kazananlara bir resmigeçit yaptırttı. "Gözleri kör olmuş bahriyeli yoldaşlarımızın isyanın nerelere kadar gideceğini kendi gözleriyle görebilmeleri için olabildiği kadar uzun zaman bekledik. Ama buzun erimesi tehlikesiyle karşılaşınca hücumu uygulamak zorunda kaldık," dedi. Yenilen isyancılara "yoldaşlar" derken istemiyerek moral bakımından pahalıya mal olan bir zaferi kutladığını anlatmak istiyordu. Birkaç ay sonra Moskova'ya gelen ve Kronştad'ın da basbayağı bir iç savaş olayı olduğuna inanan yabancı Komünistler, Bolşevik liderlerinin isyancılardan söz ederken Beyazlardan ve yabancı müdahalecilerden söz eder gibi etmediklerini, onlara kızmadıklarını ve öfkelenmediklerini "hayretle gördüler ve şaşırdılar." Sözlerindeki "sevgi ile karışık susku" acı ve muammalı imalar yabancılara partinin vicdanında bir rahatsızlık olduğunu anlatıyordu.

Lenin, 15 Martta, Yeni Ekonomi Politikasını Onuncu Kongreye sunduğu zaman isyan henüz bastırılmamıştı. Kongre teklifi hemen hemen hiç tartışmadan kabul etti. Bolşevizm üzgün

bir hava içinde sessiz sadasız savaş komünizmi rüyasından kurtulmuştu. Lenin'in dediği gibi, daha iyi bir hamle yapabilmek için geri çekilinmişti. Sendikalar ve sendikalarla ilgili ana problemlerin tartışmaları birdenbire kesiliverdi. Finlandiya körfezindeki top sesleri ile Petrograd ve başka yerlerdeki grevler Troçki'nin savunduğu fikirlerin gerçeğe uymadığını hiç kuşkuya yer vermiyecek şekilde ortaya koymuştu: Gelecek yıllarda uygulanacak karma ekonominin yumuşak politikasında işçilerin askerleştirilmesi gibi bir sorun bahiskonusu olamazdı artık.

Ama bütün bu tartışmalar boş yere yapılmış değildi. Tartışmaların ilerisi için taşıdığı önem, fikirleri ortaya atanların tahmin ettiklerinden daha büyüktü: 1921—1 de Lenin'in "liberal" politikasını savunan Stalin ileride Troçki'nin fikirlerini olduğu gibi kabul edecek, ama onun adını kullanmıyacaktır. Ne Stalin ne de Troçki, ne de onları tutanlardan herhangi biri o sırada şu gerçeği kabul etmiyeceklerdi: Stalin, Lenin'in politikasını beğenmediğini, Troçki'yi tuttuğunu söyleyemedi; Troçki de kendi fikirlerinin düşmanı tarafından merhametsizce uygulandığını görünce korktu ve bu fikirlerinden vazgeçti. Troçki'nin 1920—1 de ortaya attığı programda hemen hemen hiç bir madde yoktur ki Stalin bin dokuz yüz otuz yıllarındaki sanayi devriminde kullanmamış olsun: İş seferberliğinin ilânı ve yönetiminin kurulması; sendikalarda işçilerin tüketici çıkarlarını savunan bir politika yerine "üretici" bir politikanın uygulanması; sendikaların ellerinde kalan son özerkliklerin de alınması ve devletin bir aracı haline getirilmesi; yönetici grupların korunması ve yöneticilere Troçki'nin rüyasında bile görmediği hakların tanınması; fabrikalarda ve madenlerde "sosyalist yarışma" yapılması (*). Stalin bütün bunları Troçki'den hiç çekinmeden

(*) Troçki'nin Rusya'dan kovulmasından birkaç hafta sonra, 1929'un başlangıcında, Partinin on altıncı kongresi "sosyalist yarışma" ilân ederken Troçki'nin yazdığı ve partinin 1920 de kabul ettiği karardan uzun pasajlar almıştı, tabiî, yazanın adını geçirmeden.

olduğu gibi kopya ederek uyguladı. Troçki'nin savunduğu "Sovyet Taylorizmi" nin sert bir şeklini de kabul etti. Çalışma mükellefiyetinin geniş bir şekilde uygulanmasını haklı gösterebilmek için Troçki'nin düşünsel ve tarihsel dayanaklarından yararlandı.

Bundan önceki bölümde, Lenin'in ordu zoruyla devrimi yaymak için giriştiği çekingen ve utangaç denemelerle başlayan ve fatih Stalin'in icadettiği çeşitten devrimlere kadar giden bilinçsiz tarih sürecinin birbirine karışmış bağlarını aramıştık. Troçki'nin o yıllarda uyguladığı iç politika ile sonradan düşmanının giriştiği uygulamalar arasında ince bir bağlantı olduğunu gördük. Gerek Lenin ve gerekse Troçki, Stalin'i, ayrı ayrı alanlarda, bilmeden etkilemiş gibiydiler. Troçki de, Lenin de, kontrollerinden çıkan birtakım durumlara sürüklenmişler ve her ikisi de, kendi hayallerinin peşinden giderek birtakım işlere girişmişler, ama durumlar ve kendi vicdanları bu işleri uzun bir süre yürütmelerine imkân bırakmamıştı. Çünkü tutumları genellikle zamanlarından ileriydi, günün Bolşevik anlayışına uygun değildi ve kendi hayatlarının ana çizgisi dışında kalıyordu.

Troçki ancak devrim ile Rusya'nın politika yapısı büsbütün çökme tehlikesi gösterdiği zaman devletin emekçi sınıflar tarafından tamamiyle denetlenmesi gerektiği fikrini ortaya attı. Uyanık, tedirgin ve deneyici kafası, çelişik doğrultularda, ve cesaretle, yollar arıyordu. Asıl Bolşevik kafası ise yerinde sayarken onun kafası her iki yolda da sonuna kadar gitmeğe çalışmaktaydı. Parti hâlâ savaş komünizmine sımsıkı sarıldığı bir sırada partiye yeni ekonomi politikasını teklif eden o olmuştu. Sonra kafası tam tersine çalışmaya başlamış, o yönde de sonuna kadar gitmiş ve başka bir sonuca varmıştı: Savaş komünizminin hastalıklarını iyi edecek tek ilâç işçileri sert bir disiplin altına sokmaktı. Oysa bu sırada Bolşevik kafası yavaş yavaş Yeni Ekonomik Politika'ya kayıyor ve Troçki'yi politikasından vazgeçmeye zorluyordu. Troçki'yi yenen, Troç-

ki'nin açık, tutarlı ve hızlı çalışan mantığı, yâni kargaşalığa ve beceriksizliğe göz yummayan büyük yönetici kafasıydı. Kafasına bir şeyi bir kere koydu mu hemen düşünmeden tartışmaya giriyor, alelâcele dayanaklar ve genellemeler buluyor, başkalarının düşünceleri kendisini aşıncaya kadar ve çevresinde öfkeli bir hava esinceye kadar başkalarının söylediklerine aldırmıyordu. Kendine güvenen yönetici yaradılışlı duygulu politikacı düşünür yaradılışına hâkim oluyor ve kendisini, kendi plânlarının sonuçları karşısında körleştiriyordu. Troçki'nin deneyici kafasından geçen düşünceler ileride Stalin alfabesinin ilk harfleri olacaktı.

Troçki bütün bu sapmalarında fikir bakımından namuslu kalmıştı; hem de namusu hiç bir işe yaramayıncaya kadar... Politikasını saklamaya hiç lüzum görmüyordu. Beğenilip beğenilmeyeceğini düşünmeden herşeye dosdoğru adını veriyordu. Herkesi konuşarak inandırmaya ve herkesin düşüncesine başvurmaya alıştığı için en akıl-dışı dâvalarda bile yine akla başvuruyordu. Ceberrut hükümet politikasını açıkça savunmuştu. Oysa böyle bir hükümet politikası hiç bir zaman açıklanmaz, yalnızca sessiz sadasız uygulanır. İşlerini inandırma yoluyla yürütecek bir hükümete ihtiyaçları olmadığına halkı *inandıracağını* sanıyordu. Halka işçi devletinin çalışma mükellefiyetini koymaya hakkı olduğunu söylemişti; ama halkın çalışma kamplarına kendiliğinden koşmadığını görünce gerçekten büyük bir hayal kırıklığına uğradı. Bu kadar saçma sapan davranmasının nedeni şuydu: Kafasında, insanlık değerlerini yavaş yavaş ve göz kırpmadan harcayan soğuk bir zorbalık makinesini değil, sosyalizm serüveni öncülerinin düşündükleri sert eğitime benzeyen bir çeşit "proletarya Isparta'sının" parlak ve çabuk gelip geçen ana çizgileri vardı. Davranışının panzehiri de gene kendisindeydi: Açık ve cesurca davranışıyla halka kendisini bekleyen tehlikeyi göstermiş oluyordu; gitmek istediği yolun sınırlarını gösteriyordu. Politikalarını halkın denetimine sunmaktaydı. Kendisini önleyecek direnci yaratmak

man canlı kalabilmek için gün ışığına ihtiyacı vardı. Oysa fikirlerini uygulamak Stalin gibi bir yarasaya nasip oldu.

Bolşevik Partisi Troçki'ye karşı hâlâ proletarya demokrasisi ilkesini savunuyordu; ama uygulamada bu ilkeden boyuna ayrılmaktaydı.

Lenin'in hükümeti Sovyetlerin içindeki örgütlü muhalefeti ancak 1921 de ortadan kaldırmaya başladı. Bolşevikler, iç savaş boyunca Menşevikler ve Sosyal Devrimcilerle uğraşmışlar, onları ara sıra kanun-dışı etmişler, arada sırada da açık çalışmalarına izin vermişler, sonra yine kapatmışlardı. Hükümetin aldığı tedbirler bu partiler içindeki birtakım grupların ara sıra Bolşeviklere, birtakım grupların da Beyazlara yanaşmasına göre, ara sıra sert, arada sırada da yumuşak oluyordu. Bununla birlikte iç savaş bitinceye kadar bu partilerin kapatılması prensip olarak düşünülmüş değildi. Baskı zamanlarında bile Bolşeviklere karşı doğrudan doğruya silâhlı direnmeyi savunmayan gruplar her çeşit siyasî faaliyetlerini açıkça yürütüyorlardı. Bolşevikler bunları sık sık Sovyetlerden uzaklaştırıyorlar, ya da zor ve hile kullanarak bunların temsilcilik gücünü azaltıyorlardı. Lenin'in hükümeti iç savaşın örgütlenmesinde Sovyetlerin mekanizmasından yararlanmıştı; onun için hükümet bu mekanizmada düşman ya da tarafsız elemanlara güleryüz gösterecek durumda değildi. Ama hükümet çarpışmaların bir gün biteceğini Sovyet Anayasasını uygulayabileceğini ve her zaman muhalefete yer verebileceğini hâlâ umuyordu. Bolşevikler bunu yakında gerçekleştirebileceklerini sanıyorlardı. Oysa bütün muhalefet partileri Kronştad isyanını alkışlamışlardı. Bolşevikler muhaliflerden neler umulabileceğini artık çok iyi biliyorlardı. Ulustan koptukça muhaliflerinden daha fazla korkmaktaydılar. İç savaşı kazanmak için partileri hemen hemen kapatmışlardı; İç savaşı kazandıktan sonra da artık onları hep kapalı tuttular.

Bolşeviklerin ekonomi politikalarını liberalleştirdikten sonra siyasette tekel kurmaları insana garip gelir. Yeni Ekonomi Politikasında her köylünün ve her kent burjuvasının çıkarına geniş yer verilmişti. Bu çıkarlar harekete geçtikleri zaman bunların siyasî bir anlatım ortamı yaratacakları ya da o günkü Bolşevik düşmanı örgütlerden yararlanacakları sanılıyordu. Bolşevikler kendilerine muhalif herhangi bir örgüt bırakmamaya kararlıydılar.

"Bizim rejimimizde iki parti bulunacaktır; ama bu iki partiden biri iktidarda, öteki hapisanede olacaktır." Buharin'e yorulan bu söz partideki yaygın görüşün bir ifadesiydi. Bolşeviklerin bir kısmı siyasî tekellerinden hoşlanmıyorlardı, ama başka türlüsünden daha da çok korkuyorlardı. Troçki'nin sonradan yazdığına göre, Lenin'in kendisi, ülkede ekonomik ve sosyal durum daha istikrarlı olmaya başlar başlamaz muhalefet partilerine konan yasağı kaldırmak niyetindeydi. Belki de doğrudur. Anck bu arada, Stalinist dönemin mücadelelerinde büyük bir rol oynayacak olan şöyle bir inanç da Bolşeviklerde iyice yerleşmiş bulunuyordu: Herhangi bir muhalefet ister istemez karşı-ihtilâle gider. Bolşevikler yeni kent burjuvazisinin (N.E.P. zamanında çok gelişen), aydınlar ve köylülerle elele vererek karşılarında ezici bir kuvvet olmasından korkuyorlardı. Bu bakımdan böyle bir koalisyonu önleyecek bütün tedbirleri almaktan çekinmediler. Böylece, devrim, iç savaştaki zaferden sonra, kendi güçsüzlüğünden kaçıp totaliterliğe sığınmaya başladı.

Hemen hemen yine bu sırada Bolşevik partisinin içindeki muhalefeti de bastırmak gerekmişti. Kronştad isyanına kadar giden sıkıntıların ve hoşnutsuzlukların çoğunu gün ışığına çıkarmış olan İşçi Muhalefeti (ve bir dereceye kadar da *Desemist*'ler) idi. Partideki bu çatlak sürekli olmaya başlamıştı. Birbirleriyle çekişen gruplar parti içinde ayrı birer parti gibi davranıyorlardı. Bir yandan tek parti yönetimi kurmak, öteyandan partinin parçalara bölünmesine göz yummak çok garip

olurdu. Bolşevikler de, eski Sosyal Demokrat parti gibi, iki ya da daha çok düşman hareketlere bölünecek olursa bunlardan birisi karşı-İhtilâle âlet olmaz mıydı?

1921'deki parti kongresinde de gerçekten 1903 kongresinin o akıl ermeyen gerilim havası vardı. Yine ileride bir ayrılık çıkacağını gösteren belirtiler görülüyordu. Ancak bu seferki gerçek bölünmeler 1903 de olduğundan daha ham ve daha karışıktır. Troçki bu tartışmada, yine o zamanki gibi, bulunması gereken yerde değildir. Yine o zamanki gibi bölünmeyi önlemeye çalışmaktadır. Bu yüzden Lenin parti içindeki örgütlü grupların ya da hiziplerin yasaklanmasını kongreye teklif ettiği zaman hiç itirazda bulunmadı; son tartışma sırasında kendisi de kurduğu hizbi dağıttı (*). Bununla birlikte parti içinde muhalefet henüz yasaklanmış değildi. Lenin başka türlü düşünenlerin fikirlerini açıkça belirtmelerini istiyordu. Muhalifleri, Bolşevik gazetelerinin özel tartışma sahifelerinde ve eklerinde görüşlerini açıklamaya çağırıyordu. Muhalefet liderlerinden birer kişinin yeni Merkez Komitesine seçilmesini kongreden istedi. Ama muhalefet dağınık bulunmalı ve ayrı görüşte olanlar biraraya gelip sıkı bir grup kurmamalıydı. Bu konuda bir karar sureti sundu. Bu karar suretinin (gizli) bir maddesine göre, Merkez Komitesi suç işleyenleri, partideki mevkiine bakmadan partiden atmaya yetkili olacaktı. Troçki bu maddeyi destekledi, ya da, en azından maddeye itiraz etmedi; Kongre de maddeyi onayladı. Bu madde aslında Troçki'nin en amansız düşmanlarından Şlyapnikov'a karşı hemen kullanılmak amacıyla çıkartılmıştı; ve hemen de uygulandı. ama bu maddenin günün birinde kendisine de uygulanacağı Troçki'nin aklına bile gelmemişti.

Dağınık muhalefet düzeni parti üyeleri arasında ikinci derecede ya da geçici sorunlar üzerinde görüş ayrılıkları bulun-

(*) Bu hizbin liderleri arasında şunlar vardı: Troçki, Buharin, Dzerjinski, Andreev, Krestinski, Preobrajenski, Rakovski, Serebriakov, Pyatakov ve Sokolnikov.

duğu sürece işleyebilirdi. Ama ayrılıklar ciddî olduğu ve uzun sürdüğü takdirde aynı şekilde düşünenlerin bir araya toplanmamalarına imkân yoktu. İşçi Muhalefetinin yaptığı gibi, hâkim grubu "kitlelere karşı bürokratça ve burjuvaca düşmanlık" beslemekle suçlayanların, parti içinde kötü, korkunç örgütlü bir etki saydıkları eğilime karşı açtıkları savaşı birleştirmemeleri biraz zordu. Bu bakımdan, hizipler üzerine konulan yasak ileride daha da hızla büyüyecek bir bölünmeyi sadece geciktirmiş oluyordu.

Troçki, bu olayın üzerinden daha iki yıl geçmeden, o sırada yenilmesine yardım ettiği İşçi Muhalefeti ve Desemist grupları tarafından pek iyi ifade edilmeyen birçok eleştirileri ve istekleri benimseyecek, bunlara güçlü bir anlatım katacak ve o da proleter demokrasisine dönülmesini isteyecektir.

Troçki bir süre önce mülteci olarak Viyana'da bulunurken Rusya'nın geçmişi konusunda şöyle ilginç bir görüş açıklamıştı: Tarih Rus halkını "sert bir ortam" a atmış, zengin ve güçlü Avrupa'nın baskısıyla ve her yönden gelen istilâlarla karşı karşıya bırakmış, ve kaderini Dev'e benzeyen bir devletin eline verdirmişti. Dev de kendisini beslettirmek için halkı aç bırakmış, sosyal sınıfların gelişmesini geciktirmiş ya da hızlandırmış ve uygarlığını kısırlaştırmıştı. Devrim bir bakıma halkın Dev'i yenmesiydi. Eski devlet artık bir toz ve kül yığını haline gelmişti. Zafer tamamlanmış gibi görünüyordu.

Ama devrim de gıdasını ve canlılığını yine aynı "sert ortamdan" alacaktı. Nitekim bütün sertliğini bu ortamdan aldı. Dünyayı kapsayan fikirler ve özlemler bakımından çok zengin olan yeni cumhuriyet "binlerce yıldanberi birikmiş yoksulluğu ile fukara" idi. Cumhuriyet fukaralığa karşı savaş açtı. Ama fukaralık onun kanında, etinde ve canında vardı.

Troçki, o zamanki yazısında, Batı Avrupa derebeyliğinin "Gotik sütunlarını ve kemerlerini" Rus'un kerpiç sıvalı tahta kulübesiyle karşılaştırmıştı. Avrupa'da Üçüncü Sınıfın zengin ve geniş gelişimiyle Rusya'da polis zoruyla geliştirilen ze-

naatkârlığı; Batının özgür ve kültürlü "burjuva kişiliği" ile "önüne gelen polisin tartakladığı domuz" u karşı karşıya getirmişti. Buna rağmen, sosyalizm öncülüğüne, Bolşevik partisiyle birlikte, aynı tahta kulübeden başladı. Bu sırada bütün umutlar boşa çıktı: "ileri, uygar" Batı devrime arkasını çevirdi; bu yüzden Bolşevizm kendi ortamını geliştirmek için yıllarca ve yıllarca kendi toprağına bağlanmak zorunda kaldı. Bu arada yaratılan sosyalizm de ister istemez kendi tarihsel mirasının izlerini taşıdı. Ülkenin sosyalizmi de, sert ve kaba oldu; sosyalistlerin rüyasını gördükleri sütunlar ve kemerlerden yoksun kaldı. Üstün düşman kuvvetleriyle çevrilen yeni rejim yeni bir Dev-devlet haline geldi... eskinin külleri arasından çıkmış gibi.. Yeni devlet de, eskisi gibi, ulusu koruyacak ve aç bırakacak, gelişmesini geciktirecek ve hızlandıracak, insan kişiliğini, devrimci-proleter kişiliğini silecekti. Ve tarihin garip bir cilvesi olarak da, Dev'in büyük düşmanı Troçki de bu dirilişin ilk müjdecisi olacaktı.

Troçki daha siyasî hayatının eşiğinde iken şunu yazmıştı: "Toplumun üzerinde diktatörlüğünü uygulama gücünde olan bir işçi sınıfı kendi üzerinde başka bir diktatöre göz yummayacaktır." 1921 yıllarında Rus işçi sınıfı kendi diktatörlüğünü uygulamak gücünde olmadığını gösterdi. Kendi adına yönetime başlayanların üzerinde bile bir denetim kuramadı. İhtilâlde ve iç savaşta eriyen ve yorulan işçi sınıfı siyasî bir etken olmaktan hemen hemen çıktı. O zaman Troçki partinin "tarihten gelen doğum hakkına", hem proleter hem de toplumun öteki bölümleri üzerinde sert bir vasilik kurma hakkına, sahip olduğunu ilân etti. Eski bir "Jacobin" düşüncesiydi bu: Na-

halkın "yerine kendisini koymaya" ve halka akıl ve mutluluk sağlamaya hakkı vardı. Troçki bu fikri, *Decembrist*'lerin *Narodnik*'lerin ve Bolşeviklerin eski bir saplantısı olarak önceleri reddetmişti. Bu "saplantı" nın bütün Rus sosyal sınıflarındaki

kısırlığı, ya da tembelliği, yansıttığını söyleyen de yine kendisiydi. Modern sosyalist işçi sınıfının ortaya çıkmasıyla bu kısırlığın önleneceğine inanıyordu. İhtilâl Troçki'yi haklı çıkardı. Ama 1917—21 yıllarının büyük enerji israfından ve dev mücadelelerinden sonra Rus toplumunun bütün sınıfları sanki derin bir komaya girdi. Son yıllarda çok kalabalıklaşmış olan siyaset sahnesi boşaldı ve ortada yalnızca halk adına söz söyleyen bir tek grup kaldı. Ve bu grubun çevresi de gittikçe daraldı.

Troçki o sırada Bolşevik partisinden emekçi sınıfların yirine "kendisini koymasını" isterken, işlerin ve tartışmaların gürültüleri içinde, ilerideki aşamaları düşünmemişti. Ama derin bir uzak-görüşlülükle bu aşamaları çok önceden görmüştü: "O zaman parti örgütü kendisini tüm olarak partinin yerine kor; sonra Merkez Komitesi kendisini örgütün yerine kor; ve en sonunda bir tek diktatör kendisini Merkez Komitesinin yerine kor."

Diktatör zaten hazır bekliyordu.

BİRİNCİ CİLDİN SONU

BİBLİYOGRAFYA

(Not: Yazar, yararlandığı eserlerden parçalar aldıkça ya da bu eserleri tanıt olarak göstermek gerektikçe eserlerin adlarını ve sayfalarını, kitabın asbnda, her sayfanın altında uzun uzadıya göstermiştir. Böyle bir düzen eserin sağlamlığını göstermesi bakımından yerinde olmakla birlikte, biz, bir hayli kabarık olan bu dip notları, okuyucunun dikkatini dağıtmamak için almadık. Ancak sayfaların altındaki açıklamaları çevirmekle ve kitabın hazırlanmasında yararlanılan eserleri tüm olarak aşağıya çıkarmakla yetindik. Çeviren)

AKİMOV, V. L., **Materiali dlya Karakteristiki Razvitya RSDRP.** Cenevre, 1955.

ANTONOV-OVSEENKO; V. A., **Zapiski o Grajdanskoi Voine,** cilt I, Moskova, 1924.

ARŞİNOF, P., **Geschichte der Machno-Bewegung (1918—1921).** Berlin, tarihsiz.

AVDEEV, N., ve başkaları, **Revolutsia 1917 (Kronika Sobytii),** cilt I—V, Moskova, 1923—6.

AXELROD, P. B., **Pisma P. B. Axelroda i Yu. O. Martova,** Berlin, 1924.

— **Perepiska G. V. Plehanova i P. B. Axelrodа,** Moskova, 1925.

BADAEV, A. E., **Bolşeviki v Gosudarstvennoi Dume.** Moskova, 1930.

BALABANOF, A., **My Life as a Rebel.** Londra, 1938.

BEATTY, BESSIE, **The Red Heart of Russia.** New York, 1918.

BEER, M., **Fifty Years of International Socialism,** Londra, 1937.

BERKMAN, A., **Der Aufstand von Kronştadt, Der Monat**'dan alınmıştır. Berlin, tarihsiz.

— **The Bolşevik Myth,** Londra, 1925.

Bolşeviki, Dokumenti Ohrannovo Otdelenia (Dokumenti po Istorii Bolşevizma s 1903 po 1916 g. byvşevo Moskovskovo Ohrannovo Otdelenia), derleyen M. A. Tsyavlovskii, Moskova, 1918.

Borba za Petrograd, 15 Oktyabrya—6 Noyabrya, 1919, G. Zinovlyev'in önsözüyle, Petrograd, 1920.
BRUPBACHER, F., 60 Jahre Ketzer, Zürih, 1935.
BRYANT, LOUISE, Six Red Months in Russia, Londra, 1919.
DUBNOV, A., ve başkaları, Grajdanskaya Voina, 1918—1921, cilt I—III. Moskova, 1928.
BUCHANAN, SIR GEORGE. My Mission to Russia. Londra, 1923.
ÇERAVANİN, N., Organisatsionnyi Vopros, Martov'un önsözüyle. Cenevre, 1904.
ÇERHNOV, V., The Great Russian Revolution. New Haven, 1936.
— (Tçernov) Mes Tribulations en Russie Soviétique. Paris, 1921.
CZERNİN, COUNTOTTOKAR, In the World War. Londra, 1919.
DAN, F., Proishojdenie Bolşevizma, New York, 1946.
DABSKI, JAN, Pokoj Ryski. (Sonraki bir tarihte yayımlanan J. Dabski'nin Polonya dilindeki anılarında 1921 de imzalanan Rusya-Polonya barış andlaşmasına ilişkin olaylar üzerinde daha çok bilgi vardı. Bu kitabın yazılması sırasında mevcudu kalmamıştı.)
The Crucifixion of Liberty. Londra, 1934.
DENİKİN, A. I., GENERAL, Oçerki Russkoi Smuti, cilt I—V. Paris-Berlin, 1921—6.
Doklad Russkih Sotsial - Demokratov Vtoromu Internationalu. Cenevre, 1896.
DUBNOV, S. M., History of the Jews in Russia and Poland. Philadelphia, 1918.
EASTMAN, M., Leon Trotsky: The Porttrait of a Youth. New York, 1925.
EGOROV, A., Lvov-Varşava. Moskova, 1929.
ENGELS, F., The Peasant War in Germany. Londra, 1927.
FRUNZE, M. V., Sobranie Soçinenii, cilt I—III, Bubnov'un önsözüyle, Moskova, 1929.
GARVİ, P. A., Vospominanya Sotsial-Demokrata. New York, 1946.
GORKİ, M., Lénine et le Paysan Russe, Paris, 1924.
Days with Lenin. Londra, 1931.
HARD, WILLIAM, Raymond Robins' Own Story. New York, 1920.
History of the Communist Party of the Soviet Union (Bolşeviks); Kısa Kurs. Moskova, 1943.
HOFFMANN, MAX, Die Aufzeichnungen des Generalmajors Max Hoffman, Berlin, 1929.
ILIN-JENEVSKİ, A. F., Bolşeviki u Vlasti. Leningrad, 1929.
JAURES, J., L'Armée Nouvelle. Paris, 1911.
KAKURİN, N., Kak Srajalas Revolutsia. cilt I—II. Moskova, 1925.
KERENSKİ, ALEKSANDR, İzdaleko Sbornik Statei. Paris, 1922.

KNOX, SIR ALFRED, GENERAL, **With the Russian Army 1914—1917.** Londra, 1921.

KOLLANTAY, A. M., **The Workers Opposition in Russia.** Londra, 1923.

KRUPSKAYA, N. K., **Memoires of Lenin.** Londra, 1942.

KÜHLMANN, RICHARD VON, **Erinnerungen.** Heidelberg, 1948.

LATSİS (Sudbars), **Çrezvyçainye Komissii po Borbes Kontrrevolutsiei.** Moskova, 1921.

LENİN, V. İ., **Soçinenya,** cilt I—XXX. Moskova 1941—50. Lenin'den alınan parçalar bu dördüncü baskıdandır.

— **Sobranie Soçinenii.** Lenin eserlerinin 1920—6 yıllarında yayımlanmış olan ilk baskısıdır. Sonraki baskılarda çıkarılmış olan parçalar bu baskıdan alınmıştır.

— **Letters of Lenin.** Londra, 1937.

Leninskii Sbornik, cilt IV—XX. Moskova, 1937.

Lenin'in, Troçki ve öteki parti liderleriyle ve askerî komutanlarla yaptığı, yayımlanmamış bir kısım yazışmalar Harvard'daki **Troçki Arşivi**'nden alınmıştır.

LLOYD GEORGE, D., **War Memoires.** Londra, 1938.

LOCKHART BRUCE, R. H., **Memoires of a British Agent.** Londra, 1932.

LUDENDORFF, E., **Meine Kriegserinnerungen 1914—1918.** Berlin, 1919.

LUNAÇARSKİ; A., **Revolutsionye Silueti,** Moskova, 1923.

LİYADOV, M. N., **Kak Naçala Skladyvatsya R.K.P.** Moskova, 1925.

LİYADOV, M. N., (M. LYDIN), **Material zur Erautereung der Parteikrise in der S.D. Arbeiterpartei Ruslands.** Cenevre, 1904.

MARTOV, L., MASLOV, P., POTRESOV, A., **Obşçetvenne Dvijenie v Rossii v Naçale XX—Veka,** cilt I—99. Petersburg, 1909—10.

MARTOV, L., (YU) **Pisma Axelroda i Martova.** Berlin, 1924.

— **İstoria Rossiiskoi Sosial-Demokratii.** Moskova, 1923.

— **Spasiteli ili Uprazdniteli.** Paris, 1911.

MARX, K. ve ENGELS, F., **Selected Correspondance.** Londra, 1941.

— **Prepiska Marxa i Engelsa s Russkimi Politiçeskimi Deyatolyami.** Moskova, 1947.

MEDEM, VLADİMİR, **Von Mein Leben,** cilt I—99 (Yid dilinde). New York, 1923.

Kak Prosli Vibori vo Vtoruyu Gos. Dumu. Petersburg, 1907.

MILL, JOHN, **Pioneers and Builders,** cilt I—II (Yid dilinde). New York, 1946.

Mirnye Peregovori v Brest-Litovske. Brest-Litovsk barış konferansının tutanakları. Derleyen, A. A. Yoffe (V. Krimski), Troçki'nin önsözüyle. Moskova, 1920.

MORIZET, A., **Chez Lénine et Trotski.** Paris, 1922.

NOULENS, JOSEPH, **Mon Ambassade en Russie Soviétique**, cilt I—II Paris, 1932.
OLGİN, M. J., Troçki'nin **Our Revolution** adlı kitabının Amerikan baskısındaki biyografi notları. New York, 1918.
PALEOLOGUE, MAURICE, **La Russie des Tsars pendant la Granda Guerre**, cilt I—III. Paris, 1922.
PARVUS (HELPHAND, A, L.) **Rossia i Revolutsia**. Petersburg, 1906.
PAVLOVİÇ, **Pismo k Tovarişçam o Vtorom Syezd RSDRP**. Cenevre, 1904.
PLEHANOV, G. V., **God na Rodine**, cilt I—II. Paris, 1921.
Prespiska Plehanova i Axelroda. Moskova, 1925.
POKROVSKİ, M. N., **Oktyabrskaya Revolutsia**. Moskova, 1929.
Oçerki po İstorii Oktyabrskoi Revolutsii, cilt I—II. Moskova, 1927.
POPOV, N., **Outline History of the C.P.S.U (b)**, cilt I—II (16 ncı baskısının İngilizce çevirisi;) Londra, tarihsiz.
POTRESOV, A. N., **Posmertni Sbornik Proizvedenil**. Paris, 1937.
PRICE PHILIPS, M., **My Reminiscences of the Russian Revolution**. Londra, 1921.
Pyat Let Vlasti Sovietov. Moskova, 1922.
RADEK, K., **Portreti i Pamfleti**. Moskova, 1927.
— **Pyat Let Kominterna**,. Moskova, 1924.
RANSOME, ARTHUR, **Six Weeks in Russia in 1919**. Londra, 1919.
Raskol na Vtorom Syezde RSDRP i Vtoroi Internatsional (Sbornik Dokumentov). Moskova, 1933.
RASKOLNİKOV, F. F., **Kronştadt i Piter v 1917 g**. Moskova, 1925.
RED, JOHN, **Ten Days that Shook the World**. Londra, 1934.
ROSMER, A., **Le Mouvement Ouvrier pendant la Guerre**. Paris, 1936.
SADOUL, JACQUES, **Notes sur la Révolution Bolchevique**. Paris, 1919.
SERGE, V., **Mémoires d'un Révolutionnaire**. Paris, 1951.
SİBİRYAK, **Studençeskoye Dvijenie v Rossii**. Cenevre, 1899.
SLEPKOV, A., **Kronştadtskil Myatej** Moskova, 1928.
SMİLGA, İ., **Oçerednye Voproy Stroitelstva Krasnol Armil**. Moskova, 1921.
STALİN, J. V., **Soçinenya**, cilt I—XIII. Moskova, 1946—51.
Stalin'in, Lenin ve Politbüro'nun öteki üyeleriyle yaptığı, bir kısmı yayımlanmamış yazışmalar **Troçki Arşivi**'nden alınmıştır.
STEINBERG, I., **Als Ich Volkskomissar war**. Münih, 1929.
SUHANOV, N., **Zapiski o Revolutsii**, cilt I—VII. Moskova, 1922.
SVERÇKOV, D., **Na Zarie Revolutsii**. Leningrad, 1925.
TROÇKİ, L. D.
— **Troçki Arşivi** (Houghton Library, Harvad University). Bu koleksiyondaki en eski belge, Brest-Litovsk, 31 Ocak 1918, tarihini taşımaktadır; son belgenin tarihi de 17 Ağustos 1940, yâni Troç-

kl'nin öldürülmesinden üç gün önceki tarihtir. Arşiv dört bölümdür:

A Bölümü: Bu bölümde, Troçki ile Lenin ve öteki Sovyet liderleri arasında alınıp gönderilen (1918—22) 800 mektup ve mesaj ile yayımlanmamış çeşitli belgeler vardır;

B Bölümü: Bu bölümde bulunan yirmi beş dosyanın içinde Troçki'nin müsveddeleri ile 1929 yılına kadar yaptığı yazışmalar bulunmaktadır;

C Bölümü: Bu bölümdeki yirmi beş dosyanın içinde de Zinoviyev, Yoffe, Lunaçarski, ve başkalarından alınmış olan mektuplar ve notlar vardır. Bu yazışmaların çoğu Troçki'nin Alma Ata'da sürgün bulunduğu döneme aittir. Bu bölümde, ayrıca, Sovyetler Birliğinde Troçkist muhalefetin çalışmalarına ait birçok belgeler de bulunmaktadır;

D Bölümü: Bu bölüm Troçki'nin çeşitli ülkelerde bulunan Dördüncü Enternasyonal grupları ve üyeleriyle yaptığı yazışmalara ayrılmıştır. Arşivin bu bölümü mühürlüdür ve 1980 yılından önce açılmayacaktır.

Kitabımızın bu cildinde daha çok B bölümünden yararlanılmıştır. B ve C Bölümlerine bu ciltte pek az baş vurulmuştur. Bu bölümler aynı yazarın **Silâhsız Önder** adındaki ikinci cildinde kullanılacaktır.

— **Soçinenya** (Bu eserde Troçki'nin bütün yazıları bulunacaktı. Ancak kitapların yayımlanması Troçki'nin partiden atıldığı sırada, yani 1927'de kesildi. Yazar 1925-7 yıllarında yayımlanan aşağıdaki ciltlerden yararlanmıştır:

Cilt II (1 inci ve 2 inci) **Naşa Pervaya Revolutsia;**

Cilt III: (1 inci bölüm) **Ot Fevralya do Oktyabrya;** (1 inci bölüm) **Ot Oktyabrya do Bresta;**

Cilt IV: **Politçeskaya Kronika;**

Cilt VI: **Balkanl i Balkanskaya Voina;**

Cilt VIII: **Politiçeskie Silueti;**

Cilt IX **Evropa v Voine;**

Cilt XII: **Osnovnye Voprosi Proletarski Revolutsii;**

Cilt XIII: **Kommunistiçeskii İnternatsional;**

Cilt XV: **Kozaistvennoe Stroitelstvo Sovetskoi Rossii;**

Cilt XVII: (2 inci bölüm) **Sovietskaya Respublika i Kapitalistiçeskii Mir;**

Cilt XX: **Kultura Starovo Mira;**

Cilt XXI: **Kultura Perehodnovo Vremeni.**

TROÇKİ, L. D., **Kak Voorojalas Revolutsia,** cilt I—III. Moskova, 1923 - 5.

(Troçki'nin askerî yazıları emirleri ve konuşmaları).
— **Vtoroi Syezd RSDRP (Otçet Sibirski Delegatsii).** Cenevre, 1903. (Bu yazının ve bundan sonrakilerin üzerinde Troçki; L. rümuzunu değil N. rümuzunu kullanmıştır).
— **Naşi Politiçeskie Zadaçi.** Cenevre, 1904.
— **İstoria Revolutsii 1905—06.** Petrograd, 1917.
— **Our Revolution.** Moskova, 1918.
— **İtogi i Perspektivi.** Moskova, 1919.
Terrorism i Kommunism. Petersburg, 1920.
— **Between Red and White.** Londra, 1922.
— **Die Russische Revolution 1905.** Berlin, 1923.
— **Pyat Let Kominterna.** Moskova, 1924.
— **Lénine.** Paris, 1924.
— **Pokolonie Oktyabrya.** Moskova, 1924.
— **Moya Jizn.** cilt I—99, Berlin, 1930.
— **Permanentnaya Revolutsia.** Berlin, 1930.
— **History of the Russian Revolution,** cilt I- III. Londra, 1932—3.
Vie de Lénine, Jeunesse, Paris, 1936.
— **The Stalin School of Falsification.** New York, 1937.
— **Stalin,** New York, 1946.

(Yazar, yukarıdaki kaynaklardaki yazılardan başka, Troçki'nin yayımlanmış parti ve Sovyet Kongreleri ve Merkez Komitesi toplantıları tutanaklarında çıkan konuşmalarından birçok parçalar almıştır. Troçki'nin ilk zamanlardaki yazıları için de, yazar, birçok kaynaklar arasında, **Iskra, Naçalo,** "Viyana" **Pravda**'sı, **Golos, Naşe Slovo,** vb. koleksiyonlarına da başvurmuştur. Bunlar Rus devrim hareketi tarihini benden önce inceleyenler tarafından pek kullanılmamış kaynaklardır. Gazeteler, Kaliforniya'da Stanford Üniversitesinde Hoover Kitaplığında bulunmaktadır.)

TUHAÇEVSKİ, M., **Voina Klassov.** Moskova, 1921.
VANDERVELDE, E., **Souvenirs d'un Militant Socialiste.** Paris, 1939
VOİTİNSKİ, V., **God Pobied i Porajenii.** Berlin, 1923.
VOROŞİLOV, K., **Stalin i Krasnaya Armia.** Moskova, 1929.
WHEELER-BRENNET, JOHN W., **Brest-Litosvk. The Forgotten Peace,** Londra, 1938.
WİTTE, S., YU., **Vospominania,** cilt I—III. Petrograd, 1923—4.
ZELİKON-BOBROVSKAYA, Ts., **Pervaya Russkaya Revolutsia v Peterburg 1905,** cilt I—II, Moskova, 1925.
ZETKİN, KLARA, **Reminiscences of Lenin.** Londra, 1929.
ZİNOVİYEV, G., **Soçinenya,** cilt I—XVI. Moskova, 1924—9.

ZİV. G. A.,Trotsky. Karakteristika po Liçniy Vospominaniam, New York, 1921.

Aşağıdaki protokollardan ve raporlardan alınmıştır:

Protokoli Tsentralnovo Komiteta RSDRP (Ağustos 1917 — Şubat 1918). Moskova, 1929.

2 Syezd RSDRP. Moskova, 1932.

5 Syezd RSDRP. Moskova.

6 Syezd RSDRP. Moskova, 1934.

7 Syezd RKP (b). Moskova, 1923.

8 Syezd RKP (b). Moskova, 1933.

9 Syezd RKP (b). Moskova, 1934.

10 Syezd RKP (b). Moskova, 1921.

1 Vserossiiskii Syezd Sovetov. Moskova, 1930.

3 Vserossiiskii Syezd Sovetov. Petersburg, 1918.

5 Vserossiiskii Syezd Sovetov. Moskova, 1918.

3 Vserossiiskii Syezd Profsoyuzov. Moskova, 1920.

2 Kongres Kommunistiçeskovo Internatsionala. Petrograd, 1921.

Gazeteler ve dergiler:

Ekonomiçeskaya Jizh', Forward-Vorwarts (New York), Golos (Paris), Iskra ("eski" ve Yeni"), İzvestiya, İzvestiya Tsentralnovo Komiteta RKP (b), Krasnaya Letopis, Luç, Naçalo, The New International, Naşe Slovo (Paris), Naşa Zarya, Novaya Jizn, Neue Zeit, Peçat i Revolutsia, Pravda ("Viyana"), Pravda, Proletarskaya Revolutsia, Pzeglad Social-Demokrayczny, Raboçeyo Delo; (Cenevre 1899), Russkaya Gazeta, Raboçi Put, Riyeç Sotsial-Demokrat, Socialistiçeskii Vestnik, The Times, Vestnik Russkoi Revolutsii, Voprosi İstorii.

TROÇKİ

★★★★★★★★

Gerek dünyanın, gerekse yurdumuzun bugün karşısında bulunduğu toplum sorunları, çağımızı sarsan Rus Devrimi bilinmeden, bu devrimin başarı ve yenilgi nedenleri öğrenilmeden çözülemez. Bu bakımdan, özellikle Stalinizmin yıkılmasından sonra, propagandadan uzak, tarafsız, gerçek bir devrim tarihine son zamanlarda şiddetle ihtiyaç vardı. Sovyet Tarih uzmanı ve Russel Mahkemesi üyesi İsaac Deutscher'in kitabı, bu boşluğu doldurmakta ve bu tarihi, çağımızın en ilginç devrimcisi ve bir çeşit "tragedya kahramanı" Troçki'nin canlı ve hareketli yaşamı çevresinde, belgelere dayanarak sunmaktadır. Bu kitapta, uygulamalarla kuramların sosyalizmde nasıl çatıştığını, ne gibi somut problemler karşısında kalındığını, bu problemlerin çözümünde ülke özelliklerinin ve geri-kalmışlığın ne kadar ağır bastığını, bu yüzden ne gibi çıkmazlara girildiğini ve nasıl istenmeyen yollara sapıldığını, olay olay, parti içi ve dışı bütün mücadeleleriyle birlikte, okuyup izleyeceksiniz.

FİATI: 20 TL.